

PHILOSOPHIA
MORALIS
SIVE
ETHICA,
METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATA.

PARS QUARTA,

IN QUA AGITUR

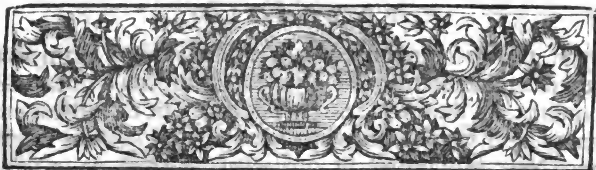
DE

VIRTUTIBUS, QUIBUS PRAXIS
OFFICIORUM ERGA NOS IPSOS
CONTINETUR.

AUTORE
CHRISTIANO L. B. DE WOLFF,
POTENTISSIMI BORRUSSORUM REGIS CONSILIARIO INTIMO, FRIDERICIANÆ CANCELLARIO ET SENIORE, JURIS NATURÆ ET GENTIUM ATQUE MATHESEOS PROFESSORE ORDINARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HONORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISINÆ, LONDINENSIS AC BORUSSICÆ MEMBRO.

CVM PRIVILEGIIS.

HALÆ MAGDEBURGICÆ,
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA
MDCCLII.

PRÆFATIO.

Progredimur in præsenti volumine ad explicandas virtutes, quibus praxis officiorum erga nos ipsos continetur. *Aristotelici* quatuor numerant, Temperantiam scilicet, Liberalitatem, cujus supremus gradus Magnificentia, Magnanimitatem & Fortitudinem. Singulis hisce virtutibus duo opponunt vitia, alterum in excessu, alterum in defectu, nimirum Temperantiæ in excessu Intemperantiam, in defectu Stuporem; Liberalitati in excessu Prodigalitatem, in defectu Avaritiam, ac in specie Magnificentiæ in excessu Luxum, in defectu Sorditiem; Magnanimitati in excessu Arrogantiam, in defectu Pusillanimitatem; Fortitudini denique in excessu Audaciam, in defectu Timiditatem. Hanc virtutum divisionem cum oppositis vitiis *Aristoteles* derivavit ex natura appetitus. Stimulus naturalis appetitus voluptas est, ita ut nihil appetamus, nisi quatenus voluptatem nobis creat. Unde menti ingignitur a prima infantia notio boni, ut pro bono habeatur, quicquid voluptatem nobis creat. Quoniam vero voluptas alia nocua est, quæ vel in molestiam degenerat, vel molestiam

gignit, alia vero innocua, quæ in molestiam nunquam abit; ideo recto intellectus judicio voluptas innocua a nocua discernenda, ne, dum voluptatem inhiamus, ut eadem fruentes simus felices, in molestiam incidamus, sicque infelices evadamus. Necesse igitur est, ut intellectus regat appetitum rationi conformiter, ne vel excedat, vel deficiat, atque hunc habitum retinendi appetitum intra limites rationis Virtutem appellavit *Aristoteles*, aberrationem vero extra limites istos vitium. Retentio appetitus intra limites rationis est, quam mediocritatem dixit. Et ita virtus est habitus voluntatis in mediocritate consistens, vitium vero habitus a mediocritate recedens sive in excessu, sive in defectu, sit ita quod non in quolibet actionum genere & in excessu, & in defectu a rationis limitibus recedi possit: neque enim hoc vult mediocritas, si rite intelligatur. Hoc modo subjicitur appetitus rationi, & rationalis evadit, quæ est ipsa libera hominis voluntas, sicque homo vivit vitam hominis, nec brutorum instar impetu affectuum in agendo se abripi patitur, quo eum trahit sua voluptas. Jam vero bonum aliud positivum est, quod voluptatem affert, aliud privativum, quod in carentia molestiæ illi oppositæ consistit. Quare appetitus tendit ad positivum acquirendum & ad eidem opposita depellendum: bonum enim privativum acquirere idem est ac malum positivo bono oppositum depellere. Objecta, quæ voluptatem afferunt, vel sunt res sensibiles, quæ sensum, gustum præsertim atque tactum hilarant, vel divitiæ, vel honor, seu, ut vulgo vocantur, bona corporis & bona fortunæ: quæ vero molestiam pariunt & terribilium nomine ab *Aristotele* appellantur, sunt mala

mala iſtis oppoſita, & in horum carentia bona privativa conſiſtunt. Pro diverſitate itaque illorum bonorum virtutem in ſuas ſpecies diviſit *Ariſtoteles*. Temperantia verſatur circa bona corporis, liberalitas circa divitias, ſeu pecunias, magnanimitas circa honores & fortitudo circa terribilia, quæ metum homini incutiunt. Quamobrem temperantia moderatur appetitum circa voluptates corporis, eas potiſſimum, quæ guſtum & tactum afficiunt, cum ab iis, quæ ceteros ſenſus hilarant, minus periculum immineat, ne voluptati nocuæ indulgeamus; liberalitas vero circa pecunias & res eadem æſtimandas, ac in ſpecie magnificentia circa res ſumtuoſas, magnanimitas circa honorem & fortitudo circa terribilia. Quamobrem intemperantia modum excedit in voluptatibus corporis, quatenus illicitæ non dividuntur a licitis: ſtupor vero in defectu peccat, quatenus quis ne licitis quidem voluptatibus frui vult. Prodigalitas nullum ſervat modum in pecunia eroganda, & luxus in res ſumtuoſas pecuniam oſtentationis cauſa profundit: avaritia vero pecuniam parcius erogat, quam par eſt, ac lucrum quodvis avide inhiat, ita ut in eroganda pecunia ſit defectus, in acquirenda exceſſus, quamvis non ſemper utrumque ſimul obtineat. Luxus pecunias prodigit, ut in rebus ſumtuoſis oſtententur divitiæ: ſordities in eroganda pecunia decorum negligit & lucrum inde percipit, unde non ſine turpitudinis nota percipi poteſt. Arrogantia honores immeritos affectat modis illegitimis & vanis: Puſillanimitas honores quosvis, etiam veros, contemnit. Audacia in quælibet pericula inconſiderate ruit: Timiditas quævis horret. Facile apparet,

paret, vocabulorum significatum ultra communem loquendi usum esse extendendum, ut virtutes officia omnia erga seipsum & opposita iis vitia actiones iisdem contrarias omnes complectantur. Ita temperantia extenditur ad voluptatem veneream, ut castitatem sub se comprehendat, & intemperantia ad quodvis veneris illicitæ genus, ut quævis delicta carnis & actiones ipsis agnatas complectatur. Similiter liberalitas extenditur quoque ad pecuniam acquirendam, ut nullam prætermittamus occasionem modis licitis eam acquirendi, nec in eo desiderari patiamur diligentiam nostram. Hæc quidem eo fine in medium adducere libuit, ne videamur contemnere doctrinam *Aristotelicam* nondum satis intellectam, quemadmodum vulgo fieri solet, aut detrahendo laudi meritæ *Aristotelis* vanam affectare gloriam. Reddenda vero jam nobis est ratio, cur in tradenda Ethica aliam ingressi simus viam. Condere nobis proposuimus systema veri nominis, in quo veritates concatenato nexu exhiberentur. Hunc igitur laborem non aggressi sumus, antequam ab aliis tradita penitus intelligere & ad veritatem revocare studuimus, proniores ad virorum egregiorum placita vindicanda, quam reprehendenda, cum satis convicti simus, haud raro contingere, ut de rebus rectius sentiant, quam loquantur, & veritatem e longinquo conspectam ferire mentis aciem, quæ nonnisi evolutione idearum confusarum in apricum producitur. Mente sic minime vacua propositum executuri veritates tanquam a nobis inveniendas nobis proposuimus methodo analytica tanquam filo Ariadnæo usi, ut continuo nexu deducerentur.

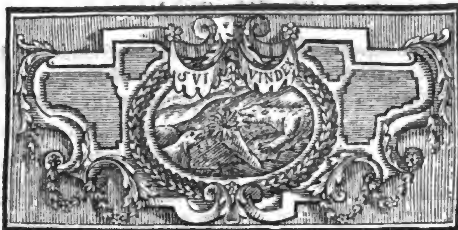
Post-

Postquam igitur ex ipsa natura hominis deduximus obligationem naturalem ad actiones liberas sic & non aliter dirigendas, ut amplitudo legis naturalis, quæ vulgo non satis agnoscitur, pateret, consequenter constaret, actiones nostras vel eidem conformiter, vel contraria ratione determinari posse; inde derivavimus notionem virtutis, quod sit habitus actiones suas legi naturali conformiter determinandi, & notionem vitii, quod sit habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturæ præscribitur. Atque hinc statim apparet, tot dari virtutum species, quot dantur actionum humanarum genera, & tot vitia, quot modis eædem legi naturæ contrariantur, sive prostent nomina, quæ tam illis, quam hisce accommodari possunt, sive deficiant. Quamobrem de nominibus parum solliciti fuimus, res tradidisse contenti. Quod jam attinet officia hominis erga seipsum, virtutes iis convenienter determinandæ fuerunt. Versantur autem officia ista partim circa hominem in genere spectatum, partim circa animam, partim circa corpus, partim circa statum externum, ad quem referuntur res, quibus indigemus ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem, & per consequens pecuniæ, quibus eædem æstimantur & comparantur una cum operis alienis nobis utilibus, honor cum laude ac fama, atque fortuna. Et propterea egimus primo de notitia sui & de amore ac dilectione sui, deinde de cura animæ, de cura corporis, de cura rerum, de cura famæ, tandemque de cura fortunæ. Ne autem negligeremus nomina virtutum & vitiorum recepta, suo loco actio-

nes

nes tam istis, quam his convenientes vindicavimus, quantum notio virtutis atque vitii in genere permittit. Hinc curam corporis explicantes agimus de temperantia & intemperantia, sobrietate & ebrietate, castitate & delictis carnis; Curam rerum docentes de continentia, avaritia & incuria, de parsimonia, prodigalitate & tenacitate, de magnificentia, luxu & sordibus; curam famæ ac fortunæ inculcantes de modestia, magnanimitate, ambitione, arrogantia & pusillanimitate, de humilitate, fastu & abjecto animo, tandemque de patientia & impatientia, atque de fortitudine, timiditate & audacia. Theoriam actionum tradidimus in Jure naturæ; in Ethica tradimus praxin, de qua notanda, quæ ad volumen tertium præfati sumus. Ostendimus vero etiam, quomodo in praxin officiorum erga seipsum influant officia erga Deum, ut non modo constet quomodo Deus colatur in omnibus actionibus nostris, verum etiam ut studium virtutum, de quibus jam agimus, facilitetur & perficiatur. Definitiones virtutum & vitiorum, quibus nomina usu recepta accommodavimus, dedimus in Jure naturæ: in demonstrationibus tamen iisdem usi tanquam principiis eas repetivimus, ut inde quoque addisci possint. Faxit Deus, ut virtus indies magis efflorescat, & homines ipsi viventes felicitate fruantur, quam vita homine digna comitem habet! Halæ d. 6. Aprilis A. 1752.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ MORALIS,

SIVE

ETIHCÆ

Pars Quarta

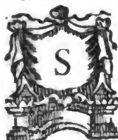
DE

VIRTUTIBUS MORALIBUS, QUIBUS PRAXIS OFFICIORUM ERGA NOS IPSOS CONTINETUR.

CAPUT I.

De Notitia Sui.

§. 1.

Studium noscendi seipsum virtus est. Etenim lege naturali præcipitur, ut homo seipsum cognoscat qua animam, corpus & statum externum (§. 192. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter qui seipsum noscere studet, actiones suas legi naturæ convenien- *An studium noscendi seipsum virtus sit.*

ter determinat. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi virtus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); studium noscendi seipsum virtus est.

Cum jam virtutes explicare instituamus, quibus praxis officiorum erga seipsum continetur, virtutes autem non sint nisi habitus officia præstandi (§. 321. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*); officiorum diversitas diversas parit virtutum species. Parum vero refert, utrum tanquam peculiaris quædam virtutis species peculiare sortita sit nomen, nec ne. In vulgari enim sermone non dantur vocabula nisi eorum, quæ vulgus distingvit: cum vero nec Philosophi omnia satis discreverint, quæ discernenda fuerant, nec methodi demonstrativæ gnari vocabulis, quibus utuntur, fixum quendam & determinatum significatum tribuerint, termini quoque technici deficiunt. Quamobrem non est quod miremur, dari virtutes easque non ignotas, quarum tamen deficiunt nomina peculiaria, ipsis tanquam speciebus ab aliis dividendis tributa. Poterat hæc virtus appellari *Noscentia Sui*, vel etiam notitia sui, quatenus notitia sumitur pro habitu se cognoscendi, non pro cognitione sui acquisita. Sed in verbis faciles sumus: nolumus tamen terminos inusitatos in Philosophiam introducere, nisi necessitas quædam inevitabilis hoc urgeat. Neque vero est, quod existimes notitiam sui referendam esse ad virtutes intellectuales, non vero morales. Cum enim qua virtus denotet studium noscendi seipsum, studium autem interprete *Donato* sit dedita opera voluntatis hominis attentior atque impensior; studium noscendi seipsum est utique in numero virtutum moralium collocandum §. 276. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 2.

Qualis voluntas ad illud requiratur.

Quoniam studium noscendi seipsum virtus est §. 1.), ad virtutem vero requiritur constans & perpetua voluntas committendi actionem, quæ legi naturæ conformis est (§. 328.

328. *part. 1. Phil. pract. univ.*) ; *ad studium* quoque *seipsum noscendi requiritur voluntas constans & perpetua seipsum noscendi.*

Perpetuitas nimirum voluntatis exigit, ut nihil eorum prætermittamus, quæ de nobis cognosci possunt, ac ideo requirit continuam attentionem ad ea, quæ ad nos & statum nostrum pertinent: constantia autem volutatis facit, ut nulla de causa a cognitione ejus, quod ad nos pertinet, nos abstrahi patiamur (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*), magna cum voluptate in eo cognoscendo occupati. Ac ideo in se noscendo assiduus est, qui hac virtute pollet.

§. 3.

Qui seipsum noscere vult, tum ea, quæ natura sibi in sunt qua animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita, tum quæ quoad statum suum externum contingunt, cognoscere tenetur. Per se patet, aliam esse cognitionem eorum, quæ omnium hominum communia sunt, aut saltem certorum quorundam, quatenus homo in genere spectatus ob differentias quasdam pluribus individuis communes in certas veluti species distingvitur; aliam vero cognitionem eorum, quæ ad unumquemque in singulari spectant, sive fuerint talia, quæ cum aliis communia habent, sive sibi propria. Quamobrem cum seipsum nosciturus cognoscere debeat, quæ sibi tanquam individuo competunt, vel ad statum suum externum referuntur, quicquid vero habemus, vel naturæ, vel operæ ac industriæ, vel denique fortunæ acceptum ferendum, quod tanquam in vulgus notum hic sumitur; qui seipsum noscere vult, tum ea, quæ natura sibi insunt qua animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita, tum quæ quoad statum suum externum contingunt, cognoscere debet. *Objectum notitiæ sui.*

Nimirum si teipsum noscere velis, non quæris, qualis esse possit homo vel in genere, vel positis hisce aut aliis conditionibus,

nibus, & qualis esse possit ejus status, sed qualis tu es & qualis sit status tuus. Ea, quæ natura insunt, vel ad corpus spectant, vel ad animam, cumque ea non in omnibus sint eadem, quæ tibi natura largita est, cognoscere teneris. Ab hisce vero discernenda sunt, quæ a nobis acquisita, in quibus tam industria, quam fortuna suas habet partes. Atque hæc a se invicem accurate distingvi non parum interest. Status externus originarius in totum fortunæ debetur; in acquisito vero fortuna & industria suas habet partes. Quoniam autem non solum cognoscenda sunt, quæ bona sunt, verum etiam quæ mala; in acquisitis, sive ad statum internum, sive externum spectent, ratio quoque habenda est malorum tam physicorum, quam moralium. Et in noscentia sui magnum sibi locum vindicat factorum suorum consideratio. Ex hisce intelligitur, amplissimam esse illius materiam, ac indies nobis offerri ad eam spectantia, ad quæ animum attendere debet seipsum nosciturus.

§. 4.

Quomodo notitia sui acquiratur.

Quoniam qui seipsum noscere vult, quæ ad se & statum suum in singulari spectant, cognoscere tenetur (§. 3.) *notitia sui ex disciplinis hauriri nequit, sed observationibus domesticicis comparanda, quamvis ad hasce observationes plurimum conferat scientia eorum, quæ in disciplinis de homine statuque ejus cognoscendo traduntur*, quatenus nimirum inde discimus, ad quænam attentio nostra sit afferenda, & in quænam inquirere debeamus, si nosmetipsos noscere velimus, consequenter *Psychologiæ*, *Philosophiæ practicæ universalis*, *Juris naturæ* atque *Philosophiæ moralis*, *sive Ethicæ*, immo etiam *Politicæ studio notitia sui promovetur, aliarumque artium scientia*, *si quis cognoscere voluerit*, *quantum in arte profecerit.*

Ea, quæ ad notitiam sui pertinent, facti sunt: facta autem non cognoscuntur nisi attentione, quam ad ea afferimus, quorum nobis de nobismetipsis conscii sumus, quatenus

nus ad animam referuntur, vel quæ sensu percipimus, hoc est, quæ de nobis et statu nostro experimur (§. 664. *Log.*). Ut vero attentionem afferamus, necesse est ut nobis constet, quænam sint ea, ad quæ attendendus est animus, & ut attentionem ad ea afferre adsuescamus: ne vero in observando attentioni quidpiam subducatur, quod maxime observari merebatur, acumine opus est. Quæ igitur attentionem excitant & acuunt, ex disciplinis habere debemus.

§. 5.

Quæ natura nobis insunt quoad animam sunt facultates animæ determinati gradus, consequenter *dispositiones & inclinationes ac reclinationes naturales* (§. 426. *Psych. empir.* & §. 895. 896. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Hæc tanquam per se, sive a posteriori nota absque probatione ulteriori sumuntur.

Quænam natura nobis dederit quoad animam & corpus.

Facultates animæ omnium hominum eædem sunt, ast gradu inter se differunt, a quo tam differentiæ specificæ, quam numericæ dependent. Quamvis enim homo in genere non dividatur in plures species, quarum singulæ sub se continent individua certa; pro graduum tamen diversitate, qui in singulis facultatibus notantur, oriuntur differentiæ communes, quales esse solent specificæ. Enimvero cum plures sint facultates, quarum singulæ gradus diversos admittunt; ideo contingit hominem unum eundemque habere cum hoc hujus vel illius, cum alio alius cujusdam facultatis gradum communem, quamvis nec qui communis est adeo determinatus in individuis, ut prorsus idem dici possit. Atque hæc omnino ratio est, cur homo in genere non dividatur in plures species, utut non desint nomina, quibus diversitas graduum indigitatur quoad unam, vel alteram facultatem, veluti dum unus esse dicitur ingenio veloci, alius tardo, aut alius acutus, alius hebes, præsertim cum in facultatum usu, unde diversitas gradus eorundem innotescit, diversarum ad eundem actum concurrentium gradus permisceantur, non

 modo

modo earum, quæ ad facultatem cognoſcendi ſpectant, verum etiam quæ ad facultatem appetendi & averſandi referuntur, inclinationibus nimirum naturalibus in diſpoſitiones & hiſce in ſe invicem influentibus. Accedit, quod haud facile ſit naturale ab acquiſito diſcernere. Quamobrem non eſt, quod miremur hominem non quaſi in plures ſpecies fuiſſe diviſum, differentias ſingularum facultatum primo in ſe conſiderando & poſtea omni poſſibili modo easdem combinando: quod in quantum præſtari poſſit, nimis arroganter definire auderet nondum expertus. Facultates animæ non ſunt niſi agendi poſſibilitates, ideoque non differunt niſi gradu facilitatis agendi & hæc ſimul a diverſitate objecti dependet. Atque hinc naſcuntur diſpoſitiones & inclinationes atque reclinationes diverſæ,. ſeſe invicem permeantes. Hæc quidem notanda ſunt de dotibus animæ naturalibus. Quodſi corpora hominum conſideremus, formæ diverſitas ſtatim in oculos incurrit, quæ tamen & ipſa ſuos admittit gradus, & vel partialis eſt, vel totalis, prouti vel partem quandam corporis, vel integrum corpus reſpicit, veluti dum homo unus dicitur pulcher, alter vero deformis: dantur autem ſicuti in pulchritudine ac deformitate gradus admodum diverſi, ita etiam inter utramque multi intermedii. Robur autem ac vires corporis effectus prodit. *Robur* nimirum ea corporis firmitas eſt, quæ adverſus omnes difficultates firmiter obnititur, & tum in ſe gradu variat, tum pro diverſitate difficultatum, quibus obnitendum. Vires autem pro diverſitate actionum, quæ motu corporis atque organorum ejusdem, præſertim artuum, perficiuntur, plurimum variant. Atque hinc naſcuntur diverſæ diſpoſitiones naturales quoad corpus. Sunt autem diſpoſitiones hæ cumdiſpoſitionibus & inclinationibus atque reclinationibus animæ harmonicæ, ut acute diſcernenda ſint, quæ animæ, quæ corpori tribuenda. Atque hæc de dotibus corporis naturalibus tenenda. Quamvis vero ea, quæ de dotibns naturalibus dicta ſunt, faciunt ad intimiorem cognitionem eorum, quæ natura nobis dedit, non tamen in præſenti

ti opus est tam exquisita eorundem scientia, quæ nec in potestate hactenus est: de futuris enim non mihi sumo judicium. Sufficiat nobis constare de iis, quæ manifesta sunt, & de ceteris tenere, quod per dispositiones, inclinationes & reclinationes naturales apti fuerimus ad consequenda ea, quæ acquisivimus, inepti autem ad ea, quæ studio ac labore acquirere non potuimus, memores illius pervulgati: non ex quovis trunco fieri Mercurium.

§. 6.

Fortuna nobis dat, quæ ut habeamus a caussis aliis extra nos, non vero a nobis dependet. Quæ ut habeamus, non a nobis, sed a caussis aliis extra nos dependet; ea ideo existunt, quia hæ caussæ ad eadem concurrunt, quarum concursum prævidere non potuimus & quas ad agendum determinare non fuit arbitrii nostri. Quamobrem cum concursus iste fortuna sit (§. 540. *part. 1. Theol. nat.*); quæ ut habeamus a caussis aliis extra nos, non vero a nobis dependet, ea fortuna nobis dat. *Quænam sint fortunæ dotes.*

Concursus caussarum, quem fortunam dicimus, a nexu rerum in hoc universo dependet, qui immutabili lege a Deo constitutus est (§. 666. *part. 1. Theol. nat.*), & in quem homini nulla prorsus est potestas. Ita fortunæ dos est, quod hos habuerimus parentes, qui nobis adeo proficuam educationis curam habuerunt, quod nati simus eo tempore ac loco, quo in disciplinam magistrorum doctissimorum traditi sumus, quod habuerimus agnatos, a quibus ampla nobis obtigit hereditas, quod hosce nacti fuerimus patronos & quæ sunt alia hujus generis. Cum vero fortuna non modo secunda, verum etiam adversa sit (§. 540. *part. 1. Theol. nat.*); si consideranda sunt, quæ dat fortuna, in eorundem quoque censum referenda sunt, quæ malis accensentur, veluti quando grando stragem dat frugibus, vel incendium vastat ædes, quod

quod nulla noſtra culpa contingit. Qui enim ſe noſcere vult, tam bona, quam mala, quæ ſibi obtingunt, agnoſcere debet.

§. 7.

In quibusnam conſpiciantur ea, quæ fortuna dat.

Quoniam quæ fortuna nobis dat, ea ut habeamus, a cauſis aliis extra nos, non vero a nobis dependet (§. 6.) *quæ dat fortuna, ea vel faciunt ad acquirendos habitus, quorum diſpoſitiones naturales per eſſentiam & naturam animæ ac corporis habemus, vel ad ſtatum corporis, ac potiſſimum ad ſtatum externum referuntur*, veluti res, quæ acquiruntur, aut favor perſonarum, qui nobis conciliatur.

Fortuna maximum momentum habet in diſpoſitionibus naturalibus ad habitum evehendis & in iis, quibus ſtatus externus abſolvitur, ut in hiſce maxima parte, ſi non toti a fortuna dependeamus. Diſpoſitiones naturales & inclinationes non ſufficiunt, ut hoſce vel iſtos habitus acquiramus; cum per eos tantummodo aquiſitio ſit poſſibilis. Quodſi actu acquirere debeamus, accedere debet inſtitutio, exemplum aliorum, conſuetudo cum aliis & a teneris unguiculis cura educationis: plurimum quoque valent caſus, qui contingunt, & quorum non exigua vis eſt in animos hominum præſertim tenellos. Hæc vero omnia non a nobis dependent, ſed fortunæ tribuenda ſunt, quatenus hunc in ſerie rerum obtinuimus locum, in quo iſta coexiſtunt. Quamvis vero hic dicamus, haſce dotes fortunæ eſſe, cum ad cauſas ſecundas jam ſaltem reſpiciamus; non tamen ideo excluditur cauſa prima, quæ Deus eſt, autor nexus rerum (§. 666. *part. 1. Theol. nat.*), quo fortuna continetur (§. 540. *part. 1. Theol. nat.*), cujus effectus ſunt fines a Deo intenti (651. *part. 1. Theol. nat.*) & quæ tota ſubeſt providentiæ (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*). Hic enim ubi agitur de modo, quo nos noſcere debemus, non quæritur, cuinam tanquam datori ea, quæ habemus, accepta referre debeamus, ſed quomodo contigerit, ut ea habeamus. Nimi-

Nimirum hic distinguenda sunt ea, quæ natura habemus, ideoque necessaria sunt ac immutabilia, ab iis, quæ acquiruntur. Hæc autem vel in nostra potestate sunt, ut recto facultatum ac virium nostrarum, vel eorum, quæ jam acquisita fuerunt, usu acquiri possint, vel extra potestatem nostram sunt & aliunde nobis obtingunt. Atque hæc fortuna dat, illa operam, laborem ac industriam nostram requirunt. Quando vero causam omnium primam requirimus, Deum tanquam datorem omnium agnoscimus, qui alia nobis dat per naturam, alia per fortunam, alia per operam ac laborem nostrum. Quamobrem in præsenti attenditur modus, quo Deus nobis ea dat, quæ habemus, & quomodo malis simus obnoxii.

§. 8.

Fortuna labore ac industria in acquirendis concurrens.

In iis, quæ studio, labore atque industria nostra acquiruntur, semper sunt fortunæ quædam partes, quæ si non ad acquisitionem cum studio, immediate concurrit, tamen mediate, quatenus studium, vel opera, labor atque industria nostra inde dependet. A posteriori patet, multa esse, ad quæ acquirenda non sufficit opera, labor & industria nostra. Tales enim fere sunt res omnes, quæ industria nostra parantur. Cum vero in hoc mundo actus contingentium determinetur per seriem contingentium, quæ a se invidem dependent ut effectus a sua causa (§. 83. *Cosmol.*), & status quoque entium compositorum in mundo a continuis dependeat (§. 86. *Cosmol.*), ideo nec fieri potest, quin ad eos actus, in quibus opera, labor atque industria nostra consistit, saltem per modum causæ remotæ concurrant, quæ potestati nostræ non subsunt extra nos posita, consequenter in his, quæ opera, labore ac industria nostra parantur, suæ quoque sunt fortunæ partes (§. 540. *part. 1. Theol. nat.*).

Concursus fortunæ, seu, quod perinde est, naturæ ad ea, quæ studio, labore ac industria nostra parantur, in nonnullis adeo evidens est, ut a nemine ignoretur. Pertinent huc fruges terræ, ad quas non sufficit agricolæ labor ac industria, sed tempestas quoque idonea requiritur, quam potestati agricolæ non subesse nemo est qui nesciat. In aliis autem majore attentione opus est, ut quas sibi vindicet fortuna partes agnoscas. Ita si ex merito munus quoddam tibi defertur; solis tuis meritis hoc tribuendum non est. Opus enim habes Patronis, qui te promoveant, qui te promotoribus commendent. Et si vel maxime promotores & commendatores rationem habeant meritorum tuorum; tibi tamen tribuere nequis, quod eo ipso tempore, quo munus vacat, existant homines, quibus tua merita placent, vel ut ea ipsis innotuerint. Ea de causa dudum agnitum est, nihil valere artem sine fortuna & fortunam plus valere quam artem. Similiter qui arte sua perficit opus venale, emtorem a fortuna expectat. Et qui litteris operam navat, facultatibus animæ utitur, quarum usum consecutus non est nisi fortuna obstetricante, ut taceam statum studiis vacandi commodum, ad quem, si sollicitus inquiras, fortuna plus contribuere deprehenditur, quam putatur. Plurimum autem refert in Moralibus, ne plus tibi tribuas, quam debetur, & quam parum sit, quod tibi tribuere possis, ut agnoscas. Absit igitur, ut existimes, istiusmodi subtilitatibus non esse opus ad noscentiam sui.

§. 9.

De dotibus naturalibus agnoscendis.

Dotes animæ naturales agnoscuntur ex tentaminibus habitus acquirendi, ex gradu habituum acquisitorum exercitiis datis & ex usu facultatum consuetudine occasione sic ferente contracto. Idem intelligitur de viribus ac robore corporis & dispositionibus facultatis locomotivæ, habita tamen simul ratione dispositionum & inclinationum atque reclinationum naturalium. Forma vero corporis per se patet.

patet. Facultates animæ sunt potentiæ activæ (§. 29. *Psych. empir.*), ideoque nudæ agendi possibilitates §. 716. *Ontol.*). Quando vero potentia ad actum perducenda, non eadem facilitate id fieri in diversis subjectis experimur, cumque habitus exercitio (§. 430. *Psych. empir.*), ideoque actuum istorum repetitione comparentur (§. 195. *Psych. empir.*), similiter observamus, non omnes eadem facilitate acquirere habitus, & habitus eadem industria acquisitos non esse ejusdem gradus. Quamobrem cum dispositiones naturales sint possibilitates acquirendi potentiam agendi, seu eliciendi actus facultatum (§. 426. *Psych. empir.*), ista actus hosce eliciendi & habitus eosdem eliciendi facilitas diversa dispositionum naturalium diversitatem inducit. Quod si ergo dispositiones naturales agnoscere volueris, necesse est ut attendas animum ad actus, quibus habitus comparandus, tum qua facilitate eliciuntur, tum quomodo eorum repetitione habitus acquiratur, tum denique ad quem gradum certis exercitiis fuerit evectus. Patet itaque dispositiones naturales animæ agnosci ex tentaminibus habitus acquirendi, & ex gradu habituum certis exercitiis acquisitorum. *Quod erat primum.*

Enimvero cum non omnes data opera dispositiones naturales ad habitum evehere studeant, sed occasione saltem oblata actus facultatum eliciantur, atque sic tandem contrahatur aliqua eos eliciendi, consequenter facultatibus utendi, quando occasio ad agendum invitat, consuetudo; hæc ipsa quoque consuetudo dispositiones naturales prodit. *Quod erat secundum.*

Inclinationes naturales sunt generales determinationes appetitus ad aliquid appetendum (§. 895. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & reclinationes sunt determinationes generales aversatio-

ſationis ad aliquid averſandum (§. 896. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamvis vero appetitus hominis cujusvis naturaliter determinatus ſit ad appetendum ea, quæ voluptatem creant, & averſatio generaliter determinata ad averſandum ea, quæ moleſta accidunt (§. 156. *part. 2. Eth.*), quoniam tamen variant objecta, quæ voluptatem creant, vel moleſtiam afferunt, non autem omnes eadem voluptate trahi æqualiter, & ex adverſo non eadem unicuique accidere æque moleſta experimur, inde diverſitas inclinationum & reclinationum naturalium oritur. Quamobrem ex iis, quæ appetunt, vel averſantur homines, innoteſcit differentia inclinationum & reclinationum naturalium, quatenus iis, quæ appetunt, vel averſantur, inſunt rationes maxime generales, veluti quod ſenſus hilarent, quod ad gloriam, vel abundantiam faciant. Ex tentaminibus itaque eliciendi actus appetitus & averſationis per objecta appetibilia & averſabilia, ſeu voluptatem & moleſtiam creantia, & ex habitibus illorum actuum repetitione acquiſitis, vel etiam conſuetudine appetendi vel averſandi occaſione ſic ferente contracta agnoſcitur, quales ſint inclinationes & reclinationes naturales. *Quod erat tertium.*

Quoniam vero actus, quibus continetur exercitium habituum comparatrix, dependet ab actu appetitus, vel averſationis, ſive lubentes, ſive inviti agamus, aut ab agendo deſiſtamus; actus appetitus & averſationis influunt in determinationem illorum. Quamobrem ut de facilitate illos actus eliciendi, in qua diſpoſitiones naturales conſiſtunt, citra aberrationem ſtatuamus, neceſſe eſt ut dependentia eorum ab inclinationibus & reclinationibus naturalibus dividatur. *Quod erat quartum.*

Cum

Cum robur corporis consistat in ea firmitate, quæ adversus difficultates objectas obnititur, eaque tum in se variet gradu, tum pro diversitate difficultatum, quibus obtinendum (*not.* §. 5.); quodnam sit robur corporis ex tentaminibus agnoscitur, aut ex iis actibus, quæ occasio oblata elicit. *Quod erat quintum.*

Vires corporis cum per se in oculos non incurrant, ex actionibus, quibus onus quis subit, aut pondus attollit, vel alio modo movet, colliguntur. Quamobrem denuo patet, ex tentaminibus, aut ex iis actibus, quos occasio oblata elicit, eas agnosci. *Quod erat quartum.*

Actiones externæ, quæ motu organorum corporis perficiuntur, sunt actus facultatis locomotivæ (§. 66. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum dentur habitus corporis, qui actionibus externis absolvuntur, tum etiam habitus, ad quos cum actionibus externis concurrunt internæ; ideo quoque pro diversitate illarum actionum dantur diversæ facultatis locomotivæ dispositiones naturales, quæ exercitio ad habitum evehi possunt (§. 430. *Psych. empir.*). Quamobrem quoque ex tentaminibus habitus acquirendi & ex gradu habituum acquisitorum exercitiis certis & ex usu facultatis locomotivæ consuetudine occasione sic ferente contracto cognoscuntur, quemadmodum de dispositionibus naturalibus animæ idem ostendimus *n. 1. & 2.* Quatenus tamen actiones externæ cum internis conjunguntur, ideoque eædem a dispositionibus & ab inclinationibus atque reclinationibus animæ dependent; in noscendis dispositionibus naturalibus corpori inexistentibus habenda quoque ratio est dispositionum & inclinationum atque reclinationum naturalium animæ. *Quod erat quintum.*

Denique cum corporis forma externa in oculos incurrat, neque ideo opus ſit, ut ex aliis in ſenſum incurrentibus colligatur; eandem per ſe patere manifeſtum eſt. *Quod erat ſextum.*

Monſtramus hic viam, quam ingredi debemus, ſi dotes animæ ac corporis naturales agnoſcere velimus. Oſtendimus in parte prima & ſecunda Ethicæ, quomodo facultates animæ perficiantur. Dedimus quoque ad inclinationes & reclinationes naturales cognoſcendas utilia in Philoſophia practica univerſali (§. 895. *& ſeqq. part. 2.*). Ea igitur qui cognita & perſpecta habet, in noſcendis diſpoſitionibus & inclinationibus atque reclinationibus animæ facile proficiet. Quamvis enim rudior quædam notitia veluti ſua ſponte ſeſe offerre videatur, & hac vulgo contenti ſimus; exquiſitior tamen, quæ longe ampliorem uſum habet, non ſine ſtudio ac labore acquiritur, qui exercitationem ſupponit ſolida doctrina ſuffultam. Quamobrem dubitandum non eſt, quin ſymbolam quoque ſuam huc liberaliter conferant, quæcunque de ſingulis habitibus moralibus, tam bonis, quam malis demonſtrantur. Immo etſi forma corporis externa in oculos incurrat, quando tamen de ea ferendum eſt judicium, ut hoc ſit exactum, theoria ſupponitur, veluti ſi de pulchritudine ſermo ſit, eademque diſtincta notione explicanda. Habitus animæ & corporis mirifice in ſe invicem influunt, poſtquam acquiſiti ſunt ſine circulo, quale quid etiam obſervare licet in cognitione rerum aſtronomicarum, ſiquidem in modum cognoſcendi inquirere velimus.

§. 10.

Quomodo agnoſcantur, quæ dat fortuna.

Quæ fortuna dat agnoſcimus, ſi obſervemus vel inquiramus, num quod habemus, vel quod nobis obtigit, independenter prorſus ab omnibus actionibus noſtris habeamus, vel nobis obtigerit. Etenim ſi quid habemus independenter ab omni actione noſtra, aut ſi quid nobis ita obtingit, ratio ſufficiens cur habeamus in cauſis aliis extra nos con-

continetur (§. 56. *Ontol.*), nec actio ulla nostra eandem ingreditur (§. 851. *Ontol.*). Enimvero fortuna nobis dat, quæ ut habeamus a causis aliis extra nos, non vero a nobis dependet (§. 6.), consequenter si ratio cur habeamus in solis causis externis, nihil vero ejusdem in nobis, seu actione quadam nostra continetur (§. 581. *Ontol.*). Quodsi ergo agnoscere velimus, quæ fortuna dat, observandum, vel si non statim in oculos incurrit, inquirendum, num quod habemus, vel quod nobis obtigit, independenter ab omni nostra actione habeamus, vel obtigerit.

Cum homo sibi actionum suarum conscius sit, observatu facillimum videtur, utrum aliquid habeamus independenter ab actionibus nostris, aut ita quidpiam nobis obtingat, nec ne. Ita nemo non facile videt, fortunæ soli acceptum ferri debere, quod a parentibus opulentis amplissimam habeat hereditatem, quod grando prostraverit fruges in agro suo, quod fulgure tactæ ædes conflagraverint. Enimvero non semper res adeo manifesta est. Patet hoc per ea, quæ paulo ante annotata fuerunt (*not.* §. 7.). Circumspectione tum maxime opus est, ubi causæ externæ cum actionibus nostris concurrunt, aut actiones nostræ supponunt, quod fortunæ debetur: ubi tamen discernendæ sunt actiones, quæ ipsam fortunam ingrediuntur, veluti dum thesaurum invenimus terram alio prorsus fine fodiendo. Sed hæc clarius elucescunt, quando considerantur ea, in quibus ratio sufficiens in actionibus nostris & causis aliis conjunctim continetur, cur quid sit, vel fiat: ubi contingit, ut sæpissime homines vel sibi, vel fortunæ soli tribuant, quod neutri parti soli tribui debebat. Obtinet prius in rebus secundis, posterius vero in adversis. Utrumque in Moralibus nocet. Ceterum hic observanda sunt, quæ paulo ante ostendimus, in quibusnam potissimum conspiciantur ea, quæ dat fortuna (§. 7.).

Si

§. 11.

Quomodo agnoscantur ea, quæ nobis tribuenda.

Si agnoscere velimus ea, quæ nobis debentur; dispiciendum est, utrum ut hoc habeamus, aut ut hoc nobis obtingat, ratio sufficiens in solis actionibus nostris contineatur, nec ne. Etenim cum actiones nostræ a libera voluntate nostra dependeant, hoc agere, nostrum est: quodsi ergo ratio sufficiens, cur quid habeamus, vel cur quid nobis obtingat, in solis actionibus nostris contineatur, cum posita ratione sufficiente ponatur id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. *Ontol.*), ut quid habeamus, vel nobis obtingat, nobis solis imputandum. Quodsi ergo agnoscere velimus ea, quæ nobis debentur, dispiciendum est, utrum ut hoc habeamus, aut ut hoc nobis obtingat, ratio sufficiens in actionibus nostris contineatur, nec ne.

Quando in Physica rationem sufficientem quærimus eorum, quæ sunt, sufficit ostendere, quibus positis ponatur id, cujus ratio quæritur: ideoque si de effectu quodam sermo sit, sufficit, ut detegantur causæ ad eum producendum sufficientes, & explicetur modus, quo is producitur. Cum enim in Philosophia saltem spectentur res in genere quoad possibilitatem intrinsecam & extrinsecam; non aliud quæritur, quam cur insint attributa, & quomodo ea, quæ fiunt, ad actum perduci possint. Enimvero aliter sese res habet, ubi quæritur ratio sufficiens facti cujusdam in singulari, quod determinatur per seriem contingentium, quæ a se invicem dependent ut effectus a sua causa (§. 83. *Cosmol.*), simulque a contingentibus dependet (§. 85. *Cosmol.*), nec rationem sufficientem agnoscit, nisi in ente necessario extra seriem contingentium constituto (§. 90. *Cosmol.*), hoc est, Deo causa omnium rerum prima (§. 1120. *part. I. Theol. nat.*). Rationem itaque sufficientem facti alicujus nemo mortalium perspicere valet. In Moralibus itaque in rationem facti inquirentibus acquiescendum est vel in causis proximis, quibus positis ponitur factum, vel subinde

inde progradiendum ad causas remotiores, quæ sunt causæ causarum, vel per saltum deveniendum ad causam primam, nimirum Deum, prouti praxis, cui inservire debet rationis notitia, requisiverit. Immo sufficit quoque haud raro saltem cognoscere causam sufficientem, etsi ignoretur modus causandi, consequenter ratio non intelligatur (§. 156. *Ontol.*). Ac ideo in ratione sufficiente investiganda vel imitandi sunt Physici, vel Historiæ naturalis scriptores, quorum hi saltem proximas effectuum naturalium commemorant. Atque hæc observanda sunt, ubi agnoscere voluerimus, num ut hoc habeamus, aut ut hoc nobis obtingat, ratio sufficiens in solis actionibus nostris contineatur. Casus autem particulares, in quibus notitia opus habemus ad culturam virtutis, fugam vitiorum, docent, quo usque sit progrediendum. Ita in tractatione officiorum erga Deum vidimus, quandonam opus sit ut ad Deum tanquam causam primam deveniatur, nimirum quoties necesse est ut agnoscatur tanquam dator omnis boni, aut quod nihil fiat nisi ipso providente. Inferius autem patebit, quando acquiescere possimus in actionibus nostris, quando progrediendum ad rationes ulteriores. Et hæc quidem probe notanda sunt, ne videamur nobis contradicere, quando nunc actiones nostras spectamus tanquam rationem sufficientem, nunc vero tanquam minus sufficientem, etsi eadem sit et eodem modo se habeat ad id, quod per eas obtinetur. E. gr. Si omni animi contentione operam navamus Mathesi addiscendæ, sine ulla institutione, recte dicimur eam nos proprio Marte didicisse, ac inde recte æstimamus vires facultatum cognoscendi, quantum valeant. Enimvero si jam quæritur, quomodo vitandus sit fastus, consideranda quoque sunt, quæ vi nexus rerum in actiones nostras influunt, suo loco distinctius explicanda.

§. 12.

Quomodo habitus acquisiti cognoscantur.

Habitus acquisitos agnoscimus ex actionibus & iis, quæ fecimus. Etenim habitus consistunt in promptitudine agendi (§. 428.

(§. 428. *Psych empir.*), cumque ad recte agendum obligemur (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque in committendis actionibus, vel faciendis iis, quæ facienda sunt, diversi dentur gradus diligentiæ (§. 751. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ac præterea in eodem quoque genere actionum, vel faciendorum dentur magis minusve ardua, ad quæ habitus acquisitus sufficit; qui hos cognoscere vult, ad actiones suas & ea, quæ facit, animum attendere debet, quia ex eo, quod agimus, vel facimus, certi reddimur, quid agere, vel facere possimus, (§. 170. *Ontol.*).

Habent habitus suos gradus non modo quoad promptitudinem, seu facilitatem agendi, verum etiam quoad rectitudinem ejus, quoad agendum est, & quoad extensionem, quando non eadem facilitate omnia fieri possunt, quæ ad idem genus referuntur. Inde nimirum est, ut unus antecellat alterum in eodem habitu, veluti Orator unus Oratorem alterum, pictor unus pictorem alterum, immo opifex unus opificem alterum. Habitus vero cum intus lateat, immo nec ab eo, qui eodem pollet, animadvertatur, nisi dum eodem utens ejus sibi conscius est; ideo nec fieri potest, ut iidem aliter agnoscantur quam ex actionibus atque ex iis, quæ facimus. Hinc dudum invaluit pervulgatum istud: Opus laudat artificem, & in proverbium abiit, ex cantu agnosci avem. Quando vero hic de habitibus agnoscendis agitur, habitus quoque pravi, qui sunt vitia, intelliguntur, cum ad noscentiam sui etiam requiratur notitia vitiorum, quibus obnoxii sumus.

§. 13.

Quænam præsupponantur ad habitus agnoscendos.

Quoniam habitus ex actionibus & iis, quæ facimus, agnoscuntur (§. 12.), ideoque de habitu acquisito judicium minime fallax fieri nequit, nisi de actionibus & iis, quæ facta sunt, judicium verum ferre valemus; *ad habitus agnoscendos prærequiritur notio distincta rectitudinis actionum & operum facien-*

ciendorum, consequenter *si de virtutibus sive intellectualibus, sive moralibus agitur, notiones earum distinctæ satisque adæquatæ ex Ethica petendæ una cum signis, quæ in eadem traduntur*, & ut pateat, quantum profecerimus, quantum adhuc deficiamus, *consultum est, ut actiones nostras & ea, quæ fecimus, cum actionibus aliorum & iis, quæ ab aliis facta sunt, comparemus.*

Apparet itaque non semper adeo facilem esse habituum acquisitorum agnitionem, quemadmodum videri poterat. Quamvis enim in nonnullis agnoscendis nuda sufficit observatio; in aliis tamen theoria habituum supponitur, ut ejus applicatio in singulari fieri possit. Obtinet hoc in habitibus moralibus, qui ut agnoscantur, requirunt philosophiæ moralis scientiam, quæ quo exquisitior fuerit, eo magis satisfacit. Ac propterea noscentia sui supponit exasciatam Ethicæ theoriam, cum hic notitia sui inprimis respiciat usum moralem, quatenus profectum in bono, defectum in malo intendimus: id quod omnium hominum commune esse debet. Quod enim pertinet ad habitus non omnium communes, per se patet, eorum notiones perspectas esse debere iis, qui habitus istos exercere debent. Harum vero notiones acquiruntur ipso usu, quamvis non inutile foret, si revocarentur ad distinctas. Neque vero existimandum est, talia non esse attendenda in philosophia morali. Cum enim lex naturæ urgeat actionum & factorum omnium rectitudinem (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*); philosophia moralis supponit, unicuique esse notionem satis adæquatam, aut saltem ideam exemplarem sufficientem ejus, quod ipsi pro statu suo faciendum, si de actionibus ferendum judicium. Ad ideam exemplarem inprimis facit eorum, quæ nos facimus, cum his, quæ faciunt alii, comparatio, ut taceam usus alios in casibus particularibus suo loco commemorandos.

§. 14.

De iis, quæ partim a nobis, partim a causis aliis dependent.

Si ea, quæ acquisivimus, vel quæ nobis obtingunt, partim a nobis, partim a causis aliis extra nos dependent; probe discernendæ sunt actiones nostræ, sine quibus ea non acquisivissemus, vel ea nobis non obtigissent, a causis ceteris, inquirendo in id, quod ipsæ ad ea contulerint. Etenim si ea, quæ acquisivimus, vel quæ nobis obtingunt, partim a nobis, partim a causis aliis extra nos dependent; cur ea acquisiverimus, vel ea nobis obtingant, ratio partim in actionibus nostris, quæ solæ sunt in potestate nostra, partim in causis aliis extra nos continetur (§. 851. *Ontol.*), consequenter ratio sufficiens, cur ea acquisiverimus, vel ea nobis obtingant, in actionibus nostris & iis, quæ causæ ceteræ extra nos contulerunt, conjunctim continetur (§. 118. *Ontol.*). Quamobrem ne nobis plus tribuamus, quam par est, id quod plerumque in secundis fieri solet, vel etiam minus, quam debebamus, prouti in adversis fieri solet, aut quando quid male factum a nobis agnoscimus; probe discernendæ sunt actiones nostræ, ut pateat, quid ex iis necessario consequatur, a causis ceteris inquirendo in id, quod ipsæ contulerint, ut constet, quomodo causæ ceteræ concurrerint, & quid concursui earum sit tribuendum.

Si nos noscere velimus, apprime necessarium est, ne nobis tribuamus, vel causis aliis extra nos, quod tribuendum non est, quemadmodum suo loco videbimus, quando in virtutis cultura & fuga vitiorum ad notitiam sui provocabimus. Quamobrem necesse est, ut probe discernatur, quid nostris actionibus, quid vero causæ aliæ concursu suo ad id, quod acquisivimus, vel quod nobis obtingit, contribuerint. Quando distincte cognoscere velimus, cur quid factum fuerit, cum sine ratione sufficiente nil quicquam fieri possit (§. 70. *Ontol.*),

tol.), in hanc inquirendum est. Enimvero si causæ plures concurrant ad eundem effectum, ratio sufficiens non agnoscitur, nisi cognoscantur causæ singulæ ad eam concurrentes & accurate discernatur, quid unaquæque contulerit. Hoc vero patet, si consideremus, quid posito hoc vel isto secutum fuerit. Attendenda vero etiam sunt non facta, quibus positis aliud quidpiam secutum fuisset. Acutiores autem facile videbunt, ubivis quoque considerandas esse omnes circumstantias, quæ momentum quoddam habent in eo, quod cognoscendum. Ita enim demum accurate discernemus, quænam nobis, quænam aliis debeantur causis, ratione sufficiente ejus, quod quæritur, penitus perspecta, quatenus nimirum in præsenti attendenda venit, ubi quædam quæ sunt sumuntur, ideoque rationem sufficientem habere supponuntur (§. 70. *Ontol.*), ut analysin rationum continuari non opus sit, donec in necessaria acquiescendum (§. 90. *Cosmol.*): id quod captum humanum quam longissime transcendit. Vide, quæ modo annotavimus (*not.* §. 13.).

§. 15.

De obligatione qua hominis & qua creaturæ Dei agnoscenda.

Ad notitiam sui quoque requiritur, ut nobis constet, ad quænam tanquam homines, & ad quænam tanquam creaturæ Dei obligemur. Datur enim obligatio naturalis, quæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habet (§. 143. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque obligatio naturalis inhæret homini per modum attributi (§. 152. 157. *Ontol.*); si quis seipsum noscere vult, necesse est ut etiam cognoscat obligationem naturalem, consequenter ad notitiam sui quoque requiritur, ut nobis constet, ad quænam tanquam homines obligemur. *Quod erat unum.*

Homo totus, scilicet qua corpus & animam, est creatura Dei (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque sicuti creatura

omnis in dominio Dei eſt (§. 965. 966. *part. 1. Theol. nat.*), ac propterea actiones ſuas liberas determinare debet, quemadmodum vult Deus (§. 970. *part. 1. Theol. nat.*), ſicuti creaturæ ceteræ omnes agunt, quæ Deus vult (§. 969. *part. 1. Theol. nat.*). Vult vero Deus, ut homo actiones ſuas liberas dirigat ad manifeſtationem gloriæ divinæ (§. 918. *part. 1. Theol. nat.*), ideo conditus, ut gloriam divinam promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*), ſicuti creaturæ ceteræ omnes (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*), perfectionum divinarum ſpecula (§. 785. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum hæc obligatio actiones ſuas liberas componendi ad voluntatem Dei & easdem dirigendi ad manifeſtationem gloriæ ipſius non minus inhæreat homini per modum attributi, quam obligatio naturalis, *per demonſtrata*, n. 1. ſi quis ſeipſum noſcere vult, neceſſe quoque eſt, ut agnoſcat, quænam ſit obligatio ſua, quatenus creatura Dei eſt, conſequenter ad notitiam ſui requiritur, ut nobis conſtet, ad quænam tanquam creatura Dei obligemur. *Quod erat alterum.*

Homines ſumus & creaturæ Dei, ideoque etiam tanquam homines & tanquam creaturæ Dei ratione præditæ vivere debemus. Quamobrem neceſſe eſt, ut cognoſcamus quales ſint actiones, quæ decent hominem, & quales ſint actiones, quæ decent creaturam rationalem. Actionum liberarum determinatio a nobis dependet, quatenus proficiſcuntur vel ab uſu, vel a non uſu & abuſu facultatum noſtrarum. Atque illæ ſunt, quæ decent hominem, quatenus eſt ens facultatibus hujusmodi præditum, quarum uſu determinari poſſunt actiones liberæ eodem modo, quo naturales per ipſam eſſentiam & naturam humanam, quemadmodum brutorum & corporum ceterorum naturalium determinantur, ita ut cum his tendant ad perfectionem totius univerſi; hæ vero decent hominem, quatenus eſt creatura rationalis, ideoque ſervus Dei,

cujus

cujus voluntas subjicienda voluntati divinæ, ita ut non modo actiones liberæ sint actus obedientiæ Deo præstandæ, verum etiam una cum naturalibus tendant ad manifestationem gloriæ divinæ, sicque perfectio totius universi promoveatur, & per eam finis creationis a Deo intentus obtineatur. Illuc ducit obligatio naturalis, huc obligatio, quæ nobis tanquam creaturæ rationali inhæret. Qui ea cognita & perspecta habet, quæ in Theologia naturali & Philosophiæ practicæ universalis parte prima demonstrata sunt, nullum de his, quæ diximus, supererit dubium, inprimis si præterea ad animum revocaverit ea, quæ in parte tertia Ethicæ passim demonstrata, & in annotationibus uberius declarata fuerunt. Quodsi ergo homo seipsum agnoscere voluerit, necesse omnino est, ut etiam cognoscat, ad quænam tanquam homo & ad quænam tanquam creatura rationalis obligetur. Atque hæc præcipua quædam pars est notitiæ sui ipsius.

§. 16.

Unde cognitio ista haurienda.

Quoniam ad notitiam sui requiritur, ut nobis constet, ad quænam tanquam homines & ad quænam tanquam creaturæ Dei obligemur (§. 15.), in Philosophia practica autem universali demonstratur, qualis sit obligatio naturalis (§. 152. *& seqq. part. 1. Phil. pract. univ.)*, idque in Jure naturæ quoad particularia uberrime declaratur, & in Theologia naturali ostenditur, ad quænam homo tanquam creatura Dei obligetur (§. 987. *& seqq. part. 1. Jur. nat.*), idque in parte tertia Ethicæ uberius exponitur; *Qui obligationem, qua tanquam homo & tanquam creatura Dei tenetur, agnoscere vult, ad notitiam sui intimiorem adspirans, eam ex Philosophia practica universali, Theologia naturali atque Jure naturæ & Ethicæ parte tertia haurire debet.*

Equidem Deus nos tanquam creaturas rationales non ad alia obligat, quam ad quæ ipsa natura humana nos obligat, cum

cum homini præscribere non potuerit legem naturali contrariam (§. 282. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quemadmodum statim in oculos incurrit, si quæ in genere de obligatione naturali demonstravimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis conferantur cum iis, quæ in parte prima Theologiæ naturalis ostendimus de obligatione a voluntate divina veniente; non tamen propterea obligatio naturalis & divina in unum confundenda, sed utraque sigillatim spectanda, siquidem nos noscere velimus. Alio enim modo cognoscitur, nos obligatos esse ad actiones nostras sic & non aliter determinandas, si obligationem ex ipsa natura humana derivamus, alio autem, si eandem derivemus ex dependentia nostra a Deo, quam notio creaturæ involvit. Ac præterea non saltem obligatio nobis indivulso nexu inhærens extenditur ad actus, quos ignorare potest, qui solam obligationem in se, citra respectum ullum ad Deum considerat, ad officia nimirum erga Deum, sed etiam singuli actus, qui pertinent ad officia erga nos atque alios, singulari quodam modo specificantur, ut quatenus a nobis committuntur, non maneant iidem, obligatione nimirum a voluntate Dei veniente & officiis erga Deum in eos influentibus, ut præstentur tanquam Deo debitum & tanquam cultus divinus. Quamobrem si obligationem naturæ nostræ inhærentem penitus perspicere velimus, ex Philosophia practica universali, Theologia naturali & parte tertia Ethicæ huc spectantia petenda sunt. Hisce enim perspicillis usi demum intelligemus, quidnam sit homo.

§. 17.

De noscentia recte gerendi personam sibi impositam.

Ad notitiam sui inprimis requiritur, ut quis probe cognoscat modum recte gerendi personam, quæ ipsi imposita est. Quoniam enim obligamur ad recte agendum (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*); personam quoque, quæ nobis imposita est, recte gerere tenemur. Immo operam dare debemus, ut eam perso-

perſonam recte geramus, quam Deus nobis impoſuit (§. 426. *part.* 3. *Eth.*). Quamobrem cum hoc fieri minime poſſit, niſi probe cognoſcamus modum perſonam iſtam recte gerendi; ad notitiam ſui inprimis requiritur, quoniam non omnibus eadem agenda ſunt, ut probe cognoſcamus modum perſonam recte gerendi, quæ nobis impoſita eſt.

Homines ſumus, creaturæ Numinis ſupremi ſumus, atque in eo homines omnes conveniunt. Itaque perſonam quandam ipſa natura omnibus hominibus impoſuit, eamque neceſſario gerere tenentur, ad quemcunque demum ſtatum pervenerint, aut providentia divina ipſos evexerit. Quamobrem omnes actiones ſuas ita dirigere tenentur, quemadmodum decet hominem & creaturam Dei, conſequenter quilibet cognoſcere ac perpendere debet, quod ſit homo, quod ſit creatura Dei, ut vivere poſſit vitam hominis & vitam creaturæ Dei. Ac ideo ad notitiam ſui requiritur noſcentia obligationis, qua tanquam homines & qua tanquam creaturæ Dei tenemur (§. 15.). Enimvero cum homines per eſſentiam quoque & naturam ſuam obligentur perfectionem ſuam ſtatusque ſui conjunctis viribus promovere (§. 221. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & unusquisque ad perfectionem alterius ſtatusque ipſius conferre debeat, quantum conferre valet (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), neque ſolum ipſi naturæ legi convenienter civitates fuerint conſtitutæ (§. 26. part. 8. *Jur. nat.*), ut jam homines ſint membra civitatis, verum etiam inter gentes ipſa natura inſtituit ſocietatem (§. 7. *Jur. Gent.*), ut quilibet homo, quatenus eſt membrum alicujus civitatis particularis, etiam indirecte ſit membrum civitatis maximæ (§. 10. *Jur. Gent.*), nemini autem ſit prorſus otiandum (§. 515. *part.* 1. *Jur. nat.*), unius tamen non ſit omnia agere, quemadmodum in corpore humano non omnium organorum eadem eſt functio (§. 527. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideo diverſa admodum naſcuntur vitæ genera (§. 528. *part.* 1. *Jur. nat.*), pro quorum

diversitate diversæ hominibus impositæ sunt personæ, in quibus imponendis quamvis quædam relicta sint arbitrio nostro (§. 528. 529. *part. 1. Jur. nat.*), pleraque tamen pendent a providentia divina, quatenus nimirum status noster, quem a natura habemus, & quem fortuna nobis tribuit, nititur loco, quem in serie rerum obtinuimus. Hunc autem unicuique assignavit Deus, autor nexus rerum in hoc universo (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*), per quem providet rebus omnibus in hoc universo (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*). Personam itaque suam quilibet bene effingere tenetur, quam ut gerat in hoc universo Deus voluit (*not.* §. 426. *part. 3. Eth.*). Propterea necesse est, ut modum eam recte gerendi agnoscat, qui seipsum noscere voluerit.

§. 18.

De modo recte gerendi personam cognoscendo.

Quoniam seipsum nosciturus probe cognoscere tenetur modum recte gerendi personam, quæ ipsi imposita est (§. 17.), cujuslibet vero persona supponit vitæ genus, quod is sequitur, & sequi tenetur; *modum recte gerendi personam sibi impositam cogniturus discere debet, quænam in eo vitæ genere, quod sequitur, agenda sint, quænam dotes animi & corporis ad recte agendum requirantur & quomodo iis, quæ ad statum externum spectant, eo fine sit utendum.*

Diversa vitæ genera diversos requirunt habitus, ut officio quisque suo rite fungatur. Et virtutes quoque morales, quamvis hominum omnium communes, diversimode influunt in rectitudinem eorum, quæ unicuique pro vitæ suæ genere agenda sint, & ipsæ singulari quodam modo in diversis vitæ generibus specificantur. Sed de diversis vitæ generibus cum jam non sit ex instituto agendum, nec nostrum est in præsenti explicare, quænam unicuique in quocunque vitæ genere tenenda sint. Trademus tamen passim generalia suo loco, & de quibusdam vitæ generibus in specie quoque in Philosophia

ſophia civili ſeu Politica demonſtrabimus ea, quæ ad modum perſonam recte gerendi ſpectant, ubi etiam multa occurrent, quæ ad modum quamlibet perſonam bene effingendi cognoſcendum viam commonſtrant. Hic omnino ſufficit, ut noſcamus, quænam notitia ſui exigat, ut conſtet, quamnam ſcientiam ut acquirat operam dare debeat, qui ſeipſum noſcere voluerit. Ipſa autem experientia loquitur, quantum noceant homines & ſibi, & aliis, quod de modo recte gerendi perſonam ſibi impoſitam minime cogitent, ac in eo fortunæ poteſtati ſeſe ſolos committant. Cum plures perſonæ in eodem individuo phyſico concurrere poſſint; facile patet, quæ de perſona ſua recte effingenda dicuntur, non modo intelligenda eſſe de eo vitæ genere, quod communis ſalutis promovendæ, vel etiam vitæ noſtræ ſuſtentandæ cauſa ſequimur, ſed etiam de perſona morali quacunque alia, veluti quod quis ſit maritus, vel parens, vel paterfamilias, vel ſervus: quo ſpectant ea, quæ de Societatibus ſimplicibus in Oeconomica, quæ vulgo dicitur, & ab aliis pro parte Politicæ habetur, traduntur.

§. 19.

De modo recte serviendi Deo cognoſcendo. Quoniam ſe noſciturus cognoſcere debet modum recte gerendi perſonam ſibi impoſitam (§. 17.), omnis autem homo ſervus Dei eſt (§. 968. *part. 1. Theol. nat.*); *ſeipſum noſciturus cognoſcere tenetur modum recte ſerviendi Deo*, conſequenter cum miniſteria ſervi conſiſtant in facienda voluntate domini (§. 1116. *part. 7. Jur. nat.*), Deus autem velit, ut ab hominibus colatur (§. 1121. *part. 1. Jur. nat.*), *modum recte colendi Deum*.

Modum recte colendi Deum expoſuimus in parte tertia Ethicæ, ideoque opus non eſt, ut oſtendamus, quomodo modum recte colendi Deum cognoſcere poſſimus. Sufficit hic agnoſci, ad notitiam ſui pertinere, ut agnoſcamus, nos eſſe ſervos Dei ac propterea obligatos ad ſerviendum Deo. Ser-

vus debet domino operas (§. 1080. *part.* 7. *Jur. nat.*), quas ab ipso exigit (§. 1116. *part.* 7. *Jur. nat.*). Operæ præstantur in utilitatem domini (§. 1107. *part.* 7. *Jur. nat.*). Deus cum sit sibimetipsi sufficientissimus (§. 428. *part.* 1. *Theol. nat.*), ideoque nulla prorsus re extra se quomodocunque indigeat (§. 427. *part.* 1. *Theol. nat.*); operæ, quas præstare Deo domino suo valet homo, non consistit nisi in directione actionum liberarum ad perfectionem hujus universi (§. 920. *part.* 1. *Theol. nat.*), quod Deus ex ceteris mundis possibilibus elegit ob majorem perfectionem, quæ ipsi quam ceteris inest (§. 325. *part.* 1. *Theol. nat.*), propterea quoque volens, ut ipse homo promoveat perfectionem sui & aliorum accidentalem (§. 905. 909. 912. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quodsi ergo homo personam suam qua servus Dei bene effingere velit, necesse omnino est, ut noscat, ad quænam ministeria domino suo obligetur. Constat, quantum homines & generis prosapia, & opibus alios antecellentes, sibi placeant, si Regibus ac Principibus servire possint, ita ut molestia ministerii transeat in voluptatem. Mirum ergo videri poterat, quod plerisque adeo molestum videatur servire Majestati divinæ, nec agnoscatur, quam honorificum sit esse servum Dei. Ratio vero non alia est, quam ut Majestatem divinam non agnoscant, nulla pompa visibili oculos incitantem, sed mentis saltem acie contrectabilem, quatenus visibilia in hoc mundo eam dirigunt in id, quod videri nequit.

§. 20.

De ampliore facultatum, virium ac rerum usu, auxilioque majore agnoscendo.

Se nosciturus inquirere tenetur, num sibi plura in potestate sint, quam aliis, seu num sit amplior facultatum, virium ac rerum usus, alienumque auxilium majus. Etenim ad notitiam sui requiritur, ut nobis constet, ad quænam tanquam homines obligemur (§. 15.). Enimvero cui plura in potestate sunt, consequenter cui amplior est facultatum, virium ac rerum usus,

usus, alienumque auxilium majus (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*), ejus major est obligatio, quam aliorum (§. 179. *part. 1. Jur. nat.*). Seipsum itaque noscitnrus inquirere tenetur, num sibi plura in potestate sint, quam aliis, seu num amplior sit facultatum, virium ac rerum usus, alienumque auxilium majus.

Nihil homini frustra datum, sive naturæ, sive fortunæ donum sit, sive industriæ ac operæ merces. Quicquid quomodocunque habemus, id impendendum est in adimpletionem officiorum. Personam igitur suam bene effingere nequit, nisi qui penitus perspicit ea, quæ sunt in potestate sua. Quamobrem ad notitiam sui utique pertinet, ut noscamus num plura sibi sint in potestate, quam aliis: ex potestate enim metienda sunt officia, ultra quam nemo obligatur (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*),

§. 21.

Medium cognoscendi, num sibi plura, quam aliis in potestate sint.

Quoniam se nosciturus inquirere tenetur, num sibi plura in potestate sint, quam aliis, seu num sit amplior facultatum, virium ac rerum usus, alienumque auxilium majus (§. 20.), id vero nobis constare nequit, nisi alios eorumque statum noscamus & quæ ipsis sunt cum iis comparemus, quæ nos habemus, quod per se patet; *qui se nosciturus inquirere vult, num sibi plura in potestate sint, quam aliis, aliorum dotes atque statum cognoscere & cum dotibus suis statuque suo conferre tenetur.*

Cum officia metienda sint ex iis, quæ in potestate nostra sunt (not. §. 20.), horum vero alia per se patent, veluti res, quas habemus, & auxilium, quod ab aliis expectare possumus, alia vero per tentamina solerter instituta nobis innotescunt, veluti facultatum ac virium usus, non opus videtur, ut demum aliorum dotes atque statum cognoscere studeamus

atque cum dotibus & ſtatu noſtro comparemus, absque dedita hac opera officia noſtra adimpleturi & perſonam noſtram recte geſturi. Enimvero cum hic agatur de medio cognoſcendi, num ſibi plura, quam aliis in poteſtate ſint, conſequenter num major ſit noſtra, quam aliorum obligatio, eademque ad plura extendatur; non acquieſcendum eſt in iis, quæ ſufficere poterant, ſed addenda quoque ſunt, quæ noſcentiam facilitant & alio adhuc fine proſunt. Nihil ſane frequentius eſt, quam ut homines abunde ſibi videantur ſatisfeciſſe officio ſuo, ſi fecerint quod faciunt alii, quibus eadem quæ ſibi impoſita eſt perſona, non attendentes num plura præſtare in poteſtate ſua ſit. Ne igitur in perſona noſtra bene effingenda operam noſtram deſiderari patiamur, neceſſe omnino eſt, ne aliorum exemplum metiamur ex dotibus & ſtatu ipſorum, ſed ex dotibus noſtris ſtatuque noſtro, ideoque ea, quæ ſunt aliis, conferenda ſunt cum his, quæ nos habemus. Ita nimirum agnoſcuntur facilius obligationes propriæ (§. 186. *part. 1. Jur. nat.*). Notandum vero cum perſonam moralem faciant obligationes ac inde reſultantia jura (§. 70. *part. 1. Jur. nat.*); per obligationes proprias ſubinde hominibus imponi perſonam peculiarem, qui alias cum aliis ejusdem ſunt conditionis. Ita fieri poteſt, ut, cui perſonam Profeſſoris in Academia impoſuit Princeps, eidem perſonam Profeſſoris generis humani impoſuerit natura, ſeu autor ejus Deus.

§. 22.

Notitiæ ſui utilitas in cognitione profectuum in bono & defectuum.

Notitia ſui hominem docet, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat. Qui enim ſeipſum noſcit, ei quoque cogniti ſunt habitus, quos acquiſivit (§. 3.), conſequenter quantum perfecerit facultates animæ (§. 209. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum id, quod perficit animam, bonum ſit (§. 554. *Pſych. empir.*); notitia ſui hominem docet, quantum in bono profecerit. *Quod erat unum.*

Enim-

Enimvero cum habitus perfici posse constet, & quales sint, ex actionibus nostris iisque, quæ fecimus, agnoscamus (§. 12.), præsertim si actiones nostras & a nobis facta cum actionibus & factis aliorum comparemus (§. 13.); noscentia sui nos quoque docet, quantum adhuc a meta distemus, ad quam contendimus. Quodsi contingat, habitus quosdam a nobis acquisitos esse malos; eosdem dediscendos & contrarios acquirendos esse constat. Quamobrem patet, notitiam sui hominem quoque docere, quantum adhuc in bono deficiat. *Quod erat alterum.*

Qui culturam virtutis, consequenter felicitatem suam curæ cordique habet (§. 400. *part 1. Phil. pract. univ.*), ejus plurimum interest nosse, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat. Ita nimirum accenditur ardor plus proficiendi & quod malum est emendandi. Quamobrem ne in notitia sui deprehendatur defectus, qui evitari poterat; animus attendendus est ad omnes actiones nostras & hæ ad examen revocandæ sunt perpendendo singulas circumstantias, quæ constantiam & perpetuitatem voluntatis atque noluntatis prod後: ita enim demum patebit, qualis sit habitus a nobis acquisitus, & quænam adhuc minus recte fecerimus. Curam hanc cum vulgo homines tanquam molestam abjiciant, soli fortunæ directionem actionum suarum relinquentes; non est quod miremur, eos ad hanc perfectionem non pervenire, ad quam pervenire potuissent, si illam notitiæ sui accommodare voluissent. Memini, me in notis ad orationem de Sinarum philosophia practica monuisse, quod *Confucius*, actionum suarum severissimus censor, sollicite inquisiverit, quantum in bono profecerit, & singulis decenniis acquisitos perfectionis gradus discipulos suos ingenue docuerit, quibus major videri nolebat, quam erat, ferre nolens laudes immeritas sibi tributas judicio suo. Sincerus enim virtutis cultor discipulos suos sibi similes facere intendebat.

§. 23.

§. 23.

Quomodo notitia sui faciat ad beatitudinis conservationem & incrementum.

Quoniam notitia sui hominem docet, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat (§. 22.), beatitudo autem hominis, seu summum ejus bonum in non impedito progressu ad majores continuo perfectiones consistit (§. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *notitia sui facit ad beatitudinem, seu summum bonum consequendum & conservandum*, tum quatenus agenti circumspectionem insinuat, ne ab itinere virtutis exorbitet, tum quatenus stimulus eidem additur ut ulterius progrediatur, tum quatenus curam emendationis injicit, ne in malo persistat, consequenter cum summum malum consistat in continuo progressu ad majores indies imperfectiones (§. 375. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *notitia quoque sui facit ad vitandum summum malum.*

Maximum itaque momentum in Ethica habet notitia sui, in qua potissimum intenditur summi boni consequutio ac fruitio & summi mali evitatio. Est autem hæc ipsa boni summi consequutio atque fruitio & summi mali vitatio motivum notitiæ sui, quatenus summum bonum cum vera voluptate constanter conjungitur (§. 393. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ejus fruitio gaudium facit constans ac perpetuum (§. 394. *part. 1. Phil. pract. univ.*), appetitus vero hominis per naturam suam fertur in felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), qui status est, in quo voluptas vera, consequenter gaudium (§. 614. *Psych. empir.*) perdurat (§. 636. *Psych. empir.*). Quamobrem qui sapit, in noscentia sui operam indefessam collocat, ad actiones suas tam positivas, quam privativas omnem attentionem afferens. Influit autem vicissim notitia sui in beatitudinis consequutionem & fruitionem per modum medii, quatenus accendit ardorem sese continuo magis magisque perficiendi & circumspectionem agentis continuo magis magisque auget, atque virtutem amabilem reddit, quam

quam voluptatis veræ creatricem experimur. Tanta enim deprehenditur voluptatis hujus dulcedo, ut cum ea nulla alia comparari possit. Ast nemo a nobis requirat, ut dulcedinis hujus rationibus ipsum convincamus, quæ non magis intelligitur, quam dulcedo sachari aut mellis, nisi quis operam det, ut eam præsentem sibi percipiat.

§. 24.

Maximum beatitudinis impedimentum & quando tollatur.

Quoniam notitia sui hominem docet, quantum in bono profecerimus, quantum adhuc deficiamus (§. 22.), ne autem ulterius progrediamur ad majorem perfectionem continuo contendentes maxime obstat, si nobis jam consecuti videamur, quod adhuc consequi debemus; *beatitudinis consequendæ maximum impedimentum est, si nos ad eam perfectionem jam pervenisse putamus, a qua procul adhuc absumus* (§. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*); consequenter cum notitia sui faciat ad summi boni consecutionem (§. 23.), *notitia sui tollitur maximum impedimentum beatitudinis consequendæ*, seu, *qui impediri non vult, quo minus beatitudinem consequatur, seipsum noscere debet.* Quamobrem cum notitia sui multa admodum requirat, *per huc usque demonstrata*, consequenter facile contingat, ut multis modis deficiat; *quo accuratior fuerit notitia sui, eo facilius quoque cavebitur, ne summi boni consecutio impediatur*, ideoque *in notitiam sui perficiendam operas assiduas dare tenemur.*

Quod vulgo dicitur: Multi ad scientiam pervenissent, nisi se jam pervenisse putassent; id de omni habitu acquirendo, immo de omni eo, quod acquiri debet, intelligendum, ubi vana quædam species nobis illudere potest. Atque hinc elucet necessitas notitiæ sui ipsius, si beatitudinis compotes fieri velimus, quæ in nos cadere potest. Nihil fere magis negligitur quam notitia sui. Quid ergo mirum, quod de beatitudine consequenda tam pauci cogitent, & tam multi sibi vi-

deantur eam consecuti, qui ad eam nondum pervenerunt: qui error multorum vitiorum fomes est, quemadmodum ex particularibus suo loco commemorandis luculentius patebit.

§. 25.

Vita beata quid sit.

Vita beata dicitur summi boni fruitio. Quoniam itaque beatitudo sive summum bonum consistit in continuo progressu ad majores indies perfectiones (§. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*), voluptate autem perfunditur animus, si perfectionis nostræ nobis fuerimus conscii (§. 511. *Psych. empir.*), tanto quidem majore, quanto major fuerit perfectio (§. 516. *Psych. empir.*), ideoque voluptatis inextingvibilis perceptio beatitudinis fructus est; *qui vitam beatam vivere vult, perfectionem, quam acquisivit, considerare tenetur.*

Vita beata ad animam refertur, quæ sola voluptatis capax est. Consistit vita animæ in evolutione idearum, ideoque vita beata in evolutione idearum perfectionum acquisitarum, quæ voluptatem inextingvibilem offert, ut summo bono, quod in nos cadere potest, fruamur. Quamobrem si summo bono frui, consequenter beate vivere velimus, quantum datur, non sufficit se perficere ac in itinere se perficiendi continuo pergere, sed necesse quoque est, ut attentio ad perfectionem, quam consecuti sumus, & ad incrementa, quæ capit, constanter conservetur, ac sollicite caveatur, ne objecta alia, quæ nobis blandiuntur, eam ad se trahant. Summo bono cum fruamur, quatenus perfectione, ad quam continuo progredimur, delectamur, quando vero voluptate in usu sui non peritura fruimur, revera felices simus (§. 636. *Psych. empir.*; ideo contingit, ut beatitudo a felicitate, ejus fructu, non distingvatur, & beatus idem dicatur qui felix putatur. Ast nostrum est accurate a se invicem distingvere, quæ diversa sunt, præsertim si id fiat non absque utilitate, immo necessitate. Sane ut maneamus in his,

quæ

quæ in præsenti dicta sunt, quamvis qui continuo se magis magisque perficere studet, habitu incrementa capiente non habeat animum ab omni voluptate prorsus vacuum, saltem nulla molestia inquietatum, nondum tamen fruitur suo bono, quemadmodum poterat, quia quod acquisivit non considerat tanquam bonum, nec ejus magnitudinem æstimat, neque de pretio eidem statuendo cogitat, aut animum ad id prorsus non attendit. Beatitudine igitur, seu summo bono non fruitur. Quamobrem patet, aliud esse summi boni fieri compotem, aliud vero esse eodem frui, sit ita quod quidam ejus fructus indivulsus quasi comes sit summi boni. Quodsi ergo vitam beatam vivere velis, necesse est ut beatitudine fruaris.

§. 26.

De notitia sui ad vitam beatam requisita.

Quoniam qui vitam beatam vivere vult, perfectionem, quam acquisivit, considerare tenetur (§. 25.), qui autem eam cognoscit, seipsum noscit (§. 3.); *ad vitam beatam requiritur notitia sui*, seu *qui vitam beatam vivere vult*, *seipsum noscere tenetur.* Idem quoque ostenditur hoc modo: Vita beata consistit in fruitione summi boni (§. 25.). Ast ad summi boni consecutionem requiritur notitia sui (§. 23.). Ergo notitia sui requiritur ad vitam beatam.

Beate vivere volunt omnes; ast quid sit beata vita non pervident. Caligationis fons est ignorantia sui. Qui enim se non noscit, is non agnoscit, quinam sit, et quomodo personam suam recte gerere debeat, ut sit beatus & beatitudinis fruitione vitam beatam consequatur (§. 15. *et seqq.*). Unde contingit, ut, dum de vita beata per errorem judicant, via lapsus sit, &, quemadmodum recte observat *Seneca,* eo longius ab ea recedant, quo ad illam citatius feruntur. Hæc igitur avia si vitanda, a noscentia sui exordiendum: neque enim sine notitia sui vita beata intelligitur possibilis, nec quid sit, quantum satis est, comprehenditur.

§. 27.

De discernendis amissibilibus ab iis, quæ nulla vi nobis eripi possunt.

Seipsum nosciturus discernere debet ea, quæ sunt amissibilia tam culpa sua, quam casu contingente sive fortuito, sive quem culpa quædam nostra prægreditur, ab his, quæ amitti non possunt, vel quorum conservatio in potestate sua est. Qui enim seipsum noscere vult, cognoscere tenetur tum ea, quæ natura sibi insunt qua animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita, tum quæ ad statum externum pertinent (§. 3.). Quodsi igitur hæc cognoscere velimus, necesse omnino est ut nobis constet, qualia sint. Quamobrem cum ea, quæ per naturam insunt, nimirum essentialia & attributa animæ, sint necessaria absolute (§. 303. 304. *Ontol.*), habitus vero animæ acquisiti diu quidem intermisso ipsorum usu amitti (§. 432. *Psych. empir.*), continuo tamen usu conservari & perfici possint (§. 431. *Psych. empir.*), nec ulli homini, neque rei ulli extra nos positæ vis ulla sit in animam nostram, aut ea, quæ eidem insunt, corpus vero nostrum & ea omnia, quæ ad statum externum referuntur, fortunæ potestati subjecta deprehendantur, & casus, qui in hisce contingunt, vel mere fortuiti sint, vel a culpa nostra dependeant, quædam etiam sola culpa nostra contingant, quemadmodum experientia optima talium rerum magistra nos docet; ideo quædam, quæ habemus, a nobis amitti non possunt, quædam culpa nostra, quædam vero casu quodam contingente sive fortuito, sive quem culpa quædam nostra prægreditur, amissibilia sunt, quorundam denique conservatio in potestate nostra est. Nos ipsos igitur nosciturі discernere debemus ea, quæ sunt amissibilia tam culpa nostra, quam casu contingente sive fortuito, sive quem culpa quædam nostra prægreditur, ab iis, quæ amitti non possunt, vel quorum conservatio in potestate nostra est.

Notitia

Notitia sui non solius curiositatis causa comparanda, sed felicitatis gratia, ut animum quietum, imperturbatum ac lætum conservemus, sapiente actionum nostrarum directione, quas solas in potestate nostra deprehendimus. Quamobrem maximum momentum habet in praxi morali, ut penitus perspiciamus, quænam bona potestati nostræ, quænam potestati fortunæ subjecta sint, ut de eorum conservatione & amissione accuratum judicium ferre valeamus, quo indigemus ad beatam vitam. Experimur indies, quantum homines noceant tranquillitati animi, in quænam vitia incidant, quam parum denique culpam vitare studeant, si ea, quæ discernenda esse diximus, a se invicem minime discernunt. Et ex sequenti tractatione, quando ad particularia descendemus, abunde patebit, quemnam usum habeat ista notitia, & quantum noceat discriminis illius ignorantia, vel insuper habita animadversio. Possidemus ea, quæ habemus, sive nobis insint, sive extra nos posita, aut ad alios referantur, veluti amicitia, patrocinium, honor, gloria. Ast cum non omnium eadem sit possessio, differentia possessionis perspicienda est, si nos tanquam horum possessores cognoscere velimus. Nemo igitur in dubium vocare potest, ejus notitiam ad noscentiam sui requiri, qua non aliud intenditur, quam ut nobis constet, quales simus, consequenter etiam quales simus eorum, quæ habemus, possessores. Quodsi objicias, contingere quoque posse, ut quis fiat amens, vel furiosus, id quod evitare in potestate hominis non sit; sumamus interea id evitari non posse, ferentibus ita fatis, cum hactenus nec affirmativa, nec negativa demonstrata sit: attamen casus iste rarissimus juxta leges probabilitatis pro nullo habendus, quamvis non negemus, eundem quoque in nonnullis officiis attendendum esse. Pendet vero hoc ab eo quod corpori accidit, quod rerum extra nos positarum potestati subjectum esse constat, consequenter ejus ratio habetur, ubi consideramus statum corporis nostri internum, ut pateat, quantum is a nobis dependeat, quantum ab aliis extra nos positis. Vide,

quæ ſupra de ratione ſufficiente eorum, quæ ſunt, annotavimus (*not.* §. 11.).

§. 28.

Quomodo notitia illa acquirenda.

Quoniam ſe noſciturus diſcernere debet ea, quæ ſunt amiſſibilia tam culpa ſua, quam caſu contingente ſive fortuito, ſive quem culpa quædam noſtra prægreditur, ab iis, quorum conſervatio in poteſtate noſtra eſt (§. 27.), indies autem accidit, ut homines culpa ſua, quæ habent, amittant, caſusque contingant tam mere fortuiti, quam quos culpa hominum prægreditur, illis, quæ habent, funeſti; *ſeipſos noſciturus animum ſedulo attendere debet ad caſus, qui contingunt, hominibus atque iis, quæ habent, infeſtos,* ut nimirum intelligat, quot modis, quæ nobis ſunt, amitti poſſint, *tum etiam inquirere in culpam hominum, ſi qua concurrit, & quorum amiſſio culpæ ſoli tribuenda ſit, immo etiam obſervare, quandonam fortunam ſibi faventem experti fuerint alii, ne culpa nocuerit.*

Caſuum illorum ſive mere fortuitorum, ſive cum culpæ hominum concurſu copulatorum, immo etiam damnorum ſoli culpæ tribuendorum deſcriptio pars quædam hiſtoriæ naturalis eſt atque civilis, quæ dicitur. Quamobrem e re morali quoque eſt, ut iſtiusmodi caſus memoriæ mandentur in ſcripturam redactæ, atque libri iſtiusmodi legendi ab iis, qui notitiam ſui curæ cordique habent. Quoniam tamen experientia domeſtica omnium maxime vim ſuam exerit in animos hominum; animus inprimis attendendus eſt ad ea, quæ noſtro tempore contingunt, eademque probe conſideranda ſunt. Neque enim nudi ſpectatores eſſe debemus eorum, quæ indies fiunt, ſed obſervationes in uſum noſtrum vertere tenemur.

§. 29.

§. 29.

Notitia sui voluptatem creat, si perpendimus bona, quae habemus, & incitat ad conservanda ea, quorum conservatio in potestate nostra est, aut, si ea non prorsus a nobis dependet, circumspectionem insinuat, ne culpa nostra eorum jacturam faciamus. Qui enim se noscit, omnia agnoscit bona tam animi, quam corporis atque fortunae, quae habet (§. 3. *h.* & §. 556. *Psych. empir.*), sive sint naturae ac fortunae donum, sive laboris atque industriae merces. Quamobrem cum ex bono voluptas percipiatur, quando cognoscitur (§. 558. *Psych. empir.*), nascaturque amor Dei, si consideremus ea, quae natura, cujus autor Deus est (§. 823. *part. 1. Theol. nat.*) & fortuna, quae providentiae divinae subest (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*), nobis dedit (§. 228. *part. 3. Eth.*), amor benefactoris, quatenus aliorum beneficio ea consecuti sumus (§. 377. *part. 2. Eth.*) & acquiescentia in seipso, quatenus sunt fructus operae ac industriae nostrae (§. 353. *part. 2. Eth.*), affectus jucundi, cum insigni voluptatis gradu conjuncti (§. 605. 608. *Psych. empir.*); notitia sui voluptatem creat, si bona perpendimus, quae habemus. *Quod erat primum.*

Quomodo notitia sui voluptatem creet & bonorum conservationem juvet.

Jactura boni cum malum sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), malum vero, quamprimum id cognoscimus, aversemur (§. 590. *Psych. empir.*); naturae hominis repugnat, ut velit bonorum, quae habet, jacturam facere, consequenter potius ea conservari vult. Quodsi ergo cognoscat, eorum conservationem in potestate sua esse; ea facere decernit, quae ut conserventur ex parte sui requiruntur. Quoniam itaque notitia sui docet, quorumnam conservatio in potestate nostra sit (§. 27.); eadem nos incitat ad ea conservanda. *Quod erat secundum.*

Quodsi

Quodſi vero dentur caſus, qui contingere poſſunt in bonis, quæ habemus, & caſus hos prægredi poteſt culpa aliqua, qua non admiſſa minime exiſtunt, eadem vero bona etiam culpa noſtra ſola amitti poſſunt; cum eorum conſervationem appetamus, jacturam vero averſemur, *per demonſtrata n. 2.* ideo ſolliciti ſumus, ne illa culpa noſtra amittamus. Quamobrem cum qui ſe noſcit agnoſcat, quomodo ea, quæ habet, culpa ſua amittere poſſit, & quomodo culpa ſua in iisdem contingere poſſit caſus (§. 27.); notitia ſui circumſpectionem inſinuat, ne culpa noſtra faciamus jacturam eorum, quorum conſervatio in poteſtate noſtra non eſt, ſed potius fortunæ poteſtati ſubjecta. *Quod erat tertium.*

Notitiam ſui eſſe voluptatis creatricem ſatis manifeſtum eſt: quod vero pauci hoc capiant, non eſt quod miremur. Etenim vel ſe noſcere negligunt, ideoque ignorant bona, quæ habent, aut iis perpendendis nihil temporis impendunt, conſequenter uſum, quem facere poterant atque debebant, negligunt. Bonis ſuis nemo delectatur, niſi qui agnoſcit, ea eſſe bona, id quod notionem boni ſupponit, atque ea ad animum ſibi revocat. Conſtat vero perpaucos eſſe, qui rationis lumine uſi bona dijudicant, & verum iisdem pretium ſtatuunt, & pleroſque contentos eſſe, quod bona quædam poſſident, non vero inde perfectionem ſui ſtatusque ſui æſtimant. Nullus itaque dubito fore permultos, qui notitiam ſui voluptatis creatricem agnituri non ſunt. In horum numero ſunt omnes, quibus vix nota eſt voluptas alia, quam qua ſenſus delectantur, & quos non trahit alia voluptas, quam quæ erronea quadam boni notione, aut ſaltem perverſa ejus applicatione nititur. Supponit autem notitia ſui ut de eo, quod bonum eſt, & quatenus quid bonum habendum ſit, ex veritate ſtatuas. Ad notitiam itaque ſui conducunt, quæ de diverſitate bonorum in parte tertia Ethicæ prolixe demonſtrata

ſtrata ſunt. Homini naturale eſſe, ut, ſi qua habeat bona, iis privari nolit, infantes ac pueri infantiæ proximi docent appetitum conſervandi bona ſatis prodentes. Quodſi enim ipſis auferas, quod eos delectat, ploratum edunt. Si vero adulti parum curæ habent jacturam bonorum, non una ratio eſt, cur inſtinctus naturalis, qui in pueris atque infantibus non impeditur, vincatur a cupiditatibus aliis, vel culpa quadam veluti ſopiatur. Non damus exempla, quia ſuis locis talia occurrent in ſequentibus. Appetitui conſervandi bona convenit, quod vulgo pro comperto habeatur, neminem jactare bona ſua, & quod homines tum maxime liberales putentur, quando morituri ſunt. Aſt quod ante diximus, hominem noſſe debere bona ſua, ſi iisdem delectari debet, id etiam hic tenendum. Inſtinctus autem naturalis conſervandi bona non erit incitamentum ad ſtudium ad conſervationem adhibendum, niſi perpendas ea eſſe amiſſibilia & conſervationem eſſe in tua poteſtate ſi non ex toto, ſaltem ex parte, ne culpa tua jacturam facias. Incitamentum vero hoc pariet circumſpectionem ad vitationem culpæ neceſſariam. Diſcimus autem, qua circumſpectione opus ſit, ſi ſedulo obſervemus, quænam culpa hæreat in aliis, qui jacturam bonorum, quibus gaudemus, faciunt. Ex alieno nimirum caſu diſcendum, quod vites: nimis tarde ſapiunt, qui ex caſu ſuo id diſcere volunt & de iis prorſus deſperandum, qui ne quidem ex ſuo ſapere volunt.

§. 30.

Quod notitia ſui moleſtiam detrahat carentiæ eorum, quæ in poteſtate noſtra non ſunt.

Notitia ſui impedit, quo minus moleſtia afficiamur, ſi qua nobis deſunt, quæ in poteſtate noſtra non ſunt, ſive naturæ, ſive fortunæ dona, aut ſi qua amittantur, quorum conſervatio in poteſtate non eſt. Etenim qui ſeipſum noſcit, tam ea, quæ natura ſibi inſunt qua animam & corpus, quam quomodocunque acquiſita ſive ad ſe, ſive ad ſtatum ſuum externum pertinentia cognoſcit (§. 3.), & in iis, quæ acquiſivit, vel quæ con-

contingunt, accurate a se invicem discernit, quæ a se dependent, & quæ potestati suæ non subsunt (§. 5. *& seqq.*), simulque agnoscit, quorum conservatio in potestate sua non est (§. 27.). Quamobrem cum ipsi exploratum sit, sibi impossibile esse ut acquirat, quæ in potestate sua non sunt (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter quæ natura, vel fortuna sibi denegat, vel etiam conservet, quorum conservatio in potestate sua non est, impedire minime valens casum, quo amittuntur, absurdum vero sit ea appetere, quæ consequi non possumus, aut impedire velle, quæ impedire nobis impossibile, consequenter non minus absurdum sit torquere animum propter ea, quæ acquisitu nobis impossibilia sunt, aut quæ quo minus amitterentur impossibile nobis fuit; qui seipsum noscit, molestia non afficitur, si qua sibi desunt, quæ in potestate sua non sunt, sive naturæ, sive fortunæ dona, aut si qua amittantur, quorum conservatio in potestate sua non est. Quoniam præterea qui se noscit, etiam cognoscit modum recte colendi Deum (§. 19.) & ad quænam tanquam creatura Dei obligatur (§. 15.); se in providentia divina acquiescere debere agnoscit (§. 1201. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum in providentia divina acquiescens sorte sua contentus sit, & si qua sibi eveniunt mala, ea animo tranquillo fert (§. 438. *part. 3. Eth.*), eventus omnes, qui a potestate sua minime dependent, approbans (§. 437. *part. 3. Eth.*); ideo nec inquietatur animus, si videt, quædam sibi deesse naturæ, vel fortunæ dona, aut casu quodam inevitabili se amisisse, quorum conservatio in potestate sua non erat. Patet itaque notitiam sui impedire, quo minus molestia afficiamur, si qua nobis desunt, quæ in potestate nostra non sunt, sive naturæ, sive fortunæ dona, aut si qua amittantur, quæ in potestate nostra non sunt.

Quam absurdum sit velle, ut Deus nobis alias dederit dotes naturales, quam quas habemus, aut aliam corporis formam, robur majus, aut ut nobis alium tribuerit in hac serie locum, & alius sit rerum & conditionis nostræ status, alibi jam demonstravimus & uberrime exposuimus (§. 430. 432. *part. 3. Eth.*). Qui se noscere vult, impossibilitatem eorum agnoscere tenetur (§. 429. 431. *part. 3. Eth.*). Quodsi quidam sint, qui arbitrantur, nos notitiæ sui tribuere, quæ ab ea minime expectanda, nec vim demonstrationis præsentis capiunt; illi agnoscant, se ad notitiam sui nondum pervenisse, ac tacite sumere tanquam possibilia, quæ impossibilia sunt, & absurdarum cupiditatum impetu abreptos somniare, quasi in alio statu feliciores sint futuri, quam in præsenti esse possunt (§. 428. *part. 3. Eth.*), variisque erroribus implicitos felicitatem veram non internoscere. Neque vero quis existimet, quasi in demonstratione recurramus ad acquiescentiam in providentia divina, ut notitiæ sui fœneremus vim, quam non habet. Ad notitiam enim sui etiam requiritur, ut agnoscamus, ad quænam tanquam creaturæ Dei obligemur (§. 15.) & quomodo Deo recte serviamus (§. 19.). Qui seipsum noscere studet, dependentiam suam quoque a Deo agnoscere tenetur, ac per consequens quænam ipsi vi ejusdem inhæreat obligatio, sicuti servus statum suum servilem agnoscat opus est, si noscere debet, quinam sit.

§. 31.

Sine agnitione Dei manca est notitia sui. Qui enim se noscere vult, cum sit creatura (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*) & servus Dei (§. 968. *part. 1. Theol. nat.*), agnoscere quoque debet, se esse creaturam & servum Dei, & quæ propterea ipsi tanquam creaturæ (§. 15.) & servo Dei inhæreat obligatio (§. 19.), ita demum agnoscens, qualem personam gerat, cujus recte gerendæ modus a notitia sui separari nequit (§. 17.). Enimvero quænam sit hominis a Deo dependentia,

De agnitionis Dei ad notitiam sui necessitate.

tia, & quæ vi ejusdem ipsi indivulso nexu cohæreat obligatio, cognosci nequit, nisi agnoscatur Deus. Quamobrem patet, sine agnitione Dei mancam esse notitiam sui.

Agnitio Dei cum noscentia sui conjungenda: neque enim sine illa notitia sui perfecta esse potest, nec ab hac speranda utilitas, quam promittit. Qui ergo hanc copulationem insuper habent, si ea, quæ de notitia sui demonstramus, in se non experiantur, non est quod mirentur. Quæ enim de virtutibus quibuscunque demonstramus, ea ex notione ipsarum deducuntur, ideoque supponitur, virtutem nullo laborare defectu, sed adesse omnia ad eam requisita.

§. 32.

Cur ignorantia Dei & atheismus obstet notitiæ sui.

Quoniam sine agnitione Dei notitia sui manca est (§. 31.), atheus vero existentiam Dei negat (§. 411. *part. 2. Theol. nat.*); *Qui Deum existere ignorat & qui atheus est, ad perfectam sui notitiam pervenire nequit.*

Qui ignorat dari Deum, aut Deum existere negat, is nec agnoscit, se esse creaturam & servum Dei, consequenter nec agnoscit obligationem, quæ sibi tanquam creaturæ, quæ tanquam servo Dei inhæret: quæ tamen cognitio ad notitiam sui requiritur (§. 15. 19.). Ignorat igitur, qualis sit persona, quam gerere debet in hoc universo, ideoque notitia sui, quantacunque demum sit, multo laborat defectu. Quamobrem nec fieri potest, ut personam suam perfecte tueatur.

§. 33.

Quid homo sit in hypothesi Materialistæ athei.

Materialista atheus hominem esse putat machinam, quæ cæco casu regitur. Etenim materialista non admittit nisi existentiam corporum (§. 33. *Psych. rat.*), ideoque nec hominem nisi pro puro puto corpore habet. Quoniam igitur corpus omne, præsertim organicum (§. 274. *Cosmol.*), machina est

eſt (§. 120. *Coſmol.*); materialiſta hominem machinam eſſe putat. *Quod erat unum.*

Enimvero ſi materialiſta fuerit atheus, Deum (§. 411. *part. 2. Theol. nat.*), ideoque etiam providentiam divinam negat (§. 463. *part. 2. Theol. nat.*), caſui tribuens, quæ providentiæ divinæ tribuenda erant (§. 464. *part. 2. Theol nat.*). Quamobrem cum omnia, quæ naturaliter fiunt, ſecundum providentiam divinam fiant (§. 930. *part. 1 Theol. nat.*); omnia in mundo caſu fieri putat. Sapientiam igitur Dei, qua is rebus omnibus providet in hoc univerſo (§. 925. *part. 1. Theol. nat.*), vi nimirum nexus rerum (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), ſapientia ipſius conſtituti (§. 666. *part. 1. Theol. nat.*), non agnoſcens, quicquid in mundo fit, nullo conſilio, ideoque cœco caſu fieri exiſtimat. Enimvero cum videat, nos non ſentire, niſi quando objecta ſenſibilia, hoc eſt, corpora nos circumſtantia, in organa ſenſoria agunt, & a ſenſationibus procedere appetitiones (§. 64. *Pſych. rat.*), conſequenter motus organorum corporis iisdem reſpondentes (§. 953. *Pſych. empir.*); hoſce motus corporis a corporibus circumſtantibus determinari arbitratur. Quoniam itaque regimur ab eo, qui actiones noſtras pro lubitu ſuo determinat (§. 194. 218. *part 7. Jur. nat.*), hominem cœco caſu regi ſtatuit. Habet vero materialiſta atheus hominem pro machina, *per demonſtrata n. 1.* Quamobrem putat, hominem eſſe machinam, quæ cœco caſu regitur. *Quod erat alterum.*

Corpus noſtrum utique machina eſt, nec materialiſta hoc affirmans errat. Vi ſyſtematis harmoniæ præſtabilitæ motus appetitionibus reſpondentes per mechanismum corporis conſequuntur (§. 615. *Pſych. rat.*), nec in eo abſurditatis argui poteſt materialiſta. Error ſaltem in eo eſt, quod motibus in corpore contingentibus ineſſe precario ſumit, quæ animæ tribuen-

buenda ſunt, nimirum perceptiones & appetitiones, quæ motibus iſtis reſpondent, cum apperceptionibus. Errat igitur, dum affirmat, quod totus homo non ſit niſi machina, cum ſaltem pars ejus ignobilior, nimirum corpus, machina ſit. Notandum vero, nos de materialiſta atheo agere in abſtracto, ideoque eidem tribuere, quæ ex ipſius hypotheſibus conſequuntur: talia enim enti tribuenda ſunt prædicata, quæ ex ejusdem notione conſequuntur. Quodſi hypotheſes ſuas intelligit, nec artis ratiocinandi prorſus ignarus fuerit, ea, quæ inde per neceſſariam conſequentiam deducuntur, etiam admittet, immo cum veras eſſe putet hypotheſes ſuas, eadem quoque pro vero habebit. Enimvero cum multi amplectantur hypotheſes, quarum vim & poteſtatem non capiunt, nec intellectum ſyſtematicum habent; contradictorii ingenii homines miſcere ſolent, quæ ſimul eſſe nequeunt, non ſolum errores, quorum unus alterum tollit, verum etiam vera falſis. Hinc videas materialiſtas, aut ſaltem ſcepticismum de immaterialitate animæ defendentes, qui libertatem animæ tanquam pro aris & focis propugnant, cum tamen impoſſibile ſit, ut homo gaudeat libertate agendi, ſi non ſit niſi corpus. Similiter non deſunt, qui materialitatem animæ defendunt; hoc tamen non obſtante atheismi poſtulant eos, qui non totum hominem, ſed ſaltem corpus humanum pro machina habent, cum tamen homo non ſit niſi corpus, ſi animam non habeat a corpore diſtinctam, eamque immaterialem, ideoque non ſit niſi pura puta machina. Ceterum materialiſtas atheos hominem pro pura puta machina habere, ſi hypotheſes ſuas intelligant; experientia noſtro tempore comprobat, quo libertas philoſophandi in pravam licentiam converſa, ut publicis ſcriptis diſſeminentur opiniones impiæ, religioni ac virtuti interitum minantes. Non opus eſt, ut libros in oblivionem adducendos commemorem: dolendum potius ut non modo peregrino idiomate ſcripti divulgentur, verum etiam in linguam Germanicam transferantur & in Diariis litterariis recenſeantur, ut vulgo imperito innoteſcant & ab

ab eo legantur, nostro præsertim seculo, quo luxus quotidie magis invalescit, quasi is sit, qui hominem faciat beatum, ut moribus nocentissimis perniciosa instrumenta dare tanto periculosius sit.

§. 34.

Materialista Deista hominem esse putat machinam, quæ cœco casu regitur. Cum Deista neget providentiam divinam (§. 529. *part. 2. Theol. nat.*), casui tribuens, quæ providentiæ divinæ tribuenda sunt (§. 535. *part 2. Theol. nat.*); propositio præsens eodem modo demonstratur, quo præcedens. ***Idem valet de Deista.***

Patet itaque atheismum & deismum tanto magis nocere, si cum materialismo copuletur; ideoque athei ac deistæ, si iidem fuerint materialistæ, sunt omnium hominum nocentissimi.

§. 35.

Si qui seipsum noscit animadvertit, se in bono adhuc deficere; cupiditate emendationis molestiam inde ortam delet. Qui seipsum noscit, quantum in bono adhuc deficiat agnoscit (§. 22.). Quamobrem cum absentia boni malum sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), malum vero, quamprimum agnoscitur, molestiam creet (§. 569. *Psych. empir.*); fieri sane non potest, quin seipsum noscens molestiam quandam percipiat, ubi deprehendit, se in bono adhuc deficere. Enimvero cum repræsentatione boni, quo adhuc caret, cupiditas concitetur (§. 387. *part. 2. Eth*), ad idem obtinendum tendens (§. 388. *part. 2. Eth.*), cupiditas vero affectus jucundus sit cum voluptate insigni conjunctus (§. 608. *Psych. empir.*); si qui seipsum noscit animadvertit, se in bono adhuc deficere, cupiditate emendationis molestiam inde ortam delet. ***De molestia ex defectu in bono orta.***

Facile

Facile apparet, nobis hic ſermonem eſſe de bonis animi, quæ in poteſtate noſtra ſunt: de abſentia enim eorum, quæ in poteſtate noſtra non ſunt, diximus ante (§. 30.). Equidem ſi ea, quæ fecimus, nobis repræſentemus tanquam male, aut minus recte facta, pœnitentia oritur (§. 759. *Pſych. empir.*), quæ animum admodum inquietum reddit (§. 762. *Pſych. empir.*); cum tamen contineat cupiditatem malo patrando in poſterum abſtinendi (§. 575. *part. 2. Eth.*), modo ob circumſtantias ſingulares non accedant affectus alii cupiditatem extingventes, veluti ſi quis ſceleris perpetrati metuit, aut prorſus expectat pœnas, cupiditas emendationis moleſtiſſimum quoque hunc affectum vincit, ſi fuerit ardentior. Propter latebras & receſſus in animis hominum, quemadmodum jam ſæpius me monuiſſe memini, multa concurrere poſſunt, quando defectus in bono notatur, quæ nunc difficultatem, nunc facilitatem vincendi moleſtiam afferunt.

§. 36.

De difficultate notitiæ ſui.

Notitia ſui difficilis eſt. Etenim qui ſe noſcere vult, cognoſcere debet tum ea, quæ natura ſibi inſunt qua animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquiſivit, tum quæ quoad ſtatum ſuum externum contingunt (§. 3.), ideoque probe diſcernere, quænam ſint in poteſtate ſua, quænam in ea non ſint, ſed in poteſtate fortunæ (§. 6. & *ſeqq.*). Cognoſcere quoque debet, ad quænam tanquam homo, ad quænam tanquam creatura Dei obligetur (§. 15.), quomodo recte gerere debeat perſonam, quæ ſibi impoſita eſt (§. 17.) & quomodo Deo recte ſerviamus (§. 19.). Multa igitur diſcenda ſunt ex diſciplinis, antequam in notitia ſui proficere valeamus, & continua attentione ad ea, quæ facimus & quæ nobis eveniunt, opus eſt (§. 4. 16.). Quamobrem cum notitia ſui tam multa tanquam cognita & perſpecta ſupponat,

ponat, & ea applicanda ſint ad dijudicandum actiones noſtras & omnes eventus, qui nos tangunt; notitia ſui omnino difficilis eſt.

Equidem ſubinde admodum facile obſervantur, quæ ad notitiam ſui pertinent; non tamen hæc notitiam ſui complent. Qui perpendit ea, quæ de notitia ſui demonſtravimus, ut intelligat, quid ad eandem requiratur; difficultatem in dubium minime vocabit. Ipſa autem difficultas in cauſa eſt, ut notitia ſui adeo rara avis ſit, & tam pauci ſint, qui ſeipſos noſcunt. Putandum erat, eruditos omnium maxime ſe noſcere debere, præſertim ſi acumine pollent: aſt indies obſervamus, eos omnium maxime caligare, quando ſeipſos noſcere debent. Erit infra locus, ubi in cauſas caligationis inquiremus. Nihil ſane frequentius eſt, quam ut ſibi videantur homines, qui non ſunt, ſibimetipſis blandientes & ſeipſos decipientes: id quod nonnullos in eam fere adduxit ſententiam, quaſi noſcentia ſui ſit impoſſibilis, utut eandem non capiant quoad omnem ſuam amplitudinem, quam habet vi eorum, quæ demonſtrata ſunt. Quodſi contenderent, ad perfectam ſui notitiam paucos pervenire poſſe; facilius nos haberent conſentientes.

§. 37.

De difficultate iſta tollenda.

Quoniam notitia ſui difficilis eſt (§. 36.), ad vitam beatam tamen, ad quam naturali quodam impetu appetitus ad felicitatem generaliter determinati (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), trahuntur omnes (§. 395. *part. 1. Phil. pract. univ.*), neceſſaria eſt (§. 26.): *quo major fuerit difficultas ſeipſum noſcendi, eo vehementius ſtudium ſeipſum noſcendi in dies incitandum*, conſequenter *Philoſophia practica, Ethica inprimis atque Politica tanto magis excolenda, & in gratiam eorum, qui demonſtrationes capere nequeunt, veritates morales ſcitu neceſſariæ ad ſenſum communem re-*

ducendæ, ut scientiæ defectus suppleatur (§. 246. 422. part. 1. Eth.) & exemplis (§. 270. part. 2. Phil. pract. univ.), ac inprimis domestica experientia confirmandæ (§. 271. part. 2. Phil. pract. univ.), ut earum cognitionem vivam consequantur (§. 273. part. 2. Phil. pract. univ.), cui vis est movendi voluntatem & noluntatem (§. 244. part. 2. Phil. pract. univ.).

Par sui notitia omnibus esse nequit, quemadmodum facile intelligitur ex iis, quæ de eadem demonstrata sunt. Neque vero etiam omnes tam exasciata habent opus, qualis acutioribus sufficit, sed pro diversitate circumstantiarum rudior quædam captui uniuscujusque proportionata sufficit: id quod discernere tenentur morum alienorum formatores. Plura tamen præstari possunt, quam putatur, modo eidem gnaviter incumbatur. Immo ipse profectus multa docet absque ullo studio, quæ nonnisi multo studio addisci poterant, usu facultatum tacito notionibus, quæ latent, evolutis. Systema nostrum philosophiæ practicæ, inprimis Ethicæ, ad intimiorem sui notitiam consequendam viam monstrat: ast cum hanc ingredi non omnibus detur, quæ in eo traduntur, ad sensum communem pro cujusvis captu reducenda sunt. Et quibus amplior est facultatum usus, quam aliis, exemplo suo incitare debent alios ad seipsum noscendos & sui noscendi cupidos instruere, quid facere debeant, ut autoritate ipsorum permoti veritatem eorum, quæ dicunt, in seipsis experiantur. Huc sane ducit obligatio naturalis perfectionem suam conjunctis viribus promovendi (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ad perfectionem alterius conferendi, quantum unusquisque conferre valet (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Distingvenda vero etiam est difficultas apparens a vera. Omne enim principium grave atque molestum est, sed improbum studium omnia vincit. Neque inutile est ea, in quibus revera difficultas quædam consistit, dividere ab his, quæ studium saltem molestum efficiunt. Aliter enim tollenda difficultas est,

aut,

aut, si tolli nequeat, superanda: aliter vero molestia depellenda. Ad illud requiritur rectus mediorum usus; ad hoc motivis utendum. Utrumque in promptu est, si historicam saltem philosophiæ moralis cognitionem habemus (§. 10. *part. 1. Eth.*).

§. 38.

Cum notitia sui difficilis sit (§. 36.), qui vero gloria ducuntur, illis ipsa difficultas habitum quendam acquirendi motivum est habitum istum sibi comparandi (§. 80. *part. 1. Eth.*); *gloria facit ad studium se noscendi alacre accendendum*, consequenter *opera maxime danda est, ut affectus iste concitetur* (§. 366. *part. 2. Eth.*). *De gloria vires se noscendi dante.*

Sunt quidam homines, quorum naturalis quidam impetus est gloria; sunt vero etiam alii, in quibus ut gloria concitetur arte opus est; sunt quoque nonnulli, in quibus ægre commovetur. Excelsa sunt ingenia, in quibus gloria naturaliter erumpit, ut arte careat; in aliis disciplinæ traditione formanda est, ut in ea effingenda nunc majore, nunc minore arte opus sit. Maxima autem arte opus est, si appetitus fuerit corruptus, ut corruptio ante tollenda, quam ars valeat. Et sicuti dantur morbi desperati, quibus frustra medelam afferre laborat medicus; ita etiam frustra expectes remedia adversus omnes hominum promiscue omnium morbos animi, qui non permittunt, ut gloria concitetur, qua studium se noscendi accendendum.

§. 39.

Seipsum nosciturus se decipere nequit, si distinctas eorum, de quibus ferendum judicium, notiones habeat, ipsique perspecta sint signa illorum. Etenim si nobis fuerint notiones distinctæ eorum, de quibus ferendum judicium, notas perspectas habe- *Quomodo in notitia sui vitetur deceptio.*

mus ad ea agnoſcenda & ab aliis diſtingvenda ſufficientes (§. 80. 88. *Log.*), quarum applicatione nobis innoteſcit, utrum ea nobis inſint, nec ne (§. 1218. *Log.*). Cumque ex ſignis colligantur ea, quæ adſunt (§. 952. *Ontol.*); ſi cui perſpecta fuerint ſigna eorum, quæ ad notitiam ſui requiruntur, tanto facilius præcavetur, ne quis ſive defectu notionis ſatis completæ, ſive aberratione in applicatione notionis, quam habet, ſe id jam conſecutum eſſe putet, quod nondum habet. Quoniam itaque hoc modo vitatur, ne quis per errorem ſibi videatur, qui non eſt, conſequenter ſemetipſum decipiat; qui notiones diſtinctas habet eorum, de quibus ferendum judicium, & cui perſpecta ſunt illorum ſigna, ſeipſum noſciturus decipere nequit.

Obviæ ſunt ac communes fere querelæ, quod homines ſeipſos noſcituri ſibi nimium adulentur, ut videantur, qui non ſunt. Provocatur ad exempla, quæ quotidiana experientia ſuggerit. Atque hinc neſcio quæ difficultas fingitur ſeipſum noſcendi, de qua tollenda propemodum deſperandum ſit. Enimvero difficultas iſta in totum tribuenda eſt ignorantiæ, quamvis negandum non ſit, affectus pro varietate circumſtantiarum varios diverſaque etiam vitia in noſcentiam ſui influere & difficultatem augere, quæ tamen alimenta & incrementa inde capere non poterat, niſi ignorantia fœtum infelicem genuiſſet. Ecquis vero eſt qui neſciat, quam parum hactenus in diſciplinarum traditione datum fuerit notionibus diſtinctis, quibus diverſa accurate a ſe invicem diſcernuntur, & ex quibus in Moralibus deducenda ſunt ſigna minime fallacia? Quid ergo mirum, ſi confuſis notionibus contenti in judicando facile aberrent, & vitiis non animadverſis in aſſenſum occulte influentibus blanditiis deceptricibus capiantur? Medela huic malo afferri nequit, quam ſi diſtinctæ rerum moralium notiones menti inſinuentur, & certa earum ſigna doceantur. Atque hoc potiſſimum nobis propoſitum eſt in ſyſtema-

systemate nostro. Monuimus quoque jam alias, signa, quæ in Moralibus traduntur, non tantummodo inservire noscendis aliis, verum etiam seipsis, & cum in noscendis aliis saltem probabilia sint, in seipso noscendo certa esse ac indubitata, sit ita quod ad noscendum seipsum sæpissime sufficiant solæ definitiones, ubi ad noscendum alios opus est signis. Talia vero per se animadvertet, qui viam, quam monstramus, ingredi voluerit & in ipso itinere observaverit, quantum progrediatur.

§. 40.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam seipsum nosciturus se decipere nequit, si distinctas eorum, de quibus ferendum judicium, notiones habeat, ipsique perspecta sint signa eorum (§. 39.); *qui novit, se nonnisi confusas eorum, de quibus ferendum judicium est, notiones habere, aut ignorare, num distinctæ, quas habet, sint completæ, aut quantum ad vitandum in applicatione aberrationem sufficit adæquatæ, & vel ignorare signa, vel de eorum certitudine non esse convictum*, cum judicio suo fidere tuto non possit, *peritorum judicium in noscentia sui sequi debet*, & ne sibi videatur notiones satis distinctas & completas, vel etiam quantum ad applicationem dextram sufficit adæquatas habere, vel de certitudine convictus esse, cum non sit, *quæ de notionum differentia formali* (§. 80. & *seqq. Log.*), & *definitionibus* (§. 152. & *seqq. Log.*), *de applicatione definitionum & propositionum* (§. 1218. & *seqq. Log.*) & *de convictione traduntur* (§. 985. & *seqq. Log.*) *cognoscere debet.*

Qui seipsos nosciturі sibi videntur, qui non sunt, Logicæ verioris aut ignari sunt, aut eadem uti non didicerunt. Contingit igitur, ut de notionibus distinctis minime cogitent, & maxime confusis licet imbuti se satis intelligere sibi videntur, quæ non intelligunt, aut ut non notiones incompletas, nec

quantum ſufficit adæquatas agnoſcant & ideo in iis applicandis a vero aberrent. Quemadmodum vero plurimum nocet, quod ſibi videantur intelligere, quæ non intelligunt, aut intelligere ſatis, quæ nondum ſatis intelligunt; ita non minus nocet, ſi putent, ſe de veritate eorum convictos eſſe, quæ in judicando ſupponunt, cum tamen vix ac ne vix quidem opinione ſaltem perſuaſi ſint. Patet igitur, quantum uſum habeat Logicæ verioris cognitio & habitus ejus præcepta recte applicandi in noſcentia ſui & per conſequens in praxi morali (§. 22.) & quam neceſſarium ſit perficere intellectum, ut ejus uſum rectum conſequamur, quemadmodum in parte prima Ethicæ abunde docuimus. Quomodo vero ſuccurrendum ſit hebetioribus, paſſim occaſione ferente indicamus, atque hos, quando ſibimet ipſis non ſufficiunt, peritorum judicio ſtare debere in ipſa propoſitione jam diximus.

§. 41.

De neglectu notitiæ ſui ipſius.

Qui utilitatem & neceſſitatem notitiæ ſui non agnoſcunt, eam negligunt. Etenim qui notitiæ ſui utilitatem & neceſſitatem non agnoſcunt; oleum ac operam perdi & tempus falli exiſtimant, ſi eidem vacare velimus. Quamobrem cum ſciens ac volens nemo inanem operam ſumere ſoleat, nec curioſitas homines alliciat, niſi ad ea cognoſcenda, quæ aliquid inſoliti habent; qui utilitatem & neceſſitatem notitiæ ſui non agnoſcunt, eam negligunt.

Notitiam ſui vulgo negligi, in vulgus notum eſt. Nec minus manifeſtum eſt, utilitatem & neceſſitatem ejus vulgo non agnoſci. Quamobrem cum noſcentia ſui a teneris ungviculis nobis inculcari non ſoleat, neque eidem nos aſſuefaciamus, nec ab aliis ſtudium ad eandem adhibitum obſervemus; res ignota manet, de qua nulla mentem ſubit cogitatio, præſertim cum alia, quæ agenda ſunt, aut ſenſus noſtros occupant; attentionem omnem in ſe trahant. Inde ſane eſt, ut pau-

paucissimi notitiæ sui ipsius ullam notionem habeant, aut ad summum tam mancam, ut nomen suum non tueatur. Quamvis itaque pervulgatum sit præceptum: *Nosce teipsum;* alias tamen jam monuimus (*not.* §. 192. *part.* 1. *Jur. nat.*), id alio prorsus fine proferri, qui notionem noscentiæ sui menti non insinuat. Immo plerosque existimaturos esse puto, quod sufficiat considerare, quæ agenda sint, & eorum curam haberi ac dare operam, ut agant, quæ agenda esse agnoscunt, ut opus non sit noscentia sui tempus perdere. Ast hæc opinio non singularis est de noscentia sui: etenim virtuti nulli data opera studere solent homines, minime vacantes exercitiis, quibus habitus isti comparentur, conserventur ac perficiantur.

§. 42.

De modo tollendi impedimentum istud.

Quoniam notitia sui negligitur, si quis utilitatem & necessitatem ejus non agnoscit (§. 41.), consequenter si eam neglectam relinquere non debet, necesse est ut utilitatis & necessitatis convincatur, consequenter, *ut ad studium se noscendi adducatur, qui notitiam sui negligit, ostendendum ipsi est, quod ad vitam beatam requiratur* (§. 26.), *quod voluptatem nobis creet atque ad bona, quorum conservatio in potestate nostra est, conservanda incitet, aut, si ea non prorsus a nobis dependet, circumspectionem insinuet, ne culpa nostra eorum jacturam faciamus* (§. 29.), *quod impediat, quo minus molestia afficiamur, si qua nobis desunt, aut amittantur, quæ in potestate nostra non sunt* (§. 30.), *& quod personam sibi impositam recte gerere nequeat, qui seipsum non noscit* (§. 17.).

Qui utilitatem & necessitatem notitiæ sui non agnoscit, notionem distinctam & satis adæquatam ejus minime habet. Quodsi quis cognoverit atque perspexerit ea, quæ de eadem demonstravimus; utilitatem & necessitatem in dubium minime revocabit. Vitam beatam appetunt omnes, voluptate frui,

mole-

molestia carere volunt. Ad hunc statum nos ducit notitia sui, quemadmodum ex antea demonstratis patet. Quænam igitur major concipi potest utilitas, quam ut voti compos fias, quod est meta, ad quam tendunt vota cetera omnia, molimina omnia? Non sufficit possidere bona, sed etiam requiritur, ut iisdem fruamur, ne similes simus *Tantalo* sitienti, quamvis mento summam aquam attingeret, & ut fruamur temperanter, ne in contrarium ducamur. Bonis autem suis qui recte frui voluerit, seipsum noscere tenetur (§. 29. 30). Quotidie experimur, quantum sibi & aliis noceant, qui personam sibi impositam gerere nesciunt. Observamus hoc non modo in iis, qui munere quodam publico funguntur: verum etiam exemplum eruditorum idem comprobat. Illud suo loco ostendetur in Politica; hoc propositurі sumus inferius, quando perversos eruditorum mores perstringemus, qui ex neglectu notitiæ sui ortum trahunt. Pertinet huc quoque exemplum studiosorum in Academiis nostris, in quibus omnis studiorum ratio arbitrio ipsorum relicta. Cum enim paucissimi norint, quænam sit persona, quam gerere debent, ideoque nec cognoscunt, quomodo eam gerere debeant, studia quoque doctrinæ, quibus se dederunt, minus recte agunt, nec doctrinam solidam, quam consequi poterant, consequuntur, multo minus mores, qui commendant eruditum. Vastissimum ingrederemur dicendorum campum, si omnia mala recensere vellemus, quæ ex neglectu notitia sui tanquam ex hydra Lernæa propullulant, & ex adverso commemorare bona, quæ ex notitia sui proveniunt. Sed quamvis horum notitia utilissima sit, in systemate tamen nullum sibi locum vindicat, quod saltem notiones rerum sciendarum nobis insinuat, quæ ad recte exantlandum laborem istum nos instruunt. Eas qui acquisivit, per se tam mala ex neglectu notitiæ sui ipsius promanantia, quam bona ex notitia sui provenientia cognoscet, modo non fuerit otiosus spectator eorum, quæ quotidie contingunt, eaque scientia acquisita usus exacte ponderet.

§. 43.

§. 43.

Quomodo evellenda opinio otii ad se noscendum deficientis.

Si quis existimet, sibi deesse otium, ad se noscendum; is perpendere debet, id fieri posse ac debere, quando cubitum ituri actiones nostras per diem commissas ad examen revocamus & mane expergefacti per diem edendarum numerum inimus & quænam eas fortuito comitari possint, disquirimus (§. 437. part. 2. Phil. pract. univ.), dum quando celebrandi nominis divini causa inquirendum in bona, quæ habemus, & in mala, quæ Deus a nobis avertit, vel a quibus nos liberavit (§. 459. part. 3. Eth.) & ob bona collata, mala aversa Deo gratiæ agendæ (§. 472. 474. part. 3. Eth.), eumque ob boni præsentis conservationem & futuri adeptionem malique depulsionem invocare volumus (§. 478. part. 3. Eth.). Præterea adsuescere debet, ut omnia faciat cum sensu sui, & quicquid boni, vel mali fieri observat, ad se referat. Quodsi enim perpendamus ea, quæ ad conservandam memoriam recte agendi, ad celebrationem nominis divini, gratiarum actionem pro beneficiis a Deo acceptis, & invocationem Numinis requiruntur, & illa, quæ notitia sui exigit, *per antea demonstrata;* inde liquet, notitiam sui conjungi posse cum iis, quæ indispensabilia officia alia & studium consequendi summum bonum exigunt, ita ut peculiare tempus non requiratur, quod noscentiæ sui impendatur, nec opera peculiaris in eadem collocanda sit. Quodsi adsuescamus omnia facere cum sensu sui, tempus, quod inservit agendis aliis quibuscunque, noscentiæ sui una impenditur, ut nihil eorum, quæ alias facienda sunt, propterea sit negligendum. Et idem patet, si adsuescamus ad nos & statum nostrum referre, quicquid boni vel mali accidere observamus, sive nobis, sive etiam aliis. Quodsi ergo hæc consideremus, facile videbimus, nullam esse querelam de otio ad se noscendum deficiente.

Absurdum equidem videri poterat excusare neglectum noscentiæ sui otii carentia, cujus tanta est ad beatam vitam necessitas (§. 26.), tanta in depellendis animi molestiis utilitas (§. 30.); dandum tamen est aliquid conditioni humanæ. Quamobrem non urgendam esse arbitramur absurditatem, sed potius nullitatem excusationis, cum carentiam otii obtendere non liceat, ubi quod faciendum eodem tempore fieri potest, quo alia agenda sunt, quæ negligenda non esse agnoscimus. Obscurum forte videri poterat, quod dicimus, omnia facienda esse cum sensu sui. Tenendum itaque, si personam nostram recte gerere velimus, omnes actiones nostras respectum ad eandem habere & requiri, ut non agamus, nisi quod eandem deceat. Non autem simplex quædam hominis imposita est persona, sed multiplex, ita ut alia agat, quæ decent hominem, alia quæ decent creaturam & servum Dei, alia, quæ possessorem bonorum, alia quæ certum vitæ genus sequentem, aut munere quodam publico fungentem, ac ita porro (*not.* §. 17. 18.). Cum sensu igitur sui agit, qui considerat, num quod agit tanquam homo, aut tanquam creatura & servus Dei, aut tanquam bonorum possessor, aut tanquam hoc vitæ genus sequens, vel hoc munere fungens & ita porro agat. Inde nimirum nobis innotescit, num personam nostram recte geramus, & ad modum eam recte gerendi cognoscendum impellimur. Utrumque facit ad profectum in seipso noscendo. Hæc vero consideratio non requirit nisi attentionem ad actiones nostras, quamvis supponat, ut ante didicerimus, quænam ad quamlibet personam, quam tueri debemus, bene effingendam necessaria sint. Quodsi a prima juventute ad hunc sensum sui in agendo assuefiamus; nullam in agendo moram is afferet, multo minus molestiam, utpote concitans acquiescentiam in seipso (§. 353. *part. 2. Eth.*), affectum longe dulcissimum (§. 753. *Psych. empir*), aut accendens cupiditatem nos ulterius perficiendi (§. 387. *part. 2. Eth.*), si quosdam adhuc defectus observamus. Nemo est, qui nesciat, quanta celeritate ex habitu agamus, quamvis nimia sit tardi-

tarditas in exercitiis, quibus is comparatur. Quamobrem non est quod vereamur, sensum sui tardare actionem, ac ideo perperam in præsenti commendari, ubi debellanda est opinio deficientis ad se noscendum otii. Multa in moralibus deprehenderemus facilia, quæ vulgo pro difficilibus, immo pro impossibilibus habentur, modo praxi morali eam operam navaremus, quam aliis habitibus acquirendis, vel aliis addiscendis impendimus, præsertim si morum in pueritia & adolescentia formatores non deessent officio suo.

§. 44.

Quando notitia sui ducat ad imitationem Dei.

Qui cum sensu sui omnia agit, Deum imitatur. Qui enim cum sensu sui omnia agit, cum bene effingere studeat personam sibi impositam, sollicite cavet, ne quid committat, quod disconvenit cuidam eorum, quæ ipsi sunt, vel inesse debent, vel cujus quædam ratio in statu externo continetur, cur id potius nolle debeat, quam velle, & contra (*not.* §. 43.), consequenter nil facit, quod personam suam dedeceat (§. 195. *part.* 1. *Theol. pract. univ.*), sed potius facere studet, quod eam decet (§. 194. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero Deus, qui semetipsum cognoscit (§. 141. *part.* 1. *Theol. nat.*), non vult nisi quod ipsum decet (§. 335. *part.* 1. *Theol. nat.*), & hunc elegit mundum, quem faceret, quia ipsum decet (§. 334. *part.* 1. *Theol. nat.*), ideoque datur ratio subjectiva, cur hunc potius mundum elegerit, quam alium (§. 537. *part.* 1. *Theol. nat.*), a se nimirum desumta (§. 536. *part.* 1. *Theol. nat.*), & dum judicat, quid sit optimum, in relatione ad se, in quod tendit voluntas ipsius (§. 385. *part.* 1. *Theol. nat.*), id ipsum refert ad omnia sua attributa (§. 395. *part.* 1. *Theol. nat.*). Qui ergo cum sensu sui omnia agit, Deum imitatur.

Consuetudo agendi cum sensu sui nascitur ex notitia sui. Qui enim cum sensu sui agit, rationem subjectivam attendit,

quæ a persona sibi imposita desumitur, veluti ut hoc agat tanquam homo, vel tanquam creatura Dei, vel tanquam parens, aut paterfamilias & ita porro (*not.* §. 43.). Deus, qui est ens perfectissimum, rationem subjectivam desumit a summa sua perfectione, quæ concipitur per diversa attributa in gradu absolute summo ipsi competentia, ideoque semper agit tanquam Deus attributis suis omnibus simul sumtis convenienter. Homo quatenus homo est, habet & ipse varia attributa, quæ facultatum nomine insigniuntur. Quando igitur qua homo agit, cum usum omnium facultatum impendere debeat in actiones suas, ut sint rectæ, omnibus facultatibus suis convenienter agit. Quoniam vero ceteræ personæ ipsi impositæ sunt, quatenus homo est, ita ut per ipsum tanquam hominem subsistant; in actiones quascunque, quæ respectum ad quamcunque personam habent, usum omnium facultatum impendere tenetur, ut in iisdem nihil desiderari possit. Quando igitur agit tanquam pater verbi gratia, simul agit tanquam homo, ratio nimirum subjectiva rectitudinis actionis desumitur a natura humana, qualitatis vero actionis, qua eadem specificatur, ratio subjectiva a persona patris petitur. Et idem tenendum est de actionibus ceteris, quæ certum hominis statum supponunt. Cum sensu igitur sui agens non eadem agit, quæ Deus agit, sed eodem modo, quo Deus agit. Atque ita Deum imitatur in modo agendi, in quantum permittit differentia, quæ inter Deum atque hominem intercedit. Ad imitationem enim, quæ in confirmatione actionis suæ ad actionem alterius consistit (§. 204. *part. 2. Phil. pract. univ.*), sufficit similitudo modi agendi.

CAPUT

CAPUT II.

De Amore & Dilectione sui,

§. 45.

Amor sui homini naturalis est. Homo enim per naturam suam felicitatem appetit (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter eum statum, in quo voluptate fruitur (§. 636. *Psych. empir.*). Quamobrem cum nil appetamus, nisi quatenus voluptatem percipimus (§. 156. *part. 1. Eth.*); ex ipso quoque statu, quo voluptate fruimur, voluptatem percipimus, ideoque animus noster per naturam animæ dispositus est ad voluptatem ex felicitate propria percipiendam. Quoniam itaque dispositio animi ex propria felicitate voluptatem percipiendi amor proprius, seu amor sui est (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*); amor sui homini naturalis est. *Amor sui homini naturalis.*

Quilibet amorem sui in seipso experitur. Ecquis enim est, qui non lætetur eo statu, quo voluptate fruitur. Propterea quoque status ejusdem dulcis est recordatio, nisi præteriti cogitatio, cum eundem adhuc præsentem esse mallemus, lætitiam deleat, aut ita diminuat, ut voluptas vix percipiatur. Distingvendus autem est status, in quo voluptate fruimur, ab ipsa voluptate, ob cujus fruitionem nos putamus esse felices. Ac ideo voluptas, quæ ex statu, in quo voluptate perfunditur animus, percipitur, discernenda quoque est ab ea, qua in eodem fruimur, quamvis cum utraque simul percipiatur, in unum confusa non dividatur, consequenter non animadvertatur, eam ex duplici fonte promanare. Nullus igitur committitur circulus, quando dicitur, nos voluptatem percipere ex eo statu, in quo voluptate fruimur ex rebus aliis percepta. Comprobant idem casus particulares. Etenim gaudemus, nos habere rem, qua delectamur, veluti librum, quod

in pretio nobis eſt, vel nummum aureum a Principe acceptum, & quæ ſunt hujus generis alia.

§. 46.

Quo tendat amor ſui. Quoniam amor ſui homini naturalis eſt (§. 45.), amor autem tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem (§. 292. *part. 2. Eth.*); *amor* quoque *ſui tendit ad promovendam felicitatem propriam & depellendam infelicitatem propriam*, conſequenter cum vita beata in fruitione ſummi boni conſiſtat (§. 25.), ſummo autem bono fruamur, dum voluptatem, quæ cum eadem conjungitur (§. 393. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ex eodem percipimus, *ex amore ſui venit, ut omnes beate vivere velint.*

Amor ſui naturalis in ſe ſpectatus ad perfectionem hominis naturalis pertinet. Eſt enim ſtimulus ad vitam beatam, conſequenter ad nos perficiendos (§. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & perfectionem naturalem conſervandum, ut ſimus felices, quos nos eſſe vult Deus (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*). Immo Deum velle nos eſſe felices, ex hoc ipſo ſtimulo nobis indito intelligitur. Noſtrum igitur eſt, ut amore proprio recte utamur, non vero abutamur. Conceſſa vero nobis eſt ratio, ut eodem recte uti poſſimus, modo facultatibus noſtris utamur, quemadmodum debemus.

§. 47.

Quomodo amor ſui ſit regendus. Quoniam amor ſui homini naturalis eſt (§. 45.), inclinationes vero naturales (§. 41. *part. 2. Eth.*) & affectus quoscunque regere debet intellectus (§. 528. *part. 2. Eth.*); *intellectus* quoque *regere debet amorem ſui*, conſequenter cum intellectus regat affectus, ſi bonum verum a falſo ſeparetur, ideoque iidem ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum dirigantur (§. *cit.*); *ut amore ſui recte utamur,*

mur, necesse est ut vera bona ab apparentibus veraque mala a malis apparentibus discernere discamus.

Amor sui tunc stimulus est ad vitam beatam, qui esse debet (§. 46.), si dirigitur in adeptionem boni veri ejusve conservationem & in depulsionem mali veri. Cum enim bonum verum nos & statum nostrum revera perficiat (§. 557. *Psych. empir.*), amor sui nos incitat ad continuum progressum ad majores in dies perfectiones, in qua beatitudo seu summum bonum consistit (§. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cumque ex vero bono vera oriatur voluptas, non vero saltem apparens (§. 559. *Psych. empir.*), hujus vero voluptatis perceptio summi boni fruitio sit (§. 393. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & in hac beata vita consistat (§. 25.); amor sui, quatenus recto intellectus usu regitur, nos ducit ad vitam beatam.

§. 48.

Quoniam amore sui recte utimur, si bona vera ab apparentibus malaque vera ab apparentibus discernamus (§. 47.), cumque is tendit ad vera bona consequendum, vera mala depellendum (§. 528. *part. 2. Eth.*), in quorum absentia etiam bonum consistit (§. 756. *part. 2. Jur. nat.*), sola autem bona vera hominem felicem reddunt (§. 402. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *recto amoris sui usu ad felicitatem veram ducimur.* *Quomodo amor sui nos reddat felices.*

Qui amorem sui damnant, tanquam homini infensissimum hostem, notionem ejus distinctam minime habent, nec quod regimini intellectus subesse debeat & quomodo eidem subesse possit agnoscunt. Ratio in promptu est, quod desideratum nimirum fuit systema philosophiæ moralis, in quo a priori ex ipsa natura humana deducuntur notiones morales & decenter evolvuntur, ut omnium inter se nexus appareat. Quamobrem non est, quod miremur, plerosque caligare, quan-

quando de rebus moralibus ferendum est judicium, nec discernere, quæ dividenda sunt, et vera falsis miscere. Sine amore sui non speranda foret felicitas, quamvis non minus exploratum sit, ejus abusu homines effici infelices, contra naturæ intentionem & Dei ejusdem autoris voluntatem.

§. 49.

Quando dilectio ex amore sui oriatur.

Si amor sui ab intellectu regitur, homo seipsum diligit. Etenim si amor sui ab intellectu regitur, eodem recte utimur (§. 47.), ideoque idem ad veram felicitatem nos ducit (§. 48.). Enimvero qui omni studio id agit, ut sit felix, sibique cavet, ne sit infelix, seipsum diligit (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo amor sui ab intellectu regitur, homo seipsum diligit.

Dilectio ex amore sui oritur, quando regimini intellectus subest. Quamvis itaque amor sui homini naturalis sit (§. 45.), non tamen ideo homini naturale est, ut seipsum amet: sed quatenus ab intellectu regi potest, ut dilectio inde nascatur, natura homini dilectionem sui commendat, dum amorem sui ipsi indidit. Nimirum cum amor sui cupiditatem felicitatis concitet, intellectus instigatur ad inquirendum in bonum verum, ut ab apparente dividatur, & hoc cognito determinatur voluntas ad vera bona consequenda, quorum dum compotes fieri studemus, ut evadamus felices, nos diligimus, non vero per errorem saltem nos diligere nobis videmur.

§. 50.

Quando amor sui sit rationalis & ordinatus.

Quoniam homo seipsum diligit, si amor sui ab intellectu regitur (§. 49.), ideoque amor sui tunc cum dilectione consentit, amor vero rationalis idemque ordinatus in consensu cum dilectione consistit (*not.* §. 607. *part. 1. Jur. nat.*); *si amor sui ab intellectu regitur, rationalis, idemque ordinatus est.*

Amor

Amor sui naturaliter homini inest per modum potentiæ, quatenus facultatum usu sua sponte sese exerente concitari potest. Ast cum sic perinde fieri possit, ut tendat ad bona apparentia, quam ad vera; ideo opus est, ut consideratione boni veri suscitetur, & in ejus adeptionem dirigatur. Et hac de causa regimini intellectus subjiciendus, cujus vero usu bonum verum ab apparente discernitur vi notionis boni veri. Cum enim bonum verum sit, quod nos statumque nostrum revera perficit (§. 557. *Psych. empir.*), ut vera voluptate fruamur (§. 559. *Psych. empir.*); quænam sint, quæ nos statumque nostrum revera perficiant, ideoque veram nobis felicitatem afferant, cognoscere tenemur. Atque sic intellectus amorem sui ordinat & rationi conformem facit.

§. 51.

Habitus se diligendi *charitas sui* sive *propria* dicitur. Quare cum se diligat, qui felicitatem suam promovere studet, seu id agit, ut sit felix, sibique cavet, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*); *charitas est habitus promovendi felicitatem suam.* *Charitas sui quid sit.*

Equidem dilectionem diximus voluntatem constantem & perpetuam felicitatem suam promovendi (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), nec a charitate distinximus: quoniam tamen exercitium habitus ab habitu discrevimus, cum de amore Dei ageremus (§. 241. *part. 3. Eth.*), & idem quoque fecimus, cum de amore proximi tractaremus (§. 617. 620. *part. 1. Jur. nat.*); placuit quoque vocabulum charitatis accommodare amori ordinato ac inde pendenti dilectioni sui (*not.* §. 607. *part. 1. Jur. nat.*). Nimirum dilectio est actus voluntatis, cum quo consentit amor sui ordinatus seu rationalis, quatenus est affectus in appetitu sensitivo residens, ipse autem habitus, quo actus voluntatis elicitur, charitas vocatur.

§. 52.

An charitas propria virtus sit.

Charitas propria, sive sui virtus est. Etenim habitus est seipsum diligendi (§. 51.). Quamobrem cum dilectio sui lege naturali præcepta sit (§. 607. *part. 1. Jur. nat.*), charitas sui est habitus actiones suas legi naturali conformandi. Ast habitus actiones suas legi naturali conformandi virtus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Charitas itaque sui, sive propria virtus est.

Quoniam non agnoscitur ab omnibus, charitatem sui esse virtutem, præsertim si amorem sui naturalem ab ea non discernunt (*not. §. 607. part. 1. Jur. nat.*): non inconsultum duximus, ut demonstraremus, eam esse virtutem, sicque constaret ratio, cur in Ethica, quæ virtutes explanat, de charitate agamus: id quod tanto magis necessarium videbatur, quod non desint, qui amorem sui ad corruptionem appetitus referunt.

§. 53.

De dilectione sui propter Deum.

Homo seipsum diligere debet propter Deum. Qui enim se diligit, omni studio id agit, ut sit felix, sibique cavet, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum sine custodia legis naturalis nemo felix esse possit (§. 399. *part. 1. Phil. pract. univ.*), lex vero naturæ præcipiat, ut nos & statum nostrum perficiamus, ab imperfectione autem nobis caveamus (§. 152. *part. 1. Phil pract. univ.*), se & statum suum perficere studet, ab imperfectione vero sibi cavet. Quamobrem cum homo perfectione hac accidentali (§. 912. *part. 1. Theol. nat.*) fiat aptus ad repræsentandum perfectionem Dei summam, seu manifestandi gloriam ipsius (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), & mundus ideo a Deo productus, ut per eum perfectio ipsius summa patefieret, seu gloria ipsius manifestaretur

tetur (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*); homo seipsum diligendo gloriam Dei manifestat, seu summam perfectionem ipsius repræsentat. Quoniam itaque ideo a Deo conditus, ut gloriam suam promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*), atque vult, ut actiones suas liberas ad manifestationem gloriæ divinæ dirigat (§. 918. *part. 1. Theol. nat.*), vult vero etiam ut diligat seipsum (§. 607. *part. 1. Jur. nat.*); homo seipsum diligere debet, ut ad finem universi a Deo intentum conferat, quicquid in potestate sua est. Patet itaque quod seipsum diligere debeat propter Deum.

Dudum inculcatum fuit, Deum diligendum esse supra omnia, hominem vero seipsum diligere debere propter Deum. Quamobrem a nobis ostendendum erat, quomodo nosmetipsos diligere possimus propter Deum, & quod Deus velit ut hoc faciamus. Propria nimirum dilectione intendere debemus finem, quem Deus intendit per creationem hujus universi, ideoque nos diligere, ut non minus qua creaturæ libere agentes simus speculum perfectionum divinarum, quam creaturæ ceteræ omnes ac ipsimet quoad perfectionem essentialem (*not.* §. 115. *part. 3. Eth.*). Relegenda hic sunt, quæ, cum de pietate ageremus, de directione actionum ad finem totius universi & de harmonia actionum humanarum & actionum naturæ demonstravimus atque uberius explicavimus (§. 118. 120. *part. 3. Eth.*). Velim ad hæc animus probe attendatur: ita enim innotescit, quam pulchre omnia inter se cohæreant, quæ de officiis hominis demonstrantur.

§. 54.

Dilectio sui propter Deum est directio dilectionis sui in finem, propter quem Deus hoc universum, ipsumque hominem condidit, nimirum ut homo qua liberum agens sit speculum perfectionum divinarum, quemadmodum una cum *Dilectio sui propter Deum quid sit.*

 crea-

creaturis ceteris est propter perfectionem essentialem (§. 798. *part. 1. Theol. nat.*).

Patet hoc ex demonstratione propositionis præcedentis & iis, quæ ad eandem annotavimus (§. 53.). Forsan non deerunt, qui existimaturi sunt, cum dilectio sui consistat in voluntate promovendi felicitatem suam (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), Deus autem velit nos esse felices (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), & nos eidem obediamus, si faciamus, quod vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*); nos diligere nos ipsos propter Deum, si nos ideo diligimus, ut ipsi obediamus: ast qui sic sentiunt, dilectionem sui propter Deum penitus non perspiciunt. Neque enim sufficit, ut nos obedientes Deo præbeamus, sed scire quoque debemus, cur Deus hanc obedientiam a nobis exigat, & quod non minus Deum deceat, ut eam exigat, quam nos, ut eandem præstemus, ne cœca sit obedientia nostra. Si charitas sui rationalis esse debet, cum ratio in perspicientia nexus veritatum universalium consistat (§. 483. *Psych. empir.*), necesse est ut agnoscamus, quomodo dilectio sui propter Deum cum natura divina atque humana cohæreat, consequenter cum iis, quæ de utraque cognoscimus. Nexus veritatum universalium non perspicitur nisi ex systemate veri nominis, quod perficiendæ rationis causa conditur. Huic igitur convenienter explicanda quoque est dilectio sui propter Deum.

§. 55.

Quod unionem cum Deo supponat.

Quoniam qui seipsum propter Deum diligit, dilectionem sui in finem universi dirigit (§. 54.), Deus autem vult, ut actiones liberas ad finem totius universi dirigamus (§. 629. 918. *part. 1. Theol. nat.*); qui seipsum propter Deum diligit, ejus voluntas eadem est cum voluntate divina, consequenter cum in hac identitate voluntatis unio cum Deo consistat (§. 287. *part. 3. Eth.*); *dilectio sui propter Deum unionem cum Deo supponit*, seu *ex unione cum Deo fluit.*

Ut

Ut nexus dilectionis sui propter Deum cum unione Dei intimius perspiciatur, relegenda sunt, quæ de hac annotavimus (*not.* §. 287. *part.* 3. *Eth.*).

§. 56.

Quia dilectio sui propter Deum ex unione cum Deo fluit (§. 51.), charitas vero Dei hominem cum Deo unit (§. 288. *part* 3. *Eth.*); *dilectio sui propter Deum a charitate Dei dependet* (§. 241. *part.* 3. *Eth.* & 851. *Ontol.*), consequenter *qui seipsum diligere vult propter Deum, idem quoque Deum diligere tenetur.*

Nexus dilectionis sui propter Deum cum dilectione sui.

Patet itaque, dilectionem sui propter Deum & dilectionem Dei indivulso nexu cohærere. Charitas sui cum adeo arcto nexu copuletur cum charitate Dei, si perfecta esse debet (§. 53.); unam eandemque esse charitatem patet, qua Deum diligimus propter se, nos vero & (quod suo loco ostendetur) homines atque res alias propter Deum.

§. 57.

Similiter quoniam qui se propter Deum diligit, actiones suas omnes ad finem totius universi dirigit (§. 54.), pius autem itidem eosdem ad eundem finem dirigit (§. 118. *part.* 3. *Eth.*); *dilectio sui propter Deum cum pietate concordat & cum eadem facile copulatur.*

De concordia pietatis & dilectionis sui propter Deum.

Ipsa omnino pietas manca est, nisi homo seipsum & homines resque alias diligat propter Deum. Quodsi autem pietatem colamus, nec dilectio sui hac parte deficere potest. Ne præter necessitatem simus prolixiores, relegenda hic saltem sunt, quæ alias de hac directione actionum ad finem totius universi diximus (*not.* §. 118. *part.* 3. *Eth.*). Inculcavimus jam aliquoties, virtutes omnes propter earum nexum in se invicem influere, & unam acquisitionem & exercitium alte-

rius reddere faciliorem. Quamobrem necesse est, ut omnem omnium virtutum a se invicem dependentiam earundemque concentum sedulo observemus. Contingit quoque haud raro, ut propterea qui virtuti cuidam studet inscius trahatur ad aliam, de qua non cogitabat, &, nisi hoc fieret, male consultum foret generi humano, propterea quod plerique virtutibus non eam operam impendunt, quam habitibus aliis sibi comparandis impendere solent. Hæc vero ideo diserte hoc loco inculcamus, ut ea per se animadvertere adsuescant, qui beate vivere volunt, cum nimis prolixum foret, si ubivis eadem demonstrare vellemus. Ceterum pietas generalis quædam virtus est, quæ per omnes reliquas diffunditur (§. 344. *part.* I. *Phil. pract. univ.*), ideoque singulare non est, quod etiam in dilectionem sui influat & eandem ad gradum subliniorem evehat, aut, si mavis compleat, ne ullus in ea notetur defectus. Sane qui ea probe cognita & perspecta habet, quæ de pietate demonstravimus in capite secundo partis tertiæ Ethicæ, haud difficulter videbit, pietatem requirere, ut homo seipsum non propter se, sed propter Deum diligat, nec seipsum propter Deum diligere possit, nisi fuerit pius.

§. 58.

Ex dilectione sui oritur studium se statumque suum perficiendi.

Qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui, quantum datur, promovere conatur. Qui enim seipsum diligit, felicitatem suam promovere studet (§. 51.), consequenter operam omnem dat, ut eum consequatur statum, quo voluptate vera constanter fruitur (§. 636. *Psych. empir.*). Quoniam itaque ex perfectione vera voluptas vera percipitur (§. 559. *Psych. empir.*), eademque animus perfunditur, quando nobis ejusdem conscii sumus (§. 511. *Psych. empir.*); qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui, quantum datur, promovere conatur.

Quodsi

Quodsi dicas, homines omnes seipsos diligere, non tamen ideo perfectioni sui statusque sui studere; quod affirmas, omnino negandum est. Etenim omnes quidem homines putant, quod seipsos diligant; inde tamen non sequitur, quod revera se diligant. Ignorant enim, quid sit dilectio sui, propterea quod nesciunt, in quonam vera felicitas consistat. Error igitur de felicitate parit errorem de dilectione sui, ut potius se odisse dicendi sint, dum se diligere sibi videntur, hostes infensissimi felicitatis suæ, quam adeo avide inhiant. Intellectus regere debet amorem sui, cuivis homini naturalem (§. 47.), ut ejus usu ad felicitatem veram ducatur (§. 48.), ac per consequens se vere diligat (§. 49.). A vera igitur charitate perfectionis sui statusque sui studium sejungi nequit.

§. 59.

Charitas sui in omnem virtutem influit. Est enim habitus se diligendi (§. 51.). Quamobrem cum qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui promovere studeat, quantum datur (§. 58.), virtus autem omnis habitus sit actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*) consequenter se statumque suum perficiendi (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*); charitas sui in omnem virtutem influit.

De influxu charitatis in omnem virtutem.

Inde est, quod charitas sui spectetur tanquam fons omnium officiorum erga seipsum, aut, cum vulgo charitas ab amore sui non distingvatur, officia hominis erga seipsum omnia ex amore sui fluere dicantur. Neque hoc assertum a vero prorsus abhorret; etenim ex amore sui demonstrari possunt officia omnia erga seipsum, poterat quoque inde deduci obligatio naturalis: rectius tamen dilectio sui ex obligatione se perficiendi & hæc ex ipsa natura hominis derivatur notioni legis naturæ convenienter (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quemadmodum a nobis factum est partim in parte prima Philosophiæ

phiæ practicæ universalis, partim in parte prima Juris naturæ. Nimirum exemplum Mathematicorum docet, veritates easdem diversis modis demonstrari posse, prouti vel hæc, vel illa sumitur, ut inde ceteræ demonstrentur.

§. 60.

Quando charitas Dei una cum charitate sui influat in virtutem omnem.

Quoniam charitas sui a charitate Dei dependet, si quis seipsum diligit propter Deum (§. 56.), quemadmodum ab ea dependere debet, si in illa nihil desiderandum (§. 53.), ut sit omnimode perfecta; *si quis seipsum diligit propter Deum, charitas quoque Dei in omnem virtutem influit* (§. 59.).

Quodsi dicas, dari etiam virtutes, quibus praxis officiorum erga alios continetur, & de quibus nos ipsi quoque agemus in parte sequente Ethicæ, in hasce vero non influere charitatem sui, nec charitatem Dei, utut nosmetipsos diligamus propter Deum, sed potius charitatem aliorum, seu proximi, quemadmodum vulgo dicitur termino a Theologis recepto, & charitatem Dei, si quis alios diligat propter Deum; suo loco ostendemus, charitatem sui influere in charitatem, qua alios diligimus, & per consequens etiam in illas virtutes, quibus praxis officiorum erga alios continetur. Neque difficile est id ipsum perspicere ex nexu officiorum erga alios cum officiis erga seipsum, si ad demonstrationes in Jure naturæ animum attendere velimus, & vel inde intelligitur, quod perfectio sui continet studium promovendi aliorum perfectionem. Sed de his uberius dicemus suo loco.

§. 61.

An amor sui motivo indigeat.

Amor sui nullo motivo indiget. Etenim amor sui homini naturalis est (§. 45.), consequenter per ipsam naturam suam homo se amat, nec demum opus est aliqua ratione, qua is se ad amandum seipsum determinet. Quoniam itaque hæc ratio

ratio motivum est (§. 887. *Psych. empir.*); amor sui motivo nullo indiget.

Quodsi quis objiciat, dari etiam homines, qui seipsos oderunt, veluti qui manus violentas sibi inferunt, si vel maxime mentis fuerint compotes. Etenim hi mortem sibi repræsentant tanquam medium liberationis a malo præsente, vel tanquam depulsionis mali futuri, quod aliter se evadere non posse arbitrantur. Liberatio vero a malo & mali imminentis vitatio cum referenda sit in numerum bonorum (§. 745. *part. 1. Jur. nat.*), propricidium ex amore sui proficiscitur, quatenus nimirum præstare autochiri videtur melius non vivere, quam miserum esse, aut malum quoddam subire, multas molestias creaturum. Vacuitas enim a molestia omnino ad felicitatem pertinet, ad quam tendit amor sui. Absit ut putes, me autochiriam in hoc casu probare, quæ ex amore sui proficiscitur, quatenus regimini intellectus subducitur, cui tamen eundem subjiciendum esse demonstravimus (§. 47.).

§. 62.

Motivum regimini intellectus subjiciendi.

Si voluntas determinanda ad amorem sui regimini intellectus subjiciendum, perpendendum est sine regimine intellectus contingere, ut amorem sui a felicitate eo longius recedamus, quo citatius ad eam ferimur. Amor enim sui tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem propriam (§. 46.), ad felicitatem vero veram ducit recto intellectus usu (§. 48.), quo bona vera ab apparentibus discernuntur (§. 47.), consequenter si intellectus eundem regit (§. 528. *part. 2. Eth.*). Quodsi ergo amor sui regimini intellectus minime subsit, facile contingit, ut bona apparentia confundantur cum veris, consequenter ut apparentia appetamus. Quamobrem cum bona vera hominem faciant felicem, non apparentia (§. 402. *part. 1. Phil. pract. univ.*), felicitatem, quam inhiamus, non consequi-

mur, ſed voluptas potius nocua moleſtiam parit, aut in eandem degenerat (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut videamus, nos ad infelicitatem contendiſſe, dum felicitate nos frui putabamus, ideoque a felicitate eo longius receſſiſſe, quo incitatius ad eam ferebamur. Enimvero cum fieri non poſſit, ut quis omni animi contentione ſciens ac volens ſe infelicem reddere ſtudeat (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), dum felicitatem appetit (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ſi voluntas determinanda ad amorem ſui regimini intellectus ſubjiciendum, perpendendum eſt ſine regimine intellectus contingere, ut a felicitate eo longius recedamus, quo citatius ad eam ferimur.

Abſque intellectus uſu recto bonum ſola voluptate metiuntur homines (§. 5. *part. 2. Eth.*), conſequenter cum voluptas nocua ab innocua non diſcernatur, a ſolo caſu dependet, ne nocua voluptas ſpecie blanda decipiat colori nimium credentes. Incertum igitur iter eſt ad felicitatem, niſi voluptas vera, quæ in ſe innocua eſt (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ab apparente ſecernatur, conſequenter cum voluptas vera ex vero bono, apparens vero ex apparente naſcatur (§. 559. *Pſych. empir.*), niſi bonum verum ab apparente accurate dignoſcatur, cum felix ſaltem videatur, non ſit qui voluptate nocua fruitur (§. 392. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque ſtatus jucundus, qui a felicitate differt (§. 106. *part. 2. Eth.*), cum eadem minime confundi debeat (§. 105. *part. 2. Eth.*). Non omnes homines eadem trahi voluptate, in vulgus notum eſt, & ratio a priori reddi poteſt ex iis, quæ de diverſitate bonorum ac inde ortis inclinationibus demonſtravimus (§. 43. & *ſeqq. part. 2. Eth.*). Quamobrem contingit, ut diverſæ ſint de felicitate opiniones, nec eandem ingrediantur viam, qui eam conſequi ſtudent, tandemque omnes experiantur, ſe opinione ſua fuiſſe deluſos, & alii damnent voluptates nocuas, quibus delectabantur, alii vani-

tatem

tatem rerum omnium in his terris accusent, alii de miseria humana in naturam novercam multas querelas effundant, hominem omnium animalium miserrimum putantes, quasi facultates superiores, quibus cetera animalia antecellit, non alio fine ipsi datæ sint, quam ut magis sentiat miseriam suam. Istiusmodi errores condonari forsan poterant vulgo imperito; ast in iis, qui videri volunt Philosophi acumine suo superbientes, nullam excusationem habent. Morosophi potius dicendi sunt, qui aliis persuadere nituntur, vitam beatam consistere in fruitione voluptatum quarumvis, ad quas unusquisque trahitur genio suo indulgens, nec voluptatem nocuam aliam dari, nisi quæ percipitur ex facto, ob quod ad supplicium incautus rapi potest. Facile autem vident, qui attentionem suam in se desiderari non patiuntur, motivum subjiciendi amorem sui regimini intellectus, ne is exorbitet, non valere nisi apud eos, qui obediunt rationi. Qui vero habent mentes monstrosas, quibus libido rationis usum ademit, ad naturam humanam ante reducendi, quam veriora ipsis persuadeas, nisi hoc idem sit ac æthiopem lavare.

§. 63.

Motivum dilectionis sui.

Quoniam voluntas determinatur ad amorem sui regimini intellectus subjiciendum, si perpendamus, absque regimine intellectus contingere, ut a felicitate eo longius recedamus, quo citatius ad eam ferimur (§. 62.), si vero amor sui intellectus regimini subjicitur, nos ipsos diligimus (§. 49.); *ad nos diligendum* quoque *determinamur, si perpendamus, nos eo longius a felicitate recedere, quo citatius ad eam ferimur, nisi amor sui intellectus regimini subjiciatur.*

Cum dilectio consistat in voluntate constante & perpetua felicitatem suam promovendi (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), homo seipsum diligere dicendus non est, nisi ad veram felicitatem feratur, nec fallacem de ea habeat opinionem. Aliud

 enim

enim est esse felicem, aliud videri, ideoque etiam aliud est, se diligere, aliud putare, quod nos diligamus. Voluntas igitur determinari nequit ad sui dilectionem, nisi determinetur ad amorem sui intellectus regimini subjiciendum. Quamobrem non alio opus est motivo dilectionis sui, quam quod est sufficiens ad amorem sui intellectus regimini subjiciendum.

§. 64.

Motivum perseverandi in dilectione.

Cum voluntas ad nos diligendum determinetur, si perpendamus, nos eo longius a felicitate recedere, quo citatius ad eam ferimur, nisi amor sui intellectus regimini subjiciatur (§. 63.), voluntas vero ita determinata manet, nisi ab hac consideratione mens avertatur (§. 118. *Ontol.*); *ad perseverandum in dilectione sui* quoque *determinatur voluntas, si perpendamus, quamprimum amor sui ab intellectu non amplius regitur, contingere ut a felicitate eo longius recedamus, quo citatius ad eam ferimur.*

Perseverantia in eadem voluntate requirit, ne nostra de eo opinio, quo ad eam determinandam usi sumus, mutetur, nec mens ab eo ad alia eidem contraria avertatur. Quamobrem motivum, quod sufficit ad voluntatem determinandum, sufficit quoque ad perseverantiam in eadem voluntate. Cum vero multa sint, quæ in præsenti casu mentem ad alia avocare possunt; ideo tanto majorem impendere debemus curam, ne necessitas subjiciendi amorem sui regimini intellectus cogitationi nostræ subducatur. Quamobrem cum indies videamus, quam longe a vera felicitate recedant homines; lapsus eorum solerter notandus & in rationem ejus inquirendum, ut alieno casu contra lapsum nos muniamus. Perseverantiæ in eadem voluntate inprimis conducit ejus, quod verum esse cognovimus, quotidiana experientia renovata confirmatio: ita nimirum motivi conservatur memoria, idemque eo majorem

jorem vim continuo acquirit, quo cognitio efficitur certior. Quæ vero hic de perseverantia in eadem voluntate dicuntur, non modo de dilectione sui valere, verum etiam ad virtutem quamcunque aliam trahenda esse, facile patet.

§. 65.

Qui se diligit propter Deum, Deum amat. Qui enim seipsum diligit propter Deum, diligere quoque Deum tenetur. Enimvero amor & dilectio Dei indivulso nexu cohærent (§. 243. *part. 3. Eth.*), ideoque Deum necessario amat, qui eundem diligit. Quamobrem qui se diligit propter Deum, Deum amat. *De nexu dilectionis sui cum amore Dei.*

Cohæret etiam amor sui cum dilectione sui; sed non eodem modo, quo amor Dei cum dilectione Dei. Nimirum amor Dei consistit in dispositione animi ex perfectione divina voluptatem percipiendi (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum agnitionem Dei supponat, non sine recto usu intellectus acquirendam, a ratione dependet, & exinde studium placendi Deo, ideoque dilectio Dei (§. 241. *part. 3. Eth.*), resultat (§. 234. *part. 3. Eth.*), ut Deum amare nemo possit, quin etiam eundem diligat: ast amor sui homini naturalis est (§. 45.) & inde quidem resultat cupiditas felicitatis, sed hæc demum intellectus regimine ad dilectionem reducenda (§. 49.). Amor Dei per se rationalis est, nec sine ratione concipitur: amor vero sui per se rationalis non est, sed demum efficiendus. Ratio nimirum differentiæ inde est, quod amor sui non præsupponat notitiam sui, quemadmodum amor Dei agnitionem ipsius, ut ideo ratio amoris sui non simul sit ratio sufficiens dilectionis, quemadmodum ratio amoris Dei est ratio quoque dilectionis ejusdem. Et propterea quoque amor sui non cum amore Dei cohæret, neque etiam dilectio sui, sed saltem dilectio sui propter Deum, & amor Dei qua affectus virtutis rationem habet (§. 273. *part. 3. Eth.*),

3. Eth.), non vero amor sui, qui in se spectatus indifferens est, cum non minus inordinatus, quam ordinatus fieri possit (*not.* §. 607. *part. 1. Jur. nat.*). Talia quidem notanda sunt, ut virtutum dependentia a se invicem intimius perspiciatur: id quod omnino utile est in praxi morali.

§. 66.

Quod dilectio sui propter Deum faciat partem felicitatis nostræ.

Quoniam amor Dei cum dilectione sui propter Deum cohæret (§. 65.), idem vero ad felicitatem nostram plurimum conferat (§. 251. *part. 3. Eth.*), *dilectio sui propter Deum ad felicitatem hominis plurimum confert*, consequenter *qui seipsum diligit propter Deum; eo ipso jam felix est, quod propter Deum seipsum diligat.*

Hæc facile capit, qui perpendit, quid sit amor Dei. Quando enim Deum amamus, perfectione summa ipsius delectamur (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*). Voluptas inde percepta cum vera sit (§. 514. *Psych. empir.*), ea quoque ad felicitatem nostram pertinet (§. 633. *Psych. empir.*). Quoniam itaque amor Dei individuus comes est dilectionis sui propter Deum (§. 65.), dilectio sui propter Deum felicitatis nostræ partem facit, quamvis dilectio sui per se consistat in studio promovendi felicitatem nostram.

§. 67.

De motivo dilectionis sui propter Deum.

Cum dilectio sui propter Deum ad felicitatem nostram plurimum conferat, ut jam simus felices, propterea quod nos ipsos propter Deum amamus (§. 66.), homines autem omnes felices esse velint (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *dilectio sui propter Deum seipsam homini commendat*, consequenter *ut velimus nos ipsos diligere propter Deum, perpendendum saltem est, quod ea partem felicitatis nostræ faciat.*

Pater

Patet hinc, quod paulo ante monuimus, in praxi morali utile esse, ut virtutum a se invicem dependentiam intime perspiciamus: id quod etiam requiritur, si veritatem eorum, quæ in Moralibus demonstrantur, in nobis ipsis experiri velimus. Alias enim contingere solet, ut, cum defectu adhuc laboret virtus, falsa de eadem prædicari opinemur, quod ea, quæ prædicantur, in nobis minime experiamur. Videtur nonnullis dilectio sui in nimium extendi, quando urgetur, ut nos diligamus propter Deum, & vitæ beatæ consecutionem præter necessitatem reddi difficilem. Ast cum non advertant, ipsam dilectionem sui, si nos propter Deum diligamus, animum perfundere voluptate; ideo nec capiunt, quod hoc modo dilectio sui reddatur amabilis, eidemque detrahatur molestia, quæ alias oriri poterat, nisi amor Dei cum dilectione sui copulatus affunderet voluptatem, quæ molestiam omnem vincit. Discimus vero hinc etiam, quod, antequam quis se recte diligere possit, virtutibus theologicis, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, sedulam operam navare debeat.

§. 68.

De nexu dilectionis Dei & obedientiæ ipsi debitæ cum dilectione sui.

Qui se diligit propter Deum, Deum quoque diligit eidemque se obedientem præbet. Qui enim se diligit propter Deum, Deum amat (§. 65.). Qui vero Deum amat, eundem quoque diligit, eidemque se obedientem præbet (§. 243. *part. 3. Eth.*). Qui ergo se diligit propter Deum, Deum quoque diligit eidemque se obedientem præbet.

Nexus hic dilectionis sui propter Deum cum dilectione Dei & obedientia erga ipsum probe considerandus, ut appareat, quantum differat dilectio sui propter Deum & dilectio sui propter se. Quodsi enim ad dilectionem sui accedat amor Dei (§. 65.) & dilectio ejusdem & obedientia erga ipsum, *vi præsentis*, longe alius evadit animi status, quam si nos saltem

tem diligamus propter nosmet ipsos, ut felicitatem nostram intendamus per modum finis ultimi (§. 606. *part.* 1. *Jur. nat.*), non vero per modum medii ad finem totius universi, propter quem Deus mundum & hominem in eo condidit (§. 54.). Diversitas status elucescit, si considerentur ea, quæ de amore ac dilectione Dei & de obedientia erga ipsum demonstrata sunt, quatenus nimirum per has virtutes animus efficitur imperturbatus, tranquillus atque lætus. Notandum præterea, quod qui se diligit saltem propter se, personam suam tantummodo bene gerat tanquam homo, cum non attendatur nisi obligatio, quæ ex natura humana fluit; qui vero se diligit propter Deum, personam suam quoque bene effingit, quæ ipsi tanquam creaturæ imposita est & tanquam servo Dei, cum etiam attendatur obligatio inde descendens, quod homo sit creatura atque servus Dei.

§. 69.

Quomodo charitas sui cum charitate Dei coalescat & obedientiam erga Deum una contineat.

Quoniam qui se diligit propter Deum, Deum quoque diligit eidemque se obedientem præbet (§. 68.), charitas vero Dei est habitus diligendi Deum (§. 241. *part.* 3. *Eth.*) & charitas sui habitus diligendi seipsum (§. 51.); *si nos diligimus propter Deum, charitas Dei cum charitate sui coalescit & obedientiam erga Deum una continet.*

Quando igitur nos diligimus propter Deum, charitas sui & charitas Dei fiunt una eademque virtus, ut ideo recte dixerit D. *Thomas*, eandem esse charitatem, qua nos & Deum diligimus. Nimirum si recta est dilectio Dei, homo quoque sese diligere nequit nisi propter Deum. Obedientia vero erga Deum trahitur in charitatem, quatenus eadem Deum diligimus (§. 243. *part.* 3. *Eth.*), quæ abesse potest, si nos saltem diligimus propter nos, cum tunc tantummodo attendatur obligatio ex natura humana derivata (*not.* §. 68.).

§. 70.

§. 70.

Quid ſit charitas ſui perfecta, quid imperfecta.

Charitas ſui perfecta eſt, ſi nos diligimus propter Deum: *imperfecta* vero, ſi nos ſaltem diligimus propter nos. Quamobrem cum charitas ſui cum charitate Dei coaleſcat, ſi nos diligimus propter Deum (§. 69.); *charitas ſui perfecta eſt, ſi cum charitate Dei coaleſcit, imperfecta vero, ſi ab eadem dividitur.*

Niſi charitas ſui cum charitate Dei coaleſcat, defectu quodam laborat, propterea quod nos diligentes non toti obligationi ſatisfaciamus (*not.* §. 68.). Unde apparet, ſi quis ignorat dari Deum, aut ſi fuerit atheus, vel de exiſtentia Dei dubitat, charitatem, qua ſe diligit, non poſſe perfectam eſſe. Intereſt autem ipſius hominis, ut charitas ſit perfecta (*not.* §. *cit.*). Quamobrem abſit, ut exiſtimemus, quaſi charitas ſui reddatur moleſta, ſi cum charitate Dei coaleſcit, ut nos diligamus propter Deum. Sane quando Deus a nobis exigit, ut nos propter ipſum diligamus (§. 53.), optime nobis conſulit, & hinc quoque diſcimus, Deum legislatorem induere perſonam patris præceptis ſuis ſaluti liberorum ſuorum optime conſulentis (§. 189. *part. 3. Eth.*).

§. 71.

De dilectione ſui cultura virtutis promovente.

Qui ſe diligit, virtutem diligentiſſime colit, præſertim ſi ſe diligit propter Deum. Qui enim ſe diligit, omni ſtudio id agit, ut ſit felix, ſibique cavet, ne reddatur infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque ſine virtute nemo felix eſſe poteſt (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*); vitio autem deditus felix eſſe nequit (§. 403. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quin potius ſe infelicem reddit (§. 406. *part. 1. Phil. pract. univ.*); nihil eorum omittit, quæ ad virtutem colendam faciunt, quantum in poteſtate ſua eſt. Quamobrem cum agens eo diligentior

ſit, quo magis ſollicitus eſt, ne quid eorum prætermittatur, quod certo fine fieri debet (§. 752. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui ſe diligit, virtutem diligentiſſime colit. *Quod erat unum.*

Enimvero cum dilectio ſui propter Deum plurimum conferat ad felicitatem hominis (§. 66.), ideoque cum charitate Dei coaleſcens fiat ardentior (§. 69. *h.* & §. 250. *part. 3. Eth.*); qui ſe diligit propter Deum, tanto ſollicitior eſt, ne quid omittat eorum, quæ ad culturam virtutis faciunt, *per demonſtrata n. 1.* Seipſum itaque diligens virtutem inprimis diligentiſſime colit, ſi ſe diligit propter Deum. *Quod erat alterum.*

Quamvis charitas ſui virtus ſit (§. 53.), non tamen ideo abſonum eſt, quod culturam virtutis promoveat. Eſt enim virtus generalis, quæ in omnem virtutem influit (§. 59.). Relegenda igitur hic ſunt, quæ de hoc influxu ſupra demonſtravimus. Quamvis vero inde jam conſtare poterat, quod ſeipſum diligens virtutem colat, cum alias dilectioni ſui & amori ordinato ſui ſatisfacere minime poſſit, neque ſatiare appetitum felicitatis naturalem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); hic tamen expreſſius adhuc oſtendendum erat, qualis ſit cultura virtutis & unde naſcitur diligentia ad eam adhibita. Eſt autem diligens virtutis cultura ſignum dilectionis ſui. Quodſi quis agnoſcat, ſe adhuc vitio quodam laborare, nec hoc emendare ſtudet, certus omnino eſſe poteſt, quod ſeipſum nondum diligat, quemadmodum debet, multo minus autem ſe diligat propter Deum. Carentia virtutis cujusdam labem infert aptitudini repræſentandi perfectionem Dei, ad cujus adeptionem tendit dilectio ſui propter Deum, vitium eandem deformat.

§. 72.

§. 72.

Qui se diligit propter Deum, pietatis strenuus cultor est. Qui enim se diligit propter Deum, dilectionem sui dirigit in finem, propter quem Deus hoc universum ipsumque hominem condidit (§. 54.). Quamobrem cum Deus condiderit hoc universum, ut gloriam suam manifestet (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*), hominemque condiderit, ut gloriam suam promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*); dum seipsum diligens perfectionem sui, quantum datur, promovere conatur (§. 58.), si se diligit propter Deum, omni animi contentione id agit, ut qua agens liberum evadat aptus ad manifestandam gloriam divinam (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*). Enimvero homo per determinationem actionum liberarum gloriam divinam aliter manifestare nequit, quam si attributa divina sint motiva actionum liberarum (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*), quando vero actiones suas liberas determinat per motiva ab attributis divinis desumta, pius est (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui se diligit propter Deum, pietatis strenuus cultor est.

De nexu dilectionis sui propter Deum cum pietate.

Patet ex demonstratione præsenti, quod dilectio sui propter Deum sine pietate concipi nequeat. Nemo seipsum propter Deum diligit, nisi fuerit pius. Non moramur objectiones, quas forsan nonnulli afferre poterant: exempla enim, ad quæ provocant, non erunt nisi eorum, qui dilectionis propter Deum ac pietatis notiones distinctas minime habent, quemadmodum plerique pietatem ad obedientiam restringunt, quatenus putant ideo hominem esse pium, quod hoc facit, vel non facit, quia Deus vult ut faciat, vel non faciat, & propterea quoque ipsam dilectionem sui propter Deum ex obedientia æstimant (*not.* §. 54.), consequenter a pietate non dividunt, sed eam partem hujus faciunt, aut existimant, ideo hominem se diligere propter Deum, quia Deum amare debet

bet ſuper omnia, conſequenter magis, quam ſeipſum. Quamvis notionibus iſtis inſit aliquid veri propter indivulſum dilectionis ſui atque pietatis nexum, confunduntur tamen, quæ a ſe invicem diſcernenda erant. Et licet forſitan nonnullis parum referre videatur, ut ea confundantur; accuratius tamen ſingula penſitanti conſtabit, non eundem eſſe animi in iſta confuſione ſtatum, qui eſt, quando ſingula, prouti facimus ac fieri debet, a ſe invicem diſtingvantur, quatenus is æſtimandus eſt ex omni uſu facultatum, qui in determinationem voluntatis influit. Immo ſi vel maxime contingat, ut in determinationem voluntatis ſingula tacite influant, quatenus latebris & receſſibus in animis hominum plurimum tribuendum; philoſophi tamen eſt, ea, quæ latent, in apricum deducere. Neque inutilis exiſtimari debet philoſophi labor, quia notionibus ſufficienter evolutis acumine ſuo in poteſtatem noſtram ea redigit, quæ alias a fortuna erant expectanda. Atque hæc, quæ de dilectionis propter Deum cum pietate nexu dicimus, etiam in aliis notanda veniunt. Ceterum vide, quæ ſupra de influxu pietatis in dilectionem ſui ac utriusque concordia demonſtravimus & annotavimus (§. 57.).

§. 73.

De directione actionum ſe diligentis propter Deum ad perfectionem totius univerſi.

Quoniam qui ſe diligit propter Deum, ſtrenuus pietatis cultor eſt (§. 72.), qui vero pietatem ſtrenue colit, actiones ſuas omnes ad perfectionem totius univerſi dirigit (§. 119. *part. 3. Eth.*), *qui ſe diligit propter Deum, actiones ſuas omnes ad perfectionem univerſi dirigit.*

Cum qui ſe diligit, perfectionem ſui promovere ſtudeat, quantum datur (§. 58.); videbitur forſan nonnullis, actiones ſe diligentis jam dirigi ad perfectionem totius univerſi, etiamſi ſe non diligat propter Deum: perfectionem enim accidentalem, quæ in habitu agendi conſiſtit, perinde facere ad perfectionem totius mundi, ſicuti perfectio eſſentialis non modo hominis, ſed omnium creaturarum. Enimvero non quæritur,

tur, num actiones humanæ per se, seu in se spectatæ tendant ad perfectionem universi, sed num dirigantur ab agente in perfectionem universi. Etenim in casu posteriori agens intendit perfectionem universi per sui perfectionem: hæc vero intentio abest in casu priori. Qua de causa necesse est, ut homo sciat se perfectionem universi promovere perfectione sua & ut velit illam promovere usus tanquam motivo, quod Deus hunc mundum elegerit ob perfectionem majorem, quæ ipsi quam ceteris mundis possibilibus inest (§. 325. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque nolit imperfectione sua deformare opus Dei. Ideo cum de hac directione actionum liberarum ad perfectionem universi ageremus (§. 118. *part. 3. Eth.*), jam monuimus, in actionibus liberis distinguendum esse physicum a morali, & uberius exposuimus, quæ ad istam actionum directionem intimius perspiciendam pertinent, ibique legi possunt, ne alibi jam dicta denuo sint repetenda. Atque hoc demum pacto homo etiam qua agens liberum perfectionem hujus universi promovet, & dignus mundi civis est. Deus actiones hominum physice spectatas tam bonas, quam malas dirigit in bonum finem, qui subordinatur fini ultimo, quem per creationem universi intendit, ut eodem non excidat, ac per consequens ad perfectionem totius mundi: ast hominis quoque est agere, quod suum est, ideoque actiones suas liberas, quatenus a sua voluntate pendent, itidem ad perfectionem totius universi dirigere debet. Ita nimirum voluntas libera impenditur in eum usum, quem præstant Deo creaturæ omnes vi essentiæ suæ, & homo jam servit Deo ex toto animo ac omnibus viribus. Velim hæc probe considerent omnes, quibus perfecta charitas curæ cordique est (§. 70.), quemadmodum omnibus esse debet (§. 53.). Ut vero considerare possit, ex Theologia naturali addiscenda sunt, quæcunque ibidem de actionibus hominum liberis demonstrantur.

§. 74.

Directio actionum ad perfectionem universi est complementum per- *De complemento per-*

fectionis humanæ. *perfectionis humanæ.* Etenim perfectio hominis consistit in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), eaque accidentalis est, quatenus in directione actionum liberarum consistit (§. 912. *part. 1. Theol. nat.*). Enimvero perfectio totius mundi itidem consistit in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem si actiones liberæ ab homine ita dirigantur, ut per eas gloria divina manifestetur, quatenus liberæ sunt, ideoque a voluntate agentis dependent (§. 12. *part. 1. Phil. pract. univ.*); dum ad perfectionem universi diriguntur, in perfectione hominis accidentali nihil amplius desideratur. Completa vero demum est perfectio hominis, si nulla parte deficiat: id quod per se patet. Directio igitur actionum ad perfectionem universi complementum est perfectionis humanæ.

Si actiones liberæ determinantur per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, ad perfectionem hominis tendunt (§. 49. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cumque consensus actionum liberarum cum naturalibus faciat perfectionem accidentalem (§. 528. *Ontol.*), homo quatenus homo est, seu absolute & in se spectatus, accidentaliter quoque perfectus est, sicuti ens omne, ideoque etiam homo perfectione essentiali gaudet (§. 528. *Ontol.*). Enimvero homo etiam pars mundi est, cum mundus sit series entium finitorum tam simultaneorum, quam successivorum (§. 48. *Cosmol.*), in quorum numero etiam homo est, quod per se patet, & quæ omnia simul sumta (§. 110. *Cosmol.*) tanquam partes faciunt mundum totum (§. 341. *Ontol.*). Quamobrem non sufficit hominem qua hominem esse accidentaliter perfectum, sed etiam requiritur, ut accidentaliter perfectus sit, quatenus est pars hujus universi, tanquam liberum agens. Quoniam itaque perfectio ipsius accidentalis consentire debet cum perfectione

ctione totius universi, quæ in aptitudine repræsentandi summam creatoris ac gubernatoris hujus universi, seu manifestandi gloriam divinam consistit (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*); si in perfectione hominis accidentali nihil desiderari debet, necesse est ut actiones quoque ejus liberæ, quatenus liberæ sunt, determinentur per eandem rationem finalem, per quam determinatæ sunt omnes actiones naturales in tota rerum natura, nimirum per manifestationem gloriæ divinæ (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*). Hoc vero pacto actiones humanæ diriguntur ad perfectionem universi, sicque tandem hac actionum directione perfectio hominis completur, ut nihil in ea deficiat.

§. 75.

De rectitudine studii se perficiendi.

Quoniam directio actionum ad perfectionem universi est complementum perfectionis nostræ (§. 74.), actiones autem omnes ad perfectionem universi dirigimus, quando nos propter Deum diligimus (§ 73.); *studium se perficiendi tunc demum rectum est, si ex dilectione sui propter Deum procedit.*

Studium se perficiendi si rectum esse debet, rationem sufficientem in essentia & attributis hominis habere necesse est (§. 64. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet ex iis, quæ modo annotavimus (*not.* §. 74.), ad essentiales determinationes hominis referri etiam debere, ut sit pars hujus universi, cum vi essentiæ suæ locum inveniat in hac serie rerum, quæ universi fert nomen, quatenus tanquam possibile in se spectatum cum ceteris possibilibus in systema redigi aptum intelligitur. Quamobrem cum perfectionis totius universi causa hanc seriem rerum per modum partis ingrediatur, quæ per actionum liberarum directionem promovetur, quatenus per eas perfectio sui intenditur per modum medii perfectionis totius universi; studium se perficiendi tunc demum recte se habet, si ex dilectione sui propter Deum procedit (§. 73.). Atque tunc in studium se perficiendi impenditur omnis facultatum usus,

usus, quem habere possunt, ita ut nihil desideretur ex parte intellectus, voluntatis atque noluntatis, quemadmodum actiones rectæ requirunt (§. 79. *part 1. Phil. pract. univ.*). Qui penitius inspicere voluerit, quomodo in studium se perficiendi omnis facultatum usus, quem habere possunt, impendatur; tam ea, quæ passim in Theologia naturali de actionibus humanis liberis earumque directione ad perfectionem totius universi (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*), tum etiam de hac in Ethica (§. 119. *part. 3. Eth.*) demonstrata sunt. Plenissima autem lux affulgere nequit notioni directionis actionum ad perfectionem totius universi ac inde pendentis perfectionis completæ hominis, nisi quis notionem adæquatam habuerit, quæ successivo studio systematis veri nominis acquirenda. Iter ad notiones adæquatas aliud non est. Ceterum non est, quod miremur, si videamus, quod ea quæ clarissima & certissima sunt iis, qui in systemate evolvendo diligentiam suam desiderari passi non fuerunt, aliis nunc obscura vel non satis clara videantur, ut non satis intelligantur, nunc vero dubia, ut assensus vacillet. Ast vehementer falluntur, si de illis ex se statuunt. Impossibile autem est, ut singulis a systemate avulsis ea lux affundatur, quam nonnisi babent, quatenus in systemate continentur.

§. 76.

De placentia sui.

Homini naturale est, ut ex se ob perfectionem sui voluptatem percipiat, sibique placeat. Voluptas enim consistit in intuitu perfectionis alicujus (§. 511. *Psych. empir.*), ideoque homini naturale est, ut, quamprimum perfectionem quandam sibi repræsentat, eandemque agnoscit, voluptate perfundatur, consequenter ut voluptatem percipiat ex eo, cui tanquam subjecto perfectio ista inhæret. Quamobrem naturale ipsi est, ut ex se quoque ob perfectionem sui voluptatem percipiat. *Quod erat unum.*

Enim-

Enimvero id, ex quo voluptatem percipimus, nobis placet (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum homini naturale sit, ut ex se ob perfectionem sui voluptatem percipiat, *per demonstrata n. 1.* homini naturale est, ut ob perfectionem sui sibi placeat. *Quod erat alterum.*

Placentiam sui ob perfectionem sui esse homini naturalem, experientia docet, modo attentionem sufficientem afferamus & acute singula discernamus, quæ in perceptionibus nostris continentur, aut in earum determinationem influunt. Nimirum si voluptatem ex re quacunque, vel etiam homine quocunque percipere debeamus, necesse est ut ei quidpiam insit, quod nostra opinione perfectionibus accensetur, ut ad idem animum attendamus & tanquam perfectionem idem nobis repræsentemus. Ita e. gr. voluptatem percipimus ex imagine, cujus perfectio in similitudine cum prototypo consistit, si ad similitudinem animum attendimus & eandem cognoscimus. Utique autem supponendum est, non influere in statum animi præsentem alia, quæ impediunt, quo minus fiat, quod alias exiturum erat: id quod omnes observationes psychologicas difficiles reddit, ob latebras nimirum & recessus in animis hominum (§.72. *part. 1. Eth.*), ut multa circumspectione opus sit, ne judicium deproperemus. Eodem igitur modo voluptatem ex nobis percipimus, si cujusdam perfectionis nostræ nobis simus conscii: sit ita quod perfectionem nobis inhærentem consideremus tanquam rem a nobis diversam & inscii fingamus subjectum, cui perfectio ista inest, ut ipsam spectemus tanquam rem a nobis diversam, ideoque ex ipsa perfectione voluptatem nos percipere dicamus, quam revera ex nobis tanquam subjecto ejus percipimus. Ita quoque dicimur delectari similitudine imaginis, etsi revera imagine delectemur ob similitudinem. Hæc ideo monemus, ut loquamur quidem cum vulgo, sed sentire tamen discamus cum doctis, &, quando opus est, loquendi formulas vulgares veritati accommodemus. Enimvero nemo quoque erit,

qui non animadvertat, immo etiam dicat, sibi hoc placere, quamprimum voluptatem ex eo percipit. Sane dicimus nobis placere imaginem, si ex ea voluptatem percipimus, & quæsiti cur placeat, non aliam rationem allegamus, quam similitudinem, sicuti ex adverso ad dissimilitudinem provocamus, quando non placet. Satis igitur exploratum est, placentiam sui ob perfectionem sui homini naturalem esse.

§. 77.

De gradibus placentiæ.

Quoniam homini naturale est, ut sibi placeat ob perfectionem sui (§. 76.); *quo majoris perfectionis sibi fuerit conscius opinione sua, eo magis quoque sibi placet.*

Gradus nimirum placentiæ æstimandus est ex gradu voluptatis, quæ percipitur, hic autem pendet ab opinione de gradu perfectionis (§. 516. *Psych. empir.*). Equidem vulgo placentia restringitur ad actum vitiosum, quo homo sibi placere studet; necesse tamen est ut significatum vocabuli latius extendamus, cum desint alia, eundemque extendamus ad omnem actum, quo quid nobis placet, tam in genere, quam in specie, habita moralitatis ratione spectatum, ne damnemus, quod probandum erat, saltem non condemnandum, aut eradicari velimus, quod eradicari nequit.

§. 78.

Quando placentia sui nihil vitii habeat.

Si vera fuerit perfectio, ob quam nobis placemus, placentia nihil vitii habet. Etenim obligamur lege naturæ, ideoque ab ipso Deo (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut actiones nostras ad nos & statum nostrum perficiendum dirigamus (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque nobis naturale est, ut ob perfectionem nostram nobis placeamus (§. 76.), tanto quidem magis, quanto major fuerit perfectio (§. 77.); placentia sui legi naturæ & voluntati divinæ non contra-

contrariatur, si vera fuerit perfectio. Quamobrem cum nihil vitii habeat, quod legi naturæ, ac per consequens voluntati divinæ (§. 278. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), minime contrariatur (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); placentia sui nihil vitii habet, si vera fuerit perfectio, ob quam nobis placemus.

Qui placentiam sui simpliciter damnant, animum saltem attendunt ad eos, quos placentia sui ad vitia seducit: id quod plerumque fieri solet, si quidem vana perfectionis specie deluduntur. Ex demonstratione autem præsentis & anterioris propositionis (§. 76.) atque iis, quæ ad eandem annotavimus (*not.* §. *cit.*), haud difficulter intelligitur, quod neque naturam humanam, neque legem naturæ intime perspiciant. Ignorantiæ igitur tribuendum deproperatum de placentia sui judicium. Standum vero est veritate, sicque nebulæ, quæ mentis aciem obtundunt, quo minus verum videre possit, protinus evanescent, & non difficile erit judicium, utrum placentiæ sui vitii quidpiam inhæreat, nec ne. Fieri equidem potest, ut homo sibi placens etiam ob perfectionem veram in vitium labatur: ecquis vero est qui nesciat, bonis quoque hominem abuti posse?

§. 79.

Quoniam placentia sui nihil vitii habet, si vera fuerit perfectio, ob quam nobis placemus (§. 78.); *qui a placentia sui vitiosa sibi cavere vult, perfectiones veras ab apparentibus discernere discat necesse est*, cumque directione ad perfectionem universi perfectio humana compleatur (§. 74.), actiones vero suas ad perfectionem universi dirigit, qui se diligit propter Deum (§. 73.), *qui a placentia sui vitiosa sibi cavere vult, se propter Deum diligere debet.* *Quando placentia sui vitiosa vitetur.*

Dilectio sui propter Deum, consequenter charitas sui per-

fecta (§. 70.), placentiam sui adversus vitia tuetur. Quodsi enim nos diligimus propter Deum, per nostram perfectionem intendimus perfectionem universi (§. 73.), quæ cum consistat in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*), ideo nobis placemus, quod simus pars digna hujus universi, aut minimum non indigna, Deoque serviamus ad promovendam gloriam suam, cujus manifestandi causa mundum hunc (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*) & nos in eo condidit (§. 115. *part. 3. Eth.*). Charitas sui tum demum perfecta est, si nos diligimus propter Deum (§. 70.), & nostra perfectio consistit in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam, seu manifestandi gloriam ipsius (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem si in perfectione nostra nihil desideretur, & charitas sui nullo laboret defectu; verendum non est, ne placentia sui vitium contrahat atque homini damnosa efficiatur. Ea, quæ hic dicuntur, satis explanata sunt & abunde inculcata passim in operibus nostris, ut superfluum foret, aliquoties jam dicta denuo repetere, quæ alibi legi possunt. Immo si quis vel ea ad animum revocet, quæ in parte tertia Ethicæ habentur, & hucusque in præsenti dicta fuerunt, assensum non denegabit his, quæ vi eorum in præsenti demonstrantur. Quamvis enim non defuturi sint, forsitan haud pauci, quibus hæc paradoxa videntur, propterea quod ipsis ignota loquamur; inde tamen nullum præjudicium nascitur veritati, quam satis firmiter demonstratam profitemur, felicitatis generis humani cupidi.

§. 80.

Quandonam Deus magis, quam nos nobis placemus, placeat.

Qui sibi placet ob perfectionem sui, ei Deus magis placebit ob perfectionem, qua ipse gaudet, si se diligit propter Deum. Etenim si quis sibi placet ob perfectionem suam, seipsum autem diligit propter Deum; cum Deum agnoscere debeat, qui propter Deum se diligere vult, non modo perfectionis suæ, verum etiam perfectionis divinæ sibi conscius est. Quamob-

rem cum perfectio divina sit absolute summa (§. 14. *part.* 2. *Theol. nat.*), quae perfectionem humanam infinito intervallo post se relinquit, quo major autem fuerit perfectio, eo major quoque voluptas sit, qua animus perfunditur (§. 516. *Psych. empir.*), consequenter eo magis quoque placeat ens perfectione ista praeditum (§. 542. *Psych. empir.*); fieri omnino nequit aliter, quam ut sibimet ipsi placenti ob perfectionem sui Deus magis placeat ob perfectionem, qua ipse gaudet, si se propter Deum diligit.

Nihil est frequentius, quam ut homines sibi mirifice placeant, quibus tamen non placet Deus. Ast non una ratio est, cur hoc contingat. Sunt longe plurimi, qui veram perfectionem ab apparente non discernunt, aut, si vel maxime vera fuerit perfectio, eidem justum pretium non statuunt, dum vero ad perfectionem propriam animum attendunt, de perfectione divina non cogitant. Alii distinctis perfectionum divinarum notionibus destituuntur, ut vocabula, quibus indigitantur, praesertim si ad Deum referuntur, ipsis propemodum sint sine mente sonus, consequenter etsi videantur sibi agnoscere Deum, eum tamen non agnoscunt, saltem non quantum satis est, ut sibi propter easdem placeat Deus. Alii non convicti sunt veritatis, ut omnimode certi sint, Deo competere has perfectiones, quas eidem tribui norunt, ideoque cognitio earundem in appetitum nullo modo influit. Quot vero, quaeso, sunt, quibus cognitum atque perspectum est, perfectionem hominis, etiam quatenus spectatur tanquam agens liberum, consistere in aptitudine repraesentandi perfectionem Dei summam, seu manifestandi gloriam ipsius (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque perfectionem sui subordinari debere perfectioni mundi, ob quam Deus eum elegit, quem ad existentiam perduceret, per modum medii? Neque enim hoc agnoscit, nisi qui seipsum diligit propter Deum (§. 73.). Videmus itaque, quam multi sint scopuli, in quos

impingunt qui sibi placent ob perfectionem sui. Talia qui animadvertunt, placentiam sui penitus damnant, atque inculcant, hominem sibi placere non debere, & contendunt, placentiam sui eundem abducere a Deo, qui solus ipsi placere debeat. Quantum fallantur iidem, antea jam monuimus (*not.* §. 78.): hic vero adhuc observamus, opinionem istam praxi morali plurimum adversari, cum placentia sui, modo recte se habeat, & inprimis si ex dilectione sui propter Deum procedat, ut nulla vitii labe inficiatur (§. 74.), incitamentum sit ad progressum in se perficiendo, immo nos eo adducat, ut Deus nobis magis placeat.

§. 81.

Quomodo præcavendum, ne nobis nimis placeamus.

Ne quis sibi nimis placeat, necesse est ut perfectionem, qua gaudet, rite æstimet, simulque imperfectionem, qua adhuc laborat, agnoscat. Etenim si perfectionem, qua gaudemus, rite æstimare discamus, non plus nobis perfectionis tribuemus, quam revera competit, nec eas majoris faciemus, quam fieri debet. Quodsi etiam imperfectionem, qua adhuc laboramus, agnoscamus, gradum perfectionis, cujus facti sumus compotes, & quinam in ea adhuc notentur defectus cognoscemus, ac præterea constabit, quænam adhuc nobis desint, consequenter facile videbimus, quantum imperfectio superet perfectionem. Quoniam itaque gradus voluptatis, qua perfundimur, pendet a gradu perfectionis (§. 516. *Psych. empir.*), & huic respondet placentia sui (§. 542. *Psych. empir.*); si perfectionem nostram rite æstimare simulque imperfectionem, qua adhuc laboramus, agnoscere discamus; fieri non poterit, ut nobis magis placeamus, quam par est. Quamobrem ne nimis placeamus, necesse est, ut perfectionem, qua gaudemus, rite æstimemus, simulque imperfectionem, qua adhuc laboramus, agnoscamus.

Si veritate ſtatur, non vero opinionibus fallacibus, quemadmodum in Philoſophia morali ſemper ſupponitur, verendum non eſt, ne nobis nimium placeamus. Equidem nihil frequentius eſt nimia placentia ſui. Quodſi vero inquiras in rationem, cur quis ſibi nimium placeat, ſemper deprehendes, quod id, ob quod ſibi placet, rite æſtimare non norit, & quod animum non attendat ad imperfectiones, quibus laborat. Sane videas multos ſibi placere ob pulchritudinem corporis, præſertim faciei, quam in ſpeculo contuentur, quamvis careant iis virtutibus intellectualibus & moralibus, in quibus vera perfectio conſiſtit, cum qua comparari nequit egregia licet forma corporis. Videas alios ſibi placere ob divitias, quas ſoli fortunæ acceptas ferunt, alios ob vanos honores, qui in titulis conſiſtunt, alios eruditione ſua admodum modica. Aſt hi omnes perfectionem humanam rite æſtimare minime norunt, nec imperfectiones, quibus obnoxii ſunt, agnoſcunt. Quodſi putes, nimis arduum eſſe, ut perfectiones, quæ in hominem cadunt, rite æſtimentur; tenendum eſt, non requiri geometricam perfectionum æſtimationem, quam in poteſtate noſtra nondum eſſe ultro agnoſcimus, nec uſui fore in praxi morali, ſi vel maxime daretur, ultro confitemur, cum ea ad pauciſſimorum foret captum. Sufficit, ut nos comparemus cum aliis, qui nos eo, ob quod nobis placemus, antecellunt, ut conſideremus, eam nondum eſſe perfectionem, quæ incrementum capere non poſſit, ut perpendamus, quænam ad perfectionem humanam requiſita adhuc nobis deſint. Quemadmodum vero perfectione ſua homo delectatur & ob eandem ſibi placet: ita ex adverſo imperfectionis ſuæ ſibi conſcius moleſtia afficitur (§. 518. *Pſych. empir.*), ideoque ob eandem ſibi diſplicet (§. 542. *Pſych. empir*) & ubi imperfectionem ſuperare perfectionem agnoſcit, magis diſplicebit, quam placebit. Moleſtia vero hinc orta reprimit voluptatem, neque ideo permittit, ut nimis ſibi placeat. Quoniam vero perfectionis præſertim propriæ æſtimatio admodum ardua & difficilis eſt, imperfectiones, quibus laboramus, facilius nobis

bis innotescere possunt; ideo non refragamur, ut hominibus sedulo inculcetur, quod sibi magis displicere, quam placere debeant, & ut ad agnitionem imperfectionum, quibus obnoxii sunt, perducantur. Immo eodem fine unusquisque, quando sibi placet ob perfectionem, qua gaudet, animum avocare debet ad imperfectionem, cui obnoxius est, ut placentiam sui displicentia temperet, ne in nimium extensa vitium contrahat.

§. 82.

Medium rite æstimandi perfectionem suam.

Quoniam, ne quis sibi placeat, necesse est, ut perfectionem, qua gaudet, rite æstimet, simulque imperfectionem, qua adhuc laborat, agnoscat (§. 81.); *perfectionem suam rite æstimaturus operam dare debet, ut perfectionem hominis tam essentialem, quam accidentalem intime perspiciat, & ea, quæ sibi, quæ naturæ ac fortunæ debet, probe a se invicem discernat, ut quorum conservatio in potestate sua est, & quorum conservatio ab eadem minime dependet, perpendat, nec minus imperfectiones tam positivas, quam privativas, quæ in privatione perfectionum consistunt, cognoscat.* Ita enim demum judicium ferre poterit de eo, quod sibi inest, vel deest, & quomodo expendendus sit status externus constabit.

Quodsi hæc perpendamus, facile constabit, cur in æstimanda perfectione sua tantopere a vero aberrare soleant homines, ideoque sibi nimium placeant. Ast si quæsiveris, undenam cognitio eorum, quæ hic commendantur, haurienda sit; observandum est, duplicem patere ad eandem viam, prout vel a priori, vel a posteriori ad eandem pervenire velimus, quamvis omnino præstet, ut utramque simul ingrediamur. Nimirum a priori eandem acquirimus studio philosophiæ, inprimis Juris naturæ & Ethicæ atque Politicæ: a posteriori, si animum advertamus ad exempla præclara, quæ tam historia, quam

quam quotidiana experientia nobis offert. Constat *Confucium*, cujus tanta est autoritas apud Sinenses, sibi nimium non placuisse, quamvis continuo observaret, quousque in se perficiendo progressus fuisset, perfectionis suæ æstimator solers. Enimvero non minus constat, eum lectione Annalium, consequenter exemplorum consideratione plurimum profecisse. Et ex libris classicis Sinarum constat, quod in hac re omnia tribuerint exemplis. Negari tamen minime potest, si notiones distinctas satisque adæquatas ex philosophia hauserimus, & ad earum normam exempla examinemus, cognitionem, quam inhiamus, multo luculentiorem fore, ut certius inde sperandum sit adversus nimiam placentiam sui præsidium.

§. 83.

De dilectione sui, inprimis propter Deum ad voluntatem bonam requisita.

Dilectio sui simpliciter spectata, tum etiam dilectio sui propter Deum pertinet ad voluntatem bonam. Etenim si voluntas bona inesse debet, generaliter determinanda est ad actiones, quæ tendunt ad perfectionem sui statusque sui, & ad committendas actiones, quas Deus a nobis committi vult (§. 121. *part. 2. Eth.*). Enimvero qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui, quantum datur, promovere studet (§. 58.), &, si se diligit propter Deum, eidem se obedientem præbet (§. 68.), immo actiones suas omnes ad perfectionem universi dirigit (§. 73.), quemadmodum vult Deus (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*), cum in hac directione consistat complementum perfectionis humanæ (§. 74.). Patet itaque dilectionem sui simpliciter, tum etiam dilectionem sui propter Deum ad voluntatem bonam pertinere.

Dilectio sui ac inprimis dilectio sui propter Deum voluntatem bonam efficit constantem & perpetuam. Etenim cum amor sui homini naturalis sit (§. 45.) &, quando ab intellectu

regitur, quemadmodum regi debet (§. 47.), homo ſeipſum diligat; dubitari nequit, quin ſeipſum diligenti ſit propoſitum firmum non faciendi, niſi quod ad perfectionem ſui ſtatusque ſui tendit, quodque voluntati divinæ convenit, ut ab eo nulla ratione ſeſe abduci patiatur, nec in ullo caſu emergente alia ipſi ſit mens. Enimvero voluntas conſtans eſt, quando mutari nequit in contrarium, eademque perpetua, quando eadem in omni caſu (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem dilectio ſui, etiamſi ſimpliciter ſpectetur, voluntatem bonam efficit conſtantem & perpetuam, nimirum ut ſemper atque firmiter determinata ſit ad non faciendum, niſi quod ad perfectionem ſuam ſtatusque ſui tendit. Enimvero cum dilectio ſui propter Deum magis adhuc moveat voluntatem, quatenus agnoſcimus, absque ea perfectioni noſtræ adhuc deeſſe ſuum complementum, nec eam omnibus numeris eſſe abſolutam (§. 74.); facile concipitur, eadem conſtantiam & perpetuitatem voluntatis adhuc magis firmari, ut ſemper inconcuſſa maneat.

§. 84.

De notitia ſui ad dilectionem ſui requiſita.

Dilectio ſui ſupponit notitiam ſui. Dilectio ſui conſiſtit in conſtante ac perpetua voluntate omni ſtudio id agendi, ut ſimus felices, nobisque cavendi ne reddamur infelices (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter nil omittendum, quod voluptatem veram nobis creare (§. 638. *Pſych. empir.*) & arcendum id omne, quod moleſtiam affert (§. 639. *Pſych. empir.*), atque porro agnoſcendum, quonam facultatum atque virium, itemque rerum noſtrarum uſu, vel etiam aliorum ope atque auxilio conſequi poſſimus ea, quæ nobis voluptatem veram creant, vel vitare aut avertere, quæ moleſtiam afferunt. Enimvero ipſa notitia ſui homini voluptatem creat, quatenus bona, quæ habet, perpendit (§. 29.), & impedit, quo minus moleſtia afficiamur, ſi qua nobis deſunt, quæ in poteſtate

state nostra non sunt, aut, si qua amittantur, quorum conservatio in potestate nostra non est (§. 30.). Et qui se noscit, tum ea, quæ sibi natura insunt, qua animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita, tum quæ quoad statum externum contingunt, cognoscit (§. 3.). Quamobrem patet dilectionem sui notitiam sui supponere.

Ea de causa præmisimus notitiam sui dilectioni sui, ne quid desideretur, quod nosse debet, qui seipsum diligere vult. Homines omnes seipsos amant (§. 45.) & amor sui tendit ad felicitatem propriam consequendam & infelicitatem propriam depellendam (§. 46.); sed non omnes felicitatem, quam inhiant, consequuntur, nec infelicitatem, quam horrent, depellunt. Non fruuntur bonis, quæ habent, nec ea acquirere student, quæ nondum habent, atque ita, dum ad felicitatem contendunt, via lapsus est. Torquent animum multiplici molestia, qua carere poterant, &, dum se felices esse putant, in infelicitatem citatim contendunt, voluptate nocua delusi (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hæc vero accidunt, quia non norunt bona sua, quibus frui poterant, nec bona, quæ consequi student, recte dijudicant, immo non perpendunt, quænam in potestate sua sunt, & quæ extra eandem posita. Quamdiu vero hac ignorantia laborant & præjudicatis opinionibus occœcantur, in viam rectam reduci nequeunt. Quodsi vero huic malo medela afferenda, necesse est ut seipsos noscere discant, quemadmodum abunde patet ex iis, quæ in capite præcedente fusius demonstrata & explicata fuerunt. Nisi amor naturalis ab intellectu regatur (§. 47.), ut recto ipsius usu ad felicitatem ducamur (§. 48.), nec fieri potest, ut nos ipsos diligamus (§. 49.). Neque enim sufficit, ut nos actu diligamus, sola voluntas se diligendi.

§. 85.

Quoniam dilectio sui supponit notitiam sui (§. 84.), *Medium* consequenter qui se diligere vult, seipsum noscere debet; *quo proficiendi*

in dilectione sui. *magis quis proficit in notitia sui, eo aptior evadit ad se diligendum,* ideoque *eo magis in dilectioue sui proficere potest.*

Ex demonstratione propositionis præcedentis patet, notitiam sui per se plurimum conferre ad dilectionem sui, sive rationem habeamus felicitatis positivæ, sive privativæ, ac præterea monstrare viam ad dilectionem sui & in eadem nos retinere, ne aberremus (§. 84.). Quamobrem dubitandum non est, quin dilectio sui cum notitia sui indies majora capiat incrementa. Immo cum notitia quoque sui nos doceat modum personam ab ipsa natura nobis impositam recte gerendi (§. 17.), eadem quoque nos ducit ad dilectionem propter Deum (§. 54.), ut directione actionum ad perfectionem universi perfectioni nostræ addatur complementum (§. 74.), & per consequens voluptas intensior (516. *Psych. empir.*) majorem efficiat felicitatem nostram (§. 638. *Psych. empir.*).

§. 86.

Impedimentum duplex dilectionis sui & quomodo utrumque tollatur. Quoniam notitia sui ad dilectionem sui requiritur, ita ut nemo se recte diligere possit, nisi seipsum noscere studeat (§. 84.); *ignorantia sui & neglectus sui impedimentum rectæ dilectionis est*, consequenter *impedimentum istius tollitur studio se noscendi, hoc vero motivis, quæ insinuat notitia sui intimius perspecta* (§. 26. 29. 30.).

In acquirendis virtutibus etiam observandus est ordo, perinde ac in condendo systemate, propter nexum virtutum, vi cujus una ab altera dependet. Notitia sui fundamentum est cognitionis intimæ virtutum omnium, quibus praxis officiorum omnium tam erga Deum, quam erga nos & alios continetur. Cum enim Jus naturæ rationem sufficientem habeat in natura humana (§. 135. *part. I. Phil. pract. univ.*), officia vero sint actiones juxta legem naturæ determinatæ (§. 225. *part I. Phil. pract. univ.*); ratio sufficiens officiorum non agnoscitur, nisi

natura

naturâ humana fuerit cognita. Et quia virtutes intellectuales sunt habitus intellectus, virtutes autem morales habitus voluntatis (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*); virtutes omnes recto facultatum nostrarum usu acquiruntur, quibus praxis officiorum continetur (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem nec ratio sufficiens modi acquirendi virtutes agnoscitur, nisi cognita & perspecta fuerit naturâ humana. Quemadmodum vero virtutes omnes in se mutuo quoque influunt, & ea est natura hominis, ut modificationes præteritæ tacite influant in præsentes, quemadmodum vel ex habitibus intelligitur, quando ex iisdem agimus, sicque ex statu præsente nascitur sequens, quatenus imprægnatur per præteritum, quemadmodum alias exposuimus (§. 408. 409. *Psych. empir.*), idemque abunde patet, si quis mentis suæ aciem intendit in demonstrationes nostras psychologicas atque morales; notitia quoque sui ceterarum virtutum cultura promovetur, non solum quia habitus isti a nobis acquisiti ad notitiam sui pertinent (§. 3.), verum etiam quia ipsorum acquisitio usui facultatum & inclinationibus ac reclinationibus debetur, quæ nobis natura insunt. Omnia quæ in hominem cadunt limitata sunt & dum continuo perficiuntur, incrementa capiunt tacito quodam in se invicem influxu. Quamobrem virtus nulla a ceteris separata ad eum gradum perducitur, ad quam evehi poterat; sed ab initio subsistendum est in inchoamento, quod cum influit in inchoamentum alterius, virtus una adhuc imperfecta cum fœnore reddit auxilium, quod ipsi præstitum fuerat, sicque una alteram mutuo sese perficiendo ad sublimiorem gradum evehit. Nullus dubito, strenuos virtutis cultores hoc per se animadversuros, si mentis aciem, quam pollicetur tractatio diligens systematis nostri, in id convertere voluerint, immo ex ipsis demonstrationibus atque iis, quæ ad easdem annotamus, idem jam addisci poterit. Quemadmodum enim in mundo sensibili unum inservit usui alterius, & certe magis, quam vulgo animadvertitur; ita idem obtinet in mundo rationali, de quo alias diximus (§. 257. 258.

263. *part. 1. Theol. nat.*). Ad mundi autem rationalis contemplationem ducit systema nostrum. Quemadmodum enim philosophiæ studium systematicum non inepte dicitur peregrinatio in mundo rationali; ita systema nostrum comparari potest Itinerario, in quo describuntur ea, quæ a nobis in hac peregrinatione in mundo rationali observata fuerunt. Sed nolo hisce ulterius explicandis diutius immorari, ne videar nimis longe a scopo digredi.

§. 87.

De ignorantia veræ felicitatis dilectionis sui impedimento.

Impedimentum dilectionis sui est ignorantia veræ felicitatis. Etenim qui se diligit, omni studio id agit, ut sit felix, sibique cavet, ne sit infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo ignoret, in quonam vera felicitas consistat; dum eandem inhiat appetitu naturaliter in eandem lato, opinione falsa delusus eo longius ab ea recedit, quo citatius ad eam fertur. Obstat igitur, quo minus studium collocet in vera felicitate consequenda, ignorantia felicitatis veræ. Quamobrem eadem quoque impedit, quo minus seipsum diligat, dum se diligere sibi videtur. Atque hinc patet, ignorantiam veræ felicitatis esse impedimentum dilectionis sui.

Nemo judicare potest, num quis seipsum revera diligat, nisi qui novit, quid sit felicitas vera, ut speciei fucatæ, quæ a scopo aberrantibus imponit, colorem detrahat. Quodsi vero is inquirere voluerit in rationem aberrationis, eam non aliam esse deprehendet nisi falsam de felicitate opinionem, quæ veræ felicitatis ignorantiam supponit. Veræ enim felicitatis agnitio in fugam agit falsam quamcunque de felicitate opinionem.

§. 88.

De impedimento isto tollendo.

Quia veræ felicitatis ignorantia impedimentum dilectionis sui est (§. 87.); *si quis se diligere debet, ejus animo ante omnia*

omnia insinuanda est veræ felicitatis notio, consequenter cum felix non sit, nisi qui voluptate vera (§. 636. *Psych. empir.*), consequenter innocua fruitur (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*), felix autem non sit, sed saltem sibi videatur, qui voluptate nocua fruitur (§. 392. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *necesse est, ut voluptatem nocuam ab innocua discernere discat* (§. 383. 384. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Non opus est, ut prolixe ostendamus, quomodo felicitas vera sit agnoscenda & nocua voluptas ab innocua discernenda: id ipsum enim abunde patet ex iis, quæ passim a nobis demonstrata sunt, hoc loco non repetenda.

§. 89.

De iis, qui omnem felicitatis curam abjiciunt & præcitatis studio.

Qui omnem felicitatis curam abjicit, aut felicitatis cupidus ea consequi studet, quæ hominem felicem reddere nequeunt, aut prorsus infelicem faciunt; legem naturæ transgreditur. Lege naturali enim præcipitur, ut nos diligamus (§. 607. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter omni studio id agamus, ut simus felices, nobisque caveamus, ne reddamur infelices (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ut curam habeamus felicitatis nostræ. Enimvero legem naturæ transgreditur, qui non agit, quod juxta eam agere debet (§. 139. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui omnem felicitatis curam abjicit, legem naturæ transgreditur. *Quod erat unum.*

Quoniam lex naturæ urget, ut actiones nostras dirigamus ad nostram statusque nostri perfectionem (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), utique veram (§. 154. 49. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cujus si nobis sumus conscii, vera voluptate perfunditur animus (§. 513. *Psych. empir.*); studium ea consequendi nobis injungit, quæ veram voluptatem creant, conse-

quenter

quenter veræ felicitatis nos participes reddunt (§. 638. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis felicitatis cupidus ea consequi studet, quæ hominem felicem reddere nequeunt, aut prorsus infelicem faciunt, contra legem naturæ actiones suas determinat. Quoniam itaque legem naturæ transgreditur, qui actiones suas contra eandem determinat (§. 139. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui felicitatis cupidus ea consequi studet, quæ hominem felicem reddere nequeunt, aut prorsus infelicem reddunt, legem naturæ transgreditur. *Quod erat alterum.*

Duplici modo contingit, ut legem naturæ transgrediamur, vel omittendo actiones, quæ eadem præcipiuntur, vel committendo actiones, quæ eadem prohibentur (§. 139. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Sicuti nimirum actiones humanæ vel positivæ sunt, vel negativæ (§. 24. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ita etiam transgressio legis naturæ vel in actione positiva, vel privativa, seu negativa consistit, ideoque vel positiva, vel negativa est. Ad illam referendam præposterum felicitatis studium, ad hanc vero absentia omnis curæ felicitatis. Quamvis omnes natura felicitatem appetant (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem aversentur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), hoc tamen non obstante dari homines, qui omnem felicitatis curam abjiciunt, & se totos fortunæ potestati subjiciunt, experientia docet. Ecquis enim est, qui nesciat, dari longe plurimos, quorum actiones omnes sunt indeliberatæ, & qui sola consuetudine & cæca imitatione aliorum ducuntur parum solliciti, quales sint actiones suæ & quemnam respectum habeant ad felicitatem. Minime solliciti sunt, quid ex actionibus suis consequatur, & quæcunque tandem inde eveniant, non tamen agnoscunt, quod ex actionibus suis consecuta fuerint. Eorum animum nunquam subit cogitatio felicitatis, multo minus de modo eam consequendi solliciti sunt. Et si vel maxime contingant, quæ ipsis molesta acci-

accidunt; non tamen considerant, utrum culpa sua, an casu contingant, sed genio suo indulgentes vel ea saltem abominantur, vel de iis conqueruntur. Perversum vero felicitatis studium noto notius est, cum sit plerorumque hominum commune. Putat nimirum unusquisque se esse felicem, si ea fruitur voluptate, quæ ipsum trahit, ideoque omne studium in ea consequenda convertit, quæ istiusmodi voluptatem ipsi creant. Hinc videas voluptuosum inhiare ea, quæ sensus hilarant; lucri cupidum curam insumere ad pecuniam acquirendam, honoris vani cupidum affectare titulos, præcedentiam & laudes quascunque immeritas vanamque gloriam, horum vero quemlibet se putare felicem, si voti sui compos reddatur.

§. 90.

An vacuitas animi ab omni cura felicitatis & præposterum felicitatis studium vitium sit.

Quoniam legem naturæ transgreditur, qui omnem felicitatis curam abjicit, aut felicitatis cupidus ea consequi studet, quæ hominem felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem faciunt (§. 89.), consequenter uterque actiones suas contraria ratione dirigit, quam lege naturæ præscribitur (§. 139. *part. 1. Phil. pract. univ.*), habitus vero actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturæ præscribitur, vitium est (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *non minus vacuitas animi ab omni cura felicitatis, quam præposterum felicitatis studium vitium est.*

Pauci agnoscunt, vacuitatem animi ab omni cura felicitatis & præposterum ejus studium vitium esse, quamvis utrumque plurimum noceat. Quid enim homini magis noxium esse potest, quam si privatur felicitate, qua frui poterat? Nocumentum enim vitii aliunde æstimari nequit, quam ex infelicitate tam privativa, quam positiva, in quam utramque incidit, qui alterutro vitio laborat.

§. 91.

De iis qui seipsos non diligunt & charitatis sui expertes sunt.

Qui omnem felicitatis curam abjicit, vel felicitatis cupidus ea consectatur, quæ hominem felicem reddere nequeunt, sed potius infelicem faciunt; seipsum non diligit & charitatis sui expers est. Qui enim felicitatis curam abjicit, omni studio id minime agit, ut sit felix, nec sibi cavet, ne fiat infelix, quod per se patet. Enimvero qui non omni studio id agit, ut sit felix, sibique cavet, ne fiat infelix, seipsum non diligit (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Ergo qui omnem felicitatis curam abjicit, seipsum non diligit. *Quod erat primum.*

Quoniam qui omnem felicitatis curam abjicit, seipsum non diligit, *per demonstrata n. 1.* charitas vero sui habitus est seipsum diligendi (§. 51.); qui omnem felicitatis curam abjicit, charitatis sui expers est. *Quod erat secundum.*

Porro qui felicitatis quidem cupidus est, ea tamen consectatur, quæ hominem felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem faciunt; is quoque omni studio id non agit, ut revera sit felix, nec sibi satis cavet, ne fiat infelix, quod per se patet. Enimvero seipsum minime diligit, qui non omni studio id agit, ut sit felix, sibique cavet, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1 Jur. nat.*). Quamobrem qui felicitatis cupidus ea consectatur, quæ hominem felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem faciunt, seipsum non diligit. *Quod erat tertium.*

Denique quod idem charitatis sui expers sit, eodem modo ostenditur, quo idem demonstravimus de eo, qui omnem curam felicitatis abjicit, *n. 2. Quod erat quartum.*

Vulgo dicitur, omnes homines se per naturam suam diligere, & propterea quod dilectio sui homini naturalis existimatur,

matur, inde inferunt, non opus esse ut præcipiatur, ideoque nec obligationem seipsum diligendi agnoscunt, sicuti nulla datur obligatio concoquendi cibum. Quamobrem nec agnoscitur, charitatem sui esse virtutem. Enimvero ex antea demonstratis satis patet, vulgo non satis distingui, quæ a se invicem discernenda sunt. Hoc quidem verum est, quod omnes se diligere velint; sed aliud omnino est se diligere velle, aliud vero se actu diligere. Qui se diligere volunt, confusam quandam, nec satis determinatam felicitatis, aut, ut cum *Seneca* loquamur, vitæ beatæ habent; sed qui se revera diligere vult, notionem ejus distinctam & sufficienter determinatam habere & ad eandem contendere debet. Nemo concedet, eum esse sapientem, vel temperantem, qui sibi videtur, cum non sit. Imo etiam se diligere dicendus non est, qui saltem sibi videtur se diligere, non vero revera diligit. Confundunt homines statum jucundum, quem diximus (§. 105. *part. 2. Eth.*), cum felicitate (§. 106. *part. 2. Eth.*): quod eo facilius contingit, quia felicitas status jucundus est, non autem omnis status jucundus felicitas est (§. 105. *part. 2. Eth.* & §. 636. *Psych. empir.*). Habet hoc status jucundus cum felicitate commune, quod in utroque statu voluptate fruamur: ast in eo differunt, quod in statu jucundo voluptas quoque esse possit, immo plerumque sit saltem apparens & nocua, felicitas vero non contineat nisi voluptatem veram, quæ semper innocua est (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Cum in Moralibus standum sit veritate, ideoque huic vocabula sint accommodanda; dilectio sui & per consequens Charitas (§. 51.) restringenda est ad felicitatis veræ studium, non vero extendenda ad quemlibet statum jucundum. Vide, quæ alias jam annotavimus de iis, qui statum jucundum cum felicitate confundunt (*not.* §. 101. *part. 2. Eth.*), ne existimes præter rationem nos immutare notiones vocabulis usitatis respondentes, quod non minus a more nostro, quam a veræ methodi legibus alienum est (§. 147. *Disc. prælim.*).

§. 92.

Quid perversio dilectionis & torpedo sit. Præposterum felicitatis studium *Perversionem dilectionis*; vacuitatem animi ab omni felicitatis cura *Torpedinem* appellare lubet. Quoniam non minus præposterum felicitatis studium, quam vacuitas animi ab omni felicitatis cura vitium est (§. 90.); *perversio dilectionis & torpedo sunt vitia*, & quia charitas in habitu se diligendi (§. 51.), consequenter felicitatem suam omni studio promovendi consistit (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), *vitia sunt charitati sui opposita.*

Cum vulgo non agnoscatur, charitatem sui esse virtutem, immo ipsum nomen charitatis sui non pervulgatum sit; non est quod miremur, vitia charitati sui opposita nominibus carere. Quamobrem cum vitia a virtute, cui opponuntur, distinxerimus, eadem quoque nominibus diversis insigniri debebant (§. 145. *Disc. procl.*). Quoniam itaque studium felicitatis pervertunt, qui præpostere consectantur ea, quæ hominem felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem reddunt, etsi felicitatem, quam non agnoscunt, inhient; præposterum hoc felicitatis studium Perversionem dilectionis appellamus. Quod vitium alterum attinet, quo omnis felicitatis cura abjicitur, & quod a præpostero felicitatis studio distingvendum esse ostendimus (*not.* §. 90.), vocabulum magis conveniens reperire non potuimus, quam torpedo. Quamvis enim torpedo non minus corporis, quam animi debilitationem atque stuporem significet, ideoque significatus latius multo extendatur, quam quem nos in præsenti eidem tribuimus; non tamen istiusmodi restrictio in ipso communi sermone prorsus ignota est. Atque eadem in præsenti casu tanto facilius admittenda, quia torpor & torpedo tanquam synonyma usurpantur, & vocabulum illud hoc usitatius est, ut hoc pacto vocabulo usitatiori reservari possit significatus latior, tantoque minor sit metus ambiguitatis, a qua in philosophia abstinendum, quamvis hic metus evanescat, si vocabulo cui-

dam,

dam tanquam termino technico tribuatur fixus quidam ac determinatus significatus, qui ab eo, quem in communi sermone habet, nec in totum abit, nec cum eo prorsus consentit. Talia moneri consultum duximus, quod usui esse possint in aliis. Quodsi vero quis existimet, sibi sufficere, ut rem teneat, & norit vitia charitati sui opposita, etsi nulla habeant nomina, quibus appellentur; is per nos ea, quæ ipsis imposuimus, rejiciat, modo ab utroque vitio sibi caveat ac se revera diligat. Immo cum vocabula sint arbitraria & valeant sicut nummi; si alia iisdem magis convenire & ad eadem significandum aptiora esse existimet, rejectis nostris pro lubitu alia in eorum locum substituat: neque enim ulli in tali casu loquendi legem præscribimus.

§. 93.

Perversio dilectionis corrigitur, si felicitatis veræ notio animo insinuetur & ad ejus cognitionem vivam adducamur modumque eam consequendi cognoscamus. Etenim si veræ felicitatis notionem habemus, fieri non poterit, ut apparentem cum vera confundamus (§. 80. *Log.*), consequenter ut putemus, nos esse felices, si hoc, vel istud consequamur, quod nos felices reddere nequit, vel prorsus infelices facit. Quodsi adducamur ad cognitionem vivam felicitatis veræ, ut simus certi, nos revera fore felices, si hoc, vel illud consequamur (§. 246. *part. 2. Phil. pract. univ.*), cum per naturam felicitatem appetamus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem aversemur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ea quoque consequi volumus, quæ nos felices faciunt, & vitare ex adverso, quæ faciunt infelices (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si porro cognoscamus, quomodo felicitatem consequamur, consequenter quænam consectari debeamus, ut felices evadamus, nec in infelicitatem ruamus; ea quoque

Remedium perversionis dilectionis.

consequi non studebimus, quæ nos felices reddere nequeunt, vel prorsus infelices reddunt, omnia nimirum referentes ad felicitatem veram tanquam medium. Quoniam itaque felicitatis studium præposterum non est, si ea consectamur, quæ nos revera felices faciunt, non vero ea, quæ facere nequeunt, vel nos prorsus infelices reddunt, præposterum autem felicitatis studium perversio dilectionis est (§. 92.); si vera felicitatis notio animo insinuetur & ad ejus cognitionem vivam adducamur modumque eam consequendi cognoscamus, perversio dilectionis corrigitur.

Nihil hic præcipitur, quod quomodo fieri possit, ex operibus nostris non constet. Quid enim sit vera felicitas, ex Psychologia addiscitur, in qua non modo veræ felicitatis notionem dedimus (§. 636. *Psych. empir.*), verum etiam eas tradidimus, in quas eadem resolvitur (§. 514. *Psych. empir.* & §. 503. *Ontol.*), ut efficiatnr, quantum sufficit, adæquata (§. 95. *Log.*). Quomodo cognitio viva acquiratur, docuimus quoque jam alias (§. 249. 273. 274. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Et quoniam virtus est, quæ hominem facit felicem, nec sine ea felices esse possumus (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), modus autem consequendi virtutem non solum in genere in Philosophiæ practicæ universalis parte altera, verum etiam in specie in Ethica explicatur: unde ejus notitia haurienda sit, manifestum est. Multa omnino sunt addiscenda, ut remedium perversionis dilectionis penitus intelligamus: ast qui in systemate nostro versatus fuerit, ei non ignotum erit, quanta sit differentia, ut, quod cognoscimus penitus intelligamus, non vero aliquatenus, quantum nobis sufficere videtur ad usum cognitionis acquisitæ. Qui penitus intelligere vult ea, quæ docemus, in systemate nostro pertractando ordine progredi debet: ita enim sensim sensimque ad omnia penitus intelligenda adducetur, si vel maxime de eo non cogitet. Haud raro remedia vitiorum inefficacia habentur, quod non

non satis intellecta perperam adhibentur. Quamobrem necesse est, ut satis intelligantur, sicque recte adhibeantur: ad quod multa circumspectione opus esse non diffitemur, facile consentientes habituri, qui in systemate nostro diligenter versati sunt.

§. 94.

Contra torpedinem remedium est repræsentatio periculi, cui se exponit vitio huic obnoxius. Torpidus enim habet animum prorsus vacuum ab omni cura felicitatis (§. 92.), consequenter cum de felicitate consequenda minime cogitet, eadem facilitate contingit, ut consectetur ea, quæ felicem ipsum facere nequeunt, quam ea, quæ felicem faciunt, utpote indifferens ad eam voluptatem, ut ab hac se trahi patiatur, quam occasio offert. Quamobrem fieri nequit, ut felicitatis fiat compos, quæ in statu lætitiæ, aut voluptatis veræ durabili consistit (§. 636. *Psych. empir.*); quin potius innumeris molestiis torquetur, quibus carere poterat, nec ex suo, multo minus ex casu alieno discit, quæ sibi in posterum vitanda sint. Quamobrem cum non modo carentia voluptatis veræ, qua frui poteramus, verum etiam molestiæ, quibus torquemur, ad infelicitatem hominis pertineant (§. 639. *Psych. empir.* & §. 754. *part. 1. Jur. nat.*), homo vero per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract.*), infelicitatem aversetur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter fieri nequit, quin aversetur eum statum, in quo jacturam voluptatis facere & molestiis, a quibus liber esse poterat, animum torquere cogitur; si hæc perpendit, necessarium esse agnoscit, ut cura felicitatis non abjiciatur. Quoniam itaque torpidus non est, qui felicitatis curam habet (§. 92.); contra torpedinem remedium est repræsentatio periculi, cui se exponit vitio huic deditus.

De remedio torpedinis.

Ut

Ut a malo ſuo liberetur torpidus, neceſſe eſt ut agnoſcat quam periculoſum ſit nullam habere curam felicitatis, nec homini vivendum eſſe brutorum more, quæ cum ratione careant ſe tota caſui permittunt. Quodſi enim agnoſcat curæ felicitatis habendæ neceſſitatem, facilem quoque præbebit aurem viam ad felicitatem monſtranti, ut ad dilectionem ſui perducatur. Torpidus non falſas fovet de voluptate opiniones, quæ eradicandæ ſunt; ſed ſibi perſuadet, eam eſſe hominis conditionem, ut voluptas atque moleſtia alternet, ideoque facilius eſt ut ad veræ felicitatis cognitionem adducatur.

§. 95.

De eo cum ſucceſſu adhibendo.

Quoniam remedium contra torpedinem eſt repræſentatio periculi, cui torpidus ſe exponit (§. 94.), experientia autem domeſtica nos eorum, quæ ad veritates morales pertinent, omnium optime convincit (§. 271. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *ſi quis torpedine ſua jacturam fecit voluptatis veræ, qua frui poterat, aut incidit in moleſtias, a quibus liber eſſe potuiſſet, ad hoſce caſus animus advertendus eſt, ut, omnibus circumſtantiis probe expenſis, videat utrumque eveniſſe, quod omnem curam felicitatis abjecerit, qua adhibita prævidere potuiſſet ex actionibus ſuis conſecutura.*

Diſtingvenda eſt ſcientia remediorum contra vitia ab eorundem adhibitione. In Ethica demonſtratur, quænam ſint remedia ad hoc vel iſtud vitium depellendum apta, ut eorum efficacia intelligatur; aſt in adhibitione obſervandæ ſunt regulæ generales, quæ in parte ſecunda Philoſophiæ practicæ univerſalis de praxi morali in genere, & in parte ſecunda Ethicæ de voluntate perficienda & emendanda demonſtravimus. Pro varietate enim ſubjectorum aliarumque circumſtantiarum variat remediorum uſus: neque enim eadem conveniunt omnibus, nec idem eodem prorſus modo adhibetur cum ſucceſſu, ſi vel maxime conveniat. In adhibitione igitur plurimum

mum tribuendum est experientiæ, præsertim domesticæ, cujus magna vis est in emendandis hominum animis. Juvat ea mirifice præsensionem futuri, quæ ad actiones, quatenus vel ad felicitatem, vel ad infelicitatem quidpiam conferunt (§. 638. 639. *Psych. empir.*), rite discernendas requiritur. Discimus enim hinc, quænam ex actionibus humanis consequantur & quinam consecuturus sit status ex præsenti: ubi tamen plurimum refert discernere ea, quæ necessario consequuntur, ab his, quæ casu quodam concurrente consequi possunt, ut certa a probabilibus distingvantur. Quamvis enim probabilium non minus habenda sit ratio in directione actionum, quam certorum, majore tamen circumspectione opus est, si ab illis, quam si ab his expectanda est curatio animorum. Casus autem agnoscuntur ex circumstantiis, per quas determinantur (§. 180. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Sola ratione regere appetitum & aversationem perquam difficile est nimisque arduum. Experientia sibi in emendatione animorum maximam vindicat partem non modo in adhibitione, verum etiam in electione remediorum, hisque dat efficaciam, quam pro conditione subjecti ratio dare nequit. Hæc omnia satis aperta & explorata erunt iis, qui in systemate nostro versati sunt. Quodsi ceteris videantur vel obscura, vel dubia, hos scire velim, quod sine luce videre non possimus, sed in tenebris caligemus, consequenter in apricum esse prodeundum, si luce frui velimus.

§. 96.

Aliud remedium contra perversionem dilectionis.

Contra perversionem dilectionis remedium est repræsentatio jacturæ felicitatis veræ, qua quis frui potuisset, & molestiarum, quibus torsit, aut adhuc torquet animum, sed quas evitaturus fuisset, nisi falsam de felicitate opinionem fovisset, itidemque periculi, cui se exponit, nisi de felicitate rectius sentire discat. Quoniam enim perversio dilectionis sui in præpostero felicitatis studio consistit (§. 92.), qui huic vitio deditus est, felicitatis quidem cupi-

dus est, sed ob falsam de eadem opinionem, quam fovet, ea consectatur, quæ ipsum felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem reddunt. Quodsi ergo cognoscit, se jacturam fecisse felicitatis veræ, qua frui poterat, & molestiis multis animum torsit, vel etiamnum torquet, quas evitare potuisset, atque agnoscit, utrumque tribuendum esse opinioni falsæ, quam de felicitate fovet, atque præterea perpendit, non aliam fore sortem suam, si in hac opinione persistat, consequenter periculum, cui se exponit, si in eadem permaneat, in dubium non vocat; opinionem suam missam faciet atque rectius sentire discet. Patet itaque remedium contra perversionem dilectionis esse repræsentationem jacturæ felicitatis veræ, qua frui potuisset, & molestiarum, quibus torsit, aut adhuc torquet animum, sed quas evitaturus fuisset, nisi falsam de felicitate opinionem fovisset, itidemque periculi, cui se exponit, nisi de felicitate rectius sentire discat.

Facile patet, remedium hoc huc redire, ut ex casu suo sapere discat, qui felicitatis cupidus ea consectatur, quæ ipsum felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem faciunt. Quoniam vero in adhibitione hujus remedii omnia a domestica experientia pendent, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, ea etiam in præsenti tenenda sunt, quemadmodum quoque in aliis casibus, qui in praxi morali ubivis occurrunt. Quando vero præpostero felicitatis studio addictus agnoscit, falsam esse, quam de felicitate fovet, opinionem sibique damnosam, consequenter eandem esse immutandam; tanto facilius ipsi insinuabitur vera felicitatis notio, quanto clarius videt, se opinione sua delusum felicitatis minime compotem factum fuisse, qua frui potuisset. Præsens igitur remedium disponet animum ad anterius avidius adhibendum (§. 93.). Curatio animorum haud raro requirit, ut ante

ante ad eandem disponatur animus, ne temere suscipiatur, & ne quod neglectui huic imputandum, per errorem inefficaciæ remedii tribuatur.

§. 97.

Dilectioni sui non obstat usus voluptatum transitoriarum, si fuerint innocuæ. Voluptas enim transitoria æquipollet veræ, si fuerit innocua (§. 285. *part. 1. Jur. nat.*), & felicitatem auget (§. 286. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum qui se diligit, omni studio felicitatem suam promoveat, sibique caveat, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*); voluptate transitoria tuto frui potest, quam diu fuerit innocua, modo sibi caveat a nocua. Patet itaque dilectioni sui usum voluptatum transitoriarum, si fuerint innocuæ, minime obstare.

An usus voluptatum transitoriarum dilectioni sui obstet.

Ad impedimenta dilectionis sui referendus non est voluptatum transitoriarum usus. Qui eas damnant simpliciter, a vero utique nimium aberrant. Voluptas transitoria non satiare potest animum; negari tamen non potest, quod eum pascat. Quodsi ergo innocua fuerit, non molesta accidit status recordatio, in quo eadem usi sumus. Odor suavis floris & aspectus coloris blandientis per se homini non nocet. Quodsi ergo quis floribus delectetur, ut suavitate odoris & jucunditate aspectus sensum hilaret; nihil in eo reperies, quod reprehendi possit. Voluptas enim hæc per se innocua est. Enimvero si quis in flores impensas facit ultra modum facultatum suarum; voluptas ista efficitur nocua, quatenus nummorum profusorum inopia posthac molestiam creat. Quodsi quis vera bona negligat, ex quibus constans voluptas percipitur, & ea saltem inhiat, quæ voluptatem transitoriam creant; felicitatem non consequitur, quæ animum satiare poterat, atque hoc dilectioni sui obstat. Abusus itaque voluptatum transitoriarum impedimentum est dilectionis sui, qui totus inde pendet, quod cum violatione officiorum conjunctus sit. Non

est quod naturam accuses, quæ te & res in hoc universo tales fecit, ut sensui tuo blandiantur. Cum enim ratio doceat officia, quorum omnes partes sedulo explere debes; tuum est, ut iis, quæ sensum hilarant, illis convenienter utaris, non vero contra officia abutaris. Atque hoc modo intelligitur, quod dicitur, mundis omnia munda esse. Circumspectus officiorum observator sollicite sibi cavet, ne in actiones suas vitosi quidpiam irrepat, atque ita purum servat animum (§. 599. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum voluptate transitoria frui nolit, nisi quatenus salvis officiis eadem frui potest; quæ voluptatem transitoriam creant, ipsi minime nocent, neque ideo usus labe ulla inficit animum suo tempore molestias concitaturus. Ceterum cum voluptate transitoria frui saltem liceat, non vero præcipiatur (§. 286. *part. 1. Jur. nat.*), nec ideo natura eandem nobis obtrudat, sed saltem permittat; si quem parum juvat voluptate vera contentum, quæ sola animum satiare valet, is propterea dilectioni sui deesse dici nequit, quod eam non curet: ex se tamen non judicare debet alios, qui voluptate transitoria utuntur, quemadmodum ipsius usus permissus, & abstinentiam facere debitam: id quod vi libertatis naturalis nemini permissum (§. 156. *part. 1. Jur. nat.*), immo multo minus cuiquam integrum est sua voluntate ex lege naturali permissiva facere prohibitivam, ut contra voluntatem suam obligetur ad similitudinem alterius actiones suas dirigere alius.

Necessitas cognoscendi usum voluptatum transitoriarum, qualis esse debeat, ne fiant noxæ.

§. 98.

Quoniam dilectioni sui non obstat usus voluptatum transitoriarum, si fuerint innocuæ (§. 97.); *ne quis in dilectione sui deficiat, cognoscere tenetur usum voluptatum transitoriarnm, qualis esse debeat, ne sibi fiant nnocuæ.*

Patet ex iis, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, voluptates transitorias non per se nocuas esse, sed abusu hominum nocuas fieri, consequenter si nocuæ fiant, id non

non naturæ rerum atque nostræ esse imputandum, sed vitium hærere in culpa, quam vitare debebamus. Quodsi ergo culpam committere non debeamus, necesse omnino est, ut, qualis esse debeat illarum voluptatum usus, discamus, ne ea, quæ voluptatem transitoriam creant, appetamus, quando ab iisdem abstinendum, nec doleamus, si fortuna easdem nobis invideat, neque propterea alios felices judicemus, aut nobis feliciores, quod ipsi iisdem fruantur, nos careamus. Invidia enim fortunæ, quæ videtur, favor potius dicendus erit, ubi certi non sumus, annon felicitate cadamus, si voluptate transitoria nobis frui daretur. Qui bonitatem divinam agnoscit, vi cujus Deus enti unicuique tantundem confert boni, quantum salva sapientia ipsius fieri potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*), nec ignorat nexum rerum in hoc universo, vi cujus suam in hac serie rerum obtinuit locum, sapientia ac bonitate constitutum esse (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*); facile hoc sibi persuadebit. Plurimum nocet dilectioni sui, ad similitudinem aliorum vivere velle, ut simus felices. Qui ad aliorum similitudinem vivit, ejus imitatio rationalis non est (§. 208. *part. 2. Phil. pract. univ.*. Nullo igitur duce ad felicitatem contendentes ut a via recta aberrent non est quod miremur. Seponunt nimirum rationem (§. *cit.*), qua duce uti debebant, ut sint a lapsu inmunes, & recta progrediantur via. Cæci aliorum imitatores turbam sequuntur, quæ pessimi plerumque argumentum est, & vulgi opinioni confidunt, quem veritatis malum interpretem esse dudum agnoverunt sapientiores.

§. 99.

De modo voluptatibus transitoriis recte utendi.

Diligens officiorum omnium tam erga se, quam erga alios, inprimis etiam officiorum erga Deum observatio, adversus abusum voluptatum transitoriarum firmissimum præsidium est. Quoniam enim officia sunt actiones juxta legem naturæ determinatæ (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & diligentia consistit in commissione

ne omnium illarum actionum, quæ certo fine committendæ sunt (§. 751. *part. 1. Phil. pract. univ.*); diligens officiorum omnium tam erga se, quam erga alios, inprimis etiam erga Deum cultor, dum voluptate transitoria fruitur, nihil committit, quod legi naturæ utcunque adversatur, nec quicquam omittit, quod eadem lege a nobis exigitur. Quamobrem cum custodia legis naturalis felicitatem consequamur (§. 396. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & conservemus (§. 397. *part. 1. Phil. pract. univ.*), transgressione autem ejusdem felicitatem amittamus (§. 401. *part. 1. Phil. Pract. univ.*) & infelices reddamur (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si quis diligenter observet, ne contra ullum officium tam erga se, quam erga alios, inprimis etiam erga Deum quicquam committat, dum voluptate transitoria fruitur, nulla omnino est ratio, cur ea molestiam ipsi parere, aut in molestiam degenerare debeat, consequenter cur nocua fiat (§. 383. *part. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque sine ratione sufficiente nihil fieri potest (§. 70. *Ontol.*); diligens officiorum omnium tam erga se, quam erga alios, inprimis etiam erga Deum firmissimum est adversus abusum voluptatis transitoriæ, quo felicitatem inhiantes incauti in infelicitatem incidimus, præsidium.

Quod vero diligenti observationi officiorum erga Deum præ ceteris in hoc negotio prærogativam quandam tribuimus, non modo inde est, quod pietas, quæ officia erga Deum omnia in sinu suo fovet (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 1127. 1234. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*), in omnes virtutes influit eorumque studium facilitat (§. 344. *part. 1. Phil. pract. univ.*), verum etiam hoc modo ostenditur. Pius actiones suas omnes determinat per motiva ab attributis divinis desumta (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & hoc modo gloriam Dei mani-

manifestat (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*), illas nimirum dirigens ad finem universi (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ergo idem observat in usu voluptatum transitoriarum, verendum non est, ne eas propter se appetat, consequenter sibi persuadeat, se satis esse felicem, modo iisdem fruatur, vel infelicem, si frui minime possit. Cum vero se diligat propter Deum (§. 54.), dilectio vero sui tunc cum dilectione Dei conjungatur (§. 56.); quin diligens officiorum erga Deum observatio abusui voluptatum transitoriarum magis obstet, quam si a ceteris officiis ea separentur, nemo dubitabit, cui ea perspecta sunt, quæ de officiis erga Deum in parte tertia Ethicæ demonstravimus.

Si quis voluptatum transitoriarum usum per officia moderatur, ab iis abstinebit sese, quam primum agnoscit, aliquid committendum esse, quod officiis adversatur, vel omittendum, quod iisdem convenit. Ponamus te delectari odore florum e longinquo jucunde olentium. Quodsi agnoscas odorem aggravare caput, sanitatem autem curæ habeas, quam præcipit lex naturæ (§. 393. *part. 1. Jur. nat.*); odore, quo vehementer delectaris, quin carere malueris, quam sanitati utcunque officere, dubitandum non est. Ne itaque voluptas, quæ sensum hilarat, tibi noceat, officium erga teipsum impedit. Exemplum, quod paulo ante dedimus de impensis in flores majoribus faciendis, quam permittit patrimonium tuum liberorum tuorum causa potius augendum, quam imminuendum (*not.* §. 97.), est casus officii erga alios abusum voluptatis transitoriæ arcentis. Ut vero appareat, quomodo officia erga Deum influere possint in usum voluptatis transitoriæ, exemplum demus necesse est. Non vero id e longinquo petendum: maneamus in eo, quod jam dedimus. Quoniam omnia, quæ sunt in hoc mundo, sunt specula perfectionum divinarum (§. 799. *part. 1. Theol. nat.*); in eorum numerum referendi quoque sunt flores, qui non minus odore,

odore, quam colore suo ad Deum agnoscendum nos invitant, veluti quod Deus, autor essentiarum (§. 94. *part. 2. Theol. nat.*) & nexus rerum (§. 666. *part. 1. Theol. nat.*), vi cujus ad actum perducuntur, quæ per essentiam eorundem possibilia sunt (§. 89. *Cosmol.*), rebus omnibus admiranda ratione provideat, quemadmodum Christus providentiam divinam inculcaturus & eadem ad fiduciam in Deo nos permoturus provocat ad lilia campi. Unde quando agnoscimus suavi odore aggravari caput, inde discimus, ejus esse alium usum, quem Deus omnia referens ad finem ultimum universi intendit, quam ut odore fruamur, nimirum ut eodem excitemur ad ipsum agnoscendum & agnitione ipsius ad fruendum felicitate vera perducamur, non vero in iis subsistamus, quæ quidem in delectantium numero sunt, animum tamen satiare non possunt. Incitat itaque quod transitoriam voluptatem affert ad ascensum mentis in Deo, sicque voluptas transitoria ducit ad perennem, quæ vitationem abusus illius facilitet. Quodsi quis Deum ex contemplatione hujus universi agnoscere adsueverit & ea, quæ de officiis erga Deum in parte tertia Ethicæ ostendimus, cognita & perspecta habuerit, ei non difficile erit a rebus, quæ voluptatem transitoriam pariunt, animum ad cogitationem de Deo convertere, qua ad officia Deo debita commovemur. Et ipsa praxis nobis insinuabit notiones universales, quibus eadem reddetur in casibus aliis facilior & potestati nostræ magis subjicitur veluti in præsenti exemplo, quod voluptates transitoriæ sint invitamentum ad ascensum mentis in Deum, & dux ad veram felicitatem, quod usus rerum delectantium sit referendus ad finem ultimum, propter quem Deus totum hoc universum & in eo hominem condidit, & ex eo de voluptate inde percepta statuendum sit, quod voluptates transitoriæ vitam nondum faciant beatam, nisi efficaciam suam ab officiis acquirant, & quæ sunt hujus generis alia. Notandum vero istiusmodi notiones, quamvis distincte non expendantur, tacite sese insinuare animis hominum & tacito quoque influxu vim suam exere-

exerere, quando de iisdem non cogitamus. Qua de causa non est, quod objiciatur, nimis arduam a nobis requiri scientiam ad rectum voluptatum transitoriarum usum. Quamvis enim ad eam eniti debet philosophus, cujus est rationem reddere eorum, quæ fiunt (§. 6. *Disc. prælim.*); hebetioribus tamen magistra & dux est ipsa natura, & pessime consultum foret generi humano, nisi adeo benignam ipsam experiremur.

§. 100.

De voluptatibus transitoriis per se nocuis ab iis discernendis, quæ per abusum tales fiunt.

Voluptates transitorias rite æstimaturus ante omnia eas, quæ per se nocuæ sunt, discernere debet ab illis, quæ per abusum tales fiunt. Cum homo nihil appetat, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*); dubitandum non est, quin actione mala, seu lege naturæ prohibita, quam patrat, delectetur. Enimvero quoniam committendo actionem legi naturæ contrariam legem naturæ transgreditur (§. 139. *part. 1. Phil. pract. univ.*), transgressione autem legis naturalis fit infelix (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter contendit ad eum statum, in quo tædia perdurant, seu molestiis inquietatur animus (§. 637. *Psych. empir.*); voluptas ex actione legi naturæ contraria percepta tandem in molestiam degenerat, aut molestiam parit (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hæc cum voluptas nocua sit (§. *cit.*); voluptas omnis ex actione lege naturæ prohibita percepta nocua est, consequenter determinationi generali appetitus ad felicitatem contraria (§. 324. *part. 2. Phil pract. univ.*), ideoque cane & angve pejus fugienda. Si vero res quædam per se nos delectent, veluti ea, quæ sensum nostrum hilarant, cum voluptas, quam afferunt, non habeant a nobis; voluptas quoque inde percepta per se nocua non est, sed si perceptio ejus vitium contrahit ab actione legi naturæ contraria ad eam accedente, abusu demum noxia efficitur, consequenter eadem frui licet, modo

modo vitetur abusus sollicite nimirum cavendo, ne, dum eadem frui voluerimus, quicquam committatur, quod sit legi naturæ adversum. Quoniam itaque felicitatis cupidus a voluptate nocua sibi cavere debet; voluptates transitorias rite æstimaturus ante omnia discernere debet eas, quæ per se nocuæ sunt, ab illis, quæ per abusum tales fiunt.

Voluptates transitorias rite æstimare tenemur, ne pretium, quod non merentur, iis statuentes reddamur infelices, dum ad felicitatem ferimur. Quamobrem necesse est, ut agnoscamus, quænam sint fugiendæ, & quomodo ceteris sit utendum. Discernendæ igitur utique sunt per se nocuæ, quæ ne sint innocuæ a nobis effici minime potest, ab iis, quæ nocuæ non fiunt nisi nostra culpa. Quodsi hanc differentiam cognoscamus, discemus quoque Deum, qui vult hominem esse felicem (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), vacare omni culpa, si voluptatum transitoriarum illecebris capti a felicitate longe recedimus, omnem vero culpam hærere in nobis. Cum enim nos obliget ad servandam legem naturæ (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ad usum medii, quo felicitatem consequimur (§. 396. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & conservamus (§. 397. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & sine quo felicitatem nec consequi (§. 398. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec conservare valemus (§. 397. *part. 1. Phil. pract. univ.*), atque nobis concessa sit ratio, per quam lex ista nobis innotescit (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ut actionibus malis delectemur, non a Deo est, sed falsa nostra opinione efficiuntur delectabiles, cum agnita ipsarum malitia, quæ ipsis necessario inhæret (§. 59, *part. 1. Phil. pract. univ.*), non voluptatem creent, sed molestiam (§. 569. *Psych. empir.*). Deo tribuendum est, quod voluptati, quam affingimus actionibus malis, speciem detrahere valeamus, ut ea evanescat. Quod vero porro attinet voluptates transitorias, quæ in se quidem nocuæ non sunt, abusu tamen in no-

cuas

cuas vertuntur; cum abusus totus nobis sit tribuendus, idemque veniat a violatione officiorum, quæ vi legis naturæ Deus a nobis exigit, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis apparet, clarissime perspicitur, ut ea fiat nocua, in totum nobis imputandum esse. Ceterum observandum quoque est, abusum voluptatis nocuæ influere in voluptatem apparentem, quæ ex actione mala percipitur. Non tamen opus est, ut influxum hunc clarius explicemus: satis enim superque patebit ex iis, quæ in sequentibus de actionibus malis & de vitiis moralibus demonstrabuntur. Quomodo vero actiones nocuæ per se ab iis, quæ per abusum tales fiunt, discerni possint, ex demonstratione patet.

§. 101.

Quid faciendum, ne nimium tribuamus voluptatibus transitoriis.

Ne quis voluptatibus transitoriis nimium pretium statuat, perpendenda est brevis ejusdem, immo subinde momentanea duratio, considerandum prætenea, quod evanescens nihil in nobis relinquat, nisi memoriam languidam ad eam resuscitandum ineptam: quod sæpius degustata dulcedinis sensum imminuat, tandemque vilescat, quod quæ eandem creant fortunæ magis, quam nostræ potestati subsint, tum qua adeptionem, tum qua conservationem; quod animum tranquillum & imperturbatum reddere & a variis cupititatibus liberare nequeant, & cum ea voluptate conferenda, quæ virtutis individua comes est & contraria prorsus ratione se habet. Accedit, quod in voluptatum transitoriarum usu multa circumspectione opus sit, ne fiat nocua, qua nulla opus est in ea, quæ virtutem per se comitatur, nec ab ea separari potest. Quantitas voluptatis æstimanda est ex ejus intensitate & duratione (§. 204. *part. 2. Ethic.*). Quamobrem ei haud magnum statui potest pretium, quæ brevi spatio temporis durat, aut prorsus momentanea est, ut in ipso ortu jam adsit interitus, & cujus intensitas per se continuo decrescit, si iteretur ejus usus. Et quoniam appetitus

nofter per naturam noftram determinatus eft ad felicitatem (§. 124. *part. 2. Phil pract. univ.*), confequenter in eum fertur ftatum, quo voluptas perdurat (§. 636. *Pfych. empir.*), ideoque eadem conftanter frui poffumus; voluptati de pretio fuo multum detrahitur, fi quæ eandem creant poteftati noftræ fubjecta non funt, fed fortunæ committendum, quid decreverit, tum ut ea adipifcamur, tum ut, quæ poffidemus, conferventur. Multo magis vero adhuc pretium, quod ipfi tribuendum, imminuitur, fi nullum prorfus in ea fit præfidium adverfus ea, quæ animum perturbant & inquietant. Quoniam itaque indies experimur, tales effe voluptates tranfitorias, ne iisdem nimium ftatuatur pretium, perpendenda omnino eft perbevis earundem; immo fæpiffime nonnifi momentanea duratio, confiderandumque præterea, quod evanefcens nihil in nobis relinquat, mifi memoriam langvidam ad eam refufcitandum prorfus ineptam, & quo fæpius degustetur, eo minorem experiamur ejus dulcedinem, ut ejus tandem pertæfi eandem nihili faciamus, ac inprimis perpendendum, quod ea, quæ ipfam creant, acquirere, vel, fi ea poffidemus, eadem confervare non fit in poteftate noftra, fed parendum fortunæ decretis. Quoniam vero æftimatio rerum tanto facilior & manifeftior, fi quæ affinitatem quandum inter fe habent, invicem comparentur, ut evidentius appareat, quantum voluptas individua virtutis comes, prævaleat adverfus tranfitorias, hæ cum illa conferendæ, atque probe perpendendum, quod quæ in voluptatibus tranfitoriis deficiunt atque pretium earum imminuunt, in voluptate, quæ a virtute feparari nequit, omnia fimul deprehendantur: quemadmodum de fingulis obvia experientia teftatur, ut longior demonftratio fuperflua exiftimari pro præfenti fcopo poffit. Atque fi in hac

hac collatione obſervetur, voluptatem, quam virtus creat, eſſe veram, ut in ejus perceptione nulla circumſpectione opus ſit, utpote innocuam in ſe, in nocuam degenerare neſciam, cum ex adverſo voluptas tranſitoria ſollicitam circumſpectionem exigat, ne per abuſum nocua fiat, quemadmodum ex propoſitionis præcedentis demonſtratione patet; prærogativa hæc voluptatis, quæ virtutem comitatur, etiamſi eam non appetamus, voluptati tranſitoriæ non parum detrahit de pretio ſuo. Abunde igitur patet, ſi quis ea perpenderit, quæ in propoſitione ad animum revocavimus, verendum non eſſe, ne voluptatibus tranſitoriis nimium ſtatuat pretium.

Ea, quæ hic inculcantur voluptatum tranſitoriarum æſtimandarum cauſa, experientia docet, cumque nemo ſit, qui voluptates tranſitorias non deguſtaverit, domeſtica experientia unumquemque docebit nihil a nobis ſumi, quod non exploratum ſit. Voluptates tranſitoriæ ſunt, quæ ſenſum hilarant, aut quibus extra poteſtatem noſtram poſitis opinio vim voluptatis creatricem affinxit. Ecquis vero eſt qui neſciat, quam monentanea ſit voluptas, quæ ex cibi, vel potus ſapore percipitur & quod cibo ac potui huic adſueti nullam fere voluptatem inde percipiamus, nec eidem tantum, quantum ab initio pretium ſtatuamus, immo haud raro ejus per tæſi eandem faſtidiamus? Quodſi quidam ingurgitatione delectentur, ratio delectationis non a ſapore, qui guſtum hilarat, ſed aliunde arceſſenda, quemadmodum ſuo loco videbimus. Equidem facile prævideo, quamvis ea, quæ in propoſitione ſumuntur, clariſſima ſint & extra dubitationis aleam poſita, modo non habeamus mentem præjudicatis opinionibus præpeditam, aut ad contradicendum pronam, ut cultum Dianæ, cui litamus, nobis eripi nolimus, ſupereſſe quædam, quæ diſcuſſionem uberiorem mereri videntur, ne perperam videamur de voluptatibus tranſitoriis promiſcue affirmare

omnia, quorum nonnulla certis ſaltem propria ſunt: non tamen opus eſt, ut iis diſcutiendis jam immoremur, quia in ſequente tractatione de ſingulis voluptatum tranſitoriarum ſpeciebus plura dicenda venient paſſim ſuo loco. Imitatur nimirum ſyſtema, cujus objectum eſt mundus rationalis, mundum ſenſibilem. Quemadmodum enim in mundo ſenſibili unicuique enti ſuus tributus eſt locus, in quo per nexum rerum ad actum perduci potuit, id quod ex eadem demonſtratione patet, qua evicimus, neminem hominum alium in hac ſerie potuiſſe obtinere locum, quam quem obtinuit (§. 429. *part. 3. Eth.*); ita etiam in mundo rationali veritates ſingulæ eum obtinent locum ac ideo in ſyſtemate ſingulis is locus convenit, ubi per antecedentes penitius intelligi & ſufficienter demonſtrari poſſunt. Entia nimirum univerſalia in ordinem redacta, quo per dependentiam eorum a ſe invicem ipſorum modificationes, hoc eſt, prædicata ſub certis conditionibus, ſeu determinationibus extrinſecis ipſis competentia quaſi ad actum perducuntur, ut ſcilicet, cum per eſſentiam eorum poſſibilia intelligerentur, iisdem actu ineſſe intelligantur, illam entium ſeriem conſtituunt, quam mundum rationalem dicimus (§. 258. *part. 1. Theol. nat.*), qui veritates omnes univerſales continet (§. 263. *part. 1. Theol. nat.*). Syſtema vero veri nominis mundum rationalem nobis intuendum ſiſtit, & eo magis perficitur ratio, quæ hominem a brutis diſtingvit, quo majores in cognoſcendo mundo rationali facimus progreſſus. Abſit igitur, ut exiſtimes notionem mundi rationalis eſſe commentum ſubtile, ad oſtentationem ingenii cauſa compoſitum. Qui tam abjecte de eo ſentiunt, quamvis in entium rationalium numero ſint, ſuam tamen dignitatem & præ brutis prærogativam nondum agnoſcunt, quid ſit ratio & quomodo eadem amplificetur ignorantes. Defectum utique rationis arguit, ſi qua in demonſtrationibus ſumuntur, quæ non niſi experientiæ mundo ſenſibili debitæ accepta ferimus; ſed quis in homine requiſiverit rationem abſolute ſummam Deo competentem

(§. 279.

(§. 279. *part. 1. Theol. nat.*), qui totum mundum rationalem cognoscit (§. 262. *part. 1. Theol. nat.*). Condonandum igitur est hominibus, si in systemate mundum rationalem descripturi, quæ tanquam incolæ mundi sensibilis observarunt, ea inferunt, quæ in eodem contenta esse debere agnoscunt, etsi locum in eodem ipsis revera competentem monstrare nequeant. Velim, ut attente perlegantur, quæ de mundo rationali demonstravimus in parte prima Theologiæ naturalis. Quamvis vero homini condonandum esse diximus, ut rationis defectum experientia suppleat, modo sufficiente circumspectione utatur, ne quod expertus sibi videtur a ratione dissentiat; non tamen propterea itinere cœpto est desistendum, sed indefatigabile potius extendendum, ut systema continuo magis magisque perficiatur, & rationis lumen indies clarius in genus humanum jactetur.

§. 102.

Cur voluptates sensuum vividius hominem afficiant quam voluptates animi.

Voluptates, quæ sensus hilarant, vividius percipiuntur, quam quæ mentem demulcent. Phantasmata enim, quæ vi imaginationis producuntur (§. 93. *Psych. empir.*), minus clara sunt ideis sensualibus (§. 96. *Psych. empir.*). Quamobrem cum voluptas vera, quæ mentem demulcet, nascatur, quatenus nobis conscii sumus perfectionis cujusdam nobis inhærentis (§. 514. *Psych. empir.*), ideoque oriatur ex ideis confusis, quæ vi imaginationis producuntur, quatenus præteritorum recordamur perfectionem præsentem ex imperfectione præterita æstimantes (§. 92. *Psych. empir.*), quæ vero sensum hilarant, ea in sensus incurrant, & sensationum claritas a celeriore motu fibrillarum nervearum dependeat (§. 126. *Psych. rat.*); voluptates quoque, quæ sensus hilarant, vividius percipiuntur, quam quæ mentem demulcent.

A posteriori veritas propositionis præsentis satis manifesta est, ut a nemine in dubium vocetur. Atque inde est, ut homines

mines tantopere inhient voluptates, quibus ſenſus hilaratur, & voluptatem, quæ mentem demulcet, ad ſuavia ſomnia philoſophorum referre ſoleant. Immo non alia ratio eſt, cur nonnulli non admittant voluptates alias, quam quæ delectationum ſenſualium nomine veniunt, immo non defuerint, qui ipſam Algebram, cum extollere vellent, ad cupedias ſenſuum retulerint: id quod condonandum hominibus philoſophiæ ignaris, laude tamen ſua non fruſtrandis. Quando vero hic voluptatibus, quæ ſenſus hilarant, vivacitatem majorem tribuimus, quam iis, quæ mentem demulcent; voluptates animi puras eſſe ſupponimus, ut nihil admiſceatur, quod ſenſus hilarat, nec affectus influxu vitiorum concitati iisdem ſocientur. Atque hoc probe notandum eſt, niſi experimentum fallax eſſe debeat. Qui veritatem propoſitionis præſentis evidentius perſpicere voluerit, vim imaginationis intimius cognitam atque perſpectam habere debet, ut quænam ſint ejus partes in iis, quæ originem ſuam ab intellectu deducunt, agnoſcat. Quid tribuendum ſit imaginationi & memoriæ ex actionibus colligere poſſumus, quæ ex habitu proficiſcuntur, ſi recordemur eorum, quæ fecimus, quando habitum acquirere ſtudebamus, quemadmodum docuimus, cum modum detegendi latebras in actibus ex habitu profluentibus demonſtraremus (§. 77. *part. 1. Eth.*). Nimirum non ſufficit, ut diſtincte agnoſcamus, quinam actus nobis non advertentibus ob celeritatem, qua ſe invicem conſequuntur, actionem ingrediantur, verum etiam expendendum, quonam facultatum uſu ſinguli actus determinentur (*not.* §. *cit.*). Hoc modo non difficulter agnoſcere diſcemus, quomodo in aliis quoque caſibus imaginatio vim ſuam exerat. Neque hic negligendum eſt, quod de imaginatione notioni boni peregrina admiſcente (§. 593. *Pſych. empir.*), ut id majus videatur, quam ſenſuum judicio deprehenditur (597. *Pſych. empir.*), alias docuimus. Notandum quoque hoc eſt, non ex vivacitate voluptati ſtatuendum eſſe, nec ab omnibus ſtatui pretium, quaſi homini naturale ſit ob eandem

dem unam alteri præferre, nec ejus magnitudinem, dum diverſas invicem comparant, ex eadem definire. Atque ideo patet, quanta circumſpectione opus ſit, ne veritas propoſitionis præſentis in dubitationem adducatur, aut demonſtratio impugnetur.

§. 103.

Quoniam voluptates, quæ ſenſum hilarant, vividius percipiuntur, quam quæ mentem demulcent (§. 102.), a teneris autem ungviculis homo bonum a malo diſcernere adſueſcit ex eo, quod voluptatem pariat aut a moleſtia liberet (§. 4. *part.* 2. *Eth.*); ideo *contingit, ut, quo vividius voluptas quæ ſenſum percipitur, eo fortius trahat appetitum ad ea, quæ ſenſum hilarant.*

Cur voluptas fortius trahat appetitum in ea, quæ ſenſum hilarant.

Ignoti cum nulla ſit cupido (§. 148. *part.* 2. *Eth.*), appetitus quoque eorum, qui a prima pueritia voluptatibus omnis generis cumulantur, magis determinatur ad delectationes ſenſuales, quam illorum, qui voluptates iſtas nunquam deguſtarunt. Neque enim ſolum falſa mentem occupat opinio, quaſi vita beata tum demum dicenda ſit, ſi voluptibus frui continuo datur; verum etiam in eadem opinione capti hoc errore confirmantur, dum varietas obſtat, quo minus quotidiano uſu vileſcant voluptates, quæ rarius perceptæ magis delectant, donc tandem conſuetudo altera quaſi natura efficitur, quæ vitiis obſtetricantibus expulſionem ſi non prorſus impoſſibilem, certe difficillimam reddit. Probe hæc conſideranda ſunt, cum maximam habeant utilitatem in praxi morali, præſertim quia ad quævis etiam alia extendenda ſunt, quibus ab ætate tenera adſueſcimus. Dolent haud pauci, quod non in meliore fortuna nati ſint; aſt non perpendunt, annon, ſi in fortuna meliore nati fuiſſent, a vera via, quæ ducit ad felicitatem, deceſſiſſent, aut eandem nunquam ingreſſi fuiſſent.

§. 104.

Quomodo vivacitati voluptatum sensum bilarantium detrahenda efficacia ad movendum appetitum.

Si vivacitati voluptatum, quæ sensus bilarant, efficaciam ad movendum appetitum detrahere volueris; ea probe perpendenda sunt, quæ ad pretium earum imminuendum faciunt, danda est opera, ut prærogativa ejus, quæ mentem demulcet, agnoscatur, considerandumque periculum aberrandi a recta via, cui exponimur frequente illarum quamvis innocuarum usu, aut, si vel maxime ab eo nobis non metuamus, ad animum tamen revocanda est cura ad circumspectum earum usum adhibenda, ne incauti periculo nos committamus, qua carere poteramus. Etenim si probe perpendamus ea, quæ ad pretium voluptatum sensus hilarantium imminuendum faciunt; fieri non potuit, ut pretium nimium iisdem statuamus (§. 101.), consequenter nos non feliciores existimabimus, si illis fruamur, quam si non fruamur. Atque hoc tanto facilius nobis persuadebimus, si prærogativam voluptatis, quæ mentem demulcet, agnoscamus, ea scilicet, quæ desiderantur in voluptatibus transitoriis, huic convenire (§. *cit.*). Quodsi porro consideremus periculum aberrandi a recta via, cui exponimur frequente illarum quamvis innocuarum usu (§. 103.), quatenus nimirum iisdem adsuescentes earundem illecebris irretimur, ut nos extricare non valeamus, sed inconsiderate illis abutamur, ut quamvis innocuæ, si iis recte utamur, in nocuas degenerent, immo tandem nocuas ab innocuis prorsus non discernamus; cum nemo se sciens ac volens periculo exponere velit, quod sine magni cujusdam emolumenti spe evitare potest, aut cujus subeundi necessitas nulla sibi imposita est, voluptates istas parum curabimus, aut saltem circumspecte iis utemur, multoque facilius prærogativam illarum agnoscemus, quæ cum istiusmodi periculo conjunctæ non sunt (§. 388. *part. 1. Ph. l. pract. univ.*). Cumque ex hoc ipso periculo intelligamus, quanta circumspectione

ſpectione opus ſit, ne nos eidem exponamus, cum ex adverſo voluptas, quæ mentem demulcet, nullam circumſpectionem requirat, nemo autem curas habere velit, a quibus liber eſſe poteſt; id ipſum quoque proderit, ut voluptates cupiditatum pravarum illecebras non magni faciamus, nec eas avide inhiemus, atque voluptatum animi prærogativam agnoſcamus. Quoniam itaque voluptatibus, quæ ſenſum hilarant, efficacia detrahitur ad movendum appetitum, ſi quam exiguum iisdem ſtatuendum ſit pretium intelligamus, easdem parum curemus, & voluptatem veram omnibus iſtis anteponamus; ſi vivacitati voluptatum ſenſus hilarantium efficaciam ad movendum appetitum detrahere velimus, ea probe perpendenda ſunt, quæ ad pretium earum imminuendum faciunt, opera danda eſt, ut prærogativam ejus, quæ mentem demulcet, agnoſcamus, conſiderandumque periculum aberrandi a recta via, cui exponimur frequente illarum quamvis innocuarum uſu, aut, ſi vel maxime ab eo nobis non metuamus, ad animum tamen revocanda eſt cura ad circumſpectum earum uſum adhibenda, ne incauti periculo nos committamus, qua carere poteramus.

In ſenſationibus noſtris nihil immutare poſſumus (§. 78. *Pſych. empir.*), nec a nobis dependet, ut determinemus voluptatem, quam afferre debent. Dulcedinem ſachari guſtu percipimus, nec nos efficere poſſumus, ut pro lubitu noſtro major, vel minor ſit, aut ut perceptio ejus magis vel minus jucunda ſit. Vivacitatem itaque voluptatis ſenſum hilarantis immutare non poſſumus. Extra poteſtatem tamen noſtram non eſt, ne nimis avide eas inhiemus: quod ut caveatur, intellectus regere debet appetitum ſenſitivum, beneficio rationis impellens rationalem, ut ſenſitivum vincat, aut ſibi concordem efficiat. Enimvero appetitus rationalis movetur repræſentatione boni (§. 890. *Pſych. empir.*), conſequenter ſen-

 ſitivo

ſitivo non conſentit, niſi quantum ratio permittit, neque idem fertur in id, quod quomodocunque tanquam malum ſibi repræſentat (§. *cit.*). Quamobrem ſi demonſtrationem propoſitionis præſentis perpendis, facile agnoſces, ea ad detrahendum efficaciam in commovendo appetitu vivacitati voluptatum ſenſus hilarantium naturæ humanæ convenienter commendari, quæ in propoſitione præſente eo fine urgemus.

§. 105.

Quinam voluptates tranſitorias parvi faciant & parum curent.

Qui felicitatem expertus eſt, qua virtus hominem beat; voluptates tranſitorias parvi faciet parumque curabit. Qui enim felicitatem expertus eſt, qua virtus hominem beat; cum ea vera ſit felicitas (§. 400. *part. 1. Phil. Pract. univ.*), quæ conſiſtit in ſtatu, quo vera voluptas perdurat (§. 636. *Pſych. empir.*), in ſe innocua (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nunquam tædium, ſive moleſtiam paritura, nec in eam degeneratura, is quoque novit, virtuti deditum ſemper habere animum lætum, tranquillum & imperturbatum, ab omni moleſtia vacuum, quamdiu a virtutis tramite ne latum quidem ungvem recedit (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cum ex adverſo voluptas tranſitoria nonniſi exiguo temporis ſpatio duret nunquam reditura (§. 385. *part. 1. Phil. Pract. univ.*), nec veræ æquipolleat, niſi quando fuerit innocua (§. 285. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter in uſu ejus nil quicquam committitur, quod legi naturæ adverſum (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque expertus felicitatem, qua virtus hominem beat, optime novit, quænam differentia inter voluptatem, qua virtus hominem beat, & inter voluptates tranſitorias, quas incauti inhiant, ut ſint felices, intercedat; quin has parvi faciat, fieri nequit. *Quod erat unum.*

Enimvero nemo eſt qui neſciat, nos parum curare ea, quæ parvi facimus, ut nobis perinde ſit, ſive ea habeamus, ſive

ſive iisdem careamus, certe carentia nulla moleſtia animum inquietet. Quoniam itaque qui felicitatem expertus eſt, qua virtus hominem beat, voluptates tranſitorias parvi facit, *per demonſtrata n. 1.* idem quoque eas parum curabit. *Quod erat alterum.*

Propoſitio præſens non tantummodo intelligitur de virtutibus moralibus, verum etiam de intellectualibus. Et in demonſtratione ſupponitur, virtuti deditum ab omni vitio habere animum alienum. Quodſi enim adhuc nonnullis vitiis fuerit deditus, ut actiones legi naturæ contrariæ accedant ad actiones eidem conformes, fieri non poterit, quin voluptas & moleſtia alternent & felicitas interrumpatur. Hoc tamen non obſtante differentia inter voluptates tranſitorias & felicitatem, qua virtus hominem beat, agnoſcitur, quamvis non ſemper voluptatibus tranſitoriis omnibus detrahatur efficacia ad movendum appetitum. Ita videmus homines, qui delectantur profunda ſcientia, quam multo ſtudio eoque non infelici ſibi compararunt & cujus fructum gloriam agnoſcunt, affectum illum longe jucundiſſimum (§. 766. *Pſych. empir.*), parvi admodum facere voluptates tranſitorias omnis generis, quibus alii tantopere delectantur. Aſt videas tamen alios, quos hoc non obſtante guſtus vini ita hilarat, ut ſe a potu non temperent, quamvis non ignorent, ſe voluptatem, quæ guſtum hilarat, podogræ cruciatibus luituros. Aſt non eſt, quod confundamur exemplis, quæ adeo inter ſe pugnare videntur, multoque minus ad infirmandam veritatem propoſitionis præſentis obverti poſſunt. Etenim ut ſis felix ex omni parte, nec felicitatem interumpas, neceſſe eſt ut omni vitio valedicas. Multo minus autem hic quicquam valent exempla eorum, qui virtute quadam intellectuali excellunt, virtutibus tamen moralibus colendis nullam curam impenderunt, nec a certis vitiis animum purgarunt, in quæ non una de cauſa inciderunt. Quando in philoſophia de virtute ſermo eſt, animus virtute præ-

diti ab omni vitii labe purus ſupponitur: alias enim non certa daretur ſcientia, quam demonſtratio parit. Quando vero experimentum capimus, ad particularia attendendus eſt animus, in quibus vitium non prævalet adverſus ſcientiam. Sit itaque ut qui vera voluptate deguſtata, quam profunda ſcientia parit, voluptati cuidam tranſitoriæ, quæ ſenſum hilarat, non renunciet; dantur tamen adhuc aliæ, quas flocci pendet, & niſi attentionem atque acumen ſuum deſiderari patiatur, verumque fateri velit, non diffitebitur, hanc ipſam quoque, quam avide appetit, non eſſe comparandam cum altera, qua mentem demulcet profunda ſcientia. Immo facile quoque concedet, ut, ſi alterutram miſſam facere deberet, ſe potius tranſitoriæ, quam alteri valedicturum, quamvis huic indulgeat, quia utraque ſimul ſe frui poſſe novit, nec vitium, quod altas radices in animo egit, eradicare valet.

§. 106.

Quomodo hoc conſequamur, ut voluptates tranſitorias parum curemus.

Quoniam qui felicitatem expertus eſt, qua virtus hominem beat, voluptates tranſitorias parvi facit parumque curabit (§. 105.); *ſi voluptates tranſitorias vili pendere easque parum curare velimus, neceſſe eſt ut virtuti omni, quantum datur, indefeſſam operam navemus.*

Recolenda hic ſunt animo, quæ modo ad propoſitionem præcedentem annotavimus. Quamvis enim fieri non poterit, ut ab omni labe prorſus immunes ſimus; ad omnem tamen virtutem contendendum eſt, quantum uſus facultatum noſtrarum permittit. Studio acri colendi virtutem conſequemur, ut omnes voluptates tranſitoriæ nobis vileſcant, & quamvis eas non contemnamus, nec innocuum quarundam uſum, occaſione ita ferente, repudiemus, non tamen propterea tantum iis pretium ſtatuemus, ut ſine iis felices eſſe non poſſimus, aut nos feliciores exiſtimemus, quod iisdem frui nobis datum fuerit, quam ſi frui non licuiſſet. Etſi enim non infi-

inficiemur, eandem facere aliquam felicitatis partem (§. 286. *part. 1. Jur. nat.*), a vero tamen non aberravero, si partem infinite parvam stylo Geometrarum appellem, præsertim ubi ejus efficacia verioris voluptatis memoria debilitatur.

§. 107.

De efficientia virtutis in voluptates transitorias.

Virtus voluptates transitorias purificat, voluptatem veram iis miscet easdemque in aliam formam transmutat. Virtus enim habitus est actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part 1. Phil. pract. univ.*), ideoque virtuti deditus officiis quibuscunque tam erga se atque alios, quam erga Deum satisfacere studet (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum diligens officiorum omnium tam erga se, quam alios, inprimis etiam erga Deum, adversus abusum voluptatum transitoriarum firmissimum præsidium sit (§. 99.), si officiis convenienter iisdem utamur, eædem innocuæ efficiantur (§. 98.), quando vero innocuæ sunt, voluptati veræ æquipolleant (§. 285. *part. 1. Jur. nat.*); ut veritati veræ æquipolleant ac per consequens partem aliquam felicitatis faciant (§. 286. *part 1. Jur. nat.* & §. 426. 352. *Ontol.*), a virtute habent. Quoniam itaque voluptas pura est, si nulla vitii labe inficitur, quod felicitati (§. 403. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & per consequens voluptati veræ inimicum (§. 636. *Psych. empir.*); virtus voluptates transitorias purificat. *Quod erat primum.*

Virtuti deditus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque ex actionibus bonis, quas committit, voluptatem veram percipit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 559. *Psych. empir.*); si quis usum voluptatum transitoriarum diligente officiorum observatione regit (§. 99.), cum voluptate transi-

transitoria veram, quam virtus creat, una percipit, consequenter cum una perceptæ non amplius a se invicem distingvantur, sed in unum confusæ pro peculiari quadam specie habeantur, virtus voluptatem veram transitoriis miscet. *Quod erat secundum.*

Quoniam virtus voluptatibus transitoriis veram miscet, *per demonstrata n. 2.* voluptates vero invicem permixtæ & in unam confusæ non eodem modo percipiantur, quo singulæ a se invicem discretæ, quod ex notione identitatis colligitur (§. 181. *Ontol.*), & obvia experientia docet, qua mixtum diverso prorsus modo percipi constat, qua miscibilia a se invicem discreta, aut in confusione adhuc sigillatim perceptibilia; virtus voluptates transitorias in aliam formam transmutat. *Quod erat tertium.*

Voluptates equidem transitoriæ in genere spectatæ nec nocuæ, nec innocuæ dici possunt; non tamen manent indifferentes, dum percipiuntur, sed tum semper vel nocuæ sunt, vel innocuæ. Quoniam tamen homines ab initio bonum a malo discernere nequeunt nisi ex eo, quod voluptatem pariat, vel a molestia liberet (§. 4. *part. 2. Eth.*), & a teneris ungviculis hæc notio boni ipsis fuit ingenita (§ 5. *part. 2. Eth.*), unde tamen bonum dijudicari nequit (§. 560. *Psych. empir.*); ideo contingit ut, dum appetitus fertur in ea, quæ voluptatem transitoriam creant, promiscue (§. 589. *Psych. empir.*), seposito officiorum consideratione, quarum observatione efficiuntur innocuæ (§. 99.), abusu plerumque nocuæ efficiantur, ut voluptati veræ minime æquipolleant (§. 285. *part. 1. Jur. nat.*), & boni naturam fallaciter adulterantes illecebræ sunt turpitudinis, ita ut *Cicero* voluptatem corporis dixerit pestem capitalem & omnium malorum matrem, quatenus penitus in omni sensu implicata insidet & boni imitatrix est. Hanc efficientiam ipsis demit virtus & sic eandem purifi-

purificat. Quæ de mixtione voluptatum tranſitoriarum cum vera dicuntur, facile capient omnes, qui ex pſychologia didicerunt, quomodo notiones confuſæ gignantur Ideæ rerum ſunt repræſentationes rerum ſingularium, quæ ſenſu percipiuntur, & notiones repræſentationes univerſalium, quæ ſingularibus inſunt & iisdem communia ſunt. Quid igitur mirum, ſi res materiales invicem permixtæ ſiſtant mixtum, quod a miſcibilibus diverſum, ut idea quoque mixta diverſa ſit ab ideis miſcibilium ſigillatim repræſentatarum. Quod vero accidit rebus materialibus, idem etiam in actibus animæ contingit, ſeu modificationibus ejusdem, ut actus ſimpliciores invicem permiſceantur, ut prodeat actus quidam mixtus, aut ex ſimplicibus, vel ſimplicioribus compoſitus, conſequenter is peculiarem habeat formam, ideoque ſingulari ſibi modo percipiatur, vel appercipiatur. Atque hoc probe notandum eſt. Sicuti enim mixtum non intelligitur, niſi in ſua miſcibilia reſolvatur, & penitius intelligitur, quo longius analyſis procedit; ita etiam modificationes animæ non intelliguntur niſi actus compoſiti in ſimpliciores reſolvantur, & quo analyſis longius continuatur, eo penitius intelliguntur. Quod in ſpecie de commixtione voluptatis tranſitoriæ cum vera dicitur, experientia abunde confirmat, modo ad obſervationes eorum, quæ in mente contingunt ſufficientem attentionem atque acumen ſufficiens afferre didicerimus.

§. 108.

Efficientia virtutis in uſu voluptatum tranſitoriarum.

Quoniam virtus voluptates tranſitorias purificat, voluptatem veram iis miſcet easdemque in aliam formam transmutat (§. 107.); *qui virtutem ſtrenue colit*, ut ne latum quidem ungvem a tramite ejus diſcedat, *voluptatibus tranſitoriis recte tum fruitur, iisque multo magis animum paſcit, quam qui ſepoſita officiorum conſideratione iisdem indulget, nec præter operam, quam culturæ virtutum impendit, aliam peculiarem circumſpecto voluptatum tranſitoriarum uſui impendere tenetur.*

Praxis moralis multum facilitatur, quod opera, quæ uni impenditur, etiam sufficiat aliis, ut de eadem fidelia duo quasi dealbentur parietes. Arduum & difficile videtur voluptatibus transitoriis detrahere efficaciam in appetitum, ne sint illecebræ malorum. Ast si virtutem colimus, quemadmodum decet, efficacia ista sua sponte abit, nec aliud ad vincendum, aut fugandum illecebras præterea expectandum est præsidium.

§. 109.

Voluptates corporis quænam sint.

Voluptates corporis vulgo dicuntur, quæ ex sensationibus qua talibus percipiuntur, nimirum non ex objecto sensibili, sed ex mutatione, quæ vi actionis sensibilis in organo sensorio producitur. Unde patet, *voluptates corporis esse eas, quæ sensum hilarant*, cumque non longiori temporis tractu percipiantur, quam quo actio sensibilis in organum sensorium durat, quæ plerumque nonnisi momentanea est, porro liquet, *voluptates corporis transitorias esse.* Et quoniam voluptates corporis non ex objecto sensibili, sed ex sensatione percipiuntur, sensus autem quinque sunt, visus scilicet, auditus, olfactus, gustus & tactus; *voluptates corporis ex visu, auditu, olfactu, gustu & tactu percercipiuntur, non ex objecto visibili, ex sono, odore, sapore & objecto tangibili.*

Equidem vulgo dicitur voluptatem percipi ex qualitatibus sensibilibus, veluti ex odore, sapore, sono; quamvis vero loquendum sit cum vulgo, sentiendum tamen cum doctis. *Cartesius* recte distinxit perceptionem qualitatum sensibilium ab eo, quod objecto sensibili inest, & a mutatione, quæ in organo sensorio actione sensibilis producitur &, quemadmodum in Physis ostenditur, in motu fibrillarum consistit, ex quibus nervus sensorius constat, & fluidi nervei in iisdem contenti. Pro diversitate hujus motus contingit, ut per-

perceptio alia sit jucunda, alia vero molesta. Ita cum omne violentum naturæ sit inimicum, prouti dudum observavit atque inculcavit *Aristoteles*; motus violentus tendens ad fibrillarum nervearum rupturam, aut saltem ad destruendam elasticitatem molestus accidit, cum ex adverso moderatus jucundus sit, in quo fibrillæ nerveæ non nimium extenduntur. Eadem de causa si quis solem intuetur, lumen ejus oculum offendit, cum ex adverso cœlo sereno solare lumen a corporibus reflexum visum efficiat jucundum. Hæc igitur perpendenda sunt, si quid sint voluptates corporis perspicere velimus, & intelligere, quid sit hilarare sensum. Ceterum cum voluptate corporis confundenda quoque non est voluptas, quæ ex ipso sensibili percipitur, quatenus nobis perfectionem quandam in eodem intueri videmur, veluti dum observamus similitudinem imaginis cum suo prototypo, aut ad perfectionem floris referimus, quod odorem gratum spargat; quod posterius a voluptate, quæ sensum hilarat, optime dignoscitur, quando flores suavem odorem spargentes parum commendat forma, quæ visu percipitur. Interest in Moralibus hæc probe discerni a se invicem, quando circumspectus esse debet voluptatum usus, & cavendum, ne fiant illecebræ malorum. Inter voluptates corporis eminent, quæ gustum & tactum, præsertim venereum, qui dicitur, comitantur, & quæ præ aliis negotium nobis facessunt, ne fiant nocuæ.

§. 110.

Quoniam voluptates corporis eæ sunt, quæ sensum hilarant, eædemque transitoriæ sunt (§. 109); *quæ de voluptatibus transitoriis demonstrata sunt* (§. 97. & seqq.), *de voluptatibus corporis tenenda.* *Quænam de iis tenenda.*

Omnis voluptas corporis transitoria est; sed non omnis voluptas transitoria est voluptas corporis. Ponamus te videre opus quoddam artificiosum eodemque insigniter delectari.

Voluptas hæc cum conſpectu evaneſcit, ideoque tranſitoria eſt (§. 385. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quamvis contingat, tibi jucundam eſſe ejus memoriam; voluptas, quam creat memoria, non eadem eſt, quam ex opere præſente percepiſti, quaſi memoria reſuſcitata, ſed naſcitur ex opinione, quam de te habes, quod opus iſtud videris. Cum voluptates perinde differant ac qualitates ſenſibiles ejusdem ſpeciei, veluti dulcedo rerum dulcium, odor gratus florum, quas quidem ſatis accurate diſcernere poſſumus, dum eas ſentimus, quamvis differentiam explicare alteri nequeamus, ut inexpertus eandem capiat; voluptatem, quam memoria operis artificioſi conſpecti creat, diverſam eſſe ab ea, qua conſpectus te beabat, experieris, ſi ad obſervationes pſychologicas ſufficientem attentionem afferre didiceris. Acute omnino talia diſtinguenda ſunt, ne dubia fiant, quæ certa ſunt, nec demonſtrationum firmitas labefactetur, quæ ex notionibus ſufficienter determinatis procedit.

§. 111.

Qualis ſit voluptas ex perfectione ſenſibilis percepta.

Voluptas ex perfectione ſenſibilis percepta vera eſt. Vera enim voluptas eſt, quæ ex vera perfectione oritur (§. 514. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum voluptas, qua perfunditur animus, dum perfectionem ſenſibilis intueris, ex vera perfectione oriatur, *per hypoth.* voluptas ex perfectione ſenſibilis percepta vera eſt.

Monuimus jam alias, quando opinione hominum quidpiam videtur, quod non eſt, in propoſitionibus ſupponi quod verum eſt, non quod apparet, niſi expreſſe contrarium dicatur, aut ſaltem tacite, ſufficienter tamen inſinuetur. Ita quando bonum ſimpliciter dicimus, bonum verum intelligitur, niſi ex ſubſtrata materia appareat, de bono nonniſi apparente ſermonem eſſe. Et ſimiliter quando in propoſitione præſente perfectionem ſenſibilis dicimus, perfectionem veram

ram intelligimus, apparens enim non nisi per errorem nomen participat. Vera imaginis perfectio est ejus similitudo cum prototypo. Voluptas igitur inde orta vera est.

§. 112.

Quod in se innocua sit.

Quoniam voluptas ex perfectione sensibilis percepta vera est (§. 111.), vera autem voluptas in se innocua est (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *voluptas ex perfectione sensibilis percepta in se innocua est.*

Atque hinc patet, non sine ratione distingvi voluptatem ex sensibili perceptam a voluptate corporis, quæ ex sensatione percipitur; ne notio non satis determinata nos in errorem ducat felicitati inimicum. Ceterum ex propositione præcedente quoque patet, quandonam voluptas ex sensibili percepta vera sit, non apparens, & quando innocua ex præsente intelligatur.

§. 113.

Quomodo præcaveatur, ne voluptas ex sensibili percepta nobis noceat.

Cum voluptas ex perfectione sensibilis percepta in se innocua sit (§. 112.); *ne voluptas ex sensibili percepta nobis imponat, necesse est ut perfectionem veram ab apparente discernere discamus:* quod cum difficile sit, *ad nostras saltem actiones animus attendendus, ne voluptate capti quicquam committamus, vel omittamus, quod officiis repugnat* (§. 99.).

De perfectione rerum recte sentire quod sit difficile, nemo negaverit, qui distinctam perfectionis notionem habet (§. 503. *Ontol.*), atque novit, quam parum hactenus solliciti fuerint philosophi de perfectionibus rerum explicandis, immo si non ignoraverit, quam multa sint hominum præjudicia, quibus ipsorum de perfectione rerum judicia nituntur perceptionibus confusis plerumque involuta, ut sint ad decipiendum aptiora. Tutissima igitur via est, si virtutem semper habeas

 ducem,

ducem, quando voluptas ad agendum invitat, habita nimirum officiorum ratione, & in casu dubio ab agendo desistas, (§. 107. 108.), nisi adfuerit agendi necessitas, ut quod probabilius videtur eligatur. Ubi enim fecisti, quod in potestate tua est, nullam tamen tibi culpam imputabis, si te falli contigerit, qua torqueas animum.

§. 114.

Quomodo opinione hominum actionibus nostris & rebus extra nos positis affingatur vis voluptatis creatrix.

Opinione hominum affingitur tam actionibus nostris, quam rebus extra nos positis vis voluptatis creatrix, quam in se non habent, quatenus propter illas nobis videmur gaudere perfectione, quam non possidemus, his vero tribuimus perfectionem, qua carent. Etenim si hoc, vel illud agendo nobis videamur gaudere perfectione, quam non possidemus, cum voluptas non minus oriatur, si perfectionis cujusdam apparentis, quam si veræ nobis fuerimus conscii (§. 511. *Psych. empir.*); per se patet, perfectionem apparentem, quæ revera nulla est, per se non habere vim voluptatis creatricem, sed eam opinione nostra accedere, qua sublata protinus evanescit. Quamobrem si propter actiones quasdam nobis videmur gaudere perfectione, quam non possidemus, vis voluptatis creatrix iisdem opinione nostra affingitur. *Quod erat unum.*

Eodem quoque modo ostenditur, si rebus extra nos positis tribuamus perfectionem, quam non habent, nos vim voluptatis creatricem iisdem affingere. *Quod erat alterum.*

Quod ab errore nostro venit, id rei tribui nequit. Quamobrem si qua res perfectionem quandan habere nobis videtur, quam minime habet, ideoque nobis voluptatem creat; vim utique voluptatis creatricem per se non habet: cognito enim errore, nullam amplius voluptatem ex ea percipimus, quamvis res ipsa maneat, qualis ante erat, nec quicquam in ea mute-

mutetur. Qui impugnandis sententiis aliorum delectantur, sibi propterea videntur ceteris acutiores, etsi reprehendant, quod approbare debebant, immo approbassent, si satis intellexissent, & intelligere potuissent, si ad discendum, quam ad impugnandum proniores fuissent. Studium itaque impugnandi aliorum sententias per se non habet vim voluptatis creatricem, sed ea falsa opinione impugnantis eidem affingitur. Si quis acutior fuerit, quam alius, ut videat verum; sufficit sententiam suam proponere, nec opus est, ut nominatim perstringat alios sibique adversarium coustituat, qui suam sententiam ipsi obtrudere noluit. Neque est, quod dicas, ipsum studio veritatis hoc facere, si eum, quem impugnat, laudat, nec eum meritis suis defraudare se velle profitetur. Etenim id fieri non alia de causa satis manifestum est, quam ut acumine suo tanto magis sibi blandiatur, quod acutior videatur eo, qui acuminis laude inclaruit. Non nego, studium impugnandi alios alias quoque posse habere rationes; sed sufficit in medium attulisse casum, qui ad propositionem præsentem illustrandum facit. Similiter si quis sibi persuadet, opus quoddam artis esse perfectum, eodem delectatur. Ast ubi agnoscit, quanta imperfectione laboret, voluptas inde percepta evanescit, aut si minus perfectum deprehendatur, accurato examine facto, quam putabatur, vilescit. Quoniam nihil frequentius accidit, quam ut actionibus suis, vel etiam rebus extra se positis affingatur vis voluptatis creatrix, quam per se non habent, non opus videtur, ut exempla cumulemus, præsertim cum in sequente tractatione passim suo loco plura occurrant

§. 115.

Quod huic periculo se exponant cæci aliorum imitatores.

Quoniam qui ad similitudinem aliorum vivunt, & de rebus judicant, in dijudicandis actionibus atque rebus aliorum opinionem sequuntur (§. 204. *part. 2. Phil. pract. univ.*), hominum autem opinione tam actionibus nostris, quam rebus

bus extra nos positis affingitur vis voluptatis creatrix, quam per se non habent (§. 114.); *qui ad similitudinem aliorum vivunt & de rebus judicant, periculo actionibus suis & rebus extra se positis affingendi vim voluptatis creatricem sese exponunt.*

Plerique hominum ad similitudinem aliorum vivunt atque de rebus judicant, cœci aliorum imitatores. Quamobrem non est, quod miremur nihil fere frequentius esse, quam ut homines actionibus suis & rebus extra se positis affingant vim voluptatis creatricem, quam minime habent. Dum vero pergunt, qua itur, parum solliciti qua sit eundem; nonnisi casu contingit, ne actionibus suis, nec rebus extra se positis affingant vim voluptatis creatricem, quam per se non habent.

§. 116.

Quomodo id evitetur.

Quoniam ad similitudinem aliorum viventes & de rebus judicantes sese exponunt periculo actionibus suis & rebus extra se positis affingendi vim voluptatis creatricem, quam per se non habent (§. 115.), qui vero ad similitudinem aliorum vivunt & de rebus judicant, cœci aliorum imitatores sunt, quorum empirica imitatio est (§. 208. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *qui sibi cavere vult, ne periculo actionibus suis aut rebus extra se positis vim voluptatis creatricem affingat, quam non habet, alios imitari volens hoc maxime curæ habere debet, ut imitatio rationalis sit* (§. *cit.*).

Quæ de imitatione rationali notanda sunt, alibi jam tradidimus (§. 207. *& seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Quodsi difficilis videatur imitatio rationalis, cum empirica nullius sit negotii, suspecta esse debet turba, quæ plerumque pessimi argumentum est, quemadmodum dudum observavit *Seneca*, & animus attendendus ad officia, quæ imitationi rationali facem præferent (§. 113.). Plures stultitia regit, quam sapientia.

pientia. Plures cupiditatibus suis fræna dant; quam injiciunt. Quamvis enim homo a brutis ratione distinguatur; ratio tamen rara est actionum humanarum determinatrix, quemadmodum esse debebat.

§. 117.

Voluptatibus promiscue indulgent Epicuræi. Etenim Epicuræi existimant licere homini actiones suas determinare ex suo arbitratu, nisi quatenus lege civili prohibentur (§. 718. *part. 2. Theol. nat.*), consequenter cum homo nil appetat, nisi quatenus id voluptatem ipsi creat, ea faciunt, ad quæ ipsos trahit obvia quævis voluptas. Quoniam itaque curæ minime habent, utrum voluptas aliqua sit nocua, an innocua, utrum vera, an saltem apparens; voluptatibus quibusvis promiscue indulgent.

Quinam promiscue indulgeant voluptatibus.

Omnes felices esse volunt & in eo conveniuni omnes, felicem esse eum qui molestia caret, voluptate fruitur, quamvis recte sentientes felicitatem restringant ad voluptatem veram atque innocuam, nocuam vero damnent, nec apparenti pretium aliquod statuant, si vel maxime sit innocua, cum a veritatis tramite non recedant. Epicuræi licitum esse arbitrantur, ut pro lubitu quavis voluptate fruantur, qualiscunque tandem ea sit, nec nocuam agnoscunt aliam, quam cui lex civilis pœnam sociam fecit, qua abstinendum, nisi pœnam incurrere velis, aut eandem a te evitari non posse persuasum habeas. Quid ergo mirum, si rationis usum ejurantes cujusvis voluptatis illecebris se capi patiantur, nec contingat nisi casu, si vera quadam atque innocua voluptate fruantur, quamvis voluptatem quoque innocuam per se vitiis in nocuam vertant, prouti exempla in sequentibus docebunt & inter eruditos potissimum obvia sunt. Non est, quod existimes, fingi Epicuræum, qualis non datur: habemus enim hodie reos confitentes, cum

publice divulgent artem fruendi voluptate, qua nemo indiget. Promiscue enim indulgere voluptatibus non artis est, nec institutione opus est, ut ars tam perniciosa, si qua datur, addiscatur.

§. 118.

De Epicuræo materialista, præsertim atheo, vel Deista.

Quoniam Epicuræi voluptatibus promiscue indulgent (§. 117.), Materialista vero animam pro ente materiali habens (§. 35. *Psych. rat.*) omnem in agendo libertatem ei denegat, &, si idem fuerit atheus, vel Deista, eventus rerum naturalium omnes absolute necessarios esse putat (§. 454. 535. *part. 2. Theol. nat.*). *Epicuræus materialista, præsertim si fuerit atheus, vel Deista*, ex tædiis, quæ gignunt, aut in quæ degenerant voluptates nocuæ (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), eas non agnoscit, sed molestias, qualescunque incurrit, pro inevitabilibus habet, consequenter *in omne voluptatum genus, quo frui datur, tanto citatius ruit.*

Cum felicitati hominis nihil magis noceat, quam si promiscue omnibus voluptatibus indulgeat, quibus trahitur, quantum felicitati consequendæ obstet epicuræismus, si cum materialismo, atque atheismo conjungatur, facile videmus. Quamobrem non est quod miremur, materialistas atheismum & epicureismum profitentes de arte voluptatibus fruendi gloriari, ut nescio quam laudem sibi videantur meruisse, si alios hanc artem docere non erubescunt. Hominibus hisce omnium minime convenit Philosophi nomen, quod sibi solis nefando fastu arrogant, cum scientia, quam jactant, consarcinata sit ex erroribus generi humano ac Recip. nocentissimis.

§. 119.

Quomodo pesti illi ca-

Quoniam Epicuræi voluptatibus promiscue indulgent (§. 117.), tantoque citatius in omne genus voluptatum ruunt,

ruunt, si fuerint materialistæ, inprimis si materialismo atheismum, vel deismum miscent (§. 118.), epicuræismus vero (§. 722. *part. 2. Theol. nat.*), materialismus (§. 50. *Psych. rat.*), nec non atheismus (§. 485. *part. 2. Theol. nat.*) atque deismus falsæ hypotheses sunt (§. 551. *part. 2. Theol. nat.*); *si præcavere velis, ne homines voluptatibus promiscue indulgeant, nec citatim in omne voluptatis genus ruant, epicuræismus una cum materialismo, atheismo & deismo evertendus*, quemadmodum docuimus in parte secunda Theologiæ naturalis, cum de epicuræismo, atheismo & deismo ex instituto ageremus, & in parte tertia Ethicæ, cum ostenderemus, quomodo Deus consideratione hujus universi sit agnoscendus, atque in Psychologia rationali, cum materialismum refutaremus (§. 44. & *seqq. Psych. rat.*). *pitali medendum.*

Epicuræismus consistit in opinione, quod nulla detur intrinseca actionum honestas & turpitudo, nec obligatio divina ad alias actiones committendas, alias vero omittendas (§. 717. *part. 2. Theol. nat.*). Unde sua sponte fluit, hominem natura esse exlegem (§. 165. *part. 1. Jur. nat.*); ideoque ipsi competere licentiam sine ulla restrictione faciendi, quod libet. Quamobrem nullam voluptatem illicitam esse putat, nec quicquam obstare, quo minus faciat, quod lubet, nisi potentiam superioris, qui, prouti visum sibi fuerit, libertatem hominis naturalem lege sua restringit, & cui se invitus subjicere tenetur. Quamvis vero epicuræi theoretici, qui hoc dogma profitentur, rariores videantur, ut nimirum rationibus sibi persuadeant falsam hanc opinionem, omnes tamen Epicuræi practici, qui in fruendis voluptatibus genio suo indulgent, eandem opinionem tacite fovent; quatenus cogitationem omnem a differentia intrinseca actionum quoad bonitatem, vel malitiam & ab obligatione divina avertunt, eo difficilius agnoscenda, honestate intrinseca actionum negata. Nisi enim supponatur, scripturam sacram esse verbum Dei,

ut inde conſtet, quænam Deus a nobis fieri velit; quænam nolit; quomodo Deus velit ut homo actiones ſuas dirigat & quod ad hanc directionem eundem obliget, multa demonſtratione indiget (§. 905. *& ſeqq. &* §. 974. *ac ſeqq. part.* 1. *Theol. nat.*), quod facile intelligitur, ſi quis animum attendit ad analyſin demonſtrationum in ſua principia, ſine qua plenarius aſſenſus non obtinetur (§. 992. *Log.*). Cum materialiſtæ hominem machinam faciant &, ſi fuerint athei, vel deiſtæ, fatalem omnium rerum neceſſitatem defendant, eamque ad actiones humanas extendant, conſequenter omnem imputationem evertant (§. 528. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); errorum iſtorum combinatione epicuræiſmus omnium maxime firmatur. Quamobrem cum dubium non ſit, quin epicuræi practici errores iſtos avide amplectantur, cum ad ſopiendam conſcientiam, qua animus ſubinde adhuc inquietari poterat, faciant, & recte agendi opinio ipſis tranquillitatem offerat, voluptate autem qualibet promiſcue fruendi libido capitalis peſtis ſit, omnium malorum mater, eaque tanto periculoſior & inſanabilior, quod boni imitatrix eſt (*not.* §. 107.), genus humanum non habet hoſtes magis timendos, quam epicuræos materialiſtas atque atheos, vel deiſtas, opiniones ſuas divulgantes. Et ipſis omnino ſe aſſociant, qui ſcripta iſtorum autorum in alias lingvas vertunt, ut nocentiſſimi errores magis diſſeminentur. Equidem materialiſtæ athei, vel deiſtæ dum epicuræiſmum commendant, ad mores ſuos provocant, quos legibus ſocialitatis & ſocietatis civilis conformes prædicant; aſt ſi liberales ſimus ipſisque demus, quod volunt, conformitatem iſtam perperam acceptam ferunt hypotheſibus ſuis, ſi quid in iis eſt, quod laudari poteſt, id in totum tribuendum partim benignitati naturæ, partim educationi, quæ inſinuavit menti ipſorum notiones hypotheſibus iſtis contrarias, tacite influentes in ipſorum actiones, ut deficiente attentione ac inprimis acumine ad obſervationes pſychologicas ſufficiente influxum iſtum minime animadvertant. Quodſi vero ponamus, a prima ætate mores formari juxta illas

illas hypotheses; quin perversis moribus imbuantur homines, nec Resp. bonos habere possit cives, ecquis est qui dubitet, si hypothesium istarum efficientiam perspicit, non admittens, nisi quæ necessario inde consequuntur, sepositis iis, in quibus casus naturam juvat & defectus educationis supplet; Sed ab hoc quoque non multum adjumenti sperandum foret, si quis educaretur inter homines mores suos ad hypotheses illas tanquam ad normam componentes. Agnoscant ablepsiam suam, qui Argo oculatiores videri volunt, quod ipsorum acumini se subducant contradictiones morum cum hypothesibus suis & quod Philosophis objiciunt, eos aliter loqui, aliter vivere, id sibi objiciant, quando laude quadam digni sibi videntur.

§. 120.

Impedimentum maximum dilectionis sui quomodo tollatur.

Quoniam dilectioni sui obstat promiscuus voluptatum usus (§. 98.), ad eum vero ducit epicuræismus (§. 117.), tanto difficilius eradicandus, si ad eum materialismus cum atheismo, vel deismo accedat (§. 118.); *qui seipsum diligere vult, omnium maxime sibi caveat ab epicuræismo materialistarum, quem fovet atheismus, vel deismus, & qui diligit genus humanum omni animi contentione id agat, ut pesti huic ingruenti, quantum potest, obstet, quo minus invalescat.*

Qui seipsum diligit, omni studio id agit, ut sit felix (§. 606. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem etiam removenda sunt omnia impedimenta, quæ obstant quo minus felicitatem veram consequamur. Quoniam itaque epicuræismus præsertim materialistarum, qui atheismo, vel deismo fovetur, omnium maxime viam ad veram felicitatem præcludit; ideo quoque qui seipsum diligit, nihil magis curæ habere debet, quam ne hisce erroribus inficiatur mens ipsius. Verendum autem non est, ne iisdem subscribat, si in operibus nostris fuerit versatus, in quibus abunde demonstramus, non modo in quonam vera felicitas consistat, & quænam sit via tutissima,

quæ ad eandem ducit, verum etiam errores istos profligamus, a quibus nihil metuendum est ei, qui veritatis convictus fuerit.

§. 121.

Antidotum contra epicureismum. *Ne epicureismus nobis se commendet, probe perpendendum est, quod, dum ad felicitatem contendimus, ad infelicitatem properemus.* Epicuræus voluptatibus promiscue indulget (§. 117.), consequenter nocuas ab innocuis minime discernit. Quamobrem cum voluptates, quæ sensus hilarant, vividius percipiantur, quam quæ mentem demulcent (§. 102.), has potissimum sectatur. Et quoniam existimat, licere sibi actiones suas determinare ex suo arbitratu, nisi quatenus lege civili prohibetur (§. 718. *part. 2. Theol. nat.*); nulla ipsi reverentia est legis naturæ, immo nec legis civilis, contra quam delinquere religioni sibi minime ducit, modo securus sit se pœnam evitare posse, aut sibi persuadeat, se impune alterum lædere, vel defraudare posse. Itaque aliter fieri nequit, quam ut animum a virtute alienum quavis vitiorum sorde inquinet. Cum vero sine virtute nemo felix esse possit (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitia vero hominem infelicem reddant (§. 403. *part. 1. Phil. pract. univ.*); epicuræus felicitatem veram nunquam consequetur. Enimvero cum per naturam suam appetat felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter ad eum statum tendit, in quo voluptate constanter fruitur (§. 636. *Psych. empir.*), ad quam tamen voluptas apparens, quam vitia procreant, nihil conferre potest (§. 638. *Psych. empir.*); evidens omnino est, quod epicureismus nos ducat ad infelicitatem, dum ad felicitatem contendimus, consequenter quod utamur mediis, quibus finem non consequi possumus, sed potius a via, quæ ad

ad eundem ducit, detorquemur. Quoniam itaque nemo ſanus uti voluerit mediis, quæ talia eſſe agnoſcit, ut eorum uſu finem minime conſequi poſſit, ſed potius fine excidens in malum incidat, quod maxime averſatur; ne epicuræismus ſe commendet, probe perpendendum eſt, quod dum ad felicitatem contendimus, ad infelicitatem properemus.

Nemo eſt, qui neſciat, quantum in animis hominum valeat libertatis opinio & quam exoſum ipſis ſit, quicquid libertati adverſum putatur. Epicuræiſmus libertatem in licentiam convertit, quam nonniſi obligatione civili reſtringit, quæ & ipſa per ſe exoſa eſt, nec parit obſequium niſi cum moleſtia conjunctum, vivide percipiendam, quamprimum eandem obſtare deprehendit epicuræus, quo minus voluptati, quam inhiat, indulgere poſſit animi ſui deſideria expleturus. Itaque ipſa civilis ſpectatur tanquam cauſa infelicitatis. Mallet igitur epicuræus etiam ſolutus eſſe legibus civilibus: quod cum fieri non poſſit, obligationem civilem ſpectat tanquam malum neceſſarium, quod evitare non poteſt, ideoque lætatur quod ſublata obligatione naturali, quæ longe rigidius obſequium poſtulat multoque latius extenditur, genio ſuo adhuc abunde indulgere poſſit. Vivendi igitur licentia epicuræiſmus ſeſe commendat. Porro a prima infantia nobis ingignitur notio hæc boni, quod bonum illud ſit, ex quo voluptatem percipimus, & quicquid a moleſtia nos liberat (§. 5. *part.* 2. *Eth.*), nec appetitus in quicquam fertur, niſi quatenus voluptatem inde percipimus (§. 156. *part.* 2. *Eth.*). Quamobrem cum epicuræiſmus quodvis voluptatis genus promiſcue licitum faciat (§. 117.), appetitum vero non magis ſatiare ſibi videantur homines, quam ſi voluptate quacunque pro lubitu frui poſſint, quamdiu ratione non regitur appetitus; hoc ipſo quoque epicuræiſmus ſeſe ipſis commendat. Quodſi ergo epicuræiſmum averſari debeant, demendus eſt uterque error, ut agnoſcatur, vivendi licentiam

tiam non esse medium consequendi felicitatem & fugandi infelicitatem, nec nos felices reddi, nec infelicitatem a nobis depelli promiscuo voluptatum usu. Observandum quoque hic est, epicuraeos potissimum sectari voluptates corporis, voluptates autem animi parum curare. Quo fine consideranda sunt, quae supra inculcavimus, ne voluptatibus transitoriis nimium statuatur pretium (§. 101.). Equidem ad avertendum animum ab exiguitate pretii delectatio quaeritur in varietate, ita ut *Xerxes* praemium proposuerit ei, qui novum voluptatis genus invenisset: attamen nisi quis caecutire malit in luce meridiana, ex hoc ipso videt, quam parvi fieri debeant voluptates, quarum usu se putat esse felicem.

§. 122.

Quod hic plurimum valeant exempla.

Quoniam ut praecaveamus, nec epicuraeismus nobis se commendet, perpendendum est, quod, dum ad felicitatem contendimus, ad infelicitatem properemus (§. 121.), homines autem se reddere infelices experimur, si ob actiones suas molestiis torquent animum, a quibus liberi esse potuissent, nisi eas patrassent (§. 639. *Psych. empir.*) & veritatum moralium convincimur exemplis (§. 269. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quae uno obtutu comprehendenda exhibent, non nisi multis demonstrationibus evincenda pluribusque regulis praecipienda (§. 297. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *si praecavere volueris, ne in voluptates corporis sensumque quomodocunque hilarantes propendens in epicuraeismum se det, vel etiam epicuraeum aberrationis a recta ad felicitatem via convincere, exemplis docendum est, in quaenam mala homines inciderint, quod voluptatibus corporis indulgerent, & quot molestiis voluptates transitorias luere coacti fuerint.*

Qui in voluptates corporis & eas, quae sensum quomodocunque hilarant propendent, aut in epicuraeismum jam

sese

sese dederunt; bonum non æstimant nisi ex eo, quod sensum hilarat, ideoque sensum hilarantia appetunt, quorum vero est molestus sensus, ea aversantur. Quamobrnm cum sensus ipsis norma sit, ad quam veritatem exigunt, non ratio, ideoque difficile sit rationis lumine mentem ipsorum collustrare, in quo caligant; quæ rationi conformia sunt ad sensum reducenda. Necesse igitur est, ut sensui addictorum oculi convertantur in exempla, & si quidem vix quidem propriis oculis confidunt, quamdiu exceptiunculis quibusdam ea, quæ clarissima sunt, se obscurare posse sibi videntur, ut vel certissima in dubitationem adducantur, assensu ipsorum ab appetitu pendente, ex suo casu sapere doceantur, qui ex alieno sapere nolunt. Quodsi ne sic quidem sapere velint, morbo desperato frustra medelam afferre conaris. Tenenda hæc sunt in omni casu alio, in quo opiniones falsæ ex animo evellendæ: id quod maximam difficultatem habet, quando iisdem appetitus fuerit corruptus & habitus pravus jam altas in animo egit radices. Ultro igitur largior, medelam, quam epicuræismo afferre hic suademus, magis conducere ad eum præcavendum, quam eradicandum. Omnis vitiorum eradicatio difficillima est & non una de causa prorsus impossibilis. Ast cum nec voluntatem, nec assensum alterius cogere nobis detur, & nimis multa intus in homine lateant, quæ nunc in determinationem assensus influunt, præteritis nimirum, quorum maxima est hac in re efficientia, in eandem influentibus, quæ autem nobis minime perspecta sunt; nemo remedia malorum a philosopho desideret, quæ in hominis nullius potestate sunt. Media virturum & remedia vitiorum supponunt hominem rationi obsequentem, cui si quis obsequi vel non possit, vel nolit, corrigere idem est ac æthiopem lavare. Vidimus ante, in epicuræismum influere atheismum & materialismum & tunc eundem vim acquirere majorem. Quamobrem si jam in pugnam descendere velis contra epicuræismum, in pugnam quoque procurrendum adversus atheismum & materialismum,

immo ſubinde quoque debellanda ſunt alia, quæ aluntur, monſtra. Et propterea nonnulla adhuc ſuperaddemus, quæ a præſenti ſcopo videri poterant quodammodo aliena.

§. 123.

Num experientia conſtet, quod cogitationes vi mechaniſmi corporis producantur.

Materialiſta falſo ſibi perſuadet, experientia conſtare, quod cogitationes vi mechaniſmi corporis producantur. Experimur nimirum, quod ad perceptiones noſtras attenti cognoſcimus (§. 664. *Log.*). Quodſi ergo experientia conſtare debet, quod cogitationes vi mechaniſmi corporis producantur; neceſſe eſt, ut ad ea, quæ percipimus, dum ſentimus, attenti cognoſcamus, quod vi mechaniſmi corporis producantur cogitationes, ſeu actus apperceptionis, vi cujus ſenſibilis in organa ſenſoria agentis nobis conſcii ſumus. Enimvero ſi attente conſideremus ea, quæ ſenſu percipi a nobis poſſunt de actione ſenſibilis in organa ſenſoria, & etiam admittamus ea, quæ inde neceſſario conſequi intelligimus, quamvis accurate loquendo eadem non experiamur, ſed potius ex iis, quæ experimur, colligamus; non tamen cognoſcemus, actum apperceptionis, quem diximus, vi mechaniſmi corporis produci. Non provoco jam ad experientiam omnium hominum communem, unde alias intulimus, nullam obſervari actionem corporis in animam, quando ſentimus (§. 948, 949. *Pſych. empir.*); ſed ſuppono experientiam ampliorem, qualis eſt eorum, qui ex anatomia ſtructuram corporis humani perſpectam habent. His utique exploratum eſt, quando v. gr. ab objecto viſibili lumen in oculum immittitur, non modo imaginem in fundo oculi delineari, verum etiam motum imprimi fibrillis nerveis eumque ad cerebrum usque propagari (§. 111. *Pſych. rat.*), quamvis ſi accurate ſingula quoad modum cognoſcendi a ſe invicem diſcer-

discernere volueris, expertis misceantur, quæ inde a nobis colliguntur. Nihil itaque experientia constat, quam dari motum sive fibrillarum nervearum, ex quibus substantia cerebri contexta est, aut fluidi cujusdam subtilis in eodem contenti: in præsenti nobis perinde est, utrum horum eligas, an vero utrumque simul sumas. Dum vero motum illum imaginaris, neque enim sensui patet; nullam notionem habes apperceptionis, vi cujus objecti sensibilis tanquam extra te positi tibi conscius es, ut jam non dicam, nec motum istum esse similem perceptioni, qua sensibile tanquam extra te positum repræsentatur. Cujus vero notionem nullam habemus, id nec cognoscimus (§. 51. *Psych. empir.*). Materialista igitur falso sibi persuadet, experientia constare, quod cogitationes vi mechanismi corporis producantur.

Materialistæ ultro confitentur, se a priori demonstrare non posse, quomodo vi mechanismi corporis producantur cogitationes, veluti undenam sit, ut motui fibrillarum tenerrimarum, vel materiæ cujusdam subtilis insit vis sensibilia extra se sibi repræsentandi & hujus repræsentationis conscientiam habendi, ut cum *Cartesio* loquamur, vel sensibilia percipiendi & perceptiones suas appercipiendi. Immo ignorantiam homini naturalem, ideoque invincibilem defendunt, ut equidem nobis conscii simus quod cogitemus, non vero quomodo cogitemus. Nos ignorare, quid sit materia, consequenter nec definire posse, utrum potentia cogitandi ipsi insit, aut an non a Deo eadem indita eidem sit. Ad experientiam igitur tanquam ad sacram anchoram confugiunt. Hac igitur constare & sibi persuadent, & aliis persuadere conantur, cogitationes vi mechanismi corporis humani produci, cumque vi Anatomiæ, ex qua innotescit structura corporis humani, in quantum sensui patet, aliud in corpore detegi nequeat, quando sentimus, præter motum fibrillarum

nervearum, aut materiæ cujusdam subtilis, in eo cogitationes consistere contendunt. Enimvero ecquis non videt, quod tanta confidentia affirmant, non experientiæ tribuendum esse, sed ex iis, quæ experientia ipsis innotuerunt, nulla consequentia inferri, cum in motu, quem ne ipsum quidem vident, sed omnino ex aliis, quæ per observationem patent, colligunt, nihil sensu percipiant, aut alio quocunque, quem fingas, modo, quod affinitatem quandam cum perceptionibus habet, quarum sibi conscii sunt. Quantumcunque igitur sensui in rerum cognitione tribuant, sine sensuum tamen testimonio fingunt, quod nec a priori, nec a posteriori probare possunt. Quamobrem patet, materialistarum hypothesin nullo fundamento niti, sed precario ab iisdem sumi. Condonandum hoc foret imbecillitati intellectus ipsorum, nisi tantopere gloriarentur acumine suo, ut se solos philosophos profiteantur, eadem vero non sentientes vulgo imperito accenseant. Nolumus in præsenti notare falsa principia, quæ supponunt, cum institutum præsens non sit retundere inscitiam materialistarum, sed saltem ostendere, hypothesin ipsorum esse mere precariam, falsumque esse, quod affirmant, eam scilicet experientia comprobari. Equidem non ignoro, *Cowardum*, Medicum Anglum, aliosque materialistas, substantiam immaterialem pro impossibili habere, immo pro impostura philosophica venditare, quod nullam substantiam concipere possimus sine extensione, materiale autem sit, quod extensum est; non tamen opus est, ut ipsorum argumento refutando multum immoremur: sumitur enim, quod probare nesciunt, non esse possibile ens aliud, nisi quod imaginari possumus & per consequens sensu perceptibile est, modo magnitudo ejus organo sensorio proportionata sit. Ast operæ pretium non est, ut expendamus rationes, quibus hypothesin gratis sumtam defendere conantur, cum ejus impossibilitas satis manifesta sit, suo loco a nobis demonstrata (§. 44. 46. *Psych. rat.*).

§. 124.

§. 124.

Si materialiſmus cum atheiſmo combinatur, atheiſmus felicitati hominum magis nocet. Materialiſta enim cum hominem in machinam vertat, niſi quidlibet fingendi pro lubitu licentiam ſibi arroget, animæ omnem in agendo libertatem denegare tenetur, ut, quicquid demum agat, id ipſi imputari minime poſſit (§. 528. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conſequenter nec pro illicita habere poteſt vivendi licentiam, ideoque epicuræiſmum improbare nequit (§. 718. *part. 2. Theol. nat.*). Enimvero quamvis atheus eventus rerum naturalium abſolute neceſſarios eſſe putet (§. 454. *part. 2. Theol. nat.*), non tamen ideo libertatem animæ negare tenetur (§. 456. *part. 2. Theol. nat.*), cumque in ipſius hypotheſi ſubſiſtat lex naturæ (§. 245. *part. 1. Phil. nat.*), nec per eandem virtus tollitur (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conſequenter nec fundamentum veræ felicitatis ſubvertitur (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque atheus, ſi in errorem materialiſmi incidit, ut hunc atheiſmo miſceat, epicuræiſmum felicitati hominis adverſum probat, *per demonſtrata;* ſi materialiſmus cum atheiſmo combinatur, atheiſmus felicitati hominum magis nocet.

De materialiſmi & atheiſmi combinatione.

Atheiſmus nocet felicitati hominis, quatenus tollit officia erga Deum, quorum maximum momentum eſt in felicitate hominum, quemadmodum ex iis patet, quæ paſſim demonſtrata ſunt in parte tertia Ethicæ. Quoniam tamen non totum felicitatis noſtræ fundamentum ſubvertit, quemadmodum ex demonſtratione propoſitionis præſentis liquet; non tam periculoſa eſt ipſius hypotheſis, quam ſi cum materialiſmo combinetur, a quo epicuræiſmus inſeparabilis. Hoſtem igitur majorem habere nequit genus humanum, quam materialiſtam atheum. Equidem non nego, fieri quoque poſſe, ut atheus neget libertatem animæ, &, quando hic er-

ror hypothesi impiæ miscetur, eodem modo subverti omne felicitatis veræ fundamentum, quam si hypothesi impiæ materialismus accedit: id tamen non præjudicat veritati propositionis præsentis. Instituti vero nostri ratio jam requirebat, ut ostenderemus, quantum nocentior fiat atheismus, si ad materialismum accedit. Atheus qua talis epicuræus non est: ast materialista, qui se nonnisi machinam esse putat, epicuræus fiat necesse est, si hypothesi suæ convenienter vivere velit. Non est, quod objicias atheos practicos, cum quibus in præsenti nobis nihil negotii est: hi enim atheismum affectant, ut epicuræismo, cui dediti sunt, fœnerentur patrocinium.

§. 125.

Errorum simul defensorum differentia.

Errores, quorum unus ex altero necessario sequitur, dicuntur *connexi;* iis autem oppositi, *inconnexi.* Quodsi inconnexorum unus alteri repugnat, ut scilicet uno posito tollatur alter, *contradictorii* sunt: in casu opposito vocantur *combinabiles.* Quoniam non omnes videre possunt, quid uno posito simul ponatur, aut quænam sibi mutuo contradicant; ideo *contingit, ut, qui errorem connexorum unum amplectitur, non tamen assentiatur alteri, & ut ex adverso errores contradictorios foveat*, consequenter *nemini recte imputatur error, quem expresse rejicit, quamvis ex alio, quem defendit, necessario fluat.*

Errores connexos dari, vulgo agnoscitur. Inde est, quod dicatur, dato absurdo uno sequuntur plura. Ideo non minus dantur errorum systemata, quam systema veritatis, quod nonnisi unicum est. Quamvis enim veritates varient pro varietate objectorum, ut ideo diversæ constitutæ sint disciplinæ; veritates tamen in qualibet contentæ partem systematis unius faciunt, si inter se connexæ proponantur. Quando in disciplinis de erroribus agitur, quænam ex errore uno sumto necessario consequantur demonstratur, non vero quæritur, num

num qui errorem sumtum amplectitur defendat quoque ceteros, qui inde necessario consequuntur. Quodsi inde seqnatur error, quem alter agnoscit; connexio errorum facit ad errorem refutandum. Atque hinc enata est methodus demonstrandi indirecta, quæ etiam reductio ad absurdum dicitur (§. 1039. *Log.*), qua vulgo abutuntur consequentiarii, qui argumento ab invidia ducto delectantur (§. 1049. *Log.*). Quoniam vero non omnes eorum necessarium nexum, neque etiam eorum contradictionem agnoscunt; haud infrequens est, ut tam errores contradictorii combinentur, quam connexi dividantur. Sed demus exempla errorum, quos in certas species divisimus. Atheismus & absoluta necessitas eventuum in hoc universo sunt errores connexi; atheismus vero & negatio libertatis voluntatis humanæ sunt errores inconnexi, iidemque combinabiles. Similiter materialismus & error, quo homo in machinam convertitur, itemque negatio libertatis animæ sunt errores connexi; atheismus vero & materialismus errores inconnexi, sed combinabiles. Qui statuit, mundum esse ens a se, eundemque casu puro ortum defendit, errores contradictorios fovet; quod enim a se est, oriri nequit, sed non minus essentia, quam existentia ejus absolute necessaria est. Nihil autem frequentius est, quam ut errores misceantur veritate, ut ideo in evolutione notionum falsarum quod verum est a falso sit separandum, ac propterea aliorum error nos ducere possit ad veri cognitionem. Errores autem tacite combinari & veris misceri solent, quatenus in assensum influunt, de quibus in præsenti non cogitatur. Atque hoc tanto facilius contingit, quod pauci admodum intellectum systematicum curæ habeant, de quo dixi in Horis subsecisivis Marburgensibus A. 1729. trim. brum. n. 3.

§. 126.

Si homines non magis ad similitudinem aliorum & moribus consuetudine præsertim in prima pueritia & adolescentia contractis, quam pravi *Cur errores non insti-*

tantum noceant, quantum poterant.

instituto viverent; errores actiones malas suadentes magis nocerent. Quodsi enim instituto viverent, ea facerent, quæ suadent errores, quos defendunt. Quodsi ergo errores suaderent actiones malas, eas committerent, consequenter legi naturæ contrarias actiones committerent (§. 153. *part. 1. Phil pract. univ.*), quæ nimirum tendunt ad imperfectionem sui & aliorum statusque sui & aliorum (§. 152. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Nocerent itaque tam sibi, quam aliis. Enimvero si magis vivunt ad similitudinem aliorum, qui errores istos non fovent, & moribus consuetudine contractis, qui ab erroribus istis abhorrent; errorum, quos defendunt, nulla est efficientia in actiones ipsorum, sed perinde est, ac si mens ipsorum iisdem non esset imbuta, consequenter errores non nocent, quamdiu in determinationem actionum non influunt. Cumque satis exploratum sit, consuetudinem, quam in prima pueritia & adolescentia nanciscimur, quasi in naturam degenerare, ut expulsio si non prorsus impossibilis, saltem longe difficillima existat; influxui errorum in determinationem actionum ea tanto fortius resistit. Patet itaque, si homines non magis ad similitudinem aliorum & moribus consuetudine præsertim in prima pueritia & adolescentia contractis, quam instituto viverent; errores actiones malas suadentes magis nocerent.

Præsens propositio probe notanda est, ut de nocumento errorum recte statuamus, nec quod possibile est cum actuali confundamus. Quod si omnes viverent, quemadmodum docent, & dogmata sua moribus suis exprimerent; nullus quoque daretur error improbus, qui non in perversos mores foventem traheret. Ast quisquis est, qui nesciat, antiquissimis jam temporibus objectum esse, philosophis, quod aliter loquantur, aliter vivant? Ecquis ignorat, frequentes esse querelas de Theologis, quod fortius loquantur, quam vivant? Quamvis vero

vero non negemus, per malignissima capita optimo cuique hæc objecta fuisse, hodienumque objici; nemo tamen in dubium quoque vocare potest, quod non omnes erroribus suis trahantur in scelera, quæ per eos licita intelliguntur, nec errores suos statuant normam actionum suarum. Hæc non eo fine a nobis in medium adducuntur, ut erroribus pravas cupidines inspirantibus honestatique inimicis patrocinium quæramus; sed ut intelligamus, quænam sit ratio, cur errores pravi subinde minus noceant, quam nocituri videbantur. Aliud nimirum est non nocere, aliud non tantum nocere, quantum quid per se nocere poterat. Nosse rationem, cur id fiat, utile est. Casum, qui utilitatem loquitur, vidimus jam superius (*not.* §. 119.), ac providentiæ divinæ tribuendum, ne pravorum errorum fabri non magis sibi noceant atque aliis (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 127.

De nocumento ex errorum inconnexorum combinatione.

Errores efficiuntur nocentiores, si cum iisdem combinentur alii cum eodem per se minime connexi. Quoniam hic supponuntur errores, qui appetitum in vitia trahunt; si duo errores, qui per se inconnexi sunt, combinantur, aut appetitum in idem vitium trahunt, aut in diversum. Quamobrem si duo errores simul appetitum in idem vitium trahunt; facilius omnino nos ad vitium impellunt, quam si appetitus nonnisi ab uno moveretur. Si vero singuli appetitum ad diversa vitia trahunt, cum non appetamus, nisi id, ex quo voluptatem quandam percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); utroque vitio delectabimur, cum sine errorum combinatione nonnisi alterutro delectaremur. Enimvero quia vitia hominem infelicem reddunt (§. 403. *part. 1. Phil. pract. univ.*), atque imperfectionem ipsius, vel status ejusdem promovent (§. 322. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque errores no-

centiores sunt, quo fortius nos ad vitia impellunt, vel si ad plura simul nos stimulant; errores efficiuntur nocentiores, si cum iisdem combinentur, cum quibus per se connexi non sunt.

Vidimus hoc jam superius in casu particulari, quando nimirum ad epicuræismum accedit materialismus, quem alit atheismus vel Deismus (§. 118.). Quoniam etiam tacite combinari possunt cum errore quodam alii, de quibus non cogitamus eo tempore, quo ille movet appetitum (*not.* §. 125.); vi propositionis præsentis intelligitur, quantum intersit ut constet, quinam error cum eo, qui appetitum movet, combinetur, ut in ejus determinationem una influat. Quodsi existimes, si errores, quos quis una fovet, vel quorum unum alteri miscet, ad diversa vitia appetitum incitent, hanc combinationem nihil facere ad rem præsentem, cum præterea error unus non efficiatur nocentior, sed saltem uterque per se noceat; tenendum est dari casus, in quibus plura vitia influunt in eandem actionem, tuncque utrumque simul influere in appetitus determinationem, immo subinde fugare pugnam, quæ oriri poterat, ut taceam determinationibus quoque appetitus per errores inesse generalia, quæ cum communia sint, efficiunt ut tacite quoque influat error quidam in determinationem per errorem quendam alium, ut determinatio jam fiat facilior, & agendi consuetudo firmior. Qui in latebras & recessus in animis hominum non infelici prorsus successu inquisivit principiis psychologicis instructus & recto intellectus usu pollens, ut non ignoret, quid valeant in appetitum, quæ in perceptionibus confusis involuta sunt; facile hoc capient. Disertius vero de his dicere non est præsentis instituti.

§. 128.

De agnitione errorum connexorum.

Quoniam perinde est, sive errores nocentes per se inconnexi combinentur, sive quis agnoscat errores cum alio quo-

quodam, quem fovet, connexos, error autem efficitur magis nocens, si cum alio nocente, sed per se cum ipso minime connexo combinatur (§. 127.); *error* quoque *efficitur nocentior, si quis agnoscit errores nocentes cum eo, quem fovet, connexos.*

Poterat idem eodem modo demonstrari, quo propositio præcedens, nisi ex eadem per modum corollarii inferre maluissemus, legibus methodi, qua utimur, convenienter.

§. 129.

De custodia conscientiæ ad dilectionem sui requisita.

Qui seipsum diligit, conscientiam suam custodit. Qui enim se diligit, omni studio id agit, ut sit felix, nec fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum excusatio conscientiæ summa voluptate hominem perfundat (§. 468. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque felicitatem nostram promoveat (§. 637. *Psych. empir.*), accusatio autem conscientiæ & morsus ejusdem hominem infelicem reddant (§. 493. *part. 1. Phil. Pract. univ.*); qui seipsum diligit, omni animi contentione id agit, ut conscientia se semper excuset, accusatio autem conscientiæ & morsus ejusdem vitentur. Quoniam itaque conscientia nostra nos excusat, si secundum rectam atque certam agamus (§. 464. *part. 1. Phil. pract. univ.*), minime autem accusare potest (§. 473. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ab accusatione conscientiæ omnium maxime liberi sumus, si agamus secundum rectam & certam liberam (§. 481. *part. 1. Phil. Pract. univ.*), neque morsus conscientiæ metuendi sunt, quamdiu secundum conscientiam rectam & certam agimus (§. 497. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conscientiam vero custodimus, si nobis rectitudo, certitudo & libertas conscientiæ curæ sit (§. 519. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui seipsum diligit, conscientiam suam custodit.

Quæ de custodia conscientiæ tenenda sunt, dudum demonstravimus (§. 597. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*), ut in præsenti de modo conscientiam suam custodiendi non sit dicendum. Se parum diligunt, qui omnem dant operam, ut conscientia dormitet (§. 499. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & consuetudine agendi secundum conscientiam servam contracta in somnum conscientiæ incidant (§. 500. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Conscientia dormitans evigilare potest nobis inconsultis, quando omnium minime cogitabamus, nimirum si experimur mala ex actione necessario consequentia (§. 502. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Decipiunt igitur se atque alios, si sibi aliisque persuadent, conscientiam prorsus deleri posse. Et quando alios docere volunt, quomodo consuetudo male agendi repetitis actionibus sit contrahenda, ut conscientia somno profundo immergatur, oppido falluntur, dum sibi mirifice gratulantur de arte conscientiam delendi, cum hæc ars, si qua est, dudum exercita fuerit ab hominibus sceleratis.

§. 130.

An epicuræismus conscientiam tollere & impedire possit, quo minus morsus conscientiæ sentiantur.

Epicuræismus tollere nequit conscientiam, nec impedire, quo minus morsus conscientiæ sentiantur. Quamvis enim epicuræus existimet licere homini actiones suas determinare ex suo arbitratu, nisi quatenus lege civili prohibentur (§. 718. *part. 2. Theol. nat.*), consequenter licitam faciat voluptatem omnem nullo facto discrimine inter nocuas & innocuas; hoc tamen opinione sua efficere nequit, ne ex actionibus certis consequantur mala, quæ molestiam creant, & ne agnoscat, se sua culpa in hæc mala incidisse, quæ evitare potuisset, vel etiam ne careat bonis, quæ consequi potuisset, nisi actiones quasdam omisisset, consequenter ne judicet, se male fecisse. Quoniam itaque judicandi de actionibus nostris facultas, utrum bonæ, an malæ sint, num committi a nobis debuerint, an potius omittendæ fuissent, conscientia est

(§. 417.

(§. 417. *part. 1. Phil. pract. univ.*); epicuræismus tollere nequit conscientiam. *Quod erat unum.*

Quoniam porro opinione epicuræi, quod omne voluptatum genus licitum sit, ideoque homo promiscue iisdem indulgere possit, prouti ab iis trahitur, effici nequit, ne sentiat molestias, quibus torquetur animus ob actiones patratas, quas earundem causas agnoscit, nec sibi conscius sit affectuum molestorum, qui consideratione actionum perpetratarum excitantur vi definitionum geneticarum, quas in Psychologia empirica de affectibus tradidimus, in hisce autem tædiis cum affectibus molestis, quæ conscientiam consequentem accusantem *per demonstrata n. 1.* consequuntur, morsus conscientiæ consistunt (§. 488. *part. 1. Phil. pract. univ.*); epicuræismus impedire nequit, quo minus morsus conscientiæ sentiantur. *Quod erat alterum.*

Verum omnino est, nos habere conscientiam; quatenus actiones bonas a malis discernere valemus & sic ab educatione pendere, quatenus bonorum & malorum discretio debetur educationi. Quodsi ergo ponamus a prima pueritia persuaderi homini, omnem actionem esse licitam & indulgendum esse omnibus voluptatibus, quibus se trahi sentit; omnis quoque cessabit conscientia antecedens, omnis etiam consequens, quamdiu malum, quod ex actione consequetur, nondum adest, aut, quando ingruit, non agnoscitur, quod ex actione consequatur (§. 422. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem nec male agens metuet malum venturum (§. 822. *Psych. empir.*), nec facti eum pœnitebit (§. 759. *Psych. empir.*), cumque verecundia ipsi nulla sit, a pudore quoque liber erit (§. 779. *Psych. empir.*). Et hactenus ipsi nullas molestias creant actiones vel patrandæ, vel patratæ, consequenter conscientia ipsius animum non perturbat, nec inquietum reddit, neque ullos conscientiæ morsus sentit (§. 499. *part. 1.*

Phil. pract. univ.). Enimvero opinione tua nihil immutatur in actionibus nostris & natura rerum, ne exinde sequantur, quæ necessario consequuntur, absque iis autem consecuta non fuissent, consequenter nec opinione tua voluptas, quæ sive in se nocua est, sive actione tua efficitur nocua, vertetur in innocuam: id quod nemo sanus sibi persvadebit, aut aliis temere persuadere audebit. Neque etiam porro efficere poteris, ut non agnoscatur, mala, quæ ex actionibus tuis propullulant, ex iisdem promanare, si vel maxime contendas absoluta quadam necessitate omnia fieri, nec quicquam eorum, quæ homini contingunt, evitari posse, nisi hominem amentem efficias cum usu facultatum cognoscendi omnem rationis usum auferens. Quando vero agnoscit, ex actione sua provenire hæc mala, quæ animum affligunt, & ex fruitione voluptatis molestias præsentes; actiones a se patratas esse malas & voluptatem, qua fruitus est, nocuam esse actu agnoscit, sive illam malam, hanc nocuam appellare velit, an nolit, atque morsus conscientiæ actu sentit, sive eos hoc nomine appellare malit, an nolit: neque enim de nomine lis est, sed de re, quæ eodem significatur. Res ipsa talis manet, qualis in se est, sive eam certo nomine significare velis, sive nullo: impositio nominis minime facit, ut sit quod est. Non ideo intellectus nullus datur, ratio nulla est, quia usus intellectus & rationis educationi & consuetudini cum hominibus intellectu & ratione utentibus acceptus ferendus: ita etiam conscientia propterea nulla est, morsus conscientiæ nulli sunt, quod educationi debeatur, ut illa se exerat, utpote ab usu intellectus atque rationis pendens. Intellectus & per consequens ratio, quæ usum illius supponit, per modum potentiæ natura homini inest & educatione a potentia ad actum perducitur, ut eadem uti possimus & rationales actu efficiamur. Quamprimum vero usum facultatum cognoscendi & cum eo simul usum rationis consecuti sumus; conscientia quidem aliquandiu dormitare potest, quatenus præjudicatis opinionibus occæcatam possidemus mentem, non tamen

tamen impediri, quo minus evigilet, nec, quando evigilat, quo minus agnoſcamus, quales ſint actiones malæ, quænam voluptates nocuæ, niſi nobis ipſis contradicere velimus. Nullus equidem dubito fore, ut epicuræi materialiſtæ pertinaciter defendant ſuum de conſcientiæ ac morſuum ejus nullitate errorem, cum faſtus eorum non permittat, ut eundem confiteantur & ad ſaniorem mentem redeant; ſed non minus certus ſum, quæcunque tandem fundant tela, ea fore imbellia, haud difficulter confringenda, immo longe fortius in ſuccubituros retorquenda. Quid ſit natura humana ignorant, qui conſcientiam ab eo ſeparant, indivulſo nexu ipſi cohærentem.

§. 131.

Perceptio jucunda dicitur, cum qua voluptas una appercipitur: ex adverſo autem *moleſta*, cum qua moleſtia appercipitur. *Perceptio jucunda & moleſta quid ſit.*

Definimus hic perceptionem jucundam & moleſtam, ubi ſpuriam felicitatis notionem a genuina diſtingvi opus eſt, ne illa dilectioni ſui officiat. Qui notionem felicitatis ſpuriam habent, genuina deſtituuntur, ſenſu agnoſcere volunt, quod intellectu comprehendendum. Quamobrem in notionibus confuſis acquieſcentes terminos non ſatis explicant, & vocabula in communi ſermone recepta in vago quodam ſignificatu adhibent. Veram igitur dilectionem ſui ſtabilituri cum falſam felicitatis notionem rejicere debeamus; terminis diſtincta explicatis, ut determinatus ſit eorum ſignificatus, definienda, non tam verbis eorum, qui falſam de felicitate opinionem fovent, quam aliis, quibus in ſyſtemate noſtro determinatæ notiones reſpondent, & quibus notiones confuſæ errantium ad diſtinctas revocantur, ut error manifeſtior fiat. Senſum, quatenus facultatem quandam animæ denotat, diſtinximus a ſenſatione (§. 65. 67. *Pſych. empir.*), & perceptionem latius extendimus quam ad ſenſationem (§. 24. 92. *Pſych.*

Psych. empir.), apperceptionem autem divisimus a perceptione (§. 25. *Psych. empir.*). Dicitur vero etiam anima appercipere modificationes suas, aut, si mavis actus, qui in eadem producuntur, quatenus per eos seipsam quasi sibi repræsentat, dum fit objectum congnitionis sui. Ea igitur de causa perceptionem dicere maluimus, quod notionis felicitatis spuriæ fabri forsan sensum, vel sensationem dicerent, quemadmodum idiomate patrio angenehme Empfindungen vocant, quod hic perceptionem jucundam appellamus. Sive igitur illud, cujus nobis dum sumus conscii, sit quidpiam ad animam nostram pertinens, sive aliud ab eadem diversum, quando nobis simul sumus conscii voluptatis, cujus illud tanquam causa spectatur, perceptionem dicimus jucundam. Jucunda igitur est perceptio tam si dulcedinem sachari percipimus, quam si ad actus ex habitu proficiscentes animum attendimus. Quod de perceptione jucunda diximus, idem transferendum ad perceptionem molestam. Loquimur equidem subinde cum vulgo, si mens nostra ex contextu & substrata materia facile intelligi potest; in demonstrationibus vero terminis demenda est omnis ambiguitas, significatum ipsis respondentem ad notiones determinatas revocando. Si quis vero malit sensum jucundum appellare, quam nos perceptionem jucundam dicimus, & notione confusa contentus esse, quam experientia menti insinuat; per nos abundet sensu suo. Sæpius enim jam inculcavimus, nos cum nemine cum verbis litigaturos, modo rem teneat, quibuscunque tandem verbis eandem significare voluerit.

§. 132.

Dilectionis sui impedimentum felicitatis ex perceptioni-

Si quis felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimat quid sit felicitas ignorat, dilectioni sui maxime adversatur, & perperam hominem pro animali omnium miserrimo habet. Cum enim perceptio jucunda sit, cum qua voluptas una appercepitur (§. 131.); qui felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis

dis æstimat, is eum statum pro felicitate habet, in quo voluptate fruitur, nullo facto discrimine inter voluptatem veram & apparentem, nocuam atque innocuam. Quoniam itaque hic status jucundus status est (§. 105. *part. 2. Eth.*), status autem jucundus a felicitate differt (§. 106. *part. 2. Eth.*); si quis felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimat, quid sit felicitas ignorat. *Quod erat primum.* ***bus jucundis æstimatio.***

Qui se ipsum diligit, omni studio id agit ut sit felix, sibique cavet, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter necesse est ut norit quid sit felicitas, ne, cum felicitatem consequi studet, ab eadem eo longius recedat, quo citatius ad illam fertur. Enimvero qui felicitatem ex perceptionibus jucundis æstimat, quid sit felicitas ignorat, *per demonstrata n. 1.* Quamobrem cum ignorantia veræ felicitatis dilectionis sui impedimentum sit (§. 87.); dilectioni sui maxime adversatur, qui felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimat. *Quod erat secundum.*

Qui felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimat, cum perceptiones jucundæ illæ sint, cum quibus voluptas una appercipitur (§. 131.), intensitatem voluptatis ex vivacitate illarum æstimat, ideoque fieri nequit, quin voluptates, quæ sensus hilarant, majores ipsi videantur illis, quæ mentem demulcent (§. 102.), consequenter voluptatibus corporis maximam in felicitate hominis partem tribuat, nisi forsan vitia in appetitum sensitivum tacite influentia voluptatibus animi misceant voluptates nocuas, ut, quæ ipsarum est vivacitas, ad illas trahatur. Quamobrem ubi videt, ea, quæ sensum hilarant, non esse in potestate sua, nec eorum adeptionem votis nostris respondere, ut triste potius desiderium post se relinquant, eas esse transitorias & nimis

frequente earum usu sensim sensimque vilescere, ut tandem ipsarum nos pertædeat, immo præsentissimum nocumentum nonnullarum usum valde restringat, ex adverso vero indies contingant, quorum molesta est perceptio, non sine molestia, quæ animum inquietat, appercipienda (§. 140.); cum miser existimetur homo, qui malo affligitur (§. 329. *part.* 2. *Eth.*), miseriam vitæ humanæ felicitatem, qua frui datur, longe superare sibi persuadet. Enimvero cum ignoret, quid sit felicitas, qui eam ex perceptionibus jucundis æstimat, *per demonstrata n.* 1. &, si curatius in causas molestiarum inquiramus, simulque perpendamus, miserum tunc demum esse infelicem, si malo suo affligitur (§. 329. *part.* 2. *Eth*), ipse molestiarum, quibus torquetur, faber sit; perperam hominem pro animali omnium miserrimo habet. *Quod erat tertium.*

Æstimatio felicitatis ex perceptionibus jucundis vulgo probatur, quem esse pessimum veritatis interpretem dudum agnoverunt sapientiores. Vulgus quoque continuas parit querelas de miserie humana, quæ protinus cessarent, si felicitatem suo modulo metiri didicissent. Fluit hæc æstimatio ex notione boni a prima infantia animo ingenita (§. 5. *part.* 2. *Eth.*), quæ cum seductrix evadat, quando voluptas nocua ab innocua non discernitur (§. 6. *part.* 2. *Eth.*), recto intellectus usu corrigenda, ne voluntas & noluntas corrumpatur (§. 15. *part.* 2. *Eth.*). Quoniam hæc correctio negligitur, turba, quam sensus, non ratio regit, inhiat promiscue voluptates, quæ sensum hilarant, seu perceptiones quaslibet jucundas, dum ad felicitatem contendit, nubem pro Junone amplectens. Sicuti autem ista felicitatis æstimatio maxime dedecet hominem, qui philosophus audire vult; ita quoque dilectioni sui maxime adversatur, quam corrumpit, ut turbam secutus perceptiones plures experiatur molestas, quam jucundas, nec jucundæ satiare possint animum. Hæc dum animad-

animadvertit, conscius sibi, se cum vulgo sentire, in rationem perceptionum molestarum inquirere debebat, ut intelligeret, cur jam molesta percipiat, & cur ea, quae casu quodam infelici accidunt, molestiis torqueant animum, miseriae suae fontem in se deprehensurus (§. 329. *part. 2. Eth.*), ut ex casu suo sapiens a deviis in viam rectam reducatur. Enimvero cum caligare malit, quam praejudicatas opiniones in prima infantia & pueritia haustas, turbae probatas, a qua se separare non vult, missas facere, culpam suam in fatum inexorabile conjiciens moestas expromit mente querelas, quas nullo modo compescere novit. Idem hoc omnino est ac putare, quod homo sit felicitatis incapax, praeclusa ad eandem via, appetitu felicitatis non alio fine dato, quam ut sit miserior, & miseriam suam eo magis sentiat. Videmus itaque, quantum aestimatio felicitatis ex perceptionibus jucundis obstet dilectioni sui, voluntati constanti ac perpetuae promovendi felicitatem suam (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), & quod totum philosophiae moralis fundamentum subvertatur, si eidem philosophiam moralem superstruere tentemus.

§. 133.

Quomodo impedimentum istud tollatur.

Quoniam felicitatis ex perceptionibus jucundis aestimatio dilectioni sui maxime adversatur, & caligantes querelis de miseria hominis immedicabili incendit (§. 132.), ut errore suo non agnito maneant infelices; *Qui seipsum diligit, nec in Numen saevum*, quod longe benignissimum (§. 699. *part. 1. Theol. nat.*), hominem felicem esse vult (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), *injustas effundere vult querelas*, *verum bonum*, ex quo vera nascitur voluptas (§. 559. *Psych. empir.*), *agnoscere & voluptatem innocuam*, quae nunquam in molestiam degenerat, nec molestiam parit (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *a nocua*, molestarum perceptionum creatrice (§. 384. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *separare discat necesse est.*

Sufficienter ea exposuimus, quæ ad agnoscendum bonum verum & ad separandum voluptatem innocuam a nocua scitu necessaria sunt, ut ea hic repetere non teneamur. Passim tradita solerter expendenda sunt, nec amplius verendum erit, ne statum jucundum cum felicitate confundentes felicitatem ex perceptionibus jucundis æstimemus. Ad hoc studium nos incitat ipse appetitus felicitatis voluptatibus sensum hilarantibus non satiandus. Naturæ vocem qui audire non vult, sed ab ea animum ad querelas convertit; is oscitantiam suam, non vero naturam ejusve autorem Deum saltem tacite accuset, quod miseriam suam infelix fortunæ suæ faber indies augeat, seque in eandem præcipitem det sua sponte, cum evitare posset, in medio calamitatum, quas evitare non poterat, felix futurus, modo in providentia divina acquiescere (§. 438. *part. 3. Eth.*), Deoque confidere didicisset (§. 422. 440. *part. 3. Eth.*). Epicuræi ex perceptionibus jucundis felicitatem æstimant, & ut aures obturent, ne vocem naturæ audiant, arti delendi conscientiam student, de qua inventa sibi gratulantur, quamvis revera nulla detur (§. 130.), rationem ejurare & verecundiam exuere jubent, ne tamen videantur absque ratione defendere contradictorii ingenii homines, quod nulla ratione defendi potest, epicuræismo materialismum & atheismum, aut saltem deismum miscent. Horum enim fiducia sibi videntur invenisse miseriæ humanæ remedium, ut sibimet ipsis manus violentas inferendo miseriæ finem faciant ejus pertæsi, ne, cum opinione sua felices esse nequeant, inviti sint infelices. Dari homines tam alienatæ mentis nostro ævo dubitari nequit, quo latere nolunt, sed in publicum prodeunt, quamvis quidam eorum nondum sint adeo perfrictæ frontis, ut omnem prorsus pudorem exuerint & impietate glorientur. Qui genus humanum diligunt, quemadmodum seipsos & salutem Reip. curæ habent, errores istos nocentissimos abominantur, & hominum a dilectione sui tam procul remotorum miserentur. Et amor nobis suadet, ut veram ad felicitatem viam monstrantes, errores ipso-

ipſorum atro carbone notemus eorundemque fontem candide aperiamus, ut, ſi vel ipſi, qui tam perverſæ mentis ſunt, ad ſaniorem reduci nequeant, non tamen alios pravis dogmatis in errores adeo nocentes trahant.

CAPUT III.

De Cura animæ.

§. 134.

Per *Curam animæ* intelligimus eam, quam conferre debemus in perfectionem animæ accidentalem. Idiomate patrio dicitur die Vorſorge vor die Seele. *Cura animæ quænam ſit.*

Perfectio eſſentialis cum ab eſſentia animæ in ſe immutabili (§. 300. *Ontol.*) dependeat (§. 528. *Ontol.*), ideoque homini naturalis eſt, poteſtati noſtræ minime ſubeſt (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*). Nullus hominum alias ſibi dare poteſt dotes naturales, quam natura ipſi conceſſit, cum per eſſentiam ejus aliæ non ſint poſſibiles, quam quas habet. Quamobrem cum iis contentus eſſe teneatur quilibet, ſive velit, ſive nolit, ſupervacanea quoque eſt omnis cura, ſi quam in perfectionem eſſentialem conferre velit. Omnis itaque cura, quam in perfectionem animæ conferre valemus, accidentalem reſpicit. Et quamvis conſervatio eſſentialis videatur poteſtati noſtræ non prorſus ſubducta, in quantum ea a corpore dependet, veluti dum læſo organo ſenſorio læditur facultas ſentiendi, aut dum in morbis imaginatio corrumpitur; hæc tamen non tam ad curam animæ, quam corporis ſpectat, de qua in capite ſequente agemus.

§. 135.

Quoniam perfectio animæ accidentalis conſiſtit in conſenſu omnium uſuum facultatum animæ tam ſuperiorum, *Quænam ad curam*

animæ requirantur. quam inferiorum (§. 201. 202. *part.* 1. *Jur. nat.*), usus vero facultatum in eliciendis actibus (§. 198. *part.* 1. *Jur. nat.*), acquirendus quoad facultates superiores (§. 199. *part.* 1. *Jur. nat.*), naturalis quoad inferiores (§. 200. *part.* 1. *Jur. nat.*), quamvis & hic quoad ministerium intellectus perfici possit (§. 17. 65. 69. *part.* 1. *Eth.*), nec minus appetitus sensitivus una cum aversatione sensitiva perfici queat, quatenus in consensum cum rationali reducendus (§. 270. *part.* 1. *Jur. nat.*), ut de facultatibus cognoscendi intermediis, attentione & reflexione, quarum ministerio itidem utitur intellectus (§. 14. *part.* 1 *Eth.*), jam nihil dicamus (§. 15. *part.* 1. *Eth.*), consequenter ad perfectionem animæ accidentalem requiruntur habitus iisdem utendi & habitus mediantibus ipsis acquirendi, cura autem animæ versatur circa perfectionem ejus accidentalem (§. 134.); *qui curam animæ habere vult, operam dare debet, ut habitus utendi facultatibus animæ & habitus harum usu ulterius comparabiles acquirat atque acquisitos conservet ac ulterius indies perficiat.* Quoniam itaque in parte prima & secunda Ethicæ ostendimus, quomodo intellectus cum ceteris facultatibus, quarum ministerio utitur, perficiatur & habitus intellectus acquirantur, & quomodo voluntas & noluntas bona efficiatur, perficiatur & emendetur, nec non in parte altera Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus, quæ ad animum perficiendum & emendandum faciunt; *quæ in parte prima Ethicæ de intellectu perficiendo & virtutibus intellectualibus tam formalibus, quam materialibus demonstrata sunt, nec non in parte altera Philosophiæ practicæ universalis de praxi morali in genere docentur, ea omnia curam animæ respiciunt.* Et, quod ex modo dictis facile intelligitur, *curam* quoque *animæ respiciunt omnia, quæ in ceteris Ethicæ partibus demonstrantur & inculcantur.*

Patet

Patet itaque, quam multa requirantur ad curam animæ, si quidem nihil desiderari debet, quamvis vulgo nulla habeatur, quasi in totum fortunæ sit committenda, nisi quatenus mores ad eandem ducunt: id quod tamen vix ultra educationem extenditur, utut etiam in hac maxima pars eorum, quæ facienda erant, fortunæ relinquatur. Anima præcipua hominis pars est: ea enim distinguitur a rebus mere materialibus & in quantum usu facultatum cognoscendi rationis usum acquirit, ut actiones suas eidem convenienter dirigere possit, a brutis differt, & recta actionum directione felicitatis compos fit, qua brutis frui minime datur. Quamobrem homini quoque potissimum incumbere debebat cura animæ & cura corporis propter animam. Male igitur personam hominis gerunt, qui vel curam corporis & animæ simul abjiciunt, vel solam corporis curam habent. Discimus quoque ex iis, quæ in propositione præsente dicta sunt, a cura animæ nunquam esse desistendum, non modo ea de causa, ne habitus acquisiti amittantur, verum etiam ut ulterius perficiantur. Absit enim, ut existimes, habitus singulos, circa quos versatur cura animæ, ad eum perfectionis gradum evehi posse, ut ulterius perfici nequeant. Recte enim jam dudum inculcatum est, quod subsistere hic idem sit ac recedere. Obiter quoque observamus, quod felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimantes fingant quandam felicitatem sibi cum brutis communem, ut propterea non sit quod miremur, si bruta feliciora pronuncient hominibus, quia non tot molestas perceptiones habent, quot homines, & intellectu destituta rationisque usu minime pollentia mala sua non perinde sentiant, quemadmodum homines. Huc etiam referunt, quod conscientia careant, quam pro carnifice hominis habent, ac tandem in eam dementiam prolabuntur, ut sibi persuadeant, ad similitudinem brutorum esse vivendum, si felices esse velimus.

§. 136.

§. 136.

Quænam hic de eodem tradenda.

Quia omnia, quæ de intellectu & voluntate ac noluntate perficiendis & de virtutibus intellectualibus & moralibus in Ethica & philosophia practica universali demonstrantur, ad curam animæ spectant (§. 135.); *in præsenti de cura animæ ea saltem tradenda sunt, quæ in genere de eadem tenenda, ceteris ad exercitium hujus curæ spectantibus.*

Nimirum qui operam dare debet, ut ea faciat, quæ de perficiendis facultatibus animæ in usum virtutum intellectualium & moralium & de cultura earum præcipiuntur, & de fuga vitiorum inculcantur; ad ea facienda, iisdem opposita fugienda voluntatem & noluntatem ad constantiam & perpetuitatem ante determinare debet in genere, quam eandem sibi promittere potest quoad singulas virtutes ipsisque opposita vitia, ne a vero tramite deflectat, sed omnem vitam ad normam rationis componat. Quamobrem haud difficulter patet, singularem quandam dari curam, ut mens sana conservetur. Et de hac in præsenti nobis est dicendum.

§. 137.

An cura animæ virtus sit.

Cura animæ virtus est. Cura enim animæ confertur in acquirendos, conservandos & perficiendos habitus utendi facultatibus animæ atque habitus usu earundem comparandos (§.135.), seu perfectionem animæ accidentalem (§.134.). Quoniam itaque lege naturali præcipitur, ut actiones nostras omnes dirigamus ad perfectionem nostram, minime autem ad imperfectionem (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & eadem obligamur ad consequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquisitu nobis possibilem (§. 211. *part. 1. Jur. nat.*) atque consensum usus earundem (§. 204. *part. 1. Jur. nat.*); cura animæ legi naturæ conformis est. Quamobrem

obrem cum omnis habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi virtus sit (§. 321. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); cura animæ virtus est.

Nemo negat, curandum esse, ut sit mens sana in corpore sano. Hoc ipso autem præcepto cura animæ & corporis continetur, quamvis cura corporis latius extendenda videatur: de quo in capite sequente disquiremus. Quemadmodum sanitas corporis eum denotat statum, quo singulæ ipsius partes munere suo rite funguntur (§. 345. *part.* 1. *Jur. nat.*); ita mens sana dicitur, quando singulæ facultates impenduntur in eum usum, quem habere debent. Quamobrem sicuti peculiaris datur cura in sanitatem corporis conferenda; ita etiam cura quædam peculiaris est, quam mentis sanitas exigit, ut scilicet semper faciamus rectum facultatum animæ usum, vitemusque abusum & non usum. Atque hinc apparet curam animæ potissimum versari circa exercitium virtutum & fugam vitiorum vitationemque omnis culpæ, atque nos incitare ad tollendam imperfectionem nobis adhuc inhærentem, quæ recto facultatum usui & vitando non usui obstat. Sed hæc omnia ex sequentibus luculentius elucescent. Non igitur fingimus virtutem, quæ non datur, nec præter necessitatem a virtutibus ceteris separamus inutiliter, quæ ipsis communia sunt, sit ita quod cura animæ ceteris virtutibus quasi immersa vulgo consideretur, quemadmodum etiam pietati & obedientiæ erga Deum accidit, quæ tamen hoc non obstante tanquam peculiares virtutes considerandas esse abunde patet ex iis, quæ in parte tertia Ethicæ de utraque demonstravimus. Quamvis enim in praxi ad exercitium unius virtutis concurrant etiam aliæ, immo sine hoc concursu illa omnibus numeris absoluta esse nequeat; hoc tamen non obstante de singulis sigillatim agendum, ut ante acquirantur, quam ad exercitium reliquarum concurrere possunt. Quoniam in Ethica docendum est, quomodo habitus actiones nostras juxta legem naturæ determinandi acquirere debeamus,

hi vero habitus virtutes sunt (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); in virtutibus quoque discernendis non sequimur autoritatem aliorum, qui eas in certas species distinxerunt & peculiaria iisdem nomina imposuerunt, multo minus acquiescimus in acumine vulgi, quod, prouti occasio tulit, certis nominibus quæ diversa ipsi videbantur discrevit, sed ipsa lege naturæ duce utimur, ad cujus observantiam alios perducere intendimus monstraturi iter, quod faciendum, ut consequamur aptitudinem vivendi vitam hominis. Cum enim homo iis gaudeat facultatibus, quarum recto usu efficitur rationalis; naturæ ejus maxime convenit, ut ratione dirigat actiones suas. Alias nimirum non vitam hominis vivere dicendus. Nemo igitur miretur, quod in tractanda Ethica a more communi discedamus.

§. 138.

Quamnam sollicitudinem cura animæ exigat.

Qui curam animæ habet, sollicitus est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit. Cura enim animæ confertur in perfectionem ipsius accidentalem (§. 134.), consequenter in eam, quæ a nobis acquirenda, non vero per naturam actu inest (§. 202. *part. Jur. nat.*). Quamobrem cum omnis cura animæ ad perfectionem ejus acquisitu possibilem tanquam ad scopum tendat, consequenter fieri nequeat, ut curam animæ habeat, cui non firmum propositum est animum suum quantum fieri potest perficiendi, perfectionem vero acquisitam conservandi & ad majorem gradum evehendi; qui curam animæ habet sollicitus omnino est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit.

Sollicitudo hæc præcipuam partem ejus curæ facit, quam de anima habere debemus, tantum abest, ut ab ea separari possit.

possit. Dicitur cura in genere sollicitudo de re quadam, quatenus ejus acquisitio, vel conservatio dubia videtur, in quam fertur appetitus, vel etiam eventus possibilis, quem aversamur. Quamobrem sollicitudo ista stimulus est ad omnia facienda, ut id, quod appetimus, acquiramns, vel cujus jacturam aversamur, conservemus, aut malum, quod metuimus, avertamus, in quantum in potestate nostra est. Si quid enim in potestate nostra non est, agnita impotentia nostra subsistimus in voluntate inefficaci, aut in votis. Cura igitur animæ requirit sollicitudinem, ne forsan non usu facultatum nostrarum omittatur, quod ad perfectionem acquirendam, vel conservandam & augendam fieri poterat, vel illarum abusu committatur, quod obstare poterat, quo minus eandem consequamur, aut jam acquisitam augeamus, vel etiam periculo eam amittendi nos exponere poterat. Atque hinc intelligitur qualis sit animus ejus, quem cura animæ occupat.

§. 139.

Quoniam qui curam animæ habet sollicitus est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit (§. 138.), diligentia vero consistit in commissione eorum omnium, quæ certo fine fieri debent (§. 751. *part. 1. Phil. pract. univ.*). *Qui curam animæ habet, in promovenda perfectione ejus omnem diligentiam adhibet.* ***Diligentia promovendi perfectionem animæ a cura animæ dependet.***

Nascitur diligentia ex sollicitudine, sine qua cura animæ non concipitur. Multi sunt actus animæ, quorum unus ab altero dependet, quique simul adesse debent, siquidem curam animæ habere dicendus es, quemadmodum quoque in ceteris contingit, acute a se invicem distinguendi, quamvis vulgo hoc negligatur, Sane nisi hoc facias, distinctam curæ, quæ animæ causa habenda, notionem non consequeris, saltem non

quantum satis est. Facile autem fieri poterat, ut non sufficientem curam in perfectionem animæ vel adipiscendam, vel ad gradum sublimiorem evehendam conferas, nisi satis distinctam, &, quantum sufficere poterat, adæquatam ejus notionem habeas. Quodsi hoc monitum ubivis observes, facile videbis, nos nullibi affectare subtilitates inanes ostentationis magis, quam utilitatis gratia: a quo puerili more dudum alieni sumus, qui jam sæpius professi sumus nos non ad pompam, sed ad utilitatem generis humani philosophari, quem finem nobis in omni labore nostro constituimus, utiles nos præbere volumus aliis, ut ipsis inserviendo consumamur, quippe dudum convicti, neminem hominum sibi soli vivere.

§. 140.

Circumspecte agendi morem cura animæ gignit.

Similiter quia curam animæ habens sollicitus est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ promovendam quomodocunque facit (§. 138.), ideoque necesse est, ut actiones nostras tam positivas, quam privativas probe expendamus, ne quid faciamus, quod erat omittendum, vel omittamus, quod erat faciendum, nisi aliquid in cura animæ desiderari debeat; *Qui curam animæ habet, non modo ad actionem suam quamcunque animum attendere, verum etiam expendere debet, cur eandem committat, vel omittat, ad quemnam habitum vel acquirendum, vel conservandum, vel ulterius perficiendum faciat, & num facultatibus omnibus decenter utatur*, ideoque *quicquid agat, certus esse studeat opus est, se ne latum quidem ungvem a lege naturæ*, actionum humanarum norma immutabili (§. 142. *part. 1. Ph. l. pract. univ.*), *discedere*, consequenter *ut circumspecte agat.*

Alia longe ratio est sanitatis animæ, quam corporis. In corpore sano actiones naturales omnes recte se habent, quamdiu

diu ſtructura organorum illæſa perſiſtit, nec error quidam externus, ut cum *Galeno* loquamur, contingit, ut actio organi impediatur, ad quam producendum ipſum in ſe ſpectatum aptum eſt. Enimvero ſi mens ſana eſſe debet, uſus facultatum ſtudio noſtro acquirendus & in agendo liberæ deinceps voluntati ſubjicitur, ita ut ratione regendus ſit. Quamobrem actiones liberæ requirunt circumſpectionem, quam nobis inſinuat cura animæ. Perpendendum vero eſt, quomodo actiones noſtræ tendant ad perfectionem animæ atque ſtatus ejusdem, ut qualis circumſpectio adhibenda ſit ſatis intelligatur. Nimirum actiones non modo tendunt ad perfectionem noſtram, ſi pertinent ad exercitium, quo habitus acquiritur (§. 430. *Pſych. empir.*), verum etiam quælibet actio ex habitu proficiſcens facit ad ejus conſervationem & perfectionem (§. 431. *Pſych. empir.*). Præterea quoque fieri poteſt, ut circumſtantiæ ſingulares caſus emergentis uſum facultatis cujusdam alterent, ut actio alias bona a rectitudine ſua deflectens labe inficiatur, facile deinceps in ipſum habitum derivanda, niſi cautio adhibeatur. Actiones autem ad perfectionem ſtatus tendunt, quatenus ſunt cauſa voluptatum & moleſtias arcent.

§. 141.

Cura animæ ſtudii virtutis conſervatrix & conſtantiæ ac perpetuitatis voluntatis creatrix.

Cura animæ ſtudium virtutis conſervat & virtuti voluntatis conſtantiam & perpetuitatem conciliat. Qui enim curam animæ habet, omnem diligentiam adhibet in promovenda perfectione animæ (§. 139.). Quamobrem cum perfectio animæ acquiſita in virtutibus intellectualibus & moralibus conſiſtat (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*); virtutibus intellectualibus & moralibus indefeſſam operam navat. Cura igitur animæ ſtudium virtutis conſervat. *Quod erat unum.*

Qui curam animæ habet ſollicitus eſt, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomo-

docunque promovendam facit (§. 138.) & actiones suas omnes expendit, ad quemnam habitum acquirendum, vel conservandum, aut perficiendum faciant, certusque esse studet, ne latum quidem ungvem a lege naturæ discedat (§. 140.). Quoniam itaque perfectio animæ in virtutibus intellectualibus & moralibus, qui sunt habitus intellectus & voluntatis atque noluntatis (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*), consistit (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), virtutes autem sunt habitus actiones suas legi naturæ conformiter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui curam animæ habet, a virtutis tramite nullo modo se abduci patitur, sed in eodem semper manet. Quamobrem cum constantia voluntatis consistat in immutabilitate in casu præsenti, & perpetuitas in identitate in eodem casu recurrente, quo scilicet idem agendum est, quod antea fuerat actum (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*), & utraque ad virtutem requiratur (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*); cura animæ virtuti constantiam & perpetuitatem voluntatis conciliat. *Quod erat alterum.*

Cura animæ tota consistit in eo, ut virtutes morales acquiramus, conservemus ac indies, quantum datur, perficiamus, virtutes autem intellectuales, in quantum sine iis virtutes morales subsistere, vel incrementum capere, aut ad gradum sublimiorem evehi nequeunt. Etenim virtutes intellectuales non per se appetuntur, sed propter morales. Intellectus regere debet appetendi & aversandi facultatem, ac inprimis rationalem, seu voluntatem & noluntatem, ut homo recte agendo felicitatem consequatur, in quam naturaliter fertur appetitus ejus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quemadmodum itaque Rector civitatis est propter populum, non vero populus propter ipsum; ita quoque intellectus propter voluntatem & noluntatem, non vero voluntas & noluntas propter intellectum homini competere censendus est.

Et

Et idem in genere intelligitur de facultatibus cognoſcendi & appetendi atque averſandi. Ordinem igitur naturæ pervertunt, qui felicitatem ex perceptionibus jucundis æſtimant, quaſi facultates cognoſcendi habeat homo propter appetitum & averſationem, ut is perceptiones jucundas procuret, hæc moleſtas abigat, quemadmodum ordinem Reip. pervertunt, qui populum propter Rectorem civitatis eſſe fingunt, ut is in omnium eorum, quæ ipſum delectant, abundantia vivat. Ac ideo contingit, ut felicitate cadant qui ordinem naturæ pervertunt in uſu facultatum animæ, ſeu earum a ſe invicem dependentia, ſicuti ſalus Reip. perit, ſi ordo Reip. quoad mutuam dependentiam Rectoris civitatis & ſubditorum pervertitur. Qui curam animæ habet, naturæ ordinem ſequi, non pervertere debet. Quamprimum vero quis curam animæ abjicit, voluntas conſtans & perpetua eſſe nequit, qua fervet virtutis cultura. Cum enim actiones ſuas non amplius referat ad perfectionem ſuam, ut inde deſumantur motiva agendi, quæ in omni caſu eadem ſunt, ſed motiva potius aliunde petita admittit, quæ pro varietate circumſtantiarum variant, a ſuo propoſito ſe dimoveri patitur, nec idem ſemper agit in eodem caſu recurrente, non ſemper ſibi ſimilis. Deeſt igitur voluntatis conſtantia & perpetuitas (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*), quam virtus requirit (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 142.

Quoniam cura animæ ſtudium virtutis conſervat atque virtuti conſtantiam & perpetuitatem voluntatis ac noluntatis conciliat (§. 141.), ſine virtute autem nemo felix eſſe poteſt, nec felicitas a virtute ſejungi poteſt (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *cura animæ felicitatem hominis promovet, tum qua acquirendam, tum qua conſervandam*, conſequenter *qui felix eſſe vult, curam animæ ſemper habere, nunquam abjicere debet.* *Motivum curæ animæ.*

Feli-

Felicitas, quam natura inhiant omnes, curam animæ commendat, modo intelligatur, in quonam vera felicitas consistat, & quænam ad eandem ducat via. Inter curam animæ & felicitatis desiderium adeo arctus nexus est, ut, qui falsam de felicitate fovet opinionem, se animam suam diligenter curare sibi persuadeat, si perceptionibus jucundis eandem opplere studeat, Quamobrem non fore quenquam facile mihi persuadeo, qui non agnoscat felicitatis desiderium esse motivum curæ animæ. Ast ne quis falsam foveat de hac cura opinionem, sibique videatur eandem habere, dum omnem abjicit; necesse est, ut suum de felicitate errorem agnoscat. Videmus itaque quam sit necesse, ut veræ felicitatis notio menti insinuetur, antequam cura animæ legitima, qualem definivimus (§. 134.), sese commendet. Quæ vero eo fine facienda sint, ex iis patet, quæ de felicitate vera passim demonstravimus, prouti occasio juxta leges methodi, quas in systemate condendo observamus, sese obtulit. Quævis igitur huc spectantia, sicuti in aliis, suo loco sunt quærenda.

§. 143.

De influxu timoris Dei in curam animæ.

Curam animæ adjuvat timor Dei, nec Deum timens curam animæ abjicere potest. Cura enim animæ virtutis studium conservat (§. 141.). Quamobrem cum timor Dei in omnem virtutem influat, ejus nimirum studium commendando & ad idem nos incitando (§. 339. *part. 3. Eth.*), ideoque curam animæ homini insinuet, eamque constantem ac perpetuam efficiat (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*); curam animæ omnino adjuvat. *Quod erat unum.*

Quoniam vero timor Dei curam animæ homini insinuat eandemque constantem ac perpetuam efficit, *per demonstrata*; ut timens Deum eandem abjiciat fieri nequit, nisi una

una abjiciat timorem Dei: quod cum hypothesi repugnet, cum qui timorem Dei abjicit eum timere dicendus non sit, timens Deum curam animæ abjicere nequit. *Quod erat alterum.*

Equidem timor Dei virtus est (§. 319. *part. 3. Eth.*), ideoque ad ea pertinet, quorum rationem habere debet, qui curam animæ habet; hoc tamen non obstante in curam quoque animæ influit, ut ad eandem nos non modo incitet, verum etiam eandem conservet atque indies acriorem reddat. Memini, me jam antea monuisse, virtutem unam influere in virtutem alteram, ita ut hæc illi cum fœnore reddat, quod ab ea accepit. Ponamus te de cura animæ nondum cogitantem adduci ad timorem Dei, id quod fieri posse extra omne dubium est (§. 318. 218. 228. *part. 3. Eth.*). Dubium non est, quin timor Dei menti tuæ insinuet curam animæ (§. 140. *h.* §. 1176. *part. 1. Jur. nat.* & §. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero ubi agnoscis, timorem Dei esse virtutem (§. 319. *part. 3. Eth.*), cum cura animæ virtutis studium conservet (§. 141.); si curam habes animæ, Deum quoque ut timeas operam dabis. Ponamus ex adverso, te curam animæ habere, ad quam nondum præsupposito timore Dei te adduci posse manifestum est, quatenus felicitas eam tibi commendat (§. 142.). Quodsi jam porro agnoscis, timorem Dei non modo esse in numero virtutum (§. 319. *part. 3. Eth.*), quarum studium cura animæ conservatur (§. 141.), verum etiam in omnes virtutes reliquas influere (§. 339. *part. 3. Eth.*), cura animæ ad timorem Dei te adducet, ipsi curæ animæ mox suppetias laturum. Patet itaque, quomodo cura animæ & timor Dei sororio vinculo cohæreant, ut se mutuo ad se invicem trahant. Accidit hoc quoque in virtutibus ceteris, quarum omnium indivulsus quidam nexus est, quem facile perspicit, qui singulas intimius cognitas atque perspectas habet. Atque hunc nexum tanto facilius videmus, si virtutum scientiam ex systemate haurimus, in quo per concatenatas demonstra-

tiones mutua illarum a se invicem dependentia fit manifesta. Opus vero est, ut huc animum advertamus, si ad virtutis cujusdam studium nos, vel alios adducere velimus, ne per ambages consequi studeamus, quod facilius obtinere poteramus, nec præter necessitatem studium virtutis reddamus molestius. Timor Dei ac cura animæ ad eundem scopum tendunt. Timens enim Deum sollicitus est, ne quicquam committat, quod voluntati Numinis adversum (§. 1177. *part. 1. Jur. nat.*); curam animæ habens sollicitus est, ne latum ungvem a lege naturæ recedat (§. 140.): Deus autem aliud non vult, quam ut actiones nostras legi naturæ conformiter determinemus (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ne latum ungvem a lege naturæ recedamus.

§. 144.

Qualis voluntas ad curam animæ requiratur.

Ut curam pro anima gerere velis, voluntas & noluntas bona prærequiritur; ut vero eam recte geras, voluntas & noluntas perfecta sit necesse est. Qui enim curam pro anima gerere vult, sollicitus esse tenetur, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ promovendam facit (§. 138.), consequenter cum lex naturæ urgeat, ut omnes actiones nostras dirigamus ad nostram perfectionem (§. 152. *part 1. Phil pract. univ.*), ut non faciamus, nisi quod legi naturæ convenit, ideoque voluntas ejus determinata esse debet generaliter ad actiones legi naturæ conformes committendas, noluntas vero ad actiones eidem contrarias committendas. Enimvero voluntas bona est, si generaliter determinata fuerit ad actiones legi naturæ conformes committendum (§. 121. *part. 2. Eth.*) & noluntas bona est, si generaliter determinata fuerit ad actiones lege naturali prohibitas non committendum (§. 127. *part. 2. Eth.*). Patet itaque, ut curam pro anima gerere velis, voluntatem & noluntatem bonam requiri. *Quod erat unum.*

Quo-

Quoniam ut quis curam animæ recte gerat non sufficit, ut velit nullam committere actionem nisi legi naturæ conformem, sed necesse est ut eadem quoque sit conformis, *per demonstrata*, consequenter ut cura animæ recte geratur, exacta juris naturæ scientia requiritur, voluntas autem perfecta est, quæ exactam requirit juris naturæ scientiam (§. 133. *part. 2. Eth.*), atque ab eadem per consequens etiam pendet noluntas perfecta; ut curam animæ recte geras, voluntas & noluntas perfecta sit necesse est. *Quod erat alterum.*

Si voluntas bona quidem fuerit, non vero perfecta, cum erroribus in determinationem voluntatis in casu dato, quando agendum, influentibus committere possis actiones legi naturæ contrarias (§. 131. *part. 2. Eth.*); curam animæ quidem habere vis tibique gerere videris, revera autem non geris, sed falleris. Curam igitur animæ gerere nondum potes, quamvis velis. Perinde nimirum est, ac si morbo medelam ferre velis, sed utaris remedio, quod morbo non medetur, sed periculosiorem facit. Qui animæ curam gerere vult, addiscere omnino debet, quomodo eam gerere debeat, seu quænam committendæ sint actiones, quænam omittendæ: id quod aliunde, quam a scientia juris naturæ expectari nequit, quæ voluntatem bonam facit perfectam. Pendet nimirum voluntatis & noluntatis determinatio a judicio intellectus, quod scientiam juris naturæ supponit, si actio eidem conformis esse debet. Quænam vero ad hoc requirantur, ut voluntas efficiatur bona & indies magis magisque perficiatur, ut corrupta emendetur atque corruptio, quantum fieri potest, præcaveatur, quo etiam pertinet reductio appetitus sensitivi ad consensum cum rationali, sub qua simul continetur regimen affectuum; abunde ostendimus in parte secunda Ethicæ & haud pauca eodem spectantia tradidimus in parte altera Philosophiæ practicæ universalis.

§. 145.

De cura animæ a dilectione sui non sejungenda.

Qui seipsum diligit, curam animæ habere debet. Qui enim se diligit, omni studio id agere debet, ut sit felix, sibique cavere, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero qui felix esse vult, curam animæ semper habere, nunquam abjicere debet (§. 142.). Quamobrem qui seipsum diligit, curam animæ habere debet.

Fieri non potest; ut homo seipsum diligat, nisi curam animæ habeat. Facile autem intelligitur, ad dilectionem sui requiri, ut curam pro anima recte geramus, consequenter voluntas & noluntas perficiatur (§. 144.). Dilectio sui veluti mater est curæ animæ, modo quis didicerit, quid sit dilectio sui: id quod sufficienter explicavimus in capite præcedente.

§. 146.

Quod cura animæ a dilectione sui inseparabilis sit.

Qui curam animæ non habet, seipsum non diligit. Etenim qui felix esse vult, curam animæ semper habere, nunquam abjicere debet (§. 142.), consequenter si eandem abjicit, omni studio id minime agit, ut sit felix, nec sibi sufficienter cavet, ne fiat infelix. Quamobrem cum se non diligat, qui non omni studio id agit, ut sit felix, sibique cavet, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*); qui curam animæ non habet, seipsum quoque non diligit.

Neglectus igitur curæ animæ signum est deficientis dilectionis sui. Quamobrem cum negari non possit, plerosque homines curam animæ nullam habere; fatendum omnino est, paucos etiam seipsos diligere. Defectus curæ animæ redundat in dilectionem sui. Quamvis enim agnoscas, quænam ad dilectionem sui requirantur, tibique propositum sit ea facere, quæ dilectio sui exigit; nisi tamen accedat cura animæ, & nunquam seponatur, propositum erit inefficax. Quamvis diximus, dilectionem sui esse veluti matrem curæ animæ

(*not.*

(*not.* §. 145.); quis tamen est qui nesciat non sufficere, ut proles nascatur, sed necessarium quoque esse, ut educetur. Quodsi intelligas, quomodo te diligere debeas, vides equidem curam animæ ad dilectionem sui requiri; non tamen propterea ad actiones singulas eam attentionem affers, easdemque ita expendis, quemadmodum facit, qui indefessam animæ curam gerit (§. 140.), atque ita studium istud langvescit, tandemque prorsus extingvitur, in quo dilectio sui consistit (§. 606. *part.* 1. *Jur. nat.*).

§. 147.

Cura animæ exigit, ut homo actiones suas omnes dirigat ad gloriam Dei. Cura enim animæ confertur in perfectionem animæ accidentalem (§. 134.). Quamobrem cum hæc consistat in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 917. 918. *part.* 1. *Theol. nat.*); cura animæ exigit, ut homo studeat sese aptum efficere ad gloriam Dei manifestandam. Enimvero homo per determinationem actionum liberarum gloriam divinam non aliter manifestare potest, quam si motiva earundem sint attributa divina (§. 919. *part.* 1. *Theol. nat.*). Cura igitur animæ exigit, ut homo actiones suas determinet per motiva ab attributis divinis desumta, consequenter cum sic verbis & factis testetur se perfectionem Dei summam agnoscere, easdem ad gloriam Dei dirigere studeat (§. 610. *part.* 1. *Theol. nat.*).

Directio actionum ad gloriam Dei requisita ad curam animæ.

Ad hanc actionum humanarum ad gloriam Dei directionem faciunt non modo ea, quæ de pietate, verum etiam cetera omnia huc spectant, quæ de officiis hominis erga Deum reliquis demonstravimus in parte tertia Ethicæ. Ostendemus vero etiam in sequentibus, quomodo in specie hæ, vel istæ actiones ad gloriam Dei dirigantur, ut ipsum colamus in omnibus actionibus, quemadmodum lege naturali præcipitur

 (§. 1124.

(§. 1124. *part.* 1. *Jur. nat.*). Atque hinc patet, quo tandem tendat cura animæ.

§. 148.

Quid cura animæ intendi debeat. Quoniam cura animæ exigit, ut homo actiones suas omnes dirigat ad gloriam Dei (§. 147.), homo autem a Deo conditus est, ut gloriam suam promoveat (§. 115. *part.* 3. *Eth.*); *cura animæ exigit, ut finem consequi studeamus, ob quem creati sumus, sicque cives mundi dignos nos præstemus.*

Vide, quæ de hac re uberius exposuimus, cum de pietate ageremus (*not.* §. 116. *part.* 3. *Eth.*). Quemadmodum boni civis officium negligit, qui actiones suas non ita dirigit, ut ad consequendum finem civitatis pro virili conferat, quod ab ipso conferri potest, nec civis nomen meretur, indignus qui in civitate vivit atque bonis fruitur, qui ex societate civili in membrum quodcunque redundant (§. 9. *part.* 8. *Jur. nat.*); ita quoque homo non meretur nomen civis mundi, qui actiones suas non dirigit ad gloriam Dei, finem non solum, ob quem ipse creatus est (§. 115. *part.* 3. *Eth.*), sed & finem totius mundi, quem Deus per ejus creationem intendit (§. 629. *part.* 1. *Theol. nat.*), indignus, qui in mundo vivit atque iis bonis fruitur, quibus Deus pro bonitate sua indies cives mundi cumulat (§. 698. *part.* 1. *Theol. nat.*). Sane creaturæ omnes sunt specula perfectionum divinarum (§. 785. *part.* 1. *Theol. nat.*), eas repræsentantes, quatenus per determinationes ipsis intrinsecas nobis manifestantur (§. 784. *part.* 1. *Theol. nat.*), & propterea dignæ, ut locum obtinuerint in hoc mundo, quem Deus manifestandarum perfectionum suarum causa produxit (§. 629. *part.* 1. *Theol. nat.*). Hominem itaque maxime dedecet (§. 195. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nisi quoque qua liberum agens perfectionum divinarum speculum fieri velit, cum & ipse propter determinationes essentiales locum in hac serie rerum obtinuerit, & civis mundi fa-

ctus

ctus sit, ut facultatum ipsi concessarum usu legitimo Deum ex creaturis ceteris & seipso agnoscens (§. 1131. 1135. *part. 1. Jur. nat.*) actionum liberarum directione perfectiones Dei manifestet (§. 115. *part. 3. Eth.* & §. 919. *part. 1. Theol. nat.*). Pudeat igitur hominem, quod, cum creaturæ omnes optime locum suum in hoc universo tueantur, ipse adeo degener sit ad tuendum locum, quem per essentiam & naturam suam in mundo obtinuit. Puto ex hisce satis constare, quænam præcipua pars sit illius curæ, quæ pro anima habenda, quamvis vulgo non agnoscatur, saltem non satis distincte. Nec minus patet, quam parum intelligant quid sit homo & quænam ipsi persona imposita sit, qui atheismo repræsentationem Dei tollunt, & materialismo illi juncto perfectionem hominis accidentalem destruunt, hominem convertentes in machinam maxime absurdam, utpote motibus sibi invicem contrariis obnoxiam.

§. 149.

De sollicitudine serviendi Deo.

Quia cura animæ exigit, ut finem consequi studeamus, ob quem creati sumus (§. 148.), qui cum fine totius universi idem est (§. 115. *part. 3. Eth.* & §. 629. *part. 1. Theol. nat.*); *qui curam pro anima gerere vult, sollicitus esse debet, ut Deo serviat* (§. 195. *part. 3. Eth.*).

Servus domino servit, quando præstat operas domino utiles (§. 1080. 1107. *part. 7. Jur. nat.*). Homo servus Dei est (§. 968. *part. 1. Theol. nat.*), ast cum Deus sit sibimet ipsi sufficientissimus (§. 428. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque nulla prorsus re extra se quomodocunque indigeat (§. 427. *part. 1. Theol. nat.*); operas Deo utiles nullas præstare potest: quoniam tamen vult, ut actiones suas dirigat ad finem totius universi (§. 918. 629. *part. 1. Theol. nat.*), operæ Deo quasi utiles in directione actionum ad finem universi consistunt. Atque ita servit Deo, quando actiones suas ad finem totius universi, gloriæ nimirum divinæ manifestationem

tionem dirigit, consequenter eam pro anima gerit curam, ut sit apta ad gloriam Dei promovendam. De hac actionum directione plura diximus, cum de pietate ageremus (§. 118. & *seqq. part. 3. Eth.*). Quodsi ea probe perpendamus, tanto luculentius constabit, quomodo Deo domino nostro tanquam servi operas quasi utiles præstemus. Nimirum dum actiones ad finem totius universi dirigimus, qui est gloriæ divinæ manifestatio (§. 608. *part. 1. Theol. nat.*), eo ipso easdem dirigimus ad perfectionem totius universi (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*), quemadmodum Deus vult ut faciamus (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*), sicque homo confert, quod Deus vult, ad perfectionem operis ipsius. Non est quod objicias, quasi Deum dedeceat, ut perfectio operis sui dependeat a facto hominum, quasi ipse eidem omnem perfectionem dare non potuisset: perperam enim mundus fingitur ad similitudinem operis arte humana facti, quod manum emendatricem ab alio artifice expectat. Cum enim finis mundi, ob quem is a Deo conditus fuit, talem seriem rerum requirat, in qua homines rationis usu pollentes & libera voluntate gaudentes existunt; fini intento conveniens fuit, ut quidem vellet hominem actiones liberas suas dirigere ad finem totius universi, permittere tamen debuit, ut libertate abusus dirigeret aliter, præsertim cum hoc minime obstaret, quo minus finem a se intentum ex asse consequeretur. Legenda saltem sunt, quæ de permissione mali prolixe admodum demonstrata & uberius explicata sunt in parte prima Theologiæ naturalis, ut dubium hoc, si quod est, evanescat.

§. 150.

Quod cura animæ eo tendat, ut Deo vivamus.

Quoniam cura animæ exigit, ut actiones omnes ad gloriam Dei referamus (§. 147.), atque solliciti simus, ut eidem serviamus (§. 149.); *Qui curam pro anima gerit, non sibi, sed Deo se vivere, constanter meminisse debet, quicquid agat, omnisque animæ cura eo tendit, ut Deo vivamus.*

Pleri-

Plerique homines putant, se sibi vivere, saltem ita actiones suas componunt, quasi sibi vivendum esset, quamvis vulgo dicatur: omnia facta esse propter hominem, hominem vero propter Deum. Quoniam vero homo vivere debet Deo, ideo quoque superius ostendimus, hominem seipsum diligere debere propter Deum, ex hoc ipso, quod actiones suas dirigere debeat ad finem totius universi, ob quem ipse quoque conditus fuit (§. 53.), unde in præsenti colligimus, quod vivere Deo debeat, non sibi. Quodsi ergo nos diligamus propter Deum, curæ pro animâ inest sollicitudo, ne nobis, sed Deo vivamus.

§. 151.

Similiter quia cura animæ exigit, ut actiones omnes ad gloriam Dei referamus (§. 147.), consequenter eas per motiva ab attributis divinis desumta determinemus (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*), pius autem est, qui actiones suas per motiva ab attributis divinis desumta determinat (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *Qui curam animæ habet, maxime sollicitus est, ne in studio pietatis diligentiam suam desiderari patiatur.* *Sollicitudo de pietate cum cura animæ conjuncta.*

Qui omnia probe perpendit, quæ in superioribus de pietate demonstravimus, ultro concedet, curæ pro anima maximam partem esse in pietatem conferendam, inprimis cum pietas non modo studium omnis virtutis faciliter, verum etiam virtutem quamlibet ad gradum sublimiorem evehat (§. 344. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 152.

Qui curam animæ habet, sollicitus est, ut personam sibi impositam recte gerat. Qui enim curam animæ habet, sollicitus est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit (§. 138.). *De persona sibi imposita recte gerenda.*

Perfectio animæ acquisita cum consistat in virtutibus intellectualibus & moralibus (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter in habitibus intellectus & voluntatis atque noluntatis (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*), ad determinationem actionum nostrarum juxta legem naturæ necessariis (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), operam vero dare debemus, ut eam personam recte geramus, quam Deus nobis imposuit (§. 426. *part. 3. Eth.*); habitus recte gerendi personam ad perfectionem animæ pertinet. Quamobrem qui curam animæ habet, sollicitus est, ut personam sibi impositam recte gerat.

Qui novit, quid sit recte gerere personam sibi impositam, rectam personæ suæ gestionem curam animæ omnem complecti animadvertet, modo intelligat, quænam persona sibi imposita sit. Homo es, cumque per ipsam essentiam & naturam tuam in te cadant obligatio naturalis (§. 146. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & cum ea simul jura connata (§. 27. *part. 1. Jur. nat.*), persona autem moralis est subjectum certarum obligationum atque jurium, quemadmodum idem de homine morali, qui personæ moralis certa quædam species est, uberius explicavimus (§. 70. *part. 1. Jur. nat.*); qua homini tibi jam imposita est certa persona, quam gerere debes, nimirum ut vivas vitam homine dignam. Constat porro te esse creaturam Dei (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*), mundi civem (*not.* §. 116. *part. 3. Eth.*) atque servum Dei (§. 968. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque una cum creaturis ceteris agere debere propter finem eundem ultimum a Deo per creationem mundi intentum (§. 977 629. *part. 1. Theol. nat.*), Deoque servire (§. 195. *part. 3. Eth. &* §. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem quoque tibi per creationem imposita est persona civis mundi & servi Dei, quam gerere debes, nimirum ut civem mundi dignum servumque Dei fidelem te præstes. Vivis in societate civili, vivis forsan in conjugali, paterna, aut herili, aut in domo: tibi igitur imposita est persona civis, forsan

sin etiam conjugis, patris aut filii, heri aut servi, patrisfamilias aut domestici, aut in societate quacunque alia persona socii. Sequeris certum vitæ genus, pro quo etiam tibi imposita est certa persona vi obligationum, quas istud vitæ genus postulat, ac inde nascentium jurium. Cura animæ cum exigat sollicitudinem, ne qua ex parte desis obligationi tuæ, neve jure tuo abutaris; quam late pateat cura pro gestione personæ tibi impositæ facile intelligitur, sit ita quod vulgo restringatur ad eum statum, qui providentia divina nobis obtigit, seu ad id vitæ genus, quod sequimur. Vulgus enim, cujus ingenium non satis acutum est, nec sufficiens ad omnia attentio, sine qua illius nullus est usus, non perspicit omnem notionum universalium amplitudinem, quas restringit, quamvis multo latius pateant.

§. 153.

Quoniam qui curam animæ habet, sollicitus esse debet, ut personam sibi impositam recte gerat (§. 152.); *Qui curam pro anima gerere vult, probe cognoscere debet, quænam sibi personæ impositæ sint, atque id semper menti ejus obversari debet.* *Agnitio personæ multiplicis nobis impositæ ad curam animæ necessaria.*

Quomodo cognoscere queamus, quænam personæ nobis impositæ sint, ex iis intelligi potest, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus. Quodsi vero curam pro anima recte gerere velimus, actiones singulas, quarum committendarum, vel omittendarum occasio offertur, referre tenemur ad eam personam, quam respicit. Contingit haud raro, ut una eademque actio referri possit ad personas morales diversas, & dum sollicite inquirere adsuetus es, quemnam respectum habeat ad personam, quæ tibi gerenda, non minus contingit, ut circumstantiæ præsentes in mentem tibi revocent personam, quam quod gerere debeas alias non cogitasses. Multum autem utilitatis habet hæc disquisitio, ut operæ non pœniteat, quam eidem impendimus. Certe a persona, quam gerere debemus, desumuntur motiva, quæ

non ſolum cetera, quibus accedunt, fortiora faciunt, verum etiam pro circumſtantiis datis efficacia ſunt, quando cetera non ſunt. Reddit quoque disquiſitio iſta nos in agendo magis circumſpectos, ut nobis rectius a culpa caveamus alias facile committenda. Tenendum prætèrea eſt dari etiam perſonarum moralium in eodem individuo phyſico concurrentium nexum, ut unam recte gerere nequeas, niſi ſimul recte geras alteram. Unde disquiſitione illa inſuper habita in geſtionem perſonæ unius tacite irrepit vitium, quod de altera non cogitaveris. Pertinent talia ad latebras in animis hominum (§. 72. *part. 1. Eth.*), quæ magnum in praxi morali momentum habent, & quarum theoria foret nimis diffuſa, & adhuc in deſideratis eſt. Defectum tamen ſupplet aliorum, quæ in praxi morali hinc inde commendantur, obſervatio, quæ ad eorum cognitionem in caſibus obviis ducit, quamvis eam non intendas, magna arte multaque ſcientia obtinendam, ſi deſtinato comparanda, non ex occaſione ſumenda. Parum ſibi conſulit, qui ex occaſione ſumenda negligit, nec experientia uti vult magiſtra, cujus & rationis perpetuum eſſe debet connubium. Talia non negligerentur, ſi curam animæ haberemus, quemadmodum debemus, & hoc pacto in cura pro anima indies magis magisque proficeremus, ſicque eam perfectionem conſequeremur, quam natura nobis non denegavit. Imminuerentur quoque querelæ de imbecillitate intellectus & infirmitate humana, quam non naturæ imputare, ſed culpæ noſtræ tribuere debebamus, niſi in ipſum Deum naturæ autorem injurii eſſe velimus.

§. 154.

De notitia ſui ad curam animæ requiſita.

Qui curam animæ habere vult, ſeipſum noſcat neceſſe eſt. Qui enim curam animæ habere vult, ſollicitus eſſe debet, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit (§. 138.). Quamobrem noſſe debet, quantum in bono profecerit, quantum adhuc

huc deficiat. Noſſe vero etiam debet, quænam perſona ſibi impoſita ſit (§. 153.). Enimvero notitia ſui hominem docet, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat (§. 22.), atque ad eum inprimis requiritur ut cognoſcamus modum perſonam nobis impoſitam recte gerendi (§. 17.) & ſedulo inquiramus, an nobis plura in poteſtate ſint, quam aliis (§. 20.). Qui ergo curam animæ habere vult, ſeipſum noſcat neceſſe eſt.

Studium noſcendi ſcipſum cum cura animæ copulandum, ne hæc deficiat a rectitudine ſua, nec arctius pateat, quam debet, nec inutiliter latius extendatur, ut fiat inanis. Quod hæc omnia expectanda ſint a notitia ſui, nullus dubitabit, qui ea cognita & perſpecta habet, quæ de notitia ſui in capite primo demonſtravimus. Notitia igitur ſui curam pro anima gerendam plurimum perficit & hæc cum illa incrementa capit. Datur vero etiam mutuus quidam notitiæ ſui atque curæ pro anima influxus. Cura animæ incitat hominem ad noſcendum ſeipſum, & ubi cognoſcit, quænam adhuc ſibi deſunt, in id acquirendum curam ſuam convertit, ſi qua in re a rectitudine adhuc deficiunt actiones, vel ſi quibusdam adhuc vitiis ſe laborare deprehendit, aut ſi qua in poteſtate ſua non eſſe cognoſcit, illarum defectum ſupplere, ea emendare ſtudet, horum vero curam abjicit, nec inani animum fatigat. Quo quis magis proficit in notitia ſui, qui curam pro anima habere cœpit, eo magis quoque proficit in cura, quam pro anima habet.

§. 155.

Qui curam pro anima habet, tam ex alieno caſu, quam ex proprio ſapere conatur. Qui enim curam pro anima habet, ſollicitus eſt, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem ſuam promovendam quomodocunque facere poteſt *De ſtudio ſapiendi ex caſu proprio & alieno.*

poteſt (§. 138.), conſequenter etiam ut emendet, quod non faciendum erat, ſibique caveat ab iis, quæ vitanda ſunt. Enimvero ex caſu tam proprio quam alieno diſcimus, quod minus recte factum, conſequenter quod emendare ac vitare debemus. Qui igitur curam pro anima habet, ex caſu proprio diſcens, quod emendandum, ex alieno quod vitandum ſit, illud emendare, hoc vitare ſtudet. Quamobrem cum ex proprio caſu ſapiat, qui emendare ſtudet, quod minus recte a ſe factum agnoſcit, ex caſu autem alieno, qui vitare ſtudet, quod minus recte factum ab aliis; qui curam pro anima habet, tam ex caſu alieno, quam proprio ſapere conatur.

Quodſi dicas, fieri poſſe, ut quis ex caſu ſive proprio, ſive alieno ſapiat, etiamſi curam pro anima minime gerat; me non habes diſſentientem. Verum enimvero hoc tantum obtinebit in caſu particulari, prouti circumſtantiæ quædam concitant affectus moleſtos, qui tendunt ad præcavendum id, quod ex facto minus recto ſecuturum, non vero in caſu etiam quolibet alio. Neque conſtans erit voluntas ab eo abſtinendi, quod tibi moleſtiam creavit, aut creare poſſe putas: cum, ſi appetitus in aliquam actionem propendeat, metus, quo deterreri ab agendo debebas, variis rationibus depellatur, aut ſaltem efficacia eidem detrahatur. Abeſt emendatio & ardor vitandi quod minus recte factum ab alio, cum abſit cura in perfectionem conferenda (§. 134.), quæ minime intenditur.

§. 156.

De imitatione aliorum curæ pro anima conveniente.

Qui curam pro anima habet, præclara exempla ſibi imitanda proponit. Qui enim curam pro anima gerit, ſollicitus eſt, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit (§. 138.). Quoniam itaque præclara exempla docent, ad quemnam perfectionis

ctionis gradum pervenerint alii, qui ad eundem adſpirat, nihil intentatum relinquit, quod ad eundem ducere videtur, & , ubi cognoſcit, quomodo alius ad iſtum perfectionis gradum pervenerit, idem iter ingreditur. Quoniam itaque alterum imitatur, qui eandem perfectionem acquirere ſtudet, quam acquiſivit alius, aut eadem via ad eandem contendit, qua alius eandem conſecutus (§. 204. *part.* 2. *Phil. Pract. univ.*); qui curam pro anima habet, præclara exempla ſibi imitanda proponit.

Qui curam pro anima habet, perfectionem ſuam ſerio intendit. Omnia igitur media ambabus amplectitur manibus, quam primum ipſi innoteſcunt. Quantum valeat præclarorum exemplorum imitatio in quolibet perfectionis acquirendæ genere, experientia docet abunde, & ratio patet per ea, quæ in parte altera Philoſophiæ practicæ univerſalis de efficacia exemplorum fuſius demonſtravimus. Cum cura animæ tendat in quamlibet perfectionem animæ, quæ a nobis acquirenda; me vel tacente patet, diverſas perfectiones, aut, ſi mavis, virtutes ſive intellectuales, ſive morales, diverſa quoque requirere exempla, quoniam non facile reperitur homo, qui omnibus æque excellit, ut in hoc, vel iſto genere non detur alius, qui ipſo ſit ſuperior. Conſulto igitur dixi, curam pro anima gerentem præclara ſibi proponere exempla, quæ imitetur, quamvis nec utilitate ſua deſtituatur, ſi plura ſimul in eodem genere proponantur. Quemadmodum vero in omni caſu alio curandum, ut rationalis ſit imitatio, ita idem in præſenti quoque obſervandum: imitatio enim cœca a cura animæ abducit, dum eidem incumbere tibi videris.

§. 157.

Qui virtutem amat, curam pro anima gerit. Et ex adverſo qui curam pro anima gerit, virtutem amat. Cum enim amor virtu- *De nexu amoris virtu-*

tis & curæ animæ. virtutis pertineat ad amorem rerum inanimatarum, quod per se patet, amor vero rerum inanimatarum tendat ad eas conservandas &, si perfici possit, perficiendas (§. 294. *part. 2. Eth.*); qui virtutem amat, virtutem, quam possidet, conservare atque perficere, consequenter etiam nondum acquisitam acquirere studet. Enimvero cura animæ studium virtutis conservat & virtuti voluntatis constantiam atque perpetuitatem conciliat (§. 141.). Quamobrem qui virtutem amat, curam pro anima gerit. *Quod erat unum.*

Quodsi quis curam pro anima gerit, in perfectione animæ promovenda, consequenter virtutibus omnibus acquirendis & perficiendis (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), omnem diligentiam adhibet (§. 139.), ideoque appetitus ejus in virtutem fertur. Quamobrem cum nihil appetamus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); quin voluptatem ex virtute percipiat dubitandum non est. Enimvero virtutem amat, cujus animus dispositus est ad voluptatem ex ea percipiendam (§. 657. *Psych. empir.*). Curam ergo pro anima qui gerit, virtutem amat. *Quod erat alterum.*

Quod virtutem amet, qui curam pro anima gerit, facile quivis concedet, cum omnis cura animæ eo tendat, ut in virtute continuo proficiamus. Ast forsan nonnulli adhuc subdubitabunt, utrum cum amore virtutis indivulso nexu cohæreat gestio curæ pro anima, nec ne. Sunt enim haud pauci, quibus virtus placet, non tamen propterea eidem student. Laudant eam in aliis, haud quaquam tamen curæ habent, ut ipsimet eandem consequantur. Inde omnino est, quod vulgo dicatur: Virtus laudatur & alget. Enimvero si cui scrupulus hic injectus est, facile eximitur. Nimirum non quævis voluptas, quæ ex virtute percipitur, ad amorem ejus sufficit, cum affectus jucundi exigant voluptatis gradum magnum

gnum (§. 608. *Psych. empir.*). Neque voluptas illa transitoria esse debet, ut cum ea statim evanescat amor. Neque adesse debent, quæ animum in contrarium agunt & amori virtutis efficaciam detrahunt, ut virtutem probans, eam tamen non sequatur, sed potius vitia eidem adversa. Quodsi amor supponatur sincerus, ut appetitus in virtutem trahatur, nec ulla adsint impedimenta, quæ resistunt; nulla sane ratio est, cur cura animæ ab amore virtutis abesse debeat, nec eo feramur, quo amor virtutis tendit. Quando amori virtutis jungitur cura pro anima; amor virtutis ipse spectatur, qualis est, & supponitur amanti constare, quid conferat cura pro anima gerenda ad id obtinendum, ad quod tendit amor. Qui vero vult finem, nisi sibimetipsi contrarius sit, vult etiam media ad finem ducentia (§. 941. *Ontol.*). Nisi hæc observentur, in moralibus tollitur omnis certitudo. Neque vero hoc ullam difficultatem facit in praxi morali. Quando enim non sequi videtur experientiam consulentibus, quod ex sumto colligitur, inquirendum est in causas præsentes, quæ obstant, quo minus sequatur. Et ne ratio & experientia sibi mutuo contrariari videantur; fac ut fias compos ejus, quod sumitur, veluti in præsenti amoris virtutis, & in teipso experieris, ex eo sequi, quod inde infertur, veluti in præsenti, te curam quoque pro anima gesturum. Neque etiam hoc negligendum est, ut perpendatur, num virtutem amemus respectu nostri, an saltem respectu aliorum. Sunt omnino, qui virtutem amant in aliis, non una de causa, non vero eandem in se amant. Quando vero hic de amore virtutis sermo est, eam amamus, quatenus vel in nobis est, vel saltem respectu nostri consideratur & tanquam acquisitu possibilis spectatur. Quæ enim potestati nostræ subjecta non esse, sed extra eam posita intelliguntur; de iis quoque acquirendis minime cogitamus.

§. 158.

Qui curam pro anima gerit, summum bonum consequi studet: & *De nexu*

& studii summum bonum consequendi. ex adverso *qui summum bonum consequi studet, curam pro anima gerit.* Qui enim curam pro anima gerit, omnem diligentiam in promovenda perfectione animæ adhibet (§. 139.), consequenter nihil eorum prætermittit, quod facere potest, ut ad majores continuo perfectiones progrediatur (§. 751. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum in non impedito progressu ad majores continuo perfectiones summum bonum consistat (§. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui curam pro anima gerit, summum bonum consequi studet. *Quod erat unum.*

Et adverso qui summum bonum consequi studet, is omnem dat operam, ut continuo ad majores perfectiones progrediatur (§. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter curam omnem, quantum in potestate ipsius est, in perfectionem sui confert. Quoniam itaque cura, quæ in perfectionem animæ confertur, cura animæ est (§. 134.); qui summum bonum consequi studet, curam pro anima gerit. *Quod erat alterum.*

Nemo est qui nesciat, quam diversæ fuerint philosophorum de summo bono opiniones, & quanta animorum contentione de eodem agitatæ fuerint controversiæ, quodque a felicitate non fuerit distinctum. Nos vero terminum hic sumimus in eo significatu, quem ipsi tribuimus in Philosophia practica universali. Quodsi ergo quis vocabulum in alio significatu sumat, is sibi caveat, ne de veritate propositionis præsentis ex notione sibi familiari statuat, nonnisi ex ea, quam nos habemus, dijudicanda.

§. 159.

Modus consequendi Quoniam qui curam pro anima gerit, summum bonum consequi studet (§. 158.); *Quæ de modo consequendi summum bonum*

bonum demonstravimus integro capite in parte altera Philosophiæ practicæ universalis, *ad gerendam pro anima curam quoque faciunt.*

Summum bonum ad curam animæ pertinet.

Qui summum bonum consequi vult, in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque intendere debet (§. 214. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Aptitudo autem perfectionem aliorum promovendi, perinde ac aptitudo perficiendi corpus & statum externum nostrum animæ perfectio est, sine qua actus externi non sunt possibiles. Anima curam gerit pro corpore, pro statu externo, pro aliorum perfectione. Quæ igitur demonstrantur de modo consequendi summum bonum, habent se per modum medii perfectionem animæ consequendi. Cura animæ confertur in perfectionem ejus (§. 134.). Eam igitur qui habere vult, adhibere debet media sese indies magis magisque perficiendi atque impedimenta, quæ offeruntur, removendi. Quamobrem cura animæ consistit in sollicitudine ea observandi, quæ ad summum bonum consequendum necessaria sunt (§. 138.). Et quoniam omnia, quæ de virtutibus in specie traduntur, non aliter spectanda sunt, quam regulæ, quibus modus animam perficiendi continetur (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*); ad curam pro anima gerendam pertinet sollicita observatio eorum, quæ de praxi morali in Ethica in universum demonstrantur. In Ethica nimirum non aliud nobis propositum est, quam ut ostendatur, quomodo cura pro anima sit habenda. Ut curam pro anima geras, non sufficit, ut eam gerere velis, sed nosse quoque debes, quænam sit illa perfectio, ad quam adspirandum, & quænam facienda, quænam non facienda, ut ejus compos fias. Prius ex Jure naturæ, posterius ex Ethica discendum. Curæ autem animæ relictum est, ut ad id, quod Jus naturæ nos docet, adspiremus, & quod Ethica inculcat, circumspecte ac sedulo in usum nostrum convertamus. Atque ita videmus, quomodo omnia inter se cohæreant, nec diversa confunduntur, nec acute discreta præter necessitatem distin-

diſtingvi putantur, quaſi eadem ſub diverſis nominibus inculcentur. Conveniunt quæ diximus naturæ animæ: id quod facile perſpicitur, ſi ad dependentiam uſus facultatum a ſe invicem attentio ſufficiens afferatur.

§. 160.

De cura animæ ad vitam perfectam requiſita.

Sine cura animæ ad vitam perfectam adſpirare non licet. Quo magis enim actiones noſtras legi naturæ conformamus, eo propius ad vitam perfectam accedimus (§. 18. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quo magis vero actiones noſtræ legi naturæ difformes ſunt, eo majori imperfectioni vita noſtra obnoxia eſt (§. 20. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui vitam perfectam vivere vult, eam ad actiones ſuas afferre debet attentionem atque circumſpectionem, ut certus ſit, ſe ne latum quidem ungvem a lege naturæ recedere. Quoniam itaque hæc attentio & circumſpectio ea eſt, quam cura animæ exigit (§. 140.); ſine cura animæ ad vitam perfectam adſpirare non licet.

Vita moralis eſt complexus actionum liberarum, quæ a nobis eduntur (§. 7. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & perfectio ejus conſiſtit in conſenſu actionum liberarum omnium inter ſe & cum naturalibus (§. 9. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ut vita hominis perfecta ſit, vix ſperandum: ſuos enim quilibet patitur manes. Nimis multa ſunt, quæ huic perfectioni obſtant, neque omnium remotio a poteſtate noſtra dependet. De eo minime dubitabit, qui vel ad ſolam educationem animum attendit, ut alia taceamus, quorum disquiſitio nos nimis longe a ſcopo noſtro abduceret. Ad eam tamen adſpirare debemus, & ne quicquam a nobis prætermittatur, quod a nobis fieri poterat; cura animæ opus eſt, cui omnino facem præferunt, quæ de vita perfecta demonſtravimus (§. 9. & *ſeqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Ut talia moneamus, plurimum refert, ut conſtet, quemnam facere debeamus eorum

eorum uſum, quæ alibi demonſtrata ſunt, ſicque pateat, quomodo curam animæ actu gerere debeamus, ne in voluntate inefficaci ſubſiſtamus, neve minus recte eam gerendo nobis imponamus.

§. 161.

Qualis ſit intentio curam pro anima gerentis.

Qui curam pro anima gerit, perfectionem ſuam aliorumque ita intendit, ut, ſi præterea nihil intenderet, propter eam ſolam ageret; ſi quid præterea intendit, id nonniſi juxta eandem intendit, nec præterea quicquam intendit, niſi quod cum eadem conſiſtere poteſt, nec aliter, niſi quatenus cum eadem conſiſtit. Cura enim pro anima ea eſt, quæ in perfectionem animæ confertur (§. 134.), ad quam quod ſpectet aptitudo perfectionem corporis ſui atque ſtatus ſui, itidemque perfectionem aliorum promovendi, extra omne dubium eſt (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero perfectionem noſtram aliorumque in omnibus actionibus noſtris ita intendere debemus, ut, ſi præterea nihil intenderemus, propter eam ſolam ageremus, &, ſi quid præterea intendimus, nonniſi juxta eandem intendere debemus, nec præterea quicquam intendere licet, niſi quod cum eadem conſiſtere poteſt, nec aliter, niſi quatenus cum eadem conſiſtit (§. 38. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui curam pro anima gerit, perfectionem ſuam aliorumque ita intendit, ut, ſi præterea nihil intenderet, præter eam ſolam ageret, ſi quid vero præterea intendit, id nonniſi juxta eandem intendit, nec præterea quicquam intendit, niſi quod cum eadem conſiſtere poteſt, nec aliter intendit, niſi quatenus cum eadem conſiſtit.

Plurimum valet in moralibus intentio, quæ niſi recte ſe habeat, actionem alias in ſe bonam vitiat. Quamobrem ſi cura animæ recte ſeſe habere debeat, recta quoque ad eandem requiritur intentio. Rectitudo intentionis æſtimanda eſt

ex fine, qui intenditur (§. 617. *part. 1. Phil. pract. univ.*): finem autem præscribit lex naturæ, in se indispensabilis (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & hac ipsa lege satis cavetur, ne intentio labem contrahat, quatenus ejus directioni subducitur.

§. 162.

Quænam de ista intentione observanda.

Quoniam cura animæ exigit, ut in omnibus actionibus nostris perfectionem nostram ita intendamus, ut propter eam solam ageremus, etiamsi nihil præterea intenderemus, &, si quid præterea intendimus, id nonnisi juxta eandem intendamus, ideoque solum non intenderemus, & ut id ipsum cum eo, quod primario intendimus, consistere possit, nec aliter intendamus, nisi quatenus cum eo consistere potest (§. 161.); *Quicquid curam pro anima gerens intendit, vel est perfectio quædam animæ, aut sese habet per modum medii ad perfectionem consequendam, aut conservandam, aut etiam ulterius promovendam, vel est necessarium consequens perfectionis, vel denique eandem comitatur.*

Ita si virtuti cuidam operam navamus, perfectionem animæ per se intendimus, eandemque primario, ut operam ipsi acquirendæ impendamus, etiamsi præterea nihil aliud intendamus, quam ut eadem gaudeamus. Si studio Juris naturæ intendimus scientiam boni & mali, ea sese habet ad perfectionem voluntatis & noluntatis per modum medii. Si felicitatem intendimus, ea spectatur tanquam necessarium consequens perfectionis animæ. Si capiendo cibum juxta sanitatem intendimus saporis grati perceptionem, hic consideratur tanquam comes perfectionis primario intentæ. Ne intentio ulla parte deficiat, finium requiritur subordinatio & coordinatio. Utraque patet per ea, ad quæ consequenda aut conservanda obligamur. Finium subordinatio & coordinatio ad sapien-

sapientiam spectat (§. 678. *Psych. rat.*). Patet itaque, quomodo sapientia in curam animæ influat.

§. 163.

Curam animæ negligunt, qui ad similitudinem aliorum vivunt. Etenim qui ad similitudinem aliorum vivunt, ea faciunt, quæ facere vident alios, facta sua aliorum exemplo tueri soliti. Quamobrem parum solliciti sunt, num actiones suas dirigant ad perfectionem animæ, an minus. Quoniam itaque perfectio animæ ipsis curæ cordique non est, curam vero animæ negligit, qui curam nullam in perfectionem animæ confert (§. 134. *h.* & §. 750. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui ad similitudinem aliorum vivunt, curam animæ negligunt.

De iis, qui ad similitudinem aliorum vivunt.

Pleraque pars hominum ad similitudinem aliorum vivit. Quamobrem nec est, quod miremur, tam paucos esse, qui curam pro anima gerunt, præsertim cum hæc non ratio unica sit, cur cura animæ abjiciatur, sed dentur adhuc aliæ, de quibus mox dicetur. Diximus in superioribus, qui curam pro anima habet, præclara exempla sibi imitanda proponere debere (§. 156.), consequenter curam animæ ad imitationem aliorum reduximus. Vivere autem ad similitudinem aliorum est imitari alios (§. 204. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero plurimum differt, præclara exempla sibi imitanda proponere & ad similitudinem aliorum vivere. Illa imitatio rationalis est, ut alios non imitemur nisi in bono & aliorum exemplo juvetur cura pro anima gerenda; ast hæc imitatio cæca est, ut alios tam in bono, quam in malo imitemur, prouti casus tulerit, atque cura animæ omnis abjiciatur. Supponit illa imitatio agnitionem boni, quo alii excellunt, & ardorem in bono proficiendi; hæc vero omnem de bono cogitationem excludit, nec dependet nisi a voluptate, qua quis trahitur. Illa imitatio medium est curam pro anima diligentius

tius gerendi; hæc neglectum curæ gignit, quemadmodum per demonstrationem patet.

§. 164.

Remedium. Quoniam curam animæ negligit, qui ad similitudinem aliorum vivit (§. 163.), per se autem patet, neglectum non tolli, nisi sublata voluntate ad similitudinem aliorum vivendi, ut autem quis ad similitudinem aliorum vivere nolit, necesse est ut agnoscat periculum, cui se exponit, vel etiam damnum, quod actu incurrit, & ex adverso utilitatem, quam præstat cura animæ; *si quis ad similitudinem aliorum vivit ad curam pro anima habenda adducendus, non modo convincendus, aut ad veritatem persuadendus est, felicem esse non posse, qui curam animæ abjicit* (142.), *verum etiam ex circumstantiis singularibus docendus, quantum sibi noceat, quod hoc, vel illud faciat, quod facere videt alios.*

Qui ad similitudinem aliorum vivere adsueverunt, crassa adhuc ignorantia laborant veritatum moralium, aut vitiis imbuti sunt, quæ aliorum mores ipsis commendant. Quamobrem non adeo facile est neglectui curæ pro anima medelam afferre. In priori casu multa doceri debent, & haud raro præjudicatæ opiniones eradicandæ, ut rectius sentire discant; in casu posteriori vitiis medendum, quæ curæ animæ obstant. Quamobrem non sufficit excitare voluntatem habendi curam animæ, sublata consuetudine vivendi ad aliorum similitudinem; sed & voluntas constans & perpetua efficienda. Consultum igitur est, ut præcaveatur, ne ad similitudinem aliorum vivere adsuescamus, aut ut ad similitudinem aliorum vivendi consuetudinem ad imitationem rationalem revocemus, & rite emendatam ad bonum & licitum restringamus.

§. 165.

Curam animæ negligunt, qui non agnoscunt peculiarem quandam curam pro anima esse habendam, aut eam prorsus superfluam esse existimant. Qui enim non agnoscunt, peculiarem quandam curam pro anima habendam esse, de ea quoque non cogitant. Quamobrem cum incognitum non appetamus (§. 148. *part. 2. Eth.*), fieri quoque non potest, ut curam pro anima gerant, consequenter nec ullam diligentiam in promovenda perfectione animæ adhibent, sed eam in totum casui permittunt, aut, si mavis, fortunæ potestati subjiciunt. Quoniam itaque curam animæ negligit, qui ea facere omittit, quæ ad promovendam perfectionem animæ facere debebat ac poterat (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 134. *h.*); qui non agnoscunt peculiarem quandam curam pro anima esse habendam, curam animæ negligunt. *Quod erat unum.*

De iis, qui curam animæ habendam esse ignorant, aut pro superflua habent.

Quodsi quis existimet curam animæ prorsus superfluam esse, nulla sane ratio est, cur eam habere velit, consequenter nec ullam in promovenda perfectione animæ diligentiam adhibet (§. 751. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet igitur ut ante, quod curam animæ negligat, qui eam superfluam esse existimat. *Quod erat alterum.*

Maxima pars hominum est, qui non agnoscunt peculiarem quandam curam pro anima habendam esse. Ignorantia hæc non solum tenet vulgus, verum etiam eruditos. Inde enim est, ut, dum in literis proficiunt, in moribus deficiant, & inconditis utantur moribus, personam suam ad infimæ plebis similitudinem fingentes, immo ut ipsum studium in literis proficiendi alatur vitiis, veluti fastu & ambitione, aut lucri etiam cupidine, quæ in vitia alia, prouti fert occasio, eos trahit. Quodsi agnoscerent non minus operam navandam esse culturæ virtutis, quam studiis literariis, atque pro

certo haberent, tantum unumquemque gloria excellere, quantum virtute (morali scilicet) præstat, aut studia litteraria sine virtute neminem facere felicem (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*); nulli dubitamus fore, ut non minorem curam in virtutem, quam in studia litteraria conferrent. Ast manebunt eruditi perversis moribus præditi, a virtute infucata procul remoti, quamdiu curam animæ negligunt. Quamvis enim ponamus ipsum vitium, quod urget studium litterarium, dissuadere mores prorsus inconditos, quibus vulgus eruditorum inficitur, aut ipsum seculum moderatiores suadere, ut ad eos effingere studeant suos; perspicaciores tamen animadvertent labem, quam a vitio intus latente contrahunt. Immo subinde quoque continget, ut vitium, quod intus latet, prodant, quando casus quidam emergens vires eidem largitur. Poteramus fidem facere dictis non uno exemplo: sed nostrum jam non est inquirere in vitia occulta eorum, qui laude alias sua defraudandi non sunt. Ex casu alieno sapimus, abstrahendo a factis ea, quæ vitare debemus, personas vero, quorum sunt facta, intactas relinquendo. Sed de eo mentem nostram suo loco uberius declaraturi sumus. Cur non desint, qui sibi persuadent, quasi cura pro anima habenda sit superflua, rationes complures sunt, sed quod facile patet per ea, quæ demonstravimus, totæ consistunt in opinionibus falsis. Nobis sufficit, experientia constare, quod dentur, qui curam pro anima habendam tanquam superfluam abjiciunt, & ex circumstantiis datis haud difficulter colligi rationes, cur ita sentiant. Quamobrem non consultum esse videtur, ut iis recensendis jam immoremur.

§. 166.

Remedium. Quoniam curam animæ negligunt, qui non agnoscunt peculiarem quandam curam pro anima esse habendam, aut eam prorsus superfluam esse existimant (§. 165.), illos autem ad saniorem mentem reducere non datur, nisi ipsis necessita-

cessitatem & utilitatem curæ pro anima habendæ persuadeas, hosce vero, nisi rationes, quibus superfluitatem defendunt, solide refutando erroris sui convincas; *si ad curam pro anima habendam adducere velis eos, qui non agnoscunt, peculiarem pro eadem curam esse habendam, ea inculcanda sunt, quæ in anterioribus de hac cura demonstravimus, in subsidium vocatis iis, quæ in demonstrationibus supponuntur, quantum pro datis circumstantiis opus fuerit; quodsi vero neglectui curæ pro anima medelam afferre velis, quando superflua putatur, inquirendum est in rationes, ob quas superflua putatur, dandaque opera, ut erroris sui convincas eum, qui rationibus parum firmis nimium confidit.*

Facile patet, nos in utroque casu supponere, quod, qui curam animæ negligit, non habeat animum a virtute alienum: alias enim non ignorantia, aut falsa opinio erit causa neglectus, quæ tollenda, ut tollatur morbus animi, cui medela offerenda. Fieri nimirum potest, ut in utroque casu quis amet virtutem, immo ardore in ea proficiendi flagret, hoc tamen non obstante curam animæ negligat. Ut, quæ facti sunt, cognoscamus, seduli tantummodo esse debemus eorum, quæ fiunt, spectatores.

§. 166.

De influxu atheismi in curam animæ.

Atheismus curam pro anima omnem non tollit: quodsi tamen ad eum accedat error de indifferentismo morali, aut epicureismus, curam animæ in cautionem pœnarum civilium vertit. Quamvis enim atheus neget dari Deum (§. 411. *part. 2. Theol. nat.*), ex ipsius tamen hypothesi non sequitur, animam non esse liberam (§. 456. *part. 2. Theol. nat.*), nec dari in actionibus hominum liberis ullum boni atque mali discrimen (§. 500. *part. 2. Theol. nat.*). Quoniam itaque stante atheismo, nisi aliunde alius error accedat, admittere tenetur, dari legem naturæ (§. 245.

part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque etiam virtutem (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec sine hac hominem posse esse felicem (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter id consequi posse, in quod naturaliter propendet appetitus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ*), multo minus autem in dubium vocare potest, habitus acquiri aliter non posse nisi exercitio (§. 430. *Psych. empir.*), nec conservari ac perfici aliter, nisi continuo ejus usu (§. 431. *Psych. empir.*); atheus stante sua hypothesi, quamdiu alios errores eidem non admiscet, concedere tenetur, omnem diligentiam in culturam virtutis, consequenter perfectionem animæ esse conferendam (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum in diligentia, quæ adhibetur in perfectione animæ promovenda, cura animæ consistat (§. 139.), atheus vero pietatem (§. 125. *part. 3. Eth.*) & religionem, qui in modo colendi Deum consistit (§. 512. *part. 2. Theol. nat.*), pro figmento habet (§. 516. *part. 2. Theol. nat.*); atheismus quidem curam pro anima non omnem tollit, eandem tamen præcipua sua parte defraudat (§. 151.). *Quod erat primum.*

Quodsi ad atheismum accedat error de indifferentismo morali, nimirum ut actiones demum fiant bonæ, si a superiore præcipiantur, malæ, si ab eodem prohibeantur, cum Deum existere neget (§. 411. *part. 2. Theol. nat.*), non alium agnoscit superiorem, qui ad quædam facienda, ad quædam non facienda nos obligare possit, quam Rectorem civitatis, cui subjectus est, sanctione pœnali obligationem introducentem (§. 291. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem homini concedit omnem vivendi licentiam, modo sibi caveat a delictis, quæ pœnis coërcentur a superiore. Patet itaque, quod non aliam curam animæ agnoscat, quam quæ hominem

nem tutum præſtat a pœna civili. Atheus igitur, ſi cum atheiſmo conjungit errorem de indifferentiſmo morali, curam animæ in cautionem pœnarum civilium vertit. *Quod erat ſecundum.*

Epicuræus ſimiliter exiſtimat licere homini actiones ſuas determinare ex ſuo arbitatu, niſi quatenus lege civili prohibetur (§. 718. *part. 2. Theol. nat.*). Et revera atheus fit epicuræus, quamprimum atheiſmo jungit errorem de indifferentiſmo morali, ut nullam agnoſcat obligationem, niſi quæ ſanctione pœnali introducitur a ſuperiore (§. 717. *part. 2. Theol. nat.*). Patet igitur ut ante *n. 2.* ſi ad atheiſmum accedat epicuræiſmus, curam animæ in cautionem pœnarum civilium converti. *Quod erat tertium.*

Qui ea perpendit, quæ de pietate ac officiis ceteris erga Deum demonſtrata ſunt, clariſſime perſpiciet, ſublatis pietate atque officiis erga Deum virtuti detrahi maximum decus, quod habet, & maximam efficaciam ad felicitatem veram, qua homo in his terris frui poteſt. Unde porro liquet, quantum differat cura animæ, quam atheus ab aliis erroribus immunis pro anima gerere poteſt, ab ea, quæ in anterioribus demonſtrata fuit. Interim tamen negari non poteſt, quod curæ animæ multo magis noceat atheiſmus, ſi cum errore de indifferentia morali actionum humanarum conjungatur, ut atheus ſimul fiat epicuræus. Plerumque vero epicuræi atheiſmum amplectuntur, cum in eo præſidium adverſus conſcientiam reperiſſe ſibi videantur, ut tanto audacius in vitia ruentes conſuetudine agendi contracta ſuper actionibus ſuis reflectere deſueſcant. Quoniam tamen atheus non omnem virtutem tollit, ideoque nec omnem curam animæ abjicit, niſi ſimul cum epicuræis licentiam vivendi affectet; facilius ad veram animæ curam adducitur, quam atheus epicuræus.

§. 167.

Remedium. Quoniam atheismus curam pro anima omnem non tollit, quodsi vero ad eum accedat error de indifferentismo morali, aut epicuræismus, curam animæ in cautionem pœnarum civilium vertit (§. 166.); *si atheum ab errore de indifferentismo morali immunem ad curam animæ plenariam*, a qua scilicet removet curam pro pietate & cultu divino habendam, *perducere volueris, ostendendum ipsi est, quantum ad pietatem præsidium sit pietas* (§. 344. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *& quid officia erga Deum*, in quibus verus cultus Numinis consistit (§. 1234. *part.* 1. *Jur. nat.*), *ad felicitatem, qua frui nobis datur in his terris, conferat*, vi eorum, quæ de officiis erga Deum demonstravimus in parte tertia Ethicæ, *&*, cum jam facilius præbeat aurem atheismum refutaturo, *lubrica atheismi fundamenta sunt ostendenda* (§. 494. *part.* 2. *Theol. nat.* & §. 82. & *seqq. part.* 3. *Eth.*): *si vero accedat error de indifferentismo morali, non modo atheismus evertendus* (§. §. *cit.*), *verum etiam intrinsecæ actionum humanarum bonitatis & malitiæ* (§. 62. 63. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) *& obligationis naturalis*, quæ ponitur posita essentia & natura hominis (§. 129. *part* 1. *Phil. pract. univ.*), *convincendus* (§. 127. & *seqq. part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *& deinceps*, epicuræismo everso, seu errore de indifferentismo morali agnito, *utendum est remedio anteriori.*

Morbus admodum desperatus est neglectus curæ pro anima gerendæ, qui ex atheismo cum errore de indifferentismo morali aut cum epicuræismo conjungitur. Quamvis enim atheismus per se non tollat omnem curam pro anima, cum tamen primaria parte deficiat, quæ adhuc subsistit; antequam cura pro anima locum habere possit, tollendus quoque atheismus est, nec sufficit evellere errorem de indifferentismo morali, aut profligare epicuræismum. Quam vero difficile sit

ſit convincere negligentem in cura animæ habenda illorum errorum ultro concedet, qui novit, quibusnam argumentis extorquendus ſit aſſenſus, & quomodo iſta urgenda, ne efficacia iisdem detrahatur. Accedit, quod vitia errores commendent, pro diverſitate circumſtantiarum varia, quibus ſubſiſtentibus non ſperanda convictio, aut ad aſſenſum ſufficiens perſuaſio. Morbo igitur complicato non ſufficit remedium, quod alias ſatis efficax foret. Quid quod etiam circumſtantiæ extrinſecæ dentur, quæ obſtant, quo minus quis errorem, quo imbutus eſt, miſſum facere nolit? Atque hæc non ſolum notanda ſunt in caſu præſenti: intelliguntur quoque de remediis vitiorum aliorum. Efficacia remedii non modo dependet ab ipſius virtute, verum etiam a modo adhibendi & a conditione ſubjecti, quod pati debet remedium. Morbos animi curare multo difficilius eſt, quam morbos corporis; nec qui iſtis laborant remedium adeo facile patiuntur, quemadmodum qui his affliguntur, fidei medici ſe totos committentes. Remediorum itaque moralium uſus magis præſervativus eſt, quam curativus. Ceterum eorundem notitia hunc quoque habet uſum, ut agnoſcatur ratio, cur in dato caſu immedicabile ſit malum: quod noſſe non uno in caſu proderit. Abſit itaque, ut tibi perſuadeas, in Ethica doceri remedia vitiorum, ea fiducia, quaſi homines promiſcue omnes, qui vitiis dediti ſunt, in aliam formam iisdem ſint transfundendi; ſed ut appareat, quænam immutanda ſint, ſiquidem vitium depelli debeat. Inde conjectare poteris ſucceſſum, ſi eo uti volueris. Quemadmodum vero remedium non patitur æger, qui opem medici non deſiderat; ita quoque remedia vitiorum adhibere fruſtra tentabis, niſi jam adſit voluntas emendationis, quæ ſupponit, cognita eſſe damna, quæ vitio deditus incurrit.

§. 168.

De epicuræiſmo curæ *Curæ pro anima gerendæ maxime adverſatur epicuræiſmus.* Epicuræus enim exiſtimat licere homini actiones ſuas determinare

pro anima maxime adverso. minare ex suo arbitratu, nisi quatenus lege civili prohibentur (§. 718. *part. 2. Theol. nat.*), ideoque sequitur inclinationem potissimum naturalem, qua ad certa appetenda generaliter determinatus est appetitus (§. 895. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter si fuerit voluptuosus, in ea propendet, quæ sensum hilarant (§. 166. *part. 2. Eth.*), si lucri cupidus, in ea, quibus redditur locupletior (§. 173. *part. 2 Eth.*), si honoris cupidus, in ea, quæ honorem ac laudem pariunt (§. 178. *part. 3. Eth.*), ac propterea ille tanquam finem ultimum intendit delectationes sensuales, is lucrum, hic honorem atque laudem, & quilibet eorum ad finem a se intentum refert actiones suas. Huc igitur cum convertat omnes curas suas, de se perficiendo minime cogitat, ideoque omnis cura animæ abest (§. 134.). Et per ea, quæ de cura animæ demonstravimus patet, quod cura epicuræi prorsus diversa sit ab ea, quam pro anima gerere debemus, nec cum eadem consistere possit. Quamobrem patet, curæ pro anima gerendæ maxime adversari epicuræismum.

Non modo ex demonstratione propositionis præsentis, verum etiam ex definitione epicuræismi, quam alias dedimus (§. 717. *part. 2. Theol. nat.*), liquet, nos epicuræismum latius extendere, quam vulgo fieri solet. Nemo enim est, qui nesciat, epicuræos vulgo dici, qui voluptatibus corporis sese ingurgitant, quasi in his summum hominis bonum consistat. Nos vero epicuræismum extendimus ad omnem vivendi licentiam, qua quis bonum æstimat ea voluptate, qua trahitur inclinationi suæ convenienter. Non aliam igitur admittit theoriam, quam indifferentismum moralem, per quem licitum unicuique intelligitur, quod libet. Quemadmodum itaque non omnibus eadem placent, ideo quoque vivendi licentia non omnibus easdem actiones commendat, propter diversos nimirum fines agentibus. Atque ideo diversæ dantur Epicuræorum

curæorum

curæorum species, quas forsan sectas appellare malis. Sed cuicunque tandem sectæ nomen dederit epicuræus, quod eam pro anima non gerat, nec stante hypothesi sua gerere possit curam, quam gerendam esse in anterioribus demonstravimus, extra omnem dubitationis aleam positum est. Quamobrem epicuræismus in omni sua latitudine sumtus impedimentum est curæ animæ, quamvis hanc in philosophia morali non extendamus ultra ea, quæ ex principiis rationis demonstrantur. Quilibet autem, cui principia religionis revelatæ, quam Christianam dicimus, perspecta sunt, per se videt, quæcunque impedimenta sunt curæ animæ, quam ratio commendat, ea quoque impedimenta esse illius curæ, quam revelatio injungit. Neque enim hæc illi contradicit, sed saltem alia superaddit; quæ cum illa consistere possunt ac copulari debent.

§. 169.

Quoniam epicuræismus curæ pro anima gerendæ maxime adversatur (§. 168.), falsa autem hypothesi nititur (§. 722. *part. 2. Theol. nat.*), quasi scilicet non detur intrinseca actionum honestas & turpitudo, nec obligatio divina ad alias actiones committendas, alias vero omittendas (§. 717. *part. 2. Theol. nat.*); *si epicuræo cura animæ persuadenda, ostendendum ipsi est, dari omnino intrinsecam actionum honestatem ac turpitudinem* (§. 62. 63. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *quarum illæ lege naturæ præcipiuntur, hæ prohibentur* (§. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *& quod nos Deus ad illas committendas, has vero non committendas obliget* (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero quamvis hæc sufficiant, ut curæ pro anima habendæ necessitas & utilitas agnoscatur, quoniam tamen nondum sufficiunt, ut licentiosa vivendi consuetudo mutetur, *animus purgandus est a vitiis, quæ curæ pro anima habendæ obstant.* ***Remedium.***

Cum diversæ sint epicuræorum species, non omnibus vivendi licentia eadem vitia suadet. Quamobrem nec neglectui curæ pro anima habendæ eadem medela afferenda. Quoniam vero omnis diversitas huc redit, ut certa vitia exstirpentur, quæ pro conditione personarum variant, de remediis autem vitiorum agendum est suo loco, ubi nimirum de fuga eorum ex instituto agitur; specialia de hisce in præsenti non tradenda. Cum epicuræismus hic consideretur tanquam hypothesis, quæ curæ pro anima gerendæ obstat; impedimentum sublatum intelligitur, si quis falsitatem hypotheseos agnoscit. Quodsi vero jam licentiosa vivendi consuetudo non permittat, ut quis necessitate ac utilitate curæ pro anima habendæ agnita ad eandem adducatur; non amplius theoria epicuræi, sed consuetudo ista impedimentum ejus erit: quod adeo eodem modo tollendum, ac si quis alia quacunque de causa in vitia, quibus obnoxius est, sese ingurgitasset.

§. 170.

De neglectu curæ animæ ob defectum otii.

Curam animæ negligunt, qui tempus negotiis suis impendendum vix sufficere arbitrantur. Etenim qui sibi persuadent, tempus vix sufficere, quod negotiis suis impendere tenentur; illi quoque in ea sunt opinione, quasi negotiis suis solis vacare possint, ideoque ad alia agenda non suppetat otium. Quamobrem fieri nequit, ut de cura pro anima habenda mentem subeat cogitatio, aut si qua forsan subit, negotiorum, quibus obruuntur, molem non permittere existimant, ut curam istam pro anima habeant, eam in tempus commodius differentes, quo sibi magis vacare licebit, mora tandem omne propositum irritum reddente. Qui ergo arbitrantur tempus negotiis suis impendendum vix sufficere, curam animæ negligunt (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Qui ob negotiorum multitudinem curam animæ negligunt, non quidem semper de hac cogitant, ac tempus omne negotia

tia sua sibi vindicare expresse judicant; tacite tamen inest hæc opinio neglectui curæ pro anima, quando tempus omne negotiis suis impenditur, ut de alio agendo non cogitetur, sit ita quod subinde aliæ adhuc concurrant rationes, ob quas de cura pro anima habenda mentem nulla subit cogitatio, nec sola negotia eam ab illa avertant. Negotiorum vero, quæ vitæ genus postulat, multitudinem magnam hominum partem a cura animæ abstrahere, indies experimur. Qui eruditionem in multa lectione consistere sibi persuadent, & magnum in excerptis præsidium ad erudite scribendum se invenisse gaudent; cum tanta sit librorum copia, quibus perlegendis nullius hominis ætas sufficit, tempus omne lectioni librorum & excerptis conficiendis impendunt, ut nullum ipsis suppetat otium de cura animæ cogitandi. Quamvis itaque eos de eadem admoneas, aut surdis fabulam narrabis, aut neglectum nunc hac, nunc alia ratione excusari audies. Memini me aliquando audivisse a quodam multorum prædiorum conductore, qui multas divitias curis ac operis œconomiæ rurali impensis acquirebat, cum bonæ esset mentis & curam pro anima ab homine christiano gerendam agnosceret, multas querelas, quod ipsi ob negotiorum multitudinem nullum relinqueretur tempus, quod curæ pro anima impendere posset, eundemque optasse, ut ante finem vitæ sibi saltem per annum suppeteret otium, quo eidem vacare liceret. Variant vero etiam hic circumstantiæ, ut nunc neglectus majorem habere videatur excusationem, quam in casibus aliis, quamvis revera nunquam excusari possit, quemadmodum ex iis, quæ sequuntur, satis liquet.

§. 171.

Si quis curam animæ negligit, quod tempus negotiis suis impendendum vix sufficere arbitratur; is tenetur 1. perpendere necessitatem atque utilitatem curæ pro anima gerendæ, ob quam curæ alii cuicunque anteponenda, 2. considerare, num negotiorum moles depen- Remedium.

 deat

deat a potestate sua, ut eandem pro lubitu imminuere possit, an vero potestati suæ non subsit, 3. *quod cubitum ituro & mane evigilanti non desit tempus commodum curæ animæ dicandum*, 4. *quod in agendis negotiis & actionibus quibuscunque aliis, quorum occasio obvenit, curæ pro anima esse possit ac debeat locus.* Qui enim necessitatem atque utilitatem curæ pro anima habendæ agnoscit, ob quam curæ cuicunque alii anteponenda; is omnino dispiciet de tempore commodo, quo illi vacare possit. Quodsi ergo jam porro consideret, num negotiorum moles a potestate sua dependeat, ut eandem pro lubitu imminuere possit, an vero potestati suæ non subsit; ubi eam potestati suæ subjectam deprehendit, partem temporis negotiis suis detrahet, quo illi vacet, ubi vero eam extra potestatem suam esse videt, cum fieri non possit, quin serio de tempore opportuno cogitanti cubitum ituro & mane evigilanti tempus commodum offerri agnoscat, dubium non est, quin occasionem ex voto oblatam ambabus, quod dicitur, manibus amplectatur. Et ubi tandem novit, in agendis negotiis ipsis & actionibus quibuscunque aliis, quarum occasio obvenit, curæ pro anima esse posse, immo debere locum, eundem quoque facere studebit. Quoniam itaque hoc pacto nihil eorum prætermittit, quæ curæ pro anima gerendæ causa facere potest, negligens vero non est, qui nihil eorum prætermittit, quæ certo fine facere potest (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si ea observentur, quæ in propositione præsente præcipiuntur, neglectui curæ pro anima gerendæ ob molem negotiorum medela afferetur.

Homines negotiis pleni, qualiacunque tandem ea sint, plerumque de cura animæ non cogitant, vel quod eam prorsus ignorent, vel quod ejus necessitatem ac utilitatem non agnoscant. Quamobrem de tempore opportuno curæ pro anima

dican-

dicando ut ante cogitent, quam eandem cognoverint & de necessitate ac utilitate ipsius fuerint convicti, vel persuasissimi, fieri non potest (§. 889. *Psych. empir.*). Qualis vero esse debeat cura animæ & quanta sit ejus necessitas atque utilitas, ex iis discitur, quæ in anterioribus demonstrata sunt. Quoniam cura animæ felicitatem hominis promovet, sive tanquam acquirenda, sive tanquam conservanda spectetur, & qui felix esse vult, curam animæ semper habere, nunquam abjicere debet (§. 142.), consequenter ea hoc nomine potissimum sese commendat, necessitatem & utilitatem curæ pro anima nemini persuadebis, nisi edoctus fuerit, in quonam vera consistat felicitas, quodque sine virtute nemo eadem frui possit. Atque hic inprimis urgendum, quantum ad virtutem præsidium sit pietas & quamnam felicitatis partem faciat cum officiis ceteris erga Deum. Cum certus esse debeat finis, cur quis negotiis suis omne tempus impendit, ut ad alia agenda nullum otium supersit; ut appareat curam animæ curæ, quam negotiis suis accommodat, longe anteponendam esse, quæ de utilitate curæ pro anima habendæ demonstrantur, conferenda sunt cum fine per negotia nostra obtinendo. Circumstantiæ autem particulares, ad quas in praxi morali animus semper attendendus, suppeditabunt rationes, quibus prærogativa curæ animæ præ alia cura luculentius evincetur & efficacius urgebitur. Immo hæ ipsæ quoque circumstantiæ ostendent, num & quantum temporis negotiis subtrahi possit, ut cura animæ propter hæc non sit prorsus negligenda. Quomodo vero temporis nonnihil curæ animæ impendi possit ac debeat, quando cubitum imus, aut mane evigilamus, alias jam inculcavimus (§. 437. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Ad curam animæ requiritur sollicitudo, ut personam nobis impositam recte geramus (§. 152.). Pendent hinc negotia, quæ vitæ genus, quod sequimur, nobis imperat. Quamobrem neglecta cura pro anima negotia sua recte administrare non possumus. Consultum itaque est, ut in casu dato notentur defectus administrationis, non tollendi nisi curæ cordique

habeamus, ut medeamur vitiis, vel privationi virtutis, unde illi oriuntur. Quoniam vero ad curam animæ ſpectat, ut circumſpecte agamus, & certi ſimus nos in agendo ne latum quidem ungvem a lege naturæ recedere (§. 140.); ipſum illud tempus, quod negotiis & aliis, quæ occaſio offert, agendis impenditur, in curam animæ una conferri poteſt, absque ullo moræ metu, modo curæ pro anima gerendæ fuerimus adſueti, eodem prorſus modo, quo omnia cum ſenſu officii agimus & in actionibus omnibus Deum colimus. Videntur in praxi morali multa difficilia, immo impoſſibilia, quæ tamen nihil difficultatis habent, modo virtutem amemus ac eidem colendæ operam dare velimus. Anima ſucceſſive perficitur, nec virtutes habitus infuſi ſunt. Ubi vero fuerint acquiſitæ, jam ſine tractu temporis fiunt, quæ ſine iis ab initio fieri non poterant, multaque ſimul, quæ ſigillatim erant facienda.

§. 172.

Limites curæ animæ in philoſophia.

In philoſophia cura animæ non extenditur ultra ſtatum vitæ præſentis. Cum enim in philoſophia ultra ſphæram rationis non progrediamur, quod nemini ignotum eſt, ex principiis autem rationis nemo adhuc demonſtrare potuerit, qualis ſit futurus ſtatus animæ poſt hanc mortem, etſi conſtet eam a morte corporis ſuperſtitem eſſe ſemperque manere (§. 744. *Pſych. rat.*); ideo quoque fieri non poteſt, ut in perfectione animæ promovenda rationem habeamus ſtatus futuri a morte corporis. Quamobrem cura animæ, quæ in philoſophia inculcatur, non extenditur ultra ſtatum vitæ præſentis.

Theologiæ igitur revelatæ, quam Theologiam ſimpliciter appellare ſolemus, relictum eſt, ut curam pro anima habendam ad ſtatum vitæ futuræ a morte corporis extendat. Neque enim curam pro anima, quæ in philoſophia demonſtratur, tollit; ſed eidem ſaltem ſuperaddit, quod beneficio ra-

tionis

tionis cognosci nequit, sicque eandem perficit. Cum certo consilio nobis propositum sit ea in philosophia tradere, quæ rationis lumine innotescunt, consequenter sciri possunt, non vero cum iisdem commiscere, quæ ex revelatione divina haurienda sunt, consequenter creduntur; nostrum quoque non est docere, quomodo in cura animæ habenda sit ratio status futuri animæ a morte corporis. Quodsi objicias, gentiles quoque & inter eos ipsum *Platonem* de statu animæ post mortem tradidisse, quæ non prorsus abhorrent ab iis, quæ Christus nos docuit; tenendum est, eos vel sua utilitatis causa commentos esse, vel ob probabiles quasdam rationes conjectasse. Rationes autem ad conjecturam sufficientes non sufficiunt ad scientiam. Neque nos, qui Christo nomen dedimus, conjectura opus habemus, cum fides nostra inconcusso fundamento nitatur, quamvis rationes probabiles, quas ratio suggerit, faciant ad defendendum ea, quæ credimus, contra antiscripturarios.

§. 173.

Quod curæ pro anima neglectus dedeceat hominem.

Qui curam animæ non habet, aut nescit, aut saltem non considerat, quid sit homo, nec vitam hominis vivit. Etenim qui curam animæ non habet, nullam quoque dat operam, ut perfectionem animæ accidentalem acquirat (§. 134.), consequenter ut qua agens liberum fiat aptus ad repræsentandum perfectionem Dei summam, seu manifestandum gloriam ipsius (§. 917. 912. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum homo sit creatura Dei (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*), conditus a Deo in eum finem, ut gloriam suam promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*), ideoque una cum ceteris creaturis agere debeat propter finem eundem ultimum a Deo per creationem mundi intentum (§. 977. 629. *part. 1. Theol. nat.*); qui curam pro anima non habet, qualem tanquam homo habere debet,

debet, aut nescit quid sit homo, aut saltem non considerat. *Quod erat unum.*

Enimvero qui ea non facit, quæ tanquam homo facere debet, vitam hominis minime vivit (§. 7. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum per demonstrationem partis prioris propositionis præsentis pateat, qui curam pro anima non gerit, eum non facere, quod qua homo facere debet; qui curam pro anima non gerit, vitam quoque hominis non vivit. *Quod erat alterum.*

Ostendimus in antecedentibus ad curam animæ requiri sollicitudinem personam sibi impositam recte gerendi (§. 152.). Hanc autem personam nobis Deus tanquam hominibus per creationem imposuit, ut simus obligati actiones nostras dirigere ad gloriam ipsius (§. 70. *part. 1. Jur. nat.*). Personam igitur hanc recte gerimus, si actiones nostras ad gloriam Dei dirigimus, ideoque cura recte gerendi personam hominis redit ad sollicitudinem de aptitudine gloriam Dei promovendi consequenda. Vide, quæ jam supra annotavimus (*not.* §. 152.). Si quibus nimis durum videatur, quod affirmemus, vitam hominis non vivi, nisi actiones nostras dirigamus ad gloriam Dei, & perfectionem hominis ad aptitudinem manifestandi gloriam Dei revocemus, quatenus tanquam agens liberum consideratur, cum tamen negari non possit, eum naturæ suæ convenienter vivere, si actiones suas dirigat ad sui aliorumque perfectionem, quemadmodum lege naturæ præcipitur (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quamvis contingat, eum negligere pietatem ac cetera erga Deum officia particularia, de quibus egimus in parte tertia Ethicæ; tenendum est, quando vitam hominis moralem, de qua hic sermo est, simpliciter dicimus, cum denotet complexum omnium actionum, ad quas homo lege naturali obligatur (§. 7. *part. 2. Phil. pract. univ.*), nos non intelligere vitam aliqua parte deficientem, sed eam, quæ obligationi, qua tanquam homo

homo tenetur, ex aſſe ſatisfacit, ſicuti non corpus humanum mutilum intelligimus, quando idem ſimpliciter dicimus. Nec quenquam offendere debet, quod inde ſequatur, ſe vitam hominis perfectam nondum vivere, ſi in numero actionum liberarum, quas committit, ſint multæ, quæ obligationi ipſius, qua tanquam homo tenetur, adverſantur. Qui vitam hominis nondum vivit, qualem in rigore ſuo exigit lex naturæ, propterea non dicendus eſt vivere vitam brutorum. Vita enim hominis alia perfecta eſt, alia imperfecta, & hujus multi dantur gradus, qui omnes hominem a brutorum conſortio eximunt. Ad vitam perfectam adſpirare debemus & cura pro anima gerenda, ut ad eam tam prope accedamus, quantum nobis datur, atque inde naſcitur continuus progreſſus ad majores indies perfectiones, in quo ſummum bonnm terminatur, quod in his terris conſequi poſſumus. Quemadmodum vero virtus theologica, ſeu chriſtiana differt a philoſophica (§. 338. 340. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ita etiam vita chriſtiana differt a philoſophica ſimiliterque cura pro anima habenda. Non tamen ſibi mutuo contradicunt, ſed ſororio vinculo copulandæ. Superaddit Theologus, quæ ex principiis rationis demonſtrare nequit philoſophus, & Theologi intereſt noſſe rigorem legis naturalis non modo ad defendendum ea, quæ ſuperaddit, adverſus antiſcripturarios, verum etiam ad perſpiciendum eorundem rationes.

§. 174.

Quod cura animæ hominem maxime deceat.

Quoniam qui curam animæ non habet, aut neſcit quid ſit homo, aut non conſiderat, nec vitam hominis vivit (§. 173.), hominem autem decet, cujus aliqua ratio continetur in iis, quæ ipſi per naturam inſunt, cur potius id velle debeat, quam aliud (§. 332. *part. 1. Theol. nat.*); *cura animæ hominem maxime decet.*

Cura animæ eo tendit, ut fiamus homines adulti. Homo conſtat ex anima atque corpore. Quamvis itaque corpus ado-

levit; nondum tamen homo adultus est, adolescere quoque debet anima. Alia vero longe ratio est animæ, quam corporis. Illa nunquam ita adolescit, ut ulterioris incrementi non amplius capax sit. Lex autem naturalis, quæ urget perfectionem animæ, ostendit metam, ad quam contendendum. Quamvis enim eam attingere non valeamus, continuo tamen ad eandem propius accedere possumus. Ac ideo cura pro anima gerenda, quæ non modo tendit ad conservandum, quod jam habes, verum etiam ad adipiscendum, quod tibi adhuc deest. Sequitur hinc omnino, ut homo continuo magis magisque fiat homo, quo magis animam perficit. Quamvis vero hoc nimis paradoxum videtur, non tamen prorsus abhorret a notionibus communibus. Nonne enim gentes barbaras dicimus, quæ virtutes intellectuales parum colunt, ideoque animum doctrina non excolentes moribus incultis utuntur (§. 52. *Jur. Gent.*), consequenter animam perficere negligunt (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*)? Ecquis vero homines barbaros atque incultos & doctos atque cultis moribus utentes pariter censebit, ut non ultro concedat, his potiore quodam jure nomen hominis convenire, quam illis, siquidem agnoscit rationem potissimum esse, quæ facit hominem? Multa videntur paradoxa, quæ talia non apparent, quamprimum luce notionum distinctarum collustrantur. Incitat nos, quod modo diximus, ad diligentiam in cura animæ adhibendam, ut nomine hominis nos continuo magis magisque dignos faciamus. Requiritur hæc diligentia ad personam suam recte gerendam & eam, qui sapiunt, in gerenda persona, quæ vitæ genus ipsis imposuit, adhibere solent. Est vero etiam homo, quatenus spectatur tanquam subjectum obligationis naturalis & jurium connatorum inde manantium, persona nobis imposita (*not.* §. 152.), quam recte gerere debemus, & cujus recte gerendæ sollicitudinem continet cura animæ (§. *cit.*).

§. 175.

§. 175.

Quoniam cura animæ hominem maxime decet (§. 174.), ideoque neglectus ejus maxime dedecet (§. 195. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), pudere autem hominem debet facti, de quo sinistre judicant boni ac periti (§. 374. *part.* 2. *Eth.*); *neglectus curæ pro anima gerendæ hominem pudere debet*, consequenter cum cura animæ in perfectionem ejus (§. 143.), ideoque in virtutes intellectuales & morales conferatur (548. *part.* 1. *Jur. nat.*), *hominem pudere debet, si nullam curam in virtutes intellectuales & morales, vel saltem aliquam in intellectuales, non vero in morales, aut in aliquas saltem intellectuales, non vero in omnes atque morales simul conferat.* *Quod hominem pudere debeat neglectus curæ pro anima.*

Pudeat sane eruditos, qui curam omnem in quandam eruditionis, vel scientiam quandam conferunt, virtutis autem studium negligunt, immo prudentiam quoque insuper habent. Equidem non advertunt vitia occulta, quæ in sinu fovent, & inscie ac imprudenter produnt; non tamen id ullam excusationem habet. Ita nimirum produnt neglectum curæ pro anima habendæ, qui non solum ipsis pudorem imponit, verum etiam notam ignominiæ, quam imprudentia & improvidentia & vitia, quibus turget animus, pariunt (§. 820. 822. *part.* 1. *Jur. nat.*). Non magis hoc hominum genus neglectui huic pœnas dat, quam in controversiis tractandis & in aliis censendis, vel si quis inventis suis ad nominis gloriam contendit docturus alios, quo modulo ea metiri debeant. Utile subinde foret, si fastus istiusmodi hominum retunderetur ostensis vitiis, quibus seipsos diffamant improvidi, dum gloriam stolide inhiant, ut tam alii ex eorum casu discant, non esse negligendam curam animæ, quam ne ipsi noceant aliis. Non addimus exempla alia facile observanda ab eo, qui Ethicæ non imperitus est.

§. 176.

Quorumnam librorum lectio curæ pro anima noceat.

Curæ pro anima gerendæ nocet lectio librorum profanorum & obscœnorum, atque eorum omnium, quæ vitiorum illecebras & cupiditatum lenocinia legentis animo tacite insinuant. Cum enim libri profani contineant opiniones veræ de Deo doctrinæ ac religioni omni adversas; qui istiusmodi libros legit, ei scrupuli & dubitationes injiciuntur, nisi veritatis eorum, quæ de Deo & religione didicit, fuerit plenarie convictus, ut immotus perstet assensus: id quod tamen ob difficultatem ac raritatem convictionis in paucissimis supponendum, cum plerumque non nisi persuasio sit, qua assensus nititur, cui subinde pertinacia defendendi opinionem firmitatem addit. Quoniam itaque certitudo efficit cognitionem vivam (§. 246. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ut sit motivum voluntatis (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*), pius autem actiones legi naturæ conformare studet vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumtorum (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & sine agnitione Dei nullum officium Deo debitum præstari potest (§. 1. *part. 3. Eth.*), consequenter nec cultus Dei subsistit (§. 1234. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*), in quo religio consistit (§. 512. *part. 2. Theol. nat.*); quin pietas & religio frigescat, fieri non potest. Et quoniam plerique homines actiones lege naturali præscriptas non aliter spectant, quam ideo committandas, vel omittendas, quia Deus vult, ut eas committamus, vel omittamus, langvescente obedientia erga Deum (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), omne virtutis studium friget (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque parum curatur virtus, consequenter facile committuntur actiones, ad quas quemque trahit sua voluptas (§. 156. *part. 2. Eth.*). Atque ita cum obedientia erga Deum omnis virtutis cura sensim sensimque evanescet. Quamobrem cum cura

animæ

animæ in perfectionem animæ (§. 134.), ideoque in virtutes conferatur (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), & requirat sollicitudinem ne latum quidem ungvem discedendi a lege naturæ (§. 140.), ac indefessum pietatis studium (§. 151.); curæ pro anima gerendæ nocet lectio librorum profanorum. *Quod erat primum.*

Quia libros obscœnos non legit, nisi qui eorum lectione delectatur (§. 156. *part. 2. Eth.*); res ipsæ obscœnæ sese sensim commendant legenti & appetitum in se trahunt (§. *cit.*), sicque voluntas corrumpitur (§. 10. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum sic actiones ex voluptate, quam nobis pariunt, æstimare adsuescamus, cura vero animæ requirat, ut easdem ex convenientia cum lege naturæ (§. 140.), vel voluntate Dei dijudicemus (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*); cum ista voluntatis corruptione cura animæ consistere nequit. Curæ igitur animæ nocet lectio librorum obscœnorum. *Quod erat secundum.*

Denique si lectione librorum vitiorum illecebræ & cupiditatum lenocinia legentis animo tacite sese insinuant, *per hyp.* fieri non potest quin proclivitatem quandam in ista vitia lectore non advertente contrahat appetitus, ut ne quidem animadvertantur, sicuti pravo sodalitio corrumpuntur boni mores. Quamobrem cum hoc pacto appetitus corrumpatur (§. 10. *part. 2. Eth.*), ut inscii vitia contrahamus, cura autem animæ sufficientem ad actiones nostras attentionem (§. 140.) & indefessum virtutis studium requirat (§. 141.); lectio librorum, qua vitiorum illecebræ & cupiditatum lenocinia legentis animo tacite sese insinuant, curæ pro anima gerendæ nocet. *Quod erat tertium.*

Librorum profanorum lectionem nocere curæ pro anima gerendæ, vulgo agnoſcitur: quam enim ſit peſtifera, experientia dudum comprobavit. Equidem in demonſtratione ſaltem ſuppoſuimus lectorem nondum perverſæ mentis, cum quod de eo demonſtratur tanto facilius admittatur quoque de aliis; dantur tamen etiam homines, qui vitiis jam ſunt deditі, aut in ea propendent, atque hi errores iisdem patrocinantes avide amplectuntur. Hi vero non ſunt, qui de cura animæ cogitant, ideoque ab eadem longius removentur librorum iſtorum lectione, cum ad eandem eſſent adducendi. Profanis autem iſtis libris non ſolum accenſemus eos, quorum autores aperte atheiſmum, aut deiſmum defendunt, quales proh dolor! hodie divulgantur, verum etiam hos, quorum autores cenſuris frivolis religionem in contemtum adducunt, quales ſine numero indies prodeunt. Neque enim amplius obſervatur lex cenſuræ librorum, ut non imprimantur, in quibus continentur religioni adverſa. Poſtquam abuſus libertatis philoſophandi invaluit, ut quilibet tyro, qui vix primis, quod dicitur, labris diſciplinas deguſtavit, eas reformare velit; reformatorum numerus indies quoque creſcit, quorum infelices abortus irreligionariorum cauſæ ſerviunt, ſi vel maxime ipſi directe non intendant religionis atque virtutis contemtum. Dolendum vero eſt, tam multos curioſitate allici ad legendum iſtiusmodi libros, æternæ oblivioni potius damnandos, cum haud pauci curioſitatem jactura curæ pro anima gerendæ luant. Neque enim adeo facile eſt, ut quis adhibeat eam attentionem, ne tacite ſeſe inſinuent opiniones perverſæ, quæ voluntatem in transverſum ſenſim ſenſimque agunt, & ut ea utatur perſpicacia, quæ ad verum a falſo dividendum ſufficit. Non minus dudum agnitum eſt, lectionem librorum obſcœnorum curæ pro anima habendæ adverſari ac bonos mores corrumpere. Ea ſane de cauſa multi improbarunt lectionem poëtarum Latinorum, qui obſcœnitate lectores delectare volunt, ut ideo opus non ſit de hoc librorum genere plura diſertius dicere. Aſt librorum, quorum

rum lectio vitiorum illecebras & cupiditatum lenocinia legentis animo tacite insinuat, longe major numerus est, quam vulgo putatur. Sane cum nondum sit ea seculi nostri felicitas, ut, quantum quis eruditione, aut doctrina excellit, tantum etiam virtute præstet, istiusmodi autem autores tam factis, quam potissimum verbis intus latentia vitia inscie atque improvide prodant, tacite nimirum in verborum suggestionem influentia, ut de factis jam nihil dicam; librorum in hanc classem referendorum numerus longe maximus est. Ac inprimis inter hos non ultimum locum obtinent scripta eristica & quæ hodie perverso aliquatenus sensu dicuntur critica, quorum autores judicum sibi officium arrogant in orbe litterato. Nocent autem tanto magis, si verborum lenociniis ac elegantiori litteratura lectoris animum fascinare student autores usum rei per se egregiæ ac suo loco commendandæ in abusum vertentes.

§. 177.

Quoniam curæ pro anima gerendæ nocet lectio librorum profanorum & obscœnorum, atque eorum omnium, qui vitiorum illecebras & cupiditatum lenocinia legentis animo tacite insinuant (§. 176.), in cujuslibet autem potestate sit, ut a lectione librorum, quos sibi nocere posse novit, abstineat; *nisi lectionem urgeat quædam necessitas, solius curiositatis causa libros profanos, obscœnos, aut tacite vitiorum illecebras & cupiditatum lenocinia legentis animo insinuantes nemo legere debet, aut si muneris ratio, vel alia quædam necessitatem legendi imponit, ut sufficiente acumine verum a falso separare & in latentia autoris vitia inquirere norit opus est. Præstantissimum* vero *remedium foret, si libri profani ac obscœni non ederentur, reliquorum autem autores verba ponderare addiscerent, ut quomodo in eadem influat appetitus agnoscerent*, ne improvide proderent, quod latere *Remedium.*

tere

tere mallent, si satis saperent: id quod tamen difficillimis annumerandum, non facile sperandum.

Librorum obscœnorum lectionem vix quicquam aliud suadebit, quam verborum elegantia, ex qua dijudicanda legendi necessitas. Librorum profanorum lectio non necessaria nisi illis, quorum officium est eos refutare & alios contra errores nocentissimos munire. Absit autem, ut refutandi munus in se suscipiat, qui tanto negotio impar est! Malus enim refutator plus nocet, quam autor profanus. Ne autem autores adeo improvide vitia, quibus turgent, in verborum suggestionem influere permittant, & alii eadem detegere discant, ut sibi ab iisdem caveant; consultum foret, ut ex verbis eorum character demonstraretur. Etenim ne meritis eorum detrahatur, quibus condonanda videtur impotentia animi; tales seligendi essent autores, qui fastu nimio se extollentes supra alios bene meritos partim fumum vendunt, partim vulgaria præter ullam necessitatem repetunt, cum inprimis intersit, ut eorum error refutetur & fastus retundatur. Cautiores vero evadent autores ipsi, ubi mos invaluerit non minus honorem habendi virtutibus moralibus, quam eruditioni ac scientiæ, & vitia moralia non inferiori loco, quam ignorantiam & errorem, aut lapsus defectui vel non usui facultatis cujusdam cognoscendi tribuendos. Vitium, quo quis caret, non potest influere in verborum suggestionem.

§. 178.

Quamdiu curam animæ gerere debeamus.

Curam animæ per omnem vitam abjicere nunquam debemus. Cura enim animæ confertur in perfectionem animæ nostræ (§. 134.). Enimvero qui Ethicam didicit, ut satis intelligat, quanta requirantur ad perfectionem animæ; is abunde intelliget, ad quamcunque tandem ætatem pervenerit homo & quantamcunque in anima sua perficienda collocaverit operam; fieri tamen non posse, ut ad summum perfectionis gradum

dum perveniat: qua sane de causa summum hominis bonum, quod in hac vita acquirere potest, non consistit nisi in progressu non impedito ad majores indies perfectiones, nequaquam vero in perfectione consummata omnibusque numeris absoluta (§. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Accedit quod ad curam animæ quoque pertineat conservatio perfectionis jam acquisitæ, quæ continuo exigit illam ad actiones nostras attentionem, sine qua cura animæ consistere nequit, ut scilicet certi simus, nos ne latum quidem ungvem a lege naturæ discedere (§. 140.). Necesse igitur est, ut curam animæ per omnem vitam nunquam abjiciamus.

Nondum novit, quid sit homo, quid sint habitus, in quibus virtutes consistunt, qui sibi persuadet, se studio ac labore suo id consequi posse, ut de se perficiendo non amplius cogitare teneatur, nec cavere, ne a virtutis tramite deflectat. Si quis notitiæ sui incumbere voluerit, quemadmodum supra docuimus & cura pro anima gerenda requirit (§. 154.), quanta adhuc labe inficiantur actiones, quæ rectissimæ videntur, perspiciet. Et quo magis perficitur anima, eo magis quoque videt, quænam adhuc deficiant. Quemadmodum homines quo sunt rudiores, eo sibi videntur acutiores, quo magis vero in recto intellectus usu proficiunt, eo clarius perspiciunt, in quibus adhuc is deficit, ut ideo errare humanum dicatur; ita etiam contingit, ut, qui in studio virtutis parum adhuc profecerunt, sibi videantur, qui non videntur, quo diutius in virtutis studio alacriter progrediuntur.

§. 179.

De studio vitandi culpam ad curam animæ requisito.

Ad curam animæ quoque spectat studium vitandi culpam. Qui enim curam animæ habet, ad actionem suam quamcunque animum attendere debet atque sollicite dispicere, num facultatibus omnibus decenter utatur (§. 140.). Quamobrem cum

cum culpa a non usu facultatum proficiscatur (§. 641. *part. 2. Phil. pract. univ.*), qui vero culpam vitare vult, omnem facere teneatur facultatum suarum usum, quem habere possunt, & ut facere possit dare operam (§. 642. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui curam animæ habere vult, omnem quoque operam dare debet, ut culpam vitare discat, consequenter studium vitandi culpam ad curam animæ spectat.

Cum multis admodum modis culpa committatur (§. 747. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), cura pro anima gerenda studio vitandi culpam late admodum extenditur. Ut studii hujus amplitudinem intimius perspiciamus, perpendere tenemur, culpam non modo influere in actiones per se licitas, quarum committendarum occasio offertur, verum etiam in debitas, quæ lege naturali præcipiuntur, ut labem a vitiis contrahant, veluti cum incogitantia, quæ in defectu attentionis consistit (§. 748. *part. 1. Phil. pract. univ.*), animum ab actione avertit, ne perpendatur, cur eam committamus: id quod fieri debet, si curam pro anima gerere velimus. Urget lex naturæ actionum rectitudinem (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ omnem non usum facultatum excludit (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*), a quo culpa proficiscitur (§. 641. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Absit itaque ut existimes, nos curam pro anima gerendam in nimium extendere. Non ago morum alienorum censorem, ut nimis rigidus videar, quasi infirmitati humanæ ac sorti nihil dare velim, sed doctorem, qui nunquam nimis rigidus censendus, quando rigorem imperat veritas. Nemo me facilior est in excusandis nævis alienis, qui a censendis & perstringendis aliis animum habeo maxime alienum, nec rigidus sum censor nævorum alienorum, nisi dum mihi solus vaco, ut exinde emendem meos; nec conjectura fallax ulli præjudicat. A rigore autem doctrinæ nunquam discedendum, ne fallaci opinione nobismetipsis imponamus & a meta recedamus, dum ad eandem contendimus.

§. 180.

§. 180.

Quoniam ad curam animæ ſpectat ſtudium vitandi culpam (§. 179.); *Qui curam pro anima gerere vult, ea obſervare ſtudio iſto debet, quæ de modo vitandi culpam demonſtravimus* (§. 644. & *ſeqq. part. 2. Phil. pract. univ.*), cumque ſine virtutibus intellectualibus culpa evitari nequeat (§. 163. *part. 1. Eth.*), *operam quoque dare debet, ut uſum facultatum cognoſcendi & virtutes intellectuales conſequatur*, quemadmodum in parte prima Ethicæ demonſtravimus. *Quænam in ſtudio iſto obſervanda.*

Cum culpa a non uſu facultatum proficiſcatur (§. 641. *part. 2. Phil. pract. univ.*); quo magis is perficitur & quo majus virtutes intellectuales capiunt incrementum & ad directionem actionum humanarum adhibentur, eo quoque minus verendum, ne culpa quadam noſtra committatur, quod nobis, vel aliis nocere poterat, aut puritati animi officiatur (§. 608. *part. 2. Eth.*), cui ut operam navemus, ipſa lege naturæ obligamur (§. 604. *part. 2. Eth.*), felicitatis noſtræ cauſa, cujus non contemnenda pars eſt animus ab omni culpæ ſenſu vacuus (§. 685. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 181.

Studium vitandi culpam virtus eſt. Quoniam enim culpam quamlibet vitare debemus (§. 299. *part. 1. Jur. nat.*) & ne culpa quidem agere licet, quæ lege naturali prohibentur (§. 882. *part. 1. Jur. nat.*); qui culpam vitare ſtudet, conſequenter habitum ſibi comparat facultatibus cognoſcendi, quicquid agit, ita utendi, ne culpa quædam committatur, actiones ſuas legi naturæ conformiter dirigit. Quamobrem cum omnis habitus dirigendi actiones legi naturæ conformiter virtus ſit (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ſtudium vitandi culpam virtus eſt. *An ſtudium vitandi culpam virtus ſit.*

Eſt nimirum virtus quædam generalis, quæ in virtutes ceteras omnes influit, & quamvis tanquam pars curæ pro anima gerendæ ſpectetur, non tamen abſurdum eſt, ut virtus quædam tanquam pars alterius conſideretur, quæ plurium virtutum complexus eſt. At nobis perinde eſt, ſive habitum vitandi culpam, ſeu indefeſſum vitationis culpæ ſtudium pro virtute peculiari, ſive pro parte curæ pro anima gerendæ habeas, modo agnoſcas, ſi curam pro anima habere velis, te ſollicitum quoque eſſe debere, ut in agendo culpam vites. Quoniam tamen culpam vitare actu nequis, conſequenter ſollicitudo fruſtranea eſt, niſi ante didiceris, quomodo vitari poſſit; habitum vitandi culpam ab ejus exercitio diverſum eſſe, nec ſine ratione diſtingvi facile agnoſces. Studium vero indefeſſum vitandi culpam in habitu iſto acquirendo, conſervando & perficiendo collocatur, ſicuti cura pro anima gerenda eodem utitur & ad eum acquirendum, conſervandum & perficiendum nos impellit. Ceterum ex ipſa demonſtratione intelligitur, in quo ſtudium vitandi culpam conſiſtat. Plurimum autem in eodem debetur experientiæ, qua docemur, quænam culpa noſtra damna ex actionibus noſtris conſequi poſſint. Horum enim notititia requiritur, cum eorum prævifio quamvis ſaltem probabilis culpam ab actionibus noſtris arceat & ut circumſpecte agamus nos impellat. Circumſpectio autem nunquam nimia cenſenda, quamvis ſuperflua videri poſſit. In iis, quorum prævifio certa non eſt, circumſpectio nunquam nocet, ut nullibi magis valeat pervulgatum iſtud: ſuperflua non nocent. Accedit, quod præter omnem neceſſitatem ſollicitudinem ad agendum requiſitam augeat, ſi quis demum inquirere velit, num hic & nunc circumſpectione opus ſit, an vero absque periculo ullo prætermitti poſſit, niſi ſingulares circumſtantiæ hanc deliberationem urgeant.

CAPUT

CAPUT IV.

De Cura corporis.

§. 182.

Cura corporis dicitur, quæ confertur in perfectionem corporis tam essentialem conservandam, quam accidentalem acquirendam, conservandam & perficiendam. *Cura corporis quænam sit.*

Differt in hoc cura corporis a cura animæ, quod etiam conferenda sit in perfectionem essentialem. Perfectio essentialis animæ conservatione nulla indiget, cum anima indestructibilis sit, consequenter ea, quæ ipsi per essentiam & naturam suam insunt, potestati nostræ subjecta non sint. Aliter vero sese res habet in corpore nostro. Pendet perfectio corporis essentialis ab integritate organorum singulorum corporis, consequenter a structura singularum partium atque totius corporis, quemadmodum luculenter ostendimus (§. 317. *& seqq. part. 1. Jur. nat.*). Ecquis vero est, qui nesciat, structuram esse destructibilem & multos dari casus, in quibus nunc hujus, nunc istius organi structura vitiari, immo totum corpus destrui possit? Neque ignotum est, casus istos non omnes potestati nostræ subduci, ut nobis sint inevitabiles. Quamobrem cum corporis perfectio conservetur, quamdiu illæsa manet singularum partium totiusque corporis structura; quin in conservandam perfectionem essentialem corporis curam conferre possimus satis intelligitur.

§. 183.

Quoniam cura corporis in conservationem perfectionis essentialis corporis conferenda (§. 182.), ea vero subsistit, quamdiu corpus vivit (§. 368. *part. 1. Jur. nat.*) & sanum est (§. 391. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque & integritas omnium *Quænam ad eam requirantur.*

organorum corporis illæsa (§. 345. *part. 1. Jur. nat.*), morbus ex adverso corpus imperfectioni cuidam obnoxium reddit (§. 392. *part. 1. Jur. nat.*); *cura corporis requirit curam vitæ, sanitatis & integritatis membrorum corporis conservandorum, morborum præcavendorum & depellendorum.*

Cura corporis potissima pars est, quæ in conservationem perfectionis essentialis impenditur, & ad curam sanitatis potissimum redit. Cum sanitate enim corporis vita quoque conservatur, & qui sanitatis curam gerit, morbos etiam præcavet, quantum in se est, & ubi morbum præcavere minime potuit, venienti tamen occurrit eique, quantum in potestate est, mederi studet. Cura igitur corporis præcipue in cura in sanitatem conferenda consistit.

§. 184.

Ea porro expenduntur.

Similiter quoniam cura corporis in perfectionem accidentalem quoque conferenda (§. 182.), præter usus vero facultatis locomotivæ, qui volitionibus & nolitionibus animæ solis respondent, verum per se appetitionibus & aversionibus sensitivis solis respondere nequeunt, cum natura non insint, sed demum acquirendi (§. 314. *part. 1. Jur. nat*), non datur in corpore, quod nostræ potestati subjectum sit, ideoque perfectio accidentalis corporis in habitibus facultatis locomotivæ consistit, præsertim iis, qui artibus exercendis inserviunt (§. 260. *part. 1. Jur. nat.* & §. 483. *part. 1. Eth.*); *cura corporis quoque requirit eam, quæ in artes acquirendas conferenda, quatenus iisdem ad personam nobis impositam recte gerendam opus habemus* (§. 426. *part. 3. Eth.*), *pro eo scilicet, quod sequimur, vitæ genere.*

Cura, quæ confertur in conservandam perfectionem essentialem, omnium hominum eadem est; ast quæ confertur in acci-

accidentalem pro diverſo vitæ genere, quod quis ſequitur, variat. Dantur tamen principia generalia, quæ omnibus tenenda, quascunque demum artes colant, quæ manuum, aut aliorum corporis membrorum uſum poſtulant. Et ea nobis tradenda ſunt in philoſophia morali, in qua non aliud agitur, quam ut voluntas determinetur ad ea facienda, quæ artis comparandæ ac perficiendæ cauſa fiunt. Non docentur in ea artes; ſed inculcatur ſtudium, quod in iis addiſcendis & exercendis addiſcendum.

§. 185.

De amore vitæ naturali.

Amor vitæ homini naturalis eſt. Appetitus enim hominis naturaliter determinatus eſt ad ſui conſervationem (§. 30. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum nihil appetamus, niſi quatenus voluptatem inde percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*), ea vero amemus, quæ voluptatem nobis afferunt (§. 654. *Pſych. empir.*); amor vitæ homini naturalis eſt.

Amor vitæ naturalis plerumque ſepultus latet, quatenus vel in notionibus confuſis involvitur, vel de vita non cogitatur. Propterea tamen in dubium vocari nequit. Sufficit animum hominis eſſe diſpoſitum ad voluptatem ex vita percipiendam, & actu ex ea voluptatem percipi, quando conſideratur, quale ſit bonum (§. 657. *Pſych. empir.*). Amoris iſtius indicium eſt, quod homines vivere malint, quam mori. Et quamvis ſubinde videantur non magni facere vitam, quamdiu nullum periculum vitæ imminet; mentem tamen mutant, quando finem ejus inſtare ſibi perſuadent. Parum me movent illi, quos vitæ pertædet miſeriæ vel præſentis, vel futuræ, quam metuunt, cauſa. Quoniam enim mortem vitæ miſerrimæ præferunt, ex eo ipſo intelligitur, quod vitam ament, quippe quæ non diſplicet per ſe, ſed propter miſeriam, quæ indivulſo quodam nexu cum eadem cohæret. Immo non deſunt, qui malunt cum miſeria confligtare, quam vita privari. Quacunque vero de cauſa id malint, ſemper

per tamen hinc patet, quod vitam ament. Immo amor vitæ non clarius elucescit, quam in hoc ipso casu. Quicquid contra amorem vitæ naturalem allegaveris, id ipsum erit argumentum pro eodem, modo id distincte expendas.

§. 186.

De naturali horrore mortis.

Horror mortis homini naturalis est. Facultas enim aversandi naturaliter ad nihil magis, quam ad mortem aversandum determinata est (§. 32. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum mortem non adeo vehementer aversemur, nisi quia inter mala destructiva omnium maximum (§. 59. *part. 2. Eth.* & §. 893. *Psych. empir.*), repræsentatione autem mali ingentis horror concitatur (§. 837. *Psych. empir.*); horror mortis homini naturalis est.

Horror mortis in aversatione sensitiva respondet amori vitæ in appetitu sensitivo. Qui vitam amat, mortem horret. Tendit amor vitæ ad vitam conservandam (§. 294. *part. 2. Eth.*), consequenter qui vivere cupit, mortem fugit, quæ in privatione vitæ consistit. Ac ideo amori vitæ adhæret horror mortis. Hæc satis manifesta sunt ex affectuum horum notionibus. Horror mortis utique sese non exerit, nisi consideretur, quale sit malum, & tanquam certo adventura spectetur. Quodsi vero quidam intrepidi morti imminenti occurrant, rationes peculiares dantur, quæ alios affectus concitant horrorem vincentes, aut saltem vim ipsi detrahentes, atque attentionem a morte avocant. Horrorem quoque mortis haud parum minuit, quod certo constet hominibus omnibus esse moriendum, nec contra mortem ullum dari remedium. Quodsi quorundam hæc esset prærogativa, ut mortem subire non cogerentur, quemadmodum ceteri; dubium non est, quin mortis cogitatio magis molesta accideret & horror, qui homini naturalis est, majores vires acquireret. Accedit, quod homines sperant, quamdiu spirant, & tandem mors finem

finem vitæ imponat, ut ſe mori non ſentiant. Hæc non proferuntur niſi eo fine, ut elidantur objectiones, quæ contra horrorem mortis naturalem moveri poterant. Quemadmodum inclinationes & reclinationes naturales in ſe nihil vitii habent (*not.* §. 41. *part.* 2. *Eth.*), ab intellectu tamen regendæ, ut eo dirigantur, quo per naturam tendunt (§. *cit.*); ita quoque amor vitæ naturalis eidemque cohærens horror mortis naturalis in ſe nihil vitii habet, ab intellectu tamen regendus, ut intentioni naturæ, ſeu ejus autoris Dei, convenienter eodem utamur. Atque hoc ipſum eſt, quod in Ethica docendum.

§. 187.

Homo vitam ſuam conſervare debet propter Deum. Homo enim a Deo conditus eſt, ut conſideratione mundi eundem agnoſcat (§. 73. *part.* 3. *Eth.*) & gloriam ipſius promoveat (§. 115. *part.* 3. *Eth.*). Quamobrem cum hoc fieri non poſſit, niſi vivat, quod per ſe patet; homo vitam ſuam conſervare debet non ſui cauſa, ſed propter Deum. *De vitæ conſervatione propter Deum.*

Vulgo dicitur, hominem factum eſſe propter Deum: aſt qui novit, quid ſit factum eſſe propter Deum, ignorare nequit, quod homo vitam ſuam conſervare debeat propter Deum, nimirum ut eum agnoſcere & gloriam ejus promovere poſſit. Vide, quæ alias annotavimus (*not.* §. 115. 116. *part.* 3. *Eth.*).

§. 188.

Quoniam homo vitam ſuam conſervare debet propter Deum (§. 187.); *non ſibi vivit, ſed Deo vivere debet.* *Quod homo Deo vivere debeat.*

Plerique homines non perpendunt, cur vivant, nec ad quæſtionem illam, dic cur hic? reſpondere valent. Ipſo autem facto declarant, quod tacite ſaltem foveant hanc opinionem, ſibi eſſe vivendum. Atque inde eſt perverſa vi-

vendi ratio, quæ rationi, qua homo a brutis differt, parum convenit. Nulla ſane creatura ſibi vivit, aut in mundo exiſtit, & exiſtentiam ſuam per quantumcunque temporis tractum continuat, niſi propter Deum. Sunt enim in univerſum omnes ſpecula perfectionum divinarum (§. 785. *part. 1. Theol. nat.*), ut per eas perfectio ſumma Dei manifeſtetur (§. 798. *& ſeqq. part. 1. Theol. nat.*), ideoque gloria Dei promoveatur (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem hoc ſingulare non eſt, quod homo non ſibi, ſed Deo vivere debeat.

§. 189.

Quatenus homo propter alios vivit.

Homo vivit propter alios, ſed non aliter quam propter Deum, & ad conſervationem vitæ aliorum conferre, quantum poteſt, debet propter Deum. Unusquisque enim hominum ad perfectionem alterius per ipſam eſſentiam atque naturam ſuam conferre obligatur, quantum conferre valet (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & ea omittere, quæ tendunt ad imperfectionem alterius (§. 231. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum hoc modo, dum vivit, utilem ſe præſtet aliis; propter alios vivit. *Quod erat unum.*

Enimvero cum perfectio hominis conſiſtat in aptitudine repræſentandi perfectionem Dei ſummam, ſeu gloriam ejus promovendi (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), perfectionem aliorum promoturus operam dare tenetur, ut & ipſi evadant apti, qui gloriam Dei promoveant, conſequenter Deo, non ſibi vivant. Quamobrem cum propter alios vivamus, quatenus eorum perfectionem promovere, imperfectionem avertere debemus, *per demonſtrata n. 1.* homo non aliter vivit propter alios, quam propter Deum. *Quod erat ſecundum.*

Quo-

Quoniam vero aliorum perfectio promoveri nequit, nisi vita ipsorum conservetur, quod per se patet, ad aliorum perfectionem promovendam obligati ad conservationem quoque vitæ eorundem conferre debemus, quantum valemus. Enimvero alios perficere debemus propter Deum, *per demonstrata n. 2.* Quare ad vitæ aliorum conservationem conferre debemus, quantum possumus, propter Deum. *Quod erat tertium.*

Cum nemo hominum sibi vivere debeat, sed Deo (§. 188.); ideo nec aliis vivere potest, nisi propter Deum. Atque ita demum omnia referuntur ad Deum, ut finis obtineatur etiam ex parte hominis, ob quem Deus hoc universum condidit. Ideo nimirum homines obtinent locum in hac rerum serie & in mundo vivunt, quia Deus mundum ideo condidit, ut perfectionem summam manifestaret. Et si homo nec sibi, nec aliis viveret, sed Deo, vitamque suam & aliorum non conservare studeret, nisi propter Deum, felix foret, & appetitus ejus naturaliter ad felicitatem determinatus satiaretur, qui nunquam satiari potest, quamdiu sibi & aliis vivere vult propter se, vel alios, non vero propter Deum: id quod sufficienter intelliget, qui ea intime perspexit, quæ in parte tertia Ethicæ & in anterioribus demonstravimus. Nemo igitur existimet, quasi Ethicam, quam partem Philosophiæ facimus, aliter pertractemus, quam Philosophiæ conveniat: nihil enim statuimus, nisi quod ex principiis rationis demonstratur, prouti apparet, si demonstrationum analysin instituere volueris (§. 992. *Log.*). Lætamur consensu philosophiæ cum theologia revelata, aut, si mavis, rationis ac fidei, nec diffido fore, ut philosophiæ, quam profitemur, inde agnoscatur utilitas, nostro præsertim seculo profano.

§. 190.

Homo de vita sua conservanda & impendenda non statuere de- *Quomodo bet statuendum*

sit de vita conservanda & impendenda. *bet pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei.* Etenim homini non competit dominium in vitam suam (§. 351. *part.* 1. *Jur. nat.*); nec ipsi competit jus se privandi vita (§. 353. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum dominium in re competere debeat ei, qui de ea atque usu ejusdem pro suo arbitrio disponere vult (§. 959. *part.* 1. *Theol. nat.*); homo de vita sua conservanda & impendenda pro lubitu suo disponere nequit. *Quod erat unum.*

Enimvero Deus est hominum dominus (§. 966. *part.* 1. *Theol. nat.*), ideoque ipsi competit dominium in hominem (§. 964. *part.* 1. *Theol. nat.*), consequenter & ipse de vita hominis conservanda & impendenda disponere potest, prouti sibi visum fuerit (§. 959. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum voluntas Dei homini esse debeat loco propriæ voluntatis (§. 971. *part.* 1. *Theol. nat.*), consequenter ei permissum non sit, ut jus Deo competens inhiet; de vita conservanda & impendenda statuere debet ex voluntate Dei. *Quod erat alterum.*

Vita nostra dicitur, quatenus consideratur tanquam accidens nobis inhærens, perinde ac color dicitur esse floris, aut jus nobis compotens jus nostrum, non vero quia jus in vitam nostram habemus, quo sensu res, quæ sunt in dominio nostro, appellamus nostras. Qui vocabula, quibus utuntur, per distinctas notiones explicare non solent, facile diversa, quæ per eadem vocabula significantur, inter se confundunt & quæ de uno norunt perperam ad alterum applicant. Ita contingit, ut, qui vident, nos de rebus, quæ dicuntur nostræ, pro lubitu disponere posse, sibi quoque persuadeant, nos de vita nostra pro lubitu disponere posse, quasi nobis idem jus competat in vitam, quod habemus in rem aliam quamcunque nostram, quam prouti nobis visum fuerit conservare, aut destruere, aut in usum quemcunque nostrum impen-

impendere valemus. Qui enim distincta dominii notione destituuntur, nec perpendunt, unde hoc jus tandem tanquam ex primo fonte derivetur, idem latius extendunt, quam par erat, quasi dispositio de rebus nostris sit prorsus arbitraria, nec ulla obligatione restringatur. Novimus jus tandem omne ex obligatione quadam passiva oriri (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*). Et qui saltem institutiones nostras Juris naturæ ac Gentium perlegit, is ignorare nequit. quomodo omnia jura ex obligatione naturali, quæ rationem sufficientem in essentia & natura humana habet (§. 129. *part. 1. Phil. pract. univ.*), continuo quasi flumine deducantur. Quodsi ergo quis putet, sibi competere jus in vitam suam, vi cujus de ipsa & usu ejus pro lubitu disponere possit; ostendat necesse est, ex quanam obligatione id derivetur. Huc si animum advertissent Stoici, autochiriam instar facti heroici minime celebrassent. Quamvis enim non agnovissent, nos violare jus Dei; nullam tamen esse rationem sufficientem laudandi id, quod nullo jure fit, facile videre potuissent. Non minus autem a vero aberrant, qui sibi persuadent, se pro lubitu vitam impendere ac, quomodo placuerit, conterere posse. Ostendant enim fontem hujus juris, nimirum obligationem, ex qua fluat, aut, si non possint, fateantur necesse est, se nullo jure hoc facere: quod absurdum agnoscere tenentur, nisi omnem obligationem cum jure omni tollere atque libertatem naturalem in licentiam convertere velint. Homines in suis actionibus multa tacite supponunt, de quibus ipsi non cogitant nescientes, quænam in illarum determinationem influunt.

§. 191.

Quoniam homo de vita sua conservanda & impendenda non statuere debet pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei (§. 190.); ideoque non ab ipsius arbitrio pendet, utrum eam conservare, an destruere, & quomodo eam conterere velit, Deus autem vult, ut vitam nostram conservemus *Quotuplex sit cura vitæ & de termino ejus.*

 (§. 350.

(§. 350. *part.* 1. *Jur. nat.* & §. 278. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & ut unusquisque, cum omnibus ſit laborandum (§. 514. *part.* 1. *Jur. nat.*), nemini otiandum (§. 515. *part.* 1. *Jur. nat.*), eum laborem ſeligat, cui obeundo ſe parem ſentit (§. 528. *part.* 1. *Jur. nat.*), utiliorem præferens minus utili, cui pares ſunt alii multi (§. 529. *part.* 1. *Jur. nat.*); *cura vitæ duplex eſt, altera, quomodo vita conſervanda, altera quomodo impendenda & conterenda.* Quoniam vero vita noſtra a nexu quoque rerum in hoc univerſo pendet, cum multi dentur caſus vitæ noſtræ fatales, quos evitare in poteſtate noſtra non eſt, Deus vero nexum rerum ſapientia & bonitate ſua conſtituit (§. 741. *part.* 1. *Theol. nat.*) & per eum mundum gubernat (§. 901. *part.* 1. *Theol. nat.*), ideoque ipſe terminum vitæ conſtituit, in ipſius autem providentia acquieſcere debemus (§. 1199. *part.* 1. *Jur. nat.*); *ſi ea fecimus, quæ ad vitæ noſtræ conſervationem conferre poſſumus, curam termini vitæ in totum Deo relinquere debemus, &, quando imminet, libenter de vita migrare, quando differtur, moram ſine omni ægritudine ferre, quieto ſcilicet ac tranquillo animo.*

Homo non tantummodo vivit, ut vivat, ſed vivit propter finem, ob quem in hac ſerie rerum locum obtinuit. Atque hinc æſtimanda eſt cura vitæ conſervandæ & impendendæ ac conterendæ. Qui de fine vitæ non cogitant, ideoque ſaltem tacite ſibi perſuadent ſe vivere ut vivant, cum ipſa natura, quæ amorem vitæ hominibus inſtillavit (§. 185.), vitæ conſervationem ipſis commendet, vitæ conſervationem tanquam finem vitæ intendunt, atque ideo de acquirendis iis tantummodo ſolliciti ſunt, quæ ad vitæ conſervationem faciunt. Iſtiusmodi ergo occupationibus vitam omnem impendunt eamque conterunt, quaſi homini de alio non ſit cogitandum, quam ut habeat, unde vivat. Hæc autem cura diverſimode modificatur pro diverſitate vitiorum in ea influentium, de quibus

quibus postea dicemus. Cum vero homini etiam insitus sit felicitatis appetitus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & notione boni deceptrice (§. 6. *part. 2. Eth.*), status jucundus cum felicitate confundatur (§. 105. *part. 2. Eth.*), hunc finem vitæ sibi constituunt voluptuosi (§. 166. *part. 2. Eth.*) & honoris cupidi (§. 178. *part. 2. Eth.*), consequenter illi se ideo vivere putant, ut sensus suos hilarent, hi vero non aliud sibi agendum esse existimant, quam ut dignitatem aut gloriam consequantur, quam opinione vulgi æstimant de veritate parum solliciti. Atque hæc ratio est, cur maxima pars hominum vitam aliter conterat, quam ratio jubet atque hominem decet, consequenter vitam hominis minime vivat, nisi quatenus casus errori verum misceat & necessitatem agendi, quod agendum erat, imponit, ut præter intentionem agentis fiat, quod in se bonum est, & ipsi malo insit quidpiam boni, sicut erroribus implicatur aliquid veri: id quod divinæ directioni malorum ad bonum finem tribuendum, quæ haud postrema pars est gubernationis hujus universi (§. 904. *part. 1. Theol. nat.*), seu providentiæ divinæ (§. 929. *part. 1. Theol. nat.*). Cura igitur vitæ conservandæ & impendendæ ac conterendæ in Ethica ad rectitudinem revocanda. Quod terminum vitæ attinet, per se patet mortem habere suam causam naturalem, quatenus conservatio & destructio corporis a causis externis, non in totum a nobis dependet. Per structuram corporis & constitutionem singularum partium possibile est, si supponatur rectus usus sex rerum non naturalium, ut homo certam ætatem vivat. Enimvero prouti variat rerum non naturalium influxus in corpus nostrum, vel casus quidam fatales eidem accidunt, nonnisi eam ætatem attingit, quam causæ istæ permittunt, quibus ad actum perducendum erat, quod fuerat possibile. Accedit autem non una de causa, ut usus rerum non naturalium, in quantum conservationi corporis convenit, in potestate nostra non sit, casus vero fatales evitare multo minus in eadem est, nec adeo facile est, multo minus cujusvis avertere abusum rerum non naturalium corpori

pori

pori inimicum. Accedit, quod corpus ſenſim ſenſimque ad interitum diſponatur per varias cauſas nobis non advertentibus. Terminus itaque vitæ nobis ignotus eſt, & citatim haud raro ad mortem properamus, dum eam fugere volumus. Enimvero quatenus in nexu rerum cauſæ omnes continentur, qui ſoli Deo perſpectus eſt (§. 156. *part. 1. Theol. nat.*) & eundem conſtituit (§. 200. *part. 1. Theol. nat.*), cum ipſe voluerit hanc ſeriem rerum exiſtere (§. 325. *part. 1. Theol. nat.*), terminum vitæ uniuscujusque hominis conſtituit, ultra quem nemo ætatem provehere poteſt. Sunt in cauſarum iſtarum numero etiam hominum voluntates, in quantum uſus rerum non naturalium & evitatio quorundam caſuum ab iis pendent. Atque hinc intelligitur, quomodo homo abbreviare poſſit vitæ terminum, & in Ethica docendum, quanam cura opus ſit, ne hoc faciat.

§. 192.

Motivum vitæ conſervandæ & recte impendendæ.

Qui vitam conſervare & recte impendere atque conterere vult, perpendere debet, ſe non ſibi vivere, ſed Deo, nec aliter vivere aliis, niſi propter Deum, & de vita conſervanda atque impendenda non ſtatuere debere pro lubitu ſuo, ſed ex voluntate Dei. Etenim qui perpendit, ſe non ſibi vivere, ſed Deo, nec aliter vivere aliis, niſi propter Deum, cum ſupponatur certam eſſe ipſius cognitionem, ideoque vivam (§. 246. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ut fiat motivum voluntatis (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*); is tamdiu vivere volet, quamdiu Deo placuerit, conſequenter nihil eorum omittet, quæ ad conſervationem vitæ ſuæ conferre poteſt, ne terminum vitæ, quem alias attingere poterat, ſua culpa abbreviabit (§. 750. 758. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodſi agnoſcat, de vita conſervanda ſtatuendum eſſe non pro lubitu ſuo, ſed ex voluntate Dei, cui obedire tenetur (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*); is multo magis

gis ſibi cavebit, ne quicquam committat, quod conſervationi vitæ adverſetur, ſi vel maxime adſint rationes quædam, quæ hoc ipſi ſuadent, & appetitum in id alliciunt, conſequenter voluntas conſervandi vitam efficietur conſtans atque perpetua (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Patet itaque, ſi quis vitam conſervare velit, ei perpendendum eſſe, quod non ſibi vivat, ſed Deo, nec aliter vivat aliis niſi propter Deum, neque pro lubitu ſuo de vita conſervanda ſtatuere debeat, ſed ex voluntate Dei. *Quod erat unum.*

Similiter ſi quis perpendit, ſe non ſibi vivere, ſed Deo, nec aliter aliis, niſi propter Deum, & de vita impendenda non ſtatuere debere pro lubitu ſuo, ſed ex voluntate Dei, cum perinde ac ante ſupponatur cognitio viva, is minime volet ea facere, quæ ſibi placent, & vitam conterere, prouti ſibi volupe fuerit, quin potius conſtantem ac perpetuam habebit voluntatem vitam ſuam voluntati divinæ conformiter conterendi. Quamobrem patet, qui vitam recte impendere atque conterere vult, ei probe perpendendum eſſe, quod non ſibi vivat, ſed Deo, nec aliis vivat aliter, quam propter Deum, nec de vita impendenda pro lubitu ſuo, ſed ex voluntate Dei ſtatuendum eſſe. *Quod erat alterum.*

Habemus itaque motivum curæ pro vita gerendæ, cujus pars una reſpicit vitæ conſervationem, altera conſumtionem. Supponitur utique hominem habere voluntatem bonam, quæ generaliter diſpoſita eſt ad agendum, quod Deus vult, & non agendum, quod non vult (§. 121. *part. 2. Eth.*): Quamdiu enim voluntas non fuerit bona, oleum & operam perdis, ſi eam in particulari ad has vel illas actiones committendas determinare velis. Et quamvis forſan contingat, ut volitionem elicias momentaneam, vel etiam efficacem pro caſu præſenti; deeſt tamen conſtantia & perpetuitas, nec ipſa actio

labe omni caret tacite influentibus vitiis, quæ motivo pro præsenti efficaciam addunt. Quamobrem in parte secunda Ethicæ docuimus, quomodo voluntas bona effici debeat, & in parte prima, quomodo intellectus sit perficiendus in usum voluntatis bonæ ac perfectæ. In ceteris itaque partibus supponitur, ea jam facta esse, quæ ibi præcipiuntur. Atque hæc in genere notanda sunt de praxi morali, ne quis sibi persuadeat, motiva, media & remedia, quæ traduntur, non esse sufficientia.

§. 193.

De dominio Dei agnoscendo & expendendo.

Quoniam qui vitam conservare vult, probe perpendere debet, se de vita conservanda non statuere debere pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei (§. 192.), Deo autem competit jus statuendi de vita nostra, quia dominus noster est (§. 966. 959. *part. 1. Theol. nat.*); *si quis lubenter facere velit, quæ ad vitæ conservationem facere potest, eaque vitare, quæ eidem nocent, nec vitæ periculo se temere objicere, dominium Dei agnoscere idemque expendere tenetur.*

Consideratio dominii divini duplicem habet utilitatem, nimirum ut curam vitæ debitam non negligamus & ne cura inani animum defatigemus. Cum enim Deo qua domino competat jus nobis præscribendi, quid facere debeamus (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*), ut ideo actiones nostras determinare teneamur, quemadmodum vult Deus (§. 970. *part. 1. Theol. nat.*), Deus autem velit, ut vitam nostram conservemus (§. 350. *part. 1. Jur. nat.*); qui dominium Dei agnoscit, ea faciet, quæ ad vitæ conservationem facere potest. Curam igitur vitæ debitam non negliget. Quoniam vero etiam Deo qua domino nostro competit jus disponendi de ipsa vita nostra (§. 970. *part. 1. Theol. nat.*) & qua domino totius universi ac naturæ rerum (§. 963. *part. 1. Theol. nat.*) etiam jus guber-

gubernandi hoc universum prouti ipsi visum fuerit (§. 899. *part. 1. Theol. nat.*), ad hanc vero gubernationem utique pertinent casus fatales, quos evitare in potestate hominis non est (§. 901. *part. 1. Theol. nat.*); qui dominium Dei agnoscit, nec ignorat quomodo hoc jus in gubernatione mundi exerceat (§. 1066. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque se totum ac vitam suam providentiæ divinæ committit & in ea acquiescit, omnem animi sollicitudinem de casibus fatalibus abjicit. Cura igitur inani animum non fatigat. Et huc pertinet, ut animo simus intrepido, quando necessitas nobis imponitur vitæ periculum subeundi. Dicemus autem de hoc disertius suo loco. Ne autem temere nos periculo objiciamus ad partem curæ primam pertinet.

§. 194.

De obedientia erga Deum, fiducia & acquiescentia in providentia divina in curam vitæ influente.

In curam vitæ influit obedientia erga Deum, fiducia & acquiescentia in providentia ipsius. Qui enim curam pro vita gerit, eam conservare studet (§. 191.); Quoniam vero de vita conservanda non pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei statuit (§. 190.); vitam suam conservare studet, quia Deus vult, ut eandem conservet, ea vero, quibus vita labefactatur, vel periculum eidem creatur, fugit, quia Deus vult, ut fugiat. Quamobrem cum Deo se præbeat obedientem, qui prompte facit, quod Deus vult, & non facit, quod non vult (§. 1164.) *part. 1. Jur. nat.*); in curam vitæ obedientia erga Deum influit. *Quod erat unum.*

Enimvero qui curam pro vita gerit, quemadmodum debet, ubi ea fecit, quæ ad vitæ conservationem conferre potest, curam termini vitæ Deo in totum relinquit & quando imminet lubenter de vita migrat, quando differtur, sine ægritudine animo quieto & tranquillo fert (§. 191.). Quamobrem cum Deo confidat, qui se totum resque suas provi-

dentiæ divinæ committit, ſperans quod ex parte ſua melius (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*), & in providentia divina acquieſcit, qui appetitum & averſationem moderatur ex ſenſu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione hujus univerſi (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*), ut ſibi placeat, quod viſum fuerit Deo; in curam vitæ fiducia erga Deum & acquieſcentia in providentia divina influit. *Quod erat alterum.*

Officia erga Deum influere debent in omnes actiones noſtras, cum Deum in omnibus actionibus colere debeamus (§. 1124. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem in Ethica quoque docendum, quænam officia influant in quodlibet actionum genus. Influxus autem officiorum erga Deum maxime convenit curæ pro vita gerendæ, cum vitam conſervare debeamus propter Deum (§. 187.), nec nobis vivere, ſed Deo (§. 188.). Ethica omnino aliam prorſus induit formam, ſi virtutes omnes cum officiis erga Deum ſocientur, per quæ ſingulariter modificantur, ut & ipſæ aliam formam induant, utpote ex modo determinandi voluntatem, & ex ſtatu animæ, qui hanc determinationem comitatur, æſtimandum. Aſt Ethicam tradimus, qualis ex principiis rationis deducitur, quam ducem in philoſophando ſequimur. Homo, cum rationalis ſit, vitam hominis vere non vivit, niſi vivat rationi convenienter. Ratio autem nos docet, Deum in omnibus actionibus eſſe colendum, conſequenter virtutem ad plenitudinem nondum creviſſe, quamdiu ab officiis erga Deum ſejuncta.

§. 195.

Vitam conſervare naturæ convenit, eam la-

Curam vitæ conſervandæ naturæ humanæ maxime convenit: vitam labefactare, aut ſe eadem privare contra naturam eſt. Etenim corpus noſtrum organis vitalibus inſtructum, quæ vitæ conſervationi deſtinantur (§. 303. 304. *part. 1. Jur. nat.*), & ob

ob quæ homini tribuitur facultas vitalis (§. 306. *part. 1. Jur. nat.*). Usus hujus facultatis homini natura ineſt (§. 307. *part. 1. Jur. nat*), & ſingula organa agunt, quod ſuum eſt, anima inſcia & inconſulta (§. 308. *part. 1. Jur. nat.*). Quando itaque homo actiones quoque liberas ita dirigit, ut nihil eorum omittat, quod ad conſervationem corporis conferre poteſt, nec quicquam faciat, quod eidem adverſatur; idem facit, quod ſingula organa vitalia per eſſentiam & naturam ſuam faciunt, & ad quod eum impellit amor vitæ naturalis (§. 185. *h.* & §. 294. *part. 2 Ethic.*). Quamobrem cum cura vitæ conſervandæ in eo conſiſtat, ut ſolliciti ſimus, ne quicquam eorum omittatur, quod ad conſervationem corporis conferre poſſumus, nec committatur, quod eidem adverſatur; cura vitæ conſervandæ naturæ humanæ maxime convenit. *Quod erat unum.*

befactare, vel eadem ſe privare contra naturam eſt.

Quoniam vitæ conſervandæ cura naturæ humanæ maxime convenit, *per demonſtrata*; quicquid conſervationi vitæ contrariatur, naturæ humanæ contrarium eſt. Quamobrem vitam labefactare, aut ſe eadem privare contra naturam eſt. *Quod erat alterum.*

Tendit natura corporis ad ſui conſervationem, & natura animæ hominem impellit ad conſervationem vitæ. Cura igitur vitæ conſervandæ naturæ conveniens eſt: ideoque actiones eidem oppoſitæ contra naturam ſunt. Atque in hoc conſiſtit honeſtas naturalis curæ pro vita gerendæ, & turpitudo naturalis actionum eidem contrariarum, ac inprimis autochiriæ. Honeſtas & turpitudo naturalis actionum ſunt motiva ad rectitudinem actionis requiſita (§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Aſt hæc motiva efficacia non ſunt, niſi voluntas generaliter fuerit determinata ad vitam naturæ ſuæ convenientem atque rationi conformem vivendam. Monuimus jam alias, ſi homines omnes ſufficiente acumine pollerent, nec

pravis cupiditatibus se in transversum abripi paterentur, eos non alio motivo agendi usuros, quam bonitate intrinseca actionum, nec alio motivo non agendi, quam malitia actionum intrinseca (*not. §. 369. part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamvis itaque hominum perversitas motivis istis efficaciam detrahit, aut saltem imminuit; non tamen propterea in Ethica prætermittenda, multo minus contemnenda. Habent suam efficaciam in iis, quibus destinantur, nimirum qui agnoscunt se esse homines, ac decere hominem, ut naturæ suæ convenienter vivat, consequenter quos pudet vivere aliter, quam ratio jubet. Neque vero est, quod existimes, quod, cum motivum curæ pro vita conservanda præbeat dominium Dei (§. 193.), nos motivo non habere opus, quod a convenientia cum natura humana & pugna cum eadem desumitur: hæc enim motiva sibi invicem non contrariantur, sed combinanda sunt, & hac ipsa combinatione unum auget efficaciam alterius. Ita consideratio dominii divini magis movet voluntatem, ubi novimus, Deum non aliam a nobis exigere curam vitæ, quam quæ naturæ nostræ convenit, & quam homo ratione usus maxime approbare tenetur, ipsa autem natura animæ nobis commendat (§. 185.). Ex adverso voluntas quoque magis commovetur consideratione convenientiæ cum natura humana, ubi novimus, Deo competere jus in vitam nostram, non nobis, & ipsum jure suo a nobis exigere, ut naturæ nostræ convenienter vitam conservare studeamus. Ast prolixum nimis foret, si ubivis ostendere deberemus, unde efficaciam habeant motiva ad movendum voluntatem, aut noluntatem. Qui integrum systema perlegit, & non modo ad principia demonstrandi animum advertit, verum etiam demonstrationum principia in ulteriora resolvit, quantum opus videtur, id facile assequetur. Præstat vero, si in tramite virtutis indesinenter progrediamur, ut motivorum efficaciam in nobismet ipsis experiamur.

§. 196.

Qui vita seipsum privat, jus Dei violat: autochiria injuria est in Deum commissa. Qui enim vita seipsum privat, de vitæ termino pro lubitu suo statuit, non vero Deo relinquit, ut eundem constituat. Quamobrem cum Deo tanquam domino nostro (§. 966. *part. 1. Theol. nat.*), competat jus terminum vitæ constituendi (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*); qui seipsum vita privat, jus Deo competens sibi arrogat, consequenter id violat (§. 239. *part. 1. Phil. pract. univ.*). *Quod erat unum.* *De turpitudine autochiriæ.*

Qui vita seipsum privat, jus Dei violat, *per demonstrata n. 1.* Enimvero juris alterius violatio injuria est (§. 459. *part. 1. Jur. nat.*). Autochiria igitur, quæ est factum, quo quis sibimetipsi vitam adimit (§. 354. *part. 1. Jur. nat.*), est injuria in Deum commissa. *Quod erat alterum.*

Patet hinc turpitudo naturalis autochiriæ, a quo parum differt labefactatio vitæ, qua mors acceleratur, veluti si quis ingurgitatione, aut libidinibus vitam perdit. Nemo est qui non agnoscat, quam turpe sit violare jus alterius, cum nemo velit jus suum violari ab altero. Quod vero tam parum attendatur violatio juris Deo in creaturas atque in vitam nostram competentis, ignorantia ejus in causa est falsaque opinio, quasi violatio istius juris non multum habeat in recessu. Quodsi ad animum revocaremus majestatem divinam & perpenderemus, quanti sit violari jus Domini supremi ab homine servo ipsius (§. 967. *part. 1. Theol. nat.*); facile comprehendere poteramus, quanta sit injuria violatio juris Deo competentis & per consequens quam infame factum sit autochiria, ut non immerito summis flagitiis accenseatur, homine maxime indignis. Absit tamen, ut autochiriam manifestam cum illa subtili, quæ in occulto latet ac vulgo non agnoscitur, in eundem censum referas. Hæc enim ab illa differt, quemadmodum factum culposum a doloso. Habenda vero hic etiam est ratio imputationis.

rationis. Conſtat enim actiones furioſorum, delirantium & melancholicorum imputari non poſſe (§. 567. 574. 576. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 197.

An autochiria aliquam habeat excuſationem.

Quoniam autochiria eſt injuria in Deum commiſſa (§. 196.), & homo terminum vitæ in totum Deo relinquere debet, moram quieto ac tranquillo animo ferens, ſi is differtur (§. 191.); *autochiria voluntaria*, quæ ſcilicet committitur a ſciente atque volente, ***nullam habet excuſationem***, ideoque *multo minus licita exiſtimari poteſt.*

Intelligitur hinc, quam inſana ſit eorum philoſophia, qui autochiriam factis heroicis accenſent, quando quis pertæſus miſeriæ hujus vitæ manus violentas ſibi infert. Tanto autem turpius errat, ſi felicitatem ex perceptionibus jucundis æſtimat & ſe miſerum putat, quod iisdem animi ſui deſideria explere nequeat. Atheus, qui exiſtentiam Dei negat (§. 411. *part. 2. Theol. nat.*), nullum quoque agnoſcit jus Dei in vitam hominis: non tamen propterea homini jus in vitam ſuam aſſerere poteſt. Quoniam enim lex naturæ ſubſiſtit in hypotheſi ipſius impoſſibili (§. 245. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nulla ratione negare poteſt, autochiriam eſſe contra naturam (§. 195.), ideoque admittere tenetur naturalem ejus turpitudinem, conſequenter autochiriam laudare nequit: quod ſi fecerit, ſatis apparet, ipſum miſcere errores, quorum unus ab altero minime dependet. Nolumus examinare rationes particulares, quæ hominibus autochiriam perſuadent: cui enim officia erga Deum, erga ſeipſum & erga alios perſpecta ſunt, is in omni caſu perſpiciet, cum quibusnam eorum pugnet, quodque autochiria voluntaria ſemper ex vitio quodam, aut defectu virtutis cujusdam proficiſcatur, quamvis in omni caſu ſpectetur mors tanquam medium liberationis a malo unicum. Qui agnoſcunt dari Deum, iis motivum fortiſ-

fortissimum est abstinendi ab autochiria injuria in Deum eadem commissa, si vel maxime non curet pugnam cum natura humana, ut ipsum committere non pudeat, quod hominem maxime dedecet. Ceterum turpitudo naturalis autochiriæ adeo manifesta est, ut mirum videretur, quantum negotii facesserit tam defendentibus, quam impugnantibus autochiriam, nisi constaret, in quantas ambages incidant, qui extra systema quæstiones resolvere conantur, ideoque non ex genuinis principiis eas decidere solont.

§. 198.

Quænam ad vitam conservandam scitu necessaria.

Qui vitam conservare vult, nosse debet, quomodo sanitas conservetur, quomodo morbi, in quos incidit, curentur & quænam sibi objiciantur vitæ pericula sibi evitabilia. Etenim si sanitas conservetur, singulæ corporis partes munere suo rite funguntur (§. 345. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum per organa vitalia corpus aptum sit ad se conservandum (§. 303. 304. *part. 1. Jur. nat.*), si conservetur sanitas, corpus, ideoque vita quoque conservatur. Quoniam morbus obstat, quo minus organum unum, vel alterum aptum sit ad eum usum, cui destinatur (§. 346. *part. 1. Jur. nat.*), si morbi sedes sit in organo quodam vitali, quod conservationi corporis destinatur, aut tandem in illud serpat, facile apparet, nisi morbo sublato corpus sanitati restituatur, id conservari minime posse. Quamobrem qui vitam conservare vult, operam dare tenetur, ut morbus curetur. Denique cum etiam contingant casus, in quibus periculum vitæ objicitur, periculum subire non tenemur, si evitari possit, ideoque non modo sollicite dispiciendum, num hic & nunc tale sit metuendum, & si quod vel actu imminet, vel saltem prævidetur quodammodo, inquirendum, num id evitari a nobis possit, ne temere subeamus, quod evitari potest. Patet igitur, si

quis vitam conservare velit, eum nosse debere, quomodo sanitas conservetur, morbi, in quos incidit, curentur, & quænam sibi objiciantur vitæ pericula sibi evitabilia.

Vitæ conservatio non aliter in potestate nostra est, quam in quantum conservatio corporis eidem subjicitur, ut ea conferamus, quibus sanitas conservatur, aut facto nostro, vel casu quodam amissa restituatur, casus autem, a quibus periculum vitæ imminet, prævisi vitentur. Unde cura conservandæ vitæ redit ad sanitatis conservationem, morborum curationem & periculorum in casibus emergentibus vitationem. Cura autem sanitatis latius extenditur quam ad vitæ conservationem, quod corpus nostrum præter organa vitalia sensoria quoque & motoria habet, quæ salva vita lædi ac destrui possunt, quatenus saltem tollitur eorum usus, cui destinantur, veluti si oculus vitium contrahit, quod visui officit. Læsiones autem & destructiones istiusmodi in cura vitæ impendendæ magnum momentum habent, ideoque cura corporis conservandi ad curam vitæ vel conservandæ, vel impendendæ spectat, quam propterea duplicem esse ostendimus (§. 191.), quamvis cura vitæ impendendæ multo latius pateat. Datur mutua quædam organorum vitalium, sensoriorum & motoriorum quoad usum eorundem dependentia, ut unum inserviat alteri, ac per consequens conservatio unius exigat conservationem alterius. Sicuti in macrocosmo universalis datur rerum omnium nexus, ut unum inserviat usibus alterius; ita idem observatur in microcosmo, qui homo dicitur. Ast utrobique nexus iste latius patet, quam vulgo putatur, quia non inquirimus in rationes, per quas actualitas eorum, quæ sunt ac fiunt, determinatur, vel acquiescentes in causa proxima, vel de causa omnem cogitationem abjicientes, & singula saltem in se tanquam independentia ab omnibus aliis considerantes. Oscitantia hæc plurimum nocet in negotiis humanis, præsertim in publicis, quemadmodum suo loco in Politica ostensuri sumus. Evertit prævisionem

evea-

eventuum, quæ magnam prudentiæ partem facit. Quodſi hæc perpendamus, ſatis ſuperque intelligemus, quænam ad conſervationem vitæ ſcitu neceſſaria ſint.

§. 199.

De temperantia & diæta ad ſanitatis conſervationem requiſita.

Qui ſanitatem conſervare vult, temperanter vivere & diætam obſervare debet. Sanitas enim dependet a recto uſu ſex rerum non naturalium, quæ dicuntur Medicis, nimirum cibi ac potus, aëris, motus & quietis corporis noſtri, ſomni & vigiliarum, excretorum & retentorum, atque paſſionum animi, ſive affectuum (§. 417. *part. 1. Jur. nat.*). Qui ergo ſanitatem conſervare vult, ſex rebus non naturalibus recte uti tenetur, ita nimirum, quemadmodum ſanitati convenit. Enimvero qui cibum ac potum ſibi ſalubrem (§. 396. *part. 1. Jur. nat.*), ſeu ſanitati ſuæ minime contrarium (§. 395. *part. 1. Jur. nat.*), ea quantitate capit, quæ corpori conſervando ſufficit (§. 403. *part. 1. Jur. nat.*), ut ventriculus quantitati aſſumtæ digerendæ, quantitas autem ei, quod per tranſpirationem inſenſibilem abſumtum eſt, reſtituendo ſufficiat (§. 404. *part. 1. Jur. nat.*), temperanter vivit (§. 405. *part. 1. Jur. nat.*), & qui præterea ceterarum quoque rerum non naturalium eum facit uſum, qui ſanitati convenit, diætam obſervat (§. 418. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui ſanitatem conſervare vult, temperanter vivere & diætam obſervare debet.

Vulgo temperanter vivere & diætam obſervare pro uno eodemque habetur, & temperantia ad quantitatem cibi ac potus reſtringitur. Ratio facile patet. Sine cibo enim ac potu vitam conſervari non poſſe cuilibet manifeſtum eſt, & ipſa fames atque ſitis cibi & potus appetentiam excitant, ut ſenſum utriusque moleſtum depellamus. Aſt quomodo in

corporis conservationem influant res ceteræ non naturales, sensibus non æque obvium est, & si vel maxime contingit, ut unius vel alterius influxus sanitati nocivus se quodammodo sensui manifestet, multæ tamen sunt rationes, quæ attentionem ab eodem avertunt, vel ejus memoriam mox iterum delent. Accedit, ut error in usu rei non naturalis unius commissus usu alterius corrigatur, ne noceat, aut ne tantum noceat, quantum nocuisset, nisi correctio ista accessisset. Errores in usu sex rerum non naturalium commissi cum plurimum varient pro diversitate subjectorum & circumstantiarum casuum ipsis obvenientium, & plerique homines quoad res non naturales toti a fortuna pendeant, quod momentum aliquod habeant in conservanda sanitate ac vita res non naturales præter cibum ac potum non attenditur, multo minus advertitur, in quantum earum usus potestati nostræ subjiciatur, ut de eo subjiciendo cogitetur. Similiter excessus in quantitate cibi ac præsertim potus commissus facilius observatur, quam si in qualitate peccetur, inprimis cum alio tempore non eundem experti fuerimus effectum, qui nunc eidem adscribitur, nec idem observetur in aliis. Abunde igitur patet, cur homines sibi persuadeant, se temperanter vivere & diætam exactam observare, modo non peccent in quantitate cibi & potus, quamvis quantitatem quoque illius saltem ex ejus appetentia æstiment, quam sapor gratus sustentat. Et ideo porro omnem morbi culpam a se removent, nec advertunt, se culpa sua in eum incidisse, cum vitare potuissent, si eam curam sanitatis habuissent, quam pro ea gerere debebant & poterant. Forsan erunt, qui existimaturi sunt, ad sanitatis conservationem quoque facere moderatum veneris usum, qui ideo perperam omittatur. Ast hi non perpendunt, eum sub usu excretorum & retentorum contineri, &, siquidem contingat, ipsas etiam libidines alio adhuc modo sanitati nocere, id ad passiones animi referendum esse, consequenter utrumque, quicquid tandem ejus sit, sub diæta contineri. Neque in his recedimus a significatu apud Medicos

dicos

dicos recepto, quos ut ſequamur ipſa methodus ſuadet (§. 147. *Diſc. præl.*). Termini technici Medicorum retinendi ſunt in philoſophia, quando ſermo eſt de rebus, de quibus agunt Medici in Medicina, quemadmodum in Jure naturæ retinendi ſunt termini JCtorum. Nimis puerile eſt, ſingularitatem quandam affectare in verbis.

§. 200.

Quoniam qui ſanitatem conſervare vult, temperanter vivere debet (§. 199.), qui vero temperanter vivere vult, cibum ac potum ſalubrem juſta quantitate capere tenetur (§. 405. *part. 1. Jur. nat.*); *Qui ſanitatem conſervare vult, noſſe tenetur, quinam cibi ac potus ſint ſalubres, & quænam ſit juſta quantitas*, quæ nimirum ſanitati non nocet, cumque cibus & potus unus idemque uni ſalubris ſit, alteri non ſit (§. 396. 397. *part. 1. Jur. nat.*), *quinam cibus ac potus ſibi ſalubris ſit.* *De notitia cibi ac potus ſalubris ad temperantiam requiſita.*

Non immerito quæritur, undenam nobis conſtet, cibum quendam vel potum eſſe ſalubrem, aut inſalubrem, & quomodo innoteſcat, quinam in ſpecie nobis ſalubris, vel inſalubris ſit. Cognitio a priori hactenus in poteſtate non eſt. Conſtat equidem, cibum & potum in ventriculo concoqui, quemadmodum vulgo loquimur, aut, ut alii loqui amant, digeri, hoc eſt, mixtum reſolvi, ut in inteſtinis chylus ſeparari poſſit, qui ſolus in ſanguinem tranſit & alendo corpori impenditur. Unde omnino recte infertur, cibum ſalubrem eſſe, quem ventriculus bene concoquere & a quo bonus chylus ſeparari poteſt. Et memini me in juventute legiſſe Tractatum, quem ediderat Medicus Batavus ſuo tempore non incelebris, Archiater Electoris Brandeburgici, *Bontekoë* & in quo ex principio iſto ſalubritatem & inſalubritatem ciborum deducere conabatur. Aſt votis eorum, qui ſcientiam amant, non ſatisfecit. Vulgo autem de ſalubritate ac inſalubritate ciborum ac potuum nonniſi a poſteriori ſtatuitur, ſit

ita quod nonnulli rationes ex analyſi chymica reddere volunt ad ſcientiam minime ſufficientes, ſi vel maxime probabilitatem impugnare nolis. Quoniam vero plerique tantummodo recenſent, quæ experientia comprobata feruntur; ſola ſtandum eſt autoritate, nec penes lectorem eſt judicium, utrum experientia, cujus prætenſæ fide ſumitur, fallax ſit, nec ne. Et cum nemo ignoret, nos non victu ſimplici uti, ſed varietate ciborum ſimul ingeſtorum delectari; experimentum ad certi quid ſtatuendum omnino difficile eſt. Accedit, quod in concoctionem aliæ influant cauſæ, quæ impediunt, quo minus cibus bene concoquatur, quem alias bene concoquere poterat. Parum igitur præſidii ex lectione librorum expectandum, qui de alimentis conſcripti ſunt. Non ſufficit affirmare in genere, quod quæ traduntur diuturna obſervatione fuerint detecta & longa experientia comprobata, ut de eorum veritate non dubitarint viri peritiſſimi, quorum magna ſemper fuit autoritas. Ecquis enim eſt qui neſciat, idem dictum fuiſſe de Aſtrologia, quam viri mortalium perſpicaciſſimi & in obſervando exercitatiſſimi Aſtronomi ad noſtra usque tempora defenderunt, ita ut ipſe *Ptolemæus*, poſtquam præclarum iſtud opus magnæ compoſitionis mathematicæ, quod Almageſti nomine hodie celebratur & theſaurum Aſtronomiæ veteris continet, abſolviſſet, quatuor de judiciis aſtrologicis libros conſcripſerit & aſtronomicarum prævifionum ſcientiam defenderit, ut taceam Centiloquium & ſtellarum inerrantium ſignificationes. Hoc tamen non obſtante, noſtro tempore nemo eſt, qui aſtrologiæ non idem pretium ſtatuat, quod ceteris artibus divinatoriis, quarum vanitatem vel vulgus imperitum agnoſcit. Non nego, multum ineſſe veri in iis, quæ de virtute alimentorum docentur; ſed conſtare debebat, undenam ſit certitudo eorum, quæ vera ſunt, & unde veritas agnoſcatur, ut vera a falſis ſeparari poſſint, nec ſola autoritate affirmantium ſine ulla ratione pro vero habendum ſit, quod dicitur, præſertim cum extra omnem dubitationis aleam poſitum ſit, quod artem obſervandi in

Phy-

Physicis nostro demum ævo exercere cœperint viri præclari, nec ea hodienum in formam scientiæ redacta sit. Nostro igitur judicio in virtutes alimentorum accuratius esset inquirendum, præsertim cum plurimæ sint causæ, ob quas experimentum fallax efficitur, quod summa circumspectione factum videbatur. Earum nonnullæ a nobis jam indicatæ, aliæ ex sequentibus patebunt: in præsenti tamen nostrum est ex instituto inquirere in rationes, cur experimentum sit difficile.

§. 201.

Quoniam *qui sanitatem conservare vult*, nosse debet, quinam cibus ac potus sibi sit salubris (§. 200.), parum vero hic valet doctrina (*not.* §. *cit.*); ideo unusquisque *in seipso observare tenetur, quinam cibi ac potus sibi sunt salubres, quinam insalubres, & in hisce sequendum, quod videtur probabilius.* ***Unde haurienda.***

Quemadmodum plerique homines vivunt ad similitudinem aliorum & agunt more consueto; ita etiam utuntur cibo ac potu, quo uti vident alios & cui adsueti sunt, appetentiam vero moderantur gustu & varietate sollicitant cupiditatem: id quod omnino perinde est ac sanitatem committere cœco casui, qui haud raro magis fatalis foret, nisi vitium in assumto commissum vel ipsa natura corporis humani, vel res non naturales ceteræ concurrentes, aut supervenientes corrigerent. Quoniam vero non satis tutum videtur in re tanti momenti, quæ sanitas est, in totum a casu pendere; necesse utique est, ut, quantum datur, circumspecte observemus, quænam nobis sint salubria, quænam minus. Neque hac cura carere possemus, si vel maxime daremus, quod tamen nondum dari posse constat, alimentorum salubrium & insalubrium prostare theoriam perfectam, cum quæ uni salubria sunt, non sint itidem alteri, nec quod nunc non insalubre deprehenditur, alio tempore idem observetur. Immo demus

demus ulterius, theoriam alimentorum esse adeo perfectam, ut generalibus regulis comprehendatur, quinam cuilibet subjecto pro data conditione conveniat cibus, vel potus; nondum tamen tolleretur propriæ observationis studium, quam exigit applicatio regularum. Non formido objectionem, quasi obligationem hominis extendamus ultra id, quod possibile, exigentes ut faciat, quod vires ejus transcendunt. Etenim hic saltem docemus, quid factu opus sit, si in capiendo cibo ac potu sanitati sufficienter prospiciendum. Quantum vero valeant humeri, quid ferre recusent, proprio cujusvis tentamini relinquitur. Talia inculcantur, ne simus negligentes, ut culpa nostra sanitatis jacturam faciamus. Quando enim ignorantia invincibilis, culpa vacamus, nec habemus, quod nobis imputare possumus: id quod usui erit in sequentibus, quando de casibus fatalibus agetur. Excitatur quoque diligentia eorum, quibus non desunt vires, ut in talia inquirant: cui enim plura in potestate sunt, is ad plura obligatur (§. 179. 184. *part. 1. Jur. nat.*), profuturus non modo sibi, verum etiam aliis (§. 195. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 202.

De quantitate cibi ac potus sibi conveniente.

Similiter quoniam sanitatem conservaturus nosse debet, quænam sit justa cibi ac potus quantitas (§. 200.), quæ autem uni nimia est, alteri non est (§. 401. *part. 1. Jur. nat.*); *Qui sanitatem conservare vult, inquirere debet, quænam cibi ac potus quantitas sibi conveniat, ideoque hoc in seipso observare.*

Equidem non desunt, qui putant, non tam sollicitam curam habendam esse pro quantitate præsertim cibi, quanta gerenda pro qualitate, ut apud nos in proverbium abierit, des Guten könne man nicht zuviel thun, hoc est, in bono non dari excessum; opinioni tamen huic non suffragatur experientia. Sane dudum observavit *Syrach* c. XXXVII, 34. nimiam epulandi aviditatem redarguens, propter crapulam multos obiisse.

obiisse. Et ponamus, si ventriculus nimia ciborum copia gravatur, non aliud metuendum esse incommodum, quam plethoram: nonne a Medicis evictum est, plethoram esse plurimorum morborum causam, etsi parum cures incommoda & pericula, quæ corpus nimis obesum comitantur? Quemadmodum vero eadem cibi quantitas non convenit omni ætati, nec quavis anni tempestate; ita etiam emergunt casus, in quibus consueta, quæ modum non excedit, moderanda, aut ab omni cibo tantisper prorsus abstinendum.

§. 203.

Qualis victus esse debeat, si de qualitate & quantitate cibi nobis convenientis judicandum, & quid præterea requiratur.

Qui in seipso experiri voluerit, quinam cibus & quænam ejus quantitas sibi conveniat, victu uti debet simplici, non vario & attendere debet animum ad statum corporis, qualis sit ante prandium, vel cœnam, & qualis post prandium, vel cœnam. Quodsi enim victus fuerit varius, & post prandium, vel cœnam observemus, corpus se non bene habere, qualiacunque jam supponamus, indicia, ex quibus colligimus, nos ingessisse ventriculo, quæ eidem parum conveniunt, & sive ea observentur durante concoctione, sive eadem absoluta, constare certo non potest, cuinam cibo, an conjunctim acceptis id sit tribuendum. Cumque varietas sollicitet appetentiam, ut in quantitate facilius peccetur, nec nobis videamur plus cibi ingessisse ventriculo, quam ad explendum famem sufficere putabamus; utrum incommodum qualitati, an quantitati sit adscribendum, si non semper, sæpissime tamen hærebimus, præsertim si non ad status anteriores præsens referatur. Quamobrem patet, si quis in seipso experiri voluerit, quinam cibus & quænam ejus quantitas sibi conveniat, quod victu uti debeat simplici. *Quod erat unum.*

Quoniam in corpore nostro observabilia, ex quibus idem vel bene se habere, vel male, saltem non bene, varias habe-

habere possunt causas, consequenter nisi statum corporis consideremus, qualis est antequam cibus capiatur, & qualis posthac se habet, atque uterque inter se conferatur, facile contingat, ut vel qualitati, vel quantitati cibi tribuatur, quod a causa alia provenit, immo quia etiam idem cibus pro diverso ejus statu non eodem prorsus modo alterat corpus, ideoque fieri potest, ut cibi qualitati, aut quantitati simpliciter tribuatur, quod nonnisi sub certa conditione de eadem erat affirmandum; qui in seipso experiri voluerit, quinam cibus & quænam cibi quantitas sibi conveniat, animum quoque ad statum corporis attendere debet, qualis sit ante prandium, vel cœnam & qualis sit post prandium, vel cœnam. *Quod erat alterum.*

Cum moribus nostris varietate ciborum delectemur, si excipias eos, quos necessitas simplici uti urget; difficile est de qualitate inprimis cibi sibi convenientis judicium ferre. Cumque error in qualitate, vel quantitate commissus non æque alteret corpus in ætate florente, quam in senectute, aut aliis de causis, quæ illam huic æquiparant; major hinc oritur difficultas tempestive observandi, quid nobis conveniat. Ast si non facere possumus, quantum volumus; contenti esse debemus, ut faciamus, quantum nobis datur, ne vitium commissum recidat in culpam nobis imputabilem.

§. 204.

Quid observandum, si in quantitatem justam inquirere solemus.

Qui a nimia cibi & potus quantitate sibi cavere vult, justam observaturus attendat animum ad fastidium, quod aviditatem sequitur, & victu utatur simplici, non vario. Sicuti natura famem dedit stimulum, quo ad edendum sollicitamur, quemadmodum sitim, quæ ad bibendum impellit; ita quoque fastidium quoddam concitat, qua avertimur a majore quantitate capienda,

pienda, quam quæ ad satietatem sufficit. Naturæ vim omnium optime observamus in infantibus, quorum appetitus nondum corruptus est, & qui ejus impulsum sequuntur, atque in animalibus brutis, quæ nonnisi eodem cibi ac potus genere utuntur, & quorum ideo appetitus corrumpi nequit. Videmus quotidie, infantes, quando famem ac sitim sentientes plorant, ubera, quæ ipsis dantur, avide trahere, ast fame ac siti sedata, ubi sugere desinunt, lac maternum fastidire, si illa ipsis ulterius admoveantur. Idem observari licet, si alii alimento assuefiunt. Facile igitur patet, sicuti natura fame ac siti edendi & bibendi cupiditatem accendit, ita quoque eandem excitare fastidium, ne ultra satietatem edamus atque bibamus. Quoniam quod homini naturale est, expelli nequit; dubitandum non est, sicuti adultos fames & sitis perinde ac infantes admonet necessitatis edendi & bibendi, ita etiam fastidium eos admonere, ut edendi, vel bibendi finem faciant. Plures equidem sunt caussæ, quæ impediunt, quo minus fastidium istud observetur, præsertim ubi nullam ad id attentionem afferre adsuevimus; inobservabile tamen non est, modo sufficientem afferas. Si fames nos invitat ad edendum, cibus, quem avide capimus, bene sapit, jucunditas autem saporis sensim sensimque imminuitur, ut non modo gustum non amplius hilaret, sed in ingratum verti videatur, quem fastidimus. Atque tum natura concitat fastidium, quod ad abstinentiam tendit. Ne autem appetitus corruptus gustu, quo regitur, varietate cibi alliciatur, ut naturæ providæ non obsequentes nimia quantitate ventriculum repleamus, nec cupiditas accensa attentionem in se trahat, a fastidio illo avertat, victu utendum est simplici, non vario, ubi experimentum capere volueris. Quod de cibo diximus, idem intelligendum de potu. Quamobrem

obrem patet, si quis a nimia quantitate cibi ac potus sibi cavere voluerit, eum animum attendere debere ad fastidium, quod aviditatem sequitur, ut justam cibi & potus quantitatem observet, eoque fine utendum esse victu simplici, non vario.

Corpus humanum, quatenus cibo ac potu conservandum, non differt a corpore animalium brutorum, nec natura brutis magis consuluit, quam hominibus, dum corpus fecit machinam sui ipsius conservatricem. Bruta, quorum unus idemque est cibus & potus nonnisi aqua, appetitum non corrumpunt, ideoque naturæ directioni eundem in totum relinquunt. Ast hominum appetitus a prima infantia multis admodum modis corrumpitur & præterea cupiditates a diversis vitiis & pravis consuetudinibus suscitatæ ac sustentatæ in cibi & potus appetentiam influunt, ut vocem naturæ non audiant, sed prorsus surdescant, immo si vel maxime eam percipiant, non tamen obtemperent. Hac ipsa vero de causa fastidii quoque, de quo diximus, observatio difficilis est, ut exercitatione opus sit. Cum vero adhuc aliæ esse possint causæ, quæ inter comedendum fastidium excitare valent; cautione opus est, ne naturæ providæ consilio tribuamus, quod cupiditatum illecebris tribuendum, vel etiam aliis adhuc causis ex circumstantiis casus dati colligendis. Hæc ipsa cautio observationem illius fastidii, ad quod in præsenti animum attendere jubemus, difficillimam reddit, ut non sit cujusvis, immo forsan nonnisi paucissimorum, quia observator flagrare debet cupidine observandi, quæ supponit sollicitudinem in quantitate cibi ac potus capiendi non excedendi, nec deficiendi. Multa hic dicenda forent, si de singulis huc spectantibus specialia afferre vellemus; sed quemadmodum in aliis quoque accidit, sedulo ac diligenti observatori ea sese offerunt sæpe veluti sua sponte, quæ ipsi ægre persuaseris, vel etiam quantum ad intelligendum sufficit explicaveris. In omni praxi veniendum est in rem præsentem, nec a doctrina expectandum, quod tentamina docent. Ceterum in potu, præser-

præſertim vini, ſi non fuerit quotidianus, obſervatio facilior eſt, ut ideo inde capiendum ſit initium. Quoniam vero obſervatio ſenſim ſenſimque decreſcentis jucunditatis ſaporis, modo non ſit ex eo genere, qui nimium hilarat guſtum, aut cujus appetentia in conſuetudinem inveteratam abiit, adeo obvia eſt, ut oſcitantiæ tribuendum ſit, niſi animadvertatur, per naturæ autem conſuetudinem ſenſim ſenſimque decreſcens ad alterum extremum abeat; hujus non ignarus ex continuo decremento jucunditatis ſaporis colliget, deveniri tandem debere ad faſtidium. Lex nimirum continui etiam in anima obſervatur, in qua etiam ab uno extremo ad alterum non ſit tranſitus per ſaltum, ſed per gradus intermedios: id quod in iis obtineri, quæ per ea, quæ in corpore contingunt, explicabilia ſunt, tanto minus mirum videtur.

§. 205.

Signum quantitatis in defectu peccantis.

Si quis famem ac ſitim non ſedavit; id indicio eſt quantitatem cibi aſſumti vel potus eſſe nimis exiguam. Etenim cum fames & ſitis ſint ſtimuli naturales edendi ac bibendi; quamdiu fames, vel ſitis urget, edendum ac bibendum, ſi inſtinctui naturæ obſequi velimus. Quodſi ergo finito prandio, vel cœna experiamur, famem vel ſitim ſedatam non eſſe, id indicio eſt, nos tantum cibi vel potus ventriculo non ingeſſiſſe, quantum exigit, ideoque quantitatem aſſumti nimis exiguam, ſeu juſta minorem eſſe (§. 404. *part. 1. Jur. nat.*).

Videre hoc licet in infantibus ubera materna ſugentibus, qui ab iis amoti plorant, ut denuo admoveantur, donec ſatietatis ſenſum habentes ea ſponte dimittant. Atque hoc convenit faſtidio naturali, de quo modo diximus (§. 204.). Cavendum tamen, ne cupiditas edendi, aut bibendi cum fame & ſiti confundatur: id quod facile vitari poteſt, cum differentia ſenſui pateat. Sane in communi quoque ſermone edendi cupiditatem a fame diſtinguimus: dicimur nimirum in caſu

ſu primo, nobis adhuc eſſe cupiditatem edendi, etſi appetitus feratur in cibum incertum, ab eo tamen, quem comedimus, diverſum, ut interrogati quid edere velimus reſpondeamus nos ipſos ignorare, quid comedere debeamus, aut qualitate in genere cibi genus indicemus; in altero autem caſu, nos adhuc eſurire, ſeu non comediſſe ad ſatietatem. Idem tenendum de potu. Ceterum per ſe intelligitur, nos quemadmodum in ceteris, ita hic quoque ſupponere, ut ſtatus corporis naturalis ſit, non vero præternaturalis. Quando enim quæritur, quænam cibi quantitas, vel qualitas ſanitati conſervandæ conveniat, corpus ſupponitur eſſe ſanum, non vero morbo cuidam obnoxium. In quantitate cibi ac potus determinanda defectus rarior eſt exceſſu, qui vix ac ne vix quidem metuendus, niſi inopia, aut præpoſterum pietatis ſtudium eidem locum faciat. Quando enim nimium tenaces criminantur, quod non comedant ad ſatietatem, quantitas non æſtimatur ex eo, quod ſufficit ad vitam & ſanitatem conſervandam, quo tendit fames ac ſitis; ſed ex quantitate communi hominum opinione approbata, quæ non ratione, ſed more nititur. Facilius tamen contingit defectus in potu, ut non juſta obſervetur ad cibum proportio, ſi eo genere utamur, cujus guſtus non movet appetitum, veluti ſi aqua bibatur. Accidit vero tum etiam, ut in quantitate cibi committatur exceſſus. Notandum præterea, quod, quemadmodum in aliis ex ſuo genio judicare alios ſolent homines, idem quoque hic obtineat, ut ideo admodum fallax ſit de aliis judicium (§. 401. *part. 1. Jur. nat.*). Nullus dubito fore pleroſque, qui exiſtimaturi ſunt, quantitatem cibi ac potus, qua corpus in flore ætatis gravibus morbis obnoxium ultra annum centeſimum decimum ſanum conſervavit *Cornarus* (*not.* §. 406. *part. 1. Jur. nat.*), nimis exiguam eſſe, quam ut natura tam paucis contenta eſſe poſſit; experientia tamen indubia contrario fidem facit.

§. 206.

§. 206.

Qui a nimia quantitate cibi ac potus, qua hactenus usus est, ad minorem recedere vult; paulatim eam imminuere debet. Constat hanc esse naturæ legem, ut ab uno extremo ad alterum progrediatur non per saltum, sed paulatim per gradus intermedios. Ac ideo quoque experimur, omnes mutationes subitas esse corpori periculosas. Quamobrem nec subita cibi ac potus mutatio sanitati conducit, consequenter qui a nimia quantitate cibi ac potus, qua uti consuevit, ad minorem recedere vult, paulatim eam imminuere debet.

Quodnam in mutanda cibi ac potus quantitate nimia observandum.

Tutissima semper via est, si naturam ducem sequamur, cujus ideo consuetudo sollicite observanda. Ad hanc vero etiam spectat lex, quam ipsamet adeo sancte observat, ne ab uno extremo ad alterum progrediatur per saltum. Saltus igitur quoque in quantitate cibi ac potus assumendi non committendus, ne turbes naturæ morem, cujus negotium est conservare corpus & ejus sanitatem, atque vigorem. Nos non sumus nisi ejus ministri, quorum est legi ipsius attemperare actiones suas. Constat autem crescente ætate quantitatem cibi continuo minorem effici debere, donec tandem ad eam deventum fuerit, quæ decrementum ulterius non permittit, & indicio paulo ante commemorato manifestatur (§. 205.). Confirmatur hoc exemplo *Cornari* in hoc genere præstantissimo (*not. §. 406. part. 1. Jur. nat.*). Nullus ego dubito, quin a neglectu hujus observationis multa dependeant incommoda senectutis, de quibus tot ac tantæ sunt hominum querelæ, ut ideo anni senectutis dicantur, qui non amplius placent homini. Etenim plerique mutare nolunt morem, sed constanter gulæ ac ventri servire, quemadmodum consueverunt. Novi equidem querelas de incommodis senectutis non esse unius generis, sed multos etiam conqueri, quod in senectute non amplius voluptatibus corporis frui possint, quemadmodum ætate nondum provecta; sed nobis hic nonnisi

nisi de iis sermo est, quæ sanitatem & vigorem corporis tangunt.

§. 207.

De modo colligendi nimiam cibi ac potus quantitatem.

Si a prandio & cœna quandam corporis lassitudinem sentiamus, aut capitis debilitatem quandam, vel etiam alterutrum aut utrumque, quorum neutrum ante prandium, vel cœnam, aut alio tempore, quando eodem cibo ac potu frueremur, experti sumus, vel etiam somnus non fuerit satis quietus, etsi aliæ causæ probabiles non adsint; inde nimia cibi ac potus quantitas colligitur. Etenim si ante prandium, vel cœnam nullam corporis lassitudinem, nec capitis quandam debilitatem sensisti, qualem post prandium, vel cœnam sentis, nec expertus es alio tempore, quo eodem cibi ac potus genere usus; nulla sane ratio apparet, cur eum statum corporis alii causæ adscribere velis, quam nimiæ quantitati cibi ac potus. Quamobrem inde colligere poteris, te nimia cibi ac potus quantitate ventriculum opplevisse. *Quod erat unum.*

Similiter si somnus fuerit non satis quietus, etsi aliæ causæ absint, quas quietem nocturnam turbare posse expertus es; nulla itidem apparet ratio, cur somnum minus quietum alii potius causæ, quam nimiæ cibi ac potus quantitati tribuere velis. Quamobrem denuo inde colligere poteris, te nimia cibi ac potus quantitate ventriculum opplevisse. *Quod erat alterum.*

Tanto minus autem ea de re dubitandum erit, si nosti te a consueta quantitate recessisse: id quod facile nosse poteris, modo satis attendere volueris. Cum status anteriores etiam influant in præsentem, ut ideo cibum, vel potum subinde incommoda parere experiamur, quæ alio tempore non fuimus experti; non diffiteor, fieri posse ut nimiam quantitatem

tem falso accusemus. Circumstantiæ tamen particulares judicium magis firmabunt, præsertim si in hisce observandis diu multumque fueris versatus. Et quoniam in ætate provectiore excessus in quantitate commissus magis nocet, aut quod noceat saltem manifestius sit, quam in florente; observatio quoque in provectiore facilior, quam in florente. Studio dico damnum, quod corpori datur nimia cibi ac potus quantitate, manifestius esse in ætate provectiore, quam in firma. Vi enim legis, quam naturam observare modo diximus (*not.* §. 206.), dantur ab initio damna, quæ inobservabilia sunt, corpus tamen ad suscipiendum morbos disponunt. Sed de hoc disertius dicemus inferius. De *capitis debilitate* notandum est, quod ea consistat in segnitie functionum cerebri, quæ inprimis respondent imaginationi atque memoriæ. Officit ea operationibus intellectus, quatenus is requirit ministerium imaginationis atque memoriæ in operationibus suis (§. 14. *part. 1. Eth.*), ut ideo meditationes procedant tardius & de re quadam locuturis vox faucibus hærere videatur, nec continuum sit verborum flumen & nomina præsertim propria, quamvis alias satis familiaria, difficillime succurrant. Huic attribuendæ sunt querelæ hominum ingeniosorum, quod crescente ætate decrescat fœcunditas ingenii, quippe cujus actus actum imaginationis & memoriæ continet (§. 235. *part. 1. Eth.*) & eruditorum de tarditate in exequendo munere officii sui, ita ut longiori temporis spatio faciendum sit, quod breviori antea fieri poterat. Ceterum quod nimiam potus quantitatem attinet, probe notandum est, nos in præsenti non verba facere de ea, quæ in ebrietatem inducit: ebrius enim mente alienatur. Subsistimus hic in excessu minori, qui inferior quidam ad ebrietatem gradus est. De excessu vero, qui ebrietatem gignit, dicemus postea.

§. 208.

Quomodo constet, nos

Quoniam nimia cibi ac potus quantitas, quo usi sumus, ex lassitudine corporis ac capitis debilitate, itemque

in quantitate cibi ac potus excessum non commisisse. somno non satis quieto colligitur, observatis ceteris, quæ simul attendenda esse diximus (§. 207.); *si ex adverso a prandio vel cœna sentiamus omnium membrorum corporis quandam quasi levitatem, & somno usi fuerimus satis quieto, nec ulla capitis sese prodat debilitas, satis certi esse possumus, nos in quantitate cibi ac potus assumti nullum commisisse excessum.*

Facile apparet, ad ea observanda, de quibus in præsenti dicimus requiri observatoris attentionem, & in nonnullis minime vulgarem, sed nonnisi exercitatione comparandam, præsertim cum plurimæ dentur causæ, quæ attentionem ab eo, quod observandum, avertunt, in se vero trahunt, immo quæ tibi facile imponunt, ut observare tibi videaris, quod non est. Quamobrem jam antea monui, observandi studium non esse adeo facile, quemadmodum putatur, siquidem observatio accurata esse debet, minime fallax, & plures dari causas, quæ id ipsum difficile reddunt. Cum vero sanitas & vita corporis res pretiosissima sit; nemo reprehendet, quod curam pro ea gerendam præcipiamus, quæ difficilis videtur, ut lubens fatear, fore longe plurimos, quos difficultas deterreat. Quamobrem si quem difficultas deterrere non debet, necesse est ut sanitatem impense amet, ideoque in sequentibus ostendemus, quomodo amor sanitatis concitandus sit & magnitudo hujus boni rite æstimanda, quod vulgo parum agnoscitur, ideoque vilipenditur. Quod vero ante monuimus de influxu statuum anteriorum corporis in præsentem (*not.* §. 207.); idem quoque in præsenti tenendum, quamvis non alium videatur habere usum, quam ne justæ cibi ac potus quantitati soli tribuas, cujus aliæ præterea sunt causæ.

§. 209.

Quando cibus assum- *Cibus cessante appetentia assumtus nimius est, multoque magis qui assumitur contra fastidium naturale.* Appetentia cibi, quam

quam fames excitat, continuo minuitur, ut ſenſim ſenſimque vileſcat, tandemque expiret. Quamobrem cum corpus humanum qua vivum ſit machina ad ſui conſervationem apta (§. 317. *part. 1. Jur. nat.*); natura quoque eandem agitans (§. 145. *Coſmol.*) excitat motus internos, quibus in anima reſpondent perceptiones, in appetitu ſenſitivo appetitiones & in facultate averſandi ſenſitiva averſiones fini intento convenientes concitantes vi harmoniæ, quæ inter mentem & corpus datur (§. 539. *Pſych. rat.*). Quemadmodum itaque fames concitat cibi appetentiam, ſeu edendi cupiditatem, ita hæc ipſa quoque pro cibi aſſumti quantitate continuo minuitur, ut, dum aſſumtus ſaturitati ſufficit, prorſus extingvatur, &, ſi plus aſſumitur, quam concoqui poteſt, faſtidium concitatur. Cibus igitur ceſſante appetentia aſſumtus nimius eſt, multoque magis, ſi contra faſtidium naturale aſſumitur.

tus nimius ſit.

Perfectio corporis qua vivi eſſentialis utique omnibus ſuis numeris non foret abſoluta, niſi natura quoque ſuſcitaret motus conſervationi corporis convenientes, quibus in anima, quæ corpus ſuum ſibi repræſentat, reſpondent perceptiones & appetitiones ac averſiones convenientes. Atque hinc maxime intelligitur, quam admiranda ſapientia conſtructum ſit corpus animale. Ducit quoque nos horum conſideratio ad diſtinctam *inſtinctus naturalis* notionem in Phyſica uberius explicandam. Faſtidium vero, quod ad eundem pertinet, nec alias cauſas agnoſcit quam eam, de qua hic loquimur, naturale dicimus, ne cum alio confundatur, quod aliunde derivandum. Inſtinctum hunc naturalem ſequuntur bruta & infantes, quando ubera materna ſugunt, aut cibo aſſueſiunt, antequam appetitus depravetur. Quoniam vero multis modis eum depravari contingit, ut perverſæ oriantur cupiditates & perverſa faſtidia, quibus ad cibum vel aſſumendum, vel ab

eo abſtinendum ſollicitatur homo; ideo contingit ut ille quaſi obliteretur. Dantur tamen ſubinde lucida intervalla, in quibus manifeſtior apparet, ideoque facile obſervatur, modo te ſedulum atque diligentem præbeas obſervatorem. Neque ullus dubito fore, ut, ſi quis ſanitatem ardenter amans attentionem ſufficientem afferre aſſueſcat, naturæ providæ vocem audiat, etiam ubi ſilere putatur. Homo non deterioris conditionis eſt, quam ſunt bruta, quemadmodum vulgus conqueritur, nec adeo novercam experitur naturam, ut minorem ipſius, quam brutorum curam habeat, modo non ipſe conditionem ſuam faciat deteriorem, ſed obſequium præſtet, quod præſtant bruta. Sequuntur bruta inſtinctum naturæ naturali quadam neceſſitate: aſt homo, cui libera agendi potentia conceſſa, actiones ſuas liberas eodem dirigere debet, quo natura tendit, non vero in contrarium, recto intellectus uſu & beneficio rationis, ut laudem mereatur, quæ in bruta minime cadit. Ne vero dixiſſe videamur, quæ intelligi nequeant, conſiderandum eſt, ſi quis dicit, quod ſit ſatur, neceſſe eſſe ut habeat quendam ſaturitatis ſenſum, aut ut ſit aliquid, unde ſaturitatem colligit, & ſimiliter ſi dicit, quod plus comedere nequeat, neceſſe eſſe, ut habeat quendam impotentiæ edendi ſenſum, aut ut aliquid adſit, aliqua repugnantia, unde illam colligit. Utrumque ſtatum diverſis hisce loquendi formulis diſtingvimus: id quod apparet, quia prima formula uti ſolemus, quando ex nobis quæritur, cur non comedamus, aut alio adhuc cibo veſcamur; altera vero, quando ad inſtantiam precantis, vel ſollicitantis reſpondemus, ſit ita quod formulis hisce uſi differentiam diſtincte explicare nequeant, vel etiam ſubinde utramque promiſcue uſurpent, prouti una, vel altera citius ſuccurrit, quemadmodum & in aliis obtinet, quibus nonniſi confuſæ junguntur notiones. Nondum enim eo profecerunt homines, ut ſemper accurate loquantur, easdem notiones determinatas vocabulis & verborum complexionibus jungentes: id quod inprimis a vulgo & in communi ſermone non ſperandum.

§. 210.

§. 210.

Cibi alii facile concoquuntur, seu digeruntur, alii difficilius; alii calefaciunt, alii refrigerant; alii laxant, alii adstringunt; alii multum nutriunt, alii parum; ex aliis bonus chylus conficitur, ex aliis minus. Differentiam hanc docet experientia, dudum observata, & inculcata a Medicis. Ita constat carnem vitulinam facilius concoqui, quam bubulas, carnem gallinaceam facilius, quam columbarum, brassicam difficulter, oryzam facile. Cucumeres, fraga, mala persica refrigerant: zingiber, piper & caryophylli calefaciunt. Pruna Damascena & pyra dulcia laxant, pruna sylvestria & pyra acida atque austera adstringunt. Lac multum nutrit, caseus parum. Ex pane præsertim triticeo bonus chylus conficitur, ut bene fermentatus & coctus optimum nutrimentum deprehendatur.

De varietate ciborum ratione qualitatis.

Dixi jam superius, quæ de qualitate alimentorum dicuntur, nondum adeo certa esse, ut de veritate omnium, quæ asseruntur, constare possit de illorum salubritate sollicito (*not.* §. 200.). Quamobrem ipsimet Medici sagaciores de illorum qualitatibus non tanquam de rebus certis loquuntur, sed tanquam de eo, quod communi opinione tale habetur, veluti quando dicitur hoc alimentum saluberrimum censeri, aut vulgo haberi, vi quadam pollere credi; aliud fere ab omnibus damnari. Sufficiat nobis allegasse *Oligerum Jacobæum* in Compendio Institutionum Medicarum lib. 2. c. 2. Nos ad comprobandum differentiam ciborum ratione qualitatum saltem provocare voluimus ad exempla, quæ domesticæ experientiæ adeo patent, ut in vulgus nota sint. Quodsi theoriam salubritatis alimentorum condere nobis propositum esset, hæc ciborum differentia sumenda foret: sed cum nobis saltem propositum sit docere modum observandi, num cibus assumtus nobis sit salubris, ex indiciis naturæ, non tantum de-

prehendemus illius usum, ut ante inquirendum sit, quinam cibi hanc vel istam habeant qualitatem, & cur eandem habeant: id quod supponeret, concoctionem ciborum in ventriculo & qualitates chyli ad nutritionem corporis requisiti intime perspectam esse. Non tamen nosse hanc differentiam omni utilitate caret. Emergunt enim subinde casus, in quibus animus ad eandem utiliter attenditur. Obiter observamus, mutationem alimentorum in ventriculo a veteribus concoctionem, a recentioribus digestionem appellari, propterea quod veteres falsam de ea foverint opinionem. Enimvero non opus erat, ut ea de causa mutata opinione de modo, quo alimenta immutantur, nomen quoque mutaretur, cum propter eandem rationem quælibet hypothesis peculiare requireret nomen, si non nudam mutationem, sed modum quoque, quo fit, significare deberet. Quamvis itaque concoctionem dicamus, non tamen ideo hypothesin veterum de eadem probamus. Non alio fine hoc monemus, quam ne præter necessitatem mutentur termini semel recepti.

§. 211.

Nausea quid sit.

Nausea dicitur sollicitatio stomachi ad vomitum ex sapore & odore potissimum, cujus veluti terminus a quo est molestus quidam sensus aversionem concitans.

Nomina, quæ vulgus invenit, imponuntur rebus in sensus incurrentibus. Quoniam vero dantur res, quæ diversos gradus admittunt, nec ideo genere differunt, in quo non attenditur majus & minus; ideo in disciplinis significatus recte ampliatur, cum ejusdem causæ iidem dentur effectus, etsi gradu, vel magnitudine differentes, prouti vires ejus majores, vel minores sunt. Quamobrem quoque nauseæ significatum ampliamus, ideoque non dicimus commotionem stomachi ad vomitum, sed sollicitationem, quæ si vires essent majores stomachum actu moveret, natura hunc motum intendente. Subinde autem adeo exigua est, ut aversionis nobis

bis quidem ſimus conſcii, non vero illius perceptionis, ſine qua oriri minime poterat. Notandum autem eſt, nauſeam procedere ex ſapore & odore, ne eam confundamus cum averſione, quæ aliam ob cauſam oritur, veluti ſi quis averſatur cibum inſuetum, quem nondum deguſtavit, nec cujus odore offenditur, propter ſimilitudinem cum re alia, quam averſatur, vel a qua abhorret, ſive memoria hujus nauſeam quandam concitet, ſive minus. Magna quoque hic vis eſt præjudiciorum, quibus occupata mens eſt.

§. 212.

Nauſea ſtimulus naturalis eſt abſtinentiæ. Quoniam nauſea ſapore, vel odore concitatur (§. 211.); oſtendendum nobis eſt, guſtu & odore diſtingvi poſſe, cibos ſalubres ab inſalubribus, ſi non corruptus fuerit appetitus, aus vis eidem inferatur. Antea jam monuimus, perfectionem corporis qua vivi eſſentialem non fore omnibus ſuis numeris abſolutam, niſi quoque natura ſuſcitaret motus conſervationi corporis covenientes, quibus in anima reſpondent perceptiones, ex quibus oriuntur appetitiones, vel averſiones (*not.* §. 209.). Motus iſtiusmodi excitari non poſſunt, niſi ſuppoſita actione ſenſibilis in organa ſenſoria. Antequam cibi in ventriculum demittantur, ut actione in organa ſenſoria, averſio quædam concitetur, aut in corpore ſtomachus ad vomendum ſollicitetur, ſive ſenſibiliter, ſive inſenſibili quodam modo, aliter id fieri nequit, quam vi ſaporis vel odoris, præſertim cum odor & ſapor ciborum affinitatem quandam habeat. Quamobrem non eſt quod dubitemus, naturam uti ſapore atque odore non minus ad excitandum appetentiam alimentorum ſalubrium, quam averſionem & per conſequens nauſeam (§. 211.) inſalubrium, quamvis per rerum naturam contingat, ut non minus fallatur guſtus & odoratus, quemadmo-

An nauſea ſit ſtimulus naturalis ad abſtinentiam.

admodum visus. Quod vero in discernendis cibis salubribus ab insalubribus nimis frequenter falli videatur, ac inprimis nausea nascens non advertatur, appetitui depravato adscribendum. Gustum enim corrumpi posse abunde constat, si cogitemus, cibum, quem initio maxime nauseabamus, tandem gustum hilarare, ubi diu multo ejus usu eidem fuerimus assuefacti. Prodit autem natura nauseam tanquam stimulum abstinentiæ in pueris infantiæ proximis, ubi a parentibus adiguntur ad capiendum cibum, quem naturaliter aversantur & se comedere non posse affirmant. Clarissime autem agnoscitur in canibus, qui cibum porrectum non apprehendunt, nisi postquam odoratu eundem explorarunt; & ubi avide arreptus gustui non probatur, ipsum statim evomunt. Nullus itaque asserere dubito, nauseam in significatu latiori acceptam, in quo nos vocabulum accipimus (§. *cit.*), esse stimulum naturalem abstinentiæ.

Dedit natura homini & brutis famem, ut sit appetentiæ cibi stimulus, corporis conservandi causa. Ast cum hujus conservationi sola cibi assumtio non sufficiat, sed requiratur etiam ut cibus ei conveniens assumatur, natura non sufficienter conservationi corporis prospexisset, nisi etiam nos doceret, a quonam cibo sit abstinendum. Quod vero homines vocem naturæ non perinde audiant, quemadmodum bruta, eidemque promptum obsequium præstent, non alia ratio est, quam paulo ante in casu simili allegata (*not.* §. 204.): quæ cum sive culpa, sive infortunio nostro plerumque locum habeat, non diffiteor, nos ad evitandum cibos insalubres a nausea parum præsidii expectare posse. Ciborum varietate multum depravatur gustus & in depravationem plurimum influit consuetudo inveterata, cujus originem ignoramus, atque vitiorum influxus: quæ causæ omnes in brutis cessant. Sensuum usus latius patet, quam qui vulgo attenditur. Pertinet huc

huc usus visus in arte surdos & mutos loquelam docendi, quam exercuit & descripsit in peculiari Tractatu de loquela *Ammannus*, exercuerunt etiam alii in Anglia & Germania. In ea enim visus surdi loquentis fungitur vice auditus, ubi percipere vult, quid loquatur alius, in hujus saltem os conversis oculis. Similiter cœcus *Roberti Boyle* tactu discernens colores tactu usus loco visus, ut jam nihil dicam de Professore cœco Matheseos apud Cantabrigienses. Et surdus *Wallisii*, qui ex motu pedibus impresso a terra concussa dignoscebat lineam directionis currus a tergo advecti, tactu utebatur loco auditus, multoque felicius, quam nos auditu utimur. Hinc omnino elucet in dubium vocari minime posse sensationem nobis inobservabilem, ad quam attentionem sufficientem afferre non adsuevimus, immo quam plures quoque causæ impediunt. Plura in hominum potestate sunt, quam quæ eidem subjiciunt, nec est quod miremur, eos partim non usu, partim abusu facultatum suarum inscios eidem subducere, quæ natura subjecerat.

§. 213.

An ex sapore & odore grato salubritas cibi dignosci possit.

Ex sapore & odore grato salubritas cibi dignosci nequit. Experientia constat, cibos grati saporis atque odoris, quamvis avide appetantur, quia sensum hilarant, non tamen esse salubres, cum incommoda statim experiamur, quando ventriculo vix fuerint ingesta, aut in ipsa concoctione, aut statim post eandem: de quibus incommodis mox disertius dicemus. Accedit sapores & odores similes quodammodo, seu affinitatem quandam inter se habentes, communes esse cibis, quorum alios nobis vel insalubres deprehendimus, alios minus. Accedit porro, quod consuetudo saporem & odorem ingratum vertat in gratum, ut eodem invitati avide appetamus cibum, quem antea aversabamur. Patet

itaque, cibi ſalubritatem ex ſapore & odore grato dignoſci minime poſſe.

Communiter cibus bonus dicitur, qui bene ſapit & bene olet, ita ut propterea commendetur convivis. Convenit hoc cum notione boni, qua ſenſu bonum a malo diſtingvitur ante intellectus uſum (§. 4. 5. *part. 2. Eth.*). Si rationem audias, cum is demum bonus ſit, qui revera corpus noſtrum perficit (§. 557. *Pſych. empir.*), conſequenter qui ſanitati conducit (§. 317. & *ſeqq.* & §. 345. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque qui bene concoquitur, & ex quo chylus conficitur corpus bene nutriens & tranſpirationem inſenſibilem promovens, ut alia taceamus; cibi boni dijudicatio non adeo obvia eſt, nec ad cujusvis palatum. Non tamen propterea exiſtimandum eſt, quaſi ſit impoſſibilis, quod tanta ſcientia, quam ſupponit, non cadit promiſcue in omnes. Etenim quia plerique homines vivunt more recepto & in iis, quæ non intelligunt, ſequi tenentur exemplum aliorum; qui habent ſcientiam, eadem prodeſſe poſſunt aliis more eidem conformiter mutato: quod quamvis non adeo facile fieri poteſt, inter ea tamen minime referendum, quæ impoſſibilia ſunt. Quoniam vero nondum invaluit mos, ut aliena ratione regatur judicium de cibi bonitate; ſenſu ſtatur & ideo coquinaria, de qua tot libri conſcripti ſunt ac hodienum ſcribuntur, cum ſanitati ſervire deberet, palato unice ſervit, ut, ſi eam velis in formam ſcientiæ redigere, axiomata ſumenda eſſent ab iis, quæ cibum guſtui, olfactui & viſui commendant, non vero quæ ex principiis phyſicis de nutritione corporis ad tuendam ſanitatem apta demonſtrari poterant, quemadmodum conveniret coquinariæ rationali, ut locum inter diſciplinas philoſophicas mereretur. Quemadmodum notio boni in genere, quæ ſenſui debetur, deceptrix ſit, quando voluptas nocua ab innocua non diſcernitur (§. 6. *part. 2. Eth.*); ita quoque notio cibi boni communis ſeductrix eſt & mater crapularum, morborum genetrix, vitæ inſidiatrix, nec quicquam moderabile

ſuadet.

suadet. Absit vero ut existimes, hoc contrarium esse iis, quae paulo ante de nausea naturali abstinentiae stimulo diximus (§. 212.). Etenim iam monuimus appetitum hominis a prima infantia corrumpi & corruptionem continuo foveri, ut tandem in alteram naturam degeneret, quae naturae corporis nostri divinitus datae adversatur eamque superat sibique subjicit, sicque contra naturam agamus, dum secundum eandem agere nobis videmur. Posse autem quoque non minus gustum, quam visum falli, ut judicium eo nixum veritati adversetur, antea jam monuimus (*not.* §. *cit.*). Quemadmodum vero Opticus detegit fallacias visus; ita Physici foret inquirere in fallacias gustus & ceterorum sensuum. Ast multa adhuc essent invenienda, antequam ad has detegendas patet via. Constat vero eundem esse Physicorum morem, qui aliorum esse solet, ut magis delectentur curiosis, quam utilibus, quasi ratio homini data sit ad ludendum, non vero ad bene & recte vivendum. Multa hic dicenda forent, si digressioni prolixiori locus concederetur: occurrent tamen hinc inde in sequentibus, quae huc trahi possunt. Sicuti vanitas ubivis regnat, ita etiam in cultura disciplinarum. Magnum eruditorum idolum est vanitas, cui nimium litatur, ac tamdiu litabitur, quamdiu eruditi non idem statuent pretium virtuti, quod eruditioni, aut scientiae.

§. 214.

Quomodo observetur, quinam cibus bene concoqui nequeat, aut noxias qualitates habeat.

Si tempore concoctionis observentur incommoda, veluti ructus, nausea, ardor ventriculi, dolor capitis, habita inprimis ratione etiam eorum, quae vel ante, vel post prandium, aut die quoque praecedente, vel in prandio ejusdem, aut coena praecedentis diei assumsimus; inde colligi poterit cibi assumti insalubritas, vel simpliciter, vel sub certa conditione tali, nimirum quem ventriculus non bene concoquit, aut qui qualitatibus noxiis gaudet. Quando ventriculus cibum assumtum bene concoquit, nec cibus noxia quadam qualitate laborat, nulla quoque ratio est, cur quaedam du-

rante concoctione, aut eadem finita sentiantur incommoda. Quodsi enim concoctio sine iis fieri non posset, semper ea experiremur: id quod experientiæ repugnat, quæ eam nobis nil sentientibus absolvi testatur, nisi causa quædam extraordinaria adsit. Quamobrem cum inde possimus esse certi ventriculi facultatem concoctricem non laborare vitio; si quædam incommoda extraordinaria observentur, qualia sunt ructus, nausea, ardor ventriculi, dolor capitis; vitium necesse est ut inhæreat cibo assumto, qualecunque tandem id fuerit, atque hinc colligitur, eundem nobis non esse salubrem. Quoniam vero fieri potest, ut ventriculus ad male, aut minus recte concoquendum disponatur per quosdam cibos die præcedente assumtos, vel etiam eodem die ante; cibus nunc assumtus non bene digeritur ob concursum alterius causæ, ideoque hinc colligitur, eum non simpliciter nobis esse insalubrem, sed sub certa conditione, quam circumstantiæ datæ patefaciunt. Patet itaque, si in observando fuerimus diligentes, quemadmodum præscribit propositio præsens, nos detegere posse, quosnam cibos ventriculus bene concoquat, quos vel difficulter, vel male concoquat, consequenter quinam cibi nobis sint salubres.

Concoctionis, aut, si mavis, digestionis ciborum in ventriculo maximum momentum est in conservanda sanitate. Eadem enim cibus assumtus tanquam mixtum resolvitur in alia simpliciora, quæ deinceps in intestinis secreta conficiunt chylum corpori alendo destinatum, ut resarciatur, quod insensibiliter transpiravit. Quamobrem si inquirere velimus, quinam cibi nobis sint salubres; maxime interest, ut animum ad concoctionem attendamus. Etenim ne cibo tribuamus, quod ventriculi vitio erat imputandum, statuum præteritorum recordatione cavetur, tum ex ipsis quoque indiciis cautio petitur. Ostendimus vero jam superius, si hujusmodi obser-

obſervationes habere voluerimus, cibo utendum eſſe ſimplici, non vario (§. 203.). Cibi varii junctim inſalubres eſſe poſſunt, quæ ſingulæ per ſe non ſunt: ſicuti ex adverſo etiam contingit, ut unus corrigat vitium alterius, medicamenti vice una fungens. Neque perinde eſt, ſi vario cibo delecteris, quinam primo loco ventriculo ingeratur. Multa hic omnino ſeſe offerunt, quæ accuratam diſcuſſionem merentur: ſed hæc Phyſici potius ſunt, quam morum doctoris, ſit ita quod hic manum auxiliatricem ab eo expectet, ex illius inventis præcepta ſalutaria ad uſum communem deducturus. Diſciplinæ omnes inter ſe cohærent, ut mutuam ſibi opem ferant, quæ tamen in una tradenda ſunt, in altera demonſtrari non poſſe non ignorat, qui methodi ſaltem leges habuerit perſpectas verioris Logicæ minime ignarus. Reſtant vero nonnulla adhuc monenda, ut propoſitio præſens ſatis intelligatur. Ita notandum eſt, ructus multum inter ſe differre: adeo manifeſta vero eſt eorum differentia, ut in ſenſum cujusvis incurrat, nec ulla arte opus ſit ad eam obſervandam. Sunt quidam ructus, in quibus præter flatum non alia percipitur qualitas ſive moleſta, ſive non ingrata. Sunt ructus alii, qui nauſeam quandam movent: alii ſunt acidi, alii nidoroſi, ſapore quodam materiæ corruptæ guſtum moleſtantes, alii vero ſaporem cibi, vel potus aſſumti renovantes, potatoribus ſubinde non ingratum. Facile patet, ad hanc differentiam animum eſſe attendendum, ſi de alimentorum tibi ſalubrium qualitate judicare volueris. De ardore ſtomachi tenendum, quod vel œſophagum potiſſimum moleſtet, quod accidere ſolet, ſi alimenta pingvia fuerint aſſumta, quamvis in ventriculo nullus percipiatur dolor, vel qui urendo quaſi ventriculum torquet, etſi rarius accedat ructus œſophago moleſtus, dolore ardente nonnunquam in ipſa inteſtina diffuſo. Germani malum prius den Sodt vulgo appellant, quamvis *Sennertus* Med. Pract. lib. 3. part. 1. ſect. 2. c. 16. f. m. 411. idem nomen latius extendat, ut alterum ſimul complectatur, quod ego das Magenbrennen vocare conſuevi, cum

magnam deprehenderim differentiam inter utrumque, ut unum cum altero nihil ſimile habere videatur &, ſi dolorem ſpectes, illud reſpectu alterius fere nihili ſit faciendum. Nolo commemorare differentias alias, quas circumſtantiæ produnt, cum mihi non jam ſit propoſitum hiſtoriam hujus mali deſcribere certe moleſtiſſimi, quamvis minime periculoſi, ſi excipias damna, quæ ex chylo minus bono conſequuntur in nutritione. De dolore capitis quoque ſciendum eſt, eundem plurimum differre, ita ut nunc ſit exquiſitior, nunc vero in obtuſo quodam ſenſu ſubſiſtat, qui proxime ad debilitatem capitis, quam antea dixi, accedit, functiones cerebri in actibus imaginationis & memoriæ impedientem, ideoque meditationibus infeſtam (*not.* §. 207.). Cum confuſe percepta non ſatis deſcribi poſſint, ut penitus intelligantur; ſufficit dixiſſe, quantum ſufficit, ut malum præſens agnoſcatur, quando ad id attentum animum exigit obſervatio.

§. 215.

Unde conſtet, nec in cibi quantitate, nec qualitate peccatum eſſe.

Si ſomno uſi fuimus quieto, nec expergefacti ullum percipimus langvorem, ſed quandam potius corporis levitatem, immo etiam animum ad bilaritatem compoſitum; nec in cibi qualitate, nec quantitate peccatum eſſe inde colligitur. Quodſi enim ſomno uſi fuimus quieto, omnes abſuerunt ſenſus moleſti in ventriculo & inteſtinis, quales a nimia alimentorum aſſumtorum quantitate, vel noxia quadam qualitate pendere ac ſomnum vigiliis, aut minimum ſomniis interrumpere conſtat. Quodſi nullum corporis langvorem ſentiamus, ſed quandam potius omnium membrorum levitatem; id certe indicio eſt, tranſpirationem inſenſibilem rite fuiſſe peractam, quamvis nullo ſudore madeat corpus, quod nimio potius debilitatur. Cibos enim, qui tranſpirationem inſenſibilem promovent, eſſe ſalubres, hoc eſt, & bene digeſtos in ventriculo atque inteſtinis, & qualitates nutritioni convenientes habere, dudum exploratum

tum est. Denique si animus fuerit ad hilaritatem compositus, etiamsi nullum adsit lætitiæ objectum, de quo cogitemus; cum anima sibi corpus suum repræsentet, corpus sese bene habere intelligitur, consequenter non est quod dubitemus, nihil nos assumsisse, ob quod male se habere debeat. Quamobrem si somno usi fuimus quieto, nec expergefacti ullum percipimus langvorem, sed quandam potius corporis levitatem, immo animum etiam ad hilaritatem compositum; satis tuto inde colligitur nos nec in cibi quantitate, nec qualitate peccasse.

Non diffiteor, ad hunc corporis statum alias adhuc concurrere causas, cum res non naturales, a quibus is pendet, complures sint (§. 417. *part. 1. Jur. nat.*), ad ceteras tamen simul ut attendatur animus, opus in præsenti non est: sufficit enim ut ceteris sese recte habentibus nullus quoque in cibo ac potu assumto commissus fuerit error. Dari sensus quosdam molestos a cibo vel potu assumto excitatos, quibus somnus interrumpitur, ne satis quieto fruamur, experientiæ fide sumimus. Ita ardor ventriculi non permittit, ut dormiamus, si fuerit alterius speciei, qui exquisito dolore nos cruciat, & quamdiu cruciatus subsistunt in somnum ut recidamus fieri nequit, quamvis nulla alia adsit causa, quæ eundem cohibeat. Ex adverso ructus saporem cibi ingesti renovantes, aut sapor quidam salsus vel quicunque alius quacunque de causa productus somnio dat causam (§. 123. *Psych. empir.*). Transpiratio insensibilis maximum momentum habere in sanitate conservanda, experimentis indubiis dudum comprobavit *Sanctorius*, Medicus Italus, in Medicina Statica, qui quotidie ponderando corpus in statera, ut de ejus quantitate exacte statuere posset, accuratissime in eam inquisivit. Reperit vero inter alia, non omnes cibos eidem æque favere, & plurimum conducere somnum quietum. Sane pro certo hodie habetur, quamdiu transpiratio insensibilis recte se

ſe habet, ut, quantum per eam ſubſtantiæ corporis decedit, tantundem per ingeſta reſtituatur, conſequenter corpus in eodem ſtatu conſervetur, nullum ſanitati periculum imminere. Patet autem, uberiorem talium explicationem ac disquiſitionem ad Phyſicam pertinere. In præſenti igitur quædam ſumenda ſunt, quæ ſuo demum loco ſufficienter discutienda. Quod vero ſtatus animi ad hilaritatem compoſitus, quamvis nullum adſit objectum peculiare ad lætitiam concitandam aptum, quod cogitationem noſtram ſubeat, hic attendendus ſit, ex principiis pſychologicis liquet. Nec quicquam difficultatis ſupereſſe poterit ei, qui novit, quid ſit harmonia mentis & corporis (§. 539. *Pſych. rat.*), quam evidenter demonſtravimus (§. 540. *Pſych. rat.*), nec hypotheſin philoſophicam eſſe oſtendimus (§. 541. *Pſych. rat.*), non confundendam cum ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ, quo *Leibnitius* commercium inter animam & corpus explicare docuit (§. 612. *Pſych. rat.*). Sed accuratior hujus ipſius quoque disquiſitio ad Phyſicam pertinet. Neminem offendat, quod ad Phyſicam pertinere dicamus, quæ alii forſan rectius ad Medicinam referenda eſſe contendent. Medicina enim proprie ars eſt tuendi ſanitatem & curatione morborum amiſſam reſtituendi: ipſa vero ſanitatis & morborum, ſeu ſtatus corporis tam naturalis, quam præternaturalis ſcientia, immo & rerum ſalubrium ac inſalubrium & virtutis medicamentorum ſcientia, non nuda notitia, Phyſicæ pars eſt, quemadmodum quoque jam olim a veteribus hoc animadverſum fuiſſe autor eſt *Celſus* in præfatione, quæ primum in libro primo de Medicina locum occupat. Abſit tamen, ut tibi propterea perſuadeas, nobis eam animo ſedere ſententiam, quaſi a Medico inſuper haberi debeat ſcientia, qua arti ſuæ lux affunditur, ejusque praxis efficitur tutior. Quamvis enim Phyſicæ, parti Philoſophiæ, vindicemus quod ſuum eſt; non tamen propterea nolumus, ut Medicus idem ſit Phyſicus, & Medicum Philoſophum cum *Hippocrate* empiricis multum præferimus, ideoque conſilium *Balthaſaris Timæi* **von Gulden-**

klee,

clee, Medici suo tempore celebris, quod dedit filio suo lib. 6. epist. 3. de studio medico recte instituendo, valde probo, qui studium Philosophiæ ac Matheseos filio suo magnopere commendavit, quamvis pro præsenti disciplinarum statu multa addenda, quædam etiam immutanda forent. Ceterum quæ hactenus dicta sunt sufficiant, ut in usu alimentorum nobis caveamus ab eo, quod sanitati nocet, quantum in potestate nostra est. Quamvis vero superius observavimus autores, qui de alimentis scripserunt, & quos vulgo sequuntur Medici in præceptis diæteticis, qualitates alimentorum saltem recensere, ut qui eorum scripta legit sola autoritate stare cogatur (*not.* §. 200.); non tamen propterea eorum notitia prorsus inutilis censeri debet. Prodest enim ut in nobis ipsis observemus, utrum quæ tam unanimiter asseruntur, domestica experientia confirmentur, nec ne; præsertim cum vix sit ut dubitemus, esse inter ea, quæ certa experientia nituntur, quamvis deficiant observationes, ex quibus non fallax est de certitudine judicium. Nemo vero negare ausit, majorem utilitatem sperandam esse a theoria alimentorum rationali, quæ Philosophi in observando, experimentando & demonstrando satis exercitati manum auxiliatricem requirit. Ast quanti sit laboris theoriam istiusmodi condere, nemo intelligit, nisi qui intime perspexit quid sit scientia. Scopo autem præsenti satisfacit consilium diæteticum laudati modo Medici, opus ejus posthumum, quod Responsis Medicis Lipsiæ A. 1677. in 4to editis annexum, vel caput secundum lib. 2. Compendii supra laudati *Jacobæi.*

§. 216.

Qualitates aëris sunt calor & frigus, humiditas & siccitas: quibus accensenda quoque est elasticitas & densitas atque raritas, a gravitate atmosphæræ pendens, itemque puritas & impuritas, prouti scilicet exhalationibus fœtidis & venenatis, quæ dicuntur, seu sanitati infestis aër infectus non est, vel refertus. Calor & frigus **De qualitatibus aëris.**

aëris corpus noſtrum ambientis tactu dignoſcitur. Humiditatem & ſiccitatem indicant hygroſcopia (§. 197. *Elem. Aërometr.*), humiditatem quoque produnt corpora, quæ cum alias ſint ſicca, humida deprehenduntur tactu. Gravitatem atmoſphæræ & per conſequens ab ea dependentem elaſticitatem atque denſitatem barometra & manoſcopia (§. 89. 160. *Elem. Aerom.*). Exhalationes fœtidæ, quibus aër inficitur, odore dignoſcuntur: aliæ ex circumſtantiis locorum colliguntur, quamvis etiam lubenter fateamur, dari complures, quæ ſenſu percipi non poſſint.

Antequam barometra fuerunt inventa & antlia pneumatica, de variatione ponderis atmoſphærici indeque pendentis elaſticitatis ac denſitatis aëris non cogitarunt Philoſophi ac Medici, quamvis in influxu aëris in corpus noſtrum hæ qualitates non minus attendendæ ſint, quam ceteræ, quamvis diffitendum non ſit, easdem regimini noſtro minus ſubjecta eſſe quam ceteras. Quamobrem in diæta ſolum attenderunt qualitates quatuor calorem ſcilicet, frigus, humiditatem & ſiccitatem, ac præterea puritatem & impuritatem aëris.

§. 217.

Quinam aër ſanitati conducat.

Sanitati conducit aër temperatus, boc eſt, nec nimium calidus, nec nimium frigidus, nec nimium humidus, nec nimium ſiccus, atque purus. Quoniam non modo aërem continuo inſpiramus & expiramus, verum etiam is per poros cutis ſeſe inſinuat; cur qualitatum ejus habenda ſit ratio in tuenda ſanitate facile patet. Cum vero in genere conſtet, omne nimium naturæ eſſe inimicum, vel hinc colligi poterat, exceſſum hujus, vel illius qualitatis in aëre ſanitati minime conducere. Sed & experientia influxum aëris qualitate quadam excedentis atque impuri ſanitati parum amicum, nunc manifeſtius loqui-

loquitur, nunc attentioribus & acutioribus prodit. Quinam ſit aëris calidi, quinam frigidi effectus, in vulgus notum eſt, ipſeque ſenſus moleſtus vi eorum, quæ antea de naturæ monitis ſalutaribus annotavimus (*not.* §. 209.), nos admonet, quod ſanitati parum conducant. Noxia aëris qualitas, quæ in exceſſu humiditatis vel ſiccitatis deprehenditur, antiquiſſimis jam temporibus ex morbis, quorum cauſæ ſunt venti ex hac, vel iſta plaga ſpirantes, collecta fuit. Et eodem modo innotuit damnum, quod dat aër impurus, inter cauſas morborum epidemicorum relatus.

Non quemvis aërem ſanitati conducere, adeo obvia experientia diſcimus, ut ideo ipſum vulgus aërem nunc ſalubrem, nunc inſalubrem appellet & hunc vitari jubeat. Ita aërem humidum & frigidum ſanitati parum conducere novit, & magis probatur frigidior & ſiccus. Similiter nemo eſt, qui non ſentiat, aërem ſubinde ad reſpirandum eſſe minus aptum, qualis eſſe ſolet tempore æſtivo, quando æſtus ſolis nimium fervet, nec vento agitatur aër. Nemo quoque eſt, qui non aërem liberum ſalubriorem eſſe concedit, quam intra anguſtum quendam locum concluſum.

§. 218.

Quænam aëris cura ſit habenda.

Quoniam ſanitati conducit aër temperatus & purus (§. 217.); *qui ſanitati conſulere vult, operam dare debet, ut non modo in ædibus, quas inhabitat, ſit aër purus, verum etiam in conclavi, in quo interdiu manet atque in cubiculo, in quo per noctem dormit, aër ſit temperatus atque purus, quantum datur.*

Ea de cauſa jam antiqui verno præſertim tempore aëre liberiori ac puriori ruris frui maluerunt, quam in magnis urbibus degere, ubi major populi confluxus eſt. Cumque conſtitutionem aëris magnum momentum habere obſervaverit *Sanctorius* in tranſpiratione inſenſibili, quæ ſanitati tanto præ-

 ſidio

ſidio eſt; *Timæus a* Güldenklee in Conſilio diætetico *part. 1. c. 1.* refert, ſe Venetiis apud eum vidiſſe ſingulare organon, cujus miniſterio aërem conclavis ſolibus æſtivis bruma efficiebat frigidiorem, & duo alia, quibus aëris conſtitutionem accuratiſſime dignoſcebat. Et *Vitruvius* lib. 1. c. 6. docuit, quomodo intra muros urbium fieri debeant arearum diviſiones platearumque & angiportuum ad cœli regionem directiones, ut ventorum noxii flatus vitentur, provocans ad oppidum Mytilene in inſula Lesbo magnificenter ædificatum & eleganter, ſed poſitum non prudenter, ita ut homines ægrotent, cum flat auſter, tuſſiant, cum Corus, nec in angiportis & plateis poſſint conſiſtere propter frigoris vehementiam. Noſtrum jam non eſt docere, quomodo qualitates aëris noxiæ ſint in conclavibus corrigendæ, ſive remediis phyſicis, qualia docet Medicus modo laudatus *loc. cit.* ſive artificialibus, quale eſt conſtructio caminorum hieme aërem in conclavi continuo renovantium, ab Autore Gallo *Gauger* inventa & in Mechanica ignis, quam vocat, deſcripta, lib. 3. c. 2. vel etiam fornacum ſimilem uſum habentium (§. 479. 487. *Elem. Arch. civ.*). Mixtum remedium videtur uſus æolipilarum, odorem gratum aëri in conclavi conciliantium, quem deſcribit *Ricius*, Medicus & Mathematicus, in Commentario ad verſionem Germanicam *Vitruvii loc. cit.* f. 86. Vulgo homines de noxiis aëris qualitatibus vitandis parum cogitant, quaſi in uſu aëris, quo continuo ad reſpirandum indigemus, nihil poteſtati noſtræ ſit relictum, præſertim cum ignorent, quomodo in tranſpirationem inſenſibilem influat, & quantum hæc momentum in tuenda ſanitate habeat; ſed ſeſe totos omni abjecta cura caſui permittunt. Quamobrem cum in Moralibus non ſufficiat, ut inculcemus, ſanitatis maximam habendam eſſe curam; ideo docendum quoque eſt, quænam attendenda ſint, ut eam recte geras. Quamvis enim plurimi emergant caſus, in quibus vitatio vel correctio qualitatum noxiarum aëris poteſtati noſtræ ſubducitur; non tamen propterea negligenda eſt ea, quæ poteſtati noſtræ ſubjecta eſt.

In

In quantum autem potestati nostræ subjecta sit, ex circumstantiis singularibus dijudicandum: quæ si accurate observentur & satis ponderentur, plura haud raro in potestate nostra deprehendemus, quam putabamus. Diximus antea, *Sanctorium* habuisse duo organa, quibus constitutionem aëris accuratissime dignovit. Qualia hæc fuerint ignoramus, cum ea non descripserit *Timæus a* **Güldenklee**, qui ea apud ipsum se vidisse narrat. Novimus vero huic usui inservire thermometra, barometra & hygrometra. Ita e. gr. si constet, quinam caloris gradus transpirationi insensibili maxime conveniat; idem in conclavi tempore hiemali conservari poterit beneficio thermometri. Quodsi exasciata prostaret theoria usus diætetici aëris; nullum est dubium, quin plura potestati nostræ subjici possent, quam nunc datur. Quamdiu vero ea desideratur, contenti esse debemus, ut ea faciamus, quæ circumstantiæ præsentes nobis suadent, nisi attentionem nostram in nobis desiderari patiamur. Theoriam istam spectare ad Physicam, patet ex iis, quæ paulo ante annotavimus (*not.* §. 215.).

§. 219.

De somno moderato & vigiliis nimiis.

Somnus moderatus dicitur, qui membris corporis delassatis instaurandis & viribus labore sive corporis, sive animi exhaustis refocillandis sufficit. Unde simul patet, quænam *Vigiliæ* sint *nimiæ*, quippe somno moderato oppositæ. Constat autem per experimenta *Sanctorii* in Medicina Statica *vigiliis nimiis inhiberi transpirationem insensibilem ad sanitatem & vigorem corporis conservandum adeo necessariam.* Atque hinc patet, *a vigiliis nimiis, quantum datur, esse abstinendum.* Ex ipsa autem definitione patet, *nos somno usos esse moderato, si surgentes nullam lassitudinem membrorum percipiamus, nec caput turbatum experiamur.*

Quam neceſſarius ſit ſomnus ad vitam & ſanitatem conſervandam, ex incommodis, quæ nimias vigilias comitantur, omnium clariſſime patet. Etſi enim commoda quoque ſenſu percipiantur, quæ ſomnum moderatum ſequuntur; vulgo tamen animus ad ea parum attenditur, quemadmodum ſanitas corporis nullam attentionem in ſe trahit, cum ex adverſo ſi quidpiam moleſtum accidit corpori, id ſtatim moveat ſenſum. Quamobrem quoque facilius percipimus vigorem corporis, ſi ſtatum præſentem comparemus cum eo, in quo membrorum laſſitudo nobis erat moleſta, aut caput perturbatum experiebamur, conſequenter id quod exiſtit colligatur ex eo, quod non exiſtit. Communiter ſomnum moderatum tempore metiuntur, ut inter regulas diæteticas antiquorum jam hæc habuerit locum, ſomnum octo horas non excedere, nec ſeptem breviorem eſſe debere: unde vulgo ſomnus moderatus ad ſeptem horas reſtringitur. Non tamen ſatis certo reſtringi poteſt, cum non modo varient hominum complexiones, ſed aliæ quoque dentur cauſæ accidentales, quæ nunc longiorem, nunc breviorem urgent. Quamobrem conſultum eſt, ut quilibet ſtatum corporis ſui exploret, quando mane ſurgit, non neglectis tamen, quantum fieri poteſt, rebus non naturalibus ceteris, quæ in eundem influere ſolent. Non diffiteor obſervationem eſſe difficilem, ubi plures cauſæ ad eundem effectum concurrunt, ut accurate a ſe invicem ſeparentur, quænam huic, quænam alii cauſæ tribuenda ſint. Aſt ſi obſervationes diu continuentur, differentiam obſervare licebit, quæ in effectu deprehenditur, ſi concurſui plurium cauſarum, quam ſi uni ſoli debetur, quamvis nondum ſatis exercitatus eam pervidere nequeat. Tanto autem facilius hoc ſuccedet, ubi in cognitione rationum ſimul profeceris. Quemadmodum homines nimis audaces ſunt in judicando, quando in rerum cognitione parum adhuc profecerunt; ita etiam cœcutiunt in obſervando, ſi nondum ſatis exercitati fuerint, quamvis ſibi videantur Argo oculatiores. Probe autem notandum eſt, ſomnum alium eſſe naturalem,

alium

alium medicamentis inductum. Quæ vero hic de ſomno dicuntur, de naturali intelligenda ſunt. Nec ſemper tutum eſt, in ſomno conciliando confugere ad medicamenta, multa cautione adhibenda, ne ſanitati plus noceant, quam proſint.

§. 220.

Quoniam a vigiliis nimiis eſt abſtinendum (§. 209.); *ea omnia ſollicite vitanda ſunt, quæ ſomnum impedire ac ingruentem repellere experimur, nec dormiturientes naturæ ad ſomnum capiendum nos ſollicitanti obſiſtere debemus.* Et quoniam conſtat, eam eſſe naturam hominis, ut facile rei cuidam adſuefiat, ſi ſæpius iteretur, tandemque conſuetudo in alteram naturam abeat; *conſultum eſt, ut ſtato tempore cubitum ire adſueſcamus.*

Quatenus a nimiis vigiliis nobis cavere poſſimus.

Diximus ſupra, quemlibet in ſeipſo obſervare debere, quinam cibi ſint ſibi ſalubres, quinam inſalubres, & quænam ſit nobis conveniens quantitas (§. 201. 202.). Idem tenendum quoque eſt de rebus ceteris non naturalibus, conſequenter etiam de ſomno & vigiliis. Et quamvis non contemnenda ſint, quæ ab aliis obſervata feruntur; eorum tamen notitia nos excitare debet ad eadem, ſi fieri poteſt, in nobis ipſis obſervanda. Domeſtica enim experientia plus valet, quam aliena, non modo quod certior ſit nobis, verum etiam quia quod obſervatur rectius intelligimus, cum ea, quorum nonniſi notionem confuſam habemus, ita deſcribi nequeant, ut ſatis intelligantur, licet ad excitandum attentionem ad obſervandum ſufficiant, quemadmodum jam antea monuimus (§. 215.), hic vero denuo inculcari conſultum ducimus. Obſervationes, quas exigit rectus ſomni uſus, ut intelligatur, in quantum is in poteſtate noſtra ſit, in quantum non ſit, pleræque minus difficultatis habent, quam quas diæta de cibo & potu atque aëre exigit. Ita facile obſervamus impediri ſomnum affectuum non minus jucundorum, quam moleſtorum impetu, ideoque etiam cogitatione rerum, qua affectus concitare

tare solent. Idem facit imaginatio in producendis ideis rerum præteritarum, aut alias cogitatarum ferax. Supra quoque jam monuimus, nos naturæ nutum observare debere eidemque obsequi (§. 204.); idem igitur hic quoque observandum. Admonet nos natura eo sensu, quem dormiturientes habemus, somno esse indulgendum. Est is ipse stimulus naturalis ad somnum capiendum, sicuti fames ac sitis ad edendum & bibendum. Naturæ itaque ad somnum nos sollicitanti resistere minime debemus. Hac ipsa de causa præcipit *Bontekoë*, dormiendum esse, quando natura nos ad somnum capiendum invitat, nulla habita temporis ratione, quemadmodum etiam edendum ac bibendum, quando fames aut sitis ad cibum, vel potum capiendum nos stimulat, exemplo animalium confisus. Enimvero cum hominis conditio non ferat, ut in iis, quæ ab ipso fieri debent, non certum tempus observetur; ideo omnino non tam consultum, quam necesse est, ut naturam certo tempori adsuefaciamus: id quod fieri posse, nemo facile est, qui nesciat. Immo constat, ipsa quoque bruta eodem modo adsuefieri posse, ut consuetudo in earum quasi naturam vertatur. Neque tum quicquam a nobis committetur, quod est contra naturam, sed natura officio suo fungetur, quemadmodum adsuefacta fuerit. Quoniam mihi in præsenti aliud propositum non est, quam ad observationes domesticas incitare sanitatis conservandæ cupidos, lubens prætermitto, quæ de variis quæstionibus, quæ de somno & vigiliis moveri solent, dicenda forent, veluti cuinam lateri incumbendo sit inchoandus & quamdiu ita continuandus, an somnus meridianus sit fugiendus, an noceat sanitati, si mox a cœna somnus ineatur, & quænam sunt hujusmodi aliæ. Earum discussio pertinet ad theoriam diæteticam rationalem, quam diximus, condere vero non est nostri instituti. Ceterum quod facile adsuefieri possimus, ut stato tempore facile & obdormiamus, & expergefaciamus; dudum compertum est, neque alia re opus est, quam ut pauculis diebus continuis id observetur. Ego hora nona vespertina

tina cubitum ire consuevi, nisi causæ quædam extraordinariæ id impediant, & hora quarta matutina evigilo, somno usus satis quieto, nisi causæ quædam extraordinariæ eum interrumpant, & tempus consuetum, quod somno impenditur, tantisper immutent. A lucubrationibus enim semper habui animum maxime alienum. Atque sic observata quoque diæta quoad res ceteras non naturales, quantum in potestate est, vigorem corporis & animi conservo, ut per diem laboribus consuetis perferendis par sim.

§. 222.

Nimietatem motus & quietis indicat lassitudo, hujus autem quoque impatientia ex molesto quodam sensu orta, & inprimis nimiam quietem sedentis dolor quidam, dum surgimus, in utroque femore percipiendus, quamvis valde mediocris, nec diu durans. *Nimietatis motus & quietis signa.* Nimio motu lassari corpus & singula ejus membra in vulgus notum est. Quiescit corpus, dum stamus & sedemus. Stando nos defatigari noto notius est. Ast nec sedentibus idem accidere vulgus ignorat: frequenter enim ajentes audimus, quod sedendo fuerint lassati, ideoque vel tantisper stare, vel ambulare consultum ducant. Molestiam vero creari nimis diu sedentibus, quam impatienter ferunt, non minus tralatitium est. Significant eam percipientes his verbis: se non diutius sedere posse. Quod vero de dolore in femore percipiendo dicitur, cum plerumque male quoque sederimus, aliæque præterea causæ concurrant, ut saltem in quibusdam subjectis rarior deprehendatur, mirum videri non debet, si vulgo non attendatur. Cum vero antea jam observaverimus, machinæ corporis nostri perfectioni salutariter prospexisse naturam, dum sensu quodam molesto nos admonet tum eorum, quæ sanitatis conservandæ causa facienda sunt, tum illorum, quæ vitanda sunt; quæ de signis

nimietatis motus & quietis dicuntur, ad naturæ consilium quoque referenda sunt, quæ non foret corporis conservatrix, nisi eadem foret salutarium ac insalutarium consultrix.

Varii & multiplices sunt corporis motus, qui tamen omnes sanitati tuendæ non æque conveniunt, neque etiam homines omnes pro diversitate constitutionis corporis, ætatis atque tempestatum anni statarum eosdem promiscue ferunt. Quamobrem sicuti in ceteris, ita quoque in motu & quiete consultissimum est, ut quilibet in seipso experiatur, quid sibi maxime conveniat, consilium naturæ amplexus, quod in toto corpore dominari recte docuit *Lucretius*. Atque huc tendunt ea omnia, quæ de diæta præcipimus, non contemnenda, si vel maxime omnibus suis numeris absoluta prostaret theoria a Medicorum opinionibus, sive incertis, sive non satis evidentibus liberata, quippe quæ in ipsa applicatione pareret difficultates non a quolibet superandas, quemadmodum facile videbit, qui ea perspexit, quæ de usu Logicæ in praxi vitæ integro capite demonstravimus (§. 1211. & *seqq. Log.*). Eruditis maxime convenit ambulatio, in qua totum corpus & omnia ejus membra æqualiter moventur, & situs corporis æquali sangvinis circulationi maxime convenit, & quæ nulli eorum incommodorum obnoxia est, cui alii motus obnoxii esse solent, & quæ præterea facillime moderationem admittit. Ea igitur non sine ratione vectioni & equitationi præfertur. Labores autem manuales, quas eruditis suadent nonnulli, cum motum fortem ac vehementem requirant, mihi parum ipsis convenire videntur, eo magis damnandi, si non justo tempore, veluti statim a pastu, instituantur.

§. 222.

De situ corporis in sedendo.

Quodsi sedentes dolorem quendam in aliqua parte corporis, præsertim cui onus ejus incumbit, animadvertamus; situs corporis in contra-

contrarium componendus. Etenim cum vi eorum, quæ toties inculcavimus de natura ſanitatis conſiliatrice, pro certo habendum, ſitum iſtum eſſe ſanitati corporis adverſum, ideoque vitandum; naturæ conſilium amplecti, ipſique obſequi debemus, conſequenter ſitus corporis moleſtus in contrarium componendus.

Quies non ſaltem exigit, ut ſedeamus, ſed etiam, ut ſedeamus bene, conſequenter ſedentes nullum incommodum percipiamus. Quamvis enim non noceat, ut ſedeamus; nocere tamen poteſt, ſi male ſedeamus, ſit ita quod omne nocumentum non ſtatim obſervabile ſit. Ingens naturæ beneficium exiſtimari debet, quod ea tempeſtive nos admoneat eorum, quæ vitanda ſunt, ut principio obſtemus, nec ſero medicina paranda ſit. Dantur quidem ſitus ſedentium, qui non ſtatim moleſti deprehenduntur, ſed demum ubi per aliquod temporis ſpatium fuerint continuati. Abſit igitur ut exiſtimes, hos eſſe innoxios, &, ubi moleſti deprehenduntur, id alii potius cauſæ ignotæ, quam ipſis attribuas, quemadmodum accidere haud raro ſolet. Immo conſtat, ſitum corporis non recte ſeſe habuiſſe, nos ſubinde tunc demum experiri, quando ſurgimus & ſitum corporis in alium componere tenemur. Ceterum quæ de ſitu partium corporis, dum ſedemus, dicta ſunt, ea quoque tenenda de ſitu conveniente earum, quando jacemus, in ſomno capiendo quoque obſervanda, ubi non minus ſitus totius corporis, quam partium ejusdem attendendus venit. Non quilibet ſitus corpori conducunt, ſi ſanitatem ſpectes. Sed in rationes convenientium inquirere Phyſici eſt (*not.* §. 215.).

§. 223.

Retentorum nomine venit, quicquid cibi ac potus aſſumti corporis nutritioni utile. *Excreta* vero appellantur, quæ tanquam inutilia excernenda ſunt. Quamobrem patet, *ſi* *De retentis & excretis.*

retenta excernantur, cum id quod nutritioni & conservationi corporis utile non retineatur, *aut ex adverso excreta non excernantur*, cum id, quod conservationi & nutritioni corporis inutile est, ideoque retentum nocet, retineatur; *utrumque sanitati nocere.* Constat autem *eam esse corporis naturam, ut, nisi aliunde impediatur, aut quod excernendum vires ejus superat, excreta excernat, retenta retineat*, hoc est, *si corpus esse debet sanum, nutritioni & conservationi ejus utilia retinenda, inutilia excernenda esse.* Et quoniam corpus nostrum continuo transpirat, ut cibo ac potu in ventriculo bene concocto resarciendum sit, quod transpiravit; *transpirationem insensibilem in conservanda sanitate magnum habere momentum*, consequenter *in præsenti maxime attendendum esse, ne vel excedat, vel deficiat.* Dividuntur autem *excreta in naturalia*, quæ tanquam inutilia excernenda sunt, vel *præternaturalia*, quæ, cum retineri deberent, excernuntur, aut præter naturam in corpore genita sunt, vel etiam per vias insolitas excernuntur. Ita naturalia sunt fæces alvi, urina, fluxus menstruus, sputum, mucus narium, & quæ insensibiliter transpirant: præternaturalia calculi & vermes, sangvis, bilis, chylus, fæces alvi per os, sangvis menstruus per nares excretus & ita porro.

Sunt nonnulla, quæ certo respectu retentis, aut, si mavis retinendis, certo autem respectu excretis, aut, si magis arridet, excernendis annumeranda. Ita constat, salivam inservire masticationi ciborum, qua ad digestionem in ventriculo præparatur, & deglutitioni, ut hoc respectu ad retenta referatur; ast si sordibus ex capite destillantibus, quæ per nares excerni debebant, commisceatur, vel nimia copia effundatur, aut alio modo inficiatur, excretis seu excernendis accensetur. Similiter sangvis, cum corpori nutriendo destinetur,

tur, retentorum numero eſt; aſt ſi nimium abundat, excretis accenſetur, ſeu excernendis.

§. 224.

De excretione urinæ & fæcum alvi.

Urinæ & fæcum alvi excretionem ſollicitat natura, cui parendum, & conſultum eſt, ut evacuando alvo ſtatuto tempore eam adſuefaciamus. Naturam nos ſollicitare ad urinæ & fæcum alvi excretionem, noto notius eſt. Cum vero conſtet, quemadmodum jam aliquoties inculcavimus, naturam conſervationi corporis optime conſulere; quin eidem obſequendum ſit non eſt quod dubitemus. Fieri autem poſſe ut naturam ad ventrem ſtatuto tempore exonerandum adſuefaciamus, experientia optima talium rerum magiſtra eum docebit, qui experiri voluerit. Quoniam vero non quovis tempore nobis commodum accidit, ut naturæ obedientes nos præbeamus; fæcibus natura invita retentis alvus obſtruitur, & hinc multa mala propullulant pro diverſitate ſubjectorum diverſa, & nunc magis, nunc minus noxia. Quamobrem ut excretio recte procedat, conſultum omnino eſt, ut naturam certo quodam tempore evacuando alvo adſuefaciamus.

Cum urinæ excretionem fortius plerumque urgeat natura, quam fæcum alvinarum, magis quoque eidem obſequuntur homines in urina emittenda, quam in fæcibus alvis excernendis. Urinæ retentio *Tychoni* fatalis fuit, quod non ſatis tempeſtive ad eam emittendam properaret. Videatur *Gaſſendus* in Vita ejus lib. 5. f. 460. 461. Oper. Tom. V. qui mala, quæ ſibi adſcivit *Tycho*, tandem funeſta deſcribit. Obſervationes Medicorum abunde probant, quantus cumulus malorum ex obſtructione alvi, narium, hæmorrhoidum, ſi qui per eas purgantur, menſtruorum in virginibus & mulieribus & tranſpiratione inſenſibili impedita conſe-

quatur. Fæcum alvinarum retentione gravari caput statim observamus, præsertim si tempus statutum, cui naturam adsuefecimus, non observavimus. Notandum vero est, si fæces fuerint duriores, interclusis præsertim flatibus, ut vel conatum vehementissimum eludat, non tamen statim desistendum, sed conatus interjectis morulis iterandus, immo eodem durante intestinum rectum versus anum comprimendum digito, ut fæcibus mutata figura tandem concedatur exitus. Quamdiu enim naturam adjuvare possumus in actu fæces excludendi, non recurrendum est ad remedia, quibus obstructioni alvi medemur. Multi obstructionibus alvi sua culpa dant causam, vel quod tempus negligant, quo ad fæcum alvinarum exclusionem a natura sollicitantur, vel si statim desistant, ubi conatus ad eas excludendas adhiberi solitus eluditur. Necat obstructio alvi animalia quamvis sanissima, quemadmodum me observasse memini in catello. Memoriam quoque subit adolescens, de cujus salute desperabatur, donec tandem constaret obstructionem alvi esse mali causam. Quamobrem non immerito ingens naturæ beneficium prædicatur quotidie soluta alvus. Nostrum igitur est, ne tanto beneficio culpa nostra nos indignos reddamus. In qualitatibus vero ciborum dijudicandis rationem quoque habendam esse alvi, in vulgus notum est. Cum res non naturales omnes ad conservationem corporis concurrant; sanitatis curam gerens non modo singulas in se considerare tenetur, sed etiam observare, quomodo una sese habeat ad alteram, ut vel cum eadem conspiret, vel eidem contrarietur.

§. 225.

De transpiratione rite peracta.

Transpirationem insensibilem rite peractam indicat corporis levitas & agilitas. Eadem quoque colligitur ex sudore, quem non consequitur languor. Transpiratione insensibili, quam excretionum omnium maximam esse docuit experimentis suis staticis *Sanctorius*, inutilia ex corpore secernuntur (§. 223.). Quodsi

Quodſi ergo fuerit nimia, corpori ſubtrahitur, quod ejus nutritioni inſervire debebat, ideoque virium quidam defectus, ſeu langvor quidam corporis percipitur. Quodſi tranſpiratio minor fuerit, quam eſſe debebat, inutilia, quæ excerni debebant, retinentur, & per conſequens corpus moleſtant, ut non modo gravitas quædam corporis & laſſitudo ſentiatur, verum etiam pro datis circumſtantiis turbata circulatione ſangvinis & retentis, quorum noxiæ ſunt qualitates, alia mala iſtis periculoſiora conſequantur. Quodſi vero tranſpiratio juſta fuerit, ut nec deficiat, nec excedat, cum corpus bene ſe habeat, inutilibus & noxiis, atque his ſolis excretis, & natura provida concitet ſenſum ſtatui corporis convenientem, levitas & agilitas corporis, vel etiam ſudor, quem non conſequitur langvor, tranſpirationis juſtæ indicium eſt.

Cum tranſpiratio inſenſibilis magnum momentum habeat in conſervanda ſanitate, ad eam quoque ſollicite attendendus eſt animus & danda omnis opera, ut recte ſeſe habeat. Mirum videri poterat, antequam *Sanctorius* in Medicina Statica experimenta ſua de tranſpiratione inſenſibili publici juris fecerat, Medicos ad eam tam parum attendiſſe animum, cum tamen de ea ſatis conſtare poterat ex quantitate alimentorum quotidie aſſumtorum & neceſſitate ea aſſumendi. Aſt idem experimur etiam in aliis. Ita ex obviis phænomenis colligi poterat gravitas aëris, quemadmodum Tomo primo Experimentorum patrio idiomate editorum abunde docui. De ea tamen ante inventum tubum *Torricellianum* & antliam pneumaticam parum cogitarunt Phyſici. Ratio omnino hæc eſt, quod intellectu recte uti negligant, qui ſtudiis litterariis operam navant, nec Logicam recte diſcant, vel quæ in ea didicerunt ad praxin transferre non ſtudeant. Ex iis, quæ indies experimur, notiones fœcundiſſimæ derivari poterant, modo eas

eas eruere & recta ratiocinatione alia ex iis deducere didicissemus & in veritate indaganda utilitatis magis, quam vanitatis rationem haberemus. Sed dabitur alio loco de his disertius dicendi occasio. Postquam vero *Sanctorius* experimentis suis docuit, quam necessarium sit ad conservandam sanitatem, ne transpiratio insensibilis excedat, vel deficiat; tanto majori esse nobis ea debet curæ. Unum adhuc restat, quod silentio præteriri nefas est. Quæritur nimirum, num quæ insensibiliter transpirant, recte inter excreta referantur. Sunt enim excreta inutilia nutritioni & conservationi corporis (§. 223.), quæ vero transpirant, substantiæ corporis decedunt, &, si corpus in eodem statu conservari debet, quod ex alimentis assumtis & concoctis in eorum locum succedit, ejusdem cum ipsis qualitatis esse debet. Verum enimvero cum natura corporis conservationi providens ea excernat, non est quod dubitemus, fieri non posse, ut corpus sanum conservetur, nisi sit in continuo statu fluendi, nec iidem semper maneant in corpore humores, quemadmodum flumina continuo aquarum fluxu & affluxu conservantur. Rationem jam non reddimus; in eam inquirere Physici est. Sufficit ex iis, quæ dicta sunt, constare, quod natura transpiratione insensibili nihil excernat, nisi quia in corpore retineri nequit, si sanum esse debeat.

§. 226.

De immodica excretione seminis.

Excretio seminis immodica sanitati nocet. Ut enim alia taceamus mala a Medicis dudum observata per experimenta *Sanctorii* constat, excretionem seminis immodicam transpirationi adversam esse. Quamobrem cum ex anterioribus pateat, quantum momentum in tuenda sanitate habeat transpiratio insensibilis; vel inde discimus, excretionem seminis immodicam sanitati nocere.

Non

Non jam recensemus mala alia, quæ ex nimia seminis excretione consequuntur, cum rationes eorum evidentes reddi non possint, nisi suppositis principiis aliis, quæ in Physica stabilienda. Id saltem adhuc observamus, excretionem seminis intempestive factam totum genus nervosum labefactare, nec abesse sensum, quo natura nos nimietatis, aut intempestivæ excretionis admonet, in oculis omnium facillime observandum, modo ad eum animum attenderent qui venere abutuntur. Vulgo ex adverso creditur seminis diuturniorem retentionem sanitati non parum damni afferre, ut semen quoque hoc nomine ad excreta referatur, quæ retineri in corpore sanitati nocet (§. 223.). Sunt tamen etiam nonnulli, qui contendunt, semen retentum in sangvinem regredi. Ast hæc ulterioris discussionis sunt, quam cui hic locus conceditur. Cumque inferius, quando de castitate acturi sumus, plura hac de re dicenda sint, quæ hic dici poterant, in eum locum sunt differenda. Hæc saltem in præsenti in medium afferre libuit, ne videamur neglexisse, quod ad usum diæteticum referri solet.

§. 227.

De affectibus sanitati inimicis.

Affectus vehementes sanitati corporis adversantur. Quando enim anima affectibus commovetur, sangvis & per consequens ceteri quoque humores, ac inprimis fluidum nerveum motu extraordinario agitantur (§. 611. *Psych. empir.*), motui naturali tam progressivo quoad directionem & celeritatem, quam intestino contrario. Quoniam itaque natura sanitatis corporis conservatrix, quin motus naturalis sanitati conducat, dubitandum non est, ideoque illi contrarius sanitati adversatur.

Experientia idem adeo aperte loquitur, ut in omni tempore in vulgus nota fuerint damna, quæ corpori inferunt affectus animi, & Medicorum observationibus singu-

laribus dudum comprobatum, quibus ſtatus præternaturalis affectuum vehementia inductus deſcribitur, ita ut in confeſſo ſit apud omnes nihil fere ſanitati hominis plus officere immoderatis animi affectibus & perturbationibus.

Forſan non deerunt, qui quæ de noxitudine affectuum hic dicuntur, cum naturali affectuum bonitate alibi aſſerta (§. 157. 527. *part. 2. Eth.*) conciliare nequeunt, præſertim cum nec bruta careant affectibus, quorum natura non minus eſt corporis ipſorum conſervatrix, quam humana. Dicendum igitur eſſe putabunt, aut affectus per ſe eſſe nocuos, aut nullum nocere, ſed ſalutarem quendam uſum per eos a natura intendi. Comparari ſolent affectus cum procella, vehementiori venti impetu. Aſt procella, ſi ſpectetur in relatione ad totum univerſum, mala non eſt, nec ad mundi interitum, ſed ejus conſervationem tendit. Videbuntur igitur nonnullis affectus quoque non tendere ad corporis deſtructionem, ſed potius ad ejus conſervationem, etſi accedentibus cauſis aliis ex accidente noceant. Non e re igitur eſſe videtur, ut dubitationem hanc, quantum paucis fieri poteſt, tollamus. Primo itaque negandum non eſt, affectus moderatos per ſe ſanitati non nocere, niſi ex accidente concurrant cauſæ aliæ: inde nimirum eſt, ut non eadem mala, quæ ex ipſis conſecuta fuiſſe teſtantur obſervationes Medicorum, vel etiam vulgi, non ſemper in eodem ſubjecto, multo minus in diverſis conſequantur. Vehementes autem cenſentur non ſolum, quorum manifeſtus per ſigna proditur impetus in ipſo ortu, verum etiam qui diuturnam moram trahunt, quemadmodum vis minor diu continuata in agendo æquipollet minori breviori temporis tractu exercitæ: id quod inprimis in effectibus naturalibus obſervandum, cum natura per inſenſibilia incrementa efficiat magna. Neque etiam nego, emergere poſſe caſus, in quibus affectus alias nociturus malo cuidam alteri medelam affert, quemadmodum ipſa natura ob ſalutarem uſum concitat motus vehementiores in corpore,

pore, ut scilicet depellatur malum majus ipsi imminens. Notandum quoque præterea est, ut, quemadmodum in anima appetitu depravato contingit, nos stimulis naturalibus, ipsisque affectibus abuti, ne tendant in eum finem, quem natura intendit, ita etiam depravata corporis machina extraordinaria sangvinis ac fluidorum ceterorum, inprimis nervei fluidi commotiones ad destructionem corporis tendant, quæ, si illa depravata non fuisset, nocituræ non fuissent. Convenit hoc universali harmoniæ corporis & animæ, ad quam supra provocavimus (*not.* §. 215.). Quemadmodum vero appetitus sensitivus a primis ungviculis corrumpitur, & crescente ætate magis magisque augetur corruptio, ut affectus animi nihil moderabile & quod rectum sit, plerumque suadeant; ita quoque simile quid accidit machinæ corporis, ut ideo plerumque affectus, quatenus excitat extraordinarias commotiones fluidorum in corpore, sanitati corporis infestæ sint ipsique vitæ insidias struant. Denique notandum est, nos studio dixisse, quod affectus vehementes & per consequens etiam diuturniores, in quibus vehementia mora compensatur, sanitati noceant. Dudum enim observatum est, omne violentum, quemadmodum dixit *Aristoteles*, vel omne nimium, si cum *Hippocrate* loqui malis, naturæ esse inimicum. Enimvero cum affectus ob naturæ depravationem plerumque noceant, sive eos moraliter, sive physice consideres; semper metuendi sunt tanquam hostes, præsertim si deprehendantur vehementiores, aut saltem merito nobis sunt suspecti. Ceterum lubens fateor, ea, quæ paucis jam dixi, uberiorem mereri discussionem, sed quæ ad Physicam spectat, non ad Philosophiam moralem. Quodsi quidam fuerint, qui existimaturi sunt, nos perperam referre ad Physicam talia, de quibus in ea altum est silentium; hos scire velim, me non loqui de iis, quæ Physici pertractare solent, sed quæ pertractare debent. Quodsi enim ea esset seculi felicitas, ut utilitati magis, quam curiositati studerent Physici; Physica quoque aliam indueret formam, quam nunc habet, & ejus

ftudium multo evaderet utilius. Ego difciplinas fingulas cenfeo fuo jure, & unicuique tribuo, quod ipfi debetur, quemadmodum quoque in pertractanda Philofophia morali non quæro quid moris fit, fed quid in ea pertractari debeat: id quod non minus ex voluminibus jam editis, quam ceteris, quæ fequuntur, apparet. Quodfi dixeris, Phyficam igitur Ethicæ præmittendam effe; non inficior, id utiliter fieri poffe, fi ita exculta fit, ut ex ea hauriri poffint principia praxi morali perficiendæ apta. Ecquis vero eft, qui nefciat, quam parum hactenus Phyfici de iis cogitaverint, & quod non adeo facile fit fupplere defectum, nec tantum laborem effe unius feculi, nedum unius hominis, immo quam pauci fint ad negotium tam arduum apti.

§. 228.

De affectibus præcavendis & moderandis.

Quoniam affectus vehementes fanitati corporis adverfantur (§. 227.), eos vero & concitare, & fedare, & regere valemus, quemadmodum prolixe oftendimus part. 2. Eth. cap. 3. & 4. *Qui fanitati fuæ confulere vult, affectus vehementes præcavere & fi quidem ex improvifo oriuntur vel fedare, vel moderari debet.*

Affectus moderati ficuti animum minime perturbant, ita nec motum fluidorum in corpore fenfibiliter alterant, aut certe non nimium. Cumque regimine affectuum confequamur eum fenfum, quem natura intendit (§. 528. *part. 2. Eth.*); ficuti is animæ falutaris eft, & ad vitam moralem utilis, ita quoque dubitandum non eft, eundem vitæ ac fanitati corporis minime adverfari, quin potius eidem prodeffe: id quod in cafibus quoque particularibus fatis manifeftum, quales inferius occurrent. Affectus regere nequit, nifi qui in ftudio virtutis plurimum profecit, fine qua vita moralis bona non concipitur (§. 8. *part. 2.* & §. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Qui vero in virtutis ftudio plurimum profecit, ei veren-

verendum non eſt, ut affectibus vehementibus perturbetur animus & per conſequens motus fluidorum in corpore. Quemadmodum in corpore ſano omnia organa corporis functiones ſuas rite obeunt (§. 345. *part. 1. Jur. nat.*); ita etiam mentis ſanæ facultates ſingulæ munere ſuo rite funguntur. Atque ita apparet, quomodo mens ſana ſit in corpore ſano. Quoniam vero homo ſecundum virtutem agit, quando uſus omnium facultatum in actiones rite impenditur; ideo jam patet, quod mentis ſanitas in ſanitatem corporis influat, eandemque conſervet. Sane morbi omnes tandem ex vitiis originem trahunt, quæ non uſu & abuſu facultatum animæ contracta fuerunt, niſi quatenus caſu quodam inevitabili corpori damnum infertur: id quod infortunium merum eſt. Ad vitæ igitur longævitatem facit virtus, quæ hominem tuetur adverſus affectuum impetum ſanitati adeo inimicum & vitæ inſidias ſtruentem. Quamobrem hoc quoque virtutem commendat homini & legis naturæ cuſtodia, quæ medium felicitatis eſt & vitæ moralis perfectæ, ſimul medium eſt ſanitatis ac vitæ naturalis conſervandæ. Patet autem ex iis, quæ de affectibus in præſenti dicuntur, legem naturæ hanc vim habere non modo quatenus temperantia ſub eadem continetur, ſed in univerſum, quatenus omnes virtutes ſub ſe complectitur, quæ non ferunt niſi affectus moderatos & iſtiusmodi potiſſimum affectus concitant, quæ placido quodam ſenſu animum demulcent, ac per conſequens motum quoque fluidorum in corpore ſanitati ejus convenienter alterant, nec ullo modo perturbant. Conveniunt hæc harmoniæ univerſali animæ atque corporis, ad quam jam aliquoties provocavimus. Talia autem probe conſideranda ſunt, ut nosmet ipſos intimius noſcamus & non ſolum Deum tanquam omnis boni datorem plenius agnoſcamus, ſed etiam intimius perſpiciamus, quomodo Deus tanquam legislator induat perſonam patris optime nobis conſulentis, atque dulcedinem legis nobis latæ vividius deguſtemus (§. 189. 190. *part. 3. Eth.*). Obiter obſervo, hinc quoque elucere mutuum virtutum in ſe invicem

influxum, quo una perficit alteram, ut ad eum observandum attentionem aliorum excitemus. Atque hinc porro intelligimus, quam necessarius sit omnium virtutum nexus, ita ut fieri minime possit, quin virtus una nullo defectu laboret, si a ceteris divellatur.

§. 229.

De fiducia erga Deum & acquiescentia in providentia divina ad tuendum sanitatem necessaria.

Quoniam qui sanitati consulere vult, affectus vehementes praecavere & siquidem ex improviso oriuntur vel sedare, vel moderari debet (§. 228.), qui vero Deo confidit & in providentia ipsius acquiescit, ejus animus semper tranquillus & laetus est (§. 442. *part. 3. Eth.*), nec eum dubius rerum eventus angit, nec periculum, quod imminere videtur, perturbat (§. 422. *part. 3. Eth.*), consequenter fiducia erga Deum & acquiescentia in providentia divina animum adversus vehementem affectuum molestorum & curarum aestum munit; *qui sanitati suae consulere vult, Deo confidere & in providentia ipsius acquiescere debet.*

Cum in confesso sit, nihil fere valetudini hominis plus officere affectibus animi immoderatis, nec minus certum sit, quantum praesidium contra eos ferat fiducia erga Deum & acquiescentia in providentia divina (*§. §. cit.*); quantum utraque praesidium adversus infirmitates corporis sit, & quam necessaria ad tuendam sanitatem abunde intelligitur. Atque hinc patet, fiduciam erga Deum & acquiescentiam in providentia divina non minus corpori, quam animae prodesse.

§. 230.

De simili effectu precum.

Similiter quia sanitati maxime conducit, ut affectus vehementes praecaveantur &, si ex improviso oriuntur, vel sedentur, vel temperentur (§. 228.), oratio vero nobis insinuat

nuat rectum affectuum usum (§. 492. *part. 3. Eth.*) & propositum actiones legi naturæ convenienter determinandi roborat (§. 501. *part. 3. Eth.*), cujus custodia sanitatis quoque ac vitæ conservandæ medium est (*not.* §. 228.); *preces* quoque *ardenter ad Deum fusæ valetudini corporis conducunt*, consequenter *qui sanitati suæ consulere vult, ardenter quoque precari ad Deum debet.*

Influxum hunc precum ad Deum devote atque ardenter fusarum in dubium vocare nequit, qui demonstrationes nostras morales satis perspexit. Per eas enim patet veritatum nexus, qui absque iis non agnoscitur, quantum ad veritatem sufficit. Poteramus ostendere, quomodo cetera quoque officia erga Deum in sanitatem & vitæ conservationem influant; sed cum ex iis, quæ de fiducia erga Deum & acquiescentia in providentia divina atque de precibus dicta sunt, facile intelligatur, ad quænam attendendus sit animus, si influxum istum animadvertere velimus, prolixiores esse nolumus. Præstat autem, ut quilibet eum in seipso experiatur, & qui virtutes istas, quibus exercitium officiorum erga Deum continetur, una cum ceteris acquisivit, se corpore sano uti observabit, nisi jam antea morbis idem fecit obnoxium, vel ad certos morbos ipsum jam fuerit dispositum. Quodsi a primis ungviculis ad virtutis omnis studium adduceremur, & recta diæta sanitati prospiceretur; influxui quoque virtutis in sanitatem nihil obstaret. Ast quoniam partim aliorum negligentia, partim propria culpa contrarium accidit & naturæ salutares conatus multis modis impediuntur & eliduntur; nec est quod miremur, si in corpore jam corrupto non eam vim virtutis deprehendamus, quam in sano habitura erat. Cum religio naturalis consistat, in præstatione officiorum erga Deum & determinatione voluntatis ad officia erga nos & alios per motiva ab attributis divinis desumta cum animo obediendi Deo (§. 505. *part. 3. Eth.*); ea non modo animæ, verum etiam

etiam saluti corporis prospicit, ut ideo athei & irreligionarii tam corporis, quam animæ recte censeantur hostes. Et ex iis, quæ huc usque diximus, apparet Philosophiam moralem non tantummodo esse medicinam animæ, sed etiam ipsius corporis, quatenus nimirum facit ad sanitatem tuendam, immo subinde quoque concurrit ad amissam restituendam. Quamvis vero, quod asserimus, id forsan paradoxum videatur; absit tamen ut existimes, verborum esse lusum, quibus rerum veritas significatur. Neminem vero offendat, quod religioni & per consequens precibus a virtutibus, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, ceterisque non sejunctis influxum physicum in vitam & sanitatem corporis vindicemus: ut enim taceamus arduas quæstiones, quæ inde solvuntur, plurimum quoque hæc doctrina facit ad nodos hominum profanorum solvendos, quibus abundat seculum nostrum. Qui in philosophia nostra satis versati sunt, nec intellectum eo modo perficere neglexerunt, quem in parte prima Ethicæ exposuimus, utilitatem, quam hic prædicamus, haud difficulter perspicient. Nemo autem desideret, ut omnia, ad quæ aliorum attentionem & studium excitamus, sufficienter explicemus, cum tantas ambages non ferat institutum præsens. Ad talia, quæ hinc inde monentur, animum advertere debent, qui de scientia bene mereri volunt, ut intelligant, ejus incrementa non repetitoribus & censoribus, qui oleum & operam perdunt, sed promotoribus indigere.

§. 231.

Cur effectus nocui in corpore non semper statim observentur.

Effectus nocui in corpore non semper statim observantur. Observamus enim eandem rem non naturalem uni nocere, alteri non nocere, neque eandem eodem modo eidem nocere, nec eidem nocere semper. Quamobrem patet rem istam per se solam non esse causam efficientem effectus nocui observabilis, sed hunc præsupponere, ut corpus jam sit

ſit prædiſpoſitum ad talem mutationem, in qua effectus obſervabilis conſiſtit. Atque ideo patet non omnes effectus nocuos, cum omnino ad hos referendi ſint, quibus corpus ad mutationem nocuam obſervabilem prædiſponitur, ſemper in corpore ſtatim obſervari.

Dudum hoc obſervatum eſt ab antiquis Medicis, veluti *Hippocrate* atque *Galeno*. Unde enatæ ſunt plures cauſarum morborum diviſiones, quas vide apud *Sennertum* Inſtit. Medic. lib. 2. part. 2. c. 1. f. 365. *& ſeqq.* Tom. 2. Oper. Confer, quæ in Horis ſubſecivis Marburgenſibus A. 1731. Trim. brum. n. 4. de differentiis cauſarum morbi tradidimus. Idem obſervatur in objectis aliis, immo in ipſa quoque anima reſpiciendum eſt ad ſtatus præcedentes, in quibus ea fuit prædiſpoſita ad præſentem (*not.* §. 698. *Log.*). Quemadmodum hoc obſervaſſe uſum longe maximum habet cum in Phyſica & Medicina, tum in reliqua etiam Philoſophia; ita inprimis in præſenti materia id probe obſervandum. Nihil enim communius eſt, quam ut homines ſibi cavere nolint ab eo, quod noxium eſt in diæta, propterea quod non præſens ſentiant damnum. Atque ideo audias, ſi admoneantur, ut ab hoc vel iſto abſtineant, regerentes ſibi hoc non nocere. Et quamvis alias magnam vim habeant exempla, eandem tamen ipſis detrahunt vana hac perſuaſione, quod ſibi minime noceat, quod nocuiſſe aliis manifeſtum eſt, aut ipſas obſervationes pro ſuſpectis habent ac iisdem fidem denegant, ſi vel vix probabilis quædam ratiuncula obverti poſſit, immo prorſus nulla, inprimis ſi appetitus ſenſitivus animum in contrarium trahit. Ceterum hinc apparet ratio, cur neglectus obſervationis eorum, quæ vitanda fuerant, in pueritia & ætate minus provecta factus in ſenectute variis infirmitatibus corporis ſit luendus, & cur difficillimum ſit corrruptionem corporis ac naturæ ſuæ intime perſpicere.

§. 232.

Qualis esse debeat diætæ observandæ cura.

Consultum non est, ut certæ cuidam diætæ nimis exacte observandæ adsuesiamus, sed sufficit ut naturæ consuetudinem, hoc est, leges, quas ipsa observat, quantum datur, observemus & ei convenienter corrigamus, quod peccatum esse videtur. Indubiis observationibus dudum comprobatum est, si quis certæ cuidam diætæ naturam adsuefecit, quam rigorosissime observat, eum vix latum ungvem sine detrimento sanitatis ab ea recedere posse, nihilque magis nocere, quam quod consuetudini diuturno usu confirmatæ contrarium. Ita *Cornarus*, rigidissimus diætæ in capiendo cibo ac potu observator, de seipso testatur, cum a diæta consueta parumper tantummodo recederet, ut cibi vel potus quantitatem nonnisi duabus unciis augeret, se incidisse in gravissimum morbum (*not.* §. 406. *part. 1. Jur. nat.*). Memini me legisse observationem de homine, qui juxta experimenta *Sanctoriana* sibi præscripserat diætæ regulas, nimio autem eam observandi rigore mortem in flore ætatis sibi acceleravit. Et quis est, qui nesciat, homines frigidum aërem nimium fugientes leni quavis aura, quam dulcem experiuntur alii, extemplo offendi. Similes observationes de rebus omnibus non naturalibus congerere poteramus, nisi observatori vel parumper attento sua veluti sponte sese indies offerrent. Quoniam igitur non est in potestate uniuscujuscunque, ut quoad res præsertim omnes non naturales certam quandam diætam exacte observet, neque etiam semper certo nobis constare possit, num hoc vel istud sit sanitati adeo inimicum, quemadmodum a nonnullis contenditur; consultum omnino est, ne certæ cuidam diætæ nimis exacte observandæ adsuesiamus. *Quod erat primum.*

Enim-

Enimvero cum ipſa natura provida mater quoad uſum rerum non naturalium ſit fideliſſima conſiliatrix, quatenus præſertim ſenſu quodam moleſto nos admonet, a quibus abſtinendum ſit; ſufficit omnino, ut conſilium ejus ample-ctamur, & vel ab eo abſtineamus, quod moleſtum accidit, aut, ſi factum fieri nequit, quod peccatum eſt corrigamus, veluti ſi in quantitate cibi commiſſus fuerit exceſſus, quantitatem in menſa proxima imminuamus, vel etiam inædia ſanitati conſulamus, ſi vigilias nocturnas ſomno diurno vel diuturniore ſequentis noctis, & motum, quo nimium defatigati ſumus, diuturniore quiete compenſemus, vehementiam affectuum compeſcamus & objectis aliis animum hilaremus, corpus nimium frigefactum calore blando foveamus, & quæ ſunt alia iſtiusmodi, quæ circumſtantiæ datæ nobis facile inſinuant, modo animum ad eas attendere velimus. *Quod erat ſecundum.*

Denique cum naturæ conſuetudo ſit ab uno extremo ad alterum non progredi per ſaltum, ſed paulatim per gradus intermedios, ideoque etiam omnes corporis mutationes ſubitas experiamur periculoſas; ſi quoad uſum rerum ſex non naturalium peccatum aut peccandum fuiſſe videtur, ideoque id corrigere velimus, ideo neceſſe eſt, ut naturæ morem obſervemus, & nonniſi paulatim ab uno extremo ad alterum progrediamur; veluti ſi corpus nimio frigori fuerit expoſitum, quam par erat, non ſtatim calori nimio exponendum, ſed ſenſim ſenſimque blandiore fovendum, donec alias conſuetum ferre poſſit; ſi nimia quiete fuerimus uſi, motu vehementiore non eſt laſſandum, ſed a tarda ambulatione, vel ſtatione inchoandum, immo etiam ipſa ſtatio moderationem adhuc habet, prouti vel totum corporis onus

Rr 2 pedi-

pedibus incumbit, vel ex parte aliunde fulcitur; ne ſitim, dum corpus calore fervet, potu frigido largiter hauſto ſedemus, ſed ut aliquando ſitim tolerantes, donec in loco temperatiori, dum paulum requieſcimus, calor ſe frangat, potu non nimis frigido lenteque hauſto eandem depellamus. Huc etiam pertinet, quod ſupra obſervandum eſſe oſtendimus, ſi quis a nimia quantitate cibi ac potus, qua hactenus uti conſuevit, ad minorem recedere voluerit (§. 206.). Qui ad progreſſum naturæ conſuetum ab uno termino ad alterum animum attendit, pro datis circumſtantiis facile animadvertet, quinam ſint gradus inter duo extrema, quorum alterum præſens eſt, alterum intenditur, intermedii, nec ignorare poterit, quid ſibi ſit faciendum, ne quid natura invita committatur. *Quod erat tertium.*

Obſervatum jam eſt ab antiquis, nimis ſollicitum diætæ obſervationem magis nocere, quam prodeſſe. *Celſus* lib. 1. c. 1. ſanus homo, inquit, qui & bene valet, & ſuæ ſpontis eſt, nullis obligare ſe legibus debet. Mox addit, eum habere debere varium vitæ genus, modo ruri eſſe, modo in urbe, ſæpiusque in agro, navigare, venari, quieſcere interdum, ſed frequenter ſe exercere, - - nullum cibi genus fugere, quo populus utatur, interdum in convictu eſſe, interdum ab eo ſe retrahere, modo plus juſto, modo non amplius aſſumere, bis die potius, quam ſemel cibum capere, & ſemper quam plurimum, dummodo hunc concoquat. Quamvis vero hæc firmis ſervanda ſunt, monet tamen c. 2. imbecillis (quo in numero magna pars urbanorum omnesque pene cupidi literarum ſunt) obſervationem majorem neceſſariam eſſe, ut quod vel corporis, vel loci, vel ſtudii ratio detrahit, cura reſtituat, quæ qualis ipſo judice debeat eſſe, ibidem fuſius exponit. Monet idem c. 3. cum quis mutare aliquid volet, eum paulatim debere aſſueſcere. Strictior vero

ro obſervatio diætæ ſenibus convenit, cum naturæ vires ſenſim langveſcant: quamvis in ea etiam ætate, qua viribus maxime pollemus, cavendum ſit, ne in ſecunda valetudine adverſæ præſidia conſumantur. Abſit itaque, ut *Celſi* monitis abutaris oblitus monitorum naturæ, de quibus in anterioribus diximus. Cavendum vero inprimis eſt, ne corpus in prima pueritia & adoleſcentia atque juventute hebetetur, modo nil fiat contra naturæ oonſuetudinem, quæ vi eorum, quæ toties inculcata ſunt, conſtanter attendenda. Quæ de tranſitu ab uno extremo ad alterum monuimus, illuſtri exemplo confirmare lubet. Cum anno 1709. hiems eſſet ſumma, tempeſtas perfrigida, vir quidam ex itinere redux ſemimortuus de curru tollebatur. Suadebat Medicus prudens, ut in hypocauſto nondum calefacto aquæ frigidæ immergeretur, & ex balneo frigido in lectum tolleretur, hypocauſto deinde temperanter calefacto, & ita tandem calor nativus rediit, nec vehementia frigoris damnum datum corpori. Ex adverſo autem eadem hieme verbi divini quidam miniſter ex æde ſacra domum redux, in qua ſacrorum cauſa nimis diu commorandum fuerat, fornaci calidæ pedes ſtatim ſubdere conſueverat, funeſto admodum eventu, ut, quamvis corpus haberet robuſtum & ſanitate perfecta frueretur, necem ſibi conſciſceret. Et in vulgus notum eſt, quantum noceatur manibus pedibusque calore ignis, quos frigus vehemens vel diuturnius læſit. Quæ vero de calore ac frigore tanquam duobus extremis obſervantur, ea etiam ad extrema alia quæcunque ſibi oppoſita per ſimiles obſervationes extenduntur. Quamobrem maxime intereſt, ut naturæ tranſitum ab uno extremo ad alterum ſollicite attendamus.

§. 233.

Si diæta obſervetur, quantum in poteſtate eſt; morbi quoque *Quomodo*
præcaveantur, quantum in poteſtate noſtra eſt. Diæta enim ſani- *morbi præ-*
tas conſervatur (§. 199.). Quamobrem cum morbus ſani- *caveantur.*

rati opponatur, ut tamdiu liberi a morbo ſimus, quamdiu corpus ſanum eſt (§. 345. 346. *part. 1. Jur. nat.*); ſi diæta obſervatur, quantum in poteſtate eſt, morbi quoque præcaventur, quantum in poteſtate eſt.

Omnis tandem morbus, qualiscunque ſit, niſi qui a vi externa corpori illata dependet, quales ſunt concuſſiones, vulnerationes, luxationes, vitio diætæ contrahuntur. Et hic inprimis plurimum tribuendum eſt cibis atque potui. Conſtat enim cum varietate alimentorum multiplicari quoque morbos, & ubi laute ac opipare vivitur, plures dari morbos, quam ubi ſimplicior victus in uſu eſt. Neque ullus dubito, niſi error in cibo ac potu committeretur, errorem in ceteris rebus non naturalibus commiſſum non fore adeo nocuum, quemadmodum deprehenditur in iis locis, ubi varietate cibi ac potus gulæ ſervitur, quemadmodum etiam contingit, ut ceteræ res non naturales errorem in cibo ac potu commiſſum corrigant &, ſi non vim nocendi omnem detrahant, ſaltem imminuant, ut adeo natura defendat intemperantes adverſus morbos, in quos alias culpa ſua inciderent. Ea eſt corporis humani machina, ut ad ſeipſum conſervandum id ſit aptum. Cum corpus noſtrum ſit in continuo ſtatu fluendi, cibo & potu indiget, ut quod ſubſtantiæ ejus per tranſpirationem inſenſibilem decedit reparetur. Quodſi ergo cibus ac potus fuerit talis, qui bene concoqui & chylum nutriendo corpori aptum præbere poteſt, partibus ſolidis ac fluidis, ex quibus corpus conſtat, ſe recte habentibus, nulla in corpore cauſa exiſtit, quæ ipſum ſanitate privare poterat. Rite ſeſe quoque habebunt excreta & retenta, ſomnus atque vigiliæ, nec tam facile exorbitabunt affectus, ut perturbatus circuli ſangvinis motus noceat, præſertim ſi virtutis ſtudium accedat, ut ſit mens ſana in corpore ſano. Enimvero ſi cibus ac potus aſſumatur, qui vel non bene concoquitur, vel vitioſos in corpore humores gignit; pars quædam corporis, quæ nimirum in fluido conſiſtit, corrumpitur &, quamvis natu-

natura impuritates expellere conatur, vitium tamen partes quoque solidæ tandem contrahunt, ipsique motus, quos natura excitat, quamvis in se salutares, non una tamen de causa noxii evadunt. Accuratior horum discussio ad Pathologiam rationalem pertinet, quam esse Physicæ partem supra jam monuimus (*not.* §. 227.), quamvis Physici moderni eam deserant, quasi ipsorum sit curiosos saltem delectare, non vero naturam scrutari sui conservandi causa. Sane *Celsus* in præfatione ad librum primum autor est, primo medendi scientiam sapientiæ, hoc est, Philosophiæ partem habitam fuisse, ut & morborum curatio & rerum naturæ contemplatio sub iisdem auctoribus nata sit, ideoque multi Philosophi, veluti *Pythagoras*, *Empedocles*, *Democritus* Medicinæ periti fuerint, donec eam a Philosophia separaverit *Hippocrates*. Nos artem medendi separamus a scientia status naturalis & præternaturalis corporis rerumque salubrium ac insalubrium, & hanc Physicæ vindicamus, partem ejus utique utilissimam, non solum si corporis conservationem spectes, sed & si animæ sanitatem consideres, quam in virtute consistere certum est. Ceterum in eo, quod natura usu rerum ceterarum non naturalium corrigat errores in assumto cibo ac potu commissos, ingens latet beneficium divinum, quod vulgo non agnoscitur. Ac inde quoque discimus, perperam ex eo peti tela adversus eos, qui noxias ciborum & potulentorum qualitates commemorant, quasi nunquam nocere possit, quod quo minus noceret natura ipsa sub conditione non semper existente correxit.

§. 234.

De medicamentis præservantibus vitandis.

Quoniam morbi diæta præcaventur (§. 233.); *morborum præcavendorum causa utendum non est medicamentis præservantibus, nisi forsan aër impurus periculum morborum minitetur*, veluti, quod vulgo creditur, grassante peste.

Homo

Homo ſanus medicamentis non indiget, ut maneat ſanus: ſanitas enim recto uſu rerum non naturalium conſervatur. Quamobrem ſi ſanus eſſe velis, ſaltem cavendum, ne errores circa eas committantur. Hi ſunt hoſtes, adverſus quos non pugnandum, ſed a quibus nobis cavendum. Et hoc ſibi voluiſſe arbitror *Hofmannum*, celebrem nuper in Academia noſtra Medicum, quando longævitati proſpecturo inculcabat, ut fugiat Medicum & Medicinam, ſi velit eſſe ſanus. Mihi ipſi non ignota ſunt exempla iſtiusmodi hominum, qui athletice valebant, aſt cum medicamentis præſervantibus continuo uterentur, valetudinarii evaſerunt, labefactatis viribus. Alia vero ratio eſt, ſi cauſa morbi externa præſens fuerit, adverſus quam corpus muniendum, ne eidem noceat. Tum enim cum aperto hoſte in aciem progrediendum, ut conſtet, quænam ſint apta ad ipſum vincendum tela. An iſtiusmodi cauſa detur, jam non disquirimus. Iſtiusmodi cauſa fertur eſſe aër venenatis halitibus ſcatens, adverſus quem medicamentum præſervans eum præſtat uſum, quem veſtis adverſus vehemens frigus. Altioris vero indaginis eſt, quid de aëre venenatis effluviis ſcatente ſit ſtatuendum.

§. 235.

De medicamentorum uſu obſervando.

Si morbus ſine medicamentis curari nequit, medicamentis uti ſimplicibus, quam compoſitis, & ex regno vegetabili potius, quam minerali petitis conſultius eſt, & niſi morbi fuerint acuti, ſed longi & chronici, ſubinde quoque diæta & expectatione curantur. Si medicamenta fuerint ſimplicia, eorum virtus facilius obſervatur, quam compoſitorum, & facilius quoque inquiritur ratio, cur huic ſubjecto non conveniant, alii autem conducant. Quodſi quædam medicamenta eandem habuerint virtutem gradu ſaltem differentem, nulla videtur ratio, cur plura ſint combinanda, cum non demum eorum combinatione obtinendum ſit, quod ſola doſi obtineri poteſt. Quodſi medi-

medicamentorum variarum virtutum combinatione intendantur fines diversi simul obtinendi, evincendum demum est, id fieri posse (de quo dubitasse memini Medicos cordatos), nec verendum esse, ut virtutes, quas singula per se habent, commixtione non immutentur, quemadmodum in mixtione fieri observamus, præsertim cum nondum exploratum sit, qualem mutationem subeant in ventriculo, dum solvuntur & soluta invicem permiscentur, antequam in massam sangvinis deferantur, ut alia jam taceamus. Consultius itaque videtur medicamentis uti simplicibus, quam compositis. *Quod erat primum.*

Quæ ex regno vegetabili petuntur, cum simplicibus quoque tanquam alimentis utamur, quæ ventriculus concoquere adsuevit, ea naturæ humanæ magis convenire videntur illis, quæ ex regno minerali petuntur, cum mineralia præter naturam assumantur, quæ concoqui a nobis nequeunt. Et si horum efficacia major deprehendatur, ut minor dosis sufficiat; verendum omnino est, ne in dosi facile aberretur, & ne majus detur damnum, si parum conveniente fuerit datum medicamentum, quoniam omne violentum naturæ inimicum esse in confesso est. Consultius itaque videtur uti medicamentis simplicibus ex regno vegetabili, quam ex minerali. *Quod erat secundum.*

Denique morbos diæta curari posse, exemplo suo probavit *Cornarus*, qui cum a diæta consueta recedens anno ætatis octuagesimo septimo in gravissimum incidisset morbum, redeundo ad diætam consuetam convaluit, nullo alio medicamento usus. Atque hoc tanto minus paradoxum videbitur, si cogitemus, alimenta easdem qualitates habere posse, quibus prædita sunt medicamenta simplicia ex regno vege-

tabili, vel etiam animali petita. Quodsi cibum nauseat ægrotus, fieri quoque potest, ut inædia malum curemus, quod neque acutum dici potest, ut cum *Celso* loquar, quia non perimit, neque utique longum, quia, si occurritur, facile sanatur. Non ignota mihi sunt exempla, in quibus hoc remedium plus valuit, quam multa farrago medicamentorum a Medicis propinatorum, ut posthac ægri eodem usi citius convaluerint, quam ubi auxilium Medici implorarunt, quamvis artis suæ optime gnari. Et quis est, qui nesciat, animalia instinctum naturæ sequentes eodem remedio uti? Et quoniam natura sicuti corporis conservatrix, ita etiam medicatrix est, eadem vero paulatim ab uno termino ad alterum progreditur, quemadmodum jam aliquoties tanquam satis exploratum sumsimus; nec mirum videbitur, quod natura absque Medici auxilio curet morbum, ut ideo *Harvæus* integrum Tractatum conscripserit de morbis expectatione curandis, quam curationem plurimum probavit *Stahlius*, celebris quondam in Academia nostra Medicus. Enimvero quia in morbis acutis, qui cito vel tollunt hominem, vel ipsi cito finiuntur, definiente sic *Celso* lib. 3. c. 1. præsens requiritur remedium, expectationem hisce parum convenire per se patet. Quodsi itaque morbi non fuerint acuti, sed chronici, subinde diæta & expectatione curantur. *Quod erat tertium.*

Nostrum non est tradere methodum medendi, quæ ad Artem salutarem pertinet, non ad Ethicam; sed saltem regulas quasdam, quas observare debet obligationi naturali satisfacturus, ut quantum ipsi datur circumspectum se gerat, & quæ excitare possunt attentionem eorum, qui Medicinam ad majorem certitudinem evehere voluerint. In vulgus notæ sunt querelæ de incertitudine Medicinæ, quas non prorsus injustas

justas esse minime diffitentur, qui certum ab incerto dividere didicerunt, ipsimet licet Medici, quos allegare in promptu foret, si autoritas esset argumentum aptum ad evincendam veritatem. Quamvis enim non desint qui gloriantur, se Medicinam universam demonstrasse; opera tamen ipsorum si evolvamus, primo statim intuitu patet, quod methodi demonstrandi nullam habuerint notionem. Et licet *Yvo Gaukes* dudum ediderit libellum de Medicina ad certitudinem mathematicam evehenda; satis tamen superque apparet, autori minime perspectam esse methodum, qua *Euclides* ac Geometræ veteres ad certitudinem evexerant dogmata sua. Suasit *Pitcarnius*, ut Medicus Astronomos imitetur, quod sane optimum est consilium artem salutarem perficiendi: qua etiam de causa in Horis Subsecivis Marburgensibus A. 1729. Trim. brum. n. IV. paulo uberius exposui, quid faciendum sit Medico Astronomum imitaturo. Qui quæ ibidem diximus attenta mente perlegerit, facile agnoscet, quantum valeat rerum medicarum certitudo. Nemo sanus negaverit, dari in Medicina multa, quæ certa sunt, nec diffitebitur plura adhuc dari, quæ vera sunt, quamvis non evidens sit, quod vera sint: ast nec in dubium vocare potest, certa incertis, vera falsis ita permisceri, ut eorum separatio longe difficillima sit, multo autem minus in potestate turbæ. Quot, quæso, sunt, qui discernere norunt, quid in curando morbo naturæ, quid sibi tribuere debeant, aut virtuti medicamentorum. Et nonne haud raro felix prædicatur æger, laudatur Medicus, si dedit medicamenta, quæ non nocuerunt, quamvis nihil profuerunt, natura in totum effectum salutarem sibi vindicante? Immo nec desunt exempla, ut natura errorem Medici feliciter corrigat, vel ipse etiam Medicus, dum aliud atque aliud experitur, errore uno corrigat alterum. Equidem non is sum, qui vitium, quod in artifice hæret, tribuit arti: attamen hic quæstio est de vitio artificis, quod imperfectioni artis debet. Vita & sanitas res longe pretiosissima est. Eam igitur aleæ committere, ecquis non a ratione maxime alie-

 num

num judicabit, nisi extrema necessitas urgeat periculum subeundi audaciam? Quicquid sit, quæstio nobis jam est de eo, num quæ de virtutibus medicamentorum tradantur, adeo certa sint, ut de veritate sufficienter constare possit ejus pervidendæ cupido, atque hujus quæstionis partem negativam affirmativæ præfero, & propterea circumspectionem in usu medicamentorum tenendam in præsente propositione inculco, ne nostra culpa sanitatem & vitam periculo exponamus, nisi in casu extremæ necessitatis. Ceterum quæ de medicamentis simplicibus, de iis, quæ ex regno vegetabili potius, quam minerali petuntur, de diæta & expectatione in curatione morborum succenturianda in propositione præsente dicuntur, consensu Medicorum, quorum diuturna experientia oculata est, non destituuntur, quorum testimonia ex eorum scriptis colligenda in medium adducere superfluum forent: id quod saltem eum in finem monemus, ne quis existimet, nos sine omni autoritate asserere talia, in quibus penes plerosque autoritas omne fert punctum. Ad simplicia referuntur remedia, quæ dicuntur, domestica, ipsi vulgo nota, quamvis non semper satis circumspecte adhibita. Eorum ceteroquin usus adeo manifestus est, ut a Medicis peritis commendentur & aliis remediis præferantur. In re tanti momenti, qualis vita & sanitas est, ubi deficit certitudo, præferendum quod est tutius. Multa me in hisce experientia domestica docuit, quæ recensere nimis prolixum foret.

§. 236.

De naturæ intentione observanda.

In assumendis medicamentis naturæ intentionem sequi debemus, nec eidem auxilio nostro succurrere, ubi sibimetipsi sufficit. Quoniam enim natura corporis conservatrix etiam ejus medicatrix est, non modo ipsamet motus salutares excitat, ut quod noxium est in corpore expellat, quemadmodum in febribus accidit, & in aliis nonnullis casibus idem manifestius apparet, verum etiam attento satis indicat, quid in morbis

aut

aut tentandum, aut fugiendum sit, unde originem traxit in methodo medendi indicationum doctrina; contra naturam nil esse faciendum patet. In assumendis itaque medicamentis ejus intentionem sequi debemus. *Quod erat unum.*

Enimvero si natura excitat motus ad expellendum, quod in corpore noxium, consequenter in eo non retinendum, ipsaque sufficit sibi ad id expellendum, quamvis suo more paulatim tendat ad scopum, quem intendit, auxilio alieno non indiget. Cumque omne nimium ac violentum naturæ inimicum sit, facile contingit, ut, dum naturæ auxilio nostro succurrere velimus, noceamus potius, quam prosimus. Quamobrem ubi natura sibimetipsi sufficit, quod ex effectu colligitur, eidem auxilio nostro succurrere non debemus. *Quod erat alterum.*

Motus, quos natura excitat ad expellendum, quod noxium est, manifesti sunt tussis, qua natura excutere conatur quod spirandi organis molestum; sternutatio, quo natura per nares excutere conatur, quod anteriori cerebro & membranis nasi molestum; pandiculatio, qua natura vapores halituosos in musculorum spatiis collectos, copia potius, quam acrimonia peccantes expellere conatur; vomitus, quo natura excernit, quæ ventriculo molesta sunt; agitatio palpebrarum, si quid in oculum incidit, quod molestum est. Dantur vero etiam alii nec manifesti, quos inter principem facile locum obtinet calor febrilis. Quamobrem *Campanella* Medicinalium lib. 7. c. 1. art. 2. §. 1. febrem non esse morbum, sed medelam generalem naturæ contendit, ideoque per bellum contra morbum potestativa vi spiritus initum definit. Agnovit idem *Thomas Sydenham* in Observationibus Medicis circa morborum acutorum Historiam & Curationem, quæ primum in Anglia editæ inter opuscula in unum volumen collecta & Lipsiæ A. 1695. recusa primum locum occupant,

sect. 1. c. 4. p. 72. affirmans febrim esse naturæ instrumentum, quo partes impuras a puris secernit, & sect. 3. c. 3. p. 204. eandem esse naturæ machinam, ad difflanda ea, quæ sangvinem male habent. Immo ex parte idem jam agnoverunt quoque Medici antiquissimi: unde *Celsus* lib. 2. c. 8. ipsa febris, inquit, quod maxime mirum videri potest, sæpe præsidio est. Dantur subinde causæ accidentales, cur natura in motibus per se salutaribus nunc excedat, nunc deficiat, ut in casu priore natura sit compescenda, in posteriori excitanda, prouti suaserint symptomata; ast alias natura sibi relinquenda, Medico spectatorem saltem agente, nunquam vero contra eandem quicquam tentandum. Quæ de indicationibus docent Medici, ea facilius intelliguntur, nisi contraindicantia negotium facessant, quando nimirum inter indicantia ea observatur contrarietas, ut quod unum efflagitat alterum dissuadeat. Nemo autem non videt, non esse hujus loci, ut ad particularia descendamus.

§. 237.

De Medico tempestive consulendo.

Qui in morbum incidit, tempestive consulere debet Medicum peritum & circumspectum, non vero demum frustra tentatis variis remediis, quæ hic, vel ille suadet. Supponimus Medicum consulendum esse peritum, ut morbum & ejus statum cognoscere valeat, cum observante *Celso* lib. 3. c. 2. alia remedia conveniant increscentibus, alia inclinatis, atque circumspectum, ne quid contra indicationes & naturæ intentionem moliatur (*not.* §. 236.), sed remedia apta adhibeat, vel etiam nulla, ubi opus non est. Quodsi enim Medicum istiusmodi tempestive consulas, tanto firmior erit spes salutis. Enimvero si ipsemet ignores, quonam morbo labores, & incautus utaris remediis, quæ hic, vel ille te non peritior suadet; facile contingit, ut vel naturam salutaria molientem turbes, vel morbum ipsum remediis parum aptis, aut

pror-

prorſus contrariis efficias periculoſiorem, vel ipſam naturam morbi immutes, & inſolitis ſymptomatibus locum facias, ſicque curatio reddatur difficilior, immo ſubinde prorſus impoſſibilis. Quamobrem qui in morbum incidit, tempeſtive conſulere debet Medicum peritum & circumſpectum, non vero demum fruſtra tentatis variis remediis, quæ hic vel ille ſuadet.

Multæ dantur rationes, ob quas complures Medicos contemnunt, tam inter eruditos, quam illiteratos. Multos movent querelæ de incertitudine artis ſalutaris, qua multum cedit chirurgiæ, ita ut horreant Medicum & formulas a Medicis præſcribi ſolitas, præſertim prolixiores. Augetur metus, quod non deſint inter ipſos Medicos, qui, poſtquam omnem fere ætatem in praxi Medica conſumſerunt, tandem ipſimet de arte ſua parum honorifice ſentiant & remedia domeſtica quædam pauca omni pharmacopolarum apparatui longe præferant. Accedit nonnullos male forſan interpretari, quod a Medico præclaro dictum audiverint, Medicum plus prodeſſe ſanis, quam ægrotis poſſe: quod ſi de præſcribenda diæta ad morbos præcavendos intelligatur, nihil abſurdi habet. Offendit præterea alios, quod plures convaleſcere dicantur ſine Medico, quam qui utuntur Medicis, præſertim ſi morbus quidam epidemicus graſſetur, quemadmodum hoc anno variolæ apud nos, quæ magnam infantum ſtragem ediderunt. Quidam etiam Medico parum confidunt, quod non præſentiſſimam ferat medelam, ut, ſi morbus non ſtatim tollatur, ſaltem non cito inclinetur. Multo autem magis confidentia amittitur, ſi conſideretur ratio ſtudiorum, quam ineunt qui arti ſalutari ſe conſecrant & quam exigui ſint, ne dicam nulli eorum profectus, qui in Doctores Medicinæ promoventur, modo honorarium conſuetum ſolvere poſſint, ita ut laurea venalis exiſtimetur. Non nego, artem ſalutarem nondum ea certitudine gaudere, qua debebat, & multos dari Medicos

dicos imperitos, qui magis nocent, quam prosunt, nec eam eidem addiscendæ impendi vulgo operam, quæ impendenda erat, & ut plurimum magis valere naturæ, quam Medici auxilium; hoc tamen non obstante fatendum etiam est, dari quoque in Medicina, quæ non prorsus incerta sunt, dari etiam Medicos peritos & circumspectos, qui naturæ ductum sequuntur, & ubi medelam afferre nequeunt, spectatorem agentes non nocent. Ac ideo diximus consulendum esse Medicum peritum & circumspectum. Quodsi objicias difficillimum, immo plerisque impossibile de peritia & circumspectione Medici judicium, cum pro perito & circumspecto habendus sit, quem fama commendat haud raro fallax; cum nemo ultra id obligetur, quod in potestate ipsius est, hac commendatione contentus esse debet qui Medico eget, & eventum committere providentiæ divinæ, qui si votis non respondeat, præstat utique culpa Medici, quam sua vitam cum morte commutare, aut damnum quoddam sanitati inferre. Optandum omnino foret, ut Medici & Physici, quorum conjungenda est opera, eodem modo theoriam Medicam perficere studerent, quo historiam naturalem speciminibus nunquam satis prædicandis illustravit sæpius jam laudatus Vir illustris *de Reaumur*, ut sit & certa, & utilis. Ita enim cessarent protinus omnes querelæ, quæ contra incertitudinem artis salutaris moventur, nec diffidentiæ superesset ratio. Quantum vero sibi noceant ægri, qui promiscue utuntur remediis sibi ab hominibus imperitis commendatis, antequam Medici auxilium implorant; experientia dudum docuit, cujus etiam fide constat, injuriam subinde fieri Medico, quando ipsi imputantur mala, quæ ipso inscio ex præpostero usu medicamentorum suasu aliorum adhibitorum consequuntur. Ast hæc omnia accuratius discutere nostrum jam non est. Quæ enim de tuenda sanitate & amissa restituenda tradidimus, non alio fine hoc loco in medium attulimus, quam ne quis culpa sua negligat, quod utriusque causa facere potest. Cum enim lege naturæ sanitatem conservare (§. 393. *part. 1. Jur. nat.*),

nat.), &, si in morbum incidimus, operam dare teneamur, ut sanitati restituamur (§. 413. *part. 1. Jur. nat.*); in Ethica autem docendum sit, quomodo utrique obligationi satisfacere queamus, per se autem pateat, fieri non posse, ut, quæ ad Medicinam & Physicam spectant, hic discutiantur & inculcentur, sed iis contenti esse debeamus, quæ a quovis observari possunt; ideo intra eos terminos subsistere debuimus, quos nobis Ethica præfigit. Optime autem sibi consulit, qui diæta sanitatem conservare studet: id quod facilius est, quam amissam restituere. Principiis obstat, qui morbum pro virili avertere conatur, ne medicinam parare habeat opus.

§. 238.

De ebrietate cavenda.

Qui ebrietatem fugere vult, probe perpendere debet, quod primum ratiocinationem turbet & usu rationis hominem privet, hinc porro quoque turbet imaginationem ac tandem facultatis cognoscitivæ inferioris usum auferat, ipsamque facultatem locomotivam lædat, perpendere debet porro mala quam plurima, quæ pro data conditione personarum aliisque circumstantiis inde consequuntur, præsertim morbos, in quos incidunt potatores, atque illorum exempla, qui potationibus extremis necem sibi ipsis tandem consciverunt. Quod ebrietas primum ratiocinationem turbet & usu rationis hominem privet, hinc porro turbet imaginationem ac tandem facultatis cognoscitivæ inferioris usum auferat, ipsamque facultatem locomotivam lædat, alias jam ostendimus (§. 423. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero dum rationis usum aufert ebrietas, ex hominibus bruta facit, & quando ulterius facultates animæ inferiores lædit, ex hominibus sanæ mentis insanos reddit, eosque brutis imperfectioribus continuo magis magisque assimilat, & tandem, si ad summum gradum pervenerit, infra brutorum imperfectissimorum sortem deprimit, ut trunco magis, quam animali cuidam viventi similes vi-

deantur. Hominem igitur maxime dedecet ebrietas, quæ humanam naturam tandem prorsus exuit, sit ita, quod saltem ad certum quoddam tempus (§. 195. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quemadmodum vero hinc agnoscitur ebrietatis turpitudo, cujus omnino pudere debet hominem, qui nondum adeo perfrictæ frontis est, ut omnem prorsus pudorem exuerit (§. 775. *Psych. empir.*); ut quoque illius noxitudo agnoscatur, consideranda porro sunt mala, quæ ex ebrietate consequuntur, tam moralia, quam physica. Ad illa referendæ sunt actiones, quarum postea pœnitet, ad hæc vero morbi, quibus ebriosi obnoxii redduntur & mors, quam accelerant. Quoniam enim ebrietas rationis usum labefactat, multa dicuntur & fiunt, quæ non dicerentur, nec fierent, si rationis essent compotes. Quamobrem contingit, ut ebrii loquantur & faciant, quæ dixisse vel fecisse postea pœnitet, & quod in scelera ruant, a quibus sobrii sibi cavissent. Cum vero hæc optime cognoscantur a posteriori, ideo consultum est, ut ad exempla animum convertamus, quæ, cum vix vitium ullum ebrietate frequentius sit, magno numero ubivis prostant, quamvis etiam non inutile sit, ut ex historia colligantur. Ipsa autem ebrietas, vel temulentia, cum ebrii cum delirantibus multa communia habeant, morbis cerebri vi ipsius definitionis (§. 422. *part. 1. Jur. nat.*) recte accensetur, & quidem in specie deliriis simplicibus. Videatur *Sennertus* Medic. pract. part. 2. lib. 1. c. 6. f. 86. Tom. 3. Oper. Quando vero post aliquot temporis spatium discutitur, pro diversitate subjectorum aliarumque circumstantiarum varia adhuc sentiuntur incommoda, quæ statum cerebri ac generis nervosi indicant, percipiuntur capitis dolores, lassitudo omnium membrorum & subinde quoque nausea, ut ventriculus cibum ac potum

omnem,

omnem, inprimis eum, quo quis inebriatus fuit, faſtidiat. Quodſi ebrietas ſæpius iteretur, obſervante *Sennerto* loc. cit. tremor, paralyſis, apoplexia, podagra, & ſæpe hydrops excitatur. Immo mihi non ignota ſunt exempla eorum, qui nimio hauſtu vini aduſti ulcus pulmonum contraxerunt & nimis ſero pœnitentes animam efflarunt. Quoniam itaque nemo ſanus tanta mala appetere poteſt, cum per naturam averſemur malum, quamprimum id cognoſcimus (§. 590. *Pſych. empir.*); qui ebrietatem vitare vult, probe perpendere debet, quomodo animæ functiones turbet, immo ſufflaminet ebrietas, & quænam inde porro mala atque morbi conſequantur.

Cum ebrietas delirii quædam ſpecies ſit, quamvis accedente inprimis vomitu ac ſomno facile ſolvatur; inſania voluntaria dici ſolet. Et quoniam maxime dedecet hominem ſponte inſanire velle; ebrioſitas vitiis turpiſſimis accenſenda. Quodſi vero ſpectentur mala tam phyſica, quam moralia, quæ inde ſequuntur, eadem vitiis nocentiſſimis annumeranda. Inveteratus mos gignit & conſervat opinionem vulgi de honeſtate actionum humanarum. Turpitudo igitur ebrietatis non agnoſcitur & a noxitudine attentio avertitur, quia malum, quod affert, ſomno inprimis ac vomitu accedente vel cum ipſa ebrietate discutitur, vel ſine medela ſua veluti ſponte iterum evaneſcit. Opinio hominum certis actionibus infamiam affingit, aliis eandem detrahit. Quodſi veritas vinceret opinionem, ebrietas actionibus infamantibus accenſeretur, cujus puderet vel tantiſper honeſtatem amantem, ut, ſi vel maxime honeſtus non ſit, videri tamen velit. Equidem haud raro ebrios diſcuſſa ebrietate pudet eorum, quæ fecerunt, vel locuti ſunt, quatenus hæc famæ, aut dignitati ſuæ adverſa agnoſcunt: aſt non facile videas aliquem, quem pudeat ebrietatis. Pudor autem iſte, cum pœnitentia animum torquens, donec affectus vehementia paulatim langueſcente

ſopiatur, pertinet ad mala, quæ ebrietatem conſequuntur, ut vero faciat ad ebrietatem in poſterum evitandam, omnis attentio in eodem defigenda, ut memoriæ firmiter imprimatur, & probe conſiderandum, quod ejus cauſa ſit ebrietas, quæ inconſiderantiam loquendi & faciendi peperit, ut cum fœditate noxitudo ebrietatis agnoſcatur. Aſt qui hoc negligunt inconſiderantiam equidem in ſe reprehendunt, ſibique ipſis propterea indignantur, minime autem ebrietatem damnant, & illam a ſe evitari poſſe ſibi perſuadent. Ebrietatem revera eſſe delirium, quamvis vulgo de eo non cogitetur, ut agnoſcatur, actiones ebriorum, ſive in verbis, ſive in factis conſiſtant, comparandæ ſunt cum actionibus delirantium. Actiones delirantium obſervari poſſe in iis locis, in quibus homines multi inſanæ mentis cuſtodiuntur, alias jam monuimus (*not. §.423. part. 1. Jur. nat.*); aſt cum non cujusvis ſit loca iſtiusmodi adire, quæ non ubivis terrarum reperiuntur, deliria autem in febribus non ſint infrequentia, hæc obſervandis actionibus delirantium commoda ſunt. Et præſtaret omnino hiſtoriam delirantium conſcribere, cujus foret uſus, ut clarius pateret, ebrietatem proprie ad delirium referri, & cum ceteris deliriis eidem generi tanquam ſpeciem ſubſtare. Abit ſubinde delirium in furorem: aſt nec hoc quidem tale eſt, quod non æque in ebrietate obtineat, prouti actiones furioſorum cum actionibus quorundam ebriorum collatæ probant. Nec obſcura ratio eſt, cur ebrii ſint delirantes, interdum prorſus furioſi. Cauſa utrobique eadem eſt, læſio nimirum functionum cerebri. Qui autem hoc pervidere nequeunt, ſaltem conſiderent, actiones tam delirantium, quam ebriorum pendere unice a functionibus facultatum inferiorum, ſepoſito uſu omni ſuperiorum, ac ideo in caſu utroque ſint rationi prorſus contrariæ, quamvis contrarietas non in eundem cenſum veniat, conſequenter etiam in hac dijudicanda multum tribuatur opinioni. Quando uſus rationis poteſtati noſtræ ſubducitur, perceptionibus præteritis in imaginationem influentibus appetitus ſenſitivus & aver-

& averſatio ſenſitiva determinatur, ſicque homo loquitur, quæ alias alta mente abſcondita depreſſit, & facit, quæ olim in adoleſcentia vel juventute facere conſuevit, vel quæ facere voluiſſet, niſi ratio cohibuiſſet, vel etiam quo trahit affectus. Inde eſt, quod apud nos in proverbium abierit, ebrium dicere verum, ſcilicet moraliter tale (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*), & ebrietas apta ſit ad expiſcandum animi alterius ſenſa & mores præteritos, vel occultos. Sine uſu enim rationis nulla eſt ſimulatio, ſit ita quod ſimulando uſus in abuſum vertatur. Qui vult ſimulare, uſus rationis ſaltem compos eſſe debet, ut ideo in bruta, quæ rationis uſu carent, non cadat ſimulatio, quamvis vulgo homines ob actionum, quas edunt, cum humanis ſimilitudinem eas ſecundum ſimilitudinem ſuarum interpretari conſueti ſimulationem quoque brutis perperam attribuant. Qui vero in Pſychologia ſatis verſatus eſt, ut functiones facultatum animæ ſuperiorum ac inferiorum internoſcat, errorem hunc facile vitat. Et hujus quoque notitia opus eſt, ſi quis ebrietate uti velit tanquam medio expiſcandi latentia animi ſenſa moresque occultos ac dudum quaſi ſepultos. Denique ut ebrietas morborum cauſa agnoſcatur, quales eidem tribuunt Medici, attendenda venit differentia inter cauſas remotas & proximas. Quamvis enim ebrietas non ſemper ſit cauſa morbi proxima, ut ea poſita ponatur morbus; eſt tamen remota, quæ corpus ad morbum ſuſcipiendum diſponit, neque hæc diſpoſitio ſemper abſolvitur uno actu, ſed more naturæ ebrietate ſæpius repetita perficitur, vel etiam paulatim morbus ipſe efficitur. Quoniam vero non omnes hoc capiunt, mirum non eſt, ſi ebrietatem morbi cauſam agnoſcere nolint.

§. 239.

Quoniam qui ebrietatem fugere vult, perpendere debet, quomodo ebrietas uſum facultatum animæ ad actiones humanas requiſitum vel turbet, vel auferat, & quænam *Motivum ſobrietatis.*

inde pro data conditione perſonarum aliisque circumſtantiis conſequuntur mala, inprimis etiam morbos, in quos incidunt potatores, atque illorum exempla, qui potationibus extremis necem ſibi ipſi tandem conſciverunt (§. 238.), ſobrius autem eſt, qui a nimio potu inebriante ſibi temperat (§. 425. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter ebrietatem fugit; *Qui ſobrius eſſe vult, probe perpendere debet, ebrietate ſufflaminari uſum facultatum ad recte atque caute agendum requiſitum, quænam inde ſequantur aut ſequi ſaltem poſſint mala, & quorumnam morborum periculo ebrius ſeſe exponat.*

Remedium ebrietatis motivum quoque ſobrietatis eſt. Qui in ebrietatem propendet, ejus averſatio determinanda eſt ad eam fugiendam. Atque motivo averſandi medela affertur appetitui, qui fertur in potum inebriantem, ſicque remedium ebrietatis evadit. Enimvero quatenus averſio continet appetitionem ſeſe abſtinendi ab eo, quod averſamur, in abſtinentia autem a nimio potu inebriante ſobrietas conſiſtit (§. 425. *part. 1. Jur. nat.*); remedium ebrietatis fit quoque motivum ſobrietatis (§. 887. *Pſych. empir.*). Id ſobrietatem commendat, quod ebrietati odium conflat, ut alio ſobrietatis motivo non ſit opus. Quando ſobrii eſſe volumus, appetitus, qui fertur in nimietatem potus inebriantis, immutandus eſt, ut ab eo abſtinere velimus. Prævalere igitur debet facultas averſandi, quæ determinatur repræſentatione turpitudinis & noxitudine ebrietatis. Atque ideo motiva convenientiſſima ſunt ſobrietatis, quæ pugnant adverſus nimietatem potuum inebriantium. Accedit quod bona, quibus nos beat ſobrietas, rectius intelligantur ex malis, quibus ebrietas potatores obnoxios reddit, & quorum carentia ipſa per ſe magnum eſſe bonum intelligitur. Cum enim mali abſentia bonum ſit (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*); bono fruitur tanto majore, quanto majus malum eſt, quod abeſt.

§. 240.

§. 240.

Ebrii effutiunt, quicquid in buccam venit, & actiones committunt, quas vel olim juvenes commiserunt, vel quarum cupiditate incensi fuerant, vel quas clam committere sueverant, prouti occasio invitat. Etenim ebrietas, antequam majores vires acquirat, aufert usum rationis, ut nonnisi usus imaginationis atque sensuum supersit (§. 238.), a quibus pendet appetitus sensitivus & aversatio sensitiva, seu facultas appetendi & aversandi inferior. Quodsi ergo imaginatio occasione eorum, quæ quomodocunque in sensus incurrit, perceptiones præteritas vel quascunque cogitationes reproducit (§. 104. & *seqq. Psych. empir.*), quæ quemadmodum antehac in determinationem appetitus & aversationis influunt (§. 922. *Psych. empir.*), & cupiditates aut fugam resuscitant (§. 810. 818. *Psych. empir*), cum ratio non obstet, quo minus reticeamus, quod effutire consultum non est, aut quo minus faciamus, quod dedecet, aut quod fecisse posthac pœniteat; ebrius non modo effutit, quicquid in buccam venit, verum etiam facit, quæ in juventute eadem occasione facere solebat, vel quæ clam facere solet, vel etiam cujus faciendi cupiditas ipsum incesserat, quamvis ratione renitente id facere omiserat.

Quales sint actiones ebriorum.

Quæ in propositione præsente continentur, ad mala moralia spectant, de quibus antea dixi, & quæ sufflaminato usu facultatum superiorum ex ebrietate propullulant. Non vero inconsultum duximus, ut eorum ratio paulo disertius explicaretur, propter corollaria præsertim, quæ inde fluunt, nec propter utilitatem, quam spondent, prætermittenda erant. Quæ vero de hominibus ebriis in propositione præsente dicuntur, experientia abunde confirmantur, nec e longinquo petenda sunt exempla, cum ebriositas sit apud nos vitium admodum familiare, cui opinio omnem pudorem detraxit,

traxit, ut sufficienter se excusasse sibi videatur, qui dicit, se hoc dixisse, vel fecisse ebrium. Ea vero, quæ effutiunt ebrii, & quæ faciunt, in infinitum variant. Quamobrem cum homines plerique consueverint a se removere in genere, quod in aliis in specie reprehendunt, aut probare non audent; ubi vident, se hoc dicturum, vel facturum non fuisse ebrium, quod dixit, vel fecit alius, cum esset ebrius, statim inde inferunt in genere, istiusmodi temeritatem procul a se abesse. Accedit, quod pauci super iis, quæ dixerunt, vel fecerunt, cum essent ebrii, postero die discussa ebrietate reflectere soleant, immo nec omnes omnium, quæ dixerunt, aut fecerunt, recordentur, & si vel maxime in mentem veniant, ea non ebrietati imputent, sed sibi potius persuadeant, ebrietate non obstante a se evitari posse. Hanc autem opinionem evertere non datur, nisi ratio a priori detur, cur ebrius hoc dixerit, vel fecerit, quod non dictum, vel infectum mallet. Ac ideo quam maxime opus erat, ut propositionem præsentem a priori demonstraremus. Quodsi vero principiorum psychologicorum ignarus, vel qui eorum vim ac potestatem non sufficienter perspexit, demonstrationem capere nequeat, aut non capiat, quantum ad convictionem sufficit, id quod eo difficilius contingit, si vel bibendi cupiditate, vel causis aliis intellectus obnubilatur; opera danda est, ut agnoscat, non aliam fingi posse rationem, quam ebrietatem, cur locutus fuerit, vel fecerit, quæ nunc, cum ebrius non est, non loqueretur, vel faceret. Non diffiteor, qui hoc modo assensum extorquere voluerit, eum in Psychologia probe versatum esse debere, ut videat, quarumnam facultatum non usui actio sit tribuenda, qua earum usu sese abstinuisset qui eam commisit. Faciunt huc, quæ de intellectu & voluntate ac noluntate perficiendis in parte prima & secunda Ethicæ demonstravimus. Quamvis vero potatores nimia vini quantitate non statim inebriari videantur, cum tamen eadem lædantur functiones cerebri, in ebrietate quoque nascente jam labefactari incipit ratiocinatio, ut non prorsus absint incommoda

moda ista, quæ ebrietatem comitantur. Major tamen attentio ad observandum & acumen majus ad observata discutiendum requiritur, si quantum peccetur in ebrietate nascente cognoscere volueris.

§. 241.

Cur ebrietas fugienda ab eo, cui arcana sunt.

Quoniam ebrius effutit, quicquid in buccam venit (§. 240.), *si cui arcana sunt, quæ prodi quomodocunque periculosum est, is ab ebrietate abstinere, aut, si ab ea sibi satis cavere nondum didicerit, occasionem vitare tenetur, ubi in eam facile incidere poterat.*

Neminem arcanorum tuorum fac participem, pervulgata regula est. Ejus vero observationi nihil magis obstat quam ebrietas. Variant ea pro diversitate damni, quod ipsorum proditione incurrere possumus. Dantur arcana, quæ muneris publici ratio reticeri jubet. Nec desunt exempla eorum, qui illorum proditione omnes fortunas suas subverterunt, immo temulentam loquacitatem nece luere coacti fuerunt. Dantur arcana domestica, quæ sipario silentii involvenda, nisi damnum incurrere, aut periculo cuidam te exponere velis, & hæc ipsa quoque plurimum variant. Ita si officium ambire velis, aut matrimonium cum virgine bene dotanda, periculum est, ne, si hoc aliis innotescat, tibi vel obstaculum creetur, vel alius excitetur, qui te præveniat. Similiter subinde interest, ne quasdam, quæ foves, opiniones aliis patefacias, propterea quod non desunt, quorum tibi odium conflabitur, cum tamen iisdem potius amicis, aut saltem non inimicis uti præstet. Si quadam miseria affligaris, quam ignorari ab aliis consultius est, verendum ne in ludibrium tui vertatur, si in vulgus propaletur. Nolo provocare ad casus alios, quorum nullus est numerus, cum ex iis, quos in medium attulimus, satis intelligatur proditionem arcanorum esse si non damnosam, minime periculosam.

§. 242.

De iis, qui in juventute actiones minime decentes commiserunt.

Similiter quia ebrii committunt actiones, quas olim juvenes commiserunt occasione invitante (§. 240.); *Qui non immemor est, se commisisse actiones in juventute, quæ quamvis pro ea ætate a commilitonibus non attendebantur, pro ætate tamen & conditione præsente parum se decent, ab ebrietate sese abstinere, aut occasionem vitare debet, qua in eam incidere poterat.*

Facile patet, quantum dignitatem prostituamus istiusmodi actionibus, quam caveri tanto magis interest, si ab ea pendet autoritas, quæ in munere utiliter obeundo magnum momentum habet. Nota mihi sunt exempla virorum, qui doctrina & eruditione præstabant & morum probitate ac suavitate amorem aliorum sibi conciliaverant, ast in juventute, ut placerent commilitonibus petulantibus, ad similitudinem ipsorum actiones suas componere consueverant. Hi, cum essent inebriati redierunt ad antiquum imitandi morem &, sui ac dignitatis suæ obliti quævis puerilia fecerunt, quæ ab insidiatoribus fieri videbant. Peccatur inprimis contra decorum, quod personarum in statu civili inæqualitas introduxit, & Venus, quæ in sobriis latitabat, se Bacho sociam jungit & actiones ebrii regit. Magna quoque in ebriis vis est inclinationum naturalium, vel consuetudine contractarum, quibus fræna laxat ebrietas, quæ inhibet sobrietas. Faciunt itaque ebrii, quorum maxime pudet sobrios, ideoque discussa ebrietate pœnitentia cum pudore conjuncta misere torquet ipsorum animos, accedentibus pro diversitate circumstantiarum affectibus molestis aliis, inquietudinem animi augentibus. Nihil vero horum contingit, sive actiones indecentes, sive inquietudinem animi subsequentem spectes, quod non ex principiis psychologicis demonstrari possit, supposito effectu ebrietatis (§. 240.), ita ut hujus insaniæ ampla theoria condi posset haud parum profutura ad turpitudinem naturalem ebrietatis intimius perspiciendam. Microcosmi, qui homo dicitur, non

non pauciora sunt phænomena, quam macrocosmi, & Philosophi non minus est illorum, quam horum rationes scrutari, præsertim cum illorum scientia hominem propius tangat, qui omnem animi molestiam naturaliter nauseat, tranquillitatem vero appetit. Microcosmi scientia notitiam sui perficit, cujus ad vitam beatam necessitas supra evicta (§. 26.).

§. 243.

De incensis prava cupiditate, aut in vitia propendentibus.

Quoniam ebrii committere solent actiones, quarum cupiditate incensus animus, vel quas clam committere fuerunt (§. 240.); *ebrietatem fugere debet, qui pravis cupiditatibus incensum possidet animum, nonnisi rationis usu & vitatione occasionis reprimendis, aut cujus animus in vitia quædam propendet.*

Quantum nocuerit ebrietas hominibus prava quadam cupiditate incensis, aut in certa quædam vitia propendentibus, exempla abunde docent. Et ne quis putet, se sibi ab actionibus pravis cavere posse ebrium perinde ac sobrium, rationem, cur hoc fieri minime possit, noscere tenetur. Noscitur autem facillime, si inquiramus, quænam sit ratio, cur sobrii refrenemus cupiditatem & appetitum sensitivum vincamus, & perpendamus, eidem non amplius locum esse in ebrietate. Omnia nimirum huc redeunt, ut perpendamus, quantum valeat usus rationis, dum sobrii sumus, & quod eundem auferat ebrietas (§. 238.). Expendendi autem sunt singuli actus, qui ad usum rationis concurrunt. Hos observare haud difficulter poterit, qui, quæ de intellectu perficiendo in parte prima Ethicæ docuimus, novit: sæpissime tamen recurrendum quoque erit ad ea, quæ de voluntate emendanda tradidimus in parte secunda. Quo evidentius singula, quæ attendenda veniunt, perspiciuntur; eo fortius quoque commovebitur animus ad ebrietatis fugam. Quamobrem plurimum conducit, ut ad captum communem reducantur, quæ

alias ab inexercitatis difficulter capiuntur. Dolendum profecto est, quod istiusmodi disquisitionibus non severo studio incumbatur, cum tamen interesset generis humani, ut scientia microcosmi, de qua modo diximus (*not.* §. 242.), omni animi contentione perficeretur.

§. 244.

De inimico præsente.

Denique quia ebrii effutiunt, quicquid in buccam venit, & actiones committunt, quarum cupiditate incensus est animus (§. 243.); *ab ebrietate sibi maxime cavere debet, qui inimicum præsentem videt,* non modo quod certum sit, eum omnia dicta & facta in partem malam esse interpretaturum, verum etiam ne ebrius ipsum verbis lacessat, aut ira exardescente vindictæ det liberas manus.

Docet experientia, quot jurgia, quot lites, quot pugnæ ebrietate excitentur, immo quot commissæ fuerint cædes inter pocula. Ebrietas facit amentes, ira furiosos. Quid ergo moderabile amenti suadebit ira? Prudentiæ est non interesse convivio, in quo inimicum præsentem fore nosti, etiamsi non verearis, ne ad ebrietatem inviteris, cum inimicum fugere, nec ullum cum eo commercium habere tutissimum sit. Ipsa autem necessitas urget, ne ebrio res sit cum inimico. Ceterum quæ hactenus de ebrietate dicta sunt, adeo manifesta sunt, ut dudum agnita fuerint. Ideo *Gellius* lib. 15. c. 2. ebrietatem vocat rem turpissimam, quæ labefacere & minuere hominum mentes solet, & *Virgilius* ait: Arcanum demens detegit ebrietas, *Ovidius* vero dicit: Ebrietas geminata libidine regnat. Quod autem inimicus omnia in malam partem interpretetur, dubium non est, quoniam is habet nocendi animum. Eo majus periculum esse, si ebrio cum inimico ebrio negotium fuerit, me tacente intelligitur.

§. 245.

§. 245.

Si motiva vitandi ebrietatem constantem & perpetuam facere debent, necesse est, ut odium ebrietatis subeamus. Idem valet de vitio quocunque alio. Quodsi enim voluntas constans & perpetua esse debet ebrietatem fugiendi, necesse est ut data quacunque occasione sese inebriandi, haustum vini, vel potus alterius nimium statim aversetur, nec ulla ratione se permoveri patiatur, ut crebris, & ingentibus poculis se ingurgitet (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum odium rerum inanimatarum, in quarum numero ebrietas est, tendat ad eas destruendas, vel e conspectu suo removendas (§. 311. *part. 2. Eth.*), consequenter ad ebrietatem a se depellendam, immo si fieri posset prorsus abolendam; si motiua vitandi ebrietatem voluntatem constantem ac perpetuam efficere debent, necesse est ut odium ebrietatis habeamus. *Quod erat unum.*

De odio ebrietatis & vitii in genere ad voluntatis constantiam & perpetuitatem requisito.

Cum eadem demonstratio subsistat, si in locum ebrietatis substituatur vitium aliud quodcunque, seu vitium in genere; patet quoque, si motiva vitandi vitia voluntatem constantem & perpetuam facere debent, necesse esse, ut odium vitii subeamus. *Quod erat alterum.*

Quodsi homines vel ipsimet experiantur incommoda, quorum caussam ebrietatem accusant; ut vel diris eandem devoveant; vel eadem conspiciunt in aliis; ebrietatem fugere decernunt. Enimvero quando sese ingurgitandi offertur occasio, vel sua sponte voluptate potandi fruuntur, vel ab aliis a proposito suo se dimoveri patiuntur. Et quis est qui nesciat multiplices esse rationes, quibus sibimetipsos adulantes ob circumstantias præsentes hic & nunc exceptionem esse faciendam contendunt, darique alios, qui ut cupiditatem expleant, hunc terminum ingurgitationis ultimum statuunt, eadem ta-

men facilitate occasione recurrente prorogandum. Observatur idem in vitiis quibuscunque aliis, quae tandem inveterata immedicabilia fiunt. Quamdiu itaque odium ebrietatis, aut vitii cuiuscunque alterius animum non occupauit, quod statim vim suam acquirit, quando de ebrietate, vel vitio quocunque alio incidit cogitatio; voluntatis vel perpetuitas, vel constantia deficit, prout fert occasio. Odium ergo ebrietatis ad constantiam & perpetuitatem voluntatis ebrietatem fugiendi requiritur, cum sic demum voluntas cum appetitu sensitivo consentiat, nec ullus locus sit pugnae, in qua verendum, ne hic vincat. Tendit odium ad destruendum, vel e conspectu suo removendam rem inanimatam, quam odimus (§. 311. *part. 2. Eth.*). Effectum itaque suum exerit, dum cupiditatem sese ingurgitandi destruit, atque hoc modo ebrietatem depellit. Quamvis vero eundem in se saltem consequi possit, qui ebrietatem odio habet; non tamen hoc ipsum odium respectu aliorum otiosum est. Etenim non modo gignit displicentiam ebrietatis alienae, verum etiam excitat studium ab ebrietate avocandi alios, ut nihil omittatur, quicquid ad hoc utile visum fuerit. Nec deesset animus ebrietatem prorsus extirpandi, siquidem in potestate hominis foret eam radicitus evellere, nec subsistendum esset in votis, ut vino dediti turpitudinem et noxitudinem vitii agnoscant et ab eo desistant.

§. 246.

Signum sobrietatis & virtutis cujuslibet.

Odium ebrietatis signum sobrietatis est: & odium vitii cujuscunque signum virtutis oppositae. Qui enim ebrietatem odit, eam a se depellere studet, immo quantum in se est eam prorsus abolere vellet (§. 311. *part. 2. Eth.*), consequenter cum ebrietas ex potu nimio nascatur (§. 422. *part. 1. Jur. nat.*), a nimio potu inebriante sibi temperat. Quoniam itaque sobrius est, qui a nimio potu inebriante sibi temperat (§. 425. *part. 1.*

Jur.

Jur. nat.); odium ebrietatis signum sobrietatis est. *Quod erat unum.*

Subsistit demonstratio, si in locum sobrietatis vitium quodcunque aliud surrogetur. Quamobrem patet, odium vitii cujuscunque signum oppositæ virtutis esse, veluti odium intemperantiæ signum esse temperantiæ. *Quod erat alterum.*

Odium ebrietatis colligitur ex iis, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus (*not.* §. 244.). Non igitur sufficit, ut quis ebrietatem reprehendat in aliis. Ecquis enim est, qui nesciat, reprehendi in aliis vitia, quibus censores morum alienorum ipsimet obnoxii sunt parum memores illius pervulgati, quod turpe sit doctori, si culpa redarguat ipsum? Ne vero quoad cetera vitia propositione præsente abutaris, probe notandum est, si virtuti uni opponantur vitia plura, quemadmodum constat, dari vitia tam in excessu, quam in defectu, quæ eidem virtuti opponuntur, dari etiam vitia eidem virtuti opposita, quæ conjunctim cadere possunt in idem subjectum, veluti idololatria & superstitio; ex odio vitiorum non certo colligi posse virtutem oppositam, nisi constet de odio omnium vitiorum eidem virtuti oppositorum. Fieri nimirum potest, ut quis odio plus quam Vatiniano prosequatur vitium unum, hoc tamen non obstante deditus sit alteri. Hac tamen cautione opus non est, quando ex odio ebrietatis colligitur sobrietas, cum præter ebrietatem non detur vitium aliud, quod sobrietati adversetur. Quando vero plura vitia eidem virtuti opponuntur, tum junctim spectantur tanquam id, quod virtuti opponitur. Præstat autem ex odio vitiorum colligere virtutem, quam ex amore virtutis, quia illud plerumque observatu facilius, nec simulatione tam facile imponit.

§. 247.

Qui odium ebrietatis concipere voluerit, omnia ista mala, quæ *Quomodo odium ebrie-*

tatis concipiatur. *ex ebrietate consequuntur, memoriæ firmiter imprimere, nec in iis observandis se negligentem præbere debet. Vitare præterea tenetur occasionem sese ingurgitandi, quamdiu ab ingurgitatione sibi satis cavere nequit, aut ubi circumstantiæ difficultatem facessunt, ut sibi caveat. Interea autem temporis ponderanda sunt mala, in quæ ebrius ruit, ac inprimis ipse pro datis circumstantiis ruere poterat. Postero quoque die perpendendum est, quantum bonum sit habere nunc animum ab omni molestia, corpus ab omni lassitudine ac dolore vacuum et esse aptum ad negotia sua faciendum absque omni molestia, ac pro nihilo habendam esse voluptatem corporis, qua frui poterat.* Etenim si perpendantur omnia ista mala, quæ ex ebrietate consequuntur, & unde ipsius turpitudo et noxitudo agnoscitur (§. 138. 240.), cum ex malo, quamprimum agnoscitur, tædium sive molestia percipiatur (§. 569. *Psych. empir.*), ebrietatem homini multam molestiam creare posse cognoscitur. Quoniam itaque odium rei inanimatæ, qualis est ebrietas, concitatur, quando cognoscitur eidem quidpiam inesse, unde molestiam multam percipere possumus (§. 306. *part. 2. Eth.*); si mala, quæ ex ebrietate consequi possunt, consideremus, odium ejus concitabitur. Quodsi ergo crebra meditatione mala ista memoriæ infigantur (§. 179. *Psych. empir.*), sicque crebro odium ebrietatis concitetur; odium, qui actus quidam aversationis sensitivae est (§. 603. *Psych. empir.*), ex templo excitabitur, quamprimum incidit de ebrietate cogitatio. Patet itaque quod odium ebrietatis concepturus omnia ista mala, quæ ex ebrietate consequuntur, memoriæ firmiter imprimere debeat. Quoniam vero, experientia propria in veritate eorum, quæ in Philosophia practica demonstrantur, cognoscimus, confirmamur (§. 272. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & ad cognitionem vivam, quæ sola efficaciter movet voluntatem & noluntatem (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*), omnium ma-

xime conducit (§. 273. *part. 2. Phil. pract. univ.*); in obſervandis malis, in quæ ruunt ſeſe ingurgitantes, ſeduli, non vero negligentes ſimus neceſſe eſt, ubi animo ſedet odium ebrietatis concipere. Odium hoc ut evadat habituale, cum habitus continuo uſu perficiatur (§. 431. *Pſych. empir.*), dum illi ſtudemus, omni ſollicitudine cavendum, ne in ebrietatem incauti incidamus. Vitanda igitur eſt occaſio ſeſe ingurgitandi, quamdiu ab ingurgitatione nobis nondum ſatis cavere valemus, aut ubi circumſtantiæ difficultatem cavendi faceſſunt, cum inprimis hoc pacto verendum quoque non ſit, ne voluptas ex compotationibus percepta & perſuaſiones ac exempla aliorum, quæ memoriam ſubeunt, dum mala ex ebrietate propullulantia conſiderare volumus, eorum conſiderationem reddant moleſtam, ut eam vel abjiciamus, vel non ſatis ſingula ponderemus. Si vero poſtero die perpendimus, nos nunc habere animum ab omni moleſtia, corpus ab omni laſſitudine atque dolore vacuum, ut nil obſtet, quo minus negotiis noſtris alacriter vacemus, cum contrarium accidere potuiſſet, ſi periculo ingurgitationis nos expoſuiſſemus, motiva adverſus ebrietatem majus robur acquirent, conſequenter odium hujus vitii altiores in animo radices aget. Eidem quoque fini conducet, ſi præterea expendamus nullitatem voluptatis, cujus jacturam fecimus, dum ingurgitandi occaſionem vitavimus. Quoniam enim voluptas iſta tranſitoria eſt, ideoque nonniſi exiguo temporis ſpatio durare poterat, nunquam reditura (§. 385. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ſi ejus jacturam comparemus cum periculo, cui nos expoſuiſſemus, facile intelligemus, eam pro nihilo eſſe habendam, ſit ita quod ebrietatem evitaſſemus. Patet itaque, ſi ea ſollicite obſerventur, quæ in propoſitione præſente præcipiuntur, odium ebrietatis conceptum iri.

Diſtingvendum eſt odium momentaneum a manente. Illud ſtatim deflagrat, nec veſtigium quoddam ſui in animo relinquit: hoc autem animum diſponit ad tædium percipiendum ex ebrietate, vel re quacunque alia, quoties de ea incidit cogitatio, ideoque ſemper tuetur adverſus vitium eum, qui ipſum odit. Quamobrem non ſufficit odium ebrietatis concitari, quando animus eſt ſerenus, ne quid attentioni obſtet, ut videamus meliora probemusque, ſed opus eſt, ut altas in animo agat radices, ut vires ſuas exerat, quando occaſio ſeſe ingurgitandi affertur, ut ebrietatem fugiamus, nec potandi cupiditas vincat propoſitum abſtinendi. Ea de cauſa concipiendo odio ea impendenda eſt opera, quæ habitibus acquirendis impenditur. Atque hæc in genere tenenda ſunt de omnibus motivis, quibus affectus quidam ingignendus eſt appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ. Quamvis enim motivis determinetur appetitus & averſatio rationalis, ſive voluntas & noluntas, quatenus tamen imaginatio refricat memoriam ſtatuum præteritorum, in quibus bona, quibus nos virtus beat, & mala, quibus vitium nos obruit, ponderavimus, perceptio boni vel mali confuſa influens in appetitum ſenſitivum, vel averſationem ſenſitivam excitat affectum cum voluntate, vel noluntate ad idem tendentem, ſicque conſenſus appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ cum rationali immotus ſubſiſtit data occaſione agendi, qui alias pugnam ciet dubii eventus, vel in aſſenſum rationi contrarium ſua veluti ſponte vertitur, ut appetitus ſenſitivus, vel averſatio ſenſitiva deprimat, vel depellat rationalem. Cum arduum illud problema de appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva ad conſenſum cum rationali reducendo, de quo egimus ſuo loco (§. 578. *& ſeqq. part. 2. Phil. pract. univ.*), meta ſit, ad quam contendunt qui ad vitam perfectam adſpirant, felicitatis perennis cupidi, quanti momenti ſit obſervaſſe ea, quæ hic præſcribuntur, abunde perſpicitur. Notandum adhuc eſt, unde perceptiones confuſæ affectuum creatrices ſuas habeant vires. Nimirum quoniam bona, quorum nos participes

cipes facit virtus, & mala, quibus vitium nos obruit, experientia illustrantur atque confirmantur, ut nec notionibus claritas, nec judiciis evidentia desit; perceptionibus confusis affectuum creatricibus adhæret sensus claritatis & evidentiæ, qui omnem hæsitationem tollit & firmitatem assensui præbet, quatenus confusæ perceptioni inest memoria eorum, quæ involuta continet, sufficienter & intellectorum & probatorum. Intelligitur hinc, quam misere vapulent scientiæ non conditores, sed destructores, qui idearum involutionem in confusis perceptionibus oppugnant acumen in luscitatione sibi reperisse visi, quasi noctua, cui officit lux diurna, præferenda sit aquilæ solem intuenti.

§. 248.

De odio vitii cujuscunque concipiendo.

In genere *qui odium vitii cujuscunque concipere vult, omnia mala, quæ idem comitantur, vel ex eo consequuntur, aut consequi possunt, memoriæ firmiter infigere, nec in iis observandis negligentem se præbere debet, vitare quoque occasionem, qua committere poterat actionem vitiosam, quamdiu sibi ab ea satis cavere nondum didicit, & ubi videt mala, in quæ alios pertraxit vitium, perpendere, quam bene sibi sit, quod ab iis immunis sit.* Ostenditur eodem modo, quo idem de ebrietate demonstravimus (§. 247.).

Retinenda nimirum sunt generalia, quæ vitiorum omnium communia sunt juxta ea, quæ in propositione præsente enunciantur, ut demonstratio specialis abeat in generalem. Quæ vero ebrietati propria sunt & specifice enunciantur ostendunt, quænam in aliis vitiis in eorum locum sint surroganda. Quamvis enim propositio generalis sufficienter doceat, quænam in casu quocunque particulari, in quo de vitio quodam in specie sermo est, sint facienda; ea tamen in praxi specifice sunt consideranda. Qua de causa etiam qualia sint de vitio quolibet in specie demonstrandum. In theoria autem Ethicæ cumulanda sunt omnia mala, tum quæ necessario

consequuntur nec a vitio separari possunt, tum quæ pro datis circumstantiis emergunt. Et utraque etiam attendenda veniunt, quando vitii odium concipiendum. Quoniam enim nemo prævidere potest casus futuros, non minus metuenda sunt mala eventu possibilia, quam hoc vel isto facto certo ventura. Sane omnis metus pœnarum, quo introducitur obligatio positiva (*§. 291. part. 2. Phil. pract. univ.*), nititur malo eventu possibili, nimirum si delicti convincatur, qui deliquit, & ad confessionem adigatur, cum nemo puniatur nisi convictus & confessus, nec alia causa obligationi positivæ detrahit efficaciam, quam opinio probabilitatis pœnæ, quatenus nimirum delinquenti videtur evitatu possibilis. Plurimum nocet, ne ex casu alieno discatur, quid sit vitandum, quod eventu possibilia contemnantur, nec moveant nisi certo futura, præsertim cum hæc ipsa haud raro ægre persuaseris ad veritatem hominibus, qui vitiis delectantur, pauciores vero adventus certi conviceris. Accedit, quod cumulatio omnium malorum augeat notionem turpitudinis & noxitudinis (*§. 598. Psych. empir.*), ut perceptio confusa odii concitatrix fiat fortior, consequentenr ipsum odium roboretur (*not. §. 247.*). Odium vero, quod conservare ac firmare debet assensum appetitus sensitivi cum rationali, seu voluntate, (*not. §. cit.*), nunquam vires nimias acquirit.

§. 249.

De sobrietatis & temperantiæ, ebrietatis & intemperantiæ fugiendæ motivis communibus.

Sobrietatem eadem suadent, quæ temperantiam commendant, & ebrietatem ex adverso eadem dissuadent, quæ intemperantiam. Etenim sobrietas temperantiæ (*§. 425. 405. part. 1. Jur. nat.*), ebrietas intemperantiæ quædam species est (*§. 422. part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem quæ temperantiam suadent, vel intemperantiam dissuadent; ea etiam suadent sobrietatem, dissuadent ebrietatem (*§. 348. Log.*).

Quam-

Quamvis itaque specialia ostenderimus motiva fugiendi ebrietatem; non tamen propterea negligenda sunt generalia, quæ temperantiam in genere commendant, intemperantiam dissuadent. Licet enim illa sint his fortiora, hoc tamen minime obstat, quo minus hæc illorum efficaciam augeant, quatenus simul influunt in perceptionem odii ebrietatis concitatricem (*not.* §. 248.). Notandum vero est, quod, cum fieri minime possit, ut singulorum, quæ perceptio confusa reproductione perceptionum præteritarum simultanea genita involvit, nobis conscii simus, unica saltem ratio, cujus clare meminimus, voluntatem, aut noluntatem determinet, dum confusa perceptio simul excitata appetitum sensitivum, aut aversationem sensitivam movet atque in consensum cum voluntate, aut noluntate trahit. Atque hinc contingit, ut, si attentione in animum conversa, perceptionem confusam evolvimus, plures allegemus rationes, cur hoc velimus, vel nolimus, de quibus tamen non cogitabamus, cum voluntas, vel noluntas determinaretur, manifesto sane indicio eas in determinationem una influxisse nobis insciis, & appetitum sensitivum, vel aversationem sensitivam impulisse voluntatem, vel noluntatem, cui determinanda ratio illa unica non suffecisset. Contingit vero hinc etiam, ut pro ratione sufficiente determinatæ voluntatis, vel noluntatis habeatur, quæ non est: qui error non uno modo nocet in praxi morali. Hæc autem sicuti alia istiusmodi, quæ hinc inde data occasione annotamus, probe notanda sunt, cum faciant ad intimiorem animæ cognitionem, quæ in praxi morali magnum momentum habet. Sæpius monuimus, patere per ea, quæ nos demonstramus, viam ad ulteriora. Quamobrem non inconsultum quoque ducimus, ut monstremus, ad quænam pateat aditus, quamvis nobis desit otium ulterius progrediendi & uberius explicandi ea, quæ mente reposita sunt.

§. 250.

De amore sanitatis ad

Qui temperans esse vult, sanitatem amare debet. Qui enim tempe-

temperantiam requisito. temperans esse vult, cibum ac potum nonnisi sanitatis causa appetere debet (§. 407. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter necesse est ut velit esse sanus, seu sanitatem ipsam appetat. Quoniam itaque nihil appetimus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); qui temperans esse vult ex sanitate voluptatem percipiat opus est. Enimvero si ex sanitate voluptatem percipimus, eam amamus (§. 289. *part. 2. Eth.*). Quamobrem qui temperans esse vult, sanitatem amare debet.

Quoniam error sanitatis rara admodum avis est; nec est, quod miremur, perpaucos esse, qui vere temperantes sunt, quamvis ebrietatem horreant, & tam frequentes esse a temperantia aberrationes. Equidem nemo est, qui quæsitus non respondeat, se sanum esse velle, & qui non optet, ut nullo morbo implicetur: pauci tamen sunt, qui norunt, quid sit sanitas, nec eam rite æstimare, nec satis ponderare norunt, quantum ad amorem concitandum sufficit. Quamdiu sani sunt, de sanitate parum cogitant. Quot, quæso, sunt, qui mane evigilantes sanitate, qua fruuntur, gaudent, cum tamen bonum præsens gaudium concitet (§. 262. *part. 1. Eth.*)? Profecto evigilantibus bonum majus sanitate offerri non poterat, cujuscunque fuerint conditionis, & ipsa ratio jubet, ut mane Deo gratias agamus, quod sanitate fruamur. Ast si vel maxime hoc faciant homines, non tamen sanitate delectantur, quemadmodum fieret, si quantum sit bonum agnoscerent, præteritis in appetitum sensitivum influentibus (*not.* §. 249.).

§. 251.

Quomodo cognoscatur, quantum bo- *Quantum bonum sit sanitas, ex collatione morbi cum sanitate innotescit.* Morbus enim status corporis est, quo plures ejus partes, vel una earundem, non sunt aptæ ad usus suos, quibus

bus destinantur (§. 346. *part. 1. Jur. nat.*), ast ex adverso sanitas est status corporis, quo singulæ ipsius partes munere suo rite funguntur (§. 345. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem si morbo laboramus, ea deficiunt, quæ adsunt, dum sanitate fruimur. Enimvero ea, quæ hominibus continuo adsunt, non attenduntur, quotidianis attentionem in se minime trahentibus, ideoque nec agnoscitur, quod hoc, vel istud ab illis pendeat. Sed quando deficiunt, attentionem in se trahunt, atque ita intelligitur, pejorem esse conditionem nostram, quam ante fuerat. Bonum igitur non melius agnoscitur, quam ubi jacturam ejus fecimus. Quodsi ergo cognoscere velimus, quantum bonum sit sanitas, morbus cum sanitate conferendus, ut pateat inter statum utrumque differentia, & hinc porro intelligatur, quantum sanitas sit morbo præferenda. Quamobrem ex collatione morbi cum sanitate innotescit, quantum bonum sit sanitas. *num sit sanitas.*

Sanitas in eorum bonorum numero est, quæ non rectius agnoscuntur, quam ex ipsorum carentia & malis oppositis. Quanta mala sint morbi, non opus est, ut quis in seipso experiatur; sufficit ut saltem animum attendamus ad ægrotos, cum status eorum miserrimus statim in oculos incurrat, nec multi laboris sit observatio. Ea vero, quæ in ægrotis observamus, a nobis abesse per se patet, nec cur absint rationem esse aliam, quam quod eodem morbo non affligamur, facile intelligimus, ultro confitentes, omnium malorum, quibus æger affligitur, absentiam sanitati esse tribuendam. Cum vero eadem maxime aversemur, nec quicquam magis in votis habere possimus, quam ut ab iisdem immunes maneamus; quam bene nobis consultum sit, quod sani simus, consequenter quantum bonum sit sanitas, abunde cognoscimus.

§. 252.

§. 252.

De sanitate rite æstimanda.

Quoniam ex collatione morbi cum sanitate innotescit, quantum bonum sit sanitas (§. 251.); *omnia incommoda, quæ morbi post se trahunt, sibi perspecta reddere ac probe considerare debet, quam bene se habeat, quod iisdem careat, attenta inprimis conditione sua, si sanitatem pretio suo æstimare voluerit.*

Quando incommoda cognoscere studemus, quæ morbi post se trahunt, non solum consideranda sunt præsentia, verum etiam ea, quæ ex hisce porro sequuntur. Applicanda vero hæc sunt ad statum nostrum, ideoque inprimis consideranda sunt quæ quoad nos consequerentur, si vel morbo quodam, qualiscunque tandem ille sit, laboraremus, vel si hoc morbo in specie affligeremur. Ita nemo non intelligit, morbum magis nocere pauperi, qui vitam aliter sustentare nequit nisi pecunia, quam labore suo acquirit, quam diviti, cui non desunt sumtus necessarii, quamvis operis suis nihil acquirere possit. Similiter morbi, qui exquisitis doloribus patientiam ægri defatigant, magis molesti accidunt doloris minimi impatientibus, quam qui dolores etiam graves animo forti ferre didicerunt. Voluptuosis omnis morbus molestus est, qui dolore ipsum cruciat, vel etiam si impedit, quo minus voluptate quadam frui possunt, cujus fruendæ occasio offerebatur. Similiter avaro morbus quilibet molestus est, quo lucrum, quod acquirere poterat, negligere cogitur. Ex hisce satis intelligitur, quomodo ratio habenda sit circumstantiarum, ut quam noxius sit morbus respectu status nostri agnoscatur, consequenter ex adverso quam salutaris sit nobis sanitas. Plurimum differt in morali praxi, utrum bonum quoddam saltem in se spectetur, an vero ratione habita conditionis nostræ, ut agnoscamus, quod nobis bonum sit, & ejus magnitudinem ex conditione nostra æstimemus. Bonum in se spectatum non tantum videtur, quantum existimatur, si ad nos refertur. Idemque etiam valet de malo. Quemadmodum

modum in genere specialia, seu singularia multo clariora sunt quam universalia præsertim hominibus, qui sensui plus tribuunt, quam rationi, evidentiæ, quam convictio largitur, sensu destituti; ita etiam in præsenti quod circumstantiis singularibus convenit majorem certitudinem habere videtur, quam quod in genere evictum est.

§. 253.

De modo cognoscendi morborum incommoda.

Quoniam sanitatem pretio suo æstimaturus, omnia incommoda, quæ morbi post se trahunt sibi perspecta reddere debet (§. 252.); *consultum foret, ut non modo ex observationibus Medicorum, quantum ad captum communem sufficit, describerentur singuli morbi, verum etiam dolores, quibus ægri excruciantur, damna, quæ faciunt ad munus suum obeundum vel labores consuetos tolerandum parum apti, periculum vitæ ex morbo imminens, aut ejus diuturnitas, vel frequens sive stato, sive incerto tempore reditus, atque sumtus in curationem insumendi.*

Si quis incommoda morborum cognoscere debet, consultum est, ut ipsi innotescat multitudo tam morborum, quibus homines obnoxii fieri possunt, quam malorum, quæ morbi pariunt ægris. Multitudo morborum facit ad æstimandam facilitatem incidendi in morbum & ad tollendam dubitationem, quasi intemperantia non sit morbi causa, quod videamus non omnes intemperantes incidere in hunc, vel istum morbum, qui intemperantiæ adscribi solet. Inprimis utile est, ut recensioni morborum adjiciantur exempla Gentium, apud quas plerique morbi fuerunt incogniti, propterea quod victu simplici & fere semper eodem instar animalium brutorum usi. Ita constat Germanos antiquos, qui omnem intemperantiam & voluptates corporis ignorabant, & a prima infantia corpus robustum efficere studebant, ut famem ac sitim tempestatumque injurias tolerare possent, vitamque otiosam aversantes continuis exercitationibus robur

corporis conservabant, arthritidem, calculum, variolas & morbillos, scorbutum, febres malignas ceterosque morbos epidemicos & chronicos ignorasse, nisi quod strumis infestarentur & tabis quandam speciem contraherent. Causa illarum tribuitur potui aquarum, in quas abit nix liquefacta; hujus vero causa ab injuria intempestatum derivatur, quia nudato pectore & regione ventriculi semper incedere solebant. Dantur vero hodienum Gentes barbaræ, quibus simplicitas vitæ adversus plerosque morbos præsidium est. Multa hinc derivari poterant, quæ ad confirmanda de diæta superius dicta faciunt. Quamvis vero ad communem usum satisfaciat historica eorum cognitio; non inutilem tamen operam sumeret philosophus, qui in rationes eorundem inquireret, satisfacturus iis, quibus historica cognitio servit ad confirmandum veritatem, cujus convincuntur rationibus, & fidem historicam ab omni suspicione liberat ratio superaccedens, non sola probabilitate ab autoritate scriptorum pendente innixam. Damna, quæ inferunt morbi, ad certas classes reducenda sunt, in ipsa propositione sufficienter indicatas. Primam constituit impotentia obeundi munus, quod nobis demandatum est, aut fungendi laboribus, quos postulat vitæ genus; secundam privatio voluptatum innocuarum, quibus frui poteramus; tertiam dolor, quo æger cruciatur; quartum periculum, in quod conjicitur æger, quo pertinet non solum periculum, quod vitæ imminet, sed etiam morbi diuturnitas atque reditus; quintam denique sumtus, qui morbi causa faciendi. Facile patet, hæc genera malorum diversis modis specificari pro differentia morborum & conditionis personarum ac vitæ generis, quod sequuntur. Differentiam, quam affert vitæ genus ac reliqua conditio ægri, unusquisque per se assequitur, si singula genera cum circumstantiis, per quas determinatur status ipsius, conferantur. Qui tamen Pathologiam moralem conscribere voluerit, ad species quoque explicandas descendere poterit observatis iis, quæ de veritatibus moralibus ad sensum communem reducendis

dis (§. 242. & *seqq. part.* 1. *Eth.*) & per exempla illustrandis atque confirmandis alias demonstravimus (§. 266. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Nullus dubito fore, ut hoc modo intimius perspiciatur, quantum malum sint morbi, & ex adverso quantum bonum sit sanitas, seu is status corporis nostri, in quo non modo mala ista a nobis procul remota, nec metuenda sunt, verum etiam bonis oppositis fruimur. Illud quoque non negligendum est, ut mala, quæ infert morbus, referantur ad animum & considerentur affectus, qui pro diversitate circumstantiarum concitantur (§. 255. & *seqq. part.* 2. *Eth.*), sicque innotescat differentia inter statum ægri & sani hominis, habita nimirum ratione non solum affectuum molestorum, quibus torquetur animus ægri, sed quoque jucundorum, quibus animus ejusdem demulceri poterat, si esset sanus. Bene, immo optime mereretur de genere humano, qui hujusmodi ***Pathologiam*** in usum moralem conscriberet, quam ideo ***moralem*** appello, quia usui morali unice destinatur, quemadmodum ex adverso pessime de eodem merentur, qui artem fruendi voluptate nocua, vel innocuam in se convertendi in nocuam nefario ausu docere conantur, fato suo mox edocturi, quam fallax sit ars ista spuria, qua tam augustum nomen profanatur.

§. 254.

Si amorem sanitatis in te concitare volueris, probe considerare debes, quantum bonum sit sanitas, & amor sanitatis odio morbi malorum, quibus ægros obruit, consideratione concitato alendus. **De amore sanitatis concitando.**

Etenim si probe consideremus, quantum bonum sit sanitas, cum ex bono voluptas percipiatur, quamprimum id agnoscitur (§. 558. *Psych. empir.*), ex sanitate voluptatem percipimus. Enimvero si agnoscamus, sanitati inesse, unde voluptatem multam percipere possumus, amor sanitatis concitatur (§. 289. *part.* 2. *Eth.*), atque is non consistit nisi in dispo-

ſitione animi ad voluptatem ex ſanitate percipiendam (§. 657. *Pſych. empir.*). Quodſi ergo conſideremus, quantum bonum ſit ſanitas (§. 251. & *ſeqq.*), amorem ejus in nobis concitamus. *Quod erat unum.*

Quodſi cognoſcere velimus, quantum bonum ſit ſanitas, omnia mala, quorum cumulum poſt ſe trahunt morbi, ſufficienter perſpicere & quam bene ſit homini ſano, quod iisdem careat, ponderare debemus (§. 252. 253.). Enimvero ſi malum cognoſcimus, tædium ſive moleſtiam ex eo percipimus (§. 569. *Pſych. empir.*). Quamobrem qui ſanitati pretium ſtatuit ex malis, quibus hominem obruunt morbi, morbis ineſſe agnoſcit plurima, quæ moleſtiam multam nobis creare poſſunt, conſequenter cum odium rei inanimatæ, qualis eſt morbus, concitetur, quando agnoſcitur eidem quidpiam ineſſe, unde moleſtiam multam percipere poſſumus (§. 306. *part. 2. Eth.*), ſanitati pretium ex cumulo malorum, quem poſt ſe trahunt morbi, decernentes odium morborum concipimus, revera non conſiſtens niſi in diſpoſitione animi ad tædium, ſive moleſtiam percipiendi ex morbis (§. 682. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque amor ſanitatis conſideratione bonorum, quibus nos cumulat, concitandus, *per demonſtrata* n. 1. & odium conſideratione malorum, quibus nos obruunt morbi, & quorum abſentia manifeſtat magnitudinem boni, quo ſanitas æſtimanda, concitatum invicem copulantur, atque ea, quæ odium fovent, amorem ſanitatis intendunt; ſi quis amorem ſanitatis in ſe concitare voluerit, eum odio morbi conſideratione malorum, quibus ægros obruit, concitato alere debet. *Quod erat alterum.*

Si odium morborum cum amore ſanitatis coaleſcit, appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva cum voluntate & noluntate

tate in consensum reducitur, ut nulla ex parte oriatur pugna, quæ studium sanitatis conservandæ reddit difficile, multo minus prorsus irritum. Absit autem, ut existimes, odium morbi & amorem sanitatis esse affectus contrarios, quorum prædominans extingvit alterum (§. 440. 431. *part. 2. Eth.*). Affectus enim molesti & jucundi sibi invicem contrarii non sunt, quando aversatio sensitiva, veluti in præsenti morbi, influit in appetitum sensitivum, veluti sanitatis, ita ut quo magis aversemur morbum, eo fortius appetamus sanitatem. Coalescit autem odium morborum cum amore sanitatis, si confusa perceptio affectuum concitatrix involvit perceptiones præteritas tam malorum, quæ creant morbi, quam bonorum, quibus abundat sanitas, ut affectus quidam mixtus oriatur, in quo prædominatur amor, ut præter vehementiam amoris, quæ ab odio stimulante dependet, & in appetitu rationali constantiam operatur, vix quicquam aliud ad odium pertinenis observetur. Quinam actus simplices in mixto, quo animus fertur in sanitatem, contineantur, omnium optime cognoscimus, si eundem perinde ac perceptionem confusam ejus concitatricem evolvamus, ut status præteriti in præsentem influentes, vel in eodem concurrentes a se invicem discernantur. Etenim si huic evolutioni adsuescere velimus, necesse est ut recordemur sigillatim eorum, quæ antea sanitatem pretio suo æstimaturi expendimus, & quænam eorundem vis sit in appetitum & aversationem inquiramus. Ita nimirum evolutio evadet promtior & plenior, quæ alias ad pauciora procedit, prouti circumstantiæ præsentes attentionem in hoc, vel istud trahunt, quod in idea confusa involvitur. Frustranea foret omnis opera, quæ in emendationem animi confertur, nisi simultanea perceptionum præteritarum reproductione nascerentur perceptiones confusæ appetitus & aversationis determinatrices & volitionum ac nolitionum mediantibus actibus appetitus & aversationis sensitivæ conciliatrices, ut sine motivo, quippe quod distincte non expendimus, nobis velle, vel nolle videamur, omnibus nimirum tacite influenti-

fluentibus in determinationem volitionis, vel nolitionis. Quibus hæc obſcuriora videntur, quam ut ea perſpicere poſſit; is ſaltem perpendat, actiones ex habitu proficiſcentes & rationes earum, ſine quibus poſſibiles non concipiuntur, ex illis exercitiis, quibus acquiſitus eſt habitus, conquirat (§. 84. *part. 1. Eth.*).

§. 255.

Quo odium morbi & amor ſanitatis tendant.

Odium morbi & amor ſanitatis ad idem tendunt. Quoniam enim odium rerum inanimatarum, in quarum numero morbi ſunt, tendit ad eas deſtruendas, aut e conſpectu noſtro removendas (§. 311. *part. 2. Eth.*); odium morborum tendit ad morbos, in quos incidimus, depellendos &, in quos incidere poſſumus, avertendos. Ex adverſo quoniam amor rerum inanimatarum, in quarum numero ſanitas eſt, tendit ad eas conſervandas (§. 294. *part. 2. Eth.*); amor ſanitatis tendit ad ſanitatem conſervandam. Enimvero ſanitatem conſervari conſtat, quamdiu a morbis immunes ſumus, qui eadem nos privant. Quamobrem dum anima tendit ad morbum a ſe removendum, eo ipſo quoque tendit ad ſanitatem conſervandam, aut, ad amiſſam recuperandam, ſeu, quod perinde eſt, qui vult eſſe ſanus, morbo carere vult, & qui a morbo vult eſſe immunis, is vult eſſe ſanus. Odium itaque morbi & amor ſanitatis ad idem tendunt.

Hinc jam facilius intelligitur, quomodo fieri poſſit, ut odium morborum cum amore ſanitatis coaleſcat, nec affectus unus contrarius ſit alteri, ut ſimul ſubſiſtere nequeant.

§. 256.

De influxu odii vitii in amorem vir-

Odium vitii alit amorem virtutis, ſeu hunc efficit ardentiorem, & voluntatem magis conſtantem. Quia enim odium rerum inanimatarum tendit ad eas deſtruendas, vel e conſpectu noſtro

ſtro removendas (§. 311. *part. 2. Eth.*); odium vitii, quod ex illarum numero eſt, tendit vel ad liberationem a vitio, quo nos imbutos agnoſcimus, vel ad præcavendum, ne eodem inficiamur. Ex adverſo quoniam amor rerum inanimatarum tendit ad eas conſervandas, aut, ſi perfici poſſunt, ad eas perficiendas (§. 294. *part. 2. Eth.*); amor virtutis tendit ad virtutem, qua pollemus, conſervandam, & perficiendam, aut, ſi eadem adhuc caremus, ad eam acquirendam. Enimvero cum virtus & vitium eidem oppoſitum ſibi mutuo repugnent, nec una in eodem ſubjecto ſubſiſtere poſſint (§. 321. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ſi appetitus fertur vi amoris in virtutem, averſatio vi odii eundem retrahit, aut avertit a vitio. Dum igitur appetitus & averſatio ſibi invicem minime contrariantur, ſed ille potius hac juvatur; odium vitii amorem virtutis alit, ſeu ardentiorem efficit. *Quod erat unum.*

tutis & voluntatem.

Enimvero quoniam nulla datur pugna inter partem animæ ſuperiorem ac inferiorem in cultura virtutis, ſi odium vitii amorem virtutis inflammat *per demonſtrata n. 1.* fieri quoque non poteſt, ut a propoſito colendi virtutem ulla ratione nos dimoveri patiamur (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam itaque voluntas conſtans eſt, ſi nulla ratione a propoſito nos dimoveri patiamur, ſi odium vitii amorem virtutis alit, voluntas efficitur magis conſtans. *Quod erat alterum.*

Quomodo odium vitii ingignatur & amor virtutis inſtilletur, alias jam docuimus (§. 230. 234. *part. 2. Eth.*). Hic vero oſtendimus, quomodo odium vitii influat in amorem virtutis & conſtantiam voluntatis, quæ ad virtutem requiritur (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque ita clarius perſpicitur, quod alias jam monuimus (*not.* §. 229. *part. 2. Eth.*), ſine amore virtutis & odio vitii non poſſe concipi virtutem. Obiter monemus, ex tendentia affectuum, quam in parte ſe-

cunda

cunda Ethicæ demonstravimus, omnium optime deduci, quinam affectus coalescere possint: id quod ad plenarium consensum omnium facultatum in agendo plurimum confert & ad tollendam omnem pugnam firmandamque maxime constantiam voluntatis atque noluntatis apprime requiritur. Præstat tamen talia ante demonstrari in virtutibus particularibus, quam ad theoremata generalia procedatur, cum non solum specialia majore luce fulgeant, qua mens plurimorum illuminatur, quam universalia, quorum evidentia instar lucis nimiæ mentem convictionis a priori ignaram confundit, verum etiam vi eorum, quæ paulo ante de perceptione confusa appetitionum & aversionum concitatrice dicta sunt (*not.* §. 254.), fortius movent appetitum & aversationem. In praxi morali plurimum conducit, ut generalia lucem quandam contineant a specialibus mutuatam, quæ miscetur evidentiæ & hujus sensum modificat eidemque majorem vim addit cum in assentiendo, tum in movenda facultate appetendi atque aversandi. Commendatur eo fine constans connubium rationis & experientiæ, cujus quanta sit vis in vulgus notum est. Et hinc quoque æstimanda est vis exemplorum, alias a nobis demonstrata (§. 260. 269. 283. 299. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 257.

De causa intemperantiæ & ebrietatis.

Voluptas, quam gustus creat, seu quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, intemperantiæ atque ebrietatis causa est. Etenim cum temperans cibum ac potum non appetat nisi sanitatis conservandæ causa (§. 407. *part. 1. Jur. nat.*), & cibum ac potum non capit, nisi quem putat esse salubrem, nec majore quantitate capit, nisi quam ventriculus digerere potest & quæ restituendo ei, quod per transpirationem insensibilem absumtum est, sufficit (§. 404. 405. *part. 1. Jur. nat*); ex adverso intemperans nec qualitatem, nec quantitatem cibi ac potus capiendi ex conservatione sanitatis æstimat, nec hujus consideratione

tione

tione appetitum determinat. Quoniam itaque nihil appetimus, nisi quatenus voluptatem inde percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); voluptas ex cibo ac potu in se spectato percepta illum moveat necesse est. Enimvero voluptas hæc ex sapore percipitur, ideoque gustus eandem creat (§. 72. *Psych. empir.*). Quamobrem patet voluptatem, quam gustus creat, seu quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, esse intempe- rantiæ causam. *Quod erat unum.*

Quoniam ebrius nimio potu sese ingurgitat, quo functiones cerebri turbantur (§. 422. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque intemperantiæ quædam species est, quam effectus potissimum præsentaneus ab intemperantia reliqua distingvit, intemperantiæ vero causa est voluptas, quam gustus creat, seu quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, *per demonstrata n. 1.* ebrietatis quoque causa est voluptas, quam gustus creat, seu quæ ex sapore potus percipitur. *Quod erat alterum.*

Stare solent homines sensuum judicio, ubi ratio deficit, bonum a malo non discernentes, nisi ex eo, quod voluptatem creat (§. 4. *part. 2. Eth.*), ut bonum habeatur, quicquid voluptatem parit (§. 5. *part. 2. Eth.*). Ideo cibum ac potum dicunt bonum, qui bene sapit, bonitatem æstimantes ex sapore, quo gustum hilarat, cum, si rationem audiamus, is demum bonus dicendus sit, qui sanitati conducit. Quoniam hoc judicium difficillimum est, quemadmodum ex supra demonstratis & annotatis abunde patet (§. 214. 215.); tanto facilius contingit, ut in notione boni a prima infantia ingenita (§. 5. *part. 2. Eth.*) acquiescant, quamvis ex sapore grato salubritas cibi ac potus dignosci nequeat (§. 213.), ideoque notio cibi ac potus boni a gustu derivata deceptrix evadat (§. 6. *part. 2. Eth.*). Non alia causa ciborum varietatem cum in eadem mensa, tum in diversis introduxit, cum constet sensus varietate delectari, eandem vero voluptatem continuo

usu vilescere, immo tandem in fastidium degenerare. Eadem de causa factum est, ut, quod sapori ciborum natura negavit, id ars suppleat, sicque tota ars coquinaria, qua caruerunt Gentes barbaræ ac hodienum carent, ad gustum hilarandum composita sit. Qui victu simplici & fere semper eodem utuntur instar animalium & quibus potus aquæ satisfacit, quemadmodum sese potu inebriante ingurgitare nequeunt, ita nec facile nimio cibo ventriculum opplent, deficiente invitamento ad nimietatem. Temperantes igitur facit natura, quod etiam in infantibus ubera materna sugentibus observatur, quos arte coquinaria introducta ars facere debet. Temperantia homini perinde ac brutis naturalis est, quamdiu victu simplici semperque eodem utuntur, & intemperantia vitium ignotum, sicuti morbi ortum inde trahentes ignoti sunt (*not.* §. 253.), ubi vero potus alius, quam aquæ, aut qui gustui se parum probat, notus est, ebrietas quoque ignoratur. Quodsi hæc perpendamus, nulli dubitamus, quin voluptas, quam gustus creat, sit intemperantiæ ipsiusque ebrietatis causa, aut, si mavis, appetentiæ nimii potus, quo sese ingurgitantes inebriantur. Agitur enim hic de causa ebrietatis morali, non physica. Ceterum notandum est, nos hic agere de causa, quæ intemperantiam primum introduxit, cum antea esset ignota. Postquam enim vitium hoc invaluit, dantur adhuc causæ aliæ, quæ cum illa concurrunt, nunquam tamen per se absque illa forent sufficientes, nisi quando apparet necessitas actionis invitæ, veluti si quis vi aut metu adducitur ad cibum vel potum capiendum, quo abstinere mallet, aut ratio quædam persuadet in eo sequi morem aliorum.

§. 258.

De intemperantia & ebrietate vitanda.

Quoniam voluptas, quam gustus creat, intemperantiæ ac ebrietatis causa est (§. 257.), qui vero temperans esse vult, sanitatem amare (§. 250.), consequenter voluptatem ex ea percipere debet (§. 657. *Psych. empir.*), & qui ebrietatem

tatem vitare vult, odium ejus habere (§. 245.), consequenter tædium, sive molestiam ex ea percipiat necesse est (§. 682. *Psych. empir.*); *si quis intemperantiam & ebrietatem fugere vult, necesse est ut voluptas ex sanitate percepta & molestia ex ebrietate vincat voluptatem ex sapore cibi ac potus perceptam*, consequenter *necesse est, ut voluptatem utramque suo pretio æstimare & molestiam ex ebrietate percipiendam intimius cognoscere studeat.*

Huc igitur faciunt, quæ de amore sanitatis (§. 251. & *seqq.*) & de odio ebrietatis concitando demonstravimus (§. 247.). Prædominium voluptatis ex sanitate percipiendæ arduum omnino est ac obtentu difficile, & plurimæ dantur causæ accidentales nostro præsertim tempore, quæ difficultatem augent. Et in genere difficile est, ut ratio prævaleat adversus sensus & iis conformem consuetudinem inprimis inveteratam. Demonstrandum tamen in Moralibus est, quid valeat ratio, & quomodo eidem obsequium præstandum, si felices esse velimus.

§. 259.

Voluptas, quam gustus creat, transitoria est, &, ubi ad intemperantiam nos seducit, nocua sit. Voluptas enim, quam gustus creat, delectatio sensualis est (§. 72. 552. *Psych. empir.*). Enimvero omnis delectatio sensualis voluptas transitoria est (§. 409. *part. 1. Jur. nat.*). Voluptas ergo, quam gustus creat, transitoria est. *Quod erat unum.* *Qualis sit voluptas ex gustu percepta.*

Enimvero cum voluptas, quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, intemperantiæ causa sit (§. 257.); qui eidem indulget, ad intemperantiam seducitur. Quoniam vero temperanter vivere debet, qui sanitatem conservare vult (§. 199.); qui intemperanter vivit, periculum faciendi jacturam sanitatis subit, &, quamvis effectus nocui non semper

 statim

ſtatim obſerventur in corpore (§. 231.), id ipſum tamen ad morbos ſuſcipiendos diſponitur, ut facile in eos incidat (*not.* §. *cit.*). Quamobrem cum maxima ſint mala, quæ morbi poſt ſe trahunt (§. 253.); ſi voluptas ex ſapore cibi ac potus hominem ad intemperantiam ſeducit, cum ex malis moleſtia percipiatur (§. 569. *Pſych. empir.*), moleſtiam parit, vel in eam degenerat. Quoniam itaque voluptas nocua eſt, quæ moleſtiam parit, vel in eam degenerat (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*); voluptas, quæ ex ſapore cibi ac potus percipitur, nocua fit, ubi ad intemperantiam nos ſeducit. *Quod erat alterum.*

Uberius jam declaravimus, quam tranſitoria ſit voluptas, quæ ex ſapore cibi ac potus percipitur. Quoniam vero homines ad intemperantiam ſeducit (§. 257.), tumque nocua efficitur, admodum quoque periculoſa eſt. Æſtimandum enim eſt periculum partim ex multitudine & magnitudine malorum, quæ ortum ex intemperantia trahunt, partim ex difficultate vi ſeductrici reſiſtendi (*not.* §. 258.). Quamobrem ne periculo huic nos exponamus, ut, quantum valeat, cognoſcamus & probe ponderemus neceſſe eſt.

§. 260.

Quomodo voluptas ex potus & cibi ſapore percipienda ſuo pretio ſit æſtimanda.

Qui voluptatem ex cibo ac potu percipiendam pretio ſuo æſtimare vult, ponderare debet, quod momentanea ſaltem ſit ejus duratio, quod nimis frequenter percepta ſenſim ſenſimque vileſcat, quod ſit irritamentum intemperantiæ, cui difficulter reſiſti poteſt, quod eidem indulgens malis plurimis obnoxius fieri poſſit, pro datis circumſtantiis cumulandis, quod animum felicitatis cupidum minime ſatiet, nec in adverſis ſolatium afferat. Quodſi enim conſideremus, voluptatem ex ſapore cibi ac potus percipiendam nonniſi momentaneam eſſe, ut, quamprimum uterque per gulam in ventri-

ventriculum fuerit demiſſus, protinus evaneſcat, nec unquam ejus memoria reſuſcitari poſſit, quodque continuo langveſcat, quo frequentius eandem percipimus, tandemque vileſcat, immo faſtidium pariat; quam parum ea conferat ad felicitatem hominis, ſtatum voluptatis perennem (§. 636. *Pſych. empir.*), ſatis ſuperque intelligimus, conſequenter cum voluptatem iſtam non alio fine inhiemus, quam ut appetitum, qui per naturam in felicitatem fertur (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ſatiemus, quam parvi æſtimanda ſit hæc voluptas, haud difficulter perſpicimus, modo habeamus animum ab omni affectuum impetu liberum, ne attentionem noſtram deſiderari patiamur, nec rationem nebula velemus. Quodſi jam porro perpendamus, voluptatem iſtam eſſe irritamentum intemperantiæ, cum nocua fiat, quando ad eandem ſeducit (§. 259.), voluptas autem nocua moleſtiam pariat, atque in eam degeneret (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quod periculo non careat eadem frui videmus, ut conſultius ſit eadem abſtinere, quamdiu appetitum moderari nondum didicimus. Periculum vero hoc tanto majus eſſe agnoſcitur, quod irritamento ad intemperantiam difficulter reſiſtere poſſimus, tum quia objecta præſentia, quæ guſtum hilarant, ob majorem claritatem perceptionis attentionem magis in ſe trahunt & appetitum ſenſitivum fortius movent, quam ſymbolica repræſentatio noxitudinis voluptatis vi imaginationis producta ob minorem claritatem perceptionis attentionem allicit & appetitum rationalem movet (§. 96. *Pſych. empir.* & §. 367. *Pſych. rat.*), niſi orta pugna (§. 917. *Pſych. empir.*), pars ſuperior vincat inferiorem, quatenus nimirum voluntas, quæ fertur in ſanitatem, & noluntas, quæ tendit ad abſtinendum ſeſe ab intemperantia, prævalet adverſus cupiditatem hilarandi gu-

ſtum (§. 562. *part. 2. Phil. pract. univ.*), tum quia conſuetudo hilarandi guſtum præſertim inveterata, cum altas jam in animo egerit radices, non unico actu eradicatur, ut alia taceamus, quæ ex accidente difficultatem augent. Quodſi vero ulterius expendantur omnia mala tam corporis, quam animi, immo pro datis quoque circumſtantiis mala fortunæ, quæ ſtatum noſtrum externum imperfectiorem reddunt (§. 556. *Pſych. empir.*), ex intemperantia, cujus genetrix voluptas eſt, quam guſtus creat (§. 259.), manantia; voluptatem ex cibo ac potu percipiendam magis eſſe metuendam, quam deſiderandam agnoſcimus: id quod valorem ejus ita imminuit, ut parvitatis contemtibilis merito exiſtimetur. Quodſi ergo jam porro cogitemus nos per ipſam naturam noſtram felicitatem appetere (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem averſari (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque voluptatem, quæ adeo cito evaneſcit, continuata vero tantum ad infelicitatem hominis confert, non eſſe eam, quæ appetitum hominis naturalem ſatiare poſſit; quam exiguum eidem ſtatuendum ſit pretium palam eſt. Quodſi denique conſideremus, voluptatem iſtam nullum afferre in adverſis ſolatium, ideoque ne minimum quidem conferre ad minuendum moleſtiam, quam adverſa creant, cum hæc illa valde prædominetur (§. 529. *Pſych. empir.*), quemadmodum experientia dudum comprobavit; quam parvus ejusdem ſtatuendus ſit valor hinc diſcimus. Patet itaque, ſi voluptatem ex ſapore cibi ac potus percipiendam ſuo pretio æſtimare velimus, ea omnia ponderanda eſſe, quæ in propoſitione præſente urgentur.

Nemo eſt, qui neſciat, quanti ab hominibus fiat voluptas, quæ guſtum hilarat, ita ut dudum in morem abierit diebus feſtis hilarare guſtum & ea obſederit animos hominum

num opinio, quasi non melius alteri significare valeamus amorem nostrum ac venerationem, quam gustum ejus hilarando. Sicuti vero dato uno absurdo sequuntur plura; ita quoque perversa ista opinio plures peperit alias, ex quibus enati sunt mores, quos diuturnus usus inviolabiles fecit, sancte nimirum servandos, si a communi censura liberam servare velis famam. Sed de his apertius dicendi locus alibi est. Ex eodem fonte manavit opinio, quod magnam felicitatis nostræ partem faciat voluptas ex gustu cibi ac potus percepta, & quod feliciores putentur, quibus eadem frui datum est, quam quibus eadem negatur. Non igitur est quod miremur, intemperantiam gentibus barbaris, quæ victu & potu simplici ac fere semper eodem utuntur, ignotam esse inter gentes doctas & cultiores vitium admodum familiare. Immo quod magis mirandum, non desunt hodie, qui, cum Philosophi supra alios eminentes audiri velint, & mirifice sibi blandiantur, si immerito hoc encomio ab adulatoribus ornentur, felicitatem hominis æstimant ex delectationibus sensualibus, quas inter principem fere locum sibi vindicat voluptas ex sapore cibi ac potus percepta, mox felicitatis theoriam geometricam condendo ejus æstimationem ad quadraturas curvarum cum *Craigio* in Principiis Theologiæ christianæ mathematicis revocaturi, ut novus nascatur campus calculum infinitesimalem exercendi. Ista autem opinio omnium maxime sese commendat voluptuosis, quorum voluntas per delectationes sensuales determinabilis (§. 166. *part. 2. Eth.*). Quamobrem patet, quam necessarium sit, ut voluptatem, quam gustus creat, suo pretio æstimare discamus, ne felicitatem inhiantes nubem pro Junone amplectamur, nec, dum nos felices esse putamus, nos in abyssum malorum demersos videamus & de miseria humana injustas querelas moveamus ac naturam novercam accusemus. Quæ vero ad voluptatem, quam gustus creat, suo pretio æstimandam faciunt, eo potissimum tempore consideranda sunt, quo animus liber est ab omni affectuum impetu, ne contra appetitum sensitivum sit pugnandum,

dum, nec quicquam adsit, quod attentionem requisitam impedire possit. Quam multa autem ante sint cognoscenda, quam huic meditationi utiliter vacare valeamus, ex anterioribus patet. Absit igitur ut existimes, nullo negotio eam absolvi posse, ut legisse sufficiat, quæ in propositione præsente dicuntur. Ethica non est scientia speculativa, ut in veritatis cognitione acquiescere possimus; sed practica, quæ exigit, ut veritas agnita vim acquirat in appetitum & aversationem & hæ facultates ad actus insuetos disponantur, in casu emergente prompte eliciendos.

§. 261.

Quomodo voluptate, quæ gustum hilarat, sit utendum.

Quoniam voluptas, quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, momentanea saltem est & nimis frequenter repetita sensim sensimque vilescit, ubi vero eidem indulgemus ad intemperantiam seducti periculo malorum plurimorum exponimur (§. 260.); *Qui sapore cibi ac potus delectatur, appetitum temperare debet*, ne scilicet in quantitate assumti peccet, *eodemque non continuo, sed rarius frui & cum cautione sufficiente, ne sibi sit insalubris.*

Quamvis cibum ac potum nonnisi sanitatis conservandæ causa appetere debemus (§. 408. *part. I. Jur. nat.*), ex duobus tamen cibis ac potibus salubribus unum alteri ob saporem gratum præferre licet (§. 411. *part. I. Jur. nat.*), utut solius voluptatis percipiendæ gratia non appetendum (§. 412. *part. I. Jur. nat.*). Si quis ergo sapore cibi ac potus delectatur, cavere sibi debet, ne sit insalubris (§. 214. 215.), & ne quantitate nimia, quæ sanitati nocet (§. 401. *part. I. Jur. nat.*), assumatur (§. 208. 209.). Ita nimirum voluptas ex sapore cibi ac potus percepta, cum sit innocua (§. 259.), æquipollet veræ (§. 285. *part. I. Jur. nat.*) & felicitatem auget (§. 286. *part. I. Jnr. nat.*), nec illicita est (§. 287. *part. I. Jur. nat.*). Enimvero quia quantitas voluptatis æstimanda est ex ejus

ejus intensitate & duratione (§. 104. *part. 2. Eth.*), duratio vero cum in præsenti casu nonnisi momentanea sit, vix ac ne vix quidem attendenda venit, præsertim quoniam a nimia quantitate, qua voluptas ista per longius tempus continuatur, abstinendum est; ea ad felicitatem hominis symbolum suum confert in ratione intensitatis ex gradu ejus æstimandæ. Nemo vero est, qui nesciat, omnes delectationes sensuales habere hoc commune, ut quo fuerint rariores eo vividius nos afficiant, sicuti ex adverso continuo usu languescunt, immo tandem fastidium pariunt. Quamobrem qui voluptate, quam gustus creat, felicitatem suam augere vult, eadem rarius frui debet. Unum adhuc moneri consultum duco, ne, quæ de usu voluptatis ex sapore cibi ac potus capiendæ dicuntur, in abusum trahantur. Cum voluptas hæc sit irritamentum intemperantiæ, ubi vero nos ad intemperantiam seducit nocua efficiatur (§. 259.) & tunc illicita evadat (§. 283. *part. 1. Jur. nat.*); opera danda est, ut, si ea voluptate fruamur, semper simus memores, quantum bonum sit sanitas, cujus causa cibum ac potum appetere debemus (§. 408. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque quantum sit bonum sanitas cognoscere studeamus (§. 251. *&* *seqq.*), antequam de augenda felicitate usu istius voluptatis cogitemus. Nisi enim sanitatem ames & multa circumspectione in præferendo cibo ac potu aliis ob gratum saporem utaris; periculosum esse non diffitemur cogitationem de hoc felicitatis augmento, quamvis ne videamur nimis rigidi veritatem profiteamur, nec damnemus, quod sine ejus præjudicio admittendum. Quilibet autem sibi ipsi cavere debet, ne cum detrimento sanitatis ac felicitatis in præjudicium veritatis extendat, quod limitibus suis circumscripsimus. Qui hactenus dicta sufficienter expendit, mores, qui inter nos invaluerunt, & de quibus antea diximus, ad rectitudinis normam exiget, ne eos secutus quicquam committat, quod sit a ratione alienum.

§. 262.

De circumspectione necessaria, ne voluptati ex sapore percepta misceantur peregrina.

Qui voluptatem ex sapore cibi ac potus perceptam suo pretio æstimare vult, sibi cavere debet, ne voluptati, quæ gustui accepta ferenda, misceat peregrinam occasione ita ferente aliunde simul perceptam. Etenim si voluptati ex sapore cibi ac potus perceptæ misceantur aliæ aliunde simul perceptæ, cum soli sapori tribuatur, quod præterea alias habet causas, & complexus voluptatum plurium majorem habeat intensitatis gradum, quam una earum sigillatim spectata; voluptas ex sapore cibi ac potus percepta major videtur, quam revera est. Quoniam itaque qui voluptatem ex sapore cibi ac potus percipiendam suo pretio æstimari vult, eam in se spectare tenetur, ab omnibus aliis, quæ simul percipi possunt, sejunctam; ideo sibi cavere debet, ne eidem misceat peregrinam occasione ita ferente aliunde perceptam.

Quando actu voluptatem ex sapore cibi ac potus percipimus, modo animum ad eandem sufficienter attendamus, ne ferventi adhuc alii se sociam præbeat, facile cavetur, ne in intensitate ipsius observanda aberremus. Enimvero quando saltem voluptatis perceptæ meminimus, facillime contingit, ut aliæ simul aliunde perceptæ eidem misceantur, quemadmodum ostendimus & a posteriori confirmavimus, cum de notione boni confusa ageremus (§. 591. *Psych. empir.*). Atque tunc opus est evolutione perceptionis confusæ vi imaginationis reproductæ. Ita e. gr. contingit, ut voluptatem ex consortio in convivio perceptam imaginatio misceat voluptati, quam gustus creavit, & eidem accedit voluptas ex donatione cibi vel potus lauti. Immo nec infrequens est, ut cibi raritas, vel pretiositas augeat voluptatem, quam gustus creat, immo idem evenit, si opinio hominum cibo, vel potui cuidam pretium immeritum affinxit. Cum voluptas ex sapore cibi ac potus percepta intemperantiæ causa sit, (§. 257.); propo-

propositio præsens magnum momentum habet in praxi morali (§. 595. *Psych. empir.*), præsertim cum contingat, ut cibum ac potum commendent voluptates peregrinæ, etiamsi ea, quæ ex sapore percipitur, langvescat.

§. 263.

De stultitia & absurditate intemperantis.

Intemperans stultus est, & intemperantia a ratione maxime aliena atque contra naturam humanam. Quoniam enim qui temperans est cibum ac potum non appetit nisi sanitatis conservandæ causæ (§. 407. *part. 1. Jur. nat.*), non vero solius voluptatis percipiendæ gratia (§. 412. *part. 1. Jur. nat.*); qui intemperans est, solius sanitatis causa cibum ac potum appetere nequit, consequenter cum nemo quidpiam appetat, nisi quatenus voluptatem inde percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*), nimiam quantitatem cibi ac potus, aut cibum, vel potum sibi minime salubrem appetere nequit, nisi quia gustum hilarat, de cibi ac potus quantitate & qualitate statuens ex sapore, quem haud raro imaginatio peregrina voluptate commendat (§. 262.). Quando igitur cibo ac potu delectatur, se felicem esse putat, quod eodem fruatur (§. 638. *Psych. empir.*). Quamobrem appetitum, qui per naturam suam ad felicitatem fertur (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), voluptate ex cibo ac potu percipienda satiare intendit (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero quando voluptas, quæ gustum creat, ad intemperantiam seducit, nocua fit (§. 259.), ac per consequens vel in molestiam degenerat, vel eandem parit (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque infelicitatem creat (§. 639. *Psych. empir.*). Mediis igitur utitur ad felicitatem consequendam, quæ eidem contraria sunt (§. 937. *Ontol.*). Quamobrem cum stultus sit, qui per præcipitantiam de mediis ad finem intentum consequendum necessariis statuit (§. 458. *part. 1. Eth.*), intemperans stultus est. *Quod erat primum.*

Quia voluptas, quam gustus creat, infelicitatis causa est, quando ad intemperantiam nos seducit, *per demonstrata, n. 1.* intemperantia medium felicitatis non est. Quamobrem cum intemperans falso hoc sibi persuadeat, rationi autem contrarium sit, quod veritatibus universalibus contradicit (§. 485. *Psych. empir.*); intemperantia à ratione maxime aliena est. *Quod erat secundum.*

Denique cum homo per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem vero aversetur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), intemperans vero citatim in infelicitatem contendit *per demonstrata n. 1.* intemperantia contra naturam humanam est. *Quod erat tertium.*

Equidem ostendimus, defectum sapientiæ stultitiam non esse (§. 461. *part. 1. Eth.*); cavendum tamen est, ne in præsenti casu defectui sapientiæ tribuas, quod utique stultitiæ tribuendum. Etenim intemperans defectum sapientiæ obtendere nequit ad excusandam intemperantiam. Sapientia sane non deficit, nisi quando quis ignorat, aut saltem hæsitat, utrum propter finem aliquem sit agendum, nec ne, &, si agere velit, quibusnam mediis sit utendum ad finem consequendum (§. 678. *Psych. rat.*), ideoque sequitur consilium aliorum, quamvis id satis dijudicare nesciat, aut in agendo imitatur id, quod plurimos facere videt, sola expectatione casuum similium fretus (§. 503. *Psych. empir.*). Nimis crassa & supina ignorantia est, si quis nesciet, cibum ac potum esse debere medium conservandi vitam ac sanitatem, nequaquam vero felicitatem nostram promovendi, ut pro invincibili habenda sit. Nec alia ignorantia est malorum, quorum genetrix intemperantia. Et, si vel maxime excusatius peccet vulgus, quod tanto facilius vivit ad similitudinem aliorum, quando delectatio sensualis hunc vivendi morem commendat; nullo tamen modo excusari possunt, qui, cum philosophi

losophi videri velint & acuminis palmam aliis surripere, maximam felicitatis partem in voluptate ex cibi ac potus sapore percepta positam esse contendunt, stultissimi vel hoc nomine, quod stultitiam suam agnoscere nolint, quam quævis bruta redarguunt. Carent bruta ratione, quæ homini concessa est, ut eidem convenienter dirigat appetitum, quem solo instinctu naturali in brutis moderatur natura, sicque in homine virtutis sit, ac laudem mereatur, quod in brutis necessitatis est, nec in laudem verti potest. Instinctus iste non minus hominibus est, quam brutis, quemadmodum ex anterioribus satis liquet. Quamvis autem brutis non cedat laudi, quod eidem obsequantur; homini tamen vituperium parit, quod ad eundem animum non attendat, sed voluptatum nocuarum illecebris ab eo eundem avocari patitur. Abutitur intemperans cibo ac potu ad destruendam sanitatem, quam natura destinavit ad eam conservandam: quo nil magis rationi adversum cogitari potest. Omnium autem absurdissimi sunt, qui sibi & aliis persuadere contendunt, rationem esse ejurandam, ne nos impediat, quo minus intemperanter vivamus. Et in eundem censum referendi sunt, qui conqueruntur de miseria humana, propterea quod sapore cibi ac potus gustum hilarare nequimus, quantum ad satiandum animum sufficit. Ast quis non novit, dato uno absurdo sequi plura, & omnia confundi, ubi semel a veritate discesseris, sicque in stultos degenerare, qui sapientes videri volunt?

§. 264.

Homini nullum jus est ad cibum ac potum, nisi quatenus eodem utitur ad sanitatem ac vitam conservandam. Homo enim vitam (§. 350. *part. 1. Jur. nat.*) & sanitatem conservare debet (§. 393. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum sine cibo ac potu vita & sanitas conservari nequeat (§. 380. *part. 1. Jur. nat.*), jus vero, quod ipsi competit ad cibum & potum (§. 383. *part. 1.* *De jure hominis ad cibum & potum.*

Jur. nat.), ex obligatione vitam & ſanitatem conſervandi naſcatur (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*); homini quoque jus nullum ad cibum ac potum competit, niſi quatenus eodem utitur ad ſanitatem & vitam conſervandam.

Quoniam jus omne oritur ex obligatione paſſiva (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*), quantum illud ſit & quousque pateat, ex obligatione æſtimandum, unde originem ſuam deducit. Quodſi vita & ſanitas ſine cibo ac potu conſervari poſſet, nullum quoque nobis eſſet jus ad cibum ac potum, neque etiam opus eſſet ſtimulo ad cibum ac potum capiendum, fame nimirum ac ſiti. Non eſt quod objicias, cibum ac potum eſſe in dominio noſtro, ideoque nos de eodem diſponere poſſe pro arbitrio noſtro (§. 118. *part. 2. Jur. nat.*). Diſtingvendus enim eſt uſus juris ab abuſu ejusdem. Etenim cibo ac potu noſtro aliter uti non debemus, quam ut ſatisfaciamus obligationi vitam & ſanitatem noſtram, vel etiam aliorum (§. 643. *part. 1. Jur. nat.*) conſervandi (§. 167. *part. 2. Jur. nat.*), alias eodem abutimur (§. 168. *part. 1. Jur. nat.*), etſi aliis non competat jus abuſum impediendi (§. 169. *part. 1. Jur. nat.*). Cum conſtet Deum eſſe autorem legis naturalis (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec is homini præſcribere potuerit legem naturali contrariam (§. 282. *part. 1. Phil. pract. univ.*); jus quoque aliud ad cibum ac potum homini concedere non potuit, niſi quo indiget ad vitam ac ſanitatem conſervandam, nec homo aliunde quicquam juris habet, niſi quod a Deo ipſi fuit conceſſum. Deo competit dominium earum rerum, quæ cibo ac potui inſerviunt (§. 965. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque ipſius eſt diſponere de cibo ac potu, quomodo ipſi viſum fuerit (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*). Diſponit autem, cum ratio ſumma ipſi competat (§. 279. *part. 1. Theol. nat.*), rationi convenienter. Quamvis itaque jus ſuum in hominem tranſtuliſſe ponatur, non tamen id aliter tranſtuliſſe fingi poteſt, quam quale ipſius eſt, nimirum ut de uſu cibi ac potus diſpo-

disponatur rationi convenienter, ideoque homo vitæ ac sanitatis conservandæ causa eodem utatur. Sane in tota rerum natura id obtinet, ut nihil destruatur nisi conservandi universi causa, utque totum universum conservetur, corruptio unius sit generatio alterius. Et quia voluntati divinæ conforme est, ut cibus ac potus inserviat conservationi corporis, eidem utique repugnat, ut cibo ac potu corpus nostrum destruatur. Patet itaque consensus consuetudinis naturæ cum lege naturali, cujus utriusque autor Deus est sibi in omnibus consentiens.

§. 265.

De jure ad gustum cibo ac potu bilarandum.

Ad gustum cibo ac potu bilarandum homini jus nullum est, nisi quatenus salva sanitate id fieri potest. Homini enim jus nullum est ad cibum ac potum, nisi quatenus eodem utitur ad sanitatem ac vitam conservandam (§. 264.). Jus igitur ipsi est ad cibum ac potum omnem, qui sanitati conducit, consequenter libera ipsi est electio, modo non eligatur nisi salubris (§. 395. *part. 1. Jur. nat.*), nec ultra cibum ac potum capiat, quam sanitati conducit (§. 402. 404. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum homini jus sit fruendi delectationibus sensualibus, si fuerint innocuæ (§. 410. *part. 1. Jur. nat.*); ipsi quoque jus est hilarandi gustum cibo ac potu, si ejus usus fuerit innocuus, consequenter sanitati minime adversus. Jus igitur homini ad gustum cibo ac potu hilarandum nullum est, nisi quatenus salva sanitate id fieri potest.

Non est quod objicias, Deum velle, ut homo sit felix (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter cum voluptas ex sapore cibi ac potus percepta ad felicitatem hominis faciat (§. 638. *Psych. empir.*), ipsum quoque homini concessisse jus ad gustum cibo ac potu hilarandum. Quamvis enim obligemur omnem dare operam, ut simus felices (§. 280. *part. 1. Jur. nat.*),

nat.), ex hac tamen obligatione minime ſequitur jus ad guſtum cibo ac potu hilarandum, quia id non neceſſario requiritur, ut obligationi huic naturali ſatisfaciamus (§. 159. *part.* 1. *Jur. nat.*). Felicitas hominis non conſiſtit in delectationibus ſenſualibus, etſi quando ſunt innocuæ quidpiam ad eam conferre poſſint. Ac ideo jus fruendi delectationibus ſenſualibus homini non eſt, niſi quatenus ſunt innocuæ (§. 410. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem etiam jus ad guſtum cibo ac potu hilarandum non aliter ipſi competit, quam in quantum voluptas inde percepta innocua eſt, conſequenter quando cibus ac potus aſſumtus nec qualitate, nec quantitate nocet. Jus igitur ad guſtum cibo ac potu hilarandum eſt acceſſorium juris ad cibum & potum, ex quo ideo metiendum. Ex obligatione ad felicitatem non poteſt fluere jus, quod repugnat obligationi ad vitam & ſanitatem conſervandam. In jure naturæ perpetuus concentus eſt.

§. 266.

Qualia bona ſint cibi ac potus.

Cibi ac potus in ſe ſpectati vera bona ſunt; abuſu autem efficiuntur mala. Etenim cibo ac potu conſervatur vita & ſanitas corporis; quamobrem cum ejus perfectio ſubſiſtat, quamdiu corpus ſanum eſt (§. 391. *part.* 1. *Jur. nat.*); cibi ac potus corporis noſtri ſtatum perficiunt. Quoniam itaque bonum verum eſt, quod revera ſtatum noſtrum perficit (§. 557. *Pſych. empir.*), cibi ac potus in ſe ſpectati vera bona ſunt. *Quod erat unum.*

Enimvero ſi quis cibo abutitur, vel potu, ſolius guſtus hilarandi cauſa cibum & potum inſalubrem, vel etiam nimia quantitate ſalubrem capit, ſanitatis nulla habita ratione (§. 264. 265.). Quamobrem cum non modo cibus ac potus inſalubris (§. 397. *part.* 1. *Jur. nat.*), ſed etiam ſalubris quantitas nimia ſanitati noceat (§. 401. *part.* 1. *Jur. nat.*), abuſu cibi

cibi ac potus ſtatus corporis noſtri efficitur imperfectior. Quoniam itaque verum malum eſt, quod ſtatum noſtrum revera imperfectiorem efficit (§. 568. *Pſych. empir.*); cibi ac potus abuſu efficiuntur mali. *Quod erat alterum.*

Cum natura ipſa nos obliget ad vitam & ſanitatem conſervandam, quam ſine cibo ac potu conſervare non poſſumus; rem quoque nullam aliam in uſum cibi ac potus deſtinavit, quam quæ ad vitam & ſanitatem conſervandam apta eſt. Quamobrem qui cibo inſalubri veſcitur, is in cibum convertit rem contra intentionem naturæ, ſeu Dei autoris ejus, quæ ipſi in cibum data non erat. Res cibus non eſt, niſi quatenus apta ad alendum corpus, ut conſervetur. Ubi talis non eſt, nec cibus eſt, ſed perperam pro cibo habetur, cum in eſſe cibi conſtituatur ex deſtinatione naturæ. Unde nec abſurdum eſt, quod hinc ſequitur, rem unam eandemque eſſe cibum reſpectu unius, ſed non eſſe reſpectu alterius. Aſt cum hoc ſubtilius videatur, quam ut in communi ſermone obſervari poſſit, cibi nomen promiſcue tribuitur rebus, quæ ad corpus nutriendum aptæ ſunt, nulla habita ratione vel qualitatum noxiarum, vel conditionis ſubjectorum, & conſultius fuit eos dividere in ſalubres ac inſalubres: quo ipſo tamen nullum fit præjudicium veritati, quam in Moralibus attendere debemus, nimirum ut quilibet pro certo habeat, rem iſtam, quæ ſanitati ſuæ nocet, ſive morbum ſtatim inducendo, ſive corpus ad morbum diſponendo, non eſſe cibum quoad ſe. Neque hoc abhorret a notionibus communibus. Quis enim inter nos eſt, qui neſciat, ſi quis cibo quodam veſci renuit, cum vulgo dicere, quod non ſit cibus quoad ſe, quamvis, cum vulgo homines de cibo ac potu ex guſtu ſtatuant, a perverſo hoc cibi bonitatem æſtimandi modo formulæ quoque iſti loquendi reſpondens ſignificatus trahere poſſit, quæ non veritati reſpondent, quemadmodum loquendi inconſtantia idem in aliis accidit, præſertim ubi diverſæ de iisdem rebus hominum mentes occuparunt opiniones. Ut

igitur cibus insalubris sibi sit abusui, quem homines faciunt, tribuendum, ideoque non dici potest, quod natura cibum malum faciat, sapore, quo sese commendat, nobis imponens, sed nos eundem malum facimus, cum abusus, quo malus efficitur, in totum nobis sit tribuendus. Naturam novercam perperam accusant, qui seipsos accusare debebant, quod non ratione, sed sensu regere maluerint comedendi, vel bibendi appetitum. Natura non miscet venenum alimento, sed homo contra naturam suam agens, hoc est, rationem abdicans, quæ ipsum a brutis distingvit, bonis naturæ abutitur & intemperantiæ suæ dat pœnam (§. 263.).

§. 267.

De beneficio Dei in cibo ac potu conspicuo.

Quoniam cibi ac potus in se spectati vera bona sunt, abusu autem efficiuntur mali (§. 266.), Deus autem dator omnis boni est (§. 42. *part. 3. Eth.*), omnis autem actus, quo perfectio status nostri gratis promovetur, beneficium est (§. 22. *part. 4. Jur. nat.*); *quod Deus nobis cibum ac potum largiatur,* quo sanitatem ac vitam conservare possumus, *beneficium Dei est, & qui cibo ac potu abutitur,* hoc est, *intemperanter vivit, beneficio Dei se indignum reddit.*

Ostendimus ante, Deum nobis non dedisse jus ad cibum ac potum capiendum, nisi quatenus eodem utimur ad sanitatem & vitam conservandam (*not.* §. 264.). Quamobrem cum in eo beneficium Dei consistat, quod nobis cibum ac potum largiatur; beneficium hoc sub modo nobis datum intelligitur, nimirum ut eodem sanitatem ac vitam conservare studeamus (§. 557. *part. 3. Jur. nat.*), quem adimplere tenemur (§. 562. *part. 3. Jur. nat.*), cibo scilicet ac potu non aliter utendo, quam ut sanitatem ac vitam conservemus (§. 558. *part. 3. Jur. nat.*). Equidem ea, quæ hic citamus, de promissione modali dicta sunt; sed, cum tot modis aliquid dari possit, quot modis promittitur, quæ de promissione modali dicta sunt, ea etiam

etiam de donatione modali intelliguntur & ad beneficia quoque ſub modo data recte applicantur. Quemadmodum vero ſanitas maximum bonum eſt; ita quoque beneficium hoc Dei non vili pendendum, cujus magnitudo ex illo æſtimanda. Nihil vero abſurdius eſt tanto beneficio abuti contra intentionem benefactoris in detrimentum noſtrum.

§. 268.

De cibo ac potu cum gratiarum actione Deo agenda capiendo.

Quia beneficium Dei eſt, quod nobis cibum ac potum largiatur (§. 267.), beneficiarius vero obligatur ad gratias benefactori agendas (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*); *pro cibo ac potu Deo gratias agere debemus*, ideoque *cibo ac potu non frui niſi cum gratiarum actione*, conſequenter cum gratias agentes ſignificemus animum gratum (§. 44. *part. 4. Jur. nat.*), animus vero gratus conſiſtat in dilectione benefactoris ob beneficia in nos collata (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*), *Deum* quoque *ob cibum ac potum, quo frui nobis datum eſt, diligere*, conſequenter *eum amare* (§. 243. *part. 3. Eth.*), ac propterea *bonitate ipſius delectari debemus* (§. 230. *part. 3. Eth.*).

Pauci ſunt, qui, dum comedunt & bibunt, de beneficio divino cogitant, quo fruuntur, & ejus conſideratione concitato amore Dei ad gratiarum actionem permoventur. Patebit autem ex ſequentibus, quantum hoc neglectu ſibi noceant. Equidem apud nos uſu receptum eſt, ut poſt prandium & cœnam gratiæ agantur Deo & preces quoque ante menſam ad Deum funduntur; ſed hoc magis moribus obſervatur, quam ut recitationi formularum conſuetarum adſit animus, qualis eſſe debet, ſi cibo ac potu animo grato fruamur. Excitandus is eſt, antequam cibum ac potum capiamus, conſervandus dum capimus, & ſignificandus, poſtquam cepimus. Et ſic demum comedendo ac bibendo gloriam Dei promovemus, ut jucunda cœnæ, vel prandii ad felicitatem hominis faciens memoria retineatur, quæ, dum indies minimum bis

renovetur, nulla ratione deleri poteſt. Abſit autem, ut exiſtimes iſtiusmodi ſtatum non convenire convivis, & arcere præſentiam animi, quæ requiritur, ſi una cum aliis cibum capias! Qui hanc opinionem ſibi perſuadent, pietatem affectatam cum vera confundunt, quæ animum hilarat, tantum vero abeſt, ut vultum mœſtum ac conturbatum, vel faciem prorſus torvam, vocem lugubrem faciat. Contrarium abunde patet ex iis, quæ ſequuntur. Nobis nihil magis diſplicet, quam pietas affectata & pompoſa, de qua alias diximus, quid ſentiamus (*§.* 152. *& ſeqq.* & *§.* 395. *part. 3. Eth.*). Pietas vera, quæ omnes actiones noſtras moderatur, non impedit quo minus vultu hilari atque læto ſimus, nec efficit, ut absque læto animo, cujus index vultus eſt, cibum ac potum capiamus, quemadmodum ſanitati quoque conducit.

§. 269.

Medium temperantiæ. Quoniam propter cibum ac potum Deum diligere debemus (§. 268.), conſequenter animum habere Deo obediendi (§. 243. *part. 3. Eth.*), ideoque faciendi, quæ Deus vult, & non faciendi, quæ non vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), Deus autem vult, ut ſimus temperantes (§. 406. *part. 1. Jur. nat.*), cibum ac potum appetentes ſolius ſanitatis conſervandæ (§. 407. *part. 1. Jur. nat.*), non vero ſolius voluptatis percipiendæ cauſa (§. 412. *part. 1. Jur. nat.*), ſi vel maxime ob ſaporem gratum eligamus cibum ac potum, quo fruimur (§. 411. *part. 1. Jur. nat.*); *ſi Deum ob cibum ac potum, quo fruimur, diligimus*, conſequenter *utrumque non ſine ſenſu animi grati capimus, eo ipſo ad temperantiam ſervandam commovebimur, nec verendum eſt, ne aſſumendo cibo & potu vel in qualitate, quantum nobis ſcire datur, vel in quantitate peccemus, multo minus potu usque ad ebrietatem nos ingurgitemus, juris ad cibum ac potum* (§. 264.) *& ad guſtum eodem hilarandum rigidi obſervatores* (§. 265.).

Oſten-

Ostendimus in genere studium virtutis pietate facilitari (§. 344. *part. 1. Phil. pract. univ.*): ex demonstratione autem præsenti patet, quomodo pietas facilitet temperantiam. Vidimus supra, quam difficile sit esse temperantem (*not.* §. 258.); ast difficultas illa tollitur, si cum sensu animi grati erga Deum comedamus atque bibamus, nec hic permittit, ut beneficio Dei nos indignos reddamus (§. 267.). Gratitudo tendit ad bonum bono referendum (§. 381. *part. 2. Eth.*). Non habet homo, quod Deo dare possit, nisi voluntatem suam (§. 179. *part. 3. Eth.*), ut nimirum voluntas Dei sit ipsi loco voluntatis propriæ, atque ita animus obediendi Deo animo grato insit (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Obedientia autem nobis in memoriam revocat, quod Deus nobis legem naturæ tulerit (§. 274. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut actiones nostras voluntati ipsius conformiter dirigamus (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque resuscitat ideam Dei legislatoris personam patris saluti liberorum suorum præceptis ac prohibitionibus suis consulere studentis (§. 189. *part. 3. Eth.*), ut lege divina delectemur (§. 190. *part. 3. Eth.*), consequenter etiam temperantia ipsa eadem præcepta (§. 406. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hæc ipsa delectatio in appetitum influens amorem temperantiæ auget, atque contra intemperantiam fortissimum præsidium est. Agnoscant hinc & ex similibus, quæ passim annotantur, utilitatem recessuum in animis nostris, quam nobis minime consciis præstant, modo in cultura virtutum, quam in præsenti opere tradimus, industriam nostram defatigari minime patiamur, quamvis ad eosdem spectantia in ipsis demonstrationibus quoque deprehendet, qui ad earum analysin animum attendere voluerit (§. 992. *Log.*). Recessus animi consistunt in influxu tacito præteritorum statuum in præsentem (§. 72. *part. 1. Eth.*), quemadmodum omnium facillime observatur in actibus ex habitu profluentibus (§. 77. *part. 1. Eth.*). Quamobrem non est, quod existimes, omnia illa, quæ influunt in statum præsentem sigillatim esse expendenda, ut singulorum tibi sis conscius. Prodit autem status

animi prorsus diversus pro diversitate eorum, quæ in eundem influunt. Quamobrem cum is saltem confuse percipiatur, necesse est, ut eundem in nobis ipsis experiamur, atque tum seipsum nobis commendat dulcedine sua, quemadmodum cibi saporem gustus probat (§. 264. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Antequam officia erga Deum in temperantiam influere possunt, necesse est ut habitus ea præstandi acquisiveris. Quemadmodum enim veritates demonstrari non possunt, nisi præsuppositis aliis (§. 551. *Log.*), demonstratione autem non convincitur, nisi qui sensum certitudinis habet (§. 998. *Log.*), assensu successive genito (§. 993. *Log.*); ita quoque actiones morales habere nequeunt eam formam, quam rectitudo exigit, nisi præsuppositis actibus, qui in eam tacite influere debent, ut nascatur status animi per ea determinatus, quæ de eo demonstrantur. Et sicuti impossibile est, ut demonstrationem capiat eademque convincatur, qui ignarus omnium præcedentium hospes & peregrinus in Geometria evolvit propositionem quandam a principiis primis procul remotam; ita quoque fieri non potest, ut actio aliqua moralis eam nanciscatur formam, quam influxu officiorum aliorum acquirit, si nondum acquisiti fuerint habitus officia ista præstandi, quorum dependentiam a se invicem demonstrationes nostræ morales manifestant. Verum hinc discant eruditi, quod non minus arduum sit recte agere, & animum in agendo habere purum, quam veritates reconditas via demonstrationis in apricum proferre, ut ideo recte dixerit *Cicero*, tantum unumquemque gloria excellere, quantum virtute plurimum præstat, & agnoscant, quantum virtus, ab eruditis proh dolor! adeo neglecta, aut ultra plebejam non evecta, laudem eruditi extollat (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 270.

De magnitudine vo-

Voluptas, qua animus perfunditur, si cum sensu beneficii divini cibo ac potu fruimur, voluptatem, quæ ex sapore cibi ac potus

tus perficitur, infinities major est. Si quis enim cum sensu beneficii divini cibo ac potu fruitur, amor Dei concitatur & ipse bonitate divina delectatur (§. 268.). Et quoniam qui Deum amat, ceteris quoque ejus perfectionibus delectatur (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*); delectatio ista maximum inde capit incrementum. Cumque præterea accedat animus gratus (§. 269.), qui efficit ut lege divina delectemur (*not. §. cit.*); ea novum inde robur acquirit. Animus igitur voluptatibus pluribus confluentibus una demulcetur. Quemadmodum autem constat, voluptatem quamlibet animi plurimum distare ab ea, quæ sensum hilarat, ita ut illam expertus cum hac commutare nolit, dulcedinem amoris sinceri plurimum demulcere animum, & maximam esse amoris erga Deum dulcedinem, quæ tanquam a posteriori nota hic sumenda sunt, quamvis ex parte quoque pateant ex alibi demonstratis; ita hinc colligitur, voluptatem, qua perfunditur animus, si cum sensu beneficii divini cibo ac potu fruimur, voluptatem ex sapore cibi ac potus perceptam infinities superare. *luptatis ex comestione ac bibitione cum sensu beneficii divini percepta.*

Voluptas hæc rectius agnoscitur, si eam in nobis ipsis experiamur. Quoniam cum voluptate, quæ ex sapore percipitur, una percipitur, sicque cum ea confunditur, ut ad gustum attenti eandem totam ad hunc referamus, quasi is eandem nobis creet, amor divinus & cum eodem conjunctus animus gratus optimum cibi ac potus condimentum est, ut læto animo cibo ac potu fruamur & cibus ac potus, qui sapore aliis sese non commendat, melius sapiat quam lautissimus quicunque alius, quo gustus aliorum hilaratur. Et hoc modo quivis pauperrimus tenui quocunque victu contentus majore voluptate cibo ac potu frui potest, quam quivis alius, qui opipare vivit. Non dubito fore plurimos, quibus non modo paradoxa, verum prorsus absurda videbuntur, quæ hic dicun-

dicuntur. Aſt non ignoramus nos fabulam narrare non expertis. Ecquis incolarum ſub zona torrida non ridebit, ſi narretur, aquam tantam duritiem contrahere poſſe, ut curru onuſto non cedat? Quæ vero ratio alia eſt, niſi quod aquam in glaciem abire nunquam viderit, quod nobis qualibet hieme id videntibus paradoxum non videtur. Qui judicium ſuum deproperare non vult, experimentum ante in ſe capiat, quod omnino arduum eſſe ac diffilile minime diffitemur (*not.* 269.). Voluptas hæc cum dependeat a ſtatibus præteritis & ſupponat plurimos habitus ante acquiſitos, in quibus omnibus magna differentia deprehenditur, pro conditione ſubjectorum plurimum variat, latebris ac receſſibus, qui dantur in animo, non iisdem exiſtentibus, nec eodem modo ſe habentibus. Quamobrem conſultiſſimum eſt, ut unusquisque eandem ſuo modulo metiatur, eandemque continuo augere ſtudeat praxi morali indefeſſam operam navans. Quodſi hoc fecerit, ea via contendet ad metam, quam monſtramus, voluptatem, quam guſtus creat, vili pendet, nec ejus carentia ſe infeliciorem exiſtimabit aliis, qui indies variatis delitiis guſtum hilarare conantur, nec ſortem ſuam cum ſorte illorum commutare deſiderabit. Sicuti vero temperanti licet ex duobus cibis vel potibus ſalubribus ob ſaporem gratum unum præferre alteri (§. 411. *part. 1. Jur. nat.*); ita amor quoque Dei cum animo grato conjunctus, quem optimum cibi ac potus condimentum diximus, ſingulari modo modificabit voluptatem ex ſapore perceptam, ut ad gradum excelſiorem evecta majore jure pro augmento felicitatis habeatur. Nolo jam uberius declarare, quomodo officia cetera erga Deum in voluptatem iſtam influere poſſint, quod pro diverſitate caſuum emergentium non ſemper fit uno eodemque modo.

§. 271.

Quomodo intemperan- Quoniam voluptas, qua animus perfunditur, ſi cum ſenſu beneficii divini cibo ac potu fruamur, voluptate, quam guſtus

gustus creat, infinities major est (§. 270.), voluptas autem, quam gustus creat, intemperantiæ ac ebrietatis causa est (§. 257.), & quam difficulter hujus illecebris resistatur, quotidiana experientia docet, immo nec difficultate caret, si eandem pretio suo æstimare debemus (§. 260.); *facilius sibi homo cavere nequit, ne a voluptate, quam gustus creat, ad intemperantiam seducatur, quam si cum sensu beneficii divini cibo ac potu frui adsuescat* (§. 268. 269.), *atque hoc firmissimum adversus intemperantiam præsidium est.* *tia facillime vitetur.*

Ostendimus superius, voluptatem ex sanitate percipiendam superiorem esse debere voluptate, quam gustus creat, si intemperantiam & ebrietatem fugere, seu illecebras voluptatis, quam gustus creat, vincere velimus (§. 258.). Monuimus vero etiam hoc prædominium obtentu difficile esse (*not.* §. 258.). Quamobrem cum influxus amoris erga Deum cum animo grato conjunctus difficultatem tollat, dum cibum ac potum consideramus tanquam medium sanitatis conservandæ a Deo nobis datum; quam necessarium sit, ut Deum amare & bonitatem ejus agnoscere discamus, si temperantes esse velimus, abunde patet. Quoniam vero intemperantia & ebrietas multorum malorum genetrix est & felicitati nostræ plurimum nocet; hinc quoque intelligitur, quomodo religio felicitatem nostram promoveat, dum remedium adversus infelicitatem ipsam partem quoque haud exiguam felicitatis nostræ constituit. Insignis enim ista voluptas, respectu cujus ea, quam gustus creat, pro nihilo habenda (§. 270.), nisi eidem robur quoddam addat (*not.* §. *cit.*), veræ felicitatis utique pars est (§. 637. *Psych. empir.*), quæ sola animum felicitatem per naturam suam inhiantem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*) satiare potest. Rideant ergo homines profani simplicitatem eorum, qui Deum sincere colunt, rectius hi rident ipsorum stultitiam. Crepent illi acumen suum, hi rectius subsannant ipsorum ablepsiam. Extollant illi sensus, quos cum brutis com-

communes habent, in voluptate æstimanda, ut sint felices; hi rectius rationem, quæ hominem a brutis discernit, judicem competentem agnoscunt in determinanda voluptate, qua si fruuntur sunt felices. Nos non pudet confiteri, ratione nihil melius a Deo immortali homini datum esse, ut eadem actiones suas regendo vitam ac sanitatem conservet ac felicitate fruatur, quæ in hominem cadit, quia ratio ipsum a ceteris animantibus distingvit. Nequaquam homo est, qui sensum rationi præfert.

§. 272.

De influxu timoris Dei in temperantiam.

Qui Deum timet, lubens temperanter vivit, & timor Dei filialis voluntatem temperanter vivendi constantem atque perpetuam facit. Qui enim Deum timet, ejus animum tenet sollicitudo nil quicquam committendi, quod voluntati divinæ repugnat (§. 1177. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum norit, quod temperantes esse debeamus (§. 406. *part. 1. Jur. nat.*); appetitus quoque ejus hoc ipso timore ad temperantiam inclinatur. Quoniam itaque appetitus in nil fertur, nisi quatenus voluptatem inde percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*), ex temperantia voluptatem percipit & per consequens quia nobis id placet, ex quo voluptatem percipimus (§. 542. *Psych. empir.*), temperantia ipsi placet. Enimvero quod nobis placet, lubenter facimus (§. 938. *Psych. empir.*). Quamobrem qui Deum timet, lubens temperanter vivit. *Quod erat unum.*

Quoniam igitur fieri nequit, ut contrarium ejus faciamus, quod lubenter facimus; qui Deum timet, quamdiu Deum timet, se a proposito suo temperanter vivendi nulla ratione amoveri patitur. Quamobrem cum voluntas constans sit, quando in dato casu non mutatur, & perpetua, quan-

quando eodem casu redeunte eadem est (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*); timor Dei filialis voluntatem temperanter vivendi constantem atque perpetuam facit. *Quod erat alterum.*

Qui lubens temperanter vivit, nullam in se sentit repugnantiam cupiditate in contrarium tendente, nec sine quadam molestia tollenda. Et, si vel maxime contingat, voluptate ex cibo aut potu percipienda cieri appetitum sensitivum, timor tamen Dei libentiæ creatrix eundem in consensum cum appetitu rationali, seu voluntate retrahit, aut saltem attentionem ab ea avertit, ne contrarietatis nobis conscii simus. Ostendimus jam in genere, timorem Dei influere in omnem virtutem (§. 339. *part. 3. Eth.*), tum per modum motivi, quatenus studium virtutis commendat, tum per modum medii, quatenus voluntatem constantem & perpetuam efficit (*not. §. cit.*): utrumque influxum deprehendimus etiam in temperantia, & poteramus propositionem præsentem per modum corollarii inferre ex propositione generali de influxu timoris Dei filialis in omnem virtutem, nisi consultius visum fuisset eundem in specie demonstrare, ob rationes in superioribus jam indicatas. Poterat pars prior propositionis præsentis etiam hoc modo demonstrari. Qui Deum timet, lubentissime Deo obedit (§. 325. *part. 3. Eth.*); consequenter facit, quod Deus vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum Deus velit nos temperanter vivere (§. 406. *part. 1. Jur. nat.*); lubentissime vivit temperanter. Amor Dei gignit timorem filialem (§. 317. *part. 3. Eth.*), timor filialis obedientiam (§. 325. *part. 3. Eth.*). Quoniam vero ad rectitudinem actionis requiritur determinatio voluntatis per bonitatem & noluntatis per malitiam intrinsecam actionis (§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ad recte agendum autem obligamur (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*); motiva hæc ab influxu timoris Dei in actionem non sunt separanda, sed cum eodem conjungenda: quo facto non modo influxus timoris

filialis in diversas virtutes specificatur, sed ipsa quoque timorem filialem nutriunt, ut majores vires ad influendum in actionem virtuti respondentem acquirat. Ostendamus hoc in casu præsenti. Temperantes esse debemus sanitatis conservandæ causa (§. 407. *part. 1. Jur. nat.*) ideoque vitare intemperantiam, ut morbos vitemus (§. 346. *part. 1. Jur. nat.*). Temperantiæ igitur colendæ motivum ab intrinseca bonitate actionum desumta sanitatis conservatio est, motivum vero fugiendæ intemperantiæ ac ebrietatis ab intrinseca turpitudine petitum morborum ceterorumque malorum ex ebrietate potissimum consequentium vitatio. Cum sanitas bonum longe maximum sit (§. 251.), morbi malum longe maximum (§. 252.), & præterea mala plurima alia ex ebrietate consequantur (§. 240.); bonitas Dei speciali ratione inde agnoscitur, quod velit nos esse sobrios ac temperantes (§. 992. *part. 1. Theol. nat.*), ut idea Dei legislatoris tanquam patris saluti liberorum suorum præceptis ac prohibitionibus suis consulentis quoad actus temperantiæ convenientes tam positivos, quam privativos singulari luce collustrata vividior efficiatur (§. 189. *part. 3. Eth.*), eademque amor Dei inflammetur (§. 228. *part. 3. Eth.*), sicque timor Dei magis ferveat (§. 317. *part. 3. Eth.*), & lex naturæ sive divina nobis sit cara eademque delectemur (§. 190. *part. 3. Eth.*), ideoque obedientia, ad quam nos impellit timor filialis & quam facilitat (§. 326. *part. 3. Eth.*), ipsum quoque timorem nobis commendet atque constantiam ejus firmet. Velim hæc probe considerentur, ut appareat mutuus virtutum in se invicem influxus & intelligatur, quomodo pietas non tollat motiva ab intrinseca actionum bonitate & malitia desumta, sed iisdem majorem tribuat efficaciam atque ab iis vicissim virium suarum acquirat incrementum.

§. 273.

De timore Dei studium — *Timor Dei filialis nos impellit, ut sollicite inquiramus, quinam cibi ac potus nobis sint salubres, quænam sit nobis conveniens quan-*

quantitas & quinam usus rerum ceterarum non naturalium sanitati inquirendi nostræ conveniat. Qui enim Deum timet, oblata quacunque occasione agendi sollicite inquirit, utrum actio sit voluntati divinæ conformis, nec ne (§. 322. *part. 3. Eth.*). Quamobrem cum Deus velit, ut cibo ac potu salubri utamur, ab insalubri vero abstineamus (§. 399. *part. 1. Jur. nat.*), ac nimiam cibi & potus quantitatem vitemus (§. 402. *part. 1. Jur. nat.*); timor Dei filialis nos impellit ut sollicite inquiramus, quinam cibi ac potus nobis sint salubres & quænam sit nobis conveniens quantitas. *Quod erat unum.*

in res nobis salubres suscitante.

Enimvero cum Deus quoque velit, ut rerum ceterarum non naturalium usum sanitati convenientem faciamus (§. 419. *part. 1 Jur. nat.*), sine quo diæta non concipitur (§. 418. *part. 1. Jur. nat.*); eodem quo ante modo patet, timorem Dei nos impellere, ut sollicite inquiramus, quinam usus rerum ceterarum non naturalium sanitati conveniat. *Quod erat alterum.*

Prolixe ostendimus in superioribus, quænam danda sit opera, ut usum rerum non naturalium sanitati convenientem cognoscere studeamus (§. 203. & *seqq.*), sicque diætæ vitia vitemus, quantum in potestate nostra est. Nullus dubito fore plurimos, quibus hoc studium nimis molestum videbitur. Ast molestiam non modo tollit timor Dei filialis, sed eandem prorsus in voluptatem convertit, ut studium istud nobis sit delectabile.

§. 274.

Qui in providentia divina acquiescit, contentus est eo cibo ac potu, quo frui ipsi datum est, nec aliis invidet cibum ac potum lautiorem, nec propterea infelicior est, quod eodem careat. Qui enim in providentia divina acquiescit sorte sua contentus est, nec

De influxu acquiescentiæ in providentia divi-

na in temperantiam. aliis invidet bona sua (§. 438. *part. 3. Eth.*). Contentus igitur quoque est eo cibo ac potu, quo frui ipsi datum est, sive quod lautiori careat, sive quod ab eodem abstinere cogatur, si sanitatem ac vigorem corporis & animi, quatenus vigor animi a vigore corporis dependet, conservare velit, nec aliis invidet cibum ac potum lautiorem, quo ipsis frui datum. *Quod erat unum.*

Quoniam vero voluptas, qua anima perfunditur, si cum sensu beneficii divini cibo ac potu fruamur, voluptatem, quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, infinities superat (§. 270.), illa autem voluptas vera est (§. 514. *Psych. empir.*), quatenus nimirum cibo ac potu, quo frui nobis datum, est medium conservandi sanitatem ac vigorem corporis & animi, quæ veræ omnino perfectiones sunt (§. 510. *Psych. empir.*), ideoque ad veram hominis felicitatem pertinet (§. 637. *Psych. empir.*), hæc ex adverso, ubi ad intemperantiam seducit, nocua fit (§. 259.), ideoque ad felicitatem nonnisi apparentem facit (§. 638. *Psych. empir.*), &, si vel maxime non sit innocua, respectu tamen illius voluptatis vix ac ne vix quidem ullam attentionem meretur, & nonnisi contemtibile affert felicitatis incrementum, propterea quod quis caret cibo ac potu lautiori, quo utuntur alii, aut ab eodem sese abstinere cogitur, infelicior aliis non est. *Quod erat alterum.*

Monuimus jam supra, amorem Dei & cum eo conjunctum animum gratum esse optimum cibi condimentum, cum quo comparari nequit id, quod vel natura ipsi dedit, vel ars (*not.* §. 270.). Quamobrem hæc quoque officia erga Deum simul cum acquiescentia in providentia in temperantiam influunt, quatenus animus temperanter viventis hac efficitur contentus & invidia arcetur, sive quod non habere possimus cibum ac potum

potum lautiorem, quo utuntur alii, sive quod natura nostra non ferat ejus usum, quem non respuit natura aliorum. Cum natura paucis contenta sit, si spectes finem, cujus causa cibo ac potu fruimur, nimirum sanitatem, non facile erit homo, qui cibi ac potus condimento isto frui non possit & in providentia divina acquiescens animum non habere contentum atque omni invidia vacuum. Et quia nemo judicare potest, num in alio statu sit felicior futurus, quam in præsenti esse potest (§. 428. *part. 3. Eth.*); in præsenti casu ad acquiescentiam in providentia divina, quatenus animum eo cibo ac potu contentum reddit, quo frui nobis datum est, & invidiam erga alios lautiore utentes arcet, haud parum confert, si consideremus, annon voluptatis ex cibo ac potu percipiendæ illecebris ad intemperantiam, vel ebrietatem seduceremur, & quod non expositi simus periculo huic, nec contra appetitum sensitivum nobis sit pugnandum. Quodsi vero a cibo ac potu, qui gustum hilarare poterat, nos abstinemus, quia eum sanitati nostræ nocere novimus; cum ipsam hanc notitiam in numerum beneficiorum divinorum referamus, ea delectabimur & beneficium hoc providentiæ divinæ acceptum ferentes tanto lubentius in eadem acquiescemus. Patet hinc, omnia, quæ legi naturæ conveniunt, influere in felicitatem nostram, modo iisdem ad eam promovendam uti velimus. Elucet quoque inde stultitia eorum, qui felicitatem hominis ex jucundis perceptionibus ac potissimum ex iis, quæ sensum hilarant, æstimant & stramineo huic, ne dicam stercoreo fundamento philosophiam moralem superstruere volunt. Ceterum perpendendum quoque est, Deum rectius judicare, quæ nobis bona sunt, quam nos dijudicare possumus (§. 413. *part. 3. Eth.*). Atque hoc prodest, ut in providentia divina lubentius acquiescamus, si careamus iis, quæ sensum nostrum hilarant, aut natura nostra eorum usum non ferat.

§. 275.

§. 275.

De influxu fiduciæ in Deo in temperantiam & diætam.

Qui Deo confidit, diætam, quantum in potestate sua est, servat, omnem vero sanitatis ac vitæ conservandæ curam Deo relinquit. Qui enim Deo confidit, meliora sperans se totum resque suas providentiæ divinæ committit (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*), ne tamen ea degeneret in nimiam de Deo confidentiam, lege naturali prohibitam (§. 1194. *part. 1. Jur. nat.*), usum facultatum suarum aliorumque mediorum a fiducia in Deo minime separat (§. 1193. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum diæta consistat in usu rerum sex non naturalium sanitati corporis conveniente (§. 418. *part. 1. Jur. nat.*), in quorum numero sunt etiam cibus ac potus (*not.* §. 418. *part. 1. Jur. nat.*), eaque sanitatis conservandæ medium sit (§. 417. *part. 1. Jur. nat.*); diætam servare omni animi contentione studet. Enimvero quoniam ex supra demonstratis abunde constat, usum rerum sex non naturalium non prorsus subjacere potestati nostræ (§. 203. & *seqq.*), consequenter conservationem vitæ ac sanitatis non in totum subjacere potestati nostræ; non tamen propterea inani cura angitur, sed eam omnem Deo relinquit certus, quomodocunque res cadat, eventurum esse id, quod ex parte sua melius (§. 411. *part. 3. Eth.*).

Ea est conditio humana, ut nemo semper certus esse possit, utrum cibus vel potus, quo frui datur, sibi sit salubris, nec ne, ut res quoque ceteræ non naturales nunquam subducantur potestati suæ, ut certo prævidere possit, sibi semper fore copiam eorum, quibus ad vitam & sanitatem conservandam indiget, nec evenire posse casus utrique funestos. Quodsi ergo quis in hisce certitudinem anhelet, quam habere nequit, aut si ineat consilia de casibus funestis evitandis; multiplici cura angitur animus, qua tamen carere

poterat

poterat ac debebat, si Deo confideret. Hanc igitur omnem tollit fiducia in Deo tranquillitatem animi conservans & voluptatem ex bonitate Dei nobis sapienter providentis perceptam sustentans. Sicuti virtuosus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committit (§. 348. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ita etiam non sine gaudio temperans temperanter vivit ac diætam omnem, quantum datur, servat. Curæ gaudium hoc arcent atque animum inquietum & anxium reddunt. Ast ne hoc fiat, fiducia in Deo prohibet omne curarum onus a nobis in Deum devolvens & gaudium ex temperantia ortum augens. Videmus itaque, quam necessaria sit fiducia in Deo ad temperantiam, siquidem ex ea speranda felicitas minime perturbanda.

§. 276.

Qui intemperanter vivit, injuriam in Deum committit. Etenim qui intemperanter vivit, nec in quantitate, nec in qualitate cibi ac potus sanitatis unice rationem habet (§. 405. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque Deus nobis jus nullum concessit ad cibum ac potum, nisi quatenus eodem utimur ad vitam & sanitatem conservandum (§. 264.), neque jus ad gustum cibo ac potu hilarandum, nisi quatenus id salva sanitate fieri potest (§. 265.); intemperans sibi arrogat jus in re, quæ Deo propria est (§. 966. *part. 1. Theol. nat.*), contra voluntatem ipsius, consequenter jus Dei violat (§. 239. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum injuriam alteri faciat, qui jus ipsius violat (§. 859. *part. 1. Jur. nat*); qui intemperanter vivit injuriam in Deum committit.

Quod intemperantia injuria in Deum sit.

Injuria in Deum intemperantia committenda remedium intemperantiæ efficax est, modo satis agnoscatur. Principia vero demonstrandi loquuntur, quænam ante cognita & perspecta esse debent, ut satis agnosci possit. Distincta inprimis

ſupponitur notio dominii divini & juris ad cibum atque potum nobis competentis. Atque hinc porro intelligitur, cur pauci admodum ſint, qui de injuria intemperantia in Deum commiſſa cogitant, conſequenter turpidinem intrinſecam intemperantiæ intime perſpiciunt. Quoniam pietas in omnes actiones hominis influere poteſt (§. 344. *part. 1. Phil. pract. univ.*) ac debet (§. 1128. *part. 1. Jur. nat.*); in bonitate & turpitudine intrinſeca earundem æſtimanda habenda etiam ratio eſt officiorum erga Deum, ut homo quoque conſideretur tanquam creatura Dei & ejus ad Deum relatio. Abſit igitur, ut hoc referas ad pietatem affectatam, a qua animus noſter procul abeſt, cum non defendamus, niſi quæ ex notionibus rerum neceſſaria conſequentia deducuntur. Odium intemperantiæ auget conſideratio injuriæ in Deum eadem commiſſæ, ſi quis fuerit pius: pii autem omnes eſſe debemus (§. *cit.*), odium vero iſtud plurimum prodeſt iis, qui amore ſanitatis atque vitæ ad temperantiam adducuntur.

§. 277.

Motivum temperantiæ ab animantibus brutis deſumtum.

Imago temperantiæ, quæ conſpicitur in brutis, motivum eſſe debet homini temperanter vivendi. Videmus animantia bruta eundem ſemper capere cibum & potu aquæ contenta eſſe, quo vitam & ſanitatem conſervant; ideoque non appetere cibum ac potum ſibi inſalubrem (§. 395. *part. 1. Jur. nat.*). Conſtat etiam ea non nimia cibi ac potus quantitate opplere ventriculum, ſed fame ac ſiti ſedata ab eo deſiſtere. Quamobrem cum temperantia requirat, ut cibum ac potum ea quantitate capiamus, quæ conſervationi corporis ſufficit (§. 404. 405. *part. 1. Jur. nat.*); imaginem temperantiæ in animantibus brutis conſpicimus. *Quod erat unum.*

Enimvero tota rerum natura conſequenter etiam animantia bruta, quæ cum ratione (§. 762. *Pſych. rat.*) & voluntate

tate libera carent (§. 763. *Psych. rat.*), solo naturæ instinctu agunt, voluntati divinæ conformiter agunt (§. 969. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum nonnisi cibo ac potu ipsis salubri ea quantitate utantur, quæ conservationi ipsorum sufficit, *per demonstrata n. 1.* inde intelligitur, voluntati divinæ conforme esse, ut cibum ac potum nobis salubrem ea quantitate capiamus, qui corporis conservationi sufficit, sicque esse cibum ac potum medium corpus nostrum conservandi. Quoniam igitur hinc discimus, quod temperanter sit vivendum ex intentione divina (§. 404. 405. *part. 1. Jur. nat.*), exemplum brutorum ad temperantiam nos permovere potest. Enimvero usus rerum naturalium omnes sunt fines a Deo intenti (§. 648. *part. 1. Theol. nat.*). Inter hos itaque referri etiam debet, ut exemplo brutorum permoveamur ad temperantiam. Quare cum Deo sit obediendum (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque faciendum quod Deus vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*); imago temperantiæ, quæ in animantibus brutis conspicitur, *per demonstrata n. 1.* motivum esse debet homini temperanter vivendi. *Quod erat alterum.*

Qui non vim demonstrationis capiunt, sed obiter saltem dicta expendunt, iis absurdum videbitur motivum temperantiæ desumi a brutis, cum pecudum more vulgo vivere dicantur, qui nimis intemperanter vivunt: multo autem absurdius videbitur, quod contendamus, nos motivum temperantiæ ab animantibus brutis sumere debere. Necesse igitur est, ut nebulas, quæ menti offunduntur, dispellamus. Imaginem Juris naturæ quoad actiones hominibus cum brutis communes, in quarum numero quoque est actus capiendi cibum ac potum, in animalibus brutis conspici, dudum monuit Imperator in Institutionibus, & nos uberius exposuimus in Horis subsecivis Marburgensibus A. 1729. Trim. Ver. num. 2. Nimirum lex naturæ quoad istas actiones eadem est hominibus ac bru-

tis præſcripta, ut, quam bruta obſervant inſtinctu quodam naturali ex eſſentia atque natura corporis animalis explicabili, quemadmodum ex ſupra hinc inde annotatis colligitur, eam homines ſervare debent duce ratione, falſas opiniones corrigente, ne cupiditates pravæ adverſus inſtinctum naturalem prævaleant: id quod intimius perſpiciet, qui cognita & perſpecta habet de uſu genuino facultatum humanarum in parte prima & ſecunda Ethicæ demonſtrata. Bruta igitur nos docere poſſunt, quod legi naturæ communi convenit. Quorum voluntas bona eſt, iis propoſitum firmum eſt committendi actiones legi naturæ convenientes (§. 119. 121. *part. 2. Eth.*), cui vero voluntas ſeria eſt legem naturæ ſervandi, ei convenientia actionis cum lege naturali eſt motivum agendi (§. 372. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem ipſis bruta inſinuare poſſunt motivum agendi ſic, non aliter. Sunt enim bruta animantia vox Dei viva, qua docemur, quomodo actiones noſtras cum ipſis communes determinare debeamus (*not.* §. 357. *part. 3. Eth.*). Abſurdum itaque non eſt quod affirmemus, nos motivum temperantiæ ab ipſis brutis deſumere debere. Quando homines vitiis indulgentes cum brutis comparantur, id vel ideo fit, quod ſepoſito rationis uſu agant, ac ſi ratione inſtar brutorum carerent, vel quod quædam actiones naturæ humanæ repugnantes ſimilitudinem quandam habent cum actionibus quorundam animalium, quæ naturæ ipſorum minime repugnant. Non inanem operam ſumeret, qui hoc argumentum ex inſtituto diſcuteret. Monſtravimus viam, qua ſit eundum. Non utendum eſt principiis, niſi quæ in operibus noſtris proſtant, nec alia opus eſt methodo, quam qua nos utimur in philoſophando. Provocant ſubinde homines ſcelerati ad brutorum actiones, ſed easdem naturæ ipſorum non convenienter explicant, propterea quod propoſitiones in diſciplinis rite determinare non didicerunt, ut ex ſumtis procedat demonſtratio, quemadmodum exemplo jam declaravimus in Horis ſubſecivis Marburgenſibus *loc. cit.* Huc etiam pertinet quod de educatione

prolis

prolis annotavimus (*not. §. 260. part. 7. Jur. nat.*). Quodsi igitur lex naturæ communis propositionibus determinatis exhiberetur, ut differentia actionum communium ex natura brutorum diversorum generum, vel specierum pateret, erroris manifesto redarguerentur, qui in actionibus brutorum scelerum patrocinium sibi invenisse videntur. Quo intimius veritas perspicitur, eo clarius elucescit veritatum omnium per diversas disciplinas dispersarum concentus. Id vero expectandum non est, nisi nostra methodo philosophari adsuerint disciplinas tradentes.

§. 278.

De crasso errore illorum, qui cibum ac potum felicitatis medium esse statuunt.

Quoniam imago temperantiæ in brutis conspicitur, eaque hominibus motivum temperanter vivendi esse debet (§. 276.); *supinæ negligentiæ tribuenda est opinio pseudophilosophorum, qui cibum ac potum felicitatis humanæ medium esse statuunt ob voluptatem ex sapore percipiendam.*

Qui perversam hanc opinionem amplectuntur, ab animantibus brutis refutantur: id quod ipsis parum honorificum, præsertim cum de acumine suo glorientur, quo ceteros mortales vincere sibi videntur. Nullæ sunt ipsorum rationes, quas a natura humana ad defendendum errorem petunt, quasi animalia defectu acuminis non agnoscant ea, quæ nos felices reddere possunt. Alias enim satis evictum est, felicitatem humanam in longe alia voluptate esse quærendam (§. 400. *part. 1. Phil. Pract. univ.*). Et si theoria Juris naturæ prostaret, de qua modo diximus (*not.* §. 277.), evidenter pateret ratio, cur homo frui possit felicitate, qua bruta carent. Ratio nimirum huc tandem redit, quod actiones brutorum legi naturæ communi conformes sint necessitatis, quæ in homine sunt liberæ voluntatis. Sed hoc indicasse saltem sufficiat. Ostendimus vero etiam jam ante, quam contemnendam particulam ad felicitatem humanam conferre pos-

ſit voluptas ex cibo ac potu percipienda (*not.* §. 260.), & quanta cautione opus ſit, ut eſſe poſſit (§. 261.). Perperam ſtupiditati brutorum tribuitur, quod ſapientiæ Numinis, naturæ autoris, tribuendum. Falluntur præterea opinionis non minus nocuæ, quam abſurdæ patroni, quando ſibi perſuadent, jucundum ſaporem cum cibo ac potu ideo conjunctum eſſe, ut ſenſum hilarent: ratio enim hæc petitur ab hypotheſi idearum arbitrariarum alibi dudum a nobis deſtructa (§. 191. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 279.

Præcipua cauſa neglectus diætæ.

Plerique omnes diætæ curam non habent, quod ad ſimilitudinem aliorum vivere conſueverunt a prima ætate. Qui enim ad ſimilitudinem aliorum vivunt, ea faciunt, quæ vident facere alios. Utuntur cibo ac potu, quo uti vident alios, nec de rebus ceteris non naturalibus cogitant, ſed fortunæ poteſtati earum uſum committunt, quemadmodum vident hoc ab aliis fieri. Et quoniam ſic vivere adſueverunt a prima ætate, conſuetudo hæc inveterata in alteram naturam degeneravit. Cumque ſic agant ex determinatione præterita (§. 923. *Pſych. empir.*); quod appetere vel averſari conſueverunt, id oblata occaſione appetunt & averſantur, nulla ratione diſtincte expenſa, cur appetant vel averſentur. Quamobrem edunt cibum & potum hauriunt, quem capere conſueverunt, ea quantitate, quam guſtus ipſis commendat, de ſalubritate ejus parum ſolliciti, nec quoad res non naturales ceteras ſanitatis ullam rationem habent. Quoniam itaque diæta in uſu rerum ſex non naturalium ſanitati corporis conveniente conſiſtit (§. 418. *part. 1. Jur. nat.*); qui a prima ætate ad ſimilitudinem aliorum vivere conſueverunt, diætæ curam minime habent. Docet autem experientia pleroſque homines a prima ætate, in capiendo cibo ac potu & quoad

quoad res ceteras non naturales adſueſcere imitationi aliorum. Quamobrem patet, pleroſque omnes diætæ curam non habere, propterea quod ad ſimilitudinem aliorum vivere a prima infantia conſueverunt.

Maximum hoc temperantiæ ac curæ diætæ habendæ impedimentum eſt. Quoniam ad ſimilitudinem aliorum vivere adſueſcunt homines, ideo quoque aliorum exemplo defendunt, quod in ipſis reprehenditur, vel quo ipſis interdicitur, & exemplum aliorum ſufficiens ratio eſt, cur hoc faciant, vel non faciant. Inde manat judicium de ſalubritate cibi vel potus, ſi ea ſuſpecta redditur, immo quantitatem quoque præſertim cibi aliorum exemplo determinant, quod idem de potu obſervarent, niſi ſe inebriari experirentur. Qui tamen incommoda ebrietatis non curant, eandem aliorum exemplo tuentur. Cumque vulgo diæta ad ſolum cibum & potum reſtringatur, & temperantia ultra quantitatem cibi & potus non extendatur; plerique omnes ſibi perſuadent ſe diætam obſervare, ſi a nimia cibi ac potus quantitate ſe ſibi cavere putent. Rationis itaque uſus prorſus ſeponitur, quaſi nullus ſit in cura ſanitati habenda rationi locus. Naſcitur hinc quoque nimia de Deo confidentia, quaſi citra uſum facultatum ſuarum ceterorumque mediorum ſanitatis cura in totum Deo ſit relinquenda (§. 1193. *part. 1. Jur. nat.*). Diæta igitur plerorumque hominum caſui accepta ferenda, eamque inſcii, vel inviti ſervant, ut, quod naturale eſt, virtuti non ſit tribuendum, conſequenter nec laudi cedat.

§. 280.

Remedium neglectus diætæ communis.

Qui diætæ curam non habet, propterea quod ad ſimilitudinem aliorum vivere conſuevit, perpendere debet, quantum bonum ſit ſanitas, quantum malum ſint morbi, quam facilis ſit error in diæta commiſſus, & quanto periculo ſe exponat. Qui enim perpendit, quantum bonum ſit ſanitas, quantum malum ſint morbi

(§. 251.

(§. 251. *& seqq.*); is nihil magis in votis habere potest, quam ut sit sanus, atque ab omni morbo maneat immunis (§. 891. *Psych. empir.*). Quamobrem cum temperanter vivere & diætam observare debeat, qui sanitatem conservare vult (§. 199.); voluntas quoque ad temperanter vivendum & diætam servandum determinatur. Quodsi ergo porro novit, quam difficile sit de salubritate cibi ac potus & quantitate justa judicium (§. 203.), & quam sollicita requiratur observatio quoad res ceteras non naturales (§. 216. *& seqq.*); quanta cura sit necessaria, ne in diæta aberres (§. 418. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter quam facile in ea committatur error, agnoscet. Enimvero si omnem curam abjicit, sanitatem in totum fortunæ committit, contentus se non facere, nisi quod alios facere videt, cum certus esse nequeat, utrum sanitatem sit conservaturus, an jacturam ejus culpa sua facturus, ut in morbum incidat, quam evitare poterat, periculo morborum sese exponit. Quodsi ergo vi demonstratorum perpendit, quanto periculo se exponat, quando errrorem in diæta committit; quin errores istos aversetur fieri non potest (§. 907. *Psych. empir.*). Agnoscet igitur, quam absurdum sit, nullam diætæ habere curam, sed vivere ad similitudinem aliorum, ideoque agnita curæ hujus necessitate, exemplo aliorum minime contentus eam diætæ habebit.

Neglectus curæ, quæ diætæ habenda, non aliam causam agnoscit, quam quod non perpendantur ea, quæ perpendenda urget propositio præsens. Quodsi ergo singula satis considerentur, causa neglectus tollitur, ideoque eidem medemur. Patet autem ex anterioribus, quam multa consideranda sint, si singula, quæ præcipiuntur, expendenda sint: id quod bene notandum ad præscindendas inanes objectiones contra efficaciam remedii a nobis præscripti.

§. 281.

§. 281.

De falsa hypothesi origenis morborum.

Qui sibi persuadent, morbos a Deo hominibus immitti per modum pœnarum positivarum, diætam parum curant. Qui enim sibi persuadent morbos a Deo hominibus immitti per modum pœnarum positivarum, cum pœnæ positivæ cum actionibus humanis connectantur voluntate libera legislatoris, non vero ex iisdem per se sequantur (§. 307. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ex erroribus in diæta commissis ea necessario consequi, seu esse eorundem effectum non agnoscunt. Quamobrem quoque putant, sanitatis suæ conservationem nullo modo a se pendere, sed unice ab absoluta Dei voluntate, prouti finibus a se intentis convenire is judicaverit, ut hic homo nunc hoc, vel isto morbo affligatur. Immo cum non agnoscant, Deum homini providere per nexum rerum in hoc universo (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), sapientia & bonitate ipsius constitutum (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*); in eam opinionem delabuntur, quasi Deus immediate efficiat, ut cibus ac potus nobis sit salubris, aut insalubris, & ne res ceteræ non naturales nobis noceant, vel non noceant. Quamobrem curam diætæ habendam supervacaneam esse arbitrantur, aut eam saltem ad vitationem excessus nimii in capiendo cibo atque potu restringunt, cujus effectus statim manifestus est. Qui igitur sibi persuadent, morbos a Deo immitti per modum pœnarum positivarum, diætam parum curant.

Quando dicitur, morbos a Deo immitti per modum pœnarum positivarum, non attendendus est finis, ob quem a Deo immittuntur, an scilicet, ut ægrotus puniatur ob peccata commissa, an vero ut saluti ipsius quomodocunque consulatur. Pœnæ igitur notionem a morbo jam removemus, licet alias jam ostenderimus, morbos vitio diætæ contractos, quamvis culpæ hominis sint tribuendi, hoc tamen non obstan-

te recte haberi pro pœnis divinis (§. 305. *part. 1. Phil. pract. univ.*). In præsente propositione redarguitur error eorum, qui effectus causarum secundarum quasi arbitrarios faciunt, ut a Deo determinentur hominum causa, prouti visum ipsi fuerit pro datis circumstantiis. Errorem hunc multorum obsedisse mentem, experientia docet, et a multis tacite eundem foveri, ex factis ipsorum colligitur. Nec ignota sunt dogmata, quæ ex hoc errore fluunt, & quæ illorum defensores saltim tacite supponunt. Falsa ista opinio, sive expresse defendatur, sive tacite irrepat in mentem, omnem attentionem a diæta avertit, ut nulla cogitatio de ea mentem subeat, sicque omnis cura eidem habenda prorsus cesset, non obstante bona voluntate, quam quis habet.

§. 282.

Remedium adversus neglectum diætæ ex hypothesi falsa de origine morborum ortum.

Si quis diætam parum curat, quia sibi persuadet, morbos a Deo hominibus immitti per modum pœnarum positivarum; is non modo convincendus, aut ad veritatem usque persuadendus, Deum rebus in hoc universo providere per nexum rerum essentiæ ac naturæ suæ convenienter agentium, verum etiam a posteriori docendus, quod homines diætæ vitio incidant in morbos, qui servata diæta evitantur. Qui enim sibi persuadent, morbos a Deo immitti hominibus per modum pœnarum positivarum, aut causas secundas prorsus removent, aut eas immediate ad agendum determinari existimant, aut denique effectus earum pro arbitrio Dei modificari opinantur. Falsa igitur ipsorum opinio nititur opinione falsa alia de providentia divina, nimirum quod non agnoscatur, Deum nobis providere per nexum rerum in hoc universo, & res in universo inter se connexas agere essentiæ suæ convenienter, consequenter non alios esse posse ipsarum effectus, quam quos producunt (§. 927. *part. 1. Theol. nat.* & §. 511. *Cosmol.*). Quodsi ergo quis diætam

diætam parum curat, quia sibi persuadet morbos a Deo hominibus immitti per modum pœnarum positivarum, error iste ipsi eximitur, si convincitur, aut ad veritatem usque persuadetur, Deum rebus in hoc universo providere per nexum rerum essentiæ atque naturæ suæ convenienter agentium. Quoniam vero exempla nos convincunt eorum, quæ docentur (§. 269. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & cognitionem vivam faciunt (§. 273. *part. 2. Phil. pract. univ.*); falsæ opinioni, ne noceat diætæ, vis detrahenda est per exempla eorum, quos diætæ vitio in morbos incidisse in dubium vocari nequit.

Modum, quo Deus providet rebus in hoc universo, non omnes facile capiunt, quia multa tanquam certa præsupponuntur, antequam ejus convincamur. Quamobrem non adeo facile est, ut hoc impedimentum diætæ servandæ, de quo agit propositio præsens, tollatur. Maxima igitur fiducia collocanda est in exemplis manifestis, ut negari minime possit, morbos diætæ vitio fuisse contractos, aut a morbis immunes extitisse, qui vitium in diæta non commiserunt. Vide, quæ supra de Germanis antiquis annotavimus (*not.* §. 253.).

§. 283.

De præjudicio adversus temperantiam a longævitate intemperantium derivato.

Si quis sibi persuadet, diætæ curam superfluam esse, quia non desunt exempla hominum longævorum, qui intemperanter vixerunt & indies sese vino ingurgitarunt, cum ex adverso alii, qui sollicitam admodum diætæ curam habuerunt, in optimo ætatis flore vitam cum morte commutarint; is perpendere debet, quod ob corporis constitutionem ad majorem ætatem pervenissent, nec tot morbis obnoxii fuissent, quibus subinde laborarunt, immo in senectute majorem corporis vigorem habuissent, nisi intemperantiæ ac ebrietati se devovissent, ex adverso autem illi, qui temperanter vixerunt & præmatura morte

extincti fuerunt, ob constitutionem corporis minus firmam adhuc citius diem supremum obituri fuissent, aut pluribus morbis obnoxii facti, nisi temperanter vixissent. Considerandum praeterea est, non subsistendum esse in cibo ac potu, sed perpendendas quoque esse res ceteras non naturales, quae per accidens sanitati vel profuerunt, vel nocuerunt. Imprimis autem probe perpendendum, quod illi, qui ultra annum nonagesimum, vel centesimum vitam protraxerunt, temperanter & absque curis animum inquietantibus vixerint, ac plerumque per omnem vitam morbo nullo laboraverint. Diversas esse constitutiones corporum, ita ut unum idemque uni magis noceat, quam alteri, in vulgus notum est. Nec minus notum est dari morbos, ad quorum unum alius, ad alium vero alius suscipiendum magis dispositus, ita ut uni morbus sit funestus, alius vero morbo saltem excrucietur.. Similiter constat, magnam esse differentiam inter senectutem vegetam & placidam atque inter senectutem infestam & inertem, majorem vero adhuc deprehendi in varietate rerum non naturalium, quarum omnium simul habendam esse rationem in sanitate tuenda ex superioribus constat. Quodsi igitur aetatem, ad quam perveniunt temperanter & intemperanter viventes, inter se conferre volueris, necesse est, ut utrobique singula, de quibus modo diximus, eadem sint: quod cum non facile fieri possit, quia nobis singula explorata non sunt, judicium deproperatur, quando ex aetate intemperanter viventium infertur, ut diaetae cura habeatur supervacaneum esse. Quamobrem ne hac opinione nobis imponentes curam omnem abjiciamus, ea probe perpendenda sunt, quae in propositione praesente inculcantur. Quoniam vero fieri non potest, ut opinio praejudicata, qua quis intemperantiae suae patrocinatur, evidenter refutetur, quia omnia ista, quae

quæ ad judicium firmum ferendum requiruntur vi eorum, quæ modo enumeravimus, minime cognita atque perſpecta ſunt; ideo conſultiſſimum eſt, ut attentionem omnem convertamus in eos, qui præ ceteris longævi dici merentur, & ex quorum vitæ genere & aliis, quæ ſubinde commemorantur, circumſtantiis, ſaltem probabiliter colliguntur, quæ vitam longam fecerunt.

Negari haud quaquam poteſt, dari exempla nonnullorum, qui omnem ætatem crapula conſumſerunt, nec a vaga libidine ſibi temperarunt, hoc tamen non obſtante fato non ante functos fuiſſe, quam ultra annos octoginta vivendo attigiſſent. Mihi ipſi nota ſunt exempla, ad quæ tamen ut provocemus opus non eſt, cum, quod ultro conceditur, id a nobis confirmari opus non ſit. Novimus vero etiam, qualis fuerit eorum ſenecta, quot tormentis eos excruciaverit podagra & quantum mens imminuta fuerit, ut vix dubitem fore haud paucos, qui iſtiusmodi vitæ mortem ſint prælaturi: id quod exemplo ſine omni exceptione confirmare poteramus, niſi exempla iſtiusmodi forent odioſa. Optandum vero foret, ut vita hominum longævorum, qui ultra annos nonaginta & centum vixerunt, accuratius deſcriberetur, nec tantum numerus annorum in novellis hodie ubivis locorum uſitatis indicaretur, quantum nimirum ſufficit ad conſtitutionem corporis & influxum rerum non naturalium in ſanitatem cognoſcendum. Iſtiusmodi enim biographiæ majorem in Philoſophia morali uſum haberent & humano generi magis prodeſſent, quam multorum eruditorum, aut perſonarum illuſtrium. Quoniam vero conſtat, homines plerumque eſſe plebejos, quibus ea felicitas contingit, ut tam inſolitam ætatem vivendo attingant; corporis conſtitutio, temperantia & animus curis vacuus maxima ſaltem probabilitate inde colligitur: id quod pro præſenti inſtituto ſufficere poteſt, ubi probabilius minus probabili præferendum.

§. 284.

De salutari temperantiæ effectu dubitante.

Si quis in dubitationem adducitur, utrum temperantia ad vitam longam faciat & morbos arceat, nec ne, quia opponuntur exempla intemperanter viventium, itidemque temperantiam colentium in contrarium; is perpendere debet tutius esse temperanter, quam intemperanter vivere. Temperantiam sanitati non nocere, nec morborum causam esse, nemo non fateri cogitur, consequenter pro certo habendum, temperanter viventem morborum ac mortis periculo se non exponere, propterea quod temperans est. Ast si in medium afferantur exempla intemperantium, qui diu vixerunt, nec pluribus morbis obnoxii fuerunt quam alii ab intemperantia alieni, saltem non æque intemperantes, vel etiam exempla temperanter viventium, qui in flore ætatis extincti sunt, saltem dubitatur, num temperantia vitam longam faciat & adversus morbos præsidium esse possit. Temperanter igitur vivere omni periculo vacat; ab intemperantia autem in casu dubitationis non abest metus mortis & morborum, consequenter si dubitans intemperanter vivit, sanitatem ac vitam aleæ committit. Cum vero sanitas bonum longe maximum sit (§. 251.), vitaque prorsus inæstimabilis, cujus amor (§. 185.), sicuti ex adverso horror mortis homini naturalis (§. 186.); quamvis ex dubitationum fluctibus emergere nequit animus, tutius tamen est temperanter vivere, quia sanitati ac vitæ non noces, quam intemperanter, ut sit verendum, ne noceas. Quoniam itaque nemo non fatetur, in casu dubio eligendum esse id, quod est tutius; ne dubitatio de vita temperantiæ studio conservanda & sanitate tuenda animum a temperantia avertat, & in intemperantia retineat, probe perpendendum est tutius esse, ut vivamus temperanter, quam intemperanter.

Quod

Quod ſapientiæ ſit, in caſu dubio præferre quod eſt tutius, in confeſſo eſt apud omnes. Id igitur concedendum eſt maxime in rebus magni momenti & quando immunitas a periculo opponitur metui periculi. Quamobrem cum difficile ſit perſuadere plerisque omnibus, qui intemperantia delectantur, quantas ſanitati ac ipſi vitæ inſidias ſtruant; nil reſtat, quam ut admoneantur ejus, quod in caſu dubio faciendum eſſe ipſimet diffiteri nequeunt. Ubi enim certitudo deficit, ſtandum eſt probabilibus, & quando in hisce ex dubitationum fluctibus emergere non potes, illud utique eligendum, quod periculo omni vacat. Sed uberior diſcuſſio ad doctrinam de cauſis dubiis pertinet, de quibus agere in præſenti non eſt inſtituti noſtri. Quamvis vero quæ de electione partis tutioris in caſu dubio dicta ſunt rationi adeo conveniant, ut aſſenſum nemo facile iis denegaverit, in caſu tamen præſenti renititur voluptas, quæ intemperantiam ſuadet (§. 257.). Quamobrem ut difficultas, quæ faceſſit, tollatur, ea ſuo pretio æſtimanda, quatenus tranſitoria eſt (§. 260.), cum jam in dubio relinquatur, utrum ſit etiam nocua, nec ne, & oſtendendum, quomodo temperans cibo ac potu ita frui poſſit, ut animus voluptate infinities majore perfundatur, quam quæ ex ſapore cibi ac potus percipitur (§. 270.).

§. 285.

De ſtultitia intemperantis, etiamſi hæſitet de ſalutari effectu temperantiæ.

Quoniam temperanter vivere tutius eſt, quam vivere intemperanter, etiamſi dubites, num temperantia ad vitam longam quidpiam conferat & adverſus morbos præſidium ſit (§. 284.), ſapientiæ autem eſt & rationi maxime conforme, ut in caſu dubio eligatur quod tutius (*not.* §. *cit.*); *qui de ſalutari effectu temperantiæ hæſitans intemperanter vivere mavult, quam temperanter*, cum de mediis vitam & ſanitatem conſervandi per præcipitantiam ſtatuat, *ſtultus eſt* (§. 458. *part. 1. Eth.*), *& id eligit, quod a ratione maxime alienum.*

Oſten-

Oſtendimus jam ſuperius intemperantem ſtultum eſſe & intemperantiam a ratione maxime alienam, quatenus intemperantia in ſe ſpectatur (§. 263.), hic vero idem evincitur in caſu particulari, quando quis de ſalutari effectu temperantiæ dubitat, ut appareat, dubitationem eum a ſtultitia & irrationabilitate non abſolvere. Neque eam imminuit voluptas intemperantiam ſuadens (§. 257.), ſi vel maxime in cenſum veniat. Etenim tum voluptas ex cibi ac potus ſapore percepta comparanda eſt cum ſanitate & vita. Quando igitur in dubio ſtatuendum, ſpes fruendi voluptate iſta conferenda eſt cum metu jacturam ſanitatis, aut vitæ ipſius faciendi. Notum vero eſt, ſpem emolumenti exigui cedere damno ingenti. Contrarium igitur qui facit, ſtultus eſt & irrationalis.

§. 286.

De eo, qui vitam voluptuoſam brevem præfert longæ, quæ voluptatibus corporis privatur.

Si quis vitam brevem, qua voluptatibus corporis indulgere datur, longæ iisdem carenti præfert, ideoque intemperanter, quam temperanter vivere mavult, ei repræſentanda ſunt morborum incommoda, idemque exemplis convincendus, quod morte inſtante aliter ſit ſenſurus, additis rationibus particularibus, quas cujusvis conditio ſuppeditat. Qui vitam brevem, qua voluptatibus corporis indulgere datur, longæ iisdem carenti præfert, felicitatem æſtimat ex perceptionibus jucundis, præſertim iis, quæ ſenſum hilarant, ideoque putat, melius eſſe, ut non diu vivamus, felices vero ſimus, quam ut vivamus diu ac felicitate careamus. Quodſi ergo quis hac opinione ad intemperantiam ſe ſeduci patitur, cum intemperantia plurimorum morborum cauſa ſit, omnia illa incommoda, quæ morbi hominibus conciliant, repræſentanda ſunt & cum voluptate ex ſapore cibi ac potus percepta pretio ſuo æſtimata (§. 260.) conferenda, ut quam nocua ſit voluptas iſta intelligatur (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conſequenter agnoſcatur, eam

eam non esse tantam, ut tot tædiis atque molestiis, quæ inde consequuntur, eandem luere velimus. Demto igitur errore, quod voluptates corporis vitam faciunt beatam, nec intemperans vitam brevem ob voluptates corporis præferet longæ, qua iisdem carere cogitur. Quodsi igitur porro perpendat, quod de vitæ jactura aliter sentire solent homines, morte instante, quam quando vitam vili pendunt, quamdiu periculum morbis non metuitur; se judicium de vita voluptuosa brevi vitæ longæ, sed voluptatibus corporis carenti præferenda deproperare intelliget. Mente igitur mutata consultius judicabit vitare intemperantiam, ne sero nimis pœniteat. Et quoniam in emendando appetitu nihil omittendum, quod ad persuadendum contrarium prodesse potest, nec negligendæ sunt rationes particulares, quas cujusvis conditio suppeditat, veluti quod mors immatura detrimentum afferat liberis nondum educatis, præsertim cum constet, haud raro rationem quandam particularem a conditione personæ desumtam efficacius movere voluntatem, quam alias ex ipsa re petitas. Patet itaque, si quis intemperanter vivit, propterea quod putat vitam brevem voluptuosam præferendam esse longæ voluptatibus corporis vacuæ, ea ipsi repræsentanda esse, quæ in propositione urgentur, ut errore, quo mens imbuta est, agnito animum mutet.

Qui felicitatem hominis in voluptatibus corporis consistere arbitrantur, se mundo frui dicunt, si sensus cibo præsertim ac potu hilarant, quasi propterea in hoc mundo locum obtinuerint, ut mundo fruantur, suo nimirum sensu. Quamobrem non est quod miremur, si vitam parum curent, quæ voluptatum corporis expers, pretium eidem ex his decernentes. Hypothesi ergo ipsorum convenit, ut vita brevis,

qua voluptatibus corporis indulgere datur, præferatur vitæ longæ harum voluptatum experti. Aſt dum ita ſtatuunt, de morte minime cogitant, aut ſaltem quid ſibi mors velit minime perpendunt. Perverſa hæc opinio maxime convenit hypotheſi Materialiſtarum noſtri temporis, qui deſtructa corporis machina hominem in nihilum converti arbitrantur, ut non habeat, quod poſt mortem ſperet. Quemadmodum vero falſis opinionibus ſi non ſemper expreſſe, tacite tamen inſunt contradictiones, ita quoque ſententia de vita brevi intemperantis vitæ longæ temperantis præferenda illorum hypotheſi contradicit. Quodſi enim felices ſint, ſi voluptatibus corporis fruuntur ſenſum hilarantes, infelices vero, ſi iisdem carere coguntur; maxime conſentaneum opinioni erat omnem navare operam, ut voluptate iſta diu fruantur, conſequenter ut diu vivant. Nulla eſt exceptio accuſare naturam novercam, quaſi felicitatem homini invideat, cujus appetitum eidem indidit: delectationes enim ſenſuales eo vividius ſenſum efficiunt, quo rarior earundem uſus. Rariorem vero & moderatum uſum exigit temperantia, quæ vitam longam facit, ceteris rebus non naturalibus faventibus, quatenus earum uſus poteſtati noſtræ non ſubjacet, ut ideo temperantiam ac ſollicitam omnis diætæ obſervationem commendet ipſa illorum hypotheſis, modo in luce meridiana non cæcutirent, rationis uſu ſepoſito in ſenſuum uſu acquieſcentes. Quodſi vero mortis periculum imminet, mors nemini acerbior quam illis, qui ſeſe ideo vivere putant, ut ſenſus hilarent, præſertim ſi mortem omni felicitate, quam inhiat appetitus inſatiabiliter, ſe privare putant, qua frui poterant, ſiquidem diutius vivere ipſis contigiſſet. Non deſunt exempla horroris, quem mors incuſſit, pſeudophiloſophis iſtiusmodi, cum e vita eſſet migrandum, dum vix ad eam ætatem pervenerant, quæ florem ejus conſtituere unanimi conſenſu cenſetur. Abſit itaque ut exiſtimes, te in articulo mortis de brevitate vitæ tam benigne judicaturum, quemadmodum pronuncias, quamdiu mors tibi metuenda non videtur.

tur. Acerbitatem vero mortis utique haud parum auget, si quis sibi fuerit conscius, quod culpa sua mortem sibi acceleravit, & jam damnantem audias voluptatem, ob quam vitam brevem longæ præferendam esse contendebat. Tantum mutatus ab illo.

§. 287.

Qui decorum in edendo & bibendo observare vult ad omnes actiones animum attendere debet, quæ ad cibum ac potum capiendum, cibum masticandum, utrumque deglutiendum requiruntur, easque ita determinare, ut rationem convenientiæ a temperantia reddere possit. *Quomodo decorum in capiendo cibo & potu observetur.* Qui enim ad omnes actiones animum attendit, quæ ad cibum ac potum capiendum, cibum masticandum & utrumque deglutiendum requiruntur, cum cibus atque potus in ventriculum sit ingerendus, quando edimus & bibimus, omnes actiones ministras, sine quibus edere ac bibere nequit, cognoscit (§. 427. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quodsi ergo hasce actiones singulas ita determinet, ut ratio convenientiæ a temperantia reddi possit, omnes actiones ministræ in edendo ac bibendo temperantiæ convenienter determinantur. Quamobrem cum actiones ministræ decoræ sint, si temperantiæ conveniunt (§. 443. *part.* 1. *Jur. nat.*), ast indecoræ, quæ eidem disconveniunt (§. 444. *part.* 1. *Jur. nat.*); qui decorum in edendo & bibendo observare vult, ad actiones omnes animum attendere debet, quæ ad cibum ac potum capiendum, cibum masticandum & utrumque deglutiendum requiruntur.

Propositio præsens docet modum discernendi actiones decoras ab indecoris in edendo & bibendo, quales urget ipsa lex naturæ (§. 203. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Agitur autem hic de decoro naturali, non arbitrario, quod moribus introductum: hoc enim certam normam non habet, quemadmodum

 illud,

illud, quod rationem convenientiæ in ipsa virtute agnoscit, ad quam actiones ministræ accedunt. Fieri equidem potest, ut decorum, quod moribus observatur, cum naturali conveniat; sed tum pro naturali habendum, cui mores non contradicunt. Et profecto qui virtutem familiarem experitur, ei virtus ipsa, quamvis de eo non cogitet, actiones decoras naturaliter insinuat, appetitu, qui moderatur actionem, quæ virtutis est, moderante quoque actiones ministras, nisi perversa consuetudine eas aliter determinare adsueveris, antequam virtutis habitum fueris consecutus, aut nisi ex accidente influant causæ quædam eas modificantes, vel etiam culpa quædam accedat. Propositio præsens itaque docet, quomodo procedendum sit, si decorum in edendo & bibendo observandum investigare volueris, ut exactam ejus theoriam condas. Præsupponuntur autem hic, quæ de decoro & indecoro naturali in genere demonstravimus (§. 427. *& seqq. part. 1. Jur. nat.*), & unde principium generale de decoro in edendo & bibendo observando deduximus (§. 441. *part. 1. Jur. nat.*). Postquam vero nobis innotuit, quænam actiones sint decoræ, quænam indecoræ, propositio præsens hunc habet usum, ut earum meminerimus, dum iisdem adsuescere volumus, ne nobis parum consciis irrepat contraria. Quando enim habitum acquisivimus, actiones singulæ quasi sua sponte componuntur ad normam decori, nec opus est, ut sigillatim expendantur, quemadmodum obtinet in omni casu, in quo ex habitu agimus. Dedimus jam exempla, cum principium generale de decoro in edendo & bibendo observando explicaremus (*not.* §. 441. *part. 1. Jur. nat.*), quæ videri possunt. Et quoniam ea satis ostendunt, quomodo in ceteris sit progrediendum; nostrum quoque in præsenti esse non existimamus theoriam completam decori naturalis in edendo & bibendo observandi condere, cum nobis potissimum propositum sit docere, quænam virtutis sint & ad ejus culturam faciant. Quamobrem saltem adhuc addimus propositionem sequentem, ut manifestior evadat decori cum virtute concentus.

§. 288.

§. 288.

Quoniam decorum naturale in edendo & bibendo observaturus actiones singulas ad edendum & bibendum requisitas ita determinare debet, ut ratio convenientiæ a temperantia reddi possit (§. 287.), temperans autem cibum ac potum justa quantitate capit (§. 405. *part. 1. Jur. nat.*), quanta nimirum corpori conservando sufficit (§. 405. *part. 1. Jur. nat.*), non vero solius voluptatis percipiendæ causa (§. 412. *part. 1. Jur. nat.*); *ut indecorum in edendo & bibendo vitetur, decorum observetur, actiones ad bibendum & edendum requisitæ tales esse debent, ut appetitum moderatum, non vero aviditatem ad cibum & potum; animum contentum & tranquillum, non vero oblectamentum insatiabile indicent.* *Idem specialius expenditur.*

Temperantia tanquam virtus habitus voluntatis est: actio igitur temperantis interna est & in appetitione cibi ac potus consistit. Hæc recta est, si cibus & potus appetitur sanitatis conservandæ, non solius voluptatis percipiendæ causa, ideoque salubris justa quantitate (§. 397. *part. 1. Jur. nat.*). Actiones autem ministræ sunt externæ, quibus appetitioni satisfit, & quæ pertinent vel ad cibi ac potus ingestionem in os, vel ad cibi manducationem, vel denique ad deglutitionem. Hisce nimirum factis desiderium animæ fuit expletum. Ut decorum spectetur in iisdem, necesse est ut ex iis colligi possit, edentem ac bibentem esse temperantem, ideoque sunt instar signorum temperantiæ (§. 952. *Ontol.*). Sunt autem temperantiæ signum, si inde appareat, cibum ac potum non appeti solius voluptatis percipiendæ, sed sanitatis conservandæ causa. Atque ideo indicare debent moderationem appetitus, quæ non fert aviditatem, & animum contentum atque tranquillum, cui repugnat oblectamentum insatiabile. Nimia nimirum aviditas & oblectamentum insatiabile voluptatis cupiditatem loquuntur. Actio recta requirit consensum exter-

næ cum interna. Quamobrem non sufficit, ut in rectitudine quoad internam nihil desideretur; sed externa quoque eidem ex asse convenire debet. Quæ hic de temperantia dicuntur, facile applicantur ad virtutem aliam quamcunque, mutatis mutandis.

§. 289.

De vitando neglectu conservationis integritatis organorum corporis.

Ne in cura conservandi integritatem membrorum simus negligentes; perpendendus est usus singulorum membrorum corporis. Quodsi enim perpendamus usum singulorum membrorum corporis, cum eodem carere cogamur, si vel jacturam membri facimus, vel id ad eum usum, quem habere debet, ineptum reddatur, quanti intersit, ut integritatem singulorum membrorum corporis conservemus, inde patet, nec minus liquet, quantum damnum nobis detur & quam misera sit conditio nostra, si ea non conservetur. Quamobrem cum repræsentatio boni sit motivum voluntatis, repræsentatio vero mali motivum noluntatis (§. 889. *Psych. empir.*); si quis serio perpendit usum singulorum membrorum corporis, ad curam conservationi eorundem habendam impellitur. Ne igitur in ea conservanda negligentem se præbeat, usus membrorum singulorum corporis perpendendus est (§. 750. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

Nemo hominum est, qui non membra singula corporis ad usum suum apta habere malit, quam usu isto carere. Quodsi ergo animum ad eundem advertamus, fieri non potest, quin membrorum integritas nobis sit cara, & usus eandem nobis commendet. Quemadmodum vero contingit, ut, quamdiu sanitate fruimur, nulla cogitatio de ea subeat mentem, nec quantum ea sit bonum agnoscatur, ita etiam de usu membrorum corporis non cogitamus, quamdiu ea integra sunt, ut iis uti possimus, sicuti occasio exigit. Ut igitur integritas

tas membrorum corporis nobis non ſit cara, nec de ea conſervanda ſolliciti ſimus, conſequenter negligentia noſtra haud raro vel jacturam eorundem faciamus, vel ipſorum uſu privemur, cauſa alia non eſt, quam ut de uſu eorum non cogitemus, nec quantum bonum ſit ſingulorum integritas. Quamobrem patet, quam neceſſe ſit, ut uſum ſingulorum nobis cognitum atque perſpectum reddamus, & quoties aliquo membro utendum eſt, excitetur cogitatio de utilitate ejus, ſicque circumſpectus efficiatur ejus uſus.

§. 290.

Quomodo uſus membrorum corporis intime perſpiciatur.

Quoniam curam conſervandi integritatem membrorum corporis minime necturus perpendere debet uſum ſingulorum (§. 289.), perpendere autem eum nequit, niſi qui eundem cognoſcit, quod per ſe patet; *curam conſervandi integritatem membrorum corporis minime neglecturus, omnem dare debet operam, ut eum intime perſpiciat*, conſequenter *quoties membro aliquo utimur, ad uſum ejus animum attendere debemus, ſimulque perpendere, quod facta jactura membri, vel integritate ipſius quomodocunque læſa, eo carere cogamur &, quando videmus alios, qui vel jacturam alicujus membri fecerunt, aut id ad uſum ſuum minus aptum experiuntur, conſideremus, quam miſera ſit eorum conditio. Inprimis autem maxime conſultum eſt, ut expendamus ea, quæ ex carentia uſus pro ſtatu noſtro conſequuntur*, ut nimirum ejus neceſſitas & utilitas ex parte noſtra agnoſcatur, cum miſeria propria nos propius tangat, quam aliena.

Uſus membrorum corporis omnium optime ac facillime cognoſcitur a poſteriori, quando ſcilicet vel nos iisdem actu utimur, vel alios iisdem uti videmus. Et quoniam intimius perſpicitur, quanti æſtimandus ſit ex eo, quod uſu iſto conſequimur, & quod obtinere non poteramus, ſi eodem deſtitueremur; huc quoque attendendus eſt animus. Ita nimirum

mirum certam usus cognitionem acquiremus, nec de ejus utilitate ulla supererit dubitatio (§. 273. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Domestica experientia ad usum membrorum corporis cognoscendum maxime necessaria, quoniam is variat pro diversa hominum conditione: quamobrem quoque consultum est, ut, quando usum in aliis deficere observamus, sedulo inquiramus, qualis foret conditio nostra, si nos eodem defectu laboraremus. Pertinet hoc ad cognitionem sui, cujus non contemnenda pars est, & usus membrorum corporis sub dispositionibus facultatis locomotivæ supra comprehendimus (§. 9.).

§. 291.

Quomodo cura integritati membrorum corporis habeatur.

Si quis integritatem membrorum corporis conservare voluerit, casus cognoscere debet, in quibus damnum iisdem inferri potest, & in omni eorum usu perpendere, quodnam damnum inferri possit. Quodsi enim cognoscamus casus, in quibus damnum quoddam membris corporis inferri potest, nobis exploratum est, quanam de causa jacturam membri facere possimus, vel id ad usum suum ineptum efficiatur. Quodsi ergo in usu ejus perpendamus, quodnam damnum eidem inferri possit, inde intelligimus, quomodo nobis cavere debeamus, ne in id incidamus, sicque jacturam ejus, aut depravationem vitare studeamus. Quamobrem cum integritas membrorum conservetur, si præcaveatur, ne ea destruantur, aut depraventur; si quis eam conservare voluerit, cognoscere debet casus, in quibus damnum inferri potest membris corporis, & in eorum usu perpendere, quodnam damnum hic & nunc, pro datis nimirum circumstantiis, inferri possit.

Pertinent huc vulnera, rupturæ, fracturæ, luxationes, quibus partes læsæ destruuntur ac depravantur, immo haud raro majora mala procreantur (§. 736. 737. *part. 1. Jur. nat.*).

nat.). Quoniam vero tam vulnera, quam rupturæ, fracturæ & luxationes morbis accenſentur (§. 738. *part.* 1. *Jur. nat.*); quæ de morbis in ſuperioribus dicta ſunt, ad has quoque corporis læſiones applicanda. Huc vero etiam pertinet depravatio organorum ſenſoriorum per violentum eorum uſum, qualia ſunt oculorum vitia optica abuſu contracta, veluti ſi in luce crepuſculari legere ſolemus ſcripturam minutam, aut ad minima, oculorum aciem effugientia, ſpectandum viſum in nimium intendere conamur. Etenim non modo in organorum ſenſoriorum, verum etiam ceterorum valet iſtud pervulgatum, omne nimium, ſeu violentum naturæ inimicum eſſe. Ad uſum moralem ſufficit, ſi quod nimium eſt & cauſæ organa depravantes a poſteriori cognoſcantur, ut ideo ſeduli ſimus in obſervando, ex caſu alieno diſcentes quid ſit vitandum. Phyſici vero eſt ea tradere, quæ ad cognitionem a priori ſpectant. Cum tamen jam alias oſtenderimus, quantum valeat perpetuum rationis & experientiæ connubium; qui ultra vulgus ſapere poteſt, cui magis ſenſuum, quam rationis uſus conceſſus eſt, cognitionem a priori, modo certa haberi poſſit, cum cognitione a poſteriori recte copulat. Non ſpectatores otioſi eſſe debemus in hoc univerſo, ſed omnia, quæ obſervamus, ad nos applicare & in uſum noſtrum convertere tenemur. Ita demum perſonam hominis agimus, cui facultates non fruſtra datæ ſunt, ſed qui eas impendere debet in ſui conſervationem atque perfectionem, ut fruatur felicitate tam privativa, quam poſitiva, cujus particeps fieri poteſt. Abſit igitur, ut exiſtimes nos injungere homini nimiam in agendo ſcrupuloſitatem, quam ægre obſervare poſſit. Quamvis enim non diffiteor, id initio moleſtum accidere; moleſtiam tamen tollit conſuetudo, & attentio ad agendum afferenda nullum negotium affert adſuetis. Hæc ipſa vero attentio, quæ niſi præviis obſervationibus neceſſariis afferri nequit, non ſolum requiritur ad recte agendum; verum etiam eandem urget ipſa ſalus noſtra, cui maxime convenit, ut omnia damna, quæ corpori aut membris

ejus inferri & facultatem locomotivam quocunque modo imminuere possunt, sedulo aversemur. Multo plura quoad rectitudinem actionum tam physice, quam moraliter spectatam ab homine præstari possunt, quam vulgo putatur, modo vincamus molestiam, quam in habitu recte agendi acquirendo sentimus. Vinceretur autem ea facillime, ut pro nulla habenda foret, si a teneris ungviculis ad recte agendum ab educatoribus adduceremur & consuetudinem observandi & observationes ad nos relatas in usum nostrum convertendi contraheremus. Tum enim prorsus evanesceret objectio, quod non suppetat otium ad talia perpendenda, nec tantam in agendo observari posse scrupulositatem, quæ actionem nimis retardaret. Imputamus homini culpam, si quis casus funestus contingit, quam culpa quædam progressa est, admodum acuti in pervidendis nævis aliorum. Ast culpa ista evitari non poterat, nisi ea cura impensa, quam in propositione præsente injungimus. Sed quamdiu nexus veritatum non perspicitur, qui nonnisi in systemate veri nominis perspici potest; non est quod miremur, adeo contradictoria esse hominum judicia diverso tempore lata.

§. 292.

De stimulo naturali vitandi læsiones & depravationes membrorum corporis.

Dolor, qui in læsione membri percipitur, & sensus molestus, qui comitatur usum organi alicujus violentum, vel nimium, stimulus naturalis est, ut illi medelam afferre ac in posterum eandem cavere, hunc vero vitare studeamus. Quando enim dolorem ex læsione membri alicujus percipimus, cum aversemur, quod nobis molestiam creat (§. 156. *part. 2. Eth.*), appetitus fertur in sublationem ejus, quod dolorem creat (102. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque dolor iste homini naturalis est (§. 511. *Cosmol.*); dolor, qui in læsione membri percipitur, stimulus naturalis est, ut ei medelam afferamus. *Quod erat primum.*

Enim-

Enimvero læsionem, quam experti sumus, ob ipsum illum dolorem, quem nobis creavit, non possumus non pro mala habere (§. 4. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum eandem aversemur (§. 907. *Psych. empir.*); dolor iste stimulus naturæ est, quo nos ad læsionem istiusmodi in posterum vitandam incitat. *Quod erat secundum.*

Quando denique sensus molestus comitatur usum organi alicujus violentum, vel nimium, natura eundem nobis repræsentat tanquam malum (§. 4. *part. 2. Eth.*), ut eum aversemur (§. 907. *Psych. empir.*). Enimvero si molestia movet facultatem aversandi, appetitus excitatur ad eam depellendam (§. 102. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum molestia depelli nequeat, nisi cessante usu, tollendo nimirum effectum sublata causa (§. 898. *Ontol.*); sensus, qui comitatur usum organi, molestus stimulus naturalis est, ut hunc vitare studeamus. *Quod erat tertium.*

Apparet etiam hinc, quantum natura ipsa provideat conservationi integritati membrorum corporis, quam adeo providam esse vidimus in avertendis aliis, quæ nobis nocent, & commendandis iis, quæ prosunt. Huc etiam pertinet, quod eodem fine vi mechanismi corporis homines observent leges Staticæ, quas ignorant, veluti cum in incessu linea directionis retrahitur in pedem alterum, uno elevato & promoto, ut interea totum corporis pondus pedi firmiter insistenti incumbat. Sensu molesto, qui comitatur usum violentum, aut nimium, natura nos admonet, eo esse abstinendum. Consilium igitur ipsius qui sequitur, depravationem organi evitat, & alia incommoda, quæ inde sequuntur. Quamvis adeo difficile sit, ut beneficio rationis depravationem membrorum corporis vitemus; ipsa tamen natura defectum rationis supplet, atque vitationem facilitat, modo monenti aures præbere velimus. Late admodum patet instinctus naturæ, nec

inutilem operam sumeret, qui eum in omni sua latitudine explicaret. Spargimus hinc inde semina, quæ ut in alienis hortis efflorescant optamus.

§. 293.

De bonitate Dei ac usu organorum corporis elucente.

Aptitudo membrorum corporis ad eos, quos habere possunt, usus, & ipse dolor ex læsione eorum percipiendus ac sensus molestus, qui comitatur usum organorum violentum, vel nimium, beneficium divinum est, & Dei bonitatem inde agnoscimus. Cum enim ratio, cur membra corporis ad eos, quos habere possunt, usus apta sint, in structura eorum contineatur (§. 278. *Cosmol.*), integra autem serventur, quamdiu nihil in structura eorundem vitiatur (§. 320. *part. 1. Jur. nat.*); organa singula tam sensoria, quam motoria ad suos usus apta sunt, quamdiu integra manent. Quamobrem cum perfectio corporis qua sentientis & se moventis tamdiu subsistat, quamdiu conservatur integritas organorum sensoriorum & motoriorum (§. 327. 334. *part. 1. Jur. nat.*); aptitudo membrorum corporis ad eos, quos habere possunt, usus corpus nostrum perfectum reddit. Enimvero cum Deo acceptum ferre teneamur, quod corpus nostrum istiusmodi organis instructum sit (§. 779. 777. *part. 1. Theol. nat.*), omnis vero actus, quo perfectio alterius gratis promovetur, beneficium sit (§. 22. *part. 4. Jur. nat.*); aptitudo membrorum corporis ad eos, quos habere possunt, usus beneficium divinum est. *Quod erat primum.*

Quoniam dolor ex læsione membrorum corporis percipiendus stimulus naturalis est ad illi medelam afferendam (§. 292.), cum aptitudine eorum ad suos, quos habere possunt, usus perfectio corporis promoveatur, *per demonstrata n. 1.* consequenter eadem sublata, vel ipso organo destructo, cor-

corpus imperfectius reddatur; is nobis a Deo, naturæ autore (§. 822. *part. 1. Theol. nat.*), datus est ad præcavendam imperfectionem corporis. Quoniam itaque omnis actus, quo perfectio corporis nostri ab alio gratis promovetur, beneficium est (§. 22. *part. 4. Jur. nat.*); ipse dolor ex læsione membrorum corporis percipiendus, quatenus nimirum stimulus est ad medelam læsioni afferendam, pro beneficio divino habendus. *Quod erat secundum.*

Similiter quia sensus molestus, qui comitatur usum violentum, vel nimium, stimulus est ad eum vitandum (§. 292), consequenter cum motu violento, vel nimio depravetur organum, vel etiam morbus, aut mors ipsa inde sequatur, pro diversitate organorum, quemadmodum experientia docet, ut ante *n. 2.* patet, sensum istum pro beneficio divino esse habendum. *Quod erat tertium.*

Denique cum tam aptitudo membrorum corporis ad suos, quos habere potest, usus, quam dolor, quatenus stimulus est ad medelam læsioni afferendam, quam sensus molestus, quo stimulamur ad usum violentum & nimium nobis nocuum vitandum, beneficia Dei sunt, *per demonstrata n. 1. 2. & 3.* consequenter bona a Deo nobis data (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*), bonitas vero Dei agnoscatur ex bonis in nos etiam per naturam collatis (§. 42. *part. 3. Eth.*); bonitas quoque Dei inde agnoscitur, quod membra corporis sint apta ad eos usus, quos habere possunt, quod dolor ex læsione eorum percipiatur, quod sensus molestus comitetur violentum, vel nimium organorum usum. *Quod erat quartum.*

Illud facile conceditur, integritatem membrorum corporis esse beneficium divinum, nec difficulter admittitur, sensum molestum, qui comitatur motum violentum, aut nimium

mium organorum, quatenus inde intelligimus ab eo esse abstinendum, beneficiis Dei tanquam autoris naturæ annumerandum esse; sed in eo forsitan hærebunt haud pauci, quod in eundem quoque censum referatur dolor ex læsione perceptus, qui cum excruciet hominem pro malo utique habendus: immo non dubito fore forsan non pauciores, qui hanc sententiam non refutandam, sed deridendam esse existimaturi sunt. Enimvero perpendant velim, Deum uti malo physico tanquam medio promovendi id, quod nobis bonum est, ideoque hoc pertinere ad directionem mali physici ad bonum finem, quæ est pars bonitatis divinæ (§. 733. *part. 1. Theol. nat.*). Dolor utique in se spectatus malum physicum est, quod naturaliter aversamur, nec Deus nobis benefacere dicitur, quod dolore nos excruciet; sed dolor induit naturam boni, quatenus inservit malo majori depellendo & simili, quo in præsenti affligimur, in posterum præcavendo. Admonet nos dolor præsentis mali, vel subinde imminentis, ut ad id depellendum excitemur. Atque hoc convenit aversationi, & per consequens naturæ humanæ, cum aversatio tendat ad aliquid depellendum (§. 250. *part. 2. Eth.*). Nec obstat, quod mala physica, quæ ex actionibus hominum necessario consequuntur, & in quorum numero sunt etiam læsiones membrorum corporis nostra culpa contractæ, recte habeantur pro pœnis divinis (§. 305. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quatenus enim pœnæ sunt emendatrices, cum ideo irrogentur, ut animus patrandi facinus mutetur (§. 1062. *part. 1. Jur. nat.*), non absurdum est, ut pœnæ quoque insit beneficium (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*). Pœnæ emendatrices habent se per modum remedii adversus morbum, quod propterea non desinit esse remedium, quia sapore ingrato ægro accidit molestum, aut non sine dolore applicari potest. Non obiter saltem inspicienda, quæ intime perspicienda.

§. 294.

§. 294.

Quoniam aptitudo membrorum corporis ad ſuos, quos habere poſſunt, uſus beneficium divinum eſt (§. 293.), beneficiarius vero obligatur benefactori ad gratias agendas (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*); *homo* quoque *Deo gratias agere debet, quod membra integra ipſi dederit & providentia ſua conſervaverit.* *De gratiis pro integritate membrorum Deo agendis.*

Ingens admodum Dei beneficium eſt, quod membra integra habeamus: quod ut agnoſcatur, utilitas ex eorum uſu percipienda probe conſideranda eſt eo, quem paulo ante indicavimus, modo (§. 290.). Si quis magnitudinem hujus beneficii penitius perſpicit, bonitatis Dei convictus, quin Deum benefactorem ſuum celebret, eidemque gratias agat, fieri non poteſt. Aſt referendum hoc beneficium eſt in numerum eorum, quæ vulgo non agnoſcuntur, tum quod longe plurimi Deum datorem omnis boni minime agnoſcant, cui tribuendum, quicquid boni vel natura habemus, vel ſtudio ac labore noſtro, aut quocunque modo alio acquiſivimus (§. 42. *part. 3. Eth.*), tum quod Deum nobis per nexum rerum providere ignorent, aut prorſus negent, ut ideo mala, conſequenter læſiones membrorum, quæ vi nexus rerum avertuntur, a Deo averſas non agnoſcant (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), quod denique in bona ſua non ſatis inquirant, ideoque iisdem non accenſeant, quæ maxime accenſenda fuerant. Pertinet utique ad notitiam ſui, ut bona noſtra norimus, nec ignoremus, cuinam ea accepta ferre debemus, ne gratitudo erga Deum deficiat, cui nos totos & res noſtras omnes debemus. Ceterum hæc gratiarum actio non modo convenit precibus matutinis & veſpertinis, verum etiam locum habet in omni membrorum corporis uſu per totum diem continuo, & excitatur mens ad eandem, ſi attentionem convertimus in utilitatem præſentem, quam uſus membrorum corporis nobis præſtat, & qua careremus, ſi uſus iſte nobis conceſſus non fuiſſet. Neque enim gratiarum actio multas verbo-

verborum ambages exigit, ſed paucis abſolvi poteſt, immo ubi adſuetus fueris pro beneficiis Deo gratias agere, ac in ſpecie pro data & conſervata membrorum integritate, ſolo motu cordis, ut dicitur, ſeu appetitus ſenſitivi abſolvitur, qui ſi in notionem diſtinctam reſolvitur gratiarum actionem verbis expreſſam prodit. Sed hoc pertinet ad ea, quæ unumquemqne in ſe experiri præſtat.

§. 295.

Motivum membris corporis recte utendi.

Similiter quia aptitudo membrorum corporis ad ſuos, quos habere poſſunt, uſus eſt beneficium divinum (§. 294.), ſi vero beneficium divinum nobis præſtitum agnoſcamus, gratitudo concitatur (§. 377. *part. 2. Eth.*), quæ tendit ad bonum bono referendum (§. 381. *part. 2. Eth.*); cum homo non habeat, quod Deo reddere poſſit, niſi voluntatem ſuam (§. 179. *part. 3. Eth.*), quam Deo dat, ſi eidem obedit (§. *cit.*), *quando agnoſcimus, aptitudinem membrorum corporis ad ſuos, quos habere poſſunt, uſus eſſe beneficium divinum, hac ipſa conſideratione compellimur, ut membris voluntati divinæ conformiter utamur*, nimirum *ad explenda officia lege naturali nobis præſcripta* (§. 225. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *abuſum vero*, qui in actionibus contrariis conſiſtit, *vitemus.*

Rectus membrorum uſus non eſt, niſi qui impenditur in actiones legi naturæ, conſequenter voluntati divinæ conformes, propter quas Deus autor naturæ nobis ea dedit & providentia ſua conſervat. Indignum beneficio ſe reddit, qui aliter utitur, quam eo fine, in quem ipſi datum eſt. Nemo bonus eſt, qui non reprehendat beneficiorum abuſum eodemque indignum judicet, qui abutitur. Quamobrem quoque indignus eſt integritate membrorum, qui iisdem abutitur, vel non utitur, quemadmodum vult Deus. Quodſi hæc perpenderent homines, puderet eos membrorum ſuorum abuſus, nec tam

tam negligentes in usu membrorum se præberent, quemadmodum indies observamus. Quoniam vero usus membrorum rectus est, qui impenditur in actiones legi naturæ convenientes, in abusum vero abit, quando ad actiones legi naturæ contrarias adhibetur; in peccatis quoque, quæ sunt actiones legi naturæ contrariæ (§. 440. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), considerandus est abusus membrorum, ut ex indignitate beneficii & cum ea conjuncta ingratitudine, aut saltem deficiente grato animo, penitius agnoscatur turpitudo peccati.

§. 296.

Motivum organis corporis recte utendi.

Si membris corporis voluntati divinæ convenienter uti velimus, perpendendum nobis est, quod non simus domini, sed saltem usuarii organorum corporis. Quoniam nimirum Deus est dominus corporis nostri (§. 379. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter singulorum organorum, ex quibus corpus componitur, nullus vero hominum dominium in corpus suum, vel ullum ejus organum habet (§. 374. *part.* 1. *Jur. nat.*), qui vero dominium habet, ei competit jus de re pro arbitrio suo disponendi (§. 959. *part.* 1. *Theol. nat.*); de usu quoque membrorum corporis non nostrum est statuere, sed Dei. Quia igitur saltem usuarii sumus organorum corporis (§. 378. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque non aliud nobis jus competit, quam iisdem utendi (§. 377. *part.* 1. *Jur. nat.*); iis aliter uti non licet, quam Deus voluerit. Quamobrem si perpendamus, nos non esse dominos, sed saltem usuarios membrorum corporis, certi sumus, nobis non aliter membris corporis uti debere, quam quomodo Deus voluerit. Quodsi ergo membris corporis voluntati divinæ convenienter uti velimus, perpendendum nobis est, quod non simus domini, sed saltem usuarii membrorum corporis.

Omne jus usuarii metiendum est ex voluntate domini, qui id concessit (§. 1520. *part. 5. Jur. nat.*). Domini est determinare, qualis esse debeat usus, nec ultra eum, quem tibi concedit, alium arrogare potes, nisi in jus domini involare velis. Contra jus domini est omnis usus voluntati domini contrarius, ideoque sine injuria in dominum fieri nequit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hinc patet turpitudo abusus organorum corporis, si quis nimirum iisdem aliter utitur, quam Deus voluerit. Per se patet, turpitudinem hanc non cognosci nisi ab eo, qui Deum existere non dubitat, & qui jus in creaturas ipsi competens non ignorat. Ast ad praxin moralem requiri agnitionem Dei & juris quoque divini in creaturas, in anterioribus jam demonstravimus. Immo supra evicimus, sine agnitione Dei mancam esse notitiam sui (§. 31.), quam in praxi morali maximum momentum habere nemo negare ausit, nisi qui nondum didicit, quid sit notitia sui.

§. 297.

Signum curæ integritatis membrorum.

Qui integritatem membrorum corporis curæ habet, ab omni violento & nimio usu abstinet, omne periculum læsionis evitat &, ubi tale metuendum, circumspectum ac providum se gerit, & contra. Qui enim integritatem membrorum curæ habet, sibi cavet, ne ullo modo lædantur, aut ne prorsus alicujus jacturam faciat, quantum in se est. Quamobrem cum constet violento & nimio usu ea depravari; a violento & nimio usu abstinet. *Quod erat primum.*

Qui sibi cavet, ne ullo modo lædantur organa corporis, ubi novit periculum quoddam imminere, quin eidem se committat fieri nequit, metu mali eventu possibilis consideratione concitato (§. 393. *part. 2. Eth.*) ad idem avertendum tendente (§. 396. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque qui mem-

brorum

brorum corporis integritatem curæ habet, sibi cavet, ne ullo modo lædantur; periculum quoque læsionis vitat. *Quod erat secundum.*

Denique quando periculum læsionis imminet, quod vitari non potest, cum sollicitus sit, ne damnum quoddam organis corporis inferatur, ad ea diligenter animum attendit, quæ periculum creant, & perpendit, quale damnum pati possit, & quomodo sibi caveat, ne patiatur. Quamobrem cum providus sit, qui ad malum in dato casu eventu possibile, quod prævidere potest, animum attendit (§. 764. *part. 1. Phil. pract. univ*), & circumspectus, qui ad singula attendit, quæ observanda sunt, ne quid a se omittatur, quod facere poterat atque debebat, consequenter ne qua negligentia ipsi imputari possit (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui membrorum corporis integritatem curæ habet, ubi læsionis periculum metuendum, providum ac circumspectum se gerit. *Quod erat tertium.*

Contra qui a violento & nimio membrorum corporis usu abstinet, cum eum sibi noxium agnoscat (§. 892. *Psych. empir.*), necesse est ut agnoscat eodem illa lædi. Hanc igitur læsionem vitare studet. Quamobrem cum animum ejus teneat sollicitudo, ne membra corporis lædantur, in hac sollicitudine autem cura consistat; qui a violento & nimio membrorum corporis usu abstinet, integritatem membrorum corporis curæ habet. *Quod erat primum.*

Similiter qui periculum læsionis membrorum corporis vitat, cum per se pateat, quod id faciat eo animo, ne ea lædantur, ejus animum omnino tenet sollicitudo, ne vel jacturam alicujus membri faciat, vel id depravetur, seu ad

usum suum ineptum reddatur. Qoniam itaque in hac sollicitudine cura consistit; qui periculum læsionis membrorum corporis vitat, integritatem eorum curæ habet. *Quod erat secundum.*

Denique si quis providum & circumspectum se gerit, quando periculum metuendum, quod tamen subire tenetur, cum providus animum attendat ad malum, quod eventu possibile prævidet (§. 764. *part. 1. Phil. pract. univ.*), circumspectus autem singula observat, quæ facienda sunt, ne quid eorum a se omittatur, consequenter ne negligentiæ reus fiat (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quin is sit sollicitus, ne membra corporis lædantur, dubitandum non est. Quamobrem cum in hac sollicitudine cura consistat; qui, ubi periculum læsionis membrorum corporis metuendum, quod tamen subeundum, providum & circumspectum se gerit, integritatem membrorum corporis curæ habet. *Quod erat tertium.*

Habemus itaque signa curæ integritatis membrorum corporis. Integritatem membrorum corporis amant omnes: nemo enim mortalium est, qui non malit omnia membra corporis habere ad eos usus apta, quos habere possunt, quam inepta, aut iis prorsus carere, sit ita quod per communem oscitantiam de eo non cogitent. Accidit idem in aliis. Ecquis enim est, qui non malit bona valetudine frui quam iniqua conflictari, quamvis de sanitate non cogitet, quamdiu bene valet. Pauci tamen sunt, qui integritatem membrorum curæ habent, sicuti nec curæ habent sanitatem, sed casui omnia committunt. Peccatur hic plerumque culpa (§. 717. *part. 1. Phil. pract. univ.*), inprimis ignorantia, quod non novimus, quod hoc, vel isto modo membrum aliquod lædi possit, aut periculum quoddam læsionis adsit (§. 27. *part. 1. Phil. pract. univ.*), incogitantia, quod non satis attendamus ad

ad actiones nostras (§. 748. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), improvidentia, quod damnum, quod eventu possibile prævidere poteramus, non consideremus (§. 764. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & negligentia, quod non faciamus, quæ læsiones vitaturi facere debebamus (§. 750. *part.* 1. *Phil. Pract. univ.*). Qui ergo curæ habere vult integritatem membrorum corporis, harum culparum nulli obnoxius fieri debet. Quamobrem si omnem istam culpam vitare studet, inde omnino colligitur, quod integritatem membrorum corporis sui curæ habeat. Quoniam vero fieri nequit, ut habeat, nisi norit, quanam de causa organa corporis depraventur, aut prorsus amittantur (§. 290.); cavendum inprimis est, ne ignorantia neglectus causa sit. Sane nisi ignorantiæ medeamur, nec in potestate nostra est, ut vitemus incogitantiam, improvidentiam & negligentiam. Usui hic sunt, quæ de culpa vitanda in genere demonstravimus (§. 642. & *seqq. part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Cura integritatis membrorum corporis ad singula membra extenditur, sive sint organa sensoria externa, sive motoria. Quo præstantior vero est organi alicujus usus magisque necessarius, eo major quoque esse debet cura, ne depravetur, aut ne jacturam ejus faciamus. Ita inter organa sensoria eminet oculus & auris, quam misera enim sit cœci & surdi conditio, nemo est qui nesciat. Quando de integritate membrorum corporis conservanda agitur, corporis membra externa intelligimus, quæ a causis externis lædi possunt, & quarum læsiones sunt morbi externi, qui manum medicatricem Chirurgi expectant. Læsiones enim organorum internorum ad morbos internos referuntur, quos morbos simpliciter vocare solemus, & de quibus supra diximus, cum de sanitate conservanda ageremus. Quamvis enim ad sanitatem quoque pertineat integritas membrorum externorum corporis; quoniam tamen quoad hæc multa in potestate nostra sunt, quæ quoad interna non sunt, de cura integritatis membrorum corporis externorum utique in specie erat agendum. Equidem morbi interni causam dare possunt

externis, & viciſſim externi etiam internis; qui tamen ea obſervaverit, quæ ſupra de ſanitate tuenda præcepimus & hic de integritate membrorum corporis conſervanda inculcantur; is ſibi proſpiciet, quantum datur, ne in explendo officio ſe conſervandi ſibi defuiſſe redargui poſſit.

§. 298.

Cura veſtimentorum ad quamnam pertineat.

Cura veſtimentorum pertinet ad curam corporis. Etenim veſtimentis corpus adverſus injurias tempeſtatis munire debemus (§. 445. *part. 1. Jur. nat.*). Conſiſtunt autem tempeſtates in ſtatu aëris variabili quoad qualitates & meteora, præſertim præter ventum aquea, quales ſunt pluvia, nix, ros, pruina. Quamobrem cum non omnis aëris ſtatus ſanitati conducat (§. 217.), cura autem corporis ſanitatis conſervationem potiſſimum reſpiciat; cura veſtimentorum pertinet ad curam corporis.

Si ipſa natura corpus noſtrum defenderet adverſus injurias tempeſtatum, veſtimentis carere poteramus. Quod igitur natura nobis negavit, id ars ſupplere debet. Sicuti ergo cibus ac potus inſerviunt corporis ſanitati conſervandæ, ita quoque veſtimenta deſtinantur defenſioni corporis adverſus tempeſtatum injurias, ne periculum inde immineat ſanitati. Quare quemadmodum in capiendo cibo & potu ſanitatis habenda eſt potiſſimum ratio, ut ea tanquam finis principalis intendatur, nec admittatur finis quidam alius, niſi cum illo ſimul obtineri poſſit; ita quoque veſtimentorum uſus primario ſanitatem tanquam finem reſpicit, nec finis quidam alius probatur, niſi quatenus cum illo una obtinetur. Utrobique neceſſitatis eſt, ut ſanitatis conſervatio intendatur; ſi qua præterea intenduntur, ea ſaltem licita & magis arbitrii ſunt.

§. 299.

§. 299.

Qui vestimentorum cura perfungi vult, considerare tenetur, num sint aptæ ad corpus contra injurias tempestatum tuendum, & ad partes obscœnas velandum, ac præterea commodæ agenti ad id, quod iis indutus agere debet. Homo enim vestimentis corpus munire debet adversus injurias tempestatum (§. 445. *part. 1. Jur. nat.*), iisque partes corporis obscœnas velare (§. 448. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum obligatio naturalis sit necessaria & immutabilis (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); officio nostro satisfacturi uti debemus vestibus aptis ad corpus contra injurias tempestatum tuendum & obscœnas corporis partes velandum. Et quoniam vestes quoque commodæ esse debent agenti ad id, quod iis indutus agere tenetur; ad hanc quoque commoditatem animum attendere debemus. Quodsi ergo cura vestimentorum perfungi volumus, considerare tenemur, num sint aptæ ad corpus contra injurias tempestatum tuendum & ad partes obscœnas velandum, ac præterea commodæ agenti ad id, quod iis indutus agere debet.

De cura vestimentorum observanda.

Cum cura vestimentorum sit pars curæ corporis, ideo hic saltem docemus, quænam de iis observanda, quatenus corporis curam nobis injungit lex naturæ. Notum est, in Jure naturæ distingvi debitum a licito (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Illud tantæ necessitatis est, ut, si contrarium facias, pecces (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*): in hoc magis regnat arbitrium humanum, quamvis hic quoque nil fieri debeat sine ratione sufficiente, ac inprimis cavendum sit, ne ex accidente quicquam committatur, quod quodammodo contra officium quoddam est, consequenter ne vestimentorum usus vitii cujusdam labe inficiatur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). In præsenti itaque non aliud quæritur, quam quidnam circa usum vestimentorum in se spectatorum sit debitum, & per consequens quales esse debeant vestes, ut cura corporis rite per-

perfungamur. Corpus conservare debemus, ideoque ad hunc finem dirigere quoque tenemur usum vestimentorum. Quamobrem qui quamcunque ob rationem vestibus corpus adversus injurias tempestatum sufficienter non munit, sed alias ad hunc finem consequendum parum aptas præfert; is non modo facit, quod rationi adversatur, verum etiam peccat. Nocet sanitati, aut saltem periculo eidem nocendi sese exponit. Non est quod objicias exemplum hominum, qui nudi incedunt: in illis enim regionibus, quas incolunt, non eam experiuntur aëris inclementiam, quæ sanitati insidias struit. Conspectus membrorum obscœnorum corporis irritamentum libidinis est (§. 447. *part. 1. Jur. nat.*). Nemo est qui nesciat, quam proni sint plerique homines in libidinem. Tanto major itaque esse debet sollicitudo, ne irritamentis libidinis concedatur locus. Quamvis vero gentes barbaræ actibus prolusoriis accendere non soleant libidinem, quemadmodum apud moratiores usu venit, quæ in voluptatibus corporis intendendis ratione abutuntur, quemadmodum etiam in aliis vitiis contingit, ideoque partibus obscœnis non accensent, quæ nos iisdem annumeramus; non tamen in eo standum est ipsarum moribus, sed potius nostris. Vide, quæ jam alias monuimus (*not.* §. 447. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi vestes fuerint parum commodæ, non solum in agendo nobis creant molestiam, quam evitare poteramus, ideoque etiam debebamus (§. 451. *part. 1. Jur. nat.*); sed & haud raro actiones culposas efficiunt, quas vitare obligamur (§. 299. *part. 1. Jur. nat.*). Cum culpæ vitatio non adeo facilis sit, id quod nemo negaverit, qui ad ea, quæ culpa fiunt, indies animum advertit; absurdum quoque est nulla urgente necessitate vitationem culpæ per se difficilem reddere adhuc difficiliorem. Ex propositione præsente itaque dijudicanda est moralitas usus vestimentorum in se spectatorum. Pendet ea potissimum ab obligatione conservandi sanitatem. Atque hinc intelligitur, quanti sit momenti, & per consequens mores esse pessimos, quibus quidpiam in contrarium intro-

ductum.

ductum. Ipsa autem hæc moralitas nos impellere debet ad curam vestimentorum stricte observandum.

§. 300.

De tollendo impedimento curæ vestimentorum.

Qui putant, vestimentorum usum in se prorsus indifferentem esse, contrarii convincendi sunt ex Jure naturæ. Etenim qui putant vestimentorum usum in se indifferentem esse, ita ut perinde sit, quales sint vestes, illi vel ignorant, qualis esse debeat vestimentorum usus, aut eum in dubium vocant. Quamobrem cum in Jure naturæ demonstretur, usum vestimentorum, qui intendi debet, hunc habere finem, ut corpus contra injurias aëris defendatur, & per consequens sanitas conservetur (§. 446. *part. 1. Jur. nat.*), partes obscœnæ velentur (§. 449. *part. 1. Jur. nat.*), & quod præterea commodæ esse debeant agenti ad id, quod vestibus indutus agere tenetur (§. 452. *part. 1. Jur. nat.*); veritatum harum convincendus est, ut ab ignorantia & dubitatione liberetur. Agnita nimirum obligatione, quæ a lege naturali venit, & immutabilis est (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), non amplius indifferens ipsi videbitur, utrum veste hujusmodi, vel alia utatur.

Equidem ipsa inclementia aëris hominibus persuadet, ut cogitent de vestibus, quibus corpus adversus injurias tempestatum defendant; non tamen hoc sufficit in Moralibus, nec hoc modo tollitur opinio de indifferentismo vestimentorum. In Moralibus nimirum omnia facere debemus cum sensu officii & animo obediendi Deo. Quamobrem necesse est, ut agnoscamus nos ad hoc faciendum lege naturali esse obligatos (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & Deum velle, ut faciamus (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), & actio recta, qualis esse debet omnis actio humana (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), requirit motivum ab intrinseca actionum bonitate desumtum

(§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Physica vero necessitas, qua quis adducitur ad usum vestium aptarum ad tuendum corpus adversus injurias aëris, vestes istiusmodi saltem suadet tanquam medium evitandi molestias, quas creat inclementia aëris, & quas num ferre velimus, an nolimus, arbitrii nostri esse existimat. Absit itaque, ut tibi persuadeas, ad moralitatem ut animus advertatur necesse non esse. Consultum est, ut ea nobis in memoriam revocemus, quæ de puritate animi demonstrata sunt (§. 599. & *seqq. part. 2. Eth.*). Neque existimandum est, quasi quoad animum perinde sit; sive hujusmodi veste utaris sola necessitate physica permotus, sive attenta moralitate. Diversitas status animæ dependet a motivis, quæ non saltem expresse, sed etiam tacite influunt in actionem: quo etiam referendus est influxus officiorum erga Deum, qui quantum variet statum hominis internum ex iis constat, quæ in parte tertia abunde demonstravimus. Statum istum experiri præstat, quam prolixe a nobis describi. Convictio a priori, cognitis licet ac perspectis omnibus causis, nondum sufficit, ut dulcedinem ejus degustet inexpertus. Veniendum est in rem præsentem, & omni animi contentione in consequendo summo bono progrediendum, ut indies omnium facultatum usus, qui requiritur ad omnimodam actionis rectitudinem indeque pendentem puritatem animi, magis magisque perficiatur.

§. 301.

De decoro in vestibus observando.

Qui decorum in vestibus observare vult, considerare tenetur tam statum internum animi, quam statum suum externum, & inquirere, quænam inde ratio reddi possit, cur vestes tales esse debeant, dandumque etiam in his moribus est, quantum salvis officiis fieri potest. Quoniam hominem decent vestes statui interno animi & statui externo ipsius convenientes (§. 453. *part. 1. Jur. nat.*), dedecent vero, quæ sive statui animi interno, sive statui

ſtatui hominis externo disconveniunt (§. 454. *part. 1. Jur. nat*); ratio, cur veſtes tales eſſe debeant, petenda eſt partim a ſtatu animi interno, partim a ſtatu hominis externo (§. 194. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui decorum in veſtibus obſervare vult, conſiderare tenetur tam ſtatum animi internum, quam ſtatum ſuum externum, & inquirere, quænam inde ratio peti poſſit, cur veſtes tales eſſe debeant. *Quod erat unum.*

Enimvero cum opinione hominum introduci ſoleat decorum, ſine ullo rationis conſilio, ut nonniſi caſu contingat, id eſſe rationale, ſeu ſtatui hominis ſive interno, ſive externo convenire, conſtet autem opinionem hominum, qua mores introducuntur, eſſe tyrannum, ut contemtui pateant mores eidem contrarii; præter decorum naturale, quod quomodo obſervari poſſit, demonſtravimus *n. 1.* datur etiam arbitrarium, quod opinio hominum effinxit & mores approbant. Quoniam itaque fieri poteſt, ut ſiniſtra aliorum judicia nobis noceant, quod tamen præcavere debebamus, quantum in nobis eſt (§. 493. *part. 2. Jur. nat.*); dandum utique in obſervando decoro in veſtimentis moribus eſt, quantum ſalvis officiis fieri poteſt, utpote inviolabilibus (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). *Quod erat alterum.*

Indicamus ſaltem fontes decori, ad ſpecialia vero non digredimur, ſingula excuſſuri, quæ in ſtatu hominis ſint expendenda, ut pateant rationes decori. Indicavimus jam quædam alias (*not. §. 453. part. 1. Jur. nat.*), quæ lucem quandam effundunt, quando propoſitionem præſentem applicare volueris in caſu dato, & inferius, quando de uſu rerum acturi ſumus, particularia in medium proferemus. Decorum duplex eſt: aliud naturale, quod in natura & ſtatu hominis rationem agnoſcit, aliud vero arbitrarium, quod ſolis

moribus opinione hominum introductis nititur. Cum detur lex naturalis decori (§. 204. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quamvis vulgo non agnoscatur; decorum naturale observare debemus, ut actionibus nostris nihil inhaereat, quod jure possit reprehendi. Ast decorum arbitrarium tum demum observandum, si illaesis officiis observari potest, neglectus vero nobis officit. In statu naturali homines omnes aequales sunt, ideoque tum nulla datur diversitatis vestium ratio, ut decorum, vel indecorum habeatur, si quis hac vel alia veste utitur: ast in statu civili personarum inaequalitas introducta, unde non minus naturale quoddam decorum manat, quam arbitrarium effingitur. Cumque mundum regi opinionibus nullibi magis valeat, quam in statu civili; ideo quoque in statu civili tantum dandum opinionibus, quantum salvis officiis fieri potest, immo ipsa officia haud raro nobis imponunt necessitatem tyranno huic parendi. Dabitur inferius occasio apertius de his dicendi. Cum hoc loco de usu vestium saltem agamus, quatenus ad sanitatem tuendam requiritur; ad ea jam non digredimur, quae de vestibus alio respectu observanda sunt.

§. 302.

De ornatu in vestitu licito.

In vestitu observare licet ornatum. Etenim corpus ornare licitum (§. 490. *part. 1. Jur. nat.*), & homini jus est ad ea, quae ornamentis parandis inserviunt, & ad eos actus, quibus parantur, & quos requirit eorum usus (§. 493. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum constet, ornamenta quoque, quae scilicet tantummodo corpori ornando, non vero tegendo, qui vestium usus est, inserviunt (§. 492. *part. 1. Jur. nat.*), vestibus accedere posse, vel etiam inseparabiliter inhaerere; quin in vestitu observare liceat ornatum, dubitandum non est.

Vestes

Vestes ab ornamentis optime distinxerunt Romani, quod illæ tegendo, hæc ornando corpori inserviant (§. 492. *part. 1. Jur. nat.*). Vestes igitur carere non debent ea aptitudine, quam in ipsis urget lex naturæ. Aptæ nimirum esse debent ad tegendum corpus, ut & contra injurias aëris defendatur, & partes obscœnæ velentur (§. 450. *part. 1. Jur. nat.*). Illud convenit conservationi sanitatis; hoc præcavet irritamenta libidinis. Vestibus itaque homini consulitur, ut sit mens sana in corpore sano, in quantum ab iis auxilium sperandum. Qui huc animum advertentes a vestitu omnem ornatum sive accessorium, sive insitum removent, a scopo utique aberrant & nimis austeri morum censores sunt. Non perpendunt jus hominis ad ornatum corporis, quod facit, ut vestibus accedant licite ornamenta, vel etiam ipsæ vertantur in ornamenta. Vestes sunt necessitatis, quatenus conducunt sanitati; si ornamenta accedunt, aut in ornamenta vertuntur, fiunt libertatis, quatenus conducunt pulchritudini artificiali. Libertatem tamen hanc regunt officia, ne eadem abutaris, sicque quod per se licitum erat labe quadam inficiatur ab eo, quod illicitum est.

§. 303.

Cura pulchritudinis virtutis est. Etenim homo obligatur ad pulchritudinem naturalem conservandam (§. 482. *part. 1. Jur. nat.*), atque pulchritudo artificialis, quæ defectum naturalis supplet eamque auget (§. 484. *part. 1. Jur. nat.*), prohibita non est (§. 485. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non illicita (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*), immo ad eam non negligendam homo obligatur, si in statu ipsius externo, vel interno continetur aliqua ejus ratio (§. 487. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui pulchritudinem corporis curæ habet, actiones suas legi naturæ convenienter determinat. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturæ convenienter deter-

An cura pulchritudinis virtutis sit.

minandi virtus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & per consequens cura, quæ ad eas sic determinandas adhibetur, virtutis; cura pulchritudinis virtutis est.

Nullus dubito fore quam plurimos, quibus nimis paradoxum, immo prorsus absurdum videbitur, curam pulchritudinis ad virtutem referri, præsertim si ea ultra conservationem naturalis ad ipsam artificialem extendatur. Quemadmodum autem variæ sunt hominum de pulchritudine in genere, tum inprimis de pulchritudine corporis artificiali opiniones, & quando quæritur, utrum cura pulchritudinis corporis ad ipsam artificialem extensa sit virtutis, nec ne, de obligatione naturali & virtute non omnes eadem sentiunt; ita quoque diversæ admodum sunt rationes, ob quas propositio præsens vel paradoxa, vel absurda censetur, ut infiniti foret laboris, si in singulas inquirere easque refellere vellemus. Considerandа saltem sunt, quæ de pulchritudine tam naturali, quam artificiali demonstravimus & annotavimus (§. 482. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*) & ponderanda principia, quibus in demonstrando utimur, ut sufficienter intelligatur, quænam ad legem præceptivam, quænam ad permissivam sint referenda, nec obligatio cum jure confundatur, atque tum per se cadent omnes objectiones, quæ moveri possunt. Evanescentibus rationibus evanescent quoque opiniones, quæ iisdem nituntur. Pulchritudo naturaliter amorem concitat. Placent enim quæ pulchra sunt (543. *Psych. empir.*). Quod vero placet amorem concitat (§. 649. *Psych. empir.*). Cum res inanimatas amemus, quatenus ex ipsis voluptatem percipimus (§. 657. *Psych. empir.*); res quoque inanimatas, quas amamus, nobis placent (§. 542. *Psych. empir.*), ideoque quatenus pulchræ nobis videntur (§. 543. *Psych. empir.*). Equidem cum non eadem placeant omnibus, sed quod uni placet alteri displicet, aut saltem minime placet, ut ideo suum cuique pulchrum dici sueverit; haud pauci sibi persuadent, non dari pulchritudinem, nisi quam hominum opinio rebus affin-

affingit. Sed hoc perinde eſt ac ſi quis contenderet, nihil eſſe bonum, niſi quod opinione hominum pro bono habetur, quia quod uni videtur bonum, id alteri non videtur. Ratio boni ſufficiens in ipſa rerum natura latet, & eadem eſt cum ratione pulchritudinis, quamvis alio reſpectu conſiderata. Quemadmodum itaque aliud eſt bonum verum, aliud apparens, nec quod quædam bona ſint apparentia ideo non ullum eſt verum; ita quoque alia ſunt vere pulchra, alia nonniſi apparenter talia, nec quod quædam pro pulchris habentur, quæ non ſunt, inde ſequitur, ut nihil ſit vere pulchrum. Sed hæc ſatis ſuperque explicavimus, cum notiones pulchritudinis (§. 542. *& ſeqq. Pſych. empir.*) atque boni evolveremus (§. 554. *& ſeqq. Pſych. empir.*). Conferenda etiam ſunt, quæ de pulchritudine naturali corporis humani demonſtravimus (§. 479. 480. *part. 1. Jur. nat.*). Amor pulchritudinis naturalis hominibus facile perſuaſit artificialem. Tendit enim amor rerum inanimatarum, ſi ornari poſſunt, ad eas ornandas (§. 294. *part. 2. Eth.*). Corpus vero humanum, quatenus ſpectatur tanquam pulchrum, ſpectatur per modum rei inanimatæ, cum vitæ in pulchritudine, multo minus rationis, qua homo a brutis differt, nulla habeatur ratio. Obſervamus hoc in gentibus maxime barbaris, illis ipſis, quæ nudæ incedunt. Quamvis enim veſtes non curent, ornamenta tamen non inſuper habent. Non eſt quod objicias abſurditatem ornamentorum, quæ noſtro judicio corpus magis deformant, quam pulchritudinis ſpeciem quandam conciliant. Valent enim hic, quæ modo diximus, de differentia pulchritudinis veræ & apparentis. Multæ ſunt rationes, quæ gentibus moratioribus notionem pulchritudinis, quamvis ea revera apparens ſit, ad veram tamen propius accedentis inſinuant & his ipſis ornamentis, quæ a ratione maxime aliena ſunt, ſpeciem quandam conciliant, qua ornamenta gentium barbararum carent. Si quis in rationes ornamentorum inquirere voluerit, modo in perſcrutandis moribus ſatis fuerit verſatus, principiis pſychologicis ſufficienter inſtructus, nec præjudica-

judicatarum opinionum, quæ mentem fascinarunt, ignarus, facile perspiciet, cur ornamenta gentium barbararum ab ornamentis cultiorum adeo differant, & quælibet justo pretio æstimabit. Multa patebunt, quæ nunc in abysso latent, quando rectam philosophandi viam ingredientur, qui animum ad philosophandum appellunt, nec omnem in sensu fiduciam collocaturi sunt, quemadmodum faciunt, qui omni scientiæ extra Mathesin interitum minantur.

§. 804.

Quid in pulchritudine artificiali spectandum.

In pulchritudine artificiali spectatur potissimum decorum, & ratio moris habetur, quantum salvis officiis fieri potest. Etenim ad pulchritudinem artificialem non negligendam obligamur, quantum scilicet in potestate est (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*), si in statu ejus externo, vel interno contineatur aliqua illius ratio (§. 487. *part. 1. Jur. nat.*). Decet autem pulchritudo artificialis hominem, si in statu hominis externo vel interno contineatur aliqua ratio hujus pulchritudinis (§. 486. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque ornamenta, quæ corpori pulchritudinem artificialem conciliant (§. 476. 492. *part. 1. Jur. nat.*), sua etiam gaudeant pulchritudine, cum tamen hic agatur de ipsorum usu, in pulchritudine artificiali potissimum spectatur, quod hominem decet, sive decorum (§. 194. *part. 1. Phil. pract. univ.*). *Quod erat unum.*

Quoniam vero ornamenta corporis opinione hominum introducuntur, sepolito tantum non semper rationis consilio, & usus eorum in morem abit, cum plerique omnes ad similitudinem aliorum vivere consueverint; in pulchritudine artificiali habendam quoque esse rationem moris, quantum salvis officiis fieri potest, eodem modo demonstratur,

tur, quo idem de decoro in vestitu observando ostendimus (§. 301.). *Quod erat alterum.*

Pulchritudo artificialis corpori humano conciliatur ornamentis, quæ vel vestibus insita sunt, aut adhærent, vel ab iis separata per se subsistunt. Et illa spectantur vel in materia, vel in forma vestium, aut earum accessoriis, quæ salva vestium substantia abesse poterant. Gentes, quæ nudæ incedunt, cum vestium usu careant, nisi quatenus ad eas referri possunt tegumenta genitalium, ornamentis separatis utuntur. Sed ubi vestes in usu sunt, utrumque ornamentorum genus obtinet. Ornamenta vero duplici modo spectantur, vel tanquam res artificiales, sine respectu ad usum, quem habere debent, vel tanquam ornamenta corporis humani, ubi potissimum attenditur usus, quem habere debent, nimirum ut pulchritudo corpori concilietur, quam a natura non habet. Rebus artificialibus qua talibus sua competit pulchritudo, partim a qualitatibus materiæ, partim ab arte artificis, qua materiam specificavit, seu formam eidem induxit, dependens. Ast hæc per se non facit ad pulchritudinem artificialem corporis, nec cum hac confundenda, quamvis vulgo confundi soleat. Neque enim omnia, quæ in se pulchra sunt, vera etiam corporis ornamenta sunt, seu ipsi pulchritudinem conciliant: id quod subinde etiam a vulgo observatur, quemadmodum satis indicant judicia de ornamentis lata. Negari tamen quoque non potest, pulchritudinem ornamentorum, quam tanquam res artificiales habent, si ad pulchritudinem artificialem accedunt, eandem augere. Quodsi homines omnia in rationis trutina suspenderent, ut in minimis quoque ejus ductum sequerentur, singula, quæ diximus & quæ hisce similia addi poterant, siquidem ex instituto telam hanc pertexere nobis propositum esset, accurate observarent, ita ut in ipsa quoque ornatione corporis nihil committeretur, quod sit a ratione alienum ejusdemque tribunal horreat. Sed nondum est ea felicitas seculi, ut rationis imperio sese sub-

jiciant homines in eo genere actionum, quæ virtutem propius tangunt, & quarum cum ratione convenientiam urget salus humani generis. Quamobrem facile iis condonandum, si in decoro ipsorum mores rigorem rationis non ferant, nisi casu felici in convenientiam cum ea inscii incidant. Aberrationum causæ ex latebris & recessibus in animis eorum eruendæ: quod sane majoris laboris est, quam forsan putatur. Multæ sunt præjudicatæ opiniones, quæ altas in mente radices egerunt, & tacite in judicia inventorum ornamentorum de pulchritudine influunt, atque non minus in judicium eorum, quibus eorundem probantur usus, ut taceam vitia, quorum etiam in eo sunt haud raro suæ partes, & ipsæ subinde opiniones istæ altius repetendæ. Theoria igitur ornamentorum rationalis, qualis convenit Ethicæ, scientiæ morali, nunc quidem magis esset curiositatis, quam utilitatis, cum in decoro nos componere debeamus ad mores receptos, quantum salvis officiis fieri potest (§. 301.). Cumque pulchritudo, quæ ornamentis tanquam rebus artificialibus per se inest, ab arte artificis ea facientis, non vero a potestate iisdem utentis dependeat; theoria ipsa specialis tam conditoris operam, quam usum ejus in eligendo eluderet. Non tamen propterea prorsus inutile existimari debet id, cujus usus non statim obtineri, aut prævideri potest. Multa, cum primum deteguntur, videntur inutilia & oblectamentis curiosorum accensentur, quorum tamen successu temporis, dum in veritate indaganda ulterius progrediuntur curiosi, maxima deprehenditur utilitas. Sola Mathesis plura suppeditat exempla, modo ad talia animum advertant qui eidem operam navant, & memini Dn. de *Tschirnhausen* in Medicina Mentis dedisse alia, quæ ad tollendum præjudicium inutilitatis veritatum faciunt. Multi sunt usus rerum, quos prævidere non datur, sed qui demum innotescunt, ubi eæ nobis fuerint cognitæ, & sæpe occasio usum inexpectatum nobis insinuat, de qua nunquam cogitassemus, nisi hæc veluti sponte sua se obtulisset.

§. 305.

§. 305.

Qui putant pulchritudinem corporis sive naturalem, sive artificialem non posse esse objectum obligationis naturalis, perpendere tenentur, conservationem pulchritudinis naturalis fluere ex principio Juris naturæ, determinatione nimirum actionum liberarum per easdem rationes finales, per quas naturales determinantur & in pulchritudine artificiali spectari decorum naturale, quod lex naturæ urget.

De eo, qui dubitat, num pulchritudo sit objectum obligationis naturalis.

Quodsi enim quis putet, pulchritudinem corporis sive naturalem, sive artificialem non posse esse objectum obligationis naturalis, contrarii convincendus est. Quod igitur attinet pulchritudinem naturalem, nos ad eam conservandam obligari ostendimus (§. 482. *part. 1. Jur. nat.*). Ad veritatem demonstrandam sumimus, actiones liberas per easdem rationes finales determinandas esse, per quas determinantur naturales: quod esse genuinum principium legum naturalium evicimus (§. 179. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quod igitur ex hoc principio infertur, id esse Juris naturalis dubitandum non est. Quamobrem cum obligatio naturalis sit, quæ a lege naturæ venit (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*); conservationem pulchritudinis naturalis non minus esse objectum obligationis naturalis, quam sanitatis conservationem (§. 393. *part. 1. Jur. nat.*), intelligitur. *Quod erat unum.*

Quod attinet porro pulchritudinem artificialem, qua defectus naturalis suppletur eademque augetur (§. 484. *part. 1. Jur. nat.*); in ea spectatur decorum (§. 304.). Enimvero datur decorum naturale (§. 194. 196. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ad hoc observandum obligamur (§. 203. *part. 1. Phil. pract. univ.*), immo obligatio ad observantiam decori, quemadmodum ex demonstratione apparet (§. *cit.*), ex eodem principio deducitur, ex quo fluit obligatio naturalem pulchritu-

dinem conservandi. Eodem igitur, quo ante *n. 1.* modo porro intelligitur, pulchritudinem artificialem esse objectum obligationis naturalis, ad quam non negligendam nos obligari, quatenus decorum naturale ipsi inest, ostendimus (§. 487. *part. 1. Jur. nat.*). *Quod erat alterum.*

Quæ de obligatione pulchritudinem naturalem conservandi & de artificiali non negligenda hic dicuntur, iis equidem sufficiunt, qui ad convincendum apti sunt; sed qui ea obiter saltem inspiciunt, iis non persuaseris, ne a pulchritudine sive naturali conservanda, sive artificiali non negligenda omnem obligationem removeant, nec utramque parum curent. Etenim si quem vi demonstrationis convincere volueris, demonstratio eo usque continuanda, donec in syllogismis, qui eam ingrediuntur, perveneris ad præmissas ei certas, vel, ubi in principiis adhuc hæret, ad definitiones, axiomata & experientias indubitatas (§. 991. *Log.*): id quam difficile sit, ex analysi demonstrationum patet (§. 992. *Log.*), quæ successivam assensus generationem manifestat. Quamobrem diximus in propositione ea, unde pendet obligatio, esse expendenda, consequenter omnem dandam esse operam, ut & certitudinem principiorum demonstrandi & rectam demonstrationum formam agnoscas. Alterutrum enim si deficiat, non eradicabitur opinio de nullitate obligationis quoad pulchritudinem. Ut vero quis aptus sit, qui convincatur, eam afferre debet ad demonstrationem attentionem, ut agnoscat nullum principium sumi, quod non sit certum, nec a forma demonstrandi aberrari (§. 998. *Log.*). Hæc autem aptitudo homini naturaliter non inest, sed studio acquirenda, & in eo supponitur, qui quæ demonstrantur perpendere debet. Quamobrem qui omnia perpendere vult, quemadmodum necesse est, Philosophiæ practicæ universalis theoriæ, quæ in parte prima traditur, operam debitam navare tenetur & ex Jure naturali addere, quæ in demonstrationem ingrediuntur. Ut vero facias, quantum datur, ad reductionem ad captum communem

confu-

confugiendum & argumentis suasoriis utendum, quæ pro diversitate subjectorum variant. Ita nemo non agnoscit, pulchritudinem naturalem esse bonum aliquod physicum, idque Deo acceptum ferendum, & pulchritudinem artificialem, si ea recte se habeat, supplere defectum naturalis, ita ut propter hanc nobis placeat, qui propter illam non placeret, aut magis placeat, quam propter illam solam. Quoniam amor concitatur, si quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 645. *Psych. empir.*), non exiguum momentum in praxi morali habet pulchritudo, quæ efficit, ut placeamus aliis. Cumque Deus amoris vinculo conjungi velit animos hominum; medium hoc ad hunc finem obtinendum ipsa voluntate divina constitutum esse haud difficulter agnoscitur. Quodsi ergo Deus vult ut contendamus ad finem, voluntati quoque ejus convenit, ut mediis utamur licitis &, siquidem ipse medium dedit, idem quoque conservare studeamus. Atque ex hoc ipso clarius jam intelligitur, de quo forsan dubitare quis adhuc poterat, actus ad pulchritudinem naturalem conservandam & ad artificialem conciliandam requisitos per easdem rationes finales determinari, per quas naturales determinantur, quæ in pulchritudinem naturalem influunt. Et quoniam nemo non facile largitur, pulchritudinem naturalem facere ad perfectionem corporis, ad quam tendere debent actiones liberæ (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), eadem facilitate hinc agnoscitur obligatio ad pulchritudinem conservandam, qua agnoscimus obligationem conservandi sanitatem. Ea qui considerat, pulchritudinem non adeo vili pendet, ut absurdum existimet eam obligationi naturali subesse. Non parum juvat, ut sedulo observemus, quomodo homines commendet pulchritudo tam naturalis, quam artificialis, in qua decorum naturale elucet, quod a vitiorum influxu immune, qui effectum pulchritudinis impedire poterat. Quamvis enim istiusmodi observationes vulgares sint, merentur tamen attentionem mentis acie pollentium, cum in iis, quæ vulgaria sunt, haud raro profunda lateant, quæ in apricum

producuntur, si rite considerentur, ita ut ex iis plurimum sapere discamus.

§. 306.

Quænam conservatio pulchritudinis naturalis requirat.

Qui pulchritudinem naturalem conservare vult, observare debet casus, in quibus symmetria vel eurythmia, quæ in corpore spectatur, violari, partium externarum corporis figura, color aliæque qualitates sensibiles immutari possunt. Pulchritudo enim corporis dependet ab eurythmia & symmetria (§. 479. *part. 1. Jur. nat.*) & a partium externarum figura, colore aliisque qualitatibus sensibilibus (§. 486. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem pulchritudo tamdiu subsistit, quamdiu in hisce omnibus nihil immutatur, vitium vero nunc majus, nunc minus contrahit, prouti hæc, vel ista ceteris subsistentibus mutantur. Quodsi quis mutationem præcavere velit, necesse est ut ipsi perspectæ sint causæ, quæ mutationem inducere possunt, aut saltem casus, in quibus aliqua mutatio accidere potest, ut nimirum constet, an in potestate nostra sit mutationem vitare. Quodsi ergo pulchritudinem naturalem conservare velimus, cum theoria pulchritudinis humanæ huc usque in desideratis sit, ideoque aliter quam experientia nobis consulere nequeamus, observare tenemur casus, in quibus symmetria vel eurythmia, quæ in corpore spectatur, violari & partium externarum corporis figura, color aliæque qualitates sensibiles immutari possunt.

Pulchritudinem esse mutabilem in vulgus notum est, ut ideo contingat, ut ei tanquam rei caducæ perexiguum pretium, immo fere nullum statuant, qui supra vulgus sapere volunt. Accedit, quod plerique omnes, cum in notione pulchritudinis confusa acquiescant, nec partium pulchritudinem a pulchritudine totius corporis distingvant, nisi quædam

ad

ad pulchritudinem pertinentia attentionem in se trahant, eam potestati nostræ prorsus subtrahant, quasi tota a casu dependeat, in quem nobis nulla potestas est. Quo major enim ignorantia est, & quo minus res discutiuntur, eo magis extra potestatem nostram esse putantur. Non omnia, quæ vulgaria existimantur, statim per se in oculos incurrunt, ut nulla discussione opus sit. Quodsi ergo judicium deproperare nolimus, necesse est, ut notionem pulchritudinis distinctam habeamus (§. 479. 480. *part.* 1. *Jur. nat.*), quæ proderit tum ad pulchritudinem, quæ nobis cuidam inesse videtur, accuratius dijudicandam, tum ad casus observandos, in quibus eidem insidiæ struuntur, tum denique ad definiendum, in quantum pulchritudinis conservatio in potestate nostra sit, in quantum non sit. Atque hæc omnino prærequiruntur, si quis animum ad theoriam pulchritudinis naturalis condendam animum appellere decreverit. Cum pulchritudini agnoscendæ lucem quoque affundat deformitas, quæ eidem opponitur; proderit etiam attentius considerare deformitatem, ob quam nobis persona quædam displicet, & inquirere in rationem, cur displiceat, ut appareat, tum quæ absunt, ideoque desiderantur, quo minus sit pulchra, tum quæ adsunt, ideoque deformitatem faciunt: id quod etiam juvabit disquisitionem de mutabilitate pulchritudinis. In ejus mutationem influit læsio membrorum externorum corporis, influunt etiam morbi. Quatenus igitur in potestate nostra est vitare læsionem membrorum & præcavere morbos, in nostra quoque potestate est conservare pulchritudinem naturalem. Obligatio vitandi læsionem membrorum, consequenter integritatem eorum conservandi, & præcavendi morbos, consequenter sanitatem tuendi, facile admittitur, nec quisquam in dubium eam vocare ausit, nisi insanire velit. Quamobrem in hoc casu pulchritudinem naturalem conservandi obligationem negare nequit, quæ in illa continetur, nec ab eadem separari potest. Et quo intimius pulchritudinem naturalem inspexeris, eo magis quoque videbis, quemadmodum ejus

ejus conservatio cum aliis officiis cohæreat, quæ extra omnem dubitationis aleam posita sunt. Hæc si agnoscuntur & perpenduntur, tanto minor erit difficultas agnoscendi obligationem conservandi naturalem corporis pulchritudinem, quæ adeo absurda videbatur, nec tantilla habebitur amplius, sicuti ante, quando nexus cum sanitate corporis & integritate membrorum externorum nondum perspectus erat, & vitiorum influxus in mutationem pulchritudinis ignorabatur. Quousque extendatur cohæsio conservationis pulchritudinis cum conservatione sanitatis & integritatis membrorum, & num causæ quædam aliæ, quæ mutationem inferunt pulchritudini, tacite quoque influant in sanitatem, tum demum patebit, quando exacta pulchritudinis naturalis theoria prostabit, qua in apricum producenda, quæ in occulto latent. Observanda hæc sunt, ne nimia scrupulositate utamur in admittenda obligatione naturali conservandi pulchritudinem, quando eam saltem in se spectamus citra nexum cum sanitate.

§. 307.

De præjudicio, quasi pulchritudo artificialis mulieres, non viros deceat.

Qui putant pulchritudinem artificialem magis decere fœminas, quæ aliis carent, quibus se commendent, quam viros, quorum alia sunt merita, quibus se commendant aliis; perpendere tenentur, non minus operam dandam esse fœminis, ut iis virtutibus excellant, quæ sexum suum ornant, quam viris, hoc tamen non obstante non negligendam esse pulchritudinem artificialem, quatenus ea urget decorum, nimiam autem non minus in fœminis, quam in viris reprehendi, etsi nimietas utrobique non eandem habeat æstimationem. Virtutes tam intellectuales, quam morales ornamenta animi sunt, & habitus facultatis locomotivæ, qui illarum exercitio inserviunt, ornamenta hominis, quatenus ad animam & corpus simul referuntur. Cumque virtutem colere debeamus, quatenus homines sumus, obligatione naturali, quæ ex lege naturæ venit (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cui actiones suas

ſuas conformiter determinare virtutis eſt (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), rationem ſufficientem habente in ipſa eſſentia & natura hominis (§. 129. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ornamenta iſta non minus fœminas, quam viros decent (§. 332. *part. 1. Theol. nat.*). Et quamvis virtutes intellectuales, ſi materialiter ſpectentur, pro diverſitate negotiorum varient, quæ vel fœminarum, vel virorum ſunt, varient quoque habitus facultatis locomotivæ, eædem tamen non minus ſexum muliebrem ornant, quam viros. Neque diffitendum, virtutes tam fœminas, quam viros magis ornare, quam ornamenta corporis, ut, cum a quolibet facile concedatur, niſi vel fuerit prorſus rudis, vel præjudicatis opinionibus mentem præpeditam habeat, ne quod obvium eſt cernere poſſit, aut velit, prolixe demonſtrari non ſit opus. Aſt non repugnat, ut hisce ornamentis inſtructus corpus quoque ornet, quantum decorum exigit, ideoque uno poſito non tollitur alterum. Quamdiu vero leges naturales non colliduntur (§. 206. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec exceptioni locus eſt (§. 207. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Pulchritudo artificialis non ratione caret, quippe tum demum non negligenda, ſi in ſtatu noſtro interno vel externo contineatur ejus ratio (§. 487. *part. 1. Jur. nat.*), quæ non minus fœminis, quam viris attendenda, utpote qui ex æquo lege naturæ utrique tenentur. Atque hinc patet, quid nimium cenſendum ſit in pulchritudine artificiali. Quoniam tamen pulchritudo artificialis ſupplet defectum naturalis & eam auget (§. 484. *part. 1. Jur. nat.*), in nimietate dijudicanda attendendum quoque eſt, num artificialis ita in ſe trahat oculos, ut a naturali prorſus avertatur omnis attentio: quo reſpectu *Vitruvius* dixit nimium ornatum corrumpere ædificium. Accedit, quod ornatus nimius confundat viſum, ut

minus placeat confuse, quam parcior distincte perceptus, quemadmodum satis experimur. Quoniam ratio pulchritudinis artificialis, quatenus hominem decet, a statu ipsius sive interno, sive externo petenda (§. 487. *part. 1. Jur. nat.*), quem non esse per omnia utrobique eundem haud difficulter patet, si ad eum distincte considerandum animum appellimus; nimietas quoque non eodem modo æstimanda in pulchritudine artificiali virorum atque fœminarum. Quodsi hæc omnia satis perpendantur, quantum a vero aberretur, si quis putet, pulchritudinem artificialem magis decere fœminas, quam viros, quorum alia sunt merita, quibus se commendant aliis, quam ut studeant placere aliis ornando corpus, ideoque illam parum curet, immo contemtui habeat; errorem suum facile agnoscet, nec quod virtutis est (§. 303.) inconsideratæ mulierum temeritati tribuet.

Negari non potest, in ornamentis, quibus corpori pulchritudinem conciliare student homines, magnam deprehendi temeritatem, & nimiam iisdem curam haberi, immo complura vitia iisdem ali, de quibus postea dicemus. Neque etiam negari potest, majus iisdem pretium statui, quam debebat, & ipsam curam pulchritudinis in vitium degenerare & neglectum ornamentorum animi parere. Hæc sane causa est, ut, qui acutiores sunt atque vident quantum in hisce sit inane, pulchritudinem artificialem parum curent, cumque mulieres potissimum ornamentis ultra modum delectentur, & vix rei ulli majorem curam quam illis impendant, hebetudini mentis ipsarum hoc tribuentes a viro alienum esse debere judicant, quod in illis tolerandum. Enimvero hi ad mores fœminarum ad similitudinem aliarum vivere adsuetarum unice respiciunt, non vero quid in pulchritudine artificiali rationi conveniat, quid ab eadem abeat inquirunt. Quoniam itaque judicium deproperant, nulla discussione facta; quid

quid mirum, si a vero aberrent? Rationis igitur trutina pensanda omnia, antequam de cura pulchritudinis statuatur. Est modus etiam in ornamentis, sunt fines certi. In hos inquirendum, ne damnes, quod probandum erat. Universalis ille mos ornandi corpus indicat naturale quidpiam in appetitu humano, qui incommunicatis consiliis in pulchritudinem artificialem fertur. Quamobrem id ipsum excitare debebat attentionem Philosophi, ut eandem trutinaret, nec dedecet Philosophum condere theoriam de pulchritudine corporis eidemque habenda cura.

§. 308.

Vestium perfectio consistit in aptitudine corpus tuendi adversus injurias tempestatum, velandi partes corporis obscœnas, præstandi utilitatem ad id, quod iis indutum agere oportet. Omnis enim perfectio habet rationem determinantem, per quam intelligitur, cur ea, quæ perfecto insunt, talia potius sint ac tanta, quam alia (§. 505. 506. *Ontol.*). Quamobrem cum vestes conficiantur ad certum usum, qui per eas intenditur tanquam finis; ratio determinans perfectionem vestium alia esse nequit, quam usus, cujus causa conficiuntur. Enimvero homo corpus vestimentis munire debet adversus injurias tempestatis (§. 445. *part. 1. Jur. nat.*), & iisdem velare partes obscœnas (§. 448. *part. 1. Jur. nat.*), eædemque debent esse commodæ ad agendum id, quod iis indutum agere oportet (§. 452. *part. 1. Jur. nat.*). Sunt igitur perfectæ, si iisdem corpus adversus injurias aëris sufficienter muniatur, partes obscœnæ velentur & commodæ deprehendantur agenti ad id, quod iis indutus agit. Quare perfectio vestium consistit in aptitudine corpus tuendi adversus injurias tempestatum, velandi corporis partes obscœnas & præstandi utilitatem ad id, quod iis indutum agere oportet.

De vestium perfectione.

 Per-

Perfectio vestium eodem modo æstimanda est, quo perfectio rei cujuscunque alterius æstimatur. Redit enim æstimatio ad applicationem notionis generalis perfectionis, quæ directrix est attentionem convertens in rationem determinantem perfectionis, quæ notionem perfectionis specialem rei datæ suscitat, ubi omnes determinationes, quæ rei insunt, inde deducere studemus. Quoniam ratio determinans perfectionis vestium multiplex est, vi propositionis præsentis; vestium perfectio est composita (§. 507. *Ontol.*). Cum in perfectione composita locum habere possit exceptio (§. 511. *Ontol.*); in æstimanda perfectione vestium habenda quoque est ratio exceptionum, quæ æstimationem difficilem reddit nondum satis exercitatis, ideoque plerisque omnibus, cum non modo constet de perfectione rerum æstimanda hactenus parum sollicitos fuisse ipsos Philosophos, verum etiam studium perficiendi intellectum, ut aptus sit ad omnem usum, quem habere debet, nondum adeo invaluerit, ut quilibet istiusmodi disquisitionibus sufficiat. Res vulgares communiter negliguntur, & qui philosophi audire volunt, eas attentione sua indignas judicant. Habent tamen singulæ suam perfectionem, cui æstimandæ mediocris mentis acies raro sufficit. Absit autem, ut existimes, disquisitiones de perfectione vestium esse inutiles: cum enim lex naturæ præscribat vestium aptitudinem (§. 450. *part. 1. Jur. nat.*) & commoditatem, in qua perfectionem earum consistere ostendimus (§. 452. *part. 1. Jur. nat.*), usum omnino habent in praxi morali, cujus neglectus quamvis ferendus in Gentibus barbaris, quarum non ea est mentis acies, ut de perfectione vestium judicium ferre possint, vix tamen excusationem habet apud Gentes cultiores, præsertim si qui mentis acie præstant præclaras animi dotes in scrutandis iis prodigunt, quæ paucorum curiositati blandiuntur. Sed nolo hæc urgere ulterius, cum multa adhuc eradicanda sint præjudicia, & moralium rerum intimior notitia latius diffundenda, antequam spes esse poterit, fore,

ut

ut ad talia animum advertant, qui thesauros veritatis augere sibi sumunt.

§. 309.

Pulchritudo vestium æstimatur ex earundem perfectione & qualitatibus sensibilibus materiæ & ornatu, qui accedit, eademque non officere debet pulchritudini corporis naturali & perfectioni vestium essentiali. Quoniam enim pulchrum est, quod nobis placet (§. 543. *Psych. empir.*); quæcunque faciunt, ut vestes nobis placeant, ea quoque faciunt ad pulchritudinem earundem æstimandam. Jam pulchritudo consistit in perfectione rei, quatenus res vi perfectionis apta est ad voluptatem in nobis producendam (§. 544. *Psych. empir.*). Quamobrem in æstimanda pulchritudine vestium potissimum & ante omnia attendenda est earum perfectio. Enimvero nemo est, qui nesciat, materiam vestium placere quoque nobis ob pretiositatem & qualitates sensibiles, præsertim si ob has pretium ingens mereri censeatur, & quoniam in pulchritudine artificiali corporis spectatur decorum (§. 304.), ad hanc vero refertur pulchritudo vestium; pretiositas & qualitates sensibiles non saltem vulgi præjudicio, verum etiam rationis consilio in pulchritudine vestium æstimanda attenduntur. Ornatus ad vestes non alia de causa accedit, quam ut sint pretiosiores & oculos hilarent. Ac ideo patet in pulchritudine vestium æstimanda ornatus quoque rationem habendam esse. *Quod erat primum.*

De vestium pulchritudine.

Quoniam vero pulchritudo vestium destinatur pulchritudini artificiali corporis (§. 481. *part. 1. Jur. nat.*), hæc vero augere debet pulchritudinem naturalem ejusdemque defectum supplere (§. 484. *part. 1. Jur. nat.*), pulchritudo ve-

 stium

ſtium officere non debet pulchritudini corporis naturali. *Quod erat ſecundum.*

Denique cum in æſtimatione pulchritudinis veſtium eſſentiali potiſſimum habenda ſit ratio perfectionis earundem, *per demonſtrata n. 1.* pulchritudo quoque veſtium nullo modo officere debet perfectioni earundem eſſentiali. *Quod erat tertium.*

Vulgus pulchritudinem veſtium æſtimare ſolet ex pretioſitate materiæ & qualitatibus ſenſibilibus, quæ ipſis placent, atque ex ornatu, qui illis accedit. Raro animum attendunt ad perfectionem veſtium eſſentialem, quam ſi aliquo modo agnoſcunt, a pulchritudine diſtingvunt, recte quidem, quamdiu in ſe ſpectatur, ſed advertere quoque debebant, veſtes nobis placere ob earum perfectionem eſſentialem, a qua attentionem avertunt & in ſe trahunt qualitates materiæ. Confundunt quoque per præcipitantiam pulchritudinem corporis artificialem, quam veſtes conciliant, cum pulchritudine veſtium, nec illam ab hac ſeparant, quemadmodum debebant. Accidit quoque in aliis, ut pulchritudo ad ſolum ornatum trahatur. Ponamus horologium eſſe perfectiſſimnm, ut quam accuratiſſime indicet tempus; ſi caret ornatu, vulgus pulchrum non dicet. Aſt ſi fuerit ex auro affabre confectum & gemmis ſplendore ſuo oculos ferientibus exornatum; nemo non id pulchrum vocabit. Artifex vero, aut etiam is, cujus intereſt, ut tempus accurate metiatur, veluti Aſtronomus, qui obſervationibus cœleſtibus incumbit, ad perfectionem horologii animum potiſſimum attendit, ipſique propterea placet, ornatum parum curans. Si ad judicia vulgi animum attendimus & in eorum rationes inquirimus; multa cognoſcimus, ad quorum cognitionem alias non perveniſſemus, aut quæ nonniſi multo ſtudio ac labore cognoviſſemus. Tenendum hoc eſt etiam in aliis: majorem enim utilitatem habet vulgarium meditatio, quam plerique putant. Nec dedecet

decet Philosophum ad vulgi judicia & actiones quascunque animum attendere: sunt enim non minus phænomena naturæ, quam effectus corporum naturalium, in quorum rationes inquirere Philosophi est (§. 6. *Disc. prælim.*). Ideo objectum Philosophiæ constitui possibilia, absque ulla restrictione, cum eandem definirem, (§. 29. *Disc. præl.*) & ostendi in Philosophia reddendam esse rationem, cur possibilia actum consequantur (§. 31. *Disc. præl.*). Si phœnomena microcosmi, in quibus eminent judicia & actiones quæcunque aliæ hominum, sedulo observentur, & accurate discutiantur, multa hinc deducuntur, quæ tam in theoria, quam praxi morali multum utilitatis præstant. Et, si notiones generales, quas continent, abstrahamus; non modo via ad profunda sternitur, verum etiam acumen nostrum plurimum perficitur.

§. 310.

An vestium ornamenta corporis sint superbiæ signum.

Qui vestium pulchritudinem & omnia corporis ornamenta pro superbiæ signo habent, aut ignorant, quid sit revera superbia, aut pulchritudo non intelligunt, decere hominem pulchritudinem artificialem, eandemque & omnia ad rectitudinem actionum humanarum referendam esse. Etenim qui ignorat, quid sit superbia, nullam ejus notionem distinctam habet ac sufficienter determinatam, sed contentus est notione confusa & vaga, quam ex communi loquendi usu hausit. Quamobrem non considerat, quod, cum superbia vitium sit (§. 889. *part. 1. Jur. nat.* & §. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), actus externus dijudicandus sit ex motivo, quo voluntas determinatur ad eum & per consequens ex eo colligi non posse vitium, nisi certo demonstrari possit, neminem hoc velle posse, nisi qui vitio fuerit deditus, veluti non posse delectari veste pulchra aliisque corporis ornamentis, nisi putet, se propterea meliorem esse aliis & melior aliis haberi

beri velit, qui iisdem carent, ideoque superbus sit (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque fieri possit, ut quis amet vestes pulchras & ornamenta corporis propter superbiam & hoc vitio ad amorem eorundem compellatur; cum tamen vestis & ornamenta corporis nullam homini tribuant excellentiam præ aliis, nec omnium mentes adeo excœcatæ sint, ut hoc non videant, nec agnoscant, tantum unumquemque excellere supra alios, quantum virtute præstat (§. 549. *part. 1. Jur. nat.*), a posse ad esse concludit, qui ex veste pulchra & ceteris ornamentis corporis superbiam colligit. Sumit amorem vestium pulchrarum, & ornamentorum esse effectum superbiæ, qui causam aliam habere nequeat. Quid igitur superbia revera sit ignorat. Quodsi vero quis non intelligit, decere hominem pulchritudinem artificialem eandemque ad rectitudinem actionum humanarum referendam esse, quam ipsa lex naturæ urget (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*); is tanto facilius sibi persuadet, non aliam esse causam, quæ hominibus vestium pulchritudinem & cetera ornamenta corporis persuadet, quam superbiam, qua sese supra alios efferens ipsis melior videri vult, ideoque ne quidem cogitat de inquirendis causis aliis, sed sufficit, quod videat superbire homines vestibus atque corporis ornamentis. Hinc enim statim concludit, superbum esse, qui vestes pulchras & ornamenta corporis alia amat. Patet itaque, ut pulchritudo vestium pro signo superbiæ habeatur, aut ignorari, quid revera sit superbia, aut non intelligi, quod pulchritudo vestium aliaque ornamenta hominem deceant, & pulchritudinem artificialem ad rectitudinem actionum humanarum referendam esse.

Satis superque notum est, dari nonnullos, qui superbiam reprehensuri contra vestes pulchras & cetera ornamenta declamant,

clamant, quasi cum veste ac ornamentis deponatur superbia. Hi omnino opinantur, vestes splendidas & ornamenta & per consequens curam pulchritudinis artificialis pro signo superbiæ haberi debere. In hanc opinionem adducuntur, quod videant homines superbire vestibus splendidis aliisque coporis ornamentis, at non simul perpendunt sæpe etiam sub sordido pallio latere superbiam, & dari alios, quibus contemtum vestium splendidarum & omnium ornamentorum corporis superbia persuadet. Quodsi satis intelligerent, quid sit superbia & quod pulchritudo artificialis deceat hominem eademque ad actionum rectitudinem sit referenda, ex vestibus & ornamentis non statuerent de superbia, sed ex superbia aliunde cognita inferrent, num quis vestibus & ornamentis corporis superbiat. Sed hæc ulterius perpendenda sunt, ubi de superbia agemus. Opus signo coacervato est, si splendor vestium & ornatus corporis ad conjectandam superbiam prodesse debet.

§. 311.

De iis, qui pulchritudinem artificialem corporis spernunt.

Qui curam pulchritudinis artificialis corporis spernunt, seu nullum eidem pretium statuunt, omnem amplitudinem legis naturæ minime perspiciunt. Datur decorum naturale (§. 196. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ad quod observandum lex naturæ nos obligat (§. 203. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & hoc spectatur quoque in pulchritudine artificiali (§. 304.), consequenter etiam in vestibus aliisque ornamentis (§. 476. 492. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui omnem amplitudinem legis naturæ intelligit, eandem quoque ad decorum extendit, nec hoc opinione hominum æstimat, quasi totum ab eorum arbitrio pendeat, sed legi naturæ, cui subjacent omnes actiones humanæ, quatenus in natura ipsius rationem sufficientem habent, convenienter determinat. Quodsi ergo quis pulchritudinem artificialem nullius momenti esse statuit,

tuit, eamque ſpernit, neceſſe eſt, ut decorum omne pro arbitrario habeat, & legem naturæ ad certas ſaltem actiones reſtringat, ideoque omnem amplitudinem legis naturæ minime agnoſcit.

Equidem ab antiquiſſimis temporibus agnitum eſt, legem naturæ ipſa natura conſtitutam eſſe, a qua etiam nomen ſuum habet, & ipſam naturam nos obligare ad certas actiones committendas, vel omittendas, ſed quomodo lex naturæ ipſa natura conſtitutum ſit & natura ipſa nos obliget ad certas actiones committendas, vel omittendas, diſtincte explicatum non fuit. Ea vero de cauſa nec amplitudo legis naturæ, nec omnimoda rectitudo actionum humanarum agnita fuit. Utraque nobis patuit, cum in originem legis naturæ ex ipſa natura humana & inde naſcentem obligationem atque rectitudinem actionum humanarum paulo altius inquireremus. Hæc ipſa vero disquiſitio nos deduxit ad decorum naturale agnoſcendum, & actionum rectitudinem intimius perſpiciendam, atque ita demum intelleximus, legem naturæ eſſe normam adæquatam actionum humanarum, ita ut in iis nihil deprehendatur, quod determinationem recipit a voluntate humana, non vero eidem convenienter determinari poſſit. Si qui in operibus noſtris verſati fuerint, & concentum dogmatum perſpexerint, iis multa non paradoxa videbuntur, quæ videntur aliis, qui in rationis trutina ea nunquam ſuſpenderunt. Quamvis itaque ſint, qui acuminis gloria excellunt, ſed pulchritudinem artificialem nihili faciunt; non tamen ſtandum eſt eorum autoritate, ſed ratione. Requirit autem ratio, ut nexum veritatum inſpiciamus (§. 483. *Pſych. empir.*), non vero ſingula ab aliis ſejuncta conſideremus, perpendendumque eſt acutum in certo genere veritatum æque acutum non eſſe in ceteris ad idem genus minime ſpectantibus. Etſi viri egregii laudandi ſint ob merita in ſcientiam, vel eruditionem quam colunt, cum nemo laude merita ſit fruſtrandus (§. 888. *part. 6. Jur. nat.*); non tamen laudandi ſunt, ſi morum elegantiam

gantiam a virtute separant; sit ita quod ob merita alia ipsis facile condonemus neglectum elegantiæ morum, ac inprimis pulchritudinis artificialis corporis, præsertim cum non deficiant rationes, quæ ad excusationem faciunt. Optandum vero foret, ut eadem æquitate uterentur in censendis aliis, qua ipsi ab æquissimis rerum arbitris censentur.

§. 312.

Si cura pulchritudinis artificialis collidatur cum aliquo officio, hoc illi præferendum. Etenim in pulchritudine corporis artificiali spectatur potissimum decorum (§. 304.). Quodsi ergo cura pulchritudinis artificialis collidatur cum aliquo officio, lex decori colliditur cum aliqua lege præceptiva, vel prohibitiva (§. 163. 164. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero si lex decori colliditur cum alia quadam lege præceptiva, vel prohibitiva, lex præceptiva, vel prohibitiva vincit (§. 215. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem si cura pulchritudinis artificialis collidatur cum aliquo officio, hoc illi præferendum (208. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

De collisione curæ pulchritudinis artificialis cum officio aliquo.

Hæc propositio probe notanda est, ne quæ hactenus dicta sunt in abusum trahantur, præsertim cum justos limites decori, quod in pulchritudine artificiali spectandum, definire non adeo facile sit, ideoque nec facile sit pulchritudinem artificialem intra suos limites continere. Neque alio fine propositionem præsentem addimus, quam ne quis existimet nos curam pulchritudinis artificialis & officia coæquare, quasi elegantia morum & virtus in eundem censum referantur. Et quamvis etiam quoad decorum, quod in pulchritudine artificiali spectatur (§. 304.), aliquam admittamus obligationem (§. 487. *part. 1. Jur. nat.*), non tamen eandem obligationi ad virtutem æqualem facimus (*not.* §. *cit.*), sicuti nec omnes obligationes ejusdem sunt momenti (*not.* §. 482. *part. 1. Jur. nat.*). Decorum ad virtutem accedit per modum ornamenti,

quo pulchritudo ejus augetur ipſaque efficitur ſplendidior. Nec hoc acceſſorium deſtituitur ratione ex ipſa virtute petita. Etſi ratio non ſit neceſſitatis, eſt tamen convenientiæ. In Moralibus vero etiam ſpectatur, quidnam ſit conveniens, ut actio omnimoda rectitudine gaudeat. Quando nimirum dicimus, decorum non eſſe neceſſitatis, id ita intelligendum eſt, quod virtute, cui accedit, obtineatur finis, qui intenditur, etiamſi non accedat, quemadmodum patet ex decoro in temperantia obſervando: quoniam vero ad actiones quoque decoras obligamur (§. 203. *part. 1. Phil. pract. univ.*), obligatio vero neceſſitas agendi moralis eſt (§. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideo neceſſariæ ſunt reſpectu agentis, etſi ratio convenientiæ ſaltem ſpectetur, quatenus ad virtutem aliam principalem accedere debent. Decorum cum ſit lege naturæ præceptum (§. 203. *part. 1. Phil. pract. univ.*), virtus quoque eſt (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ſed quæ ad aliam accedere debet ob rationem convenientiæ, ideoque illam principalem, hanc acceſſoriam dicimus. Habet autem decorum, quatenus ſpectatur tanquam acceſſorium ad virtutem aliam, ſuam quoque rectitudinem, ita ut magis vel minus illi conveniat. Atque hinc naſcuntur diverſæ hominum de decoro opiniones, prouti in dijudicanda convenientia fuerint magis, vel minus acuti: id quod intelligendum eſt de morum introductoribus, cum ceteri deinde vivant ad ſimilitudinem aliorum. Hoc quoque notandum eſt, cum virtutes omnes principales ſint conjungendæ, non vero a ſe invicem ſeparandæ (§. 278. *part. 1. Jur. nat.*), decori rectitudinem non modo æſtimandam eſſe ex convenientia cum virtute principali, ad quam primario accedit, ſed & ex convenientia cum virtutibus aliis, quibus datæ circumſtantiæ una locum faciunt: id quod nec a notionibus communibus abhorret, modo animum advertamus ad mores probatos & in rationem eo modo inquiramus, quem in dijudicando decoro inſinuavimus. Contingit quoque, ut ratio ejusdem decoræ actionis multiplex ſit, ita ut alia petatur a virtute, cui accedit, aliæ petantur ab aliis, quibus minime

con-

conveniret actio opposita, quæ indecora censetur. Rationes istiusmodi insunt notionibus confusis in determinationem actus decori, vel abstinentiam ab indecoro influentes tacite utplurimum, quæ in apricum producuntur, si notiones confusæ evolvuntur & ad distinctas reducuntur. Talia observantur, si vulgarium meditationem non negligamus, de qua paulo ante diximus (*not.* §. 308.).

§. 313.

De recto membrorum externorum corporis usu.

Rectus membrorum externorum corporis usus consistit in motu virtuti & decoro ad eam accedenti convenienter determinato. Virtutes nimirum intellectuales sunt habitus intellectus, morales habitus voluntatis & noluntatis, atque hæ illas supponunt (§. 547. *part. 1. Jur. nat.* & §. 149. *part. 1. Eth.*), consequenter virtutes ex actibus internis æstimantur (§. 567. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum actiones externæ sint motus membrorum corporis externorum volitionibus & nolitionibus animæ respondentes, quibus scilicet ea exequimur, quæ anima vult, vel non vult (§. 567. *part. 1. Theol. nat.*); motus organorum corporis externorum virtuti convenienter determinandus, consequenter cum ad omnem virtutem colendam simus obligati (§. 278. *part. 1. Jur. nat.*); rectus membrorum externorum corporis usus consistit in motu virtuti convenienter determinato. Et quoniam decorum quoque observare debemus (§. 203. *part. 1. Phil. pract. univ.*); rectus quoque membrorum corporis externorum usus requirit, ut motus eorum decoro convenienter determinentur.

Actiones liberæ externæ consistunt in motu membrorum corporis externorum volitionibus & nolitionibus animæ respondente (§. 567. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque statim consequuntur, quando anima eas vult, tamdiu durant, quam-

diu easdem vult, & statim cessant, quamprimum anima easdem non vult (§. 953. *Psych. empir.*). Quoniam vero easdem actiones velle quoque potest, qui virtute præditus non est, voluntate per alia motiva determinata, quam quæ virtus exigit; ideo tum demum rectus est membrorum corporis externorum usus, quando eorum motus virtuti & ad eum accedenti decoro convenienter determinatur, & sic demum obtinetur consentiens omnium facultatum usus (§. 203. *part. 1. Jur. nat.*), ad quem consequendum obligamur (§. 204. *part. 1. Jur. nat.*). Facultas locomotiva subjecta est facultati appetendi & aversandi, hanc vero regit intellectus, qui facultatum cognoscendi inferiorum & intermediarum ministerio utitur. Quamobrem non modo actiones externæ ita determinandæ sunt, ne a lege naturæ dissentiant, sed ut potius eidem conveniant; verum necesse quoque est, ut legi naturæ conveniant actiones internæ, & sic demum actio humana ex internis atque externis composita virtuti conveniat. Quoniam vero actio externa plures ministras requirit (§. 427. *part. 1. Jur. nat.*); ut ea omnem suam rectitudinem consequatur, in hisce singulis observandum decorum est. Quodsi hæc omnia probe perpendas, quam multa requirantur ad rectum membrorum corporis externorum usum patebit, simulque manifestum erit, nullum dari motum voluntarium membri cujuscunque, qui non rationis regimini subjectus sit. Hoc quoque negligendum non est, multos dari motus membrorum corporis externorum, qui anima volente non ponuntur, nisi prævio exercitio acquiratur habitus facultatis locomotivæ, quales sunt omnes, qui ad exercitium artium requiruntur. Et hi ipsi quoque suam habent rectitudinem, a qua perfectio artis dependet.

§. 314.

De abusu membrorum Quoniam rectus membrorum corporis externorum usus consistit in motu eorum virtuti & decoro ad eam accedenti

denti determinato (§. 313.), abusus vero usui opponitur *externorum* (§. 646. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque iis constat actibus, qui *corporis.* contrarii sunt illis, in quibus usus consistit; *abusus membrorum corporis externorum consistit in motu vitiis & indecoro convenienter, aut virtuti & decoro minime convenienter determinato.*

Ita non modo fur abutitur manu, dum dolose contrectat rem alienam; sed etiam hypocrita, qui porrigit eleemosynam ostentationis causa. Immo cum etiam peccetur contra decorum, manu abutitur, qui nimium festinanter cibum in os ingerit. Non omnis abusus eandem habet magnitudinem, sed pro diversitate actionis nunc major, nunc minor est: æstimatur enim ex actionis moralitate. Alia nimirum actio legi naturæ repugnat ob convenientiam cum actione interna, ut in exemplo furis; alia ob dissensum ab interna, ut in exemplo hypocritæ misericordiam simulantis, dum dat eleemosynam; alia contra decorum est, ut in exemplo nimium festinanter cibum in os ingerentis. Membra corporis externa sunt instrumenta homini data ad implendum officia, quæ urget lex naturæ. Non aliter igitur iisdem uti debemus quam eo fine, cujus gratia nobis data sunt. Qui aliter utitur, iisdem abutitur. Ad usum nobis jus est (§. 159. *part. 1. Phil. Pract. univ.*); ad abusum jus nullum competit. Circumspectus itaque membrorum usus esse debet, ne vertatur in abusum. In æstimanda turpitudine peccati habenda quoque ratio est abusus membrorum corporis. Vide, quæ superius de usu & abusu eorum demonstravimus & annotavimus (§. 295. 296.).

§. 315.

Quia rectus membrorum corporis externorum usus *De medio* consistit in motu eorum virtuti & decoro ad eam accedenti *membris cor-* convenienter determinato (§. 313.), abusus vero in motu *poris utendi* vitiis atque indecoro convenienter, aut virtuti & decoro mi- *& abusum* nime *vitandi.*

nimie convenienter determinato (§. 314.); *qui membris corporis uti, non vero abuti vult, virtuti atque decoro assiduam operam navare, vitia vero & indecorum fugere tenetur.*

Qui membris corporis externis recte uti voluerit, ut usus nihil prorsus vitii ab abusu trahat, omnem legis naturalis amplitudinem intime perspiciat necesse est. Plerique omnes eandem minime perspiciunt. Quamobrem nec est quod miremur, si nec usus ab abusu satis accurate discernatur, immo multi dentur motus membrorum corporis, qui cum nobis prorsus indifferentes videantur, de recto eorum usu nulla mentem subit cogitatio. Vivitur ad similitudinem aliorum & a primis ungviculis acquiritur consuetudo. Utraque causa omnem attentionem a recto membrorum usu avertit, nec dependentia motus eorum a voluntate animæ, vel appetitu sensitivo attenditur. Rectus autem usus requirit, ut sollicite observemus, qualis sit voluntas, vel appetitus sensitivus, a quo motus membri hic & nunc dependet, donec virtus & decorum in consuetudinem abierint.

§. 316.

In usu recto membrorum corporis inprimis attendendus usus membrorum genitalium.

Ad rectum membrorum corporis usum inprimis requiritur usus membrorum genitalium. Quod usus membrorum genitalium pertineat ad usum membrorum corporis, per se patet. Quod vero præ ceteris membris mereatur curam singularem, inde patet, quod propter voluptatem, quæ cum eorum usu conjuncta est, difficillime vitetur abusus, modo usum & abusum rite æstimare didiceris (§. 314. 315.).

Experientia abunde testatur, quam parum appetitum Veneris temperent homines, qui circa res alias eundem temperare didicerunt. Difficultatem nemo in dubium vocat, etiamsi pauci sint, qui appetitum ad rigorem legis naturalis exigunt, quemadmodum mox elucescet ex iis, quæ dicentur. Quamobrem

obrem necesse quoque est, ut de recto usu genitalium in specie ex instituto agamus, præsertim cum peculiaris virtus sit, nimirum castitas, quæ hunc usum moderatur.

§. 317.

Quomodo usus membrorum genitalium externorum determinandus.

Usus membrorum genitalium externorum castitati & decoro convenienter determinandus. Etenim ad usum rectum membrorum corporis externorum inprimis pertinet usus membrorum genitalium externorum (§. 316.). Quamobrem cum rectus usus membrorum corporis externorum virtuti & ad eam accedenti decoro convenienter determinandus sit (§. 313.); usus quoque rectus membrorum genitalium externorum virtuti & ad eam accedenti decoro convenienter determinandus est. Enimvero virtus, quæ appetitum concubitus, consequenter usum membrorum genitalium externorum, quæ ipsi destinantur, moderatur, castitas est (§. 251. *part. 7. Jur. nat.*). Usus igitur membrorum genitalium externorum castitati & decoro ad eam accedenti convenienter determinandus.

Patet itaque, hoc loco esse agendum de castitate. *Aristotelici* castitatem partem temperantiæ faciunt. Temperantia enim in sensu latiori accepta ipsis virtus est, quæ moderatur appetitum circa voluptates corporis, quæ gustum & tactum afficiunt, consequenter vel gustu percipiuntur, vel in membris genitalibus, quibus sexus a sexu distingvitur. Atque ideo duæ constituuntur temperantiæ veluti partes sobrietas & castitas, quarum illa versatur circa voluptates ex cibo atque potu perceptas, hæ vero circa voluptates, quas creat tactus venereus. Enimvero cum non modo usui loquendi communi convenientior videatur significatus temperantiæ restrictior, ut ea ad usum cibi ac potus restringatur, & virtus, quæ appetitum venereum moderatur, peculiare nomen casti-

tatis habeat, verum etiam legi naturæ, quæ usu cibi ac potus intendit conservationem corporis ac vitæ nostræ, ast concubitu conservationem speciei, seu generis humani, magis respondeat, ut virtutes, quibus moderatur appetitus cibi & potus, atque appetitus concubitus a se invicem distingvantur; nobis quoque consultius visum fuit, ut vocabulum temperantiæ in significatu strictiori acciperemus, nec eo eundem extenderemus, ut castitatem sub ea simul complecteremur, præsertim cum de utraque virtute non eadem inculcanda sint in Ethica, nec virtutes, quæ sunt habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), discernendæ sint voluptate, qua diversa organa sensoria afficiuntur, sed potius fine, propter quem agere debemus, cum principium legis naturalis sit, ut actiones liberæ determinentur per easdem rationes finales, per quas naturales determinantur (§. 179. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque hoc etiam conspirat cum differentia bonorum, ad quæ appetitus hominis naturaliter determinatus est (§. 904. *Psych. empir.*), & quorum aliud est, quod conservationem nostram respicit (§. 44. *part. 2. Eth.*) & peculiarem stimulum habet (§. 45. *part. 2. Eth.*), aliud vero, quod ad conservationem speciei refertur (§. 74. *part. 2. Eth.*), & stimulo quoque sibi proprio gaudet (§. 72. *part. 2. Eth.*). Ex iis quoque, quæ de castitate traduntur, satis apparet; ea non esse eadem, quæ de temperantia tradidimus. Non nego inesse utrobique particularibus, quæ inculcantur, universalia communia, quæ inde abstrahi possunt; sed hæc ratio nondum sufficit, ut propterea castitatem temperantiæ partem faciamus. Ceterum alibi jam monuimus, inter Scholasticos quoque disputatum fuisse, an castitas sit peculiaris virtus a temperantia distincta (*not.* §. 253. *part. 7. Jur. nat.*), ut ideo insolitum non moliamur, dum eam a temperantia separamus. Omnis autem ista disputatio in praxi morali nullum habet usum.

§. 318.

§. 318.

Quæ castitatem culturus ante omnia nosse debeat.

Qui castus esse vult, ante omnia pro certo habere debet, omnem actum venereum, qui solius voluptatis percipiendæ causa fit, illicitum esse. Etenim castitas virtus est, qua non appetitur concubitus, nisi sobolis procreandæ causa (§. 251. *part. 7. Jur. nat.*). Quamobrem qui castus est, concubitum appetere nequit, solius voluptatis venereæ percipiendæ causa (§. 248. *part. 7. Jur. nat.*). Omnis actus venereus, sive simul sumti concubitum absolvant, sive quomodocunque ad eundem referantur (§. *cit.*), si solius voluptatis percipiendæ causa fit, illicitus est (§. 246. *part. 7. Jur.nat.*), illicitus quoque est omnis actus libidinem, cupidinem voluptatis venereæ (§. 248. *part. 7. Jur. nat.*), excitans (§. 250. *part. 7. Jur. nat.*), ideoque qui castus esse vult, ab istiusmodi actibus sese abstinere & animum ab omni cupidine voluptatis venereæ vacuum præstare tenetur. Quamobrem qui castus esse vult, ante omnia pro certo habere debet, omnem actum venereum, qui solius voluptatis percipiendæ causa fit, illicitum esse.

Qui castitatem colere debet, nosse omnino debet, quinam sint actus, ad quos sese virtus hæc extendit, & quinam eorum illiciti sint, ac per consequens cum virtute pugnant. Vulgo non satis virtutis hujus natura & conditio perspicitur, cum dentur opiniones communi fere consensu receptæ, quæ castitati adversantur & in sequentibus expenduntur. Ita plerique omnes sibi persuadent, voluptatem veneream per se licite appeti, sed saltem vitandam nimietatem, quatenus nimirum nimis frequens usus sanitati nocet. Unde opiniones aliæ legi naturæ contrariæ profluxerunt, quæ castitatis culturæ non parum obstant. Apprime igitur necessarium est, ut certo agnoscatur, voluptatem veneream per se appeti non debere, consequenter nullum actum cum castitate consistere posse, qui solius voluptatis venereæ percipiendæ causa fit,

qualiscunque tandem is sit. Sane quo magis homines voluptatem veneream per se appetunt, eo quoque plures excogitarunt actus, ad eam amplificandam, qui per se magna ex parte evanescunt, quamprimum voluptas venerea per se non appetitur.

§. 319.

Quomodo certitudo ista obtineatur.

Quoniam qui castitatem colere vult, ante omnia pro certo habere debet, omnem actum venereum, qui solius voluptatis percipiendæ causa fit, illicitum esse (§. 318.), pro certo vero habemus id, cujus convicti sumus (§. 982. *Log.*), &, si quis fuerit imbecillior, quam ut demonstrationem capiat, se convictum esse sibi persuadet, si assensum præbere cogitur, propositioni nondum sufficienter probatæ (§. 1001. *Log.*); *si quis castitatem colere vult vel vi principiorum Juris naturæ convincendus, omnes actus venereos, qui solius voluptatis percipiendæ causa fiunt, legi naturali, consequenter voluntati divinæ repugnare* (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *aut, si fuerit imbecillior, danda opera est, ut assensum rationibus suasoriis extorqueas*, veluti *provocando ad animalia, in quibus imago juris circa conservationem speciei nobis competentis conspicitur, ad noxitudinem hujus voluptatis, si ejus usus extra terminos lege naturali præscriptos extendatur & insufficientiam satiandi cupiditatem naturalem felicitatis* (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quia scilicet nimis transitoria & sæpius iterata efficitur noxia.

Convictio a priori non videtur difficilis. Etenim concubitum, qui solius voluptatis gratia appetitur, naturaliter esse illicitum (§. 239. 240. *part. 7. Jur. nat.*) & actus quoque ceteros venereos in eodem casu illicitos esse, per modum corollarii infertur (§. 246. *part. 7. Jur. nat.*) immediate ex ipso principio Juris naturæ, quod actiones liberæ per easdem rationes finales determinandæ sint, per quas determinantur naturales

turales (§. 179. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero antequam quis concubitus illiciti & actuum venereorum illicitorum convinci possit, necesse est ut ante convincatur veritatis principii Juris naturalis (§. 991. *Log.*). Non autem adeo facile esse, ut quis veritatis hujus principii convincatur, patet ex analysi demonstrationis in sua principia (§. 179. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) debito modo instituta (§. 992. *Log.*). Accedit quod duo sint præjudicia admodum communia, quæ assensum morantur. Nimirum multi hodie sunt eruditi, qui indifferentismum moralem defendunt, nec aliam obligationem admittunt, quam quæ metu pœnarum introducitur a superiore. Et nemo est qui nesciat, vulgo imperito non aliam, quam hanc, esse obligationis notionem. Jam cum non alius sit superior, qui ad servandam legem naturæ nos obligare possit, nisi Deus; stante hac hypothesi non aliter demonstrari poterat principium legis naturalis, quam si ostendatur Deum velle, ut actiones nostras liberas per eadem rationes finales determinemus, per quas naturales determinantur. Sed demonstratio hæc, quamvis non sit impossibilis, non tamen captu facilior est illa, quam nos ex natura humana deduximus. Facile hoc animadvertet, qui artis demonstrandi peritus demonstrationem dare conabitur, nullo sumto principio, quod non antea demonstraverit. In quem labyrinthum vero incidant, qui artis demonstrandi periti non sunt, exemplo illorum patet, qui voluntatem divinam principium Juris naturæ esse statuunt, quando modum declarare volunt, quo voluntas Dei nobis innotescat. Quamobrem consultius omnino est, ut sepositis falsis hypothesibus obligationem naturalem & principium Juris naturæ ex ipsa hominis essentia atque natura derivatum perspicere discamus, siquidem veritatis plenarie convinci velimus, consequenter ut in systemate veri nominis lento gradu progrediamur, sicque principia, quæ demonstrationem ingrediuntur, nobis familiaria reddamus nullo metuendo influxu appetitus sensitivi in assensum, quamdiu ignoratur, quo tendant principia ista, ut, dum ea

cognoſcimus, ſola veritatis ratio habeatur, nec in alterutram contradictionis partem propendeat aſſenſus in ſe adhuc prorſus indifferens. Alterum præjudicium eſt de extinctione libidinis fine matrimonii ſaltem ſecundario, unde innumeræ propullulant opiniones erroneæ aliæ, quarum quædam admittuntur ac propugnantur, quædam non ſine contradictione rejiciuntur & impugnantur: explere namque libidinem idem omnino eſt ac voluptatis venereæ cupidinem ſatiare. Aſt omnes iſtæ opiniones profligari nequeunt, niſi oſtendatur, concubitum & omnes actus venereos ſolius voluptatis cauſa non eſſe appetendos, ut ideo, dum alterum impedimentum caſtitatis tollere conamur, recidamus in remotionem primi. Argumenta ſuaſoria non minus difficultatis habent, &, ſi vel maxime aſſenſum eliciant, quamdiu animus a cupidine voluptatis venereæ fuerit liber, extemplo tamen is vacillat, quamprimum libidinis œſtrum invadit animum. Præſtat igitur denuo aſſenſum habere immotum, qualem efficit convictio. Quamobrem ſi quis hebetior fuerit, quam ut demonſtrationem capere poſſit, conſultius eſt, ut principia ad convincendum apta ad ſenſum communem reducantur, ſicque defectus ſcientiæ ſuppleatur (§. 422. *part. 1. Eth.*). Ceterum fatendum omnino eſt, ſi quis autoritatem ſcripturæ ſacræ agnoſcit, nec dubitat, quin Deus ea velit, quæ in eadem præcipiuntur, ea vero nolit, quæ prohibentur, quin multo facilius adduci poſſit ad aſſenſum immotum præbendum veritati, quam agnoſcendam eſſe oſtendimus ei, qui ad caſtitatem colendam animum appellere vult. Sed hoc a noſtro inſtituto alienum eſt, qui in ſegetem Theologorum falcem non immittimus, nec conſenſum dogmatum moralium cum ſcriptura evincere nobis propoſuimus. Quæ vero in propoſitione indicantur argumenta ſuaſoria, de iis in ſequentibus plura dicemus.

§. 320.

Qualis voluntas ad

Qui caſtus eſſe vult, operam dare debet, ut voluntas & noluntas bona ſit. Quodſi enim voluntas bona fuerit, ea generaliter

raliter determinata eſt ad committendum actiones, quæ legi naturæ, ſeu voluntati divinæ conveniunt, & ad abſtinendum contrariis (§. 121. *part. 2. Eth.*), &, ſi noluntas bona fuerit, ea generaliter determinata eſt ad actiones non committendas, quæ legi naturæ, ſeu voluntati divinæ repugnant (§. 127. *part. 1. Eth.*). Quodſi jam pro certo habeamus, concubitum ſolius voluptatis percipiendæ cauſa celebratum cum omnibus actibus venereis eſſe illicitum (§. 318.), cum certitudo efficiat cognitionem vivam (§. 246. *part. 2. Phil. pract. univ.*), cognitio vero viva ſit motivum voluntatis (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*), non modo voluntas in ſpecie determinabitur ad abſtinendum concubitu ſolius voluptatis percipiendæ cauſa omnibusque actibus venereis, verum etiam noluntas ad non celebrandum concubitum ſolius voluptatis cauſa, nec edendos actus venereos. Patet itaque, ſi quis caſtus eſſe velit, operam dandam eſſe, ut voluntas & noluntas bona ſit. *caſtitatem requiratur.*

Facile patet, quæ de caſtitate demonſtrantur, ea ad quamlibet aliam virtutem applicari poſſe, quoniam virtus omnis, cum ſit habitus actiones liberas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ſupponit voluntatem bonam & noluntatem (§. 121. 127. *part. 2. Eth.*), ut vero in ſpecie determinetur, pro certo habendum eſſe, quod hæc actio ſit voluntati divinæ conformis, oppoſita vero eidem repugnet. Satis manifeſta hæc ſunt ex principiis generalibus, quæ de voluntate perficienda demonſtravimus in parte ſecunda Ethicæ. Conſultum tamen fuit hæc in ſpecie urgeri de caſtitate, quia virtutis hujus cultura difficillima, & voluptas venerea ita obnubilet mentem, ut omnis attentio a conſilio rationis avertatur, nec recto intellectus uſui permittatur locus. Exemplum illuſtre caſtitatis præbet *Joſephus*, qui conſentire nolebat in adulterium, ne peccaret in Deum, quod

quod erat indicium bonæ voluntatis, & certitudinis de repugnantia adulterii cum voluntate divina. Cumque simul provocaret ad bonitatem domini sui, cujus erat servus, in se, ingratitudinem quoque voluntati divinæ adversari agnoscebat. Vide Genes. XXXIX, 7. & seqq. Voluntas atque noluntas bona & scientia, aut viva cognitio convenientiæ & disconvenientiæ actuum cum lege naturæ, vel voluntate divina separari a se invicem nequeunt, siquidem voluntas colendi virtutem & noluntas fugiendi vitium constans & perpetua esse debet: immo etiam noluntas bona a voluntate bona separanda non est, ne cupido voluptatis, quam offert vitium, vincat voluntatem bonam, etsi eadem inclinata sit ad abstinendum sese ab actionibus, quas vitium commendat & ad quas committendas illecebris suis nos allicit. Nihil hic asseritur, cujus veritas non sit manifesta per ea, quæ de voluntate perficienda tradidimus in parte secunda Ethicæ, ut opus non sit singulorum veritatem evinci.

§. 321.

De voluptate venerea castitatis impedimento.

Castitatis impedimentum est voluptas venerea, qua quo magis capiuntur homines, eo difficilius resistitur ejus cupidini. Voluptas venerea ex concubitu aliisque actibus, qui quomodocunque ad eum referuntur, veluti qui cupiditatem voluptatis ex tactu venereo percipiendæ excitant, percipitur (§. 248. *part. 7. Eth.*), & quantum homines capiantur hac voluptate satis superque comprobatum est experientia. Quamobrem cum homines seposito rationis usu bonum a malo non discernant, nisi ex eo, quod voluptatem creat, vel molestiam parit; coitum cum aliis actibus ad eundem quomodocunque referendis tanquam bonum insigne sibi repræsentant propter voluptatem veneream, ideoque tanto fortius eundem appetunt, quo majus pretium voluptati venereæ statuunt (§. 893. *Psych.*

Psych. empir.). Voluptas igitur venerea in causa est, cur coitum solius voluptatis venereæ causa appetant, aliosque actus ad eum quomodocunque referendos, quales sunt mammarum & pudendorum contrectatio, membrorum genitalium titillatio, osculationes, complexus, sermones impudici. Quamobrem cum castus non appetat concubitum, nisi sobolis procreandæ causa (§. 251. *part. 7. Jur. nat.*), ideoque castus non sit, qui solius voluptatis venereæ causa coitum appetit aliosque actus ad eum quomodocunque referendos; voluptas venerea castitatis impedimentum est (§. 726. *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Enimvero cum, quemadmodum jam diximus, voluptate venerea maxime capiuntur homines, ut eadem fortiter trahatur appetitus in coitum aliosque actus ad eum quomodocunque referendos (§. 893. *Psych. empir.*); ab appetitione quoque homines non facile se dimoveri patiuntur (§. 911. *Psych. empir.*). Quamobrem quia repræsentatione voluptatis venereæ in appetitu sensitivo vehemens concitatur cupiditas eandem percipiendi (§. 810. 811. *Psych. empir.*), & hæc tendit ad coitum celebrandum & ad alias actiones ad eundem referendas committendum, ut eadem frui detur (§. 388. *part. 2. Eth.*); eidem tanto difficilius resistitur, quo magis capitur eadem homo (§. 727. *Ontol.*). *Quod erat alterum.*

Utramque propositionis partem experientia indies obvia abunde confirmat, ut eam nemine contradicente absque propositione sumere potuissemus. Quod in genere de voluptate affirmat *Cicero* lib. 1. de Legib. c. 31. voluptate capi omnes, quæ etsi sit illecebra turpitudinis, tamen habeat quiddam simile naturalis boni, eam enim lenitate & suavitate delectare; id de voluptate venerea inprimis dicendum, cujus perci-

piendæ cupiditas tanto majora incrementa capit, quo magis eidem indulget libidinosus. Quam difficulter autem cupiditati voluptatis venereæ resistatur, exempla *Davidis* & *Salomonis* loquuntur. Laudatur *Davidis* pietas & studium bene ac recte agendi; hoc tamen non obstante voluptatem veneream tam avide inhiavit, ut ejus percipiendæ causa homicidium & adulterium committere non vereretur, etsi multas haberet uxores & concubinas, quæ libidinem ipsius explere poterant. *Salomo*, qui Regum sapientissimus celebratur, voluptatem veneream adeo insatiabiliter inhiabat, ut non modo in terris suis & apud vicinas gentes stupendo numero contra expressam prohibitionem divinam fœminas conquiri juberet, quas vel uxores, vel concubinas haberet, cum constet voluptates corporis varietate sustentari, verum etiam ut ipsarum erga se amorem magis accenderet, nefandis & absurdissimis idololatriis animum pollueret in ipsa senectute, quasi fortuna regia in voluptate venerea potissimum consisteret. Non est quod dubitemus, *Salomonem* cupidinem voluptatis venereæ expleturum animum attendisse ad rationes, quas insinuavimus. Ipse enim ingenue confitetur, se non prohibuisse cor suum, hoc est, non restitisse appetitui sensitivo, quin omni voluptate frueretur, Eccles. II, 10. abusus nimirum sapientia, ut stultitia esset major.

§. 322.

Quale studium ad castitatem adbibendum.

Quoniam voluptas venerea impedimentum castitatis est, qua quo magis capiuntur homines, eo difficilius resistitur cupiditati ejus (§. 321.); *ad castitatem colendam tanto pertinacius studium adbibendum, quanto difficilior est ejus cultura.*

Nemo est, qui negare ausit, quo difficiliora sunt, quæ quis aggreditur, eo majore studio ac labore opus esse. Difficultas itaque quemadmodum commendat castitatem animis excelsis, qui ad sublimia adspirant; ita quoque nos incitare debet,

debet, ut omni animi contentione virtutem hanc consequi eademque excellere studeamus.

§. 323.

De noxitudine hypotheseos, qua felicitas ex perceptionibus jucundis æstimatur.

Quoniam voluptas venerea, quam inter voluptates corporis eminere nemo est qui dubitet, castitatis impedimentum est difficulter admodum tollendum (§. 321.); *quam noxia sit hypothesis eorum, qui ex perceptionibus jucundis felicitatem hominis æstimandam esse contendunt, abunde intelligitur.*

Qui hanc hypothesin pro philosophia morali venditant, se omnis philosophiæ moralis prorsus ignaros probant. Et quid, quæso de ipsorum virtutibus sperandum? Quodsi quis sibi persuadeat, perceptionibus jucundis absolvi felicitatem hominis, is omnino sibi persuadebit, voluptatem veneream facile principem felicitatis humanæ partem esse, ideoque earum cupiditati minime resistet, quin potius libidini fræna laxabit. Castitati igitur nihil magis adversatur, quam perversa ista opinio, ut non morum emendatores, sed corruptores dicendi sint, qui eam animis hominum instillare student. Neque est, quod miremur, si istiusmodi pseudophilosophi doctrinam suam exemplo suo confirment. Danda potius opera est, ut perversa hæc opinio ex animis hominum radicitus evellatur, quam ut splendido philosophiæ moralis titulo commendetur, cum proh dolor! plerorumque hominum mentem obsederit, immo fascinaverit, & dudum agnitum fuerit, nec multo acumine opus sit, ut agnoscatur, voluptatem turpitudinis illecebram esse. Nonne igitur insanire dicendus est, qui illecebram turpitudinis pro fundamento philosophiæ moralis venditat, quæ culturam virtutum, fugam vitiorum docere debet (§. 1. *part. 1. Eth.* & §. 321. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Finis Ethicæ utique est felicitas hominis (§. 8. *part. 1. Eth.*), ast non spuria ista, quæ in perceptionibus jucundis consistit; sed vera, quam sine virtutis

 studio

ſtudio vitiorumque fuga nemo acquirere poteſt (§. 400. 403. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Status jucundus, qui a felicitate differt (§. 106. *part. 2. Eth.*), cum felicitate minime confundendus. Repetenda hic ſunt, quæ alias ea de re annotavimus (*not.* §. *cit.*).

§. 324.

De animo ad caſtitatem tempeſtive præparando & adverſus libidinem muniendo.

Similiter quia voluptas venerea caſtitatis impedimentum eſt, & quo magis eadem capiuntur homines, eo difficilius cupiditati ejus reſiſtitur (§. 321.), voluptatis vero hujus nullam prorſus notionem habet inexpertus, ideoque eandem ignorat (§. 27. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conſequenter etiam ejus animum cupiditas illius minime vexat (§. 148. *part. 2. Eth.*); *ideo a primis unguiculis animus ad caſtitatem præparandus & adverſus libidinem muniendus, ut ſuo tempore in caſtitatem pronus appetitum circa voluptatem veneream moderari non adeo difficile accidat, voluntatem nimirum bonam efficiendo* (§. 320.), *felicitatis veræ notionem animo inſinuando*, ut agnoſcat ſuo tempore, voluptatem veneream non eſſe per ſe appetendam, ut ſimus felices, & *pudorem actuum libidinoſorum atque ſermonum laſcivorum incutiendo. Et quando quis puber factus eſt, ſollicite vitanda omnis occaſio voluptatem veneream percipiendi & odium libidinis omnis, ſeu vitiorum caſtitati oppoſitorum ingignendum.*

Qualitatum ſenſibilium notiones non habemus niſi confuſas, quibus tamdiu caremus, quamdiu eas ſenſu ipſimet non percepimus. Ignoramus itaque etiam voluptatem, quam creant ſenſibilia, quamdiu ipſimet ea ſenſu non percepimus. Voluptas vero ignota appetitum minime movet, ut eandem inhiemus. Quamobrem conſultiſſimum eſt, ut voluptas ex tactu venereo percipienda tamdiu homini ſit ignota, donec matrimonium contraxerit. Immo maxime prodeſt ignorare omne libidinis genus, cum plus valeat vitiorum ignoratio, quam

quam castitas. Qui voluptatem veneream nondum degustavit, ubi videt alios eam inhiantes, vel audit eandem prædicantes, incendi quidem potest cupiditate eam experiundi; sed tum non ipsa voluptas, sed aliorum de ea opinio, quam dari vel ex aliorum facto colligimus, vel credimus aliorum verbis fidem habentes, appetitum movet, neque is tendit ad delectationem, sed ad noscentiam rei nobis adhuc ignotæ. Idem valet de alio quocunque voluptatum genere. Quamvis noverimus dari rem quandam, quæ hoc vel isto nomine appellatur, aut hoc vel isto modo obtinenda; nondum tamen propterea res ipsa nobis nota est. Quando vero animus ad castitatem præparandus & adversus vitia virtuti huic opposita muniendus; non modo consultum est, ut voluptas venerea ignota sit, verum etiam ut ignoretur, quid sit tactus venereus & quod ex eo voluptas percipiatur. Atque hinc satis patet, cur præparatio ista fieri debeat ante pubertatem, quando experimentum nondum capi potest, ut quasi aliud agendo animus ad castitatem disponatur, & de præsidio adversus vitia quæcunque virtuti huic opposita cogitandum sit tempestive, ne quis actibus libidinosis adsuescat, qui animum ad eas disponunt & post pubertatem ad ea ducunt. Castitati ergo maxime prospicitur in educatione, quamvis eam doceri teneræ ætati non convenit. Quamobrem uberior expositio ad curam educationis liberorum pertinet. Voluntas bona & veræ felicitatis agnitio cohibent cupiditatem experiendi voluptatem ex venereo tactu percipiendam, & gignunt contemtum actuum prolusoriorum, quibus voluptatem magis affinxit hominum opinio, aut cupido voluptatis ex tactu venereo percipiendæ affundit, quam ut ipsimet eandem creent. Pudor autem si accedit, abstinentiam facilitat. Præstat autem, ut voluptas venerea tamdiu sit ignota, quamdiu fieri potest. Et ne cupiditas eam experiendi concitetur, odium libidinis, seu vitiorum castitati oppositorum prohibet.

§. 325.

Quomodo voluptati venereæ resistatur.

Voluptati ex tactu venereo percipiendæ restituturus momentaneum, quod delectat, conferre debet cum tædiis, quæ inde enascuntur, aut enasci possunt, & diu multumque excruciant, pro diversitate circumstantiarum varia, veluti jactura sanitatis, famæ sæpiusque fortunæ omnis, pecuniæ profusio, immo opum dilapidatio, neglectus eorum, quæ pro vitæ nostræ genere nobis agenda incumbunt. Considerari quoque meretur, qnod liberorum ex illegitimo concubitu natorum educatio plerumque negligatur, ut infanticidia et hisce agnata crimina alia taceamus: nec minus attendendæ sunt pœnæ civiles, quibus obnoxii fiunt ob certa delicta carnis homines libidinosi atque salaces. In hisce vero expendendis habenda quoque ratio est officiorum cum erga se, tum erga alios, immo etiam erga Deum, itidemque status sui. Etenim si voluptati ex tactu venereo percipiendæ resistere velimus, necesse est ut cupiditatem eadem concitatam vincat metus malorum, quorum periculo nos exponimus veneri litaturi (§. 439. 440. *part. 2. Eth.*). Quodsi vero metus tantam vim acquirere debet, necesse est ut omnia mala, quæ metuenda sunt pro datis circumstantiis, expendantur & probe perpendantur molestiæ, quibus extorquebitur animus, si evenerint, itidemque damna, quæ patiemur, animum non minus excruciatura. Quoniam enim hoc modo intelligitur, quantis molestiis sit luenda voluptas momentanea, cui perexiguum pretium statui potest, si una cum ea voluptate, quam virtus & bona conscientia parit, in rationis trutina suspendatur, vel etiam utramque expertus unam cum altera confert; nemo re satis expensa aliter statuere poterit, quam voluptatem veneream tanti faciendam non esse, ut tot incommodorum atque tædiorum periculo nos exponamus. Voluptati ergo ex tactu venereo perci-

percipiendæ restiturus momentaneum, quod delectat, conferre debet cum tædiis, quæ inde enascuntur, aut enasci possunt, & diu multumque excruciant. Cumque hæc pro diversitate circumstantiarum varia sint, ea inprimis urgenda, quæ in casu dato sunt potissimum metuenda. *Quod erat primum.*

Quodsi certa delicta pœnis civilibus coërceantur, earum magnitudo non tantum in se spectanda, sed & potissimum respectu nostri: ubi simul perpendenda sunt mala, quæ post se trahunt pœnæ in statu nostro. Cum enim pœnarum sanctione introducatur obligatio civilis (§. 301. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut metu earum a delictis declinemus, in quæ ob voluptatem inde percipiendam propendet appetitus sensitivus; qui voluptati ex tactu venereo percipiendæ resistere vult, ne delinquat, pœnam quoque perpendere debet, quæ in delictum carnis, quod voluptas venerea commendat, statuta est. *Quod erat secundum.*

Et quoniam non omnes adeo mali sunt, ut nullum prorsus officium tam erga se, quam erga alios, ipsumque Deum curent; ea quoque officia, quibus pro datis circumstantiis repugnat actus libidinosus, probe perpendenda sunt. Nisi enim omnem honestatem ejuraverimus cum ipsa ratione; facile agnoscemus, tanti non esse momentaneam istam voluptatem atque vanam, ut ejus fruendi causa contra officium istud agamus. Quamobrem qui voluptati ex tactu venereo percipiendæ resistere vult, rationem quoque habere debet officiorum tum erga se, tum erga alios, ipsumque Deum. *Quod erat tertium.*

Quamvis voluptati ex tactu venereo perceptæ difficulter resistatur, non tamen in se adeo indomita est, quemadmodum

dum eandem reddit immoderata venus. Sicuti enim omnis inveterata consuetudo, postquam in alteram naturam degeneravit, eradicatu propemodum impossibilis; ita eandem difficultatem contrahit libido, quæ altas in animo radices egit. Consultissimum igitur est, ut hæc omnia trutinentur, antequam contra cupiditatem ejusdem sit pugnandum. Id enim fieri posse nemo dubitabit, modo singula agantur successive, quæ hic præcipiuntur, unumquodque nimirum suo tempore, ut memoriæ infigantur, quando de præsente usu nondum cogitatur. Etenim quæ hic & nunc expendenda sunt, quando appetitus determinandus, aut aversatio, tanquam familiaria supponuntur, ut non modo statim succurrant, ubi de iis cogitandum, verum etiam sensum certitudinis secum afferant, quo mediante influunt in determinationem appetitus, vel aversationis. Mala ista, quæ ex illicita & nimia Venere consequuntur, experientia docet, quædam etiam per se manifesta sunt. Quamobrem qui castitatem colere vult, sedulo ea observare tenetur. Utile inprimis foret, ut casus tragici consignarentur, qui noxitudinem & turpitudinem libidinis præsertim nimiæ docent, quamvis nec desint exempla eorum, quibus primum experimentum fuit funestum.

§. 326.

An nimia venus noceat sanitati.

Nimia venus morborum causa est & generi nervoso inprimis nocet. Nimiam Venerem esse morborum causam, in confesso est apud Medicos, illam ideo dissuadentes, quando de tuenda valetudine agunt. Qui fidem ipsis habere non vult, eidem sufficiunt exempla podagricorum, venerem enim nimiam esse causam podagræ, aliorumque morborum arthriticorum, dudum pervulgatum est; utut aliæ quoque dentur horum morborum causæ. Quod vigorem corporis destruat, non minus exploratum est & macies corporis satis indi-

indicat. Quod vero generi nervoso inprimis inimica sit, vel inde colligitur, quod visum hebetet atque memoriam debilitet.

Equidem observationes non adeo manifestæ sunt, ut unumquemque convincere per eas possis, quantum noceat sanitati & vigori corporis venus nimia, præsertim cum non omnibus æque noceat; cum tamen in tuenda sanitate sequendum id, quod est tutius, nimia venere abstinere præstat, quam improvido ejus usu sanitatem ipsamque vitam, corporis aleæ committere, præsertim cum venus nimium non appetatur, nisi voluptatis percipiendæ causa, quam nemo sanus tanti æstimabit, ut eam sanitatis ac vigoris corporis, vel ipsius vitæ jactura luere velit. In rationes a priori inquirere Physici est (§. 59. 31. *Disc. prælim.*). Plura autem tanquam nota supponit hæc disquisitio, quam quæ hic supponi possunt. Et qui sanitatem & vigorem corporis vitamque curæ habet, ei ad persuadendum sufficit principium generale, quod omne nimium sit naturæ inimicum. Semper autem nimium censendum, si desit stimulus naturalis ad coëundum, non confundendus cum cupiditate voluptatis venereæ, quam suscitat & fovet ipse immoderatus usus. Nimium quoque satis intelligitur, si actibus demum prolusoriis excitanda, quæ natura stimulo suo excitare solet. Quodsi in hæc omnia accurate inquirendum esset, nullus dubito fore, ut agnoscatur, nimiam venerem sanitati ac vigori corporis multo magis nocere, quam hactenus putatur. Ceterum huc quoque pertinent observationes *Sanctorii* in Medicina Statica, quæ docent, quomodo Venus sese habeat ad transpirationem insensibilem, cujus tantum momentum est in sanitate conservanda. Vide, quæ supra jam dicta sunt (§. 226.).

§. 327.

De abstinentia a nimia venere.

Qui appetentiam Veneris moderatur legi naturæ convenienter, a nimia venere sese abstinet. Cum enim lex naturæ non conce-

dat, ut coitum celebremus ſolius voluptatis percipiendæ cauſa (§. 240. *part. 7. Jur. nat.*), ſed velit, ut eundem non appetamus niſi ſobolis procreandæ gratia (§. 239. *part. 7. Jur. nat.*), conſtet autem ad ſobolis procreationem non opus eſſe nimis frequente coitu; qui appetentiam veneris moderatur legi naturæ convenienter, a nimia venere abſtinet.

Pleroſque omnes voluptas venerea ad coitum invitat, & quo majore cupidine ejus flagrant, eo frequentius quoque eundem repetunt, ut ideo huic ſoli nimia veneris appetentia ſit tribuenda. Quodſi quis ergo cognoſcat nobis nullum competere jus ad coitum, niſi quatenus eum celebrare tenemur, ut ſoboles procreetur; habeatque voluntatem bonam, ut facere nolit, quod legi naturæ adverſum (§. 120. *part. 2. Eth.*), ideoque nec arrogare ſibi jus, quod lege naturali a Deo ipſius autore conceſſum non eſt; a nimia venere ſeſe abſtinebit, ſicque omnia iſta mala, omnium quoque morborum, cujus genetrix eſt venus illicita non minus quam nimia (§. 325. 326.), evitabit, atque ab iis immunem ſe ſentiet, ſi vel maxime convinci non potuerit, illicitam ac nimiam venerem eſſe illorum genetricem. Optandum itaque foret, ut quale jus nobis competat ad concubitum & omnem voluptatem veneream, omnes agnoſcerent. Quamvis vero obſtent opiniones contrariæ communi conſenſu probatæ; facile tamen jus lege naturæ tributum cognoſcere poterant homines, modo imaginem ejus in brutis contemplarentur. Cum enim hoc pertineat ad Jus naturæ commune (§. 162. *part. 1. Phil. pract. univ.*), imago ejus in brutis conſpecta, modo rite conſideretur, quemadmodum memini me declaraſſe, quando in Horis ſubſecivis Marburgenſibus definitionem Juris naturæ ab *Ulpiano* traditam explicabam, nos docere poteſt, quale jus nobis competat. Sane non minus illicita, quam nimia venus huic potiſſimum cauſæ tribuenda, quod jus iſtud latius extendatur, quam lex naturæ permittit, & non ſine contradictione rurſus reſtringatur, ut ideo qui contradictiones ſatis

mani-

manifeſtas vident, ſcelera ſibi permiſſa arbitrentur, quibus in mala ſeſe præcipites dant, etiamſi non ſemper agnoſcant, veneri eadem eſſe tribuenda: id quod ſubinde tanto magis nocet, quia ignari eadem fovent & augent.

§. 328.

Qui ſanitatem conſervare vult, a nimia venere ſeſe abſtinere tenetur. Nimia enim venus morborum cauſa eſt & generi nervoſo inprimis nocet (§. 326.). Quodſi eandem comitetur amor venereus, qui pro datis circumſtantiis alios affectus moleſtos producit, aut cupiditas voluptatis venereæ æſtum venereum efficiat fortiorem, ut furori aſſimiletur, affectibus vehementibus hisce extraordinarii in corpore excitantur motus ſanguinis & fluidi nervei vehementiæ ipſorum proportionati (§. 611. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum affectus vehementes ſanitati corporis adverſentur (§. 227.), immoderata quoque venus, ſi affectus vehementes concitat, ſanitati haud parum nocet. Quamobrem qui ſanitatem conſervare vult, a nimia venere ſeſe abſtinere tenetur. *Motivum vitandi nimiam venerem.*

Quando venus nimia morborum cauſa pronunciatur ad excretionem ſeminis potiſſimum reſpicitur, non vero attenduntur aliæ mutationes organorum genitalium, multo minus affectus, quos nimia venus concitare ſolet, quamvis pro varia hominum conditione varii. Quodſi ergo damna, quæ venus nimia ſanitati dat, intimius perſpicienda forent; latiſſime diffunderetur theoria, quæ non modo ſupponit obſervationes difficiles, ſed & corporis & naturæ humanæ ſublimiorem cognitionem atque profundiorem, quam putatur. Habenda nimirum ratio eſt mutationis, quæ inducitur tam ſolidis, quam fluidis partibus corporis, unde pendet diſpoſitio ad morbos recipiendos, & quæ in ipſam quoque morborum generationem influunt. Variant autem hæc omnia pro di-

versa corporum constitutione & ceterarum rerum non naturalium conditione. Quamobrem satis intelligitur, theoriam ipsam non esse hujus loci, quamvis si extaret hic recte supponeretur. Facilius observantur affectus, quos venus concitat, quamvis non eadem facilitate determinetur, quænam præsupponenda sint, ut hi vel isti affectus concitentur & unde pendeat eorundem vehementia. Difficultas tamen non deterrere nos debet a sollicita inquisitione, nec ob eandem desperandum est de successu. Exemplum Astronomorum abunde docet, quantum valeat rectus facultatum cognoscendi usus & quo usque idem promoveri possit, modo in rimandis occultis naturæ eos imitemur. Quamdiu vero desideratur ista theoria, nec fieri potest, ut doceamus, quomodo unusquisque in se observare possit, quod hic, vel ille actus venereus tendat in damnum corporis, & ut attendat animum ad nutum naturæ saluti nostræ adeo provide prospicientis, quo abstinentia suadetur. Nemo igitur desideret, ut ipsi persuadeamus damna singula, quæ venus corpori infert, multo minus ut ipsum veritatis convincamus. Quodsi quis sanitatis fuerit cupidus, ei sufficit, ut norit, cum lege naturæ nos obliget Deus, ut nonnisi procreationis sobolis causa concubitum appetamus (§. 239. *part. 7. Jur. nat.*) & cum generatione conjungi velit educationem (§. 265. *part. 7. Jur. nat.*), idem vero etiam nobis præcipiat sanitatis ac vitæ conservationem (§. 393. *part. 1. Jur. nat.*), contradictoria autem velle nequeat (§. 345. *part. 1. Theol. nat.*), si venerem non appetamus, nisi sobolis procreandæ ac educandæ, seu generis humani conservandi causa, eam sanitati insidias struere non posse, ex adverso autem, si jus lege naturæ nobis concessum ulterius extendamus, saltem non vanum esse metum, ne noceamus corpori, ut de anima jam non dicam. Ita nimirum, si sapimus, in casu dubio sequemur quod est tutius, nec ullum nobis a Venere imminere poterit periculum, quam esse plurimorum malorum genetricem conqueruntur omnes, & occultas insidias struere hominibus non diffitentur oculatiores.

tiores. Nolo igitur descendere ad particularia, quibus fides conciliari poterat antea dictis, quantum ad probabilitatem sufficit, in moralibus semper attendendum, ubi certitudo haberi nequit. Ceterum si quis vel maxime hæreat, utrum sanitati nocere possit venus nimia, nec ne, sanitatem vero curæ cordique habeat; solus metus, ne noceat, ad abstinentiam eum adducet, consequenter si perpendit, sibi certo non constare, quod non noceat, sed alteram contradictionis partem ob rationem saltem modo adductam videri verisimiliorem, id erit motivum sese abstinendi a nimia venere & appetentiam veneris legi naturæ conformandi.

§. 329.

De dependentia studii castitatis a cura sanitatis.

Quoniam qui sanitatem conservare vult, a nimia venere sese abstinere tenetur (§. 328.), castus vero concubitum non appetit nisi sobolis procreandæ gratia (§. 251. *part. 7. Jur. nat.*) & omni libidine abstinet (§. 252. *part. 7. Jur. nat.*); *cura sanitatis amor sanitatis influit in studium castitatis, & hoc efficit a cura sanitatis dependens.*

Aliquoties jam inculcavimus, in Moralibus considerandam esse dependentiam virtutis unius ab altera: id quod multiplicem habet usum tam in theoria, quam in omni praxi. Quamobrem consultum quoque ducimus, ut subinde excitetur attentio ad observandam dependentiam virtutis unius ab altera. Quamvis enim haud raro adeo manifesta sit, ut nullo negotio observetur, & in oculos sua veluti sponte incurrat; necesse tamen est, ut eam observare adsueverimus. Alias enim attentionem nostram in eam non convertemus. Quamvis quædam præsentia sint, ut in oculos incurrant; si tamen incurrere debent, necesse est, ut oculos in ea convertamus: quod ut fiat, necesse est ut adsit aliqua ratio. Multo magis autem opus est ratione, qua monemur ad ea observanda, quæ per se in oculos non incurrunt, sed ex observatis aliis demum

mum colligenda. Habent vero se veritates universales respectu mentis, sicuti res materiales respectu oculi, & tum illarum nexus assimilatur dependentiæ effectus a sua causa, subinde quoque cohæsioni partium. Istiusmodi comparationes, modo dirigantur notione similitudinis (§. 195. *Ontol.*), usum habent in reductione veritatum universalium ad sensum communem in usum artis inveniendi (§. 242. *part. 1. Eth.*), ut ope imaginationis meditatio facilitetur.

§. 330.

An seminis excretio moderata sanitati conducat, retentio noceat.

Seminis excretionem moderatam sanitati conducere, retentionem diuturniorem non parum damni afferre, certum non est, nec probabile videtur. Pervulgata equidem Medicorum assertio diætetica est, seminis excretionem moderatam sanitati conducere, retentionem diuturniorem non parum damni afferre; non tamen demonstratur, nec indubiis observationibus, aut experimentis confirmatur. Quamobrem cum propositio quæcunque tum demum certa dici possit, si demonstrata fuerit sive directe, sive indirecte (§. 568. *Log.*), vel observationibus, aut etiam experimentis (§. 747. *Log.*) minime dubiis confirmetur (§. 567. *Log.*); seminis excretionem moderatam sanitati conducere, retentionem diuturniorem non parum damni afferre, certum non est. *Quod erat unum.*

Enimvero cum semen a natura generetur sobolis procreandæ, consequenter speciei conservandæ causa; pro excremento haberi nequit, quod ab utilibus corpori conservando destinatis tanquam inutile, aut prorsus noxium sit secernendum: id quod etiam unanimiter affirmant omnes, ut, nemine contradicente, sumi possit. Et, si vel maxime quis foret, qui contrariam sententiam amplecteretur; exemplo tamen castratorum refutari poterat, qui propterea non fiunt vale-

valetudinarii, aut certis quibusdam morbis obnoxii, quod ab ipſorum ſangvine, deficientibus teſtibus, nullum ſemen ſecernatur, ſed quod in aliis ſecernitur, ſangvini permixtum maneat. Ex adverſo autem hodie per experimenta anatomica ſatis exploratum eſt, ſemen e teſtibus regredi in ſangvinem & per proprias venulas reſorbtum per totum corpus iterum diſpergi, & ablatis teſticulis viro bene valenti, corpus totum mutari in ſpeciem impuberis, ita ut barba cadat, vox fœminina fiat, affectus animi alii, quam antea dominentur. Quamobrem nulla ratio ſuadet, cur ſeminis diuturniorem retentionem corpori multa damna afferre putemus, ſed contrarium potius verum videtur. Atque hoc convenientius quoque videtur autori naturæ Deo, qui lege naturæ nos obligat, ad ſemen non excernendum, niſi ſobolis procreandæ gratia (§. 239. *part. 7. Jur. nat.*), cumque educatio a generatione ſeparari minime debeat (§. 265. *part. 7. Jur. nat.*), non omnes, qui potentia generandi gaudent, & quamprimum eam conſecuti ad matrimonium contrahendum obligat (§. 271. *part. 7. Jur. nat.*), per quod genus humanum propagari debet (§. 269. 270. *part. 7. Jur. nat.*). Obligat vero nos etiam Deus ad ſanitatis conſervationem (§. 393. *part 1. Jur. nat.*), ideoque jus dat ad ea, ſine quibus ſanitas conſervari nequit (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodſi ergo excretio ſeminis ſanitati conduceret, atque diuturnior ejus retentio haud parum damni eidem afferret; jus nobis eſſet ſanitatis conſervandæ cauſa ſemen excernere, quamvis non intendi poſſet procreatio ſobolis, conſequenter venus moderata etiam extra matrimonium non foret illicita (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodſi iſtiusmodi contradictiones concoquere minime poſſimus, præſertim cum Deus contradictoria velle nequeat (§. 345. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque

que nec natura, cujus autor est (§. 822. *part. 1. Theol. nat.*), eas ferat; eidem, si præsertim animum attendat ad rationes, quas a natura & essentia corporis humani petitas in medium attulimus, minime probabile videbitur, secretionem seminis sanitati conducere, diuturniorem vero ejus retentionem plurimum damni afferre, consequenter contraria sententia potius videbitur verisimilior, si probabilitate sit standum. *Quod erat alterum.*

Communem esse opinionem diæteticam, quod moderata seminis excretio sanitati hominis conducat, diuturnior vero ejus retentio non parum damni afferat, non opus est ut multis testimoniis confirmetur. Evolvenda enim tantummodo sunt scripta Medicorum, ubi de excretis & retentis agunt. Videbis vero etiam, nihil afferri, quod vel demonstrationis a priori, vel a posteriori speciem habeat, modo quid sit demonstratio noveris. Ita e. gr. *Timæus* von Güldenklee in Consilio diætetico part. 1. c. 6. seminis excretio moderata, inquit, calorem nativum excitat, sensus spiritusque exhilarat, membra levat animique tollit ægritudines: ast num ita sese revera habeant, cum nude asserantur, nondum exploratum, nedum demonstratum est. De damnis vero, quæ afferre debet diuturnior seminis retentio nihil in particulari dicit. Et quamvis *Sennertus* Instit. Medic. lib. 4. part. 1. c. 8. affirmet, semen intempestive retentum corporis totius gravitatem & torporem inducere, nulla tamen ratione id confirmatur, sed nude asserenti fides habenda, si quis credere voluerit. Cui ideo non sufficit ad probabilitatem adstruendam, quod artifici in arte sua credendum sit; is ne quidem probabile, nedum certum existimabit, quod de excretione seminis salutari, retentione diuturniori damnosa dicitur. Si seminis diuturnior retentio sanitati nocet, ejus excretione saltem avertuntur damna, quæ retentum affert. Quamobrem commoda, quæ affert, ex motibus ad excernendum necessariis,

aut

aut ad actus ceteros venereos excretionem comitantibus derivanda essent. Quoniam vero concubitus cito absolvitur, non apparet, quomodo motus isti in se salutares per modum nimii nocere possint, si vel quotidie repetantur, nisi statim repetito coitu vel facta excretione seminis continuato naturæ vim inferas, ut hæc demum nimia dici possit. Videtur autem per nimiam excretionem seminis intelligi, quæ fit nimis frequente coitu, cum ad moderatum veneris usum commendentur certa anni tempora, alia vero damnentur. Ita constat *Celsum* venerem vere tutissimam, hieme non perniciosam, æstate & autumno inutilem judicare ac inprimis suadere, ut æstate in totum abstineatur, lib. 1. c. 3. p. 33. 34. Quæ contra probabilitatem sententiæ, quam impugnamus, afferuntur argumenta, talia omnino sunt, quæ haud paucis sufficientia videbuntur ad contrariæ certitudinem evincendam. Regressus seminis in sanguinem hodie vix in dubium vocabitur, postquam per experimenta anatomica detectæ sunt viæ regressus, quæ legi possunt in Notis ad *Bœrhavii* Prælectiones academicas ab illustri viro *de Haller* cum notis suis editas Tom. V. part 1. p. 327. Legi quoque merentur, quæ *Bœrhave* de resorbitione seminis tradit loc. cit. p. 443. *& seqq.* Quodsi demus, dari exempla nonnulla eorum, qui, retento semine, incommoda quædam perpessi sunt; valde vereor, ne alii causæ tribuendus sit effectus, qui retentioni seminis tribuitur. Difficile omnino est causas omnium, quæ in corpore humano accidunt, detegere, cum non solum structura ejus quoad minima intime perspecta esse debeat, verum etiam cognita præsupponantur, quæ a rebus non naturalibus in conservationem corporis ejusque immutationem continuo influentibus dependent, longa admodum serie comprehensa. Status nimirum præsens dependet a præcedentibus, sine quibus præviis is non exstiturus fuisset (§. 89. *Cosmol.*). Facillime igitur contingit, ut in assignanda causa aberremus. Nulla omnino consequentia est: Sempronius diu retento semine hæc incommoda expertus est. Er-

go ipſorum cauſa eſt retentio ſeminis. Quamvis enim cauſa alia non appareat, cum ex modo dictis ſatis intelligatur, adeſſe poſſe cauſas, quæ non apparent, non tamen retentio ſeminis ideo cauſa dici poteſt, immo non aliis accedentibus ulla probabilitate hoc aſſeritur. Quodſi retentio ſeminis ſanitati corporis noceat, omnes omnino in cælibatu viventes aut ab uxoribus longiori temporis ſpatio abſentes, bene tamen valentes, certe non aliis infirmitatibus obnoxii, quam quibus obnoxii fiunt in matrimonio viventes, veneris illicitæ rei eſſent. An vero non nimis durum videatur hujus ſceleris promiſcue omnes coarguere, aliorum eſto judicium. Videmus animalia, quæ nullum ſemen emittunt, nec tamen ulla incommoda ſentiunt. Quidni ideam quoque in homine eodem modo ſeſe habere debet, cujus corpus hac in re a corpore animalium minime differt? Ceterum maximum omnino pondus habet argumentum morale, quod a lege naturæ, cujus ratio ſufficiens in ipſa natura humana continetur, deſumitur, cum pro conceſſo habendum ſit, nullas dari in tota rerum natura contradictiones, nec naturæ legem contradictoriis implicari.

§. 331.

An ſcortationem & maſtuprationem modicam excuſet ſanitatis conſervandæ cura.

Quoniam certum non eſt, immo ne probabile quidem videtur ſeminis excretionem moderatam ſanitati conducere, retentionem vero diuturniorem non parum damni afferre (§. 330.), *ſcortationem & maſtrupationem modicam non excuſare licet, quod ſanitatis conſervandæ cauſa fiat.*

Notum eſt apud antiquiſſimas gentes valuiſſe hanc opinionem, quod fornicatio non ſit illicita. Sane ſcortatio & olim fuit, & hodienum eſt in uſu apud Sinenſes, quamvis ſeveros morum cenſores, ita ut lenones tolerentur, nec lenocinium turpiſſimum pro crimine habeatur, nedum pro vitio (*not.* §. 365. *part.* I. *Jur. nat.*). Legimus in ſacris Gen. XXXVIII. 15.

15. *& seqq. Judam*, filium *Jacobi* Patriarchæ, cum *Thamare*, quam meretricem esse putabat, in via publica coitum celebrasse, conventa mercede. Nec ipsum fornicationis pudebat, cum enim promisisset hœdum pro concubitu & pro arrha dedisset annulum, armillam & baculum, per pastorem suum hœdum mittebat meretrici tradendum, ut pignus reciperet. Hinc omnino patet, tempore isto fuisse meretrices, quæ pro conventa mercede promiscue cuicunque usum corporis sui concedebant, scortationes in via publica fuisse moris, nec eas sibi dedecori duxisse viros honestos. Ecquis ex his moribus non colligat, scortationem licitam tunc temporis visam fuisse. Lubens equidem concedo, propterea pro licita eam habitam non fuisse, quod moderata venus conducat sanitati, sed quod putaretur, voluptate venerea frui non minus licitum esse, quam cibo ac potu, qui bene sapit, hilarare sensum. Quodsi tamen sumatur, excretionem seminis moderatam sanitati conducere, ex adverso retentionem plurima damna afferre, tanto facilius quis sibi persuadebit, Deum non invidere homini voluptatem, quæ ex coitu percipitur, si sanitatis conservandæ & damnorum avertendorum causa celebratur, cum ipse velit ut sanitatem conservare & omne damnum a corpore avertere studeamus. Cum igitur agnoscamus, fornicationem esse illicitam, omnemque seminis excretionem quomodocunque factam non animo sobolem procreandi; quam sit necesse est, ne nobis aliisque persuadeamus, excretionem seminis moderatam sanitati conducere, nec sine damno retineri posse. Non sufficit addere cum *Timæo de Güldenklee* excretionem seminis licitam esse debere, ut nimirum maritus saltem rem habeat cum uxore: neque enim excretio seminis sanitati conducere putatur, quia licita, sed quia actu fit, nec sine damno semen retineri posset. Excretio seminis effectum suum sortitur in corpore, quatenus spectatur tanquam actus physicus, qui idem est, sive semen ejiciatur in coitu cum uxore, sive cum meretrice, aut quocunque modo alio. Venus illicita demonstrata est, ideoque cer-

certum, eam esse illicitam; excretionis seminis effectus salutaris & retentionis damnosus incertus, immo ne quidem probabilis. In agendo igitur incertum & minus probabile præferendum non est certo. Mastuprationis turpitudo naturalis, sive intrinseca partim generalis est, omnibus delictis carnis communis, partim specialis, ipsi propria. Illa consistit in abusu membri genitalis, cum natura homini non competat jus nisi ad usum in coitu procreationis sobolis causa celebrando necessarium; hæc vero in eo, quod frequentius repetita usum tollat & mastupratorem ad coitum impotentem reddat: neque enim jam attenduntur damna, quæ ex seminis excretione, quatenus nimia est, sequitur. An vero idem sit cum crimine *Onanis*, qui mallebat semen fundere in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur, quam fratri sine liberis denato suscitare semen, ideoque recte *crimen Onaniticum* dicatur, Theologis discutiendum relinquimus, utpote quod a foro nostro alienum. Ipsa autem turpitudo intrinseca generalis motivum satis efficax est, ut delictum hoc vitemus, modo satis perspiciatur, quid sit abusus membri corporis nostri (*not.* §. 295. 296. 314.).

§. 332.

De influxu temperantiæ in castitatem.

Ne nimium seminis generetur, abstinendum est a nimio cibo ac potu, eo præsertim, qui ad seminis copiosi generationem conducit. Cum semen secernatur a sangvine, particulæ, ex quibus massa ejus conficitur, sangvini insint necesse est. Enimvero nihil est in sangvine, quod non fuerat in cibo ac potu, quoniam ab eo digesto separatus chylus in sangvinem defertur. Quamobrem si nimium seminis generetur, elementa ejus a cibo ac potu in sangvinem derivantur. Semen generatur in puberibus & posthac continuatur, quocunque cibo ac potu alatur corpus, consequenter nimii generatio tribui nequit soli qualitati ciborum, sed quia sangvis plura seminis elementa conti-

continere debet, si plus chyli in sangvinem invehitur, quam si parcius, consequenter si cibo ac potu copiosiori utaris, modo ventriculus bene concoquat, quod jam supponitur, etiam quantitati. Quamobrem ne nimium seminis generetur, a cibo ac potu nimio abstinendum. *Quod erat unum.*

Constat non omnia alimenta æque nutrire corpus nostrum, ideoque si eadem quantitate assumantur, ex digestis non eandem quantitatem chyli absorberi. Quamobrem cum major chyli in sangvinem invecti quantitas majorem semini generando materiam præbeat, nisi per corporis constitutionem aliter, ut in nutritionem corporis impendatur, a quo in præsenti abstrahimus; vel inde constat, quosdam cibos ac potus ad seminis generationem magis conducere, quam alios. Laudantur autem in specie quoque cibi quidam, qui ad semen copiosum generandum faciunt, veluti amygdalæ, oryza, pineæ, ova sorbilia, carnes vitulinæ, hœdinæ, vervecinæ, gallinarum, perdicum, phasianorum, ostreæ, testudines, ficus, pisa, fabæ, ciceres, castaneæ, nuces avellanæ, dactyli, allium, cœpæ, radices asparagi, pastinacæ. Videatur *Sennertus* Medic. pract. lib. 3. part. 9. sect. 2. c. 1. Quamvis vero non satis constet, quomodo virtus, quæ cibis istis tribuitur, fuerit explorata, & in quantum nudis assertionibus fides sit habenda; in dubio tamen, etsi quis scrupulosior fuerit, sequendum tamen est quod tutius. Quamobrem ne nimium seminis generetur, abstinendum inprimis est a nimio cibo ac potu, qui ad semen copiosum generandum conducit. *Quod erat alterum.*

In generatione seminis consideranda est materia, ex qua semen generatur, & fabrica organorum, quibus elaboratur. Immo etiam attendenda est reliqua corporis constitutio, cum

conſtet materiam, quæ ad generationem ſeminis apta, alium in uſum etiam impendi poſſe. Ita non modo conſtat, animalia caſtrata, in quibus ſemen generari nequit, pingveſcere; verum etiam in hominibus pingvibus & obeſis non multum ſeminis generari, ut dudum dixerit *Plinius* Nat. hiſt. lib. 11. c. 31. ſteriliora eſſe cuncta pingvia & in maribus, & in fœminis. Et quoniam in animalibus caſtratis ipſa quoque caro mutatur, & hominum caſtratorum corpora reſtituuntur eidem ſtatui, qualis erat ante pubertatem; inde omnino liquet, non in ſolam pingvedinem, ſed in alios adhuc uſus impendi materiam generationi ſeminis deſtinatam. Aſt cum in præſenti quæſtio ſaltem ſit de nimia ſeminis copia, materiæ ſeminis in alios uſus impenſæ nulla habenda ratio eſt. Et quoniam in fabricam organorum nulla nobis poteſtas eſt; ſola materiæ quantitas, quatenus in cibo ac potu capiendo arbitrium regnat, a nobis dependet, conſequenter quicquid a nobis conferri poteſt, ne nimia ſeminis copia generetur, ad cibi ac potus quantitatem & qualitates redit. Supponimus autem abſtinentiam ab immoderata venere, ne forſan dicas, eandem materiam ſeminis plus attrahi a partibus generationi ejus deſtinatis, quam alias fieret, utut nec hoc attendendum ſit in præſenti, cum venus immoderata potius in cauſa ſit, ut ſemen deficiat, quam ut abundet. Quia ſemen regreditur in ſangvinem, nimia ejus quantitas cenſetur, ſi major ſit copia, quam quæ a ſangvine reſorberi poſſit, ut ideo excernendum ſit, nec retineri poſſit, niſi damnum inferre velis corpori. Ex reſorbitione vero ſeminis ſanitati nullum afferri damnum, caſtratorum exempla docent. Non diffiteor, ſi quis theoriam nimiæ generationis ſeminis condere vellet, ut certo conſtaret, utrum hi, vel iſti cibi, aut potus in hoc vel iſto ſubjecto nimium ſemen generent, nec ne; eum aggreſſurum opus tam arduum atque difficile, quod non ſit unius hominis, etiamſi arte obſervandi, experimentandi & inveniendi excellat: cum tamen in Ethica præſupponenda eſſet hæc theoria, ſi vel maxime præſta-

præstaret, nemo imperfectioni scientiæ nostræ tribuat, quod careat subsidiis, quæ aliunde expectare debet. Quamobrem nobis sufficit, ut in dubio, dum ex dubitationum fluctibus emergere nobis non datur, quemadmodum jam supra inculcavimus, cum de diæta ageremus, cujus theoriæ partem facit quæstio de generatione quantitatis nimiæ seminis non sine periculo retinendæ, innumeras alias in sinu suo fovens, in quas resoluenda, si quidem accurate decidenda, sequamur quod tutius, quantum nobis datur: id quod etiam in præsenti urgemus. Observanda itaque est diæta, quantum nobis datur, ne nostra culpa in generatione seminis insit aliquod vitium: cetera relinquenda providentiæ divinæ. Atque ita patet, quomodo diæta influat in castitatem, cui omnis seminis excretio adversatur, quæ non fit sobolis procreandæ causa. Sicuti satis exploratum est, Bachum & Cererem esse multorum morborum genetrices, quibus careret genus humanum, nisi ipsis litaret; ita non minus constat, idola hæc generis humani, quæ omnium maxime colunt gentes alias cultiores, fovere libidinem, ut in proverbium dudum abierit, sine Bacho & Cerere frigere Venerem. Expendenda quoque hic foret quæstio, annon natura ipsa veluti sua sponte ejiciat semen, quod nimium est, ita ut excretionem seminis, quæ *nocturna pollutio* dici solet, nulla præcedat lasciva cogitatio, aut somnium lascivum inde pendens, ut nocturna pollutio nobis imputari non possit (§. 541. *part. 1. Phil. pract. univ.*); sed facile patet, eam pertinere ad theoriam de nimia seminis generatione, quæ adhuc in desideratis est. Discimus hinc & ex aliis bene multis humanam conditionem non admittere, ut homo sit ab omni labe prorsus immunis, nec actiones ipsius ne minima quidem parte a rectitudine deficiant. Non tamen inutile est, ut istiusmodi difficultates, quæ nobis offeruntur in praxi morali, quamvis insuperabiles videantur, agnoscamus: efficit enim studium virtutis ardentius & contra arrogantiam ac superbiam firmum præsidium præstat, inprimis etiam prodest, ut multa oracula

divina

vina intimius perſpiciamus, quod facile demonſtrare poteramus, ſiquidem conſenſum ſcripturæ cum philoſophia morali, quam tradimus, oſtendere nobis propoſitum eſſet: id quod aliorum induſtriæ relinquimus, quibus præivimus in parte prima Theologiæ naturalis, ut conſtet, quid in hoc negotio ſit obſervandum.

§. 333.

De turpitudine intrinſeca pæderaſtiæ & Sodomiæ.

Pæderaſtia & Sodomia contra naturam humanam ſunt. Etenim natura homines aptos fecit ad ſobolem procreandam, ut genus humanum conſervetur, quemadmodum videmus ſpeciei quoque conſervationem intendi per uſum membrorum genitalium in brutis, & lex naturæ vult, ut homines ſobolem procreent (§. 239. *part. 7. Jur. nat.*), ſicque genus humanum conſervetur, etſi ſingulis hominibus ſit moriendum. Enimvero conſtat, ſobolem non procreari niſi per concubitum maris cum fœmina, quibus diverſa organa eo fine conceſſa, quorum functionibus conjunctim efficitur, quod a perſona unius ſexus fieri non poterat. Quamobrem cum per concubitum maris cum mari, aut hominis cum bruto genus humanum propagari & conſervari nequeat, præderaſtia vero ſit concubitus maris cum mari (§. 245. *part. 7. Jur. nat.*), & ſodomia concubitus hominis cum beſtia (§. 244. *part. 7. Jur. nat.*); pæderaſtia & ſodomia contra naturam humanam ſunt.

Repugnantia horum flagitiorum cum natura humana adeo manifeſta eſt, ut eam hominibus perſuadere non potuerit niſi extrema veneris laſcivia & furioſa lidido, quarum illa voluptati venereæ modum ponere noſcit, hæc mentem omnem amovet. Obſervavimus jam alias (*not. §. 245. part. 7. Jur. nat.*), pæderaſtiæ crimen olim Græcis atque Romanis admodum familiare fuiſſe, quemadmodum etiam teſta-

testatur Apostolus, Rom. I. 27. ita ut ipse *Socrates* ejusdem reus feratur. Nimirum constat, ut voluptatis percipiendæ tantummodo causa concubitus appetatur, olim non ad actus illicitos relatum fuisse: neque enim alia de causa fornicatio pro re maxime licita habita fuit (*not.* §. 331.), ut ideo *Terentius* confidenter admodum dixerit: Non est flagitium, crede mihi, adolescentulum scortari. Quamobrem cum homines voluptuosi avidis voluptatis libidinibus temere & effrenate ad potiundum incitentur, nova voluptatis genera, aut novos potiundi modos invenire student. Quibus vero licitum videtur, ut voluptas venerea per se appetatur, consequenter hujus tantummodo percipiendæ causa semen excernatur; iis perinde videtur, sive hoc, sive alio modo fiat; quo non committitur injuria in alterum, qua de causa fornicatio quoque mercenaria prorsus innocens visa, & eidem flagitia magis abominanda prælata fuerunt. Immo id unicuique maxime conveniens visum, in quod ipsum traxit voluptas sua. Quodsi putetur nimis diuturniorem retentionem seminis sanitati nocere, moderatam excretionem conducere; tanto pronior erit appetitus in istiusmodi scelera, quæ contra naturam sunt. Constat vero opiniones communes, quæ a prima pueritia imbibuntur, & altas in mente hominum radices agunt, non examinari, ubi ad maturiorem ætatis usum perventum est, ut verum a falso discerni posset, sed absque ullo examine pro vero haberi. Quamobrem non est quod miremur, *Socratem*, quamvis alias virtutis studiosissimum, crimine pæderastiæ se polluisse. Discamus itaque hinc, quam sit periculosum in moralibus admittere opiniones nondum satis discussas, & patriis vivere moribus, quos ratio non commendat. Ceterum hæc quæ diximus de modo, quo error unus de illicita venere consequitur ex alio, non repugnant iis, quæ initio dicta sunt de caussis pæderastiam & sodomiam suadentibus. Flagitiorum enim inventores non eodem loco habendi sunt, quam qui sine examine patrios sequuntur mores, quamvis scelestos, neque voluptuosi ex sumtis principiis colligunt ratiocinando

novos voluptatis percipiendæ modos, ſed ferente ſic occaſione affectuum impetu in eos abripiuntur, quamvis falſis ratiociniis eosdem deinceps defendant, ſi eos impugnari contingat, aut animum in ſententia ſua confirment, ſi hæſitare incipiat, ac eisdem tribui queat, ut ſcelus inventum latius ſerpat, nec quaſi in ortu ſupprimatur.

§. 334.

Motivum fugiendi pæderaſtiam & ſodomiam.

Quoniam pæderaſtia & ſodomia contra naturam humanam eſt (§. 333.); *Qui naturæ ſuæ convenienter vivendi ardore flagrat, ei repugnantia pæderaſtiæ & ſodomiæ motivum fugiendi ſcelus utrumque præbet.*

Naturæ ſuæ convenienter vivere idem eſt ac vivere vitam homine dignam, conſequente non facere, quod ipſum dedecet. Ut quis ardore naturæ ſuæ convenienter vivendi flagret, ei ſeria eſſe debet voluntas ſervandi legem naturæ, conſequenter etiam noluntas ſeria eandem non transgrediendi, atque agnoſcere, quod naturæ noſtræ convenienter vivamus, ſi actiones noſtras legi naturæ convenienter determinemus, cum hæc ipſa lex rationem ſufficientem in eſſentia & natura humana agnoſcat (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodſi ergo originem legis naturæ intime perſpiciamus, ut pro certo habeamus eam præſcribere modum, quo vitam homine dignam vivimus; quo ardentius fuerit ſtudium actiones ſuas legi naturæ conformandi, eo major quoque erit ardor naturæ ſuæ convenienter vivendi. Quodſi ergo cognoſcamus, pæderaſtiam & ſodomiam eſſe contra humanam naturam, id ipſum motivum ſcelus utrumque fugiendi ſatis efficax erit. Equidem non dubito fore haud paucos, qui parum efficaciæ tributuri ſunt huic motivo; eorum tamen opinio parum me movet. Etenim hi ſunt, qui nunquam ſatis perpenderunt, quid ſit homo & quantum dedeceat vivere vitam homine indignam. Quantum valeat opinio faciendi quod ſe de-

ſe deceat & quantum pudeat facere, quod ſe dedeceat, niſi quis omnem pudorem exuerit, abunde conſtat ex obſervatione morum, qnibus ſaltem opinio hominum decorum, vel indecorum affinxit, ſeu quos decere, vel dedecere communis hominum fert opinio. Quodſi ergo eadem opinio invaleſceret de vita homine digna, vel indigna, & a primis ungvieulis animis tenellis ingigneretur; nulla ſane eſt ratio, cur non æque efficaciter movere deberet facultatem appetendi, vel averſandi. Qui vero certo agnoſcit, quænam vivendi ratio hominem deceat; eidem tandundem, immo plus valet ſcientia, quam præjudicata opinio, quæ ſine examine admiſſa retinetur. Ceterum negandum non eſt, motivum, de quo nobis ſermo eſt, maxime valere apud eos, qui gloria ducuntur (§. 401. 402. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quodſi objicias, amare eruditos ſerram contentionis reciprocantes mores inconditos, qui tamen recte ſentientium judicio ipſos maxime dedecent; haud difficilis eſt reſponſio. Etenim non agnoſcunt, eruditum dedecere iſtiusmodi mores, quin potius contraria opinione imbuti gloriæ hoc ſibi ducunt, quod, ut loqui amant, alterum egregie depexum dederint, erraſſe autem erudito maxime indignum judicant.

§. 335.

De influxu curæ animæ in fugam illorum flagitiorum.

Quoniam qui naturæ ſuæ convenienter vivendi ardore flagrat; ideoque vivere vult, quemadmodum hominem decet, ei repugnantia pæderaſtiæ & ſodomiæ motivum fugiendi utrumque flagitium eſt (§. 334.), qui vero curam animæ habet, ſollicitus eſt, ut perſonam ſibi impoſitam, ideoque etiam perſonam omnibus hominibus communem, recte gerat (§. 152.), ideoque vivat, quemadmodum hominem decet; *Qui curam animæ habet, ei motivum eſt fugiendi pæderaſtiam & ſodomiam utriusque flagitii repugnantia cum natura humana.*

Propositionem hanc addimus, ut tum nexus eorum, quæ ad praxin moralem spectant rectius appareat & ad eum observandum attentio excitetur, nimis enim prolixum foret, si eundem ubivis ostendere vellemus; tum ut manifestum evadat, unde motivum, cui parum efficaciæ tribuitur ab iis, qui non satis idem expendere norunt, vim suam accipiat, & quænam sit ratio, cur eandem in se non experiantur. Qui ea considerat, quæ homini perpendenda sunt, ut personam hominis recte gerat, (*not.* §. 17.); motivum præsens non adeo vili pendet, quemadmodum ipsi videtur, quamdiu ignorat, qualis persona homini sit imposita & quantum intersit, ut eam recte gerat. Non judicandum est nisi re integra perspecta. Motivorum efficacia præsupponit appetitum per alias causas ad eorum vim recipiendam dispositum. Hæc ipsa autem dispositio successive acquiritur, si in voluntate perficienda & emendanda justo ordine progrediamur, quemadmodum in systemate philosophiæ moralis præcipitur.

§. 336.

Remedium timentis Deum contra venerem illicitam & omnem abusum corporis.

Qui Deum timet, ab omni illicita venere abstinebit, si perpendit, Deum esse dominum, se saltem usuarium genitalium suorum. Idem valet in genere de vitando abusu membrorum corporis quorumcunque. Qui enim perpendit, Deum esse dominum (§. 375. *part. 1. Jur. nat.*), se saltem usuarium genitalium suorum (§. 378. *part. 1. Jur. nat.*), cum dominium consistat in jure de re sua pro arbitrio disponendi (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*), usuario vero non competat nisi jus eadem utendi (§. 377. *part. 1. Jur. nat.*), quale nimirum dominus, a quo jus suum habet, ipsi concessit; is agnoscit, se non uti posse membris genitalibus, quemadmodum sibi visum fuerit, sed quemadmodum vult Deus. Enimvero Deus vult, ut nonnisi sobolis procreandæ (§. 239. *part. 7. Jur. nat.*), non vero solius voluptatis causa coitum appetamus (§. 240. *part. 7. Jur. nat.*), & ab

& ab omni actu venereo, quo non intenditur aliud, quam ut voluptas inde percipiatur, abstineamus (§. 246. *part. 7. Jur. nat.*). Quoniam itaque ejus animum, qui Deum timet, tenet sollicitudo nil quicquam faciendi, nisi quod voluntati divinæ convenit (§. 1177. *part. 1. Jur. nat.*); qui Deum timet, coitum non appetit nisi sobolis procreandæ, non vero solius voluptatis percipiendæ causa, & ab omni actu, quo non intenditur aliud, quam voluptas venerea, abstinet. Quamobrem patet, si, qui Deum timet, perpendit, Deum esse dominum, se saltem usuarium genitalium suorum, eum ab omni illicita venere abstinere. *Quod erat unum.*

Cum eadem demonstratio subsistat, si de quocunque alio membro corporis nostri sermo fuerit; palam quoque est, si, qui timet Deum, perpendit Deum esse dominum, se saltem usuarium membrorum corporis sui, eum omnem abusum membrorum corporis sui quorumcunque vitaturum. *Quod erat alterum.*

Ostendimus jam superius (§. 296.), si membris corporis voluntati divinæ convenienter uti velimus, perpendendum nobis esse, quod non simus domini, sed saltem usuarii membrorum corporis. Ex præsenti autem propositione patet, ut id velimus, præsupponendum esse timorem Dei filialem. Timor Dei filialis hominem impellit ad obedientiam (§. 326. *part. 3. Eth.*), & ex amore Dei nascitur (§. 317. *part. 3. Eth.*). Quamobrem in rectum usum membrorum genitalium & vitandum abusum, consequenter in abstinentiam a venere illicita cum timore Dei filiali influit obedientia & amor Dei, quando consideratione juris in membris genitalibus a Deo nobis concessi appetentiam veneris moderamur. Velim hæc applicentur ad ea, quæ modo de efficacia motivorum annotavimus (*not.* §. 335.). Si quis caret timore Dei filiali, ideoque etiam amore Dei, nec animum obediendi Deo adhuc ha-

bet; frustra urgebis, Deum esse Dominum, te saltem usuarium membrorum genitalium, præsertim si pugnandum adversus cupiditatem voluptatis venereæ ad libidinem illecebram. Enimvero si appetitus jam fuerit prædispositus per amorem & timorem filialem Dei atque obedientiam eidem præstandam, remedium hoc contra venerem illicitam maximam efficaciam habebit, eritque hæc eo major, quo magis ardet amor & quo major fuerit timor Dei, studiumque obediendi Deo acrius. Qui animum obediendi Deo perfecit, lege divina delectatur, eandemque caram habet (§. 190. *part. 3. Eth.*), &, si obedientia Deo debita cum virtutibus ceteris conjungitur, appetitus & aversatio redditur fortior, voluntas & noluntas constantior, studiumque virtutum ceterarum facilitatur, ut & acquirantur, & conserventur facilius (§. 193. *part. 3. Eth.*). Hinc igitur remedium quoque contra venerem illicitam vires acquirit. Hæc probe perpendenda sunt, ut intelligamus, unde vim suam habeant motiva in casibus datis, ne nimis præcipitanter ea rejiciamus, aut ne parum efficaciæ iisdem tribuamus, pretium iisdem statuentes ex eo, quod in nobis experimur, dum verba saltem sensu percipimus & in notionibus confusis, per quas ea intelligere nobis videmur, subsistimus, & ut cognoscamus, cur unum idemque motivum, vel remedium non ejusdem efficaciæ deprehendatur in omnibus, sicuti nec idem remedium valet adversus eundem morbum corporis, propterea quod non omnia corpora eodem modo disposita sunt.

§. 337.

An sola abstinentia a venere illicita sit signum castitatis.

Qui a venere illicita sese abstinet, eundem tamen adhuc concupiscit; castus non est. Castitas enim virtus est, qua non appetitur concubitus nisi sobolis procreandæ (§. 251. *part. 7. Jur. nat.*), ideoque non solius voluptatis percipiendæ causa §. 239. *part. 7. Jur. nat.*), immo ejus causa nullus actus venereus appetitur (§. 246. *part. 7. Jur. nat.* & §. 321. *part. 1. Phil.*

Phil. pract. univ.). Quoniam itaque habitus voluntatis est (§. 547. *part.* 1. *Jur. nat.*), ut sis castus, necesse est, ne venerem illicitam appetas, ideoque ab ea abstineas, quia eandem aversaris. Quodsi ergo a venere illicita te quidem abstines, eandem tamen adhuc concupiscas, ita ut eadem frui malles, modo non alia obstarent; nondum castus es.

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam castus ab omni venere illicita sese abstinet (§. 252. *part.* 7. *Jur. nat.*), cumque castitas virtus sit (§. 251. *part.* 7. *Jur. nat.*), cum gaudio hoc facit (§. 348. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque animum castum conservare vult (§. 279. *part.* 2. *Eth.*); ideo fieri nequit, ut venerem illicitam appetat (§. 156. *part.* 2. *Eth.*). Quodsi quis ergo a Venere illicita sese abstinet, eandem tamen adhuc concupiscit; is castus non est.

Poterat idem adhuc aliis modis ostendi, veluti ex amore castitatis, cum omnis virtuti cuidam deditus eandem amet (§. 351. *part.* 1. *Phil. Pract. univ.*), consequenter eadem delectetur (§. 657. *Psych. empir.*), quæ delectatio augetur, si accedat animus obediendi Deo (§. 190. *part.* 3. *Eth.*). Habet hoc castitas commune cum omni virtute reliqua, ut actus externi, præsertim negativi, non sint signum virtutis. Et demonstratio propositionis præsentis eadem subsistit, si in genere demonstrandum: *actum externum, qualis virtuti convenit, non esse signum virtutis, quamdiu appetitus, aut aversatio in contrarium adhuc propendet, vel finis non intenditur, qui legi naturæ convenienter intendendus fuerat.* Inde omnino est, ut metu pœnarum extorqueatur actus externus legi naturæ conformis, qualis ex habitu virtutis proficisci debebat, non autem virtus, actiones suas legi naturæ sua sponte conformandi habitus (§. 321. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & hypocritæ actiones externas legi naturæ conforment, etsi non habeant animum Deo obediendi, aut legem naturæ servandi

(§. 1161.

(§. 1161. *part. 1. Jur. nat.*). Videntur casti, qui non sunt, dum manente concupiscentia a venere illicita sese abstinent: quod idem in genere de quacunque virtute alia intelligitur. Hinc sine ullo actu externo adulterium commissum esse dicit Christus ab eo, qui saltem coitum cum uxore aliena concupiscit. Non tamen nego, in casu dubio, quamdiu nimirum præsumtionibus standum, castitatem præsumendam esse ex abstinentia a venere illicita. Ast hic non agitur de eo, quod præsumendum est, sed de veritate, ne quis sibi ipsi imponat, quando de se ferendum judicium, nec judicium de aliis ultra præsumtionem extendat: illud enim necessarium est, hoc nonnunquam utile.

§. 338.

De odio veneris illicitæ. *Qui castus est, omnem venerem illicitam odit.* Etenim castitas virtus est (§. 251. *part. 7. Jur. nat.*), qua præditus ab omni venere illicita sese abstinet (§. 252. *part. 7. Jur. nat.*), consequenter ei opposita libido, quæ in cupidine voluptatis venereæ (§. 248. *part. 7. Jur. nat.*) consistit, vitium est (§. 249. *part. 7. Jur. nat.* & §. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque virtuti deditus vitium odit (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui castus est, venerem illicitam omnem odit.

Odium rerum inanimatarum, in quarum numero vitium est, tendit ad eas destruendas, vel e conspectu suo removendas (§. 311. *part. 2. Eth.*). Odium igitur vitii tendit ad idem procul a se arcendum, ne eodem contaminetur animus, & in appetitu sensitivo fugam gignit (§. 390. *part. 2. Eth.*), quæ ab illo abesse nequit (§. 539. *part. 2. Eth.*). Castus igitur, qui venerem illicitam fugit & odit, sollicitus est, ne eadem contaminetur animus. Quamdiu appetitus rationalis nondum consentit cum aversatione sensitiva, virtus nondum perfecta est.

§. 339.

§. 339.

Qui verbis & factis libidinosis adhuc delectatur, castus non est. Etenim verba & facta libidinosa libidinem excitant, aut excitare valent (§. 250. *part. 7. Jur. nat.*). Enimvero qui castus est, omnem venerem illicitam odit (§. 338.), consequenter sollicitus est, ne cupidine voluptatis venereæ contaminetur animus (§. 311. *part. 2. Eth.*). Quamobrem fieri quoque nequit, ut verbis & factis libidinosis delectetur. Quando igitur quis iisdem delectatur, id indicio est, eum castum non esse. *Signum castitatis deficientis.*

Habemus itaque signum castitatis deficientis. Quamvis enim fieri possit, ut, qui verbis & factis libidinosis delectatur, a venere illicita sese abstineat, non tamen propterea deleta est concupiscentia. Quamdiu vero hæc remanet, castitati locus non conceditur (§. 337.). Immo cum delicta carnis committantur in occulto; nec constat, eum sese abstinere a venere omni illicita, qui verbis & factis libidinosis delectatur. Accedit, quod, qui verbis & factis libidinosis delectantur, haud raro iisdem alios ad venerem illicitam incitare intendant, & verba istiusmodi proferant, ut alios, qui voluptate venerea capiuntur, delectent. Nulla igitur ratione defenduntur istiusmodi verba proferentes, quando idiomate patrio linguæ celeritas in excusationem animi vertitur.

§. 340.

Qui castus est, verba & facta libidinosa detestatur. Qui enim castus est, venerem illicitam odit (§. 338.). Quamobrem cum odium rerum inanimatarum tendat ad eas destruendas, aut e conspectu nostro removendas (§. 311. *part. 2. Eth.*); qui castus est, omnem venerem illicitam aboleri mallet, siquidem fieri posset, nec ferre potest, ut mentem subeat ejus cogitatio. Ferre igitur nequit verba & facta, *Signum castitatis.*

quæ ſunt veneris illicitæ incitamenta, ſed ea deteſtatur. Facta & verba, quæ libidinem, voluptatis venereæ percipiendæ cupidinem (§. 648. *part. 7. Jur. nat.*), excitant, facta & verba libidinoſa ſunt (§. 250. *part. 7. Jur. nat.*). Quamobrem qui caſtus eſt, verba & facta libidinoſa deteſtatur.

Deteſtatione verborum & factorum libidinoſorum proditur odium libidinis, quod cum foveat caſtitas, ea recte hinc colligitur. Poteſt quis verba & facta improbare; aſt inde nondum certo colligitur caſtitas, quia improbantis verba non proferuntur cum affectu. Aliæ nimirum dantur rationes, ob quas quis verba & facta aliena improbat, etiam non ſine indignatione, ſi vel maxime ipſe vitio iſti indulgeat. Sed in uſu ſignorum virtutis ſemper multa cautione & circumſpectione opus eſt, quando de virtute aliena judicandum, propterea quod iidem actus externi non ſemper pendent a voluntate, vel noluntate eodem modo determinata, ac inprimis in determinationem appetitus ſenſitivi & averſationis multa influunt, quorum cogitationem excitare nequeunt circumſtantiæ præſentes, quamvis acutiſſime obſerventur & ſolertiſſime ponderentur. Quoniam vero a virtute abeſſe nequit odium vitii, quod eidem opponitur (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quod hic demonſtratur de caſtitate, idem valet de virtutibus quoque reliquis, modo notetur, ſi plura vitia, quæ ſimul in eodem ſubjecto dari nequeunt, veluti ſi unum opponitur in exceſſu, alterum in defectu, eidem virtuti opponantur, ex odio vitii unius, conſequenter etiam ex deteſtatione eorum, quæ ejus incitamenta ſunt, non poſſe colligi virtutem, quoniam fieri poteſt, ut alteri vitio ſit deditus, qui alterum odit, ideoque odium non procedat ex virtute.

§. 341.

An perceptio voluptatis

Legi naturæ non adverſatur, ut voluptas ex coitu percipiatur. Voluptas ex coitu percepta originem trahit ex tactu, quemadmodum

ex coitu legi naturæ adversetur.

admodum a posteriori constat. Originem igitur ducit a sensatione (§. 65. 73. *Psych. empir.*). Enimvero anima in sensationibus suis nihil immutare potest, nec unam alteri pro arbitrio substituere valet (§. 78. *Psych. empir.*), nec in potestate ipsius positum est, utrum sentire velit, nec ne, quando objectum sensibile in organum sensorium rite constitutum agit (§. 79. *Psych. empir.*). In hominis igitur potestate positum non est, num velit voluptatem ex tactu venereo percipere, an nolit. Quoniam igitur nemo obligari potest ad id quod impossibile (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*); lege quoque naturali obligari non possumus, ne voluptatem ex tactu venereo percipiamus, consequenter eidem non adversatur, ut ex coitu voluptas percipiatur.

Dantur nonnulli, qui singularitatem pietatis affectantes obligationem hominis ad impossibilia extendunt, ac ideo quoque contendunt, perceptionem voluptatis ex tactu venereo legi naturæ adversari & per consequens peccatum esse (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Alii, qui impossibilitatis sibi conscii sunt, saltem naturæ corruptæ tribuunt, quod percipiatur. Immo utraque pars de voluptate, quam gustus cibi ac potus creat, idem statuit. Enimvero ignorant, quid sit natura humana, nec usum, quem habere potest ac debet ista voluptas, perspiciunt. Vide, quæ alias de voluptate venerea annotavimus (*not. §. 240. part. 7. Jur. nat.*) & de voluptate in genere passim demonstravimus & annotavimus in parte secunda Ethicæ. Quoniam voluptas ex tactu venereo percepta homini naturalis est, sicuti omnis delectatio sensualis reliqua; ea quoque extirpari nequit, sed ratio saltem eam moderari, non vero ipsa appetitum regere debet. Ita enim homo eadem fruitur naturæ humanæ convenienter, dum tactum venereum non per se appetit, sed speciei conservandæ causa, nec ea delectatur, nisi quatenus cum voluptate sinceriori ex conservatione speciei percepta, in quam multa in-

 fluunt,

fluunt, quæ eandem intendunt, alio loco rectius explicanda, copulatur. Sane hoc modo voluptate venerea fruimur propter Deum, qui vult ut genus humanum conservetur, & hac ipsa voluptate medium id conservandi commendat. Quamvis itaque voluptas venerea plerumque impura sit, nec adeo facile existat, ut ab omni immunditia purgetur, ideoque impura voluptas appellari sueverit; in se tamen impura non est, sed influxu vitiorum in appetitum efficitur, sicuti ex adverso influxu virtutis servatur pura. Impura nimirum vocatur, quatenus animum efficit impurum (§. 599. *part. 2. Eth.*), dum nimirum per se appetitur & ideo multorum malorum genitrix fit. Intelliguntur eadem de aliis voluptatibus corporis, quæ sensus hilarant.

§. 342.

An voluptas ex concubitu licito percepta sit licita.

Quoniam legi naturæ non adversatur, ut voluptas ex coitu percipiatur (§. 341.), castitas vero virtus est, qua non appetitur coitus, nisi sobolis procreandæ causa (§. 251. *part. 7. Jur. nat.*), ideoque appetitum circa voluptatem veneream legi naturæ convenienter moderatur (§. 252. *part. 7. Jur. nat.*); *castitati minime repugnat, voluptatem ex concubitu licito percipere.*

Perpendenda hic sunt, quæ modo de puritate voluptatis venereæ & impuritate ejusdem annotavimus. Inde autem porro intelligitur, quale jus homini ad eandem competat. Prodest subinde, ut ad conservandam speciem conciteтur, si quis ob alias causas minime justas a procreatione sobolis abstinere mallet. Quamvis enim tum facile contingere poterat, ut quis voluptatem veneream per se appeteret; castitas tamen appetitum refrænat, ne exorbitet.

§. 343.

§. 343.

Stupor, sive *stupiditas* appellari solet abstinentia a voluptatibus gustum & tactum afficientibus, quantumvis licitis. *De stupore.* Quoniam cibum ac potum solius voluptatis causa appetere non licet (§. 412. *part. 1. Jur. nat.*), neque etiam concubitum (§. 246. *part. 7. Jur. nat.*), ideoque voluptatibus, quæ gustum afficiunt, tantummodo frui licet, si cibus vel potus fuerit salubris (§. 411. *part. 1. Jur. nat.*), voluptatem vero veneream, si concubitus fuerit licitus (§. 342.), consequenter nulla datur obligatio, qua voluptatibus istis frui tenemur; abstinentia a voluptatibus gustum & tactum afficientibus, quantumvis licitis, ideoque stupor legi naturæ non adversatur. Quamobrem cum vitium non sit nisi habitus actiones suas contraria ratione determinandi, quam lege naturali præscribitur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); abstinentia a voluptatibus gustum & tactum afficientibus, quantumvis licitis, vitium non est, seu *stupor vitium non est.* Quodsi *stupor* fuerit *naturalis*, ut stupidus suavitatem cibi, vel tactus venerei non sentiat, cum quod a libertate hominis nullo modo dependet, ipsi quoque imputari minime possit (§. 532. *part. 1. Jur. nat.*), *multo minus vitiis accenseri potest.*

Aristotelici, qui, cum virtutem in mediocritate consistere putarent, cuilibet virtuti vitium alterum in excessu, alterum in defectu opponebant, intemperantiæ quoque in eo, quem vocabulo tribuebant, significatu acceptæ vitium in defectu opponere voluerunt. Facile apparet, stuporem naturalem non esse vitium morale, quod virtuti opponi possit. Fingendus itaque erat stupor voluntarius, qualis num detur, plerique dubitant, saltem rarissimum esse affirmant, quia ipsis non succurrunt exempla, præsertim si notio stuporis naturalis menti ipsorum obversetur, nec voluntariam a naturali

distincta notione separant. Poterat huc referri opinio illorum, qui promiscue damnant omnem delectationem sensualem: ast hi proprio sensui contradicunt, &, ubi fidem apud alios se reperturos diffidunt, in natura corrupta præsidium ad defendendum falsam opinionem sibi invenisse videntur Quodsi vero ponamus, aliquos vili pendere voluptates corporis, præsertim quæ gustum & tactum afficiunt, quia sunt irritamenta vitiorum; eorum abstinentia non reprehendenda, sed laudanda potius est. Non igitur opus est, ut in Moralibus de nimia abstinentia a voluptatibus etiam licitis perfruendis multum simus solliciti & remedia contra eam conquiramus. Si quis nobis objiciat, voluptatem transitoriam, qualis est voluptas licita gustum & tactum afficiens, felicitatem augere (§. 286. *part. 1. Jur. nat.*), hominem vero operam dare debere, ut sit felix (§. 280. *part. 1. Jur. nat.*); distingvendum omnino est inter ea, quæ ad felicitatem necessario requiruntur, ut sine iis nemo felix esse possit, & ea, quæ tantummodo per modum minime illiciti accedunt, quatenus illa comitantur, aut cum iis cohærent. Illa virtutis sunt (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque ad animam spectant; hæc vero in iis consistunt, quæ sensum hilarant, & voluptates corporis sunt, nunquam licitæ, nisi quatenus cum adimpletione officii sui subsistunt, & caute perfruendæ, ne officiorum adimpletioni noceant, atque ad vitia improvidos trahant. Considerandum quoque est, quam exiguam particulam faciat voluptas transitoria licita, quæ si vel maxime contemnatur, exiguus iste, si vel maxime ita dicatur, defectus iis, quæ ad felicitatem necessario requiruntur, abunde compensari posse, præsertim cum eorum usus perennis ac semper in potestate nostra sit.

§. 344.

Quando abstinentia

Si nimis frequente usu voluptates corporis vilescunt, & propterea quis ab iis sese abstinet; abstinentia ad stuporem naturalem accedit.

dit. Quodſi enim nimis frequente uſu voluptas corporis vileſcit, eam fere non amplius ſentit homo, cum antea ſenſum ejus hilararet. Quamobrem cum ſtupor naturalis ſit, ſi quis ſuavitatem cibi ac potus, aut tactus venerei non ſentit (§. 343.); quo magis voluptas corporis vileſcit, eo magis ſenſus ad ſtuporem naturalem accedit. Quamobrem ſi quis propterea ab ea ſeſe abſtinet, quia vileſcit; abſtinentia quoque ad ſtuporem naturalem accedit. *a voluptatibus ſtupori aſſimiletur.*

Abſtinentia igitur non virtutis eſt, ſed, ſi cupiditas nondum ſublata, ſiquidem fieri poſſet, ut ſuavitatem, quemadmodum ante, adhuc ſentire valeret, vitium animo adhuc inhæret, ſi vel maxime actus externus non accedat. Vulgo hoc agnoſcitur, quando dicitur: quod vitium deſtituat hominem, non vero homo vitium.

CAPUT V.

De Cura Rerum.

§. 345.

C*ura, quam rebus habere debemus, adhibetur vel rebus comparandis, vel iisdem recte utendis.* Res enim, quibus indigemus, & quæ utilitatem quandam nobis præſtant, vel inſerviunt vitæ conſervandæ, vel eidem commode, vel jucunde tranſigendæ, vel animæ & corporis perfectioni quomodocunque promovendæ (§. 495. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque vita non ſolum conſervanda (§. 350. *part. 1. Jur. nat.*), ſed danda etiam opera, ut, quantum in nobis eſt (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*), eam commode (§. 466. *part. 1. Jur. nat.*) & jucunde tranſigamus (§. 471. *part. 1. Jur. nat.*), omnemque facere tenemur uſum facultatum noſtrarum, *Quotuplex ſit cura rerum.*

rum, qui ad perficiendum animam & corpus requiritur (§. 173. *part. 1. Jur. nat.*): ideo necesse est, ut res vitæ conservandæ, eidemque commode ac jucunde transigendæ & corpori atque animæ perficiendis quomodocunque inservientes nobis comparemus easdemque usui, quem habere debent, impendamus. Cura igitur, quam rebus habere debemus, adhibenda est vel rebus comparandis, vel iisdem recte utendis.

Animalibus brutis natura abunde prospexit de iis, quibus ad vitam animalem conservandam & degendam indigent, ut ideo nullam curam rebus comparandis & recte utendis adhibere teneantur. Dedit unicuique vestimenta sua, offert ipsis alimenta ibi locorum, ubi degunt, cumque victu simplici & potu aquæ utantur, cibum ac potum non appetunt, nisi ut famem ac sitim expleant, & loca, in quibus secure quiete ac somno fruuntur, facile inveniunt. Homini ergo proprium est, ut rebus comparandis iisdemque recte utendis curam adhibeat, nisi quatenus umbra quædam imaginis hujus curæ apparet in cibo ac potu conquirendo & fruendo, atque loco quieti & somno commodo eligendo. Qualis sit hæc umbra, patebit ex iis, quæ in sequentibus subinde annotaturi sumus. Neque enim dedecet hominem quamvis rationalem uti magistris animalibus irrationalibus, ut, quæ in ipsis observat, utatur tanquam principiis curam, quam rebus habere debet, naturæ suæ, hoc est, rationi, qua a brutis differt, convenienter determinandam. Sane in ipsa Scriptura sacra homines, etiam ab ipso Christo, quoad hanc curam ablegantur ad animalia bruta, quatenus nimirum umbra quædam imaginis curæ illius etiam in ipsis conspicitur, in quantum homo & animalia communem naturam habent. Non paradoxum hoc videbitur, modo satis intelligamus, quid sit liber naturæ (*not.* §. 457. *part. 3. Eth.*), qui cum nos doceat, quinam sit Deus & quomodo eum colere debeamus, cur, quæso absurdum vide-

videri debet, ut etiam nos doceat curam rebus, quibus indigemus, comparandis & utendis impendendam? Insunt nimirum iis, quæ observamus, principia generalia, ex quibus rationis usu colliguntur homini convenientia. Liber naturæ unicuique patet, nemini clausus. Nostrum saltem non deficere debet studium, ut ex eo fiamus doctiores.

§. 346.

Res, quibus indigemus, destinantur certo fini, nimirum vitæ necessitati, commoditati & jucunditati atque perfectioni animæ & corporis acquirendæ & conservandæ. *De fine rerum.* Quoniam enim vitam conservare (§. 350. *part. 1. Jur. nat.*), eandemque, quantum datur (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*), commode & jucunde transigere (§. 466. 471. *part. 1. Jur. nat.*), animamque & corpus perficere debemus (§. 173. *part. 1. Jur. nat.*); nobis quoque datur jus ad usum earum rerum, quibus eo fine indigemus (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ac ideo rerum nomine non veniunt nisi ea, quæ vitæ conservandæ & commode ac jucunde transigendæ, & animæ atque corpori perficiendis inserviunt (§. 495. *part. 1. Jur. nat.*). Res igitur, quibus indigemus, destinantur certo fini, nimirum vitæ necessitati, commoditati & jucunditati atque perfectioni animæ & corporis acquirendæ & conservandæ.

Appetitui hominis, qui non determinatur nisi per id, quod ipsi bonum videtur (§. 904. *Psych. empir.*), non convenit ut appetat, quod nulli prorsus usui esse potest. Qua de causa etiam rei nomine non indigitatur in Jure tam naturæ, quam civili, nisi quod usui homini esse potest (§. 495. *part. 1. Jur. nat.*). Quando vero res propter eum, quem habet, usum appetitur, usus, qui intenditur (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*), abit in finem (§. 617. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hic finis ipsa natura constitutus est, quatenus sine usu rerum satisfieri

tisfieri nequit obligationi naturali, & eundem ipsa lex naturæ approbat, quatenus nos obligat ad ea, quæ sine rerum usu consequi minime valemus (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 347.

Quod is in rebus comparandis & utendis sit considerandus.

Quoniam res, quibus indigemus, certo fini destinantur (§. 346.), duplex autem homini incumbit cura, altera nimirum, quæ rebus comparandis, altera vero, quæ iisdem recte utendis impendenda (§. 345.); *qui curam rebus habere vult, non minus in iis comparandis, quam utendis, considerare tenetur finem, cui destinantur.*

Finis, quibus res destinantur, ipsa natura constitutus est, non vero hominum arbitrio determinatur (*not.* §. 346.). Utimur rebus, ut consequamur finem, tanquam mediis, sine quibus eundem consequi non possumus (§. 941. *Ontol.*). Quando igitur res nobis comparamus, aut iisdem actu utimur, spectandus est finis, cui per naturam destinantur, & quem ut intendamus lege naturæ præcipitur. Animantia bruta res paucas, quibus indigent & natura ipsorum contenta est, instinctu quodam naturali ducti appetunt non aliter, ac si agerent propter finem a natura constitutum, quamvis proprie loquendo ipsamet eundem non intendant. Quod vero bruta instinctu quodam naturali faciunt, id homo ratione usus facere debet. Habemus itaque hic primum specimen umbræ imaginis curæ ad res comparandas & utendas afferendæ, quam in brutis conspicimus. Ipsa nimirum nos docent, res non esse comparandas, neque iisdem utendum esse, nisi propter finem a natura constitutum, quem excedere non liceat. Si quem pudeat discere a brutis, quid sibi sit agendum; cum magis pudeat, quod bruta rectius agant rationi convenienter, quam ipse agit. Ne vero quis sibi persuadeat, dedecere hominem, ut a brutis discat, quid sibi homini sit agen-

agendum; perpendendum est, bruta rationi convenienter agere, non quod ratione rectius utantur homine, quemadmodum visum est *Rorario*, sed quod natura eorum ad eidem convenienter agendum determinata est, ut agant propter fines a Deo intentos, ac si ipsamet eos intenderent (§. 661. *part. 1. Theol. nat.*). Cum enim animantia quoque bruta sint verbum Dei vivum, quo ad nos loquitur & nos erudit (*not. §. 457. part. 3. Eth.*); quando ab iis discimus, aures præbemus Deo doctori. Ecquis ergo dedecori sibi ducat, Deo docendi magistro uti, & ejus se discipulum profiteri?

§. 348.

Qui curam rebus habere vult, res necessarias, utiles & voluptuarias a se invicem accurate discernere tenetur, sive sint comparandæ, sive iisdem sit utendum. Qui enim rebus curam habere vult, tum in iis comparandis, tum utendis considerare tenetur fines, quibus destinantur (§. 346.). Quoniam itaque res necessariæ sunt, sine quibus vita & sanitas conservari nequit, nec anima perfici potest, ut vitam perfectam vivamus (§. 499. *part. 1. Jur. nat.*), res utiles ad vitam commode degendam requiruntur (§. 500. *part. 1. Jur. nat.*) & jucundæ nonnisi ad jucunditatem vitæ faciunt (§. 501. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque res necessariæ, utiles & voluptuariæ discernuntur finibus, quibus destinantur, & propter quos in genere rerum constituuntur (§. 495. *part. 1. Jur. nat.*), & ob hos ipsos fines res utiles voluptuariis, necessariæ autem tam utilibus, quam voluptuariis præferendæ, quando nimirum vel comparandæ, vel iis utendum, ut circumstantiæ præsentes imponant eligendi necessitatem (§. 502. *part. 1. Jur. nat.*); qui rebus curam habere vult, res necessarias, utiles & voluptuarias a se invicem accurate discernere tenetur, sive sint comparandæ, sive iisdem sit utendum.

De rebus necessariis, utilibus & voluptuariis a se invicem discernendis.

Distinctio rerum in necessarias, utiles & voluptuarias non modo multum habet usum in Jure, verum etiam in Philosophia morali. Quod vero hactenus usum non attenderint nisi JCti in Jure civili, ratio non alia videtur, quam quod Philosophi non perpenderint, virtutem revera non esse nisi habitum actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec Juri naturæ eam tribuerint amplitudinem, quam habere debet, & quam eidem vindicavimus in opere nostro de Jure naturæ vi principiorum in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstratorum. Communiter enim ea hominum menti opinio inhæret, quasi virtus tantummodo moderetur appetitum sensitivum circa voluptates corporis & certos affectus atque actus, qui potissimum respiciunt alios, ut nec excessus, nec defectus admittatur: quæ opinio ex doctrina Aristotelica originem traxisse, eadem tamen missa adhuc retenta videtur. Nemo igitur miretur, quod nos ratione duce, seposita omni autoritate, in tradenda philosophia morali aliam ingrediamur viam, quam hactenus calcarunt Philosophi, & quæ ducit ad omnimodam rectitudinem actionum humanarum, qui esse debet fructus Philosophiæ moralis, sive finem ejus statuas beatitudinem humanam, seu summum, quod in his terris homo consequi potest, bonum, quod quomodo acquiratur, in Philosophia morali doceri debet (§. 7. *part. 1. Eth.*), sive cum nobis felicitatem hominis (§. 8. *part. 1. Eth.*), quam cum summo bono acquirimus (§. 395. *part. 1. Phil. pract. univ.*): relinquendo nimirum unicuique est in definiendis disciplinis sua libertas, modo nil committatur in præjudicium veritatis.

§. 349.

De discernendo necessario, utili & voluptuario

Una eademque res diverso respectu & necessaria, & voluptuaria, vel necessaria simulque utilis, vel utilis & una voluptuaria, vel denique necessaria, utilis & voluptuaria simul esse potest. Quoniam enim res necessariæ ad vitæ & sanitatis conservationem

nem ac animæ perfectionem (§. 499. *part. 1. Jur. nat.*), utiles ad commoditatem (§. 500. *part 1. Jur. nat.*), voluptuariæ ad jucunditatem faciunt (§. 501. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter a ſe invicem diſtingvuntur finibus, qui per eas intenduntur, ſi contingat (contingere autem poſſe docent exempla), unam eandemque rem prodeſſe ad conſequendum fines duos, vel omnes tres ſimul, erit pro diverſitate finium, ad quos refertur, vel neceſſaria & voluptuaria, vel neceſſaria & utilis, vel utilis & voluptuaria, vel denique neceſſaria, utilis & voluptuaria ſimul.

in una eademque re.

Ita veſtium, quatenus corpus muniunt adverſus injurias tempeſtatum, finis eſt conſervatio ſanitatis (§. 446. *part. 1. Jur. nat.*), & hoc reſpectu ſunt res neceſſariæ (§. 499. *part. 1. Jur. nat.*), quatenus ſunt commodæ agenti ad id, quod iisdem indutus agere debet (§. 452. *part. 1. Jur. nat.*); res utiles (§. 500. *part. 1. Jur. nat.*), quatenus denique iis ornamenta accedunt (§. 492. *part. 1. Jur. nat.*), res voluptuariæ (§. 501. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hinc patet, veſtem eandem ſimul rebus neceſſariis & utilibus, neceſſariis & voluptuariis, immo neceſſariis, utilibus & voluptuariis accenſeri poſſe. Utenſilia non ſolum utilia ſunt, ſed haud raro quoque ſimul voluptuaria: immo quatenus ipſa utilitas ſubinde uſum eorum indiſpenſabilem reddit moribus noſtris, conditionem neceſſariorum participant, quamvis utilitas eum introduxerit. Similiter cibi, quatenus nutritioni corporis deſtinantur, res neceſſariæ ſunt, ſed quatenus ſuavitate ſaporis guſtum hilarant, aut ex raritate iis pretium ſtatuitur, ad res voluptuarias referuntur. In voluptuariis enim plurimum datur opinioni, & ars coquinaria cibos ex neceſſariis in res voluptuarias vertit. Contingit quoque ex accidente, ut res utiles ſuadentibus circumſtantiis præſentibus deſtinentur alii uſui, quam in quem fuerant factæ, vel etiam comparatæ. Sed uſus iſte accidentalis non attenditur, quando quæritur,

ad quamnam speciem res sint referendæ. Notandum præterea hoc quoque est; si finis, qui intenditur, magis est jucunditas, quam utilitas, aut necessitas, res, quæ in se spectatæ, seu respectu finis, cui destinari debebant, legi naturæ convenienter, utiles vel necessariæ sunt, ad voluptuarias referri. In moralibus enim spectanda est intentio agentis. Ac ideo accidit, ut homines res necessarias & utiles in voluptuarias convertant. Qui vero res necessarias, utiles & voluptuarias a se invicem discernere vult, ut iis recte utatur, vel etiam in iisdem comparandis nihil committat, quod contra officia est, rationis judicio stare tenetur ponderando fines, quibus destinandæ, ex jure lege naturæ nobis concesso ad implendam obligationem naturalem (§. 346.).

§. 350.

De usu & abusu rerum suarum.

Rectus rerum suarum usus est, quem officia exigunt, abusus vero in repugnantia cum iisdem consistit. Nemo enim re sua aliter uti debet, quam ut satisfaciat obligationi cuidam naturali (§. 167. *part. 2. Jur. nat.*), qui vero re sua usurus quid facit, quod obligationi cuidam naturali repugnat, re sua abutitur (§. 168. *part. 2. Jur. nat.*). Officia sunt actiones juxta legem naturæ præceptivam, vel prohibitivam determinatæ (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*), prouti vel positivæ, vel negativæ sunt (§. 24. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter cum lege præceptiva obligemur ad actionem committendam (§. 164. *part. 1. Phil. pract. univ.*), prohibitiva vero ad eam non committendam (§. 163. *part. 1. Phil. pract. univ.*), si actio officiis convenit, eadem obligationi naturali satisfit, si vero officiis repugnat, naturali quoque obligationi repugnat. Rectus igitur rerum suarum usus est, quem officia exigunt, abusus vero in repugnantia cum iisdem consistit.

Ut veritatis hujus convincamur, ea omnia perpendenda sunt, quæ de usu rerum necessario (§. 12. & *seqq. part.* 2. *Jur. nat.*) & de jure nobis ad eum competente demonstravimus (§. 14. *part.* 2. *Jur. nat.*). Ex hoc enim jure, quod dominiorum introductione, ob immutabilitatem legis naturæ (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), immutari minime potuit, æstimandus est usus atque abusus rerum. Lex naturæ tribuit nobis jus ad usum necessarium rerum (§. 14. *part.* 2. *Jur. nat.*), cui tandem jus omne acceptum ferendum, si ad fontem reducitur, nec nobis datur nisi quatenus sine eo obligationi naturali satisfacere non possumus (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*): id quod usum rerum necessarium facit (§. 12. *part.* 2. *Jur. nat.*). Rebus igitur uti debemus cum sensu officii, quod instar finis spectatur, qui usu rerum tanquam medio consequendus intenditur. Discant hinc tanquam ex specimine, quotquot studium recte agendi curæ cordique habent; quamvis idem ex ceteris quoque, quæ in Ethica traduntur, appareat, cur voluntas perfecta requirat exactam Juris naturæ scientiam (§. 133. *part.* 2. *Eth.*), & Philosophia moralis supponat Jus naturæ (§. 9. *part.* 1. *Eth.*), quod quo intimius perspicitur, eo quoque exactius actiones legi naturæ conformari possunt, ne ullus in iis notetur rectitudinis defectus, sitque animus ab omni labe immunis (§. 598. *part.* 2. *Eth.*): id quod convenit puritati animi, cui consequendæ operam navare debemus (§. 604. *part.* 2. *Eth.*).

§. 351.

Quale jus rerum homini competat.

Rerum, quas habemus, dominus Deus est; nos non sumus nisi usuarii, & dominium nobis saltem competit respectu hominum aliorum. Etenim Deus est dominus eorum omnium, quæ in mundo sunt, sive in prima creatione facta fuerint, sive hodie demum generentur aut producantur (§. 965. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quoniam itaque res omnes, quibus indigemus ad vitæ necessitatem, utilitatem & commoditatem (§. 495. *part.* 1. *Jur.*

Jur. nat.), in earum numero sunt, nec artificiales, cum arte saltem humana res naturales tanquam materia specificentur (§. 339. *part. 2. Jur. nat.*), ut sint ad certum usum aptæ, propterea dominio Dei subducuntur; rerum, quas habemus, dominus Deus est. *Quod erat primum.*

Quamvis vero Deus hominibus concessit dominium earum rerum, quibus ad promovendam sui & aliorum atque status sui & aliorum perfectionem habent opus (§. 995. *part. 1. Theol. nat.*); non tamen aliter concessisse intelligitur, quam in quantum sufficit, ad promovendam sui & aliorum atque status sui & aliorum perfectionem, consequenter non concessit nisi usum necessarium (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 12. *part. 2. Jur. nat.*), non vero jus, quod ipse in rebus habet, in hominem transtulit, ut non amplius suæ sint, sed hominis, ita ut iisdem homo uti possit, prouti sibi visum fuerit, non vero quemadmodum vult Deus: id enim perinde foret, ac si legem naturæ tolleret (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ tamen ob ejus immutabilitatem tolli nequit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Respectu igitur Dei jus homini concessum non extenditur ultra usum rerum necessarium. Quamobrem cum usuarius sit, cui competit jus re quadam utendi (§. 377. *part. 1. Jur. Jur. nat.*); homo respectu Dei non est nisi usuarius rerum suarum. *Quod erat secundum.*

Enimvero nemo hominum alteri rationem reddere tenetur, quomodo re sua utatur, nec ulli jus est abusum rerum impediendi, quamdiu qui re sua abutitur nil facit contra jus alterius (§. 169. *part. 2. Jur. nat.*). Respectu igitur hominum aliorum liberum nobis est de re nostra disponere pro arbitrio nostro. Quamobrem cum jus proprium de re pro arbitrio

bitrio suo disponendi dominium sit (§. 118. *part. 2. Jur. nat.*), dominus vero, qui dominium habet (§. 964. *part. 1. Theol. nat.*); homini quoque respectu hominum aliorum saltem dominium competit & is rerum, quas habet, dominus est. *Quod erat tertium.*

Ut rebus recte utamur, necesse est ut cognoscamus, quale jus in iis nobis competat. Jus, quod nobis in rebus, quas habemus, competit respectu hominum aliorum, & quo excludantur ceteri omnes, est prorsus independens ab aliena voluntate, ita ut omnis de re dispositio, qualiscunque tandem sit, non dependeat, nisi a propria voluntate. Ast jus, quod in iisdem nobis competit respectu Dei, a nostra potestate quoad ejus exercitium non dependet, sed omnes actus ad ejus exercitium spectantes in totum dependent a voluntate Dei, utpote conformandi legi naturæ, quam Deus hominibus tulit. Et, si quis vel maxime idem ad Deum, legis naturæ autorem (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), non referat, agnoscere tamen tenetur, vi principiorum Juris naturæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstratorum, natura nobis non competere aliud jus, quam ad usum rerum necessarium, cujus exercitium subjacet quoad singulos actus legi naturæ, & quod voluntate hominum, quando dominia singularia fuerunt introducta, immutari non potuit. Quamvis itaque, dum res, quæ fuerant communes, factæ sunt singulorum & juri proprio subjectæ, vi libertatis naturalis unicuique competentis (§. 146. *part. 1. Jur. nat.*), independentes factæ fuerint a voluntate omnium hominum reliquorum (§. 152. *part. 1. Jur. nat.*); jus tamen in se spectatum non immutatum fuit; sed saltem aliam formam induit respectu hominum. Respectu igitur Dei aliud non est, quam lege naturali nobis datur. Quamobrem cum jus istud alium respectum habeat ad Deum, alium ad homines, & ad rectum ipsius usum vitandumve abusum apprime necessarium sit, ut duplex iste respectus agnoscatur; ideo maxime consultum est, ut

ut nominibus quoque discernantur, quæ re ipsa diversa sunt. Nemo autem negare potest, aliud esse jus de re disponendi pro voluntate Dei, aliud vero esse jus de re disponendi pro arbitrio nostro. Posterius nobis competit respectu hominum, prius autem respectu Dei, cujus voluntati conformanda est voluntas nostra, quam nullius hominis voluntati conformare obligamur. Non itaque absonum videri debet, quod respectu hominum dicamur domini, respectu Dei autem saltem usuarii, quamvis ipsi Deo acceptum ferre teneamur dominium, quod nobis respectu hominum competit. Hoc ut probe consideremus, eo magis necessarium est, ne dominium respectu hominum nobis competens in præjudicium dominii divini extendamus, sicuti per oscitantiam hominum plerumque fieri solet, dum in exercitio dominii unice respiciunt ad suam voluntatem, quasi ab ea sola dependeat, nec de voluntate sua voluntati divinæ conformanda cogitant, propterea quod non tenentur sequi voluntatem aliorum. Si cui adhuc dubium movere poterant res artificiales, quarum autor est ipse homo; is perpendere debet, specificationem rerum naturalium, ut prodeant artificiales, quæ sint aptæ ad usum hominum, pertinere ad usum necessarium, quem nobis Deus in rebus creatis concessit. Nisi enim rerum a Deo creatarum usus nobis concessus esset, nec ex iis facere liceret res artificiales. Jus Dei, quod habuerat, in materia specificanda, subsistit etiam in specificata, neque hic attendenda sunt quæ valent de specificatione inter homines (§. 340. *& seqq. part. 2. Jur. nat.*), cum hæc fluant ex notione dominii, quale nobis competit respectu hominum aliorum.

§. 352.

De casu in re nostra contingente. Quoniam Deus dominus est rerum, quas habemus (§. 351.), & mundum gubernat per nexum rerum (§. 901. *part. 1. Theol. nat.*), quæ vero nunc fiunt in mundo, ea influunt in actualitatem sequentium (§. 83. *Cosmol.*); *si casus*

quidam in re nostra contingat, quam nulla culpa nostra prægressa est, Deus jure suo de ea disponit in usum suum.

Propositio hæc probe notanda est, cum eximius sit ejus usus in praxi morali. Quod vero pauci hoc considerent, non est quod miremur: neque enim intelligunt, quale sit jus sibi in rebus competens, quæ in dominio suo esse dicuntur. Ut igitur veritatem propositionis præsentis intime perspiciamus, non modo demonstratio propositionis præcedentis expendenda, verum etiam probe ponderanda sunt ea, quæ ad eandem annotavimus. Quando Deus disponit de rebus, quæ sunt in dominio hominum, de iis disponit in conservationem hujus universi: id quod haud difficulter perspicitur, si animum attendamus ad nexum rerum, ut videamus, quomodo actus consequentium determinetur per antecedentia (§. 83. *Cosmol.*). Deus igitur cum indigeat rebus in usum suum, hominibus quoque dominium, quod in iis habet, non aliter concedere potuit, quam illo salvo, & quatenus homines iisdem indigent ad adimplenda officia, quæ ipsis præscripsit. Ad hoc vero sufficit usus, quem necessarium diximus (§. 12. *part.* 2. *Jur. nat.*) lege naturali restrictus, & voluntati divinæ conformandus. Velim hæc satis expendantur, ne extra oleas evagari videamur, quando defendimus, jus, quod in rebus nostris habemus, aliud esse respectu Dei, aliud vero respectu hominum, & illo nos constitui usuarios, non dominos, nec id ipsum nobis tanquam usuariis non esse concessum, nisi sub hac conditione, quamdiu dominus, qui Deus est, iisdem non indigeat ad suos usus. Unice autem a domini voluntate pendet, qua lege jus alteri in re sua constituere velit (§. 984. *part.* 3. *Jur. nat.*).

§. 353.

Homini per ipsam naturam suam atque rerum aliud jus in re sua competere nequit, nisi quod in usu necessario consistit. Etenim *homini in re* Quale jus

 obli-

Jus per naturam suam atque rerum competat.

obligatio naturalis & lex naturæ dependet ab ipsa hominis rerumque essentia atque natura (§. 146. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum jus omne oriatur ex obligatione passiva (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*); aliud nobis jus in re nostra competere nequit per naturam nostram atque rerum, nisi quod lege naturæ nobis datur. Enimvero lex naturæ homini tribuit usum necessarium rerum (§. 14. *part. 2. Jur. nat.*), quo scilicet indiget, ut obligationi suæ naturali satisfacere possit (§. 12. *part. 2. Jur. nat.*). Itaque homini per ipsam naturam suam atque rerum aliud jus in re sua competere nequit, nisi quod in usu necessario consistit.

Aut admittendum est homini naturaliter nullum competere jus in re, quam habet, nisi quod in usu necessario consistit, aut omnino fatendum, jus omne, quod in re habet, voluntate duntaxat hominum fuisse introductum absque omni jure. Posterius utique absurdum est, cum dari legem naturæ evidenter ostenderimus (§. 128. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ posita hominis rerumque natura ponitur (§. 136. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Admittendum igitur prius. Qui vero jus per ipsam naturam suam atque rerum nobis competens & dominium, quod respectu aliorum hominum habemus, coæquant, libertatem naturalem, quæ præstat hominem in agendo independentem ab omni alio homine (§. 153. *part. 1. Jur. nat.*), in licentiam convertunt, quasi homini competat jus sine ulla restrictione faciendi, quod libet (§. 150. *part. 1. Jur. nat.*) & hominem natura exlegem fingunt (§. 165. *part. 1. Jur. nat.*): id quod denuo absurdum (§. 166. *part. 1. Jur. nat.*). Dominium nimirum, quod nobis in rebus, quas habemus, competit respectu hominum, independentiam ab aliorum hominum voluntate habet a libertate naturali, vi cujus nobis permittendum est, ut de re nostra disponamus, quemadmodum nobis visum fuerit (§. 156. *part. 1. Jur. nat.*), & conscientiæ nostræ relinquendum, utrum

recte disponamus, nec ne (§. 157. part. 1. Jur. nat.), quemadmodum jam ante insinuavimus (not. §. 351.). Hæc igitur independentia trahi nequit ad jus, quod vi naturæ nostræ atque rerum lege naturæ nobis tribuitur, ideoque rationem sufficientem in illa habet (§. 135. part. 1. Phil. pract. univ.). Jus in rebus, quas habemus, si ultra usum necessarium extenditur, contra naturam humanam est. Qui jus in rebus ultra usum necessarium extensum somniant, quid sit natura humana, quid sit homo nondum intelligunt.

§. 354.

Quoniam homini per ipsam naturam suam atque rerum aliud jus in re sua competere nequit, nisi quod in usu necessario consistit (§. 353.), *ipsa quoque natura hominem non rebus naturæ facit nisi usuarium, non vero dominum rerum suarum, qualis est re humanæ respectu aliorum hominum*, consequenter cum respectu Dei non convenientissimus nisi usuarii rerum, quas habemus, & ipsum dominum agnoscere debeamus rerum nostrarum (§. 351.), sicuti nostri ipsius (§. 966. part. 1. Theol. nat.), ita ut nos toti cum omnibus rebus nostris simus Dei; *Deus nobis concessit jus in rebus, quale homini per naturam suam convenire potest*, nec, propter immutabilitatem legis naturæ (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.), *alind concedere potuit.* *De identitate juris in re naturæ & a Deo nobis concessi.*

Consideranda hæc sunt, ne quis profano nostro seculo arguterur, quasi tradamus a ratione aliena non sine quadam affectatione pietatis pompofæ in ipsis dogmatis (§. 152. part. 3. Eth.); qui tamen tantum odimus pietatem pompofam, quantum rationem amamus, quam pietatis pompofæ cultores ejurant. Ridiculi nobis videntur, qui singularitatem in pietate affectantes ad opiniones rationi adversas in Moralibus delabuntur. Non aliam agnoscimus moralitatis, nec aliam juris normam, quam rationem, cui quæ conveniunt, eorum una

datur concordia, unus concentus. Considerandaeadem sunt, ne quis bonitatem divinam in dubium vocans existimet; quasi Deus plus juris in rebus nobis dare potuisset, quam dedit. Si latius jus dedisset, cum sit & hominis, & legis naturæ autor, sibimetipsi contrarius fuisset: id quod absurdum (§. 345. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 355.

Quale jus in re sua sufficiat ad personam hominis recte gerendam.

Similiter quia homini per ipsam naturam suam aliud jus in re sua competere nequit, nisi quod in usu necessario consistit (§. 353.). *Qui naturæ suæ convenienter vivere, consequenter personam hominis recte gerere vult, jus in rebus suis ultra usum necessarium extendere non vult*, consequenter *nec jus latius patens desiderat.*

Qui curam animæ habet, sollicitus est, ut personam sibi impositam recte gerat (§. 152.). Prima vero hujus sollicitudinis pars est, ut personam hominis recte geras (*not. §. cit.*). Quodsi ergo curam animæ habes, rebus quoque tuis non aliter uteris, quam jus in iis tibi competens, permittit, & jus latius patens tibi prorsus inutile foret. Ut tibi idem arroges, nonnisi vitia suadent, non sine damno tuo, cum vitia te infelicem reddant (§. 406. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet itaque, quam periculosum sit, jus, quod nobis per naturam & respectu Dei competit in rebus nostris, confundere cum dominio, quod in iisdem habemus respectu hominum aliorum.

§. 356.

De jure res destruendi & immutandi in usu necessario.

Usus necessarius continet jus res naturales destruendi & immutandi. Usus necessarius nobis competit, ut obligationi nostræ naturali, veluti vitam & corpus conservandi (§. 349. 350. *part. 1. Jur. nat.*) vitamque commode ac jucunde transigendi

gendi (§. 466. 471. *part. 1. Jur. nat.*), satisfaciamus (§. 12. *part. 2. Jur. nat.*). Enimvero cum corpus cibo & potu conservetur, cibo autem & potu conservari nequeat, nisi res eidem inservientes destruantur, cumque res artificiales, quibus indigemus, ut vitam commode & jucunde vivamus, subinde etiam ad vitæ necessitatem, quales sunt vestes, arte humana parari nequeant nisi rerum, quas natura profert, immutatione; usus necessarius continet jus res naturales destruendi & immutandi.

Hanc propositionem addere visum est, ne forsan quid dubii supersit circa differentiam juris in rebus, quas habemus, natura nobis competentis & dominii, quod in iisdem nobis competit respectu hominum. Diximus salvo jure, quod Deus nobis in rebus concessit, subsistere dominium ipsius in iisdem. Repugnare huic asserto videtur, quod jure nobis concesso uti non possimus, nisi res vel consumantur, quemadmodum contingit in cibo ac potu, vel immutentur, sicuti in conficiendis rebus artificialibus accidit. Quando in mutuo usus rei, quæ usu consumitur, alteri conceditur (§. 513. *port. 4. Jur. nat.*); dominium in mutuatarium transferendum (§. 514. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque mutuans esse desinit & mutuatarius fit dominus. Et idem intelligitur de rebus, quæ ad parandas res artificiales mutuo dantur, veluti si detur lana, aut linum. Videtur itaque Deus quoque transtulisse dominium, quod in rebus naturalibus habet, in hominem, dum ipsi concessit usum, quo illæ vel consumuntur, vel immutantur, alia forma iisdem inducta. Notandum igitur est, alium esse usum, quo res inserviunt Deo, alium vero, quo eædem inserviunt homini. Deus utitur rebus ad conservandum hoc universum, nos iisdem utimur ad nos conservandum & vitam commode ac jucunde transigendum. Cum in interitu corporis nihil substantiale pereat (§. 831. *part. 1. Theol. nat.*), & continua modificatione materiæ mun-

mundus in statu suo conservetur, ita ut unius corruptio sit alterius generatio, quemadmodum quotidie experimur; Dei dominium in eo, quod substantiale est, subsistet & in eo, quod producitur, facta corruptione aut quacunque immutatione, continuatur. Immo cum nec res artificiales fiant sine voluntate ipsius (§. 510. *part. 1. Jur. nat.*); nec in his locum habet exceptio. Quatenus enim homines sunt in numero causarum secundarum (§. 1120. *part. 1. Theol. nat.*) & opera artis spectantur tanquam effectus naturales, qui in serie rerum, quæ est mundus adspectabilis (§. 55. *Cosmol.*), continentur & fiunt causæ aliorum effectuum; modificationes materiæ arte factæ in eo non differunt a modificatione, quæ continua corruptione & generatione iu rerum natura fiunt. Longe alia igitur ratio est rerum respectu Dei, quam respectu hominum, quarum usum homo homini concedere nequit, si eodem consumitur, ut in specie restitui nequeat, absque translatione juris omnis, quod in ea habet. Hæc probe consideranda sunt, ne ex dominio, quod nobis respectu hominum aliorum competit, per præcipitantiam statuamus de dominio, quod Deus in rebus omnibus habet, nec in præjudicium veritatis facessamus difficultates, quæ, modo singula rite expendantur, revera nullæ sunt. Ceterum hinc apparet, nec Philosophum in Ethica, nec Theologum carere posse intimiori Juris scientia, quam ideo tradidimus in operibus nostris. Et quamvis nondum sit tam felix ætas nostra, ut omnes hoc perspiciant; nullus tamen dubito fore, ut nonnullorum attentio excitetur, qui, quod ipsi agnoverunt & cujus utilitatem experti fuerunt, aliis deinceps persuasuri sunt. Pendent enim scientiarum progressus a consilio & exemplo aliorum.

§. 357.

De juris in re nostra

Jus, quod homini in re sua per naturam suam Deique voluntate competit, ad felicitatem ipsius sufficit; ulterius vero extensum eidem

eidem nocet. Jus enim, quod homini in re sua per naturam suam competit (§. 353.) & quod ipsi a Deo concessum est, in usu necessario consistit (§. 351.); consequenter in quantum eodem indiget, ut satisfaciat obligationi suae naturali (§. 12. *part. 2. Jur. nat.*); ideoque actiones suas conformet legi naturae (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum custodia legis naturae felicitas acquiratur & conservetur (§. 396. 397. *part. 1. Phil. pract. univ.*); jus, quod homini in re sua per naturam suam Deique voluntate competit, ad felicitatem ipsius sufficit. *Quod erat unum.* ***per naturam competentis ad felicitatem sufficientia.***

Quodsi ergo jus nobis in re nostra competens per naturam nostram Deique voluntate concessum ulterius extendamus, necesse est, ut faciamus, quod legi naturae repugnat, consequenter ut legem naturae transgrediamur (§. 139. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum transgressione legis naturae homo fiat infelix (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*), immo felicitatem, quam consecutus fuerat, amittat (§. 401. *part. 1. Phil. pract. univ.*); jus homini per naturam suam Deique voluntate in re sua competens ulterius extensum, quam scilicet a Deo nobis concessum, vel per naturam nostram nobis competere potest, felicitati nocet. *Quod erat alterum.*

Homo per naturam suam appetit felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem aversatur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si sapit, non desiderat, ut sibi in re sua competat quidpiam juris ultra id, quod a Deo ipsi concessum & per naturam suam competere potest. Qui sibi arrogat jus respectu Dei, quale ipsi competit respectu hominum; stultus est, cum felicitatem inhians utatur mediis, quibus se in infelicitatem praecipitem dat (§. 458. *part. 1. Eth.*). Deus, qui vult hominem esse felicem (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), infelicitatem velle nequit (§. 707. *part. 1.*

Theol. nat.); tantundem quoque nobis concessit jus in re nostra, quantum ad felicitatem sufficit, ultra id plus juris concedere non potuit. Et eodem quoque tendit ipsa natura nostra. Qui felicitatem hominis in voluptatibus corporis, seu perceptionibus jucundis consistere sibi persuadent, jus per naturam suam sibi competens & a Deo concessum & dominium, quod respectu hominum in rebus suis habent, coæquant, ut voluptatibus corporis indulgere possint, quas ubi experiuntur damnosas, aut ad satiandum appetitum minime sufficientes, de miseria humana inepte conqueruntur, quam juris sui abusui tribuere debebant. Sed is est mos hominum mentem a ratione alienatam habentium, ut culpam suam in alias causas conjiciant.

§. 358.

De ejus sufficientia ad summum bonum consequendum.

Jus, quod nobis Deus in re nostra concessit & per naturam nostram nobis competere potest, ad summum bonum consequendum sufficit; ulterius vero extensum impedit, quo minus hoc consequamur. Utrumque eodem modo ostenditur, quo propositionem præcedentem demonstravimus. Sumamus enim, quod modo demonstravimus (§. 357.), jus, quod nobis Deus in re nostra concessit & per naturam nostram concedere potuit, sufficere, ut actiones nostras legi naturæ conformemus. Quoniam itaque custodia legis naturalis summum bonum acquiritur (§. 376. *part. 1. Phil. pract. univ.*); jus, quod nobis Deus in re nostra concessit & per naturam nostram nobis competere potest, ad summum bonum consequendum sufficit. *Quod erat unum.*

Sumamus porro, quod itidem modo ostendimus (§. 357.), eum legem naturæ transgredi, qui jus, quod Deus sibi in re sua concessit & quod per naturam suam sibi competere potest, ulterius extendit. Quoniam transgressione legis

legis naturæ in ſummum malum incidit (§. 377. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque fieri nequit, ut ſummum bonum conſequatur; ſi jus, quod Deus nobis in re noſtra conceſſit & per naturam noſtram nobis competere poteſt, ulterius extenditur, quam ſcilicet a Deo conceſſum eſt & per naturam noſtram nobis competere poteſt, id omnino impedit, quo minus ſummum bonum couſequamur. *Quod erat alterum.*

Cum in Ethica doceri debeat, quomodo ſummum bonum actu acquiratur (§. 7. *part. 1. Eth.*); neceſſe quoque eſt, ut jus per naturam noſtram nobis in rebus noſtris competens & a Deo nobis conceſſum intime perſpicere diſcamus, ideoque in Ethica nihil eorum omittendum, quod huc facit. Niſi enim id intime perſpectum habeamus, facillime contingit, ut abuſu ejus a ſummo bono recedamus, dum ad idem contendere nobis videmur, cum pro licitis habeamus ea, quæ ſenſum hilarant, quando pro illicitis habenda erant. Maxime circumſpectus eſſe debet rerum ſuarum uſus, ad hanc vero circumſpectionem quoque requiritur, ut pernoſcamus jus, quale nobis in re noſtra per naturam competit, ne incauti idem & dominium reſpectu hominum aliorum competens coæquemus: id quod facillime contingit, niſi differentiæ utriusque probe memores fuerimus.

§. 359.

Quomodo res ſint noſtræ.

Res non ſunt noſtræ reſpectu Dei, ſed ſaltem reſpectu hominum. Rerum enim, quas habemus, dominus Deus eſt, nos non ſumus niſi uſuarii, & dominium in iis nobis ſaltem competit reſpectu hominum aliorum (§. 351.). Enimvero cum uſuario ſaltem competat jus re utendi (§. 377. *part. 1. Jur. nat.*), res vero noſtræ ſint, in quibus dominium habemus (§. 124. *part. 2. Jur. nat.*); res non ſunt noſtræ reſpectu Dei, ſed ſaltem reſpectu hominum ceterorum.

Quando res dicimus noſtras, eædem ſemper referuntur ad homines ceteros, ut ſignificetur, jus, quod nobis vi legis naturæ in iis competit, eſſe jus nobis proprium, quo excluduntur homines ceteri omnes. Atque ideo patet, quomodo rerum, quas habemus, dominus eſſe poſſit Deus, hoc tamen non obſtante, nos ſimus domini earundem reſpectu hominum. Nemini hominum in re quacunque aliud jus competit, quam per naturam ſuam in ea habere poteſt & Deus ipſi conceſſit, quatenus tamen jus hoc homini proprium eſt, ut eodem excludantur ceteri & vi libertatis naturalis de re diſponi poteſt independenter ab omni hominum reliquorum voluntate, horum reſpectu in dominium abit. Cum libertas naturalis & jus, quod per naturam noſtram in re habemus veniat a lege naturæ (§. 146. *part. 1. Jur. nat. &* §. 14. *part. 2.*), nec eadem repugnante dominia inter homines fuerint introducta (§. 141. *part. 2. Jur. nat.*), autor vero hujus legis Deus ſit (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), eandemque hominibus tulerit (§. 274. *part. 1. Phil. pract. univ.*); dominium quoque, quod reſpectu hominum habemus, a Deo nobis conceſſum recte dicitur. Et ſic patet, quomodo intelligendum ſit, quod dicitur, Deum nobis conceſſiſſe dominium rerum, qnas habemus, dum nimirum hominibus conjunctim conceſſit jus, quod ipſo conſentiente in proprium converſum. Qui ultra naturam humanam ad Deum cauſam primam non aſcendunt, modo juris omnis originem penitus inſpiciant, agnoſcere tenentur, jus per naturam nobis conjunctim competens eadem non invita tranſiiſſe in jus proprium & ſic formam dominii reſpectu hominum induiſſe, quale originarie non eſt. Qui a voluntate Dei jus naturæ derivandum eſſe contendunt, non agnoſcentes rationem ejus ſufficientem in ipſa natura humana contineri, unde nomen habet, dominium, quale nobis competit reſpectu hominum, a Deo toti humano generi conjunctim conceſſum eſſe contendunt, quod deinceps utilitatis ſuæ cauſa in jus proprium mutaverint; ſed hi non ſatis alte omnia rimati ſunt, quemadmodum

dum ex iis, quæ hactenus uberius exposuimus, abunde discitur, ideoque non est, quod miremur, dum diversa inter se confundunt, nec accurate a se invicem separant, eorum quoque asserta inter se non satis cohærere, multo minus cum aliis dogmatis consentire, cum ex adverso eorum, quæ nos in universo nostro systemate tradimus, una sit consonantia.

§. 360.

Quanam sollicitudine de re nostra disponere debeamus.

Quoniam res nostræ saltem sunt respectu hominum, non vero respectu Dei (§. 359.), ideoque de iis saltem nobis liberum est disponere pro lubitu respectu hominum, non vero respectu Dei (§. 169. *part. 2. Jur. nat.*); *quando de re nostra quomodocunque disponimus, semper sollicite inquirendum, num voluntati divinæ convenienter disponamus, nimirum ut officii nostri partes expleamus* (§. 350.). Et quoniam sic disponendo felicitati nostræ consulimus, ast si contraria ratione disponamus, felicitati nostræ nocemus (§. 357.), appetitus vero noster natura in felicitatem fertur, ab infelicitate vero abhorret (§. 324. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), *sollicitudo, ne de re nostra aliter disponamus, quam voluntati divinæ convenienter, nobis non molesta, sed potius jucunda accidit* (§. 156. *part. 2. Eth.*).

Quoniam hominum mentem ea obsedit opinio, quasi liberum ipsis sit de re sua disponere, prouti sibi visum fuerit; in dispositione de re sua nullam quoque attendunt obligationem, sed de ea disponunt, prout fert occasio, vel eos ad sic potius, quam aliter disponendum sua trahit voluptas, &, si admoneantur, ut faciant aliter, extemplo regerunt, damnum esse suum, si quod inde patiantur. Facile apparet, quod animum saltem advertant ad dominium, quod ipsis respectu hominum competit, nullam vero rationem habeant juris per naturam suam in re competentis, & a Deo ipsis concessi. Immo nec considerant mala ex dispositione juri huic contra-

ria enaſcentia, quæ animum torquent, ſed diſpoſitionem ſuam ſaltem conſiderant quoad circumſtantias præſentes, immo ne quidem quoad hasce omnes, ſed ſaltem eas, quæ attentionem ipſorum in ſe trahunt. Contingit itaque ſæpiſſime, de rebus ſuis homines ita diſponere, ut poſthac pœniteat: quantum vere pœnitentia pro diverſitate circumſtantiarum torquere ſoleat animos hominum, nemo eſt qui neſciat. Multa etiam eveniunt mala, quæ affligunt homines, quamvis non agnoſcant, ea ex illicita diſpoſitione de rebus ſuis promanaſſe. Ex hisce igitur omnibus abunde intelligitur, quantum interſit, ut jus in rebus noſtris competens penitus perſpiciamus & in diſpoſitione de iisdem animum ad id attendamus. Quodſi quis intelligat, quantum interſit, ut in diſponendo de rebus ſuis ea utatur ſollicitudine, quam hic urgemus; eidem ſeſe ſatis ipſa commendabit: intelliget autem, qui rationem intime perſpicit, ob quam eandem urgemus. Omnem in praxi morali ſollicitudinem moleſtam experiuntur, &, quando eadem urgetur, nimiam ſcrupuloſitatem accuſant, qui nexum rerum moralium non inſpexerunt, qui aliunde quam ex ſyſtemate veri nominis perſpici nequit.

§. 361.

Quid vitandum, quid faciendum, quoties res comparandæ vel utendæ.

Quoniam de rebus noſtris diſpoſituri ſemper ſolliciti eſſe debemus, ne aliter diſponamus, quam officia exigunt (§. 360.); *in rebus comparandis & utendis non alios imitari, ſed id ſequi debemus, quod officia exigunt*, conſequenter *ſi cupido rerum comparandarum & utendarum animum inceſſit, expendenda ſunt non minus officia erga Deum & alios, quam erga nosmetipſos*, ne ſcilicet incauti quid committamus, quod cuidam eorum adverſetur.

Paucis multa dicuntur, nec tam facile obſervantur, quæ hic præcipiuntur, quam forſan multis videbitur. Supponitur enim accurata officiorum omnium notitia, eaque familiaris,

liaris, ut statim subeant memoriam ea, ad quæ vi circumstantiarum præsentium potissimum animus attendendus. Pro diversitate nimirum circumstantiarum nunc horum, nunc aliorum habenda est ratio, nec raro contingit, ut propter eorundem collisionem facienda sit exceptio. Ideo quoque supponitur, ut constet, quomodo exceptio recte fiat. Observandum præterea est differentia inter res necessarias, utiles & voluptuarias (§. 348.) & in una eademque re necessarium, utile ac voluptuarium exacte discernendum (§. 349.). Rectitudo, quæ in actionibus moralibus spectatur, nullum admittit defectum in usu facultatum (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Nihil magis convenit hominum moribus, quam ut vivant ad exemplum aliorum, & qui ita vivere adsueverunt, rationis usum omnem seponunt. Exemplum enim aliorum omne fert punctum, utpote sufficiens ratio, cur sic vivant, non aliter. Quamobrem quoque admodum familiare est, ut in rebus comparandis & utendis imitentur alios. A communibus itaque moribus nihil magis abhorret quam sollicitudo, ne in rebus comparandis atque utendis quicquam committatur, quod officiis repugnet. Quamobrem cum abusus rerum consistat in repugnantia cum officiis (§. 350.); eodem quoque nihil frequentius, modo is rite æstimetur. Quot vero, quæso, sunt, qui eundem rite æstimare possunt, vel, si vel maxime possent, volunt? Immo valde vereor fore longe plurimos, qui cum de eo rite æstimando nunquam cogitarunt, existimaturi sunt, quasi absurdum sit, quod de usu & abusu rerum suarum ostendimus, quamvis invictis rationibus utrumque evicerimus.

§. 362.

Quæ de usu & abusu rerum valent, ea etiam valent de usu & abusu pecuniæ. Pro pecunia enim res & operæ quælibet ab alio comparari possunt (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem quæ observanda sunt in comparandis rebus, ea etiam obser-

De usu & abusu pecuniæ.

observanda sunt in usu pecuniæ, qua res comparantur. Cum vero pecunia etiam aliis dari possit perinde ac res dantur, & voluptatum corporis percipiendarum causa erogari queat, perinde ac res impenduntur eodem fine pecunia quoque utimur. Quoniam itaque perinde est, sive rebus, sive pecunia utamur, & sive res, sive pecunia comparetur; quæ de usu & abusu rerum valent, eadem etiam valent de usu & abusu pecuniæ.

Idem etiam sic ostenditur. Rebus aliter non uti debemus, quam ut satisfaciamus officiis, seu obligationi cuidam naturali (§.167.*part. 2. Jur. nat.*), ideoque etiam non alio fine pecuniæ acquirendæ operam dare debemus. Pecuniam quoque non aliter erogare debemus, quam ut satisfaciamus obligationi cuidam naturali (§. 379. *part.4. Jur. nat.*). Enimvero rectus quoque rerum nostrarum usus est, quem officia exigunt & abusus in repugnantia cum iisdem consistit (§. 350.). Quamobrem patet, quæ de usu & abusu rerum valent, ea etiam valere de usu & abusu pecuniæ.

Pecunia subit vicem omnium rerum, consequenter res quoque omnes repræsentat ex intentione utentis. Quodsi destinetur rebus necessariis, vel utilibus, vel voluptuariis, rebus necessariis, vel utilibus, vel voluptuariis æquiparatur. Et si impenditur voluptatibus corporis, rei voluptuariæ vice fungitur. Obtinet idem in rebus, ut, quæ natura sua voluptuariæ non sunt, destinatione possidentis voluptuariæ efficiantur. Ita hœdus sua natura res voluptuaria non est: ast cum *Judas* eum solvere vellet mercedem meretrici pro concesso coitu, ex eo rem voluptuariam fecit. Perinde vero est, sive quis det hœdum, sive solvat pecuniam pretium hœdi. Observatur idem in contractu locationis conductionis operarum & in aliis, ubi nunc pecunia, nunc res datur, veluti si trituratoribus nunc merces solvitur in pecunia, nunc in frumento.

mento. Quodsi pecunia consideretur ut corpus; veluti si avarus non alium facit pecuniæ usum, quam ut eadem delectetur, rebus voluptuariis annumeranda. Ex adverso si quis pecuniam, quam lucratur, asservat in casum futuræ necessitatis; pecunia subit vicem rei necessariæ. Hæc probe consideranda sunt, ut de usu & abusu pecuniæ recte statuamus, & non minus in acquirendo, quam erogando nil committamus, quod quomodocunque legi naturæ repugnat. Ceterum vi propositionis quoque ea, quæ de dominio rerum dicta sunt, ad pecuniam applicanda, quæ tamdiu inter res locum habet, quamdiu in nullum usum convertitur, ex usu vero, cui destinatur, differentiam rei specificam acquirit, ut, cum antea rem quamcunque in genere repræsentaret, nunc in vicem necessariæ, vel utilis, vel voluptuariæ transeat. A voluntate igitur possidentis dependet, qualem facere velit; qualem vero facere debeat, officia insinuant (§. 350.).

§. 363.

De fine in pecunia acquirenda & eroganda intendendo.

Quoniam de usu & abusu pecuniæ valent, quæ de usu & abusu rerum demonstrata sunt (§. 362.), res vero, quibus indigemus, destinantur certo fini, nimirum vitæ necessitati, commoditati & jucunditati atque perfectioni animæ & corporis acquirendæ & conservandæ (§. 346.); *in pecunia tam acquirenda, quam eroganda spectandus est certus finis, nimirum vel vitæ necessitas, vel commoditas, vel jucunditas, vel perfectio animæ & corporis*, cumque lex naturæ regat omnes actiones humanas (§. 205. *part. I. Phil. pract. univ.*), *lex naturæ nos docet, quinam finis hic & nunc sit intendendus.*

Destinanda est pecunia sive acquirenda, sive eroganda eidem fini, cui res destinantur. Quemadmodum vero finis, qui usu rerum intenditur, non pendet a libera dispositione hominis, sed a jure, quod per naturam suam in rebus habere potest, Deusque ipsi concessit; ita quoque homini non

prorſus liberum eſt, quemnam in pecunia ſive acquirenda, ſive eroganda, finem intendere velit, ſed eum juri ſuo, quod in rebus habere poteſt per naturam ſuam, convenienter intendere debet. Quale igitur ſit hoc jus, intime cognitum & perſpectum habere debemus. Quamobrem cum dominium, quod nobis competit reſpectu hominum, ab illo jure omnem attentionem in ſe trahat, ut de eo ne quidem cogitetur; non eſt, quod miremur, ſi quotidie videmus, quantum homines a vero fine aberrent. Etenim jus, quod per naturam noſtram nobis in rebus competere poteſt, nec aliter a Deo conceſſum eſt, nos ad obſervantiam legis naturæ ducit: dominium vero, quod reſpectu hominum nobis competit, ſi unice reſpicitur atque ab illo dividitur, animum a lege naturæ abducit & omnis diſpoſitionis normam arbitrium hominis conſtituit, quaſi liceat quod lubet: quod quam ſit abſurdum, ex antea demonſtratis patet (§. 355. & *ſeqq.*). Videantur præterea, quæ de pecunia acquirenda & eroganda alibi jam demonſtravimus (§. 368. & *ſeqq. part.* 4. *Jur. nat.*).

§. 364.

Quomodo pecunia ſit appetenda & quale jus ad eam nobis competat.

Pecunia non propter ſe appetenda, ſed propter res, quæ eadem comparari poſſunt, ſive corporales, ſive incorporales, nec aliud nobis ad eam competit jus, quam ad res, quæ eadem comparari poſſunt. Pecunia per ſe nobis nulli uſui eſt, niſi excipias avarum, qui ex ea voluptatem percipit, duntaxat quod habet, ſicque ex ea rem voluptuariam facit (§. 501. *part.* 1. *Jur. nat.*), quod tamen non faceret, niſi uſum omnium rerum eminenter contineret (§. 845. *Ontol.*), quatenus nimirum res quæcunque eadem comparari poſſunt (§. 293. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quoniam itaque res, quibus indigemus, pecunia comparandæ (§. *cit.*); pecunia quoque non propter ſe, ſed propter res, ſive corporales, ſive incorporales, ad quas referuntur,

runtur etiam operæ aliorum, quibus indigemus, quæ eadem comparabiles, appetenda. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam pecunia non appetitur, nisi propter res & operas, quæ pro eadem comparari possunt (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*), *per demonstrata*; jus, quod nobis ad pecuniam competit, æstimandum est ex usu rerum, quæ pro ea comparari possunt. Ad pecuniam itaque nobis non competit jus aliud, quam ad res, quæ pro eadem comparari possunt. *Quod erat alterum.*

Nimirum nos pecuniam propter seipsam appetere debere aliter jam demonstravimus (§. 412. *part. 4. Jur. nat.*) & quomodo contigerit, ut eam propter se appetant homines recto intellectus usu seposito, ostendimus (§. 168. *part. 2. Eth.*). Hinc potissimum inculcanda est æquipollentia pecuniæ atque rerum, quia eam nosse utile est, ut appetitum circa pecuniam facilius moderari discamus: neque enim usus pecuniæ, quem facere debemus, facilius patet quam ex usu rerum, quibus indigemus. Cumque dominiis introductis res, quibus indigemus, & operæ, vi illorum rebus æquiparabiles factæ (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*), pro pecunia comparentur (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*), usus quoque pecuniæ aliunde æstimari nequit, quam ex usu rerum, nec jus, quod ad pecuniam habemus, aliunde metiendum quam ex jure, quod ad res nobis competit per naturam nostram, sive a Deo concessum. Naturale igitur est, ut de usu pecuniæ ex usu rerum licito statuamus & jus ad res per naturam nobis competens ad pecuniam trahamus. Quamprimum pecunia introducta, jus istud veluti sua sponte eidem accessit.

§. 365.

Pecunia acquiritur vel labore, vel fortunæ beneficio. Labore enim producuntur res corporales, nimirum artificiales (§. 505. *Quomodo pecunia acquiratur.*

(§. 505. *part. 1. Jur. nat.*), vel ad eas producendas concurritur (§. 512. *part. 1. Jur. nat.*), ut scilicet proveniant industriales (§. 504. *part. 1. Jur. nat.*). Præstantur etiam operæ sive liberales, sive illiberales (§. 512. *part. 1. Jur. nat.*), quæ aliis utiles sunt. Quoniam itaque pro re qualibet & opera quacunque pecunia dari potest (§. 292. *part. 4. Jur. nat.*), & nemo teneatur alteri gratis dare vel facere, si is vicissim dare, vel facere possit (§. 268. *part. 4. Jur. nat.*); quilibet pro rebus suis artificialibus & industrialibus, aut operis sive liberalibus, sive illiberalibus, quas præstat aliis, pecuniam accipere potest. Labore igitur pecunia acquiritur. *Quod erat primum.*

Enimvero pecuniam quoque acquirere quis potest, si ipsi donetur; si fœminam divitem in matrimonium ducat, si opima ipsi obtingat hereditas. Quoniam vero hic acquirendi modus in potestate nostra non est, sed a fortuna potissimum pendet, id quod tanquam a posteriori satis notum & ab omnibus concessum sumitur; pecunia quoque acquiritur fortunæ beneficio. *Quod erat secundum.*

Jam vero alius modus acquirendi in potestate nostra non est, quam qui in labore consistit, & omnis reliquus, qui a potestate nostra non dependet, fortunæ tribuendus. Pecunia igitur omnis vel labore nostro, vel fortunæ beneficio acquiritur. *Quod erat tertium.*

Cum cura rebus habenda nobis injungat curam tum ad pecuniam acquirendam, tum ad eam erogandam afferendam (§. 364.); modus quoque considerandus est, quo pecunia acquiritur. Consideratur autem is saltem in genere, quatenus nimirum in potestate nostra est & quatenus in ea non est. Per se patet, quod in potestate nostra non est, id fortunæ esse relinquen-

liriquendum, nisi quod curæ habendum sit, ne fortunam negligamus, quando sese nobis offert faventem. Sed de hoc agendum erit inferius. Quamobrem hic saltem ratio habenda modi, qui in potestate nostra est, & totus in labore consistit, ideoque etiam de labore agendum est in Philosophia morali. Si natura sufficienter prospiceret homini de usu necessario rerum, quemadmodum animalibus, & eidem sufficeret vivere vitam animalem, non vero hominis; labore nullo haberet opus. Ast duplex hæc ratio laborandi necessitatem hominibus imponit, quemadmodum satis apparet ex iis, quæ in Jure naturæ demonstravimus, & quæ uno conspectu exhibet demonstratio, qua evicimus, homini omni esse laborandum (§. 514. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 366.

Labore suo diligenter & recte defungi virtutis est. Etenim lex naturæ præcipit, ut homo laboret (§. 514. *part. 1. Jur. nat.*), & laborem suum recte perficere studeat (§. 522. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo in laborem omnem facultatum nostrarum usum impendimus, qui ad eum requiritur, ut nihil eorum amittatur, quod a nobis exigi possit, ideoque labore diligenter defungimur (§. 751. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & omnem damus operam, ne quid in eo desiderari possit a peritis, ideoque eodem recte quoque defungimur (79. *part. 1. Phil. pract. univ.*), utque utrumque facere possimus, habitum ad id necessarium nobis comparemus (§. 530. *part. 1. Jur. nat.*); actiones nostras laborando legi naturæ conformamus & habitu easdem ipsi conformandi pollemus. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturæ conformandi virtus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); virtutis quoque est labore suo diligenter & recte defungi.

An laborare virtutis sit.

Patet itaque ratio, cur in Ethica, quæ docere debet, quomodo unaquæque virtus acquiratur (§. 6. *part. 1. Eth.*), & quænam in exercitio ejus sint observanda (§. 10. *part. 1. Eth.*); agendum quoque sit de habitu laborandi, seu cura laboris, quamvis hæc virtus proprio nomine destituatur. Duo autem in laborando spectanda sunt, nimirum diligentia & rectitudo. Utraque conjungenda, non una ab altera dividenda. Sola diligentia non sufficit, nec sufficit, ut laborem recte perficere possis, nisi quoque accedat diligentia, ut, quod potes, etiam facias. Peccatur igitur vel negligentia (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vel imperitia, quæ cum ignorantiam rectitudinis laboris, tum defectum habitus continet.

§. 367.

Medium labore suo recte defungendi.

Quoniam virtutis est labore suo diligenter ac recte defungi (§. 366.), nemo autem labore suo recte defungi potest, quamvis quoad diligentiam nihil in se desiderari patiatur, nisi rectitudinem laboris sui intime perspiciat & habitu eodem recte defungendi polleat; *ut labore nostro recte defungi valeamus, laboris nostri*, quem scilicet exigit vitæ genus, quod sequimur, *rectitudinem cognoscere & habitum laborem nostrum recte perficiendi acquirere debemus.*

Sumimus laborem in latissimo significatu, ut eodem complectamur omnia, quæ pro diverso vitæ genere unicuique facienda sunt. Ita etiam sui sunt labores eruditis: est unicuique suus labor, qui munere quodam publico fungitur, veluti si quis sit consiliarius Principis, si concionator, judex, vel Medicus; non tantummodo suus labor est artificibus, opificibus, operariis, agricolis. Omnium vero labor suam habet rectitudinem, ex finibus, qui vel per laborem ipsum, vel etiam per opus perficiendum, qualecunque tandem fuerit, intenditur æstimandum. Quamvis vero objectum Philosophiæ in sua latitudine comprehendat quoque laborem omnem, qui-

cunque

cunque tandem fuerit (§. 29. *Disc. prælim.*), & Philosophi sit inquirere in rationem rectitudinis laboris cujuscunque (§. 31. *Disc. præl.*); non tamen id pertinet ad Philosophiam moralem, sed tanquam aliunde petendum in hac supponitur. Et in Politica docendum, quibusnam mediis ars recte laborandi perfici & propagari possit. Ethica in iis occupatur, quæ voluntatem recte laborandi formant, ut legi naturæ in iis, ad quæ nos quoad laborem obligat, conformetur: in hoc enim virtus consistit (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quo magis interest humani generis, ut quis labore suo recte perfungatur; eo majorem quoque operam quilibet dare debebat, ut laboris suæ rectitudinem intime perspiceret & habitu eodem recte perfungendi polleret. Satis autem in dies experimur, de rectitudine laboris sui omnium minime sollicitos esse, qui omnium maxime eandem penitus cognoscere & omni animi contentione operam dare debebant, ut eodem recte perfungerentur. Exemplo sunt, qui muneribus publicis funguntur & cœca imitatione mores receptos exprimere solent, quantum possunt & circumstantiæ permittunt, ut haud raro non modo incassum laborent, verum etiam labore suo magis noceant, quam prosint. Patebit veritas asserti per ea, quæ suo loco in Politica tradituri sumus.

§. 368.

Cur pecunia indigeamus.

Pecunia indigemus ad perfectionem nostram & aliorum promovendam. Nemo est, qui nesciat, modo animum attendat ad ea, quæ quotidie obvia sunt, nos indigere subsidio rerum externarum & operarum alienarum, si animam & corpus perficere velimus, quemadmodum lege naturali obligamur (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ad aliorum perfectionem pro virili conferre, quod debetur (§. 223. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero introductis dominiis, cum nemo alteri gratis dare, vel facere teneatur, qui vicissim dare, vel

facere

facere poteſt (§. 268. *part. 4. Jur. nat.*), res & operæ pro pecunia comparantur ab aliis (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem pecunia indigemus ad perfectionem noſtram & aliorum promovendam.

Qui ea tenet, quæ in parte ſecunda Juris naturæ de communione primæva & introductione dominiorum demonſtrata ſunt; clariſſime perſpiciet rationem, cur in præſenti ſtatu ſine pecunia perfectionem noſtram & aliorum promovere nequeamus, nec ſine ea vitam hominis vivere poſſimus. Vi communionis primævæ præſtationes mutuæ, quas urget lex naturæ ad perfectionem noſtram promovendam (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ſunt gratuitæ; ſed dominium eas fecit mercenarias, ita ut pro eo, quod datur, vel quod quis facit, viciſſim detur, vel ipſi faciamus, quod tantundem valet. Res igitur, quæ in dominium deductæ, & operæ, quæ præſtantur aliis, illis æquiparatæ pecunia æſtimantur, ut res cum aliis & operæ cum rebus atque operis facilius permutari poſſint. Ac ideo dicitur, quærendam pecuniam primo, quia ſcilicet eadem nobis comparare tenemur ea, ſine quibus noſtram & aliorum perfectionem promovere minime valemus. Pecuniæ ſubſidio ſuſtentatur obligatio naturalis, qua homines tenentur conjunctis viribus perfectionem ſuam promovere. Dum aliis pecuniam das, ut ea obtineas, quæ indiges, alter pecuniam habet, qua ſibi viciſſim comparare poteſt ea, quibus ipſemet indiget. Atque hinc intelligitur, quinam ſit uſus pecuniæ, cui lex naturæ omnium actionum humanarum norma locum fecit, & per conſequens luculentius patet, cur pecunia, non propter ſe, ſed propter res pro ea comparandas, quibus etiam operæ alienæ accenſentur (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*), ſit appetenda (§. 364.).

§. 369.

Finis laboris. *Finis laboris primarius eſt perfectionis noſtræ & aliorum promotio: introductis autem dominiis acceſſit ſecundarius pecuniæ acquiſitio.*

ſtio. Ille ipſa natura conſtitutus; huic illius conſequendi cauſa locum fecit neceſſitas. Cum enim conſtet, multiplicato præſertim genere humano, naturam ſua ſponte, aut ſolam non proferre omnia, quibus homines indigent ad vitam non modo conſervandam, ſed etiam commode ac jucunde, immo in ſtatu civili decore degendam, quantum datur, quando vero natura non ſua ſponte profert, nec ſola, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem & jucunditatem ſufficiunt, homines hunc defectum ſupplere teneantur (§. 506. *& ſeqq. part. 1. Jur. nat.*), dando nimirum operam, ne deſit ſufficiens copia rerum neceſſariarum, utilium & voluptuariarum, ſive induſtrialium, ſive artificialium (§. 511. *part. 1. Jur. nat.*), & præterea multa quoque facere teneamur, ut perfectio tam animæ, quam corporis conjunctis viribus promoveatur (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*), labor autem tam multiplex ſit, ut nemo hominum omni obeundo ſufficiat (§. 527. *part. 1. Jur. nat.*), ſed unusquisque eum ſeligere debeat, cui obeundo ſe parem ſentit (§. 528. *part. 1. Jur. nat.*); labore noſtro non aliud intendere debemus, quam ut perfectionem noſtram & aliorum pro virili promoveamus, ita ut a laborando vacaremus, niſi laborem exigeret promotio perfectionis noſtræ & aliorum. Quoniam itaque finis primarius eſt, propter quem quis ita agit, ut, ſi nullum alium ſibi propoſitum haberet, propter hunc ſolum ageret (§. 942. *Ontol.*); finis laboris primarius eſt perfectionis noſtræ & aliorum promotio. *Quod erat primum.*

Enimvero poſtquam dominia rerum introducta ſunt, ad perfectionem noſtram & aliorum promovendam pecunia indigemus (§. 368.). Quamobrem cum labore pecunia acquiratur (§. 365.), eodem autem perfectionem noſtram & aliorum intendere debeamus, *per demonſtrata n. 1.*, conſequen-

ter pecuniæ acquirendæ causa non laborandum esset, si sine ea perfectio nostra & aliorum promoveri posset, postquam dominia introducta sunt, & finis secundarius sit, propter quem ita agimus, ut, si non præterea alium nobis propositum haberemus, non ageremus (§. 942. *Ontol.*); introductis dominiis accessit finis laboris secundarius pecuniæ acquisitio. *Quod erat secundum.*

Quoniam finis laboris primarius ex obligatione naturali, quæ a lege naturæ venit, deducitur, *per demonstrata n. 1.* lex naturæ autem ipsa natura hominis rerumque constituta est (§. 136. *part. 1. Phil. pract. univ.*); finis quoque laboris primarius, qui est perfectionis nostræ & aliorum promotio, ipsa natura constitutus. *Quod erat tertium.*

Et quia introductis dominiis finis secundarius, pecuniæ acquisitio, accessit, quia sine pecuniæ usu hominum perfectio conjunctis viribus promoveri nequit, quemadmodum vi legis naturalis debet, *per demonstrata n. 2.* pecuniæ acquisitio tanquam secundarius illius consequendi causa accessit, ideoque necessitas eidem locum fecit. *Quod erat quartum.*

Cum homines videant labore pecuniam acquiri, ut non modo indigentia, quia pecunia carere non possunt, verum etiam cupido pecuniæ ad laborandum eos impellat; communiter sibi persuadent, pecuniæ lucrandæ causa saltem laborandum esse, ideoque pecuniæ acquisitionem finem laboris faciunt, consequenter plerique omnes non alium finem intendunt. Ex perversa autem hac opinione plurima consequuntur mala, quorum unum alterum gignit, ut a labore prorsus exulet omnis legis naturæ reverentia & multiplici modo ab ea aberretur. Nascitur quoque hinc opinio, quasi ex pecunia æstimanda sit felicitas, quæ ipsa denuo multorum vitio-

vitiorum genetrix. Necesse igitur est, ut finem laboris a natura constitutum in oculis habeamus. Vulgo equidem dicitur, hominem natum esse ad laborandum, sicuti avis ad volandum; ast non omnes satis intelligunt, cur homini adeo naturale sit ut laboret, quemadmodum avi ut volet. Id autem intelligitur ex fine laboris, quem natura constituit, utpote cujus ratio sufficiens perinde in natura humana continetur, quam volatus in natura avis. Nec a vero abhorret, quod homini labor proficiat ad eundem finem, ad quem volatus avi. Quemadmodum vivitur ad similitudinem aliorum; ita quoque non ratione, sed communi opinione regitur labor. Immo qui finem laboris ignorant, ideoque nesciunt, quomodo ipsa natura humana constitutus sit, & per consequens homo ad laborandum natus; laborem ad miseriam humanam referunt, quasi tunc demum homo sit felix futurus, si continuo otio difflueret. Contra omnia ista præjudicia qui animum munire voluerit, ea cognoscere debet, quæ in jure naturæ de labore demonstrata sunt. Cum theoriam actionum humanarum in Jure naturæ demonstraverimus, nemo existimet, se sine scientia illius Juris multos profectus facturum in Ethica (§. 9. *part. 1. Eth.*), sibique caveat, ne de veritate eorum, quæ in Ethica traduntur, judicium deproperet, antequam Juri naturæ indefessam operam navaverit, falso sibi persuadens, se veritatis eorum convinci posse sine iis, quæ in Jure naturæ demonstrantur. Nobis, quæ in Ethica tradimus, evidentia sunt, ob lucem, quam iis affundit Jus naturæ, & quæ in eodem demonstrantur, lucem mutuantur ab iis, quæ ex aliis disciplinis in demonstrationibus sumuntur (§. *cit.*). Quodsi ergo eadem luce frui velint, necesse est ut integrum systema perspectum animo complectantur. Atque idem de aliis quoque tenendum, quæ alibi a nobis traduntur.

§. 370.

Qui sanitati curam & finem laboris in oculis habet, a nimio labore sese abstinebit. Etenim qui sanitati curam habet, is ea evita- *Quinam a nimio labore abstineat.*

evitare ſtudet, quæ ſanitati nocent, quod per ſe patet. Et qui finem laboris in oculis habet, is quoque perpendit, ſibi eſſe laborandum, ut perfectionem ſuam promovere (§. 369.), conſequenter etiam ſanitatem conſervare poſſit (§. 391. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum labor nimius cum diſpendio ſanitatis continuetur (§. 516. *part.* 1. *Jur. nat*), nec homo in labore aſſiduus eſſe debeat, niſi quantum ſanitas permittit (§. 537. *part.* 1. *Jur. nat.*); qui ſanitati curam & finem laboris in oculis habet, a nimio labore ſeſe abſtinet.

Videmus itaque, quibus ſit utendum mediis laborem ſuum moderandi, ne committatur exceſſus. Nimirum nimietas laboris æſtimanda eſt ex damno, quod datur ſanitati, & obligatio laborandi ex fine a natura conſtituto. Qui ſanitatem amat, laborem nimium averſatur; ne vero cupido lucri appetitum in contrarium trahat, præſertim cum damnum, quod ſanitati datur, non ita in oculos incurrat, quemadmodum lucrum, quod appetitum allicit, conſideratione finis obtinendum, dum perpendimus, pecuniæ acquirendæ cauſa non eſſe laborandum, niſi quatenus pecunia indigemus ad perfectionem noſtram promovendam, ideoque etiam ad ſanitatem conſervandam. Abſurdum utique eſt, laborare velle, ne deſint ad ſanitatem conſervandam neceſſaria, & ut hæc conſequamur, nimio labore jacturam ſanitatis facere, aut minimum eam in periculum adducere. Qui animum a ratione minime alienum, ab affectibus vero pravis immunem habet, is abſurda velle nequit. Abſurditas itaque, quam agnoſcit, efficax ipſi motivum eſt nolitionis: ſit ita quod efficaciam in ſe non ſentiant, qui ratione actiones ſuas regere nondum didicerunt. Ceterum ex propoſitione præſente patet, quomodo cura ſanitatis influat in laborem, ſimulque turpitudo intrinſeca nimietatis laboris hinc elucet, quæ virtutis cultori motivum eſt eam fugiendi.

§. 371.

§. 371.

Labor spectandus est tanquam officium erga nos & alios, nec tanquam modus acquirendi, nisi quatenus pecunia, quæ acquiritur, necessaria ad explendum officia erga nos & alios. Etenim finis primarius laboris est perfectionis nostræ & aliorum promotio (§. 369.). Quoniam itaque ideo laborare debemus, ut ad perfectionem nostram & aliorum promovendam conferamus, quantum in potestate nostra est, cum ultra id nemo obligari possit (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*), omnis autem nostra actio juxta legem naturæ determinata officium est (§. 224. *part. 1. Phil. pract. univ.*); labor quoque officium est, cum erga nos, tum erga alios, consequenter cum id agnoscere teneatur, qui obligationi suæ satisfacere vult, labor spectandus est tanquam officium tam erga nos, quam erga alios. *Quod erat unum.*

Quomodo labor spectandus sit.

Enimvero cum labore nostro prosimus aliis, quatenus res industriales & artificiales atque operæ nostræ aliis utiles sunt, & postquam dominia introducta sunt, pro rebus & operis detur pecunia (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*), qua nobis comparare valemus ea, quibus nos indigemus ad perfectionem nostram promovendam, & aliorum indigentiæ succurrere valemus, non minus autem ad nostram, quam aliorum perfectionem promovendam obligati sumus (§. 152. 232. *part. 1. Phil. pract. univ.*); labor tanquam modus acquirendi spectandus est, quatenus pecunia, quæ acquiritur, necessaria ad explendum officia erga nos & erga alios. *Quod erat alterum.*

Plerique omnes laborem non aliter spectant, quam modum acquirendi pecuniam, qua indigent ad vitæ necessitatem, utilitatem & jucunditatem. Quamobrem necessitas eos im-

pellit ad laborandum, ut ea lucrentur, quibus indigent, ut ad similitudinem aliorum sibi parium vivant: neque enim jam attendimus vitia, quæ ad laborem nonnullis incitamenta sunt. Hi igitur non perpendunt, se ad laborandum obligari, nec finem prospiciunt, cur laborandum sit, multo minus perspiciunt, quomodo contigerit, ut labor fuerit factus modus acquirendi. Ea de causa videas homines, quibus fortuna dedit opes, vitam otio transigentes; videas ex adverso alios, non alio fine laborantes, quam ut indies locupletiores evadant. Scopulos hosce omnes ut evitemus, laborem spectare debemus tanquam officium erga nos & alios, quod modum acquirendi fecit dominia introducendi necessitas (§. 89. *& seqq. part. 2. Jur. nat.*). Quamvis vero vivamus in eo statu, in quo dominia introducta sunt; ex eo tamen labor dijudicandus non est, sed primum potius considerandus, qualis sit per ipsam naturam humanam in communione primæva, & quænam eidem accesserint, postquam dominia fuerunt introducta. Huc vero faciunt, quæ tam in parte prima Juris naturæ de labore, & in parte secunda de communione primæva & dominiorum introductione demonstrata sunt. Optime autem sibi consulit, qui integram theoriam Juris naturæ cognoscere studet, cum omnia inter se ita connectantur, ut sibi mutuo lucem affundant. Discant hinc, quantum & scientiæ juris, & philosophiæ morali noceant, qui communionem primævam rejiciunt & pro figmento venditant. Sane omnes aberrationes in præsenti casu hinc ortum trahunt, quod præsens rerum status, in quo dominia vigent, sumatur tanquam independens a communione primæva. Ceterum ipsa dominiorum introductione officium erga se cum officio erga alios adeo arcto nexu in labore copulatum est, ut quod utrumque exigit fiat, etiamsi cum sensu officii non labores, nimirum ut suo labore promoveatur & tua, & aliorum perfectio, seu tu non minus aliis, quam tibi prosis. Nimirum si quis rem artificialem facit, quæ aliis utilis est, non vero tibi, officio fungeris, quod debes aliis (§. 510. *part. 1. Jur. nat.* & §. 222. *part.*

part. 1. *Phil. pract.univ.*), & quo fungendum fuiſſet in communione primæva communis utilitatis cauſa (§. 41. *part.* 2. *Jur. nat.*), ita ut res iſta foret omnium communis (§. 29. *part.* 2. *Jur. nat.*) & ejus uſus pateret unicuique (§. 32. *part.* 2. *Jur. nat.*), qui eodem indiget (§. 33. *part.* 2. *Jur. nat.*). Enimvero cum introductis dominiis ex materia tua opera tua feciſti ſpeciem, ea tua eſt, & quatenus pro ea pecuniam accipere potes, qua tu indiges, tibi utilis ſit & comparando pro pecunia ad victum neceſſaria officio erga teipſum fungeris: dum vero ſic alteri rurſus ſolvis pecuniam, qua ipſe indiget in ſuos uſus, officium quod alteri debes præſtas. Labore igitur tuo ſatisfacis tum officio erga alios, tum officio erga teipſum. Ecquis non videt, quam arcto nexu officium erga alios cum officio erga ſeipſum copulaverit introductio dominiorum? Ita autem intelligitur, quomodo laborandum ſit cum ſenſu officii, & quod labor ita ſpectandus ſit, quemadmodum urget propoſitio præſens, ſi cum ſenſu officii laborare velis, quemadmodum debes, & requirit rectitudo moralis laboris. Quoniam lex naturæ regit omnes actiones humanas; nihil facere deberemus, niſi cum ſenſu officii. Et ſi a teneris ungviculis adſuefacti omnia faceremus cum ſenſu officii, ad puritatem animi id ipſum haud parum conferret (§. 599. *part.* 2. *Eth.*). Immo ſi ſatis intelligeremus, quid ſit cum ſenſu officii agere, quacunque occaſione agendi oblata; pulchritudo actionis moralis ob nexum officiorum in eandem influentium inſigne foret motivum recte agendi, & influeret in gaudium, cum quo virtuoſus actiones ſuas legi naturæ conformat (§. 348. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 372.

Quoniam labor ſpectandus eſt tanquam officium erga ſeipſum & erga alios (§. 371.), eodemque intendendus finis propria & aliorum perfectio (§. 369.), qui vero laborem ſpectat tanquam officium erga ſe & erga alios, eodemque

Obedientia, timoris filialis & amoris Dei in-

fluxus in laborem. que intendit perfectionem suam & aliorum promovere, is agnoscit se laborando facere, quod legi naturæ (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*) perfectionis nostræ & aliorum promotionem præcipienti (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque voluntati divinæ convenit (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter cum Deo obedientem se præbeat, qui facit quod ipse vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*); *cum animo Deo obediendi laborare debemus*, & quia obediendi animum efficit timor Dei filialis (§. 326. *part. 3. Eth.*), timor autem filialis ex amore Dei fluit (§. 317. *part. 3. Eth.*), *si labor spectetur tanquam officium erga seipsum & alios*, *eodemque intendatur perfectionis nostræ & aliorum promotio*, modo hæc intime perspiciatur, quemadmodum in operibus nostris demonstravimus & uberrime explicavimus, *in laborem influunt obedientia erga Deum*, *timor filialis & amoris Dei.*

Sæpius jam inculcavi, quæ in Philosophia morali tradimus, nec intime perspici, nec nos eorum plenarie convinci posse, nisi quæ sumuntur ex anterioribus, ante fuerint cognita & perspecta, & veritatum omnium nexum animo comprehenderimus. Qui ex parte tertia Ethicæ didicit, quomodo immutetur animus hominis, si Deo obedit, si eundem timet atque amat; is quoque facile capiet, quantum differat animus hominis, qui animo obediendi Deo laborat, qui timore filiali, quem fovet amor Dei, sustentatur, ab animo illius, qui non laborat, nisi pecuniæ acquirendæ causa, aut ad laborandum se compelli sentit inevitabili quadam necessitate, quam durum telum agnoscit. Præstat tamen animum, officiis istis erga Deum in laborem influentibus, in seipso experiri. Experientia enim moralis in praxi morali omne fert punctum, tum ut omnia recte intelligamus (§. 264. *part. 2. Phil. pract. univ.*), tum ut veritatis eorum convincamur (§. 271. *part. 2. Phil. pract. univ.*), tum ut cognitio efficiatur viva (§. 273. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quæ voluntatem & nolunta-

luntatem efficit perpetuam atque constantem (§. 244. *part. 2. Phil. Pract. univ.* & §. 1062. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 373.

Quia animo Deo obediendi laborare debemus (§. 372.), qui vero Deo obedit, lubentissime facit, quod Deus vult (§. 194. *part. 3. Eth.* & §. 938. 542. *Psych. empir.*), ac lege divina delectatur eandemque caram habet (§. 190. *part. 3. Eth.*); *si nos labore nostro perfungimur, quemadmodum debemus, animus obediendi Deo labori detrahit omnem molestiam, eundemque jucundum, nos vero laboris patientes efficit.* *Quomodo labori detrabatur molestia & nos laboris reddamur patientes.*

Variæ admodum sunt causæ, ob quas labor molestus accidit hominibus, ut a labore vacare mallent, modo non necessitas laborandi ipsis imposita esset. Quamobrem longe plurimis labor molestus est, & eos feliciores existimant, qui majore otio fruuntur & genio suo indulgere valent. Enimvero si agnoscerent, se laborare, ut Deo obedientes sese præbeant, & si animus obediendi Deo ex timore Dei filiali, cujus fons est amor Dei, derivaretur; molestia in voluptatem verteretur, atque hæc ipsa voluptas, quæ felicitatis humanæ pars est (§. 636. *Psych. empir.*), deleret opinionem rationi adversam, quasi feliciores sint illi, quibus fortuna laborandi necessitatem ademit, aut qui labori minus gravi, vel in magis lucroso, aut liberaliori funguntur, præsertim si quoque perpendamus, ad obedientiam quoque referendum esse, ut eam personam, quam Deus nobis imposuit, recte geramus (§. 426. *part. 3. Eth.*). Vide, quæ alias jam annotavimus (*not. §. cit.*).

§. 374.

Qui Deo confidit & in providentia divina acquiescit, labore suo diligenter & quantum datur recte perfungitur, nec ulla lucri cura animum tangit. Qui enim Deo confidit pro virili agit *De influxu fiduciæ in Deo & ac-*

quiescentia in providentia ipsius in laborem. quod suum est, curam vero eventus Deo relinquit (§. 423. *part. 3. Eth.*). Quamobrem cum labore nostro diligenter & recte defungi debeamus (§. 366.), nec pecuniam eodem acquirendam primario intendere (§. 369.), immo nec semper in potestate nostra sit, quantum acquirere velimus, id quod a posteriori unicuique satis notum; qui Deo confidit, omnem dat operam, ut labore suo diligenter ac recte perfungatur, quemnam vero hinc sperare debeat fructum, in totum Deo relinquit. Et quoniam qui in providentia divina acquiescit, sorte sua contentus est, nec aliis invidet bona sua (§. 438. *part. 3. Eth.*); eo quoque contentus est, quod labore suo acquirit, nec ideo inquietatur animus, si viderit, aliis laborem suum esse fructuosiorem, etiamsi minus diligenter minusque recte eundem perficiant. Quamobrem patet, eum, qui Deo confidit & in providentia divina acquiescit, labore suo diligenter & quantum datur recte perfungi, nec ullam lucri curam animum ipsius tangere.

Patet itaque, quomodo fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina influat in laborem. Fovet nimirum curam diligenter & recte laborandi, ut simus vacui ab omni sensu culpæ, animum vero liberat ab omni cura, qua torquetur animus eorum, qui labore suo pecuniæ acquisitionem intendunt, & ab omni inquietudine, qua vexatur animus eorundem, si consecuti non fuerint, quod intenderant, aut cujus obtinendi spem conceperant,

§. 375.

De medio continentiæ præsentissimo & optimo. Quoniam qui Deo confidit & in providentia divina acquiescit, labore suo diligenter ac recte fungitur, quantum datur (§. 374.), labore autem pecunia acquiritur (§. 365.); qui Deo confidit & in providentia divina acquiescit, tantum acqui-

acquirere ſtudet, quantum in poteſtate ſua eſt. Et quoniam idem nulla lucri cura animum ſuum angit (§. *cit.*); propterea non angitur, quod non plus acquirere valeat. Quamobrem cum virtus illa, qua tantum acquirere ſtudemus, quantum in poteſtate noſtra eſt, nec propterea angimur, quod non plus acquirere valeamus, continentia ſit, quam etiam animum ſorte ſua contentum appellare ſolemus (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*); *fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia divina continentiam gignit, facilitat atque ſuſtentat*, ideoque *præſentiſſimum ac optimum ejus medium eſt* (§. 917. *Ontol.*).

Cur hanc virtutem a ceteris hoc nomine diſtingvamus, alias jam diximus (*not.* §. 396. *part. 4. Jur. nat.*). Eſt utique peculiaris virtus, quæ moderatur appetitum in acquirenda pecunia, propterea quod virtutes verſantur circa objecta appetibilia & pro eorum diverſitate differant. Reſpondet quoque ipſi peculiare vitium avaritia (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*), quamvis quædam dentur vitia, quæ continentiæ & parſimoniæ una opponuntur, ſordes nimirum & incuria (§. 400. 403. *part. 4. Jur. nat.*), de quibus ſingulis mox plura dicentur. Commendamus fiduciam in Deo & acquieſcentiam in providentia divina tanquam medium præſentiſſimum continentiæ, quia continentia ſtatim ponitur, poſita fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia divina, vi propoſitionis præcedentis (§. 274.). Eſt autem idem medium optimum, quia fiducia in Deo continentiam facilitat, cum Deo confidens curam omnem eventus Deo relinquat, modo ſibi conſcius ſit, ſe quod ſuum eſt, pro virili feciſſe (§. 423. *part. 3. Eth.*), & acquieſcentia in providentia divina eandem ſuſtentat, cum in eadem acquieſcens eventus omnes, qui a poteſtate ſua minime pendent, approbet (§. 437. *part. 3. Eth.*) & ſorte ſua contentus aliis non invideat bona ſua (§. 438. *part. 3. Eth.*). Luculentius hæc omnia apparent, ſi quis ea omnia intime perſpexerit, quæ de fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia

divina (*integro cap. 7. part. 3. Eth.*) demonſtravimus. Tumque facile conſtabit, fiduciam in Deo & acquieſcentiam in providentia divina eſſe parentes continentiæ & hanc genuinam virtutum illarum ſobolem, difficile autem eſſe, ut absque hisce virtutibus eam conſequaris, modo perpendas, ad continentiam perinde ac ad virtutes reliquas omnes requiri voluntatem conſtantem & perpetuam (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & quam multa ſint, quæ eandem in transverſum agere poſſunt, niſi ex voto ſuccedant omnia, quod ne vix ac ne vix quidem rationi conforme deprehendetur, niſi ex fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia divina proficiſcatur (*not.* §. 440. *part. 3. Eth.*).

§. 376.

Quomodo Deus laborando colatur & propter eum laboremus.

Si obedientia erga Deum cum timore filiali & amore Dei atque fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia divina in laborem influunt; laborando Deum colimus & propter Deum laboramur. Etenim obedientia Deo debita, amor ipſius & timor filialis, fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia divina ad cultum Dei internum ſpectant (§. 1234. *part. 1. Jur. nat.*). Quodſi ergo obedientia erga Deum cum timore filiali atque amore Dei & fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia divina in laborem noſtrum influunt; labori noſtro cultus divinus accedit, & cum eodem arctiſſimo vinculo connectitur, ſicque Deum laborando colimus. *Quod erat unum.*

Quodſi ſcientia erga Deum cum timore filiali & amore Dei atque fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia divina in laborem influunt, cum ſine agnitione Dei officia hæc præſtari nequeant (§. 1. *part. 3. Eth.*); laborando teſtamur, nos agnoſcere attributa divina, & pro certo habere, quod ea ipſi conveniant. Quamobrem cum gloriam divinam promoveat, qui hoc facit (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*), qui vero labo-

laborando gloriam divinam promovet, laborem suum dirigat in eum finem, ob quem Deus hominem condidit (§. 115. *part.* 3. *Eth.*) & totum mundum creavit (§. 629. *part.* 1. *Theol. nat.*); si obedientia erga Deum cum timore filiali & amore Dei atque fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina in laborem influunt, labore nostro ad finem universi a Deo intentum conferimus, quantum eodem conferri potest. Quoniam itaque propter Deum agimus, quando propter finem a Deo intentum agimus; si obedientia erga Deum cum timore filiali & amore Dei atque fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina in laborem influunt, propter Deum laboramus. *Quod erat alterum.*

Deum in omnibus actionibus colere debemus (§. 1124. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque etiam laborando. Pauci sunt, qui considerant, laborem esse partem cultus divini, propterea quod non intelligunt, quid sit laborare propter Deum, nec perpendunt, quomodo officia erga Deum influant & influere debeant in laborem nostrum, ut fiat pars cultus divini. Non est, quod excipias, actus ad cultum divinum spectantes sic confundi cum actibus profanis: actus enim profanus non est, nisi quatenus sejungitur a cultu divino interno, qui non minus ad cultum divinum externum accedere debet, nisi actus ad eum spectantes in profanos verti debeant, quam ad profanos, ut vertantur in cultum divinum, seu actus religiosos. Poteramus adhuc subtilius rimari, habita ratione finis per laborem intendendi (§. 369.), quomodo laboremus propter Deum, quatenus nimirum per modum causæ secundæ concurrimus ad conservationem & perfectionem universi: sed non lubet nobis esse prolixioribus. Qui quæ a nobis passim demonstrantur, rite perpendere voluerit &, quænam inde inferri possunt, inferre studuerit; multa observabit, quæ oculis non sunt exposita, nec vulgo attenduntur. Multo minus autem ex propositione præsente inferre licet, cultum Dei

publicum esse negligendum, ut labori vacare possis. Quamvis enim labor converti possit in cultum divinum, non tamen totus cultus divinus in eodem consistit, sed saltem pars quædam ipsius est, qua itaque posita non tollitur cultus reliquus, nec ea in præjudicium cultus divini publici extendenda. Accedit, quod cultus divinus publicus promoveat illa officia, quorum ope labor in partem cultus divini vertitur.

§. 377.

De precibus laborantis.

Laborem aggressurus Deum invocare debet, ut vires sufficientes ad diligenter & recte laborandum largiatur atque conservet, & fructum inde sperandum pro sapientia & bonitate sua determinet: labore autem finito Deo gratias agere pro viribus concessis & pro eo, quod labore acquisitum, vel speratur. Etenim quicquid boni natura habemus, & quicquid quomodocunque acquisivimus, vel acquirimus, id omne Deo datori acceptum referre debemus (§. 1208. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque perpendendum nobis est, nos & essentiam & existentiam a Deo habere, Deum nobis in hac serie rerum hunc tribuisse locum, quem ut haberemus possibile erat, vires agendi largiri, neque hunc mundum, neque rem ullam in eo potuisse facere aliter quam fecit, eundem nobis providere per nexum rerum in hoc universo, & quæcunque naturaliter fiunt secundum providentiam divinam fieri, causis secundis dependenter a Deo & voluntate ipsius conformiter agentibus (§. 473. *part. 3. Eth.*). Necesse igitur est, ut etiam agnoscamus, vires sufficientes ad diligenter & recte laborandum Deo acceptas referri debere, immo eidem quoque tribuendum esse, ut viribus istis uti velimus, & ut eum experiamur laboris fructum, quem acquirimus. Quoniam vero qui Deum invocat non suo stare debet judicio de bonis conferendis, sed hoc in totum relinquere voluntati Dei (§. 479. *part. 3. Eth.*),

Eth.), qui sapientia & bonitate sua nobis providet (§. 928. *part. 1. Theol. nat.*); Deo quoque in totum relinquendum est, quomodo fructum ex labore nostro sperandum determinare velit. Quoniam itaque Deum invocare debemus, ut bona præsentia conservet & futura nobis conferat (§. 1219. 1220. *part. 1. Jur. nat.*); laborem aggressurus Deum invocare debet, ut vires sufficientes ad diligenter & recte laborandum nobis largiatur & conservet, fructumque inde sperandum pro sapientia & bonitate sua determinet. *Quod erat unum.*

Enimvero cum beneficii loco habendum sit, quod Deus nobis vires ad diligenter & recte laborandum largitus fuerit, ut laborem cœptum feliciter absolvere potuerimus, & beneficiis quoque divinis accensendum, quod labore nostro acquisivimus, vel ex eo speramus, *per demonstrata n. 1.* Deo autem gratias agere debeamus ob bona in nos collata (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.*); labore quoque finito Deo gratias agere debemus pro viribus concessis & pro eo, quod labore nostro acquisivimus, vel ex eo speramus. *Quod erat alterum.*

Preces cum labore conjungendæ sunt, si Deum colere velimus, quemadmodum hominem decet. Hinc recte inculcatur, orandum esse & laborandum. Injurius in bonitatem divinam est, qui preces a labore dividit suis confisus viribus & quæ quoad fructum inde sperandum a potestate sua non dependent fortunæ tribuens, vel inexorabili fato, quod vero eodem consequitur tanquam mercedem sibi debitam, vel merito suo adscribendum considerans. Vana autem spe lactatur, qui solis precibus a Deo obtinere vult, cujus acquirendi medium laborem ipse constituit. Ne vero oratio degeneret in garritum in orando lege naturali prohibitum (§. 1226. *part. 1. Jur. nat.*); ea observanda sunt, quæ de precibus ac inprimis de formulis earum demonstravimus (§. 478. & *seqq. part. 3. Eth.*). Ex ipsa demonstratione patet, inprimis opus esse, ut Deum

Deum datorem omnis boni, quod habemus, vel in posterum consecuturi sumus, agnoscamus: id enim potissimum nos impellit ad preces labori, quem aggredimur, præmittendas, & gratiarum actione eundem finiendum. Quam multa autem requirantur, ut Deus tanquam dator omnis boni agnoscatur, ex demonstratione eorum, quæ ad hanc agnitionem requiruntur (§. 473. *part. 3. Eth.*), abunde patet, præsertim si singulorum demonstrationes in sua principia resolvantur. Quodsi demonstrationes hasce hoc modo perpenderent profano nostro seculo, qui de acumine suo tantopere gloriantur; non adeo abjecte de necessitate precum labori præmittendarum & gratiarum actionis labori absoluto superaddendæ sentirent, ut eam ad vulgi imperiti opinionem referrent, quæ Deo affingat, quæ vel ab ipsis, vel a fortuna dependent. Quamvis enim vulgus non satis capiat, quomodo Deus labori ipsorum benedicat, & erroneas de hac benedictione foveat opiniones in ipso tolerabiles (§. 99. *part. 3. Eth.*), quas perperam publice traducunt (§. 100. *part. 3. Eth.*); ex demonstrationibus tamen nostris abunde perspicient, nihil a nobis in demonstrando assumi, quod non ex principiis rationis fuerit derivatum, ideoque rationi prorsus consentaneum, & ad quod pervidendum majus acumen requiritur, quam ipsi ad censendum afferunt. Quamvis propositio præsens a prima pueritia omnibus nota sit; non omnibus tamen veritas ejus perspecta est, immo ne penitus quidem intelligitur. Quamobrem nostrum fuit ostendere, quomodo obligatio ex ipsa natura humana deducatur & cum natura humana & natura hujus universi cohæreat Deique voluntati per essentiam & naturam ipsius determinatæ respondeat. Ita enim demum intime perspicitur veritas hujus officii, sublimis utique, quemadmodum prodit analysis demonstrationis rite instituta, quæ simul docet, quænam scitu necessaria sint ad idem penitus intelligendum. Atque idem intelligendum est de aliis quoque veritatibus moralibus, quarum scientia sublimis est, quamvis in vulgus notæ sint. Neque vero

existi-

existimandum est, quasi inutile sit notitiam eorum, quæ in vulgus nota sunt, convertere in sublimem scientiam. Peritis enim satis notum est, theoriam magis exasciatam parere praxin perfectiorem, ad quam ipsa natura obligantur, qui illam capere possunt (§. 177. *part. 1. Jur. nat.*). Sublimior vero officii hominum omnium communis scientia etiam prodest ad retundendam inscitiam eorum, qui, cum supra vulgus sibi sapere videantur, defectu illius ad præjudicatas vulgi opiniones referunt, quæ ipsis in prima pueritia inculcata fuerunt, sed quorum veritatis convicti minime fuerunt. Cum quilibet personam suam recte gerere debeat, quam Deus ipsi imposuit (§. 426. *part. 3. Eth.*); Philosophi quoque est, ut Deum colat suo modo & sua scientia aliis prosit ad Deum perfectiore modo colendum, qui ad eam adspirare nequeunt.

§. 378.

Quoniam laborem aggressurus Deum invocare debet, ut vires sufficientes ad diligenter & recte laborandum largiatur & conservet (§. 377.), qui vero Deum invocat etiam desiderat, ut malum eventu possibile depellat (§. 1219. *part. 1. Jur. nat.*); *si quis laborem aggreditur, quo facile damnum quoddam incurrere poterat, Deum invocare debet, ut hoc depellat.* ***Invocatio pro malo depellendo.***

Non omnis labor periculo vacat. Quamvis itaque tum circumspectione utendum sit, ne nostra culpa damnum contingat; Deus tamen non modo invocandus est, ut casus nobis funestos avertat, quæ potestati nostræ non subsunt, verum etiam, cum usus facultatum ad circumspectionem istam necessarius non minus Deo acceptus ferendus sit, quam vires ad laborem diligenter & recte obeundum, quæ de hisce viribus demonstrata sunt (§. 377.), de usu quoque facultatum ad circumspectionem istam requisito tenenda sunt. Qui providentiam divinam agnoscit, non eodem modo se gerere debet, sicut is, qui cæco cuidam & inexorabili fato tribuit

omnes rerum eventus. Ipsa autem invocatio Numinis ad circumspectionem laborantem adducet, ne sua culpa in malum incidat: quodsi vero absque sua culpa in idem incidat, de sapientia, bonitate ac potentia divina, qua rebus in hoc universo providetur (§. 928. *part. 1. Theol. nat.*), certus (§. 931. *part. 1. Theol. nat.*), nullus dubitat, quin Deus id sit in bonum finem directurus (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*), quamvis eundem prævidere nequeat. Atque hic utile est, probe considerare, quod malum physicum, quo damnum datur in re nostra, spectandum sit instar tributi, quod Deo Rectori hujus universi solvitur & quod jure suo a nobis exigit (§. 419. *part. 3. Eth.*).

§. 379.

Qualem animum requirant preces ad Deum laboris causa fundendæ.

Preces ad Deum fundendæ laboris causa requirunt animum forte sua contentum. Qui enim laborem aggressurus preces ad Deum fundit, eum invocat, ut fructum inde sperandum pro bonitate ac sapientia sua determinet, & labore absoluto gratias agit Deo pro eo, quod labore suo acquisivit, vel ex eo speratur (§. 377.). Quamobrem ejus animus ita dispositus est, ut tantum acquirere studeat, quantum in potestate sua est, non tamen propterea angatur, quod non plus acquirere valeat. Enimvero animum forte sua contentum habet, qui tantum acquirere studet, quantum in potestate sua est, nec propterea angitur, quod non plus acquirere valeat (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*). Preces igitur ad Deum fundendæ laboris causa requirunt animum forte sua contentum.

Patet itaque nexus precum ad Deum laboris causa fundendarum cum continentia, quam diximus (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*). Atque hinc patet, qui in veritate Deum invocare vult, ut labori suo benedicat, eidemque gratias agere, quod eundem feliciter absolvere potuerit, eum ante operam dare

dare debere, ut habeat animum sorte sua contentum. Qui hanc virtutem nondum possidet, ejus quoque preces magis ad garritum accedunt, quam ut veram precum formam habeant. Remanet enim adhuc lucri cupido, quod instar finis laboris intenditur, ita ut animus non sit indifferens respectu eventus & Dei voluntati is in totum relinquatur. Quamobrem si votis non respondeat eventus, tristitia inquietatur animus, nec pro datis circumstantiis absunt affectus alii, qui eundem molestia afficiunt. Per se vero ulterius patet, quæcunque continentia supponit, aut quæcunque ad eandem quidpiam conferunt, ea etiam præsupponi, si quis ad Deum preces laboris causa fundere debet. Quodsi ergo in harum precum rectitudine nihil desiderandum, opera ante danda est, ut nulla ex parte deficiat continentia. Obiter monemus, quando continentiam quoque dicimus animum sorte sua contentum, nos terminum posteriorem sumere in sensu restrictiori, explicandum pro substrata materia, cum alias latius pateat significatus, quamvis propositioni præsenti respondeat etiam latior.

§. 380.

Quibusnam vitiis carere debeat, qui continentiam colit.

Qui nec avarus, nec incurius est; animum sorte sua contentum habet, seu continentiam possidet. Avarus enim plus habere vult, quam acquirere in potestate sua est, si vel maxime ad vitam commode ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem qui avarus non est, contentus est iis, quæ acquirere potest aut acquisivit, sive labore suo, sive fortunæ beneficio (§. 365.), ideoque non angitur, quod non plus acquirere valeat. Et quoniam incurius nunquam deliberat, quantum acquirere in potestate sit, & quomodo parta conservari debeant (§. 403. *part. 4. Jur. nat.*); qui incurius non est, curæ habet, quomodo tan-

tum acquirere possit, quantum in potestate est, & quomodo parta conservanda, quantum patitur præsens rerum suarum status, ideoque non prætermittit occasionem, qua licito modo quidpiam acquirere valet. Quamobrem cum virtus illa continentia sit, qua tantum acquirere studemus, quantum in potestate est, nec propterea angimur, quod non plus acquirere valeamus (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*); qui nec avarus, nec incurius est, animum sorte sua contentum, seu continentiam possidet.

Duæ sunt continentiæ partes, studium acquirendi & acquiescentia appetitus in iis, quæ acquirimus. Illud metiendum ex iis, quæ in potestate nostra sunt; hæc vero arcet omnem molestiam, qua cupido plus habendi vexat animum. Quodsi ergo studium acquirendi tantum, quantum in potestate nostra est, conservetur, cupido vero plus habendi, quam acquirere potuimus, ex animo exulet; continentiam possidemus. Abest studium acquirendi tantum, quantum in potestate est, si quis incurius fuerit; cupido plus habendi, quam acquirere valemus, animum incessit, si quis avarus fuerit. Quodsi ergo neutrum horum vitiorum occupet animum; neutra pars continentiæ deficit, consequenter virtutem possidemus.

§. 381.

Medium continentiæ. Quoniam qui nec avarus, nec incurius est, continentiam possidet (§. 380.); *qui continentiam acquirere, eandemque conservare vult, sibi tantummodo cavere debet ab incuria & avaritia atque adversus utrumque vitium munire animum*, consequenter *maxima ipsius cura esse debet, ne animus ulla horum vitiorum labe inficiatur.*

Duo sunt vitia, quæ debellanda ab eo, qui continentiæ studet, avaritia nimirum & incuria. Hæc continuo continentiæ

tiæ insidias struunt, quæ si irritæ fuerint, continentiæ nihil metuendum. Quamobrem qui continens esse vult, in hasce insidias sollicite inquirere debet, ut eas tempestive patefaciat, ne incautus iisdem subigatur. Quamvis itaque paulo ante ostenderimus, optimum continentiæ medium esse fiduciam in Deo & acquiescentiam in providentia divina (375.); non tamen propterea abjicienda sunt arma, quibus contra avaritiam & incuriam pugnatur, nec abjicienda cura, quæ adhibenda, ne vitiorum horum insidiis succumbamus, præsertim cum fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina non adeo facile acquiratur, quemadmodum satis patet ex iis, quæ in parte tertia Ethicæ de utraque virtute demonstravimus, & plures emergant casus, in quibus virtutes istæ vacillant, quemadmodum ex tractatione sequente elucescet.

§. 382.

Qualis cura acquirendi conveniat continentiæ.

Quoniam continens sibi cavere debet ab incuria (§. 381.), incurius autem nunquam deliberat, quantum acquirere in potestate sua sit (§. 403. *part. 4. Jur. nat.*); *continentia exigit curam tantum acquirendi, quantum in potestate nostra est.* Quoniam tamen continens minime angitur, quod non plus acquirere valeat (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*), etiamsi non plus acquirere valeat, quam quæ præsenti vitæ necessitati sufficiunt, vel mendicando, ita ut nec paupertas, nec ipsa mendicitas molestiam animi ipsi creet (§. 397. *part. 4. Jur. nat.*), *cura, quam pecuniæ acquirendæ adhibet continens, anxia non est.*

Continentia non vacare potest omni cura acquirendi, ne, si nobis desint ad vitæ necessitatem, commoditatem, jucunditatem & decorem requisita, ut vel in paupertatem, vel egestatem, vel ipsam mendicitatem incidamus (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*), nobis simus conscii, quod plus acquirere potuissemus, modo occasionem acquirendi non neglexissemus, vel quod labore nostro non ita defuncti fuerimus, quemadmo-

dum debebamus ac poteramus, vel quod fortunam nobis propitiam non reverenter habuerimus. Sensus enim culpæ pœnitentiam concitat (§. 759. *Psych. empir.*), affectum molestissimum (§. 758. *Psych. empir.*) & eidem affectus alii molesti sociantur pro varietate circumstantiarum diversi, quibus inquietudo animi augetur. Cura vero, quam fovet continentia, plurimum differt ab ea, quam cupido habendi incendit, non solum quatenus seductrix non est, ut illegitimo modo pecuniam acquirere studeamus, sed & quatenus eidem nulli sese admiscent affectus, quæ statum animi quietum & tranquillum perturbant. Etenim cum ad continentiam quoque requiratur acquiescentia in iis, quæ acquirere in potestate nostra est (*not.* §. 380.); hæc quoque non abest a deliberationibus, quomodo pecunia a nobis acquiri possit, nec a labore, quo eam acquirere intendimus, nec a captanda occasione, quam fortuna propitia nobis offert, ideoque continentem continuo tuetur, ne animus a statu quieto & tranquillo dejiciatur. Nimirum continens saltem deliberat de labore, quo pecuniam acquirere potest, qualis & quantus sit, & de eo, quod faciendum, quando fortuna se eidem exhibet faventem, ut munerum ejus fiat particeps, & quod vitandum, ne eandem sibi adversam experiatur; non vero curæ habet quantitatem pecuniæ acquirendæ, nec eventum, qui a fortuna maxima parte dependet, cum hæc consideret tanquam ea, quæ in potestate nostra non sunt, in iis acquieturus, quæ evenerint. Atque istiusmodi cura acquirendi continentiæ, quæ virtus est, maxime convenit. Virtus enim omnis medium felicitatis est (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque non admittit, quod quomodocunque molestiam creare possit (§. 639. *Psych. empir.*).).

§. 383.

Curæ istius quænam sint partes. Quoniam continentia exigit curam tantum acquirendi, quantum in potestate est (§. 382.), pecunia autem acquiratur

tur vel labore, vel fortunæ beneficio (§. 365.), in potestate autem nostra saltem est labor, cui obeundo pares & apti sumus; fortuna autem potestati nostræ non subest, sed nobis saltem relictum est, ut nobis sese offerentem amplectamur; *cura acquirendi, quam continentia exigit, redit ad determinandum laborem, quo perfungi nobis datur, & vigilantiam, ne occasionem ad acquirendum oblatam omittamus, sed ut teneamus.* Quamobrem cum labor spectandus sit tanquam officium erga nos & alios, nec tanquam modus acquirendi, nisi quatenus pecunia eodem acquisita indigemus ad officia erga nos & alios explenda (§. 371.); *labor æstimandus est ex communi utilitate.* Et quoniam continentia curam acquirendi non extendit ultra id, quod in potestate est (§. 382.); *labor metiendus est ex usu facultatum, virium & rerum nostrarum & ope atque auxilio aliorum* (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*). Cumque vigilantiam contineat, ne occasionem ad acquirendum oblatam omittamus, sed ut teneamus, *per demonstrata; danda quoque opera est, ut occasionem, quando offertur, observemus, & omni diligentia eandem arripiamus, nihil scilicet eorum omittentes, quæ a nobis fieri possunt, ut ea in commodum nostrum vergat* (§. 751. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Nulla virtus alteri contraria esse potest, cum omnis virtus requirat observantiam legis naturæ, quæ cum non minus rationi (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quam voluntati divinæ conformis sit (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nunquam sibi contraria est. Quamobrem qui continentiam colit, in laborando quoque & acquirendo omnia observare debet, quæ lex naturæ tam de labore (§. 514. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*), quam de acquirenda pecunia (§. 393. & *seqq. part. 4. Jur. nat.*) præcipit, neque in exercitio hujus virtutis quicquam committere, quod quocunque modo officio cuidam sive erga nos atque alios, sive erga Deum repugnat,

quin

quin potius curæ habere, ut in id influant officia omnia, quæ culturam ejus promovent. Quando dicimus, laborem æstimandum esse ex communi utilitate, ad finem potissimum respicitur, qui intendi debet (§. 369.). Finis nimirum consideratio erit incitamentum ad laborandum, ne membrum generis humani inutile simus. Quando vero contendimus, laborem metiendum esse ex usu facultatum, virium & rerum nostrarum & ope atque auxilio aliorum; ad modum laborandi attentionem excitamus, nimirum ut non aggrediamur laborem, quem rite exantlare haud valemus, ut labore, cui sumus pares, diligenter ac recte defungamur, ne cum sanitatis dispendio laboremus, ultra quam vires permittunt, ut, si impensas facere teneamur, eas lubenter faciamus, &, ne nobis desint, diligenter curemus, ut denique si ope atque auxilio aliorum ad laborem perficiendum indigeamus, de eo obtinendo simus solliciti, aut si alieno auxilio plus laboris perfici possit, utamur eo omni, quod haberi potest, aut circumstantiæ datæ permittunt. Facile apparet, quam multa præcipiantur, dum inculcamus, quomodo labor sit metiendus, ne in justa quantitate & qualitate determinanda aberretur. Non est quod existimes, non esse opus ut talia inculcentur, cum plures sint causæ, quæ homines ad hæc observanda impellant. Plurimum enim interest, num ea spectes tanquam debitum, an vero putes arbitrii tui esse, quid facere velis. Status quoque animi longe diversus est, si laborans, quicquid facit, cum sensu officii facit & virtutis amore, quam si sine officii sensu facit & a causis aliis ad faciendum impellitur. Quod attinet occasionem acquirendi, quamvis ea expectanda sit, sæpius tamen a nobis dependet, ut offeratur, subinde culpa nostra contingit, ne obveniat, nostrum est, ne oblatam negligentia nostra omittamus, & ut eam dextre arripiamus, minime autem culpa quadam nostra opprimamus. Atque hinc denuo discimus, quam multæ sint vigilantiæ partes, quam continentia exigit, quodque nisi hisce observatis fieri haud quaquam possit, ne a continentiæ trami-

tramite unquam deflectas. Non vero est, quod existimes studium hujus virtutis fore nimis difficile, si ad observantiam horum omnium extendatur. Quodsi enim quis virtuti omni studet, ac inprimis pietati, quæ omnia erga Deum officia in se continet, ob mutuum virtutum in se invicem influxum, præsupposita voluntate & noluntate bona, multa facies a circumstantiis præsentibus invitatus, etsi de iis non deliberaveris.

§. 384.

Ad continentiam requiritur, ut contenti simus rerum nostrarum statu, qualiscunque tandem fuerit. Qui enim continens est, tantum acquirere studet, quantum in potestate est, nec propterea angitur, quod non plus acquirere valeat (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*), ita ut nec angatur, etiamsi non plus acquirere possit, quam quæ præsenti vitæ necessitati sufficiunt, si vel maxime mendicando ea acquirere debeat, ideoque nec paupertas, nec mendicitas ipsi molestiam creet (§. 397. *part. 4. Jur. nat.*). Quodsi ergo continentiam colere volueris, necesse est ut contentus sis rerum tuarum statu, qualiscunque tandem fuerit.

Continentiam exigere, ut statu rerum nostrarum contenti simus.

Qui continens est nihil eorum omittit, quæ in potestate sua sunt, ut ea acquirat, quibus indigemus ad vitæ necessitatem, commoditatem, jucunditatem atque decorem pro eo vitæ genere, quod sequimur (§. 382. 383.). Quoniam tamen propterea non angitur, quod non plus acquirat, quam acquirere ipsi datur (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*); animus ejus minime perturbatur, si tantum acquirere nequit, ut vitam etiam commode ac jucunde transigat, vel in futuros usus quædam servare possit, futuræ necessitati provisurus. Conscius nimirum sibi est, se fecisse quod suum est, cetera dependere a nexu rerum in hoc universo, quem immutare nemo hominum potest. Immo ubi providentiæ divinæ fuerit

rit persuasissimus, quemadmodum esse debet (§. 1129. *part.* 1. *Jur. nat.*); cum norit Deum rebus providere per nexum rerum (§. 927. *part.* 1. *Theol. nat.*), sapientia & bonitate sua constitutum (§. 928. *part.* 1. *Theol. nat.*); quæ in statu rerum suarum a potestate sua non dependent, ad Deum autorem refert, in cujus voluntate acquiescendum (§. 1201. *part.* 1. *Jur. nat.*). Enimvero nemo non videt, quam ardua & difficilis virtus sit continentia, si quis præsertim paupertate, vel egestate premitur. Rerum suarum statu contentum esse, si omnibus abundamus, quibus quomodocunque indigemus, non adeo difficile est, quamvis nec desint, qui amplissimo rerum suarum statu contenti non sunt: ast qui inopia laborat, etsi nihil in se desiderari patiatur, quod ad statum suum perficiendum conferre potest, non eandem facilitatem experitur ad continentiam conservandam, præsertim si meliorem statum mereri vel etiam vitæ generi, quod sequitur, convenire videatur. Plurima hic sese offerunt, quæ affectus molestos excitare valent, & in statu rerum florente locum minime habent.

§. 385.

Quænam eo fine requirantur.

Quoniam ad continentiam requiritur, ut contenti simus rerum nostrarum statu (§. 384.); *qui continentiam colere vult, probe considerare debet, se in statu suo, qualiscunque fuerit, felicitate frui posse* (§. 425. *part.* 3. *Eth.*), *nec ideo hominem esse felicem, quia fortunatus est* (§. 412. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *quod certus esse non possit, num in alio statu sit felicior futurus, quam in præsenti esse potest* (§. 428. *part.* 3. *Eth.*), *& quod absurdum sit velle, ut alius sit rerum & conditionis suæ status* (§. 430. *part.* 3. *Eth.*).

Ex demonstratione eorum, quæ ponderanda esse hic inculcamus, ut statu rerum nostrarum contenti simus, apparet, quam multa sint, quorum convicti esse debemus, ut per

per ea appetitus continentiæ convenienter determinetur (§. 244. 246. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Non igitur exiſtimandum eſt, per ea, quæ hic præcipiuntur, tolli difficultatem, quam in colenda continentia experimur (*not.* §. 384.): quin potius ex his ipſis colligitur, quam arduum ac difficile ſit, ut animus præſtetur ſtatu rerum ſuarum contentus. Etenim quamdiu aſſenſus vacillat veritatibus iſtis, quas ponderandas eſſe inculcamus, præbendus; iisdem detrahitur vis ad appetitum determinandum requiſita, ut ideo motiva inefficacia experiantur, qui cognitionem vivam acquiſitu difficilem inſuper habent: id quod etiam in aliis caſibus notandum, in quibus motivorum efficacia in dubium vocatur. Talia quidem notanda inprimis ſunt ad redarguendam præcipitantiam illorum, qui, cum acumine ceteris præſtare ſibi videantur, veritates extra nexum earum conſiderant, quem ſyſtema veri nominis conſpicuum reddit, & ſepoſita ratione in ſenſu quærunt evidentiam, quam ab eo expectare nequeunt. Quodſi vero quis demonſtrationes eorum, quæ hic conſideranda eſſe præcipimus, expendere voluerit, is videbit, quam arduæ veritates in Theologia naturali & Coſmologia perſpectæ eſſe debeant, ſi illorum certa eſſe debet cognitio, quamvis ſine tanto apparatu perſuadeantur hebetioribus. Equidem independenter ab iis, quæ de Deo in Theologia naturali demonſtrantur, eadem ex principiis quoque pure coſmologicis demonſtrari poſſunt, ne ab hominibus profanis noſtri ſeculi in dubium revocari queant; negandum tamen non eſt, ſi veritates iſtæ ex principiis Theologiæ naturalis demonſtrantur, quamvis in horum demonſtrationem ingrediantur principia coſmologica, motiva continentiæ fore efficaciora.

§. 386.

Continentia animum tuetur adverſus affectuum moleſtorum impetum, quibus alias torqueri ſolet, nimirum ne contriſtemur ob opum carentiam, ne alteri invideamus divitias, fortunamque meliorem, ne

Quosnam affectus moleſtos arceat continentia.

nos pœniteat occasionis acquirendi neglectæ, ne desperemus de consilii eventu, nec de iis, quibus futuræ vitæ necessitati prospicietur, neque etiam irascamur iis, quos fortunæ nostræ adversos experimur. Qui enim continentiæ deditus est, tantum acquirere studet, quantum in potestate sua est, nec propterea angitur, quod non plus acquirere valet (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum contristemur, si non obtineamus, quod cupimus (§. 266. *part. 2. Eth.*); ratio tristitiæ cessat, si id non cupimus, quod in potestate nostra non est. Continentia igitur animum tuetur adversus tristitiam, quam opum carentia concitare alias solet. *Quod erat primum.*

Quoniam qui continentiæ deditus statu rerum suarum contentus est, qualiscunque tandem fuerit (§. 384.), consequenter de eodem non conqueritur, certus nimirum se in suo statu felicitate frui posse, incertus autem, num in alio sit felicior futurus (§. 385.); parum curat, quinam sit aliorum status, nec propterea eos feliciores existimat, quod opibus abundent & fortuna ipsis magis, quam sibi faveat. Quamobrem cum invidia oriatur, si alterum indignum judicamus bono, quo potitur, vel fruitur (§. 714. *Psych. empir.*), in continente autem cesset hæc ratio; continentia quoque animum tuetur adversus invidiam, si videmus alios abundare opibus ac divitiis, quibus nos caremus, & fortuna meliore uti, quam nobis contingit. *Quod erat secundum.*

Porro cum continentiæ deditus tantum acquirere studeat, quantum in potestate sua est (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque nec in labore suo diligentiam, nec in arripienda occasione vigilantiam desiderari patitur; sibi quoque conscius non est, quod quædam fecerit acquirendi causa, quæ facere minime debebat, aut non fecerit, quod facere poterat.

Quam-

Quamobrem cum pœnitentia oriatur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam male, aut minus recte facta (§. 759. *Psych. empir.*); nulla adest ratio, cur continentem pœnitere debeat eorum, quæ acquirendi causa fecit, vel non fecit. Quamobrem continentia animum tuetur, ne nos pœniteat occasionis acquirendi neglectæ. *Quod erat tertium.*

Quia continentiæ deditus minime angitur, etiamsi non plus acquirere valeat, quam quæ præsenti necessitati sufficiunt, si vel maxime mendicando acquirenda, ita ut nec paupertas, nec mendicitas molestia animum torqueat (§. 397. *part. 4. Jur. nat.*); de consilii eventu parum sollicitus est, nec de iis, quibus futuro tempore indigebit, cum frustraneam agnoscat omnem curam ad ea afferendam, quæ in potestate sua non sunt, modo sibi conscius sit se fecisse omnia, quæ in potestate sua sunt. Quamobrem cum tunc demum animum affligat desperatio, si malum, quod appropinquare videtur, tibi repræsentes tanquam inevitabile ac intolerabile (§. 393. *part. 2. Eth.*); in continentia cessat desperationis ratio, consequenter nec fieri potest ut virtuti huic deditus vel de eventu consilii, vel de iis, quibus futuræ vitæ necessitati prospiciendum, desperet. *Quod erat quartum.*

Denique quia continentiæ deditus in iis acquiescit, quæ acquirere in potestate sua est, propter ea vero, quæ in potestate sua non sunt, minime angitur (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*); nec propterea angitur, quod aliquos fortunæ suæ adversos experiatur, utpote quorum facta a voluntate sua minime dependere agnoscit. Quoniam itaque facto aliorum nos privatos non experiamur bono, quod anxie cupiebamus; nec idem nobis repræsentamus tanquam injuriam, qua nobis ablatum, quod debebatur, seu ad quod jus quoddam nobis

competebat (§. 859. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum ira concitetur opinione injuriæ nobis ab altero factæ (§. 420. *part.* 2. *Eth.*); in continentia deficit iræ concitandæ ratio, consequenter si continentiæ fuerimus dediti, iis non irascimur, quos fortunæ nostræ adversos experimur. *Quod erat quintum.*

Indies experimur, quantum contristentur homines, si non tantum acquirere valent, quantum mallent; quantum invidia torqueat animum, si videant alios, qui idem vitæ genus sequuntur, vel etiam conditione inferiores sunt, opibus abundare, quibus ipsimet carere coguntur, ut dudum in proverbium abierit, figulum odisse figulum; quantum alios affligat pœnitentia, immo quantum sibimetipsis indignentur, quod non arripuerint occasionem acquirendi oblatam, vel ea facere neglexerint, quibus pecuniam, aut res quasdam acquirere poterant; quantum angantur, si de consilii eventu desperent, quod fortunæ suæ amplificandæ causa agitant; aut si sibi metuunt, ne olim desint ea, quibus indigent ad vitam eo modo continuandam, quo eam in præsenti agunt; quantum denique irascantur iis, quos fortunæ suæ adversari putant. Quamobrem cum hos affectus omnes arceat continentia; evidens est, hanc virtutem animum tueri adversus impetum molestorum affectuum, quibus alii torqueri solent.

In casibus particularibus singula, quæ hic ostenduntur, manifestiora evadunt ob circumstantias particulares, quæ magis in oculos incurrunt, nec in omni casu eædem sunt. Quamobrem casus particulares sedulo observare & attente considerare debemus, ut veritas eorum, quæ demonstrata sunt, experientia confirmetur, eidemque assensum præbeant plerique, qui ratione convinci nequeunt. Ita nimirum intelligent,

gent, quod animum frustra inquietent iis, quæ mutare non possunt, & quanti faciendus sit animus sorte sua contentus, qui ab omni ista inquietudine liber est. Atque ita præsens propositio præbebit motivum continentiæ efficacissimum, cum nemo sanus frustra torquere velit animum, modo omnia expendat. Affectus equidem isti non omnes æque invadunt animos omnium, qui rerum suarum statu contenti non sunt, vel pro diversitate subjectorum & vitiorum in determinationem appetitus & aversationis nunc huic, nunc isti locus conceditur, immo admittuntur etiam alii; omnes tamen, qualescunque tandem fuerint, arcet continentia. Cum hæc virtus genuina soboles fiduciæ in Deo & acquiescentiæ in providentia divina sit; si ab hisce ortum suum ducat, animum adversus impetum affectuum molestorum tanto fortius tuebitur. Qui enim in providentia divina acquiescit, pro certo habet, quicquid a Deo fit, vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque judicio convenienter appetitum & aversationem moderatur (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*), & eventus omnes, qui a potestate sua minime pendent, approbat (§. 437. *part. 3. Eth.*), nec aliis invidet bona sua (§. 438. *part. 1. Jur. nat.*). Pellit itaque acquiescentia in providentia divina tristitiam, invidiam, iram: adversus quos affectus continentia animum tuetur. Qui Deo confidit, certus est, quomodocunque in posterum cadant res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius (§. 411. *part. 3. Eth.*), nec dubius rerum eventus animum ejus angit, nec periculum, quod imminere videtur, perturbat (§. 422. *part. 3. Eth.*). Fiducia igitur in Deo nullum locum relinquit desperationi, metui & pœnitentiæ, a quibus continentia animum immunem præstat. Patet itaque, quantas vires ad resistendum affectuum molestorum impetui eosque fugandos acquirat continentia a fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina.

§. 387.

§. 387.

De affectibus jucundis, qui comitantur continentiam.

Qui continentiæ deditus est, lætatur, quando videt tantundem sibi suppetere, quantum vitæ necessitati, vel etiam commoditati, immo jucunditati & decori sufficit, quod labor suus non irritus fuerit, &, si quando consilio, vel labori non respondeat eventus, fructus conscientiæ excusantis percipit. Qui enim continentiæ deditus est, tantum acquirere studet, quantum in potestate sua est, nec propterea angitur, quod non plus acquirere valeat (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*), si vel maxime non plus acquirat, quam quæ præsenti vitæ necessitati sufficiunt, & mendicando ea acquirere cogatur (§. 397. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem quando videt tantundem sibi suppetere, quantum vitæ necessitati, vel etiam commoditati, immo jucunditati & decori sufficit, nec laborem suum irritum fuisse; bona sua præsentia agnoscit, quorum magnitudinem æstimat ex usu, quem sibi præstant, sicuti laborem ex communi utilitate (§. 383.). Quoniam itaque consideratione boni præsentis gaudium, sive lætitia concitatur (§ 624. *Psych. empir.*); qui continentiæ deditus est lætatur, quando videt tantundem sibi suppetere, quantum vitæ necessitati vel etiam commoditati, immo jucunditati & decori sufficit, quodque labor suus non fuerit irritus. *Quod erat unum.*

Enimvero cum continentiæ deditus tantum acquirere studeat, quantum in potestate sua est (§. 382.), nec quicquam eorum omittat, quæ acquirendi causa facere potest (§. 383.); si contingat, consilio vel labori non respondere eventum, se tamen non fecisse, nisi quod erat faciendum, nec omisisse quicquam, nisi quod erat omittendum, sibi conscius est, ideoque conscientia ipsum excusat (§. 465. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem quia cum excusatione conscien-

ſcientiæ conjungitur acquieſcentia in ſeipſo (§. 467. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque animus ſumma voluptate perfunditur (§. 468. *part. 1. Phil. pract. univ.*) atque quietus redditur (§. 484. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut homo felix ſit (§. 495. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui continentiæ deditus eſt, fructus excuſationis conſcientiæ percipit. *Quod erat alterum.*

Lætitia & fructus conſcientiæ cum ad felicitatem hominis faciant (§. 636. *Pſych. empir.*); præſens propoſitio continet motivum efficaſſimum continentiæ, propterea quod homines omnes per naturam ſuam felicitatem appetunt (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Cum vero continentia etiam arceat affectus moleſtos (§. 386.), qui hominem infelicem reddunt (§. 637. *Pſych. empir.*); ſi motivum, quod offert propoſitio præcedens, iſti jungatur, efficacia motivi continentiæ maximum inde capiet incrementum, propterea quod homines per naturam ſuam felicitatem averſantur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quemadmodum vero oſtendimus, maximas vires motivum præcedens acquirere ab acquieſcentia in providentia divina & a fiducia in Deo (*not.* §. 386.); ita idem quoque de præſenti poterat oſtendi. Hoc pervidere qui voluerit, curate omnia ponderet, quæ de fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia divina demonſtravimus in parte tertia Ethicæ. Quemadmodum porro de affectibus moleſtis, quos arcet continentia, monuimus, quod in caſibus particularibus varient hi affectus aliique accedant; ita idem quoque tenendum eſt de affectibus jucundis, quos concitat continentia. Ceterum quoniam continentia multa admodum requirit, quæ non adeo facile unusquisque conſequitur, ut propterea hanc virtutem arduam admodum atque difficilem merito dixerimus (*not.* §. 384.); ideo nec experimentum horum fructuum, quos inculcant propoſitio præſens & præcedens, facile eſt. Quodſi ergo, qui continentiæ ſtudet eos in ſe non experitur, is inde intelligat, ſe virtutem hanc ex aſſe nondum conſecutum eſſe.

In moralibus virtutes consideramus, quales esse debent, non quales sunt in hoc, vel isto subjecto. Quamobrem quæ de virtutibus demonstrantur, ea supponunt virtutem perfectam atque de eadem valent, non vero semper valent de virtute imperfecta, qualis hominum esse solet. Quoniam vero ad virtutem perfectam contendimus, ideo quoque nosse debemus, quænam ad eam requirantur, & ut ad eam contendere velimus, constare debet, quinam fructus inde consequantur. Notandum præterea est, si virtutes quædam a se invicem dependent, sicuti una alterius medium esse potest, ita quoque motiva alterius supponere animum virtute priori imbutum, vel ut sint efficacia, vel saltem ut sint efficaciora. Quæ in propositione præcedente continentur, motivi vim habent, quatenus tranquillitatem animi præstant; quæ vero in præsente continentur, motivi vim accipiunt, quatenus animum lætum efficiunt. Duo enim hæc simul sumta felicitatem hominis absolvunt, nimirum carere molestia & frui voluptate vera.

§. 388.

Quid faciendum, si videamus alios ejusdem nobiscum conditionis opibus abundare.

Ne animus sorte sua ceteroquin contentus turbetur, quando videmus alios ejusdem nobiscum conditionis opibus affluentes, quibus nos caremus; non modo sors eorum, qui ejusdem nobiscum conditionis sunt, sed fortunam magis adversam quam nos experiuntur, cum nostra comparanda, verum etiam consideranda sunt mala fortunæ illorum socia & ab iis inseparabilia, ac perpendendum, num horum participes esse velimus. Quando homines contristantur, si vident alios ejusdem secum conditionis opibus abundare, quibus ipsimet carent; quasi tantæ opes conditioni suæ debeantur, aut quasi non minus eandem fortunam mereantur, qua illi gaudent, opinantur. Quodsi ergo sortem suam conferant cum sorte aliorum, qui ejusdem secum conditionis quoque sunt, fortunam tamen magis adversam quam ipsi experiuntur; falsa

falsa ista opinio evanescet, consequenter nulla erit ratio, cur sorte sua contenti esse nolint. Quodsi quis itaque ceteroquin sorte sua contentus sit, & saltem perturbetur, quia videt alios ejusdem secum conditionis, qui opibus affluunt, quibus ipse caret (*per hypot.*); comparata sorte sua cum sorte aliorum ejusdem secum conditionis, sed qui fortunam minus faventem experiuntur, quam ipse, perturbatio ista cessabit. *Quod erat unum.*

Enimvero quando homines sorte sua contenti non sunt, quia sortem aliorum sua meliorem judicant; oculos saltem convertunt in ea, quæ sibi desunt, bona, non vero statum omnem alterius cum statu rerum suarum conferunt. Atque hinc contingit, ut non advertant mala, quæ bonis alienis inseparabiliter adhærent, aut saltem talia sunt, quæ ipsi habere nollent. Quodsi ergo rerum suarum statum integrum cum statu integro aliorum componant, id quod utique necesse foret, si statum suum cum statu aliorum permutare deberent; haud difficulter agnoscent, quam parum inclinatus sit appetitus ad permutationem. Quodsi ergo animus sorte sua ceteroquin contentus perturbetur, quod videmus alios opibus affluentes, quibus nos caremus, quamvis sint ejusdem nobiscum conditionis; mala quoque fortunæ consideranda sunt bonorum fortunæ socia & ab iis inseparabilia, ac perpendendum, num horum participes esse velimus. *Quod erat alterum.*

Naturalis hominum æqualitas, cujus omnem sensum inæqualitas per statum civilem introducta non delevit, ipsis facile persuadet, alterum se non esse meliorem, aut, si inæqualitas civilis ob oculos versatur, saltem alium ejusdem secum conditionis se meliorem non esse. Solent autem homines sortem suam æstimare ex sorte aliorum & tunc plerum-

que contingit, ut hæc melior ſua videatur, ita ut fertilior ſemper ſeges ſit in alienis agris & pecus vicinum grandius uber habeat. In ſorte autem æſtimanda non habetur omnium tam bonorum, quam malorum ratio; ſed ſaltem res quædam particulares invicem comparantur, veluti fortunas noſtras cum fortunis alterius conferimus: qui potiſſimum præſens caſus eſt. Quemadmodum vero hic dividuntur, quæ conjungenda erant, ita ex adverſo conjunguntur, quæ ſeparanda erant, quando conditio, qua homines æquales, vel inæquales facit ſtatus civilis, cum ſtatu rerum ipſorum conjungitur, quaſi hic illi ſit coæquandus. Iſtiusmodi opiniones tacite occupant mentes humanas, quas etiam ſubinde, occaſione invitante, verbis aperte ſatis produnt, & in appetitum vim ſuam exerunt. Conjunctioni ſeparandorum medetur conſideratio inæqualitatis ſtatus rerum, quas homines poſſident, etiamſi ejusdem ſint conditionis: perverſam vero æſtimationem ſortis corrigit conjunctio omnium tam bonorum, quam malorum, quæ ad eandem referuntur, inprimis autem malorum bonis inſeparabiliter cohærentium. In caſu igitur priori attentio convertenda eſt ad eos, qui ejusdem nobiscum conditionis ſunt, quorum tamen ſortem noſtra inferiorem deprehendimus, etiamſi eam ſaltem in particulari æſtimemus. Non inutile igitur eſt, ſi multa congerantur exempla, quibus inculcatur, ſtatum fortunarum non eſſe in ratione conditionum. Quemadmodum in omni praxi morali maxima vis eſt exemplorum, ut ideo *Confucius* ſeverus morum & prudentiæ civilis doctor omnem fiduciam in iis collocaverit; ita inprimis in præſenti ſumma eſt. In caſu poſteriori, cum nimis ardua ſit totius ſortis ſuæ cum aliena comparatio, ideoque pauciſſimorum, attendendus eſt potiſſimum animus ad mala cum bonis inſeparabiliter connexa, juxta quæ ſortem noſtram cum aliena comparamus. Ponamus exempli cauſa, *Titium* uxorem duxiſſe bene dotatam, qualem fortuna tibi negavit. Ipſum ideo eſſe opulentum, te carere divitiis. Ponamus porro conjugem Titii eſſe alteram *Xantippem,*

pem, quæ indies novas moleſtias creat marito. Anne igitur tibi eſt animus habendi opes cum uxore adeo male morata? *Titius* pecuniam non aliter accepit quam cum uxore. Quodſi ergo ſortem *Titii* anheles, neceſſe eſt ut uxorem iſtiusmodi cum pecunia accipias. Similiter ſpartam, quam alter nactus eſt, tua eſſe pingviorem putas. Habere cupis reditus, ſed non laborem, qui cum officio alterius conjunctus eſt. Quodſi ergo hoc vacare vis, nec illos deſiderare potes. Quæ fortuna nonniſi conjunctim offert, ea dividere non eſt noſtri arbitrii. Non urgemus hic ea, quæ ex acquieſcentia in providentia divina conſequuntur & in parte tertia Ethicæ demonſtrata fuerunt. Qui enim ea tenet, is ſorte ſua contentus eſt, nec alteri invidet ſuam, qualiscunque tandem fuerit, ut aliis remediis non habeat opus ad emendandum appetitum & refrenandum cupiditatem cœcam & temerariam. Qui pro certo habet, a præſtantiſſima mente regi omnia; is non conqueretur, ſe a Deo negligi, qualiscunque tandem ſit rerum ſuarum ſtatus.

§. 389.

Qui ſorte ſua contentus eſt, de fortuna ſibi adverſa non conqueritur, nec limis oculis intuetur fortunam aliorum. Qui enim ſorte ſua contentus eſt, tantum acquirere ſtudet, quantum in poteſtate ſua eſt, nec propterea angitur, quod non plus acquirat (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum pecunia vel labore, vel fortunæ beneficio acquiratur (§. 365.), ipſe autem omnis curæ acquirendi, quam continentia exigit, partes adimpleverit (§. 383.); ſe feciſſe quod ſuum eſt ſibi conſcius non habet quod de ſe conqueratur. Quoniam itaque ea, quæ in poteſtate ſua non ſunt, animum ejus non tangunt, hæc vero a fortunæ poteſtate dependent; de fortuna ſibi adverſa non conqueritur. *Quod erat unum.*

Continentem non conqueri de fortuna, nec aliis invidere bona ſua.

Similiter quia continentiæ deditus non angitur, quod non plus acquirere valeat, quam acquirit, dum facit quod suum est (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*); ejus quoque animus non inquietatur, si videt alios labore suo, vel fortunæ beneficio plus acquirere, vel acquisivisse, quam ipse acquirere potest. Quamobrem cum invidia consistat in tristitia ex felicitate alterius percepta (§. 705. *Psych. empir.*), si vel maxime alii videantur feliciores, quod fortuna ipsis magis faveat, id tamen iisdem non invidet, consequenter fortunam aliorum limis oculis non intuetur. *Quod erat alterum.*

Qui sorte sua contentus est, non conqueritur de fortuna, quod sibi minus faveat, quam aliis. Querelæ enim de fortuna adversa duplicem accusationem continent, nimirum quod nos negligat, & aliis melius, vel prorsus nimium prospiciat. Quamvis vero plerumque contingat, ut qui fortunam accusat, quasi melius prospiciat aliis, quam sibi, aliis invideat bona fortunæ beneficio acquisita; non tamen semper accusatio invidiam comitem habet. Fieri enim potest, ut quis æquo animo ferat, alios abundare opibus, iniquo tamen ferat, quod ipse iisdem careat. Et ex adverso fieri quoque potest, ut quis de sorte sua non conqueratur, aliis tamen invideat sua meliorem. Sorte vero sua qui contentus est, nec de sua conqueritur, nec aliis suam invidet. Hic quoque denuo plurimum valet acquiescentia in providentia divina. Cum enim hæc cum fiducia in Deo sit optimum continentiæ medium (§. 375.); in omnia quoque influit, quæ ab hac virtute abesse nequeunt.

§. 390.

Signum continentiæ deficientis. Quoniam qui sorte sua contentus est, de fortuna sibi adversa non conqueritur, nec limis oculis intuetur fortunam aliorum (§. 389.); *si quis continuo de fortuna sibi adversa conque-*

conqueritur, & limis oculis fortunam aliorum intuetur, forte sua contentum animum nondum habet.

Invidia cum querelis de ſorte ſua conjuncta haud fallax indicium eſt, querentem ſorte ſua contentum non eſſe: indicio nimirum eſt, eum habere malle, quod habent alii, ſed quo ipſe caret. Tanto enim manifeſtius eſt, quod animum ſorte ſua contentum nondum habeat, ſi nulla appareat ratio, cur conqueratur. Rationes conquerendi deſumuntur vel a carentia rerum neceſſariarum, vel utilium, vel voluptuariarum, vel earum, quas decorum exigit, vel denique inde, quod nihil in uſus futuros conſervare valeamus. Prævalent in ſigno, ſi de carentia rerum voluptuariarum conqueruntur homines: quo facilius enim rebus nonnullis carere poſſumus, eo apertius querelæ propterea motæ, quod iisdem carere cogamur, loquuntur, nos ſorte noſtra contentos non eſſe. Condonandæ quoque facilius, ſi quis inopia eorum laborat, quibus ad vitæ neceſſitatem indiget, præſertim ſi mendicitas conditioni ipſius parum conveniat. Diſtingvendæ quoque ſunt querelæ generales de temporum præſentium infelicitate, quibus præterita præferuntur, a ſingularibus, quæ ad perſonam querentis reſtrictæ ſunt. Quamvis enim interdum etiam illæ ex carentia animi ſorte ſua contenti proficiſcantur, quemadmodum tam ex verbis, quibus exprimuntur, quam ex affectu, quo proferuntur, innoteſcit, non tamen ſemper indicium ſunt continentiæ deficientis. Inde eſt, quod etiam nonnulli de temporum præſentium infelicitate, quibus acquiſitio pecuniæ difficillima, niſi beneficio fortunæ ab aliis parta conferatur, valde conquerantur, mox tamen addant ſe querelis iſtis de ſorte ſua non habere opus. Atque hi miſerantur potius ſortem aliorum, quam meliorem eſſe mallent, quam ut eandem ipſis invideant. In uſu ſignorum multa ſemper circumſpectione opus eſt, ne perperam applicentur.

§. 391.

§. 391.

Querelæ de fortuna fortunatiore in alio vitæ genere.

Qui ægre fert, ſi videt alios in ſuo vitæ genere plus acquirere, quam ipſe in eo, quod ſequitur, acquirere valet; animum ſorte ſua contentum non habet. Idque tanto clarius apparet, ſi ipſi non deſunt ad vitæ neceſſitatem, commoditatem & jucunditatem atque decorem requiſita. Si quis enim ægre fert, quando videt alios in ſuo vitæ genere plus acquirere, quam ipſe in eo, quod ſequitur, acquirere valet; is utique moleſtia torquet animum, quod non tantum acquirere valeat, quantum acquirunt alii, conſequenter propterea angitur, quod non plus acquirere valeat. Aſt cum continentiæ deditus non angatur, quod non plus acquirere valeat, quam in poteſtate ſua eſt (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*); inquietudo illa animi continentiæ repugnat. Quodſi ergo quis ægre ferat, ſi videt alios in ſuo vitæ genere plus acquirere, quam ipſe in eo, quod ſequitur, acquirere valet; animum ſorte ſua contentum nondum habet. *Quod erat unum.*

Si jam ponamus ipſi non deeſſe, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem & jucunditatem atque decorem requiruntur, cum ipſi omnia ſuppetant, quibus in hac vita frui poteſt, conſequenter nonniſi ob defectum ſuperfluorum angatur animus (§. 239. *part. 4. Jur. nat.*), querelæ de aliorum fortuna fortunatiore tanto magis rationi adverſantur. Quamobrem ex iis tanto clarius apparet, quod non habeat animum ſorte ſua contentum. *Quod erat alterum.*

Signum deficientis continentiæ minime fallax ſunt querelæ de fortuna fortunatiore in alio vitæ genere. Qui enim querelas iſtiusmodi movet, ſibi perſuadet vitæ genus, quod ipſe ſequitur, eandem mereri fortunam, quæ comitatur aliud vitæ genus, & ſuum atque hoc coæquari hac in parte cupit. Comitatur eas haud raro invidia erga alios, ſubſiſtunt tamen quoque

quoque querelæ absque invidia. Novi Professorem Theologum, qui lugubri voce conquerebatur, JCtis pro lectionibus privatis & responsis Facultatis large liberaliterque mercedem solvi, cum sibi numerus auditorum pauperum esse debeat loco mercedis. Ecquis non inde colliget, ipsum non habuisse animum sorte sua contentum, præsertim cum Theologo maxime conveniret, ut in providentia divina acquiesceret? Publice prostant querelæ toties in scriptis repetitæ a *Sturmio* juniore, Professore quondam Matheseos in Academia Francofurtensi de fortuna fortunatiore JCtorum & Architectorum in aula Berolinensi, quamvis salario opimo frueretur & ab auditoribus pro institutione in Mathesi practica, utraque inprimis Architectura, merces liberalissime solveretur, ut, si sortem suam comparare voluisset cum sorte parentis sui, qui fuerat Professor Matheseos & Physicæ in Academia Altorfina, vel etiam Professorum Matheseos in aliis Academiis, eam longe meliorem deprehendisset sibi gratulaturus, quod fortunam sibi minus merenti adeo faventem experiretur. Docuit vero eventus, quod instar canis apud Æsopum umbram captans carnis jacturam fecerit. Fortuna enim beneficii sui contemtorem haud raro destituit, ut, qui favorem ejus agnoscere non vult, discat quid sit eandem sibi adversam experiri, & quid intersit inter egestatem & statum medium inter paupertatem atque divitias (§. 238. 240. *part.* 4. *Jur. nat.*). Sed ut turpitudo vitii agnoscatur, quo inficitur animus eorum, qui tam importunas querelas movent, nec sorte sua contenti sunt, qua maxime contenti esse poterant atque debebant, propositionem sequentem addere lubet.

§. 392.

De turpitudine animi sorte sua non contenti.

Qui sorte sua contentus non est, præsertim qua maxime contentus esse poterat ac debebat; in ipsum Deum injurius est. Etenim qui sorte sua contentus non est, sed suam & sortem aliorum coæquari vult; præsentem rerum nexum, a quo

dependent fata noſtra (§. 83. *Coſmol.*), reprehendit, conſequenter cum is ſapientia & bonitate divina conſtitutus ſit (§. 928. *part. 1. Theol. nat.*) & Deus in hoc univerſo per eundem rebus provideat (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*) ſeque ſanctiſſimum probet (§. 1066. *part. 1. Theol. nat.*), ut nihil faciat, quod rectum non ſit (§. 1063. *part. 1. Theol. nat.*), ipſum Deum ſubaccuſat, quaſi minus recte gubernet hoc univerſum. Quamobrem cum Deus ſit Dominus naturæ, totius mundi ac omnium, quæ in eo ſunt (§. 965. *part. 1. Theol. nat.*), in ſpecie etiam hominum (§. 966. *part. 1. Theol. nat.*), & fortuna quoque providentiæ ipſius ſubſit (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque de omnibus in hoc univerſo diſponere poſſit pro arbitrio ſuo (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*); qui vult ut Deus diſponat, non quemadmodum ipſi placuerit, ſapientiæ ac bonitati ſuæ convenienter, ſed quemadmodum ſibi viſum fuerit cupiditatibus ſuis conformiter, in jus Dei involat, conſequenter id violat. Quoniam itaque in violatione juris alterius injuria conſiſtit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); qui ſorte ſua contentus non eſt, in ipſum Deum injurius eſt. *Quod erat unum.*

Quodſi jam ſors ejus, qui eadem contentus non eſt, ea fuerit, qua maxime contentus eſſe poterat, cujusmodi exemplum modo commemoravimus (*not.* §. 391.); bonitas divina inde agnoſci debebat (§. 737. *part. 1. Theol. nat.*): quod cum facere negligat, qui ſorte ſua contentus non eſt, ingratus erga Deum eſt, conſequenter cum ingratitudo turpiſſimum vitium ſit (§. 477. *part. 3. Eth.*), ſi ad injuriam in Deum accedit, *per demonſtrata*, hanc utique auget. Quamobrem qui ſorte ſua contentus non eſt, qua maxime contentus eſſe poterat atque debebat, in Deum maxime injurius eſt. *Quod erat alterum.*

Con-

Continentia rara admodum virtus est. Non est, quod raritatem miremur, quia præsentissimum ac optimum ejus medium acquiescentia in providentia divina negligitur (§. 375.). Neglectus causæ sunt falsæ opiniones complures de statu hominum (§. 443. *part. 3. Eth.*), quæ tacite saltem irrepunt in mentem hominum, quando veritates iisdem oppositæ ignorantur. Ignorantia hac cum laborent etiam qui Theologi audiunt, cur in ipsis quoque desideretur acquiescentia in providentia divina & cum eadem indivulso nexu cohærens continentia, non est quod miremur. Hæc vero etiam causa est, cur non agnoscatur, quantum in Deum injurius sit, qui sorte sua contentus non est, præsertim si ea fuerit, qua contentus esse debebat ac poterat. Excusationem vero in Theologo non habet ignorantia, quæ ne Philosopho quidem condonanda. Ne igitur fœda hac labe contaminetur animus, opera danda est, ut, quæ de providentia divina in parte prima Theologiæ naturalis & de acquiescentia in eadem in parte tertia Ethicæ demonstravimus, penitus perspiciantur. Cum vero non desint inter eos, qui Theologi audiunt, qui doctrinam de necessitate essentiarum & nexu rerum in hoc universo tanquam impiam sub odioso fati Stoici nomine traducunt, & nescio quibus consequentiis molestis eandem onerant, ut argumento ab invidia ex asse satisfaciant; agnoscant hinc velim, quantum impedimentum objiciant hominibus, ne sorte sua contenti sint, & quantum injuriam in Deum promoveant. Immo agnoscant, quod eadem de causa ipsimet fœdissima hac labe bonam suam, quam habent, voluntatem contaminent. Non sufficit velle esse pium, sed ut pius sis, recte quoque de Deo cogites necesse est. Neque alios ad pietatem minime fucatam perduces, nisi rectas de Deo cogitationes menti ipsorum insinuando.

§. 393.

Absurdum est sorte sua contentum non esse. Qui enim sorte sua contentus non est, cum videt aliorum sortem esse melio- *Absurditas eorum, qui*

Sorte sua contenti non sunt. rem sua, vel saltem putat; is vult ut alius sit rerum suarum & conditionis status: vult enim esse eundem, qui saltem opinione ipsius est aliorum. Enimvero absurdum est velle, ut alius sit rerum & conditionis nostræ status (§. 430. *part. 3. Eth.*). Ergo etiam absurdum est sorte sua contentum non esse.

Absurditatem hanc non agnoscit, nisi qui convictus fuerit, fieri non potuisse, ut alium in hac serie rerum locum obtineret: quod cur difficulter cognoscatur, alias jam docuimus (*not.* §. 430. *part. 3. Eth.*). Perpauci præterea sunt, in quibus absurditatis agnitio prævalet adversus impetum affectuum appetitum in transversum trahentium. Dedecet tamen Philosophum hanc absurditatem non agnoscere, multoque magis ea cupere, quæ absurda esse non diffitetur, ac propterea inquietare animum, quod ea consequi nequeat. Subinde vero contingit, ut absurditatem persuadeas hebetioribus, qui autoritati firmiorem habent fidem, quam est assensus vi demonstrationum extortus, tumque valet motivum, cujus efficaciam alias non una ratio labefactat. Accedit, quod motiva, quæ sola parum aut nihil efficaciæ habent, vim tamen aliorum, quibus junguntur, augeant, cum tunc non advertantur rationes, quæ alias in se licet certum non tamen satis perspectum in dubitationem adducunt. Talia optime cognoscuntur in casibus particularibus, in quibus vi circumstantiarum præsentium in rationes eorum, quæ observantur, inquirimus. Quamobrem casuum particularium resolutiones non satis commendari possunt tam ad scientiæ, quam ad praxis moralis profectum.

§. 394.

Quænam perpendenda sunt sortem *Qui sorte aliorum commovetur, ut sua contentus non sit, inquirere tenetur in rationes, ob quas habere vult, quod habent alii, ipse non habet, & num felicior sit futurus, vel vitam commodius ac jucun-*

jucundius transacturus, quam nunc, quando iisdem caret. Etenim pecuniam non propter se appetere debemus (§. 412. *part.* 4. *Jur. nat.*), sed quatenus ea indigemus ad perfectionem nostram & aliorum promovendam (§. 368.). Quodsi ergo inquiramus in rationes, ob quas habere volumus, quod habent alii, ipsi vero non habemus; an pecunia per se appetatur, an vero eadem indigeamus ad perfectionem nostram & aliorum promovendam facile constabit. Ne vero hanc indigentiam ultra id extendamus, quod convenit, considerandum est, nos non obligari ad vitam commode (§. 466. *part.* 1. *Jur. nat.*) ac jucunde transigendam (§. 471. *part.* 1. *Jur. nat.*), nisi quantum in potestate est (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.* & §. 175. *part.* 1. *Jur. nat.*), nec ulterius extendendam esse obligationem aliorum perfectionem promovendi (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Cumque virtus (§. 400. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), non bona fortunæ hominem reddant felicem (§. 410. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), neque etiam bona corporis (§. 411. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quia voluptas transitoria, etiamsi innocua fuerit, quæ inde percipitur, non magnam partem felicitatis humanæ faciat (§. 385. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ut ea non facile carere ac defectum abundantius virtutis studio supplere valeamus; haud difficulter quoque agnoscemus, nos non fore feliciores quam nunc sumus, etiamsi haberemus, quod habent alii, nos non habemus. Immo si advertamus nos vitam nec commodius, nec jucundius transacturos, si vel maxime id haberemus; rationem sufficientem nullam esse constabit, cur iis contenti esse nolimus, quæ habemus. Quamobrem patet, si quis forte aliorum commovetur, ut sua contentus non sit, ea, quæ inculcamus, facienda esse.

aliorum inbianti.

Cupiditas hominum sæpe tendit ad ea, quæ num habere conducat non inquirunt. Quodsi ergo vident, ea a se acquiri non posse, contristantur & gradus tristitiæ respondet gradui cupiditatis (*§. 266. part. 2. Eth.*). Excitant autem cupiditatem bona, quæ habent alii, ita ut haud raro non aliam cupiditatis rationem allegare valeant, quam quod hoc, vel illud alii habeant. Loquimur autem in præsenti saltem de bonis fortunæ, non vero de bonis animi. Cupiditas enim habendi bona animi, quam incendit exemplum aliorum, non extingvenda, sed alenda, ut omni animi contentione ea consequi studeamus. Studium enim hoc in potestate nostra est, quamvis non æque sit profectus. Nec hic opus est, ut inquiramus, cur ea habere velimus: ad studium enim eadem consequendi nos ducit naturalis obligatio, quæ nullo limite circumscribitur, ita ut continuo progrediendum sit ultra. Alia vero est ratio bonorum fortunæ, ac inprimis pecuniæ, de qua potissimum hic nobis sermo est. Hæc appetenda est propter usum, quo indigemus, ideoque ex hoc æstimanda est ejus cupiditas. In æstimando autem usu non solum id quæritur, num possis commodius ac jucundius vitam transigere, si hoc, vel istud habeas, sed & num velis. Et si quæstio fuerit de fortuna liberorum promovenda, probe considerandum est, annon bona educatione rectius iis prospiciatur, quam opum cumulatione. Maxime autem necessarium est, ne felicitatem cum fortuna secunda confundamus, nec feliciores putemus, qui sunt nobis fortunatiores, neque etiam existimemus nos fore feliciores, si fuerimus fortunatiores. Quodsi hæc omnia observentur, facile agnoscemus fortunam aliorum fortunatiorem absque ratione nos permovere, ne nostra sorte simus contenti.

§. 395.

Certitudo judicii Dei, Quoniam sorte nostra non contenti, quia videmus alios habere, quod nos non habemus, in rationes inquirere debe-

debemus, cur id habere velimus, & perpendere, num ideo feliciores simus futuri (§. 394.); ne falso judicio nobis imponamus, cum constet, nihil mali nobis accidere posse nisi Deo providente secundum sapientiam & bonitatem suam (§. 931. *part. 1. Theol. nat.*) & fortunam providentiæ divinæ subesse (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*); *plurimum conducit ad æstimandam sortem nostram, ut perpendamus, Deum rectius judicare quam nos, quæ nobis bona sunt* (§. 413. *part. 3. Eth.*), *& quam fallax sit hominum de statu suo judicium* (§. 417. *part. 3. Eth.*).

Fallacia nostri de statu nostro consideranda.

Inquirendum est in rationes, cur cupiamus fortunam fortunatiorem, quam habent alii, ut inde discamus, utrum revera nobis bonum sit, nec ne, quod cupimus. Quodsi enim contrarium apparuerit, cupiditas evanescit, consequenter nec amplius obstabit, quo minus sorte nostra simus contenti (§. 484. *part. 2. Eth.*). Quamdiu vero opinionem istam fovemus, quod melior foret conditio nostra, si hoc, vel istud haberemus, quod caremus, cupiditas non restingvitur, ideoque nec sorte nostra contenti sumus. Patet igitur, quantum intersit, ut fallaciam judicii nostri, certitudinem judicii Dei de sorte nostra agnoscamus & pro certo habeamus, Deum nobis tantundem conferre boni, quantum salva sapientia sua conferre potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*), nos vero de bonitate divina eodem modo, quo Deus, judicare non posse (§. 729. *part. 1. Theol. nat.*), ut in judicio Dei acquiescamus, nostro autem stare nolimus. Conferenda hic sunt, quæ de fallacia judicii hominum de statu suo agnoscenda demonstravimus (§. 417. *part. 3. Eth.*), nec non de eradicanda opinione, quasi Deus nobis non bene provideat, quod caremus eo, quod habere maxime velimus (§. 415. *part. 3. Eth.*).

§. 396.

Absurdum est bonis suis non lætari & alienis contristari. Homo per naturam suam felicitatem appetit (§. 324. *part. 2.*

Quod absurdum sit,

Phil.

alienis bonis contriſtari, ſuis non lætari. *Phil. pract. univ.*); infelicitatem averſatur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque gaudium, ſive lætitia ad felicitatem (§. 614. 636. *Pſych. empir.*), triſtitia ad infelicitatem pertinet (§. 619. 637. *Pſych. empir.*); qui bonis ſuis non lætatur & alienis contriſtatur ſe privat felicitate, qua frui poterat, & in infelicitatem ruit, quo carere poterat, contra naturam appetitus & averſationis. Quamobrem cum abſurdum ſit velle eſſe felicem, & ſe felicitate, qua frui poteramus, privare, nolle eſſe infelicem & ſe in infelicitatem præcipitem dare, qua carere poteramus; abſurdum omnino eſt bonis ſuis non lætari & alienis contriſtari.

Multa homines abſurde faciunt: nemo tamen videri vult abſurdus. Quamobrem maxime intereſt, ut abſurditas agnoſcatur. Ea enim niſi agnoſcatur, ſapientia hominum in inſipientiam degenerat. Detecta autem abſurditate in ruborem dantur, qui dum ſapere ſibi videntur & videri volunt aliis, inſipientes ſe probant. In præſenti caſu abſurditas ſatis manifeſta eſt, ut etiam hebetioribus eam facile perſuaſeris, cum tota nitatur repugnantia cupiditatis cum appetitus & averſationis naturali determinatione unicuique explorata. Propoſitio præſens generalis eſt, ut non modo ſit remedium adverſus animum ſorte ſua non contentum, verum etiam adverſus invidiam. Infimæ ſortis homines plerumque rectius fruuntur bonis ſuis, aliena parum eos movent: aſt id quoque plerumque non virtuti, ſed ignorantiæ & a prima pueritia contractæ conſuetudini tribuendum, quemadmodum apud gentes barbaras plus valet vitiorum ignoratio, quam apud cultiores virtutis ſcientia.

§. 397.

An pauper & mendi- *Qui ſine culpa ſua pauper eſt, vel prorſus ad mendicitatem redactus; in ſtatu ſuo felix eſſe poteſt.* Qui enim perpendit, ſe ſine

ſine culpa ſua eſſe pauperem, vel prorſus ad mendicitatem redactum; ejus animus ab omni culpæ ſenſu quoad ſtatum ſuum vacuus eſt, ſeu is ſe nullius culpæ ſibi conſcium eſſe agnoſcit. Quamobrem cum magna felicitatis pars ſit animus ab omni ſenſu culpæ vacuus, ſeu ſibi conſcium non eſſe ullius culpæ (§. 685. *part. 2. Phil. pract. univ.*); hac ipſa felicitate etiam frui poteſt pauper atque mendicus in ſtatu ſuo, ſi in paupertatem, vel mendicitatem non inciderit ſua culpa. Quamvis vero pauper & mendicus victu & amictu vili contentus eſſe cogatur (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*), cum tamen natura paucis contenta ſit, ut vitam tolerare poſſint, hoc minime obſtat, quo minus res neceſſarias, quibus utuntur ad ſui conſervationem, beneficium Dei datoris omnis boni agnoſcant (§. 267.) eidemque gratias agant & bonitate ipſius delectentur (§. 268.), cumque voluptate perfundatur animus, ſi cum ſenſu beneficii divini cibo ac potu fruimur, & hæc voluptate, quæ ex ſapore cibi ac potus percipitur, infinities major ſit (§. 270.), felicitate fruuntur, qua carent opulenti, qui ſine ſenſu beneficii divini & absque gratiarum actione laute ac opipare vivunt (§. 638. *Pſych. empir.*). Immo quodſi perpendant Deum ſibi jure ſuo hanc impoſuiſſe perſonam (§. 413. *part. 3. Eth.*), ipſis vero dandam eſſe operam, ut eam recte gerant (§. 426. *part. 3. Eth.*), Deo ſeſe obedientes præbituri (§. 1165. *part. 1. Jur. nat*); nec pauperi labor multus & gravis, quamvis videatur parum fructuoſus, moleſtiam creabit, nec mendico moleſtum accidet mendicando acquirere ad extremam vitæ neceſſitatem ſublevandam neceſſaria, conſequenter nec hac ex parte verendum eſt, ne fiant infelices (§. 639. *Pſych. empir.*). Denique nec paupertas, nec mendicitas obſtat, quo minus virtutem colant, cum ad ejus culturam non indigeant rerum externarum apparatu (§. 321.

cur felix eſſe poſſit.

(§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*): quin potius ipse eorundem status motiva virtutum & remedia vitiorum suppeditare potest, consequenter quia virtus homines felices reddit, ut sine ea nemo felix esse possit (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitio vero deditus infelix est (§. 406. *part. 1. Phil. pract. univ.*); & nemo ideo felix est, quia bonorum fortunæ particeps (§. 410. *part. 1. Phil. pract. univ.*), tam pauperes, quam mendici vera felicitate frui possunt. Patet itaque qui sine culpa sua pauper est, vel prorsus ad mendicitatem redactus, cum in statu suo felicem esse posse.

Equidem nullus dubito, fore longe plurimos, quibus nimis paradoxum videbitur, pauperem ac mendicum in statu suo posse esse felicem: velim tamen ut probe perpendant demonstrationem præsentem. Hanc vero si perpendere velint, necesse est ut demonstrationes singularum propositionum, quæ hic instar principiorum sumuntur, similiter expendant & in sua principia continuo resolvant, quemadmodum analysis demonstrationum exigit sæpius a nobis jam inculcata. Non nego paupertatem & mendicitatem esse mala physica (§. 416. *part. 4. Jur. nat.*), quæ per se non sunt appetibilia (§. 904. *Psych. empir.*), nec nego cavendum esse, ne culpa nostra in paupertatem, aut egestatem incidamus, aut ad mendicitatem redigamus (§. 416. *part. 4. Jur. nat.*). Immo ostendimus quoque, in pecunia acquirenda & conservanda omnem operam ac industriam collocandam esse, quæ in potestate est (§. 393. *part. 4. Jur. nat.*), ut scilicet vitam quoque commode (§. 466. *part. 4. Jur. nat.*) & jucunde transigere valeamus (§. 471. *part. 1. Jur. nat.*). Huc etiam faciunt, quæ de cura & vigilantia superius inculcavimus, sollicite observanda, si animum sorte nostra contentum habere velimus (§. 383.). Ast hæc omnia minime adversantur propositioni præsenti, quæ supponit pauperem & mendicum non sua culpa, sed mero infortunio incidisse in eum statum, quem præcavere debet, quan-

quantum poteſt. Quoniam itaque impedire homo nequit, ne absque ſua culpa fiat miſer, hic tantummodo oſtenditur, ne miſeriam in infelicitatem vertat (§. 329. *part.* 2. *Eth.*): quæ quomodo a ſe invicem diſcernantur, ſatis docuimus (*not.* §. *cit.*). Quæ in poteſtate noſtra non ſunt, a nobis quoque mutari non poſſunt. Noſtrum tamen eſt, ut felicitatem conſervemus, quæ poteſtati noſtræ non ſubducitur. Nihil nobis in mundo accidere poteſt mali, qualecunque tandem ſit, niſi Deo providente ſecundum ſapientiam & bonitatem ſuam (§. 931. *part.* 1. *Theol. nat.*) & bonitati divinæ quoque tribuendum, ſi Deus homini ob fines ipſi ſalutares mala phyſica immittit (§. 734. 735. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum Deus velit hominem eſſe felicem (§. 706. *part.* 1. *Theol. nat.*), ut autem ſit infelix, velle nequeat (§. 707. *part.* 1. *Theol. nat.*); ideo nec fieri poteſt, ut velit hominem eſſe pauperem, aut mendicum, ut ſit infelix. Ne igitur in bonitatem divinam injurii ſimus, agnoſcendum eſt, ſi quis absque culpa ſua fuerit pauper, vel mendicus, eum in hoc quoque ſtatu felicem eſſe poſſe. Nihil vero in eo difficultatis occurret, modo felicitatem cum fortuna ſecunda non confundamus, nec infelicitatem cum adverſa: quod cum vulgo fieri ſoleat, præſens quoque propoſitio, inveteratæ opinioni contraria, abſona videtur.

§. 398.

Qui continentiæ deditus eſt, pecuniam modo illicito, ſeu facto lege naturæ prohibito acquirere non vult. Etenim qui continentiæ deditus eſt, pecuniam acquirere non ſtudet, niſi quantum in poteſtate ſua eſt (§. 396. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quamobrem cum ab omni facto illicito abſtinere obligemur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), obligatio vero, quæ a lege naturæ venit, neceſſaria & immutabilis eſt (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); pecuniam modo illicito, ſeu facto lege naturali pro- *De pecunia modo illicito acquirenda.*

 hibito

hibito acquirere referendum est ad ea, quæ in potestate nostra non sunt (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*). Ergo qui continentiæ deditus est, pecuniam modo illicito, seu lege naturæ prohibito acquirere non vult.

Omne factum legi naturæ contrarium ad vitium pertinet (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Continentia virtus est (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque omnia facta ad eam referenda legi naturæ conformia sunt (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem pecuniam facto legi naturæ contrario acquirere continentiæ repugnat. Plures sunt modi illiciti pecuniam acquirendi. Pertinet huc omnis fraus tam consilii, quam eventus (§. 147. *part. 5. Jur. nat.*), lege naturali prohibita (§. 148. *part. 5. Jur. nat.*). Pertinent huc ludi, si quod periculo subjicitur, excedat expensas, quas jucunditatis vitæ causa facere licet (§. 364. *part. 5. Jur. nat.*), ideoque nonnisi lucri causa initi, quales fortuiti esse solent (§. 353. *part. 5. Jur. nat.*). Pertinent huc etiam dona, quibus justitia est venalis, lenocinia, quæstus ex fornicatione. Immo in eundem censum quoque referendus est nimius labor & nimia acquirendi sollicitudo. Dantur vero etiam modi quidam, qui in se spectati illiciti non sunt, pro datis autem circumstantiis in illicitos abeunt, veluti si quis neglecto officio publico, quo fungitur, aliis laboribus tempus consumit, ex quibus plus lucri facit; si quis plura officia cumulat, quorum administrationem demandat aliis, qui exigua mercede contenti sunt, ut fiat locupletior ex labore alieno; si subdolis persuasionibus aufert aliis hæreditatem, quam sperare poterant, ut taceam artes alias, qaas homines lucri cupidi excogitant. Ex omnibus autem istiusmodi modis recte colligitur animus sorte sua non contentus, cujus turpitudo variat pro diversitate personarum aliarumque circumstantiarum. Nullo vero loco habendi sunt prætextus, quibus factis parum licitis colorem inducunt. Demonstrationes morales minime ferunt, ut rationem

nem turpitudini obtendas. Veritas, quam conspicuam faciunt, vincit quemcunque obtentum.

§. 399.

De remedio adversus sollicitudinem ob defectum in casus futuros conservandorum.

Si quis propterea angitur, quod acquirere nequeat, quæ in casus futuros servare poterat; is non modo perpendere debet, quod absurdum sit torquere animum cura, qua nihil proficitur, sed etiam operam dare, ut Deo confidere discat. Qui perpendit, absurdum esse ut torqueat animum cura, qua nihil proficitur; is quoque curis inanibus animum torquere non volet. Quodsi ergo consideret, se propterea non plus acquirere posse, quia sese angit, quod plus acquirere nequeat; hanc curam inanem esse agnoscit. Cumque casus futuros prospicere nequeat, ignorat non tantum, num casus istiusmodi sint obventuri, in quibus parta tunc temporis non sufficient, aut annon mala obventura inexpectata quoque remedia sint allatura. Inde igitur multo magis convincetur inanem esse curam, qua vexat animum, quia acquirere nequit in casus futuros servanda. Quamobrem si hæc satis ad animum revocat, curam istam abjiciet. Quodsi ergo quis propterea angitur, quod acquirere nequeat, quæ in casus futuros servare poterat; is perpendere debet, quod absurdum sit torquere animum cura, qua nihil proficitur. *Quod erat unum.*

Qui Deo confidit, ejus animum dubius rerum eventus non angit (§. 422. *part. 3. Eth.*), certus nimirum est, quomodocunque in posterum cadant res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius (§. 411. *part. 3. Eth.*). Quamobrem nec inani cura torquet animum, si tantum acquirere nequeat, ut etiam in casus futuros servet aliqua, quibus emergenti cuidam necessitati prospicitur. Quodsi ergo quis

 pro-

propterea angatur, is operam dare debet, ut Deo confidat. *Quod erat alterum.*

Præſtantiſſimum omnino remedium eſt fiducia erga Deum, quam cum acquieſcentia in providentia divina tanquam præſentiſſimum continentiæ medium commendavimus (§. 375.). Abſurdum eſſe inanibus curis torquere animum, quivis facile largitur. Curas in præſenti caſu eſſe inanes, non minus facile agnoſcitur. Quamvis itaque prona conſequentia inferatur, abſurdum eſſe ut hisce curis torqueas animum; multa tamen ſunt, quæ tacite influunt in appetitum & cupiditatem curarum genetricem fovent, ut cogitatio abſurditatis adverſus eam minime prævaleat. Multo igitur rectius ſibi conſulit, qui tempeſtive Deo confidere diſcit.

§. 400.

An continentia illæſa in acquirendo futuræ neceſſitatis rationem habere poſſimus.

Continentiæ non contrariatur, ut in acquirendo futuræ quoque neceſſitatis rationem habeamus. Continentia enim exigit curam tantum acquirendi, quantum in poteſtate noſtra eſt (§. 382.), ut laborem metiamur ex uſu facultatum, virium & rerum noſtrarum atque ope & auxilio aliorum, deturque opera, ut ſatis vigilantes occaſionem, quando offertur, obſervemus & omni diligentia eandem arripiamus, nihil ſcilicet eorum omittentes, quæ a nobis fieri poſſunt, ut ea in commodum noſtrum vergat (§. 383.). Quamobrem ſi fortunam adeo faventem experiamur, ut non modo acquiramus, quæ ad vitam etiam commode ac jucunde tranſigendam requiruntur, verum etiam quæ in futuros uſus ſervari poſſunt; continentiæ maxime convenit, ne ea acquirere negligamus, quibus futuræ neceſſitati providemus, quamvis propterea angi minime debeamus, ſi tantum acquirere non valeamus, ut in futuros uſus quædam aſſervemus futuræ neceſſitati proviſuri

(§. 395.

(§. 395. *part. 4. Jur. nat.*). Continentiæ itaque non contrariatur, ut in acquirendo futuræ quoque necessitatis rationem habeamus.

Probe expendendum est, quomodo in acquirendo futuræ necessitatis salva continentia ratio habenda. Qui continentiæ deditus est, facit quod suum est, nec quicquam desiderare patitur in se sive quoad diligentiam ad laborem afferendam, sive quoad vigilantiam, ne occasionem acquirendi a fortuna oblatam negligat (§. 383.); eventum vero omnem providentiæ divinæ committit. Quamobrem non constituit, quantum labore suo acquirere velit, ut parta non solum sufficiant ad vitam commode ac jucunde transigendam, sed & futuræ necessitati, in cujus usum servanda: de his enim disponit, quando labore vel beneficio fortunæ acquisitis utendum. Acquirendum, quantum in potestate nostra est, consequenter quæ ad usum acquisitorum pertinent, ea in acquirendo non intenduntur instar finis labore nostro consequendi. Absit igitur ut existimes in propositione præsente inculcari, ut labore tuo acquirere quoque intendas, quæ in usum futurum servanda, non contentus iis, quibus in præsenti tibi prospicitur. Id saltem inculcatur propositione præsente, ne si plus acquirere valeas licito modo, quam quæ ad vitam commode ac jucunde transigendum in præsenti sufficiunt, a labore desistas, vel occasionem plura acquirendi oblatam parum cures, quin potius consideres superflua, quamvis careant præsenti utilitate, usum tamen habere posse in casibus emergentibus, quos prævidere non valemus. Cum in hoc mundo omnia fiant Deo providente per nexum rerum, vi cujus non omnibus eodem modo provideri potest; si tua fert conditio, ut multa acquirere valeas, quibus in præsenti non indiges, inde colligendum est, Deum tibi providere hoc modo etiam in futurum, aut aliis quoque per te, cum labor tanquam medium quoque acquirendi æstimandus sit ex communi utilitate (§. 383.). Non jam attendimus objectiones, quæ forsan a nonnullis moveri pote-

poterant, quod in futuros usus asservata post mortem sæpius abusui hæredum pateant. Nobis enim jam sermo non est de opibus quomodocunque, sed legitimo modo partis, & quomodo continentiæ deditus laboris sui fructum spectare debeat. Male parta male dilabi, communiter observatum est: ut vero bene parta etiam male dilabantur, quamvis vitium non hæreat in modo acquirendi, culpa tamen acquirentis influere potest in dilapidationem, veluti si liberi bonorum a se partorum hæredes negligenter fuerint educati. Legibus autem providentiæ divinæ convenire, ut eo, quod superfluum est in præsenti, prospiciatur necessitati futuræ, ipsa bruta nos docent, quæ, cum non qualibet tempestate anni reperire possint, unde vitam tolerent, tempore opportuno congerunt ea & congesta condunt, quibus futuro tempore indigent.

§. 401.

Nimia de Deo confidentia continentiæ contraria.

Qui continens est, Deo non nimium confidit. Continens enim, seu qui animum sorte sua contentum habet, & omnem diligentiam in labore adhibet, ut tantum acquirat, quantum potest, nec vigilantiam in se desiderari patitur, ne occasionem acquirendi oblatam omittat (§. 383.). Quamvis itaque dum facit, quod suum est, Deo confidens eventum omnem ipsius curæ relinquat (§.423. *part. 3. Eth.*), non tamen ideo in acquirendo usum facultatum suarum mediorumque necessariorum a fiducia in Deo separat. Quamobrem cum is demum Deo nimium confidat, qui usum facultatum suarum aliorumque mediorum a fiducia in Deo separat (§. 1193. *part. 1. Jur. nat*); qui continens, seu sorte sua contentus est, Deo non nimium confidit.

Nimia de Deo confidentia, quamvis vitium haud infrequens sit, vulgo tamen non agnoscitur, immo qui ignorant quid sint notiones distinctæ & in confusis acquiescunt, eam pro excelsiori gradu pietatis habet. Contingit itaque tanto facilius,

lius, ut continentia, seu animus sorte sua contentus in nimiam de Deo confidentiam extendatur. Apprime igitur necessarium videbatur, ut ostenderemus continentiam ab hoc procul distare.

§. 402.

De iis, qui pecuniam propter se appetunt.

Qui pecuniam propter se appetit, se felicem esse putat, si multum pecuniæ possidet, & summum hominis bonum in divitiis consistere arbitratur. Quoniam enim nihil appetimus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); qui pecuniam propter se appetit, non propter usum, quem habet, ex pecunia in se spectata voluptatem percipit, consequenter eam tanquam voluptatis creatricem considerat. Quamobrem cum ex voluptate, qua animus perfunditur, felicitas æstimetur (§. 636. *Psych. empir.*); se felicem putat, si multum pecuniæ possidet. *Quod erat unum.*

Et quoniam nihil appetitur, nisi quatenus repræsentatur tanquam bonum (§. 892. 893. *Psych. empir.*); qui pecuniam propter se appetit, eam in se spectatam, non attento ejus usu, pro bono hominis habet. Cumque idem se felicem existimet, si multum pecuniæ possideat, *per demonstrata*, homo autem per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ea in mentem irrepit opinio, quod pecunia illud bonum sit, quo homo appetitum suum satiare debet. Quamobrem cum divitiæ consistant in patrimonio, bonorum omnium, seu rerum, quæ in dominio nostro sunt (§. 448. *part. 2. Jur. nat.*), pecunia æstimabilium & pecuniæ ipsius paratæ (§. 290. *part. 4. Jur. nat.*), complexu (§. 452. *part. 2. Jur. nat.*), quod multum superflui continet, quo non indigemus ad vitam commode, jucunde ac decore degendam (§. 240. *part. 4. Jur. nat.*); pecunia majus bonum non dari sibi

persuadet, cujus homo particeps fieri possit, consequenter summum hominis bonum in divitiis consistere arbitratur. *Quod erat alterum.*

Non defuerunt inter ipsos Philosophos, qui summum hominis bonum in divitiis consistere opinati sunt. Et quis est, qui nesciat, opinionem hanc plurimorum mentem occupasse. Latius tamen patet, quam mos eorum, qui pecuniam propter se appetunt, quemadmodum ex sequentibus elucescet. Qui pecuniam propter se appetunt, eandem non considerant tanquam medium sibi comparandi ea, ex quibus voluptatem percipiunt; sed tanquam rem ipsam, quæ animum voluptate pascit. Nimirum pecuniam, ut cum JCtis loquamur, considerant tanquam corpus, non vero tanquam mensuram communem pretii rerum & operarum (§. 290. *part. 4. Jur. nat.*), cujus non alius est usus, quam ut eadem res & operæ ab aliis comparari possint (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*). Dari istiusmodi homines, quos pecunia per se delectat, experientia abunde docet. Amant illi pecuniam (§. 654. *Psych. empir.*), & hunc amorem cum non uno modo prodant, intus quoque latentes de pecunia opiniones una produnt. Tanto magis autem in opinione sua admodum absurda confirmantur, quod voluptatis, quam percipiunt, ex conspectu pecuniæ, quam possident, aut rerum pecunia æstimatarum, sibi conscii sunt, atque experiuntur, hanc voluptatem a se percipi posse, quoties libuerit, & in se innocuam esse, ut ideo eam præferant omni voluptati corporis, quæ transitoria est, & quam nocuam fieri exempla indies obvia testantur. Inde quoque est, quod ipsis absurdum videatur, dare pecuniam pro iis, quæ voluptatem transitoriam pariunt, cum ex pecunia, salva ejus substantia, voluptas percipi possit durabilis, toties resuscitanda, quoties libuerit. Perinde nimirum ipsis videtur, ac voluptatem durabilem commutare cum transitoria &, ut voluptatem momentaneam percipias, quæ nonnisi tristem memoriam sui relinquere potest, jacturam facere voluptatis quovis

momen-

momento resuscitandæ ac tamdiu conservandæ; quamdiu visum fuerit.

§ 403.

Quoniam qui pecuniam propter se appetit, se felicem esse putat, si multum pecuniæ possidet (§. 402.), consequenter cum felicitatem ex divitiis æstimet, tanto feliciorem se esse putat, quanto majores sunt divitiæ; iis contentus non est, quæ acquirere valet, sed plus habere cupit, quam acquirere in potestate sua est, si vel maxime ad vitam commode, jucunde ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur, consequenter cum avarus sit, quem hæc cupido habendi vexat (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*), *qui pecuniam propter se appetit, avarus est.* Quoniam vero idem hanc tenet opinionem, quasi summum hominis bonum in divitiis consistat (§. 402.); *opinio falsa de summo hominis bono in divitiis consistente avaritiam gignit.* *De falsa opinione de summo bono avaritiæ creatrice.*

Qui pecuniam per se appetit, non attento usu, quem habere potest ac debet, avarus est: sed non omnis avarus pecuniam per se appetit. Quamobrem nec omnis avarus hanc fovet opinionem, quasi pecunia per se hominem reddat felicem & summum hominis bonum in divitiis consistat. Equidem avarus omnis cupiditate habendi insatiabili flagrat, quippe quæ nunquam expletur, quantumcunque habuerit; non tamen propterea sibi persuadet, summum bonum in divitiis consistere, cum divitias quoque appetat propter pecuniæ usum quamvis illicitum, quem habet in eo acquirendo, in quo summum bonum consistere arbitratur, seu quod instar summi boni appetit, & quo appetitum suum satiare intendit. Quoniam avaritia non eandem causam habet; nec de omni avaro valent, quæ de avaritia demonstrantur, prouti hanc vel istam causam agnoscit. Et ideo quoque diversi admodum sunt avarorum mores, quibus subinde avaritia adeo occulta-

 tur,

tur, ut non agnoscatur. Avaritiam autem nimis arctis limitibus circumscribunt, qui pro avaro non habent nisi eum, quem pecunia per se delectat, ut eadem uti nolit, quasi tantummodo inserviat oblectamento.

§. 404.

Quando avarus parum curet molestiam ex pecuniæ acquisitione & conservatione ortam.

Si avarus pecuniam per se appetit, molestiam omnem parum curat, quæ cum pecuniæ acquisitione & conservatione conjuncta. Etenim si avarus pecuniam per se appetit, felicitatem suam æstimat ex quantitate pecuniæ, quam habet & lucratur, ac summum suum bonum in divitiis consistere arbitratur (§. 402.). Quamobrem acquisitionem & conservationem pecuniæ, sive opum pro medio felicitatis ac summi boni habet (§. 937. *Ontol.*). Quicquid igitur facit pecuniæ sive acquirendæ, sive conservandæ causa, ab eo voluptas ex pecunia percepta separari nequit. Hac cum appetitum naturalem satiare cupiat (§. 324. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), satis certus si velit finem, necesse etiam esse ut velit media (§. 941. *Ontol.*), ad molestiam, quam creare poterat acquisitio, vel conservatio, animum parum attendit, quem voluptas ex pecunia percepta totum in se trahit. Quamobrem molestiam omnem parum curat, quæ cum pecuniæ acquisitione & conservatione conjuncta est.

Nihili facit avarus pecuniam per se appetens curas, quas die nocteque accumulat & in annum venientem extendit. Omnem lubenter consumit operam atque laborem lucri causa. Non horret injurias tempestatis, nec ipsum mare iratum, modo spe lucri alatur animus. Vitæ commoditati & jucunditati, quam videt tanti fieri ab aliis, parum aut nihil pretii statuit. Hominem natum esse arbitratur ad acquirendum pecuniam, sicuti avis ad volandum. Studium acquirendi pecuniam supremam virtutem esse existimat, ut tantum unus-

unusquisque gloria excellere ipsi videatur, quantum eadem præstat. Exempla istiusmodi inter mercatores non infrequentia sunt. Memini, cum aliquando in præsentia mercatoris, qui magnas opes coacervaverat liberis suis magis, quam sibi utiles, dixissem, me non existere in hoc mundo, ut pecuniam acquiram, ipsum attonitum quæsivisse: ecquem in finem alium? Nonne homo, quicquid facit, pecuniæ lucrandæ causa facit? Absit tamen, ut existimes, me studium indefessum acquirendi in mercatoribus damnare, quasi ab avaritia ortum suum trahat. Etenim cum continentia exigat curam tantum acquirendi, quantum in potestate est (§. 382.), & hæc cura præter laborem etiam requirat vigilantiam, ne occasionem acquirendi omittamus, sed teneamus (§. 383.), mercatorum vero est communis utilitatis causa, ex qua omnis labor metiendus (§. *cit.*), commercia exercere; quam in acquirenda pecunia consumunt, cura atque opera non obstat, quo minus habeant animum sorte sua contentum, modo non labem contrahat a vitiis, quibus infectus est animus, & perversæ opiniones, quibus mens imbuta est, aut quæ tacite in eandem irrepserunt, avaritiam suscitent.

§. 405.

Remedium inefficax avaritiæ, si pecunia propter se appetitur.

Quoniam molestiam omnem, quæ cum pecuniæ acquisitione & conservatione conjuncta est, parum curat avarus, qui pecuniam per se appetit (§. 404.); *adversus avaritiam frustra urgetur molestia, quam creant curæ ac operæ in pecuniam acquirendam & conservandam impendendæ, si pecunia per se appetitur.*

Cum avaritia multiplicem habeat causam, malo vero huic non medeamur, nisi causa sublata; eadem remedia non prosunt in omni casu. Qui contra avaritiam declamant, multi sunt in exaggeranda molestia, quam creant curæ atque operæ, quas consumit avarus, nulla utilitate sua, cum opibus

ſuis, quas coacervare ſtudet, ipſemet non fruatur, aliorum cauſa vitam miſerrime tranſigens. Quoniam enim ipſum pecunia per ſe delectat, & hæc voluptas omni alii ab ipſo præfertur; ſe nullum fructum ex curis atque operis ſuis percipere, experientiæ domeſticæ contrarium deprehendit. Nec ſufficit ut dicas, nullam eſſe hanc voluptatem, qua ipſe fruitur; aliter enim propriis ſenſibus fidens ſentit (*not.* §. 402.). Et quoniam moleſtiam cum acquiſitione & conſervatione pecuniæ conjunctam parum curat, voluptate ex pecunia percepta omnem vim ei detrahente; quicquid dixeris de cura atque labore, parum ipſum movebit. Immo ſi contendas, nonniſi virtutem eſſe, quæ hominem felicem reddit; voluptas ignota non vincet voluptatem, quam deguſtavit. Vana igitur ſpes eſt fore, ut in tuam abeat ſententiam. Quodſi ipſum docere velis, quomodo virtus acquiratur, ut voluptatem inde percipiendam deguſtet & cum voluptate ſua compararet; ſtudium virtutis multo moleſtius ipſi videbitur, quam ſtudium pecuniam acquirendi. Diſcimus hinc, avaritiam non adeo facile extirpari, quemadmodum multis forſan videtur, & multa inprimis circumſpectione opus eſſe, ut genuinis remediis utaris.

§. 406.

Quonam remedio opus ſit, ſi avarus pecuniam per ſe appetit.

Si avarus pecuniam per ſe appetit, & ab ea liberari debet; eradicanda eſt opinio, quod divitiæ hominem reddant felicem. Etenim ſi avarus pecuniam per ſe appetit, ſe felicem eſſe putat, quod multum pecuniæ poſſidet (§. 402.), conſequenter opinatur, divitias hominem reddere felicem (§. 249. *part. 4. Jur. nat.*). Quamdiu igitur hac opinione imbutus eſt, cum homo per naturam ſuam felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), nec fieri poteſt, ut avaritiæ valedicat. Cum enim exiſtimet auctis divitiis augeri felicitatem ſuam; quanto plus acquiſiverit, tanto magis exardeſcit habendi

bendi cupido. Quodsi ergo avarus, qui pecuniam per se appetit, ab avaritia liberandus; opinio eradicanda est, quod divitiæ hominem reddant felicem.

Ex iis, quæ modo diximus (*not.* §. 405.), patet, opinionem hanc non adeo facile eradicari posse, præsertim cum homines, quos pecunia per se delectat, mentem habeant a ratione prorsus alienam & distinctis veri boni veræque felicitatis notionibus non modo destituantur, verum etiam notiones spuriæ, quæ altas in ipsorum mente radices egerunt, quasi innatæ videantur, adversus quas rationes suasoriæ parum valent. Etenim si vel maxime ad assensum compelli videantur, propterea quod non habent, quod excipiant; deest tamen illa firmitas, quæ voluntatem & noluntatem perpetuam efficit atque constantem.

§. 407.

Quoniam avaritiæ illorum, quos pecunia propter se delectat, medela affertur, si eradicatur opinio, quasi divitiæ hominem reddant felicem (§. 406.), si vero quis falsam opinionem refutare vult, propositionem veram eidem contrariam demonstrare (§. 1035. *Log.*) & modum, quo alter in errorem incidit ostendere (§. 1033. *Log.*), aut falsitatem opinionis, quam fovet, per indirectum demonstrare tenetur (§. 1039. *Log.*); *opinionem, quasi divitiæ hominem reddant felicem, eradicaturus avarum convincere tenetur, divitias referendas esse ad bona fortunæ* (§. 415. *part.* 4. *Jur. nat.*), *quæ hominem reddere nequeunt felicem* (§. 410. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *vera nimirum felicitate nonnisi custodia legis naturalis obtinenda* (§. 398. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Ostendendum præterea est, pecuniam referri ad bonum conservativum, quatenus eadem comparantur res ad conservationem nostram necessariæ* (§. 51. *part.* 2. *Eth.*), *ad bonum vero perfectivum, quatenus sumtus facere tenemur, ad perfectionem accidentalem*

Quomodo opinio ista eradicetur.

talem acquirendum (§. 61. *part. 2. Eth.*), *hominique naturale esse, at pecuniam appetat, quatenus ea comparare potest res ad conservationem sui necessarias* (§. 52. *part. 2. Eth.*) *& sumtus facere ad acquirendum perfectionem accidentalem* (§. 65. *part. 2. Eth.*); hoc enim modo discitur, pecuniam propter se non esse appetendam, ut ea satiemus appetitum naturaliter in felicitatem pronam (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*). *Ostendendum quoque est, quomodo notio boni, ex qua felicitatem æstimat* (§. 638. *Psych. empir.*), *menti ejus fuerit ingenita* (§. 5. *part. 2. Eth.*), *qua vera bona discerni nequeunt* (§. 557. 560. *Psych. empir.*); *& quæ seductrix evadere potest* (§. 6. *part. 2. Eth.*). *Inculcanda denique sunt omnia bonorum genera, quomodo ex naturali determinatione appetitus recto intellectus usu regendi derivantur* (§. 43. *& seqq. part. 2. Eth.*). *Nec inutile est expendere notas characteristicas, quibus bonum verum a divitiis differt.* Cum enim omnium hominum appetitus generaliter determinatus sit ad bonum appetendum (§. 904. *Psych. empir.*); verum bonum, unde pendet felicitas hominis (§. 559. 638. *Psych. empir.*), in potestate omnium hominum esse debet, ita ut & studio suo id consequi, nec idem invito auferri possit, naturæ humanæ convenire hominique intrinsecum esse. Hæc vero requisita non deprehendi in divitiis, quilibet per se facile videt.

Clarius hic perspicitur, cur difficile sit opinionem avaritiæ maximæ absurdæ genetricem eradicare, quasi summum hominis bonum consistat in divitiis & hæ reddant hominem felicem, præsertim si rite expendantur demonstrationes eorum omnium, ad quæ hic provocamus. Non minus clare autem perspicitur, quod, qui in systemate nostro diligenter fuerit versatus, ut omnium illorum convictus fuerit, ei verendum non sit; ne perversa ista de summo bono & felicitate opinio mentem ipsius invadat. Ceterum consultum est, ut a prima pueritia educandis insinuentur veri boni veræque felicitatis

tatis notiones & genuinus pecuniæ usus inculcetur, sicque animus adversus avaritiam muniatur. Principio hic quoque obstandum, ne sero medicina paretur. Qui turpitudinem avaritiæ agnoscit, ut seipsum ab hoc vitio liberare velit, extincta lucri cupidine, quam voluptas ex pecunia per se percepta fovet; is ex propositione præsenti addiscit, quomodo voti sui compos reddi queat. Quamobrem cum ipsum non deterreat difficultas, quæ nobis objicitur, si ex alterius mente opinio eradicanda; remedii efficaciam quin in se experturus sit, nullus dubito, quamvis aliis emendandis sine successu adhibeatur. Philosophiam moralem non saltem discimus ad aliorum mores formandos; verum etiam ad proprios emendandos. Et de emendatione sui unusquisque ante sollicitus esse debet, quam de emendatione aliorum cogitet.

§. 408.

Maxime absurdum est pecuniam propter se appetere. Qui enim pecuniam propter se appetit, is nullum ejus intendit usum, neque eadem utitur, sed se eam possidere contentus est. Non aliter igitur vivit, ac si pecuniam istam non haberet, & quando moritur perinde est ac si eam non habuisset. Quamobrem cum nec in vita, nec post mortem ipsi utilis sit, immo quando in vita utilis esse poterat, seipsum tamen utilitate ista privaverit; voluptas, quam ex eo solo percipit, quod eandem possideat, rationi parum consentanea est, ideoque nimis puerilis. Æquiparatur nimirum pecunia respectu ipsius rei prorsus inutili, qua nemo sanus delectatur. Quamobrem maxime absurdum est pecuniam propter se appetere. *Absurditas appetentiæ pecuniæ propter se.*

Absurditas satis manifesta est, modo eam æstimemus ex hypothesi, non vero ex iis, quæ ad eam excusandam eidem admiscentur. Quamprimum enim eam amoliri conamur, qui divi-

divitias amant, ad certos quosdam usus pecuniæ provocant, qui conditionem divitis meliorem reddunt conditione pauperis, sive pecunia eos per se habeat, sive ex accidente. Quodsi vero hos usus intendas tanquam finem, pecuniam non amplius propter seipsam intendis, nec eadem per se delectaris, sed propter usus istos, ob quos sese tibi commendat. Exemplum vero manifestum hypotheseos præsentis habemus in iis, qui, cum quovis modo pecuniam corradunt, in eroganda tamen tenaces sunt, ut commoditati nihil dent, multo minus jucunditati, neque decorum observent, more pauperum, vel egenorum vitam tolerantes, quamvis nec liberos, nec nepotes habeant, quorum fortunæ opibus suis consulere volunt, non alia de causa lætati, quam ut opum suarum incrementi sibi conscii sint. Horum absurditatem redarguentes nimis puerilem dicimus voluptatem, qua animum pascentes sibi felices videntur. Neque enim pueri nisi infantia proximi delectantur rebus, ex quibus nullam prorsus utilitatem percipiunt. Maxime igitur dedecet homines adultæ ætatis pueris assimilari.

§. 409.

Cur lucri cupidus facile fiat avarus.

Lucri cupidus facile fit avarus. Qui lucri cupidus est, ejus voluntas determinabilis est per lucrum (§. 173. *part. 2. Eth.*), consequenter id bonum judicat, ex quo lucrum facit (§. 170. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum quid ideo appetat, quia ex eo lucrum facit (§. 171. *part. 2. Eth.*); si vel labore suo, vel fortunæ beneficio plus acquirere valet, quam quod præsenti vitæ necessitati, commoditati & jucunditati sufficit, commoditatem vero parum curat, multoque minus jucunditatem, facile contingit, ut pecuniam propter seipsam appetat. Quamobrem cum avarus sit, qui pecuniam propter seipsam appetit (§. 403.); lucri cupidus facile avarus fit.

Hic

Hic ſupponimus lucri cupidinem ſejunctam ab aliis cupiditatibus hominibus quaſi naturalibus, & conſideramus quidnam ex ea in ſe ſpectata ſequatur, non attento rationis uſu. Lucri cupido inclinatio hominis eſt (§. 182. *part. 2. Eth.*), nec in ſe mala (§. 172. *part. 2. Eth.*), modo ab intellectu regatur, ne voluntas corrumpatur (§. 184. *part. 2. Eth.*). Cum enim tum lucri cauſa nil committatur, quod legi naturæ quomodocunque adverſatur (§. 187. *part. 2. Eth.*), lucri quoque cupidus pecuniæ acquiſitionem non aliter ſpectat quam finem ſecundarium, quem nonniſi primarii cauſa, nimirum quatenus ea ad perfectionem noſtram & aliorum promovendam requiritur, intendit (§. 369.). Atque ita continentiæ non adverſatur, ſed potius eandem juvat, dum nobis commendat curam acquirendi, quam continentia exigit (§. 382. 383.). Enimvero neglecto regimine intellectus, lucri cupido voluntatem corrumpit (§. 183. *part. 2. Eth.*), atque tum avaritiam gignit.

§. 410.

Lucri cupido non extirpanda, ſed ab intellectu ſaltem regenda. Etenim lucri cupido in ſe mala non eſt (§. 172. *part. 2. Eth.*). Quamobrem nec ulla ratio eſt, cur eam extirpare velimus, præſertim cum continentiæ non obſtet, ſed eam potius juvare poſſit (*not.* §. 409. & §. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque ſine ratione ſufficiente nil faciendum (§. 70. *Ontol.*); lucri cupido extirpanda non eſt. *Quod erat unum.*

An lucri cupido extirpanda ſit.

Enimvero inclinatio ad lucrum voluntatem corrumpit (§. 183. *part. 2. Eth.*), niſi intellectus eam regat (§. 184. *part. 2. Eth.*). Quoniam igitur tum evadit mala (§. 172. *part. 2. Eth.*); intellectus cupidinem lucri regere debet. *Quod erat alterum.*

Non jam inquirimus, num lucri cupido, seu inclinatio animi ad lucrum, quatenus nimirum appetitus in lucrum propendet, extirpari possit, quemadmodum ostendimus affectus eradicari non posse (§. 243. *part. 2. Eth.*). Sufficit tenere, quod extirpanda non sit, si vel maxime posset. Pecuniæ acquisitionem, consequenter lucrum, spectare debemus tanquam finem secundarium, qui propter primarium, nostram aliorumque perfectionem, intenditur (§. 369.). Quamobrem conducit eam conservari, & ea saltem nobis incumbit cura, ut officiis convenienter dirigatur. Datur igitur inclinationis ad lucrum usus, datur etiam abusus. Propter usum fovenda, non vero propter abusum delenda. Dudum in confesso est apud omnes propter abusum non tollendum esse usum. Atque hinc apparet inutilem prorsus esse disceptationem, utrum inclinatio ad lucrum eradicanda sit, nec ne, cum sine manifesto detrimento eradicari non posset.

§. 411.

Quomodo regimine cupidinis lucri avaritia vitetur, continentia servetur.

Quoniam cupido lucri ab intellectu regenda (§. 410.), intellectus autem eandem regit legis naturæ observantia (§. 187. *part. 2. Eth.*) & voluntas bona generaliter ad hanc determinata est (§. 121. *part. 2. Eth.*); *qui habet voluntatem bonam & scit lege naturæ præcipi, ut in pecunia acquirenda & conservanda non majorem operam ac industriam collocemus, quam in potestate est* (§. 393. *part. 4. Jur. nat.*), *& salva quacunque obligatione naturali fieri potest* (§. 411. *part. 4. Jur. nat.*), *cetera providentiæ divinæ committamus* (§. 394. *part. 4. Jur. nat.*), *neque pecuniam propter seipsam appetamus* (§. 412. *part. 4. Jur. nat.*), cum avaritia consistat in cupiditate plus habendi, quam in potestate nostra est, si vel maxime ad vitam commode ac decore degendam, immo futuræ necessitati & aliis expensis extraordinariis sufficiant, quæ acquiruntur (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*) & appetentia pecuniæ propter seipsam avaritiam gignat

gnat

gnat (§. 403.), *eum lucri cupido ad avaritiam minime seducet, nec in eo feret opinionem, quasi divitiæ hominem reddant felicem, sed*, cum continentia virtus sit, qua tantum acquirere studemus, quantum in potestate est, nec propterea angimur, quod non plus acquirere valeamus (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*), *ipsum intra limites continentiæ continebit.*

Videmus itaque, quomodo bonus usus cupidinis lucri sit obtinendus, abusus vero vitandus. Abusui locus non est, nisi aut deficiat bona voluntas, aut ignoretur, quid lex naturæ de pecunia acquirenda præcipiat & prohibeat, aut cum defectu bonæ voluntatis copuletur ignorantia legis naturæ. Videntur equidem subinde sibi homines bonam habere voluntatem, sed quamdiu lege naturali non præcipitur, quod cupiditatibus ipsorum non repugnat, vel non prohibetur, quod iisdem convenit; nondum tamen voluntas ipsorum vere bona est: præfigunt enim eidem limites ex cupiditatibus suis. Id sane perinde est, ac Deo sibique simul servire velle, & quod turpissimum, cultum sui præferre cultui divino, ut in casu collisionis ille hunc vincat. Voluntas bona generaliter determinata esse debet ad omnem observantiam legis naturæ, seu ad obediendum Deo in omnibus (§. 121. *part. 4. Eth.*). Quodsi cupidine lucri in contrariam partem determinetur voluntas, tum bona non est (§. 122. *part. 2. Eth.*). Tenenda hæc sunt de aliis inclinationibus quibuscunque. Videtur equidem hoc modo facillime extirpari posse avaritiam; non tamen adeo facile est, quemadmodum videtur. Ut hoc appareat, perpendendum saltem est, quomodo propositum servandi legem naturæ efficiatur firmum (§. 429. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & quænam requirantur, ut veritatis eorum, quæ lex naturæ de pecunia acquirenda & servanda præcipit, aut prohibet, convincamur (§. 393. 394. 412. *part. 4. Jur. nat.*). Immo quo diligentius quis versatus fuerit in Philosophia practica universali, in Jure naturæ atque in Ethica, eo clarius

difficultatem perſpiciet. Infinitus enim foret labor, ſi omnia in unum cumulum hic congerere vellemus. In ſyſtemate continuo præcedentia lucem affundunt ſequentibus, tum ut ob claritatem penitus intelligantur, tum ut ob evidentiam aſſenſus firmetur: qui vero nexum tollit, quo ſingula in ſyſtemate invicem copulantur, fruſtra deſiderat claritatem & evidentiam, quæ a nexu intime perſpecto unice pendet, & quæ remediis adverſus vitia, motivis virtutum addit efficaciam. Si quis nexum demonſtrationum tenet, is demum apertis oculis videt, quomodo voluntatis & noluntatis determinatio ſit poſſibilis: id quod oſtendere philoſophi eſt, in ſuum uſum vertendum a Theologo.

§. 412.

Idem porro expenditur. Similiter quia cupido lucri ab intellectu regenda (§. 410.), ne ad avaritiam nos ſollicitet (§. 409.), intellectus autem eandem regit, ſi lucri cauſa nil committatur, quod legi naturæ quomodocunque adverſatur (§. 187. *part. 2. Eth.*), & noluntas bona eſt, quæ ad actiones lege naturæ prohibitas non committendas generaliter determinata eſt (§. 127. *part. 2. Eth.*): *qui habet noluntatem bonam & ſcit avaritiam lege naturali prohibitam eſſe* (§. 399. *part. 4. Jur. nat.*), *is avaritiam fugiet, ideoque lucri cupido ad avaritiam eum minime ſollicitabit.*

Quæ ad propoſitionem præcedentem annotavimus; de præſente etiam intelliguntur.

§. 413.

De influxu timoris Dei, timoris filialis & obedientiæ in Quoniam voluntas (§. 411.) & noluntas bona requiritur ad regimen cupidinis lucri, ne in avaritiam degeneret (§. 412.), timore autem Dei filiali voluntas & noluntas bona efficitur (§. 141. *part. 2. Eth.*), timor autem Dei ex amore Dei proficiſcitur (§. 318. *part. 3. Eth.*) & hominem ad obedientiam

dientiam Deo debitam impellit, eandemque facilitat (§. 326. part. 3. Eth.); *in regimen cupidinis lucri*, & per consequens *in fugam avaritiæ amor & timor Dei filialis una cum obedientia Deo præstanda influit.*

regimen cupidinis lucri & fugam avaritiæ.

Videmus itaque, quantum intersit Deum amare ac timere ipsique obedire, si avaritiam fugere velimus. Etenim qui Deum diligit, avaritiam odit, quia ipsi displicet, qui eidem obedit, avaritiam fugit, quia eandem prohibet, qui timet eundem maxime sollicitus est, ne dum acquirere studet, quantum in potestate sua est, lucri cupido labe quadam inficiat animum ipsius. Facile hoc perspicit, qui ea didicit, quæ de officiis istis erga Deum demonstravimus in parte tertia Ethicæ.

§. 414.

Qui veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi desunt ad vitæ necessitatem, vel decorem necessaria; avarus fit. Qui enim veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi desunt ad vitæ necessitatem, vel decorem necessaria; is ex iis, quæ acquirit, vel nihil reservare potest in usus futuros, vel ea, quæ reservat, sufficere ipsi non videntur ad periculum evitandum. Quamobrem iis, quæ acquirit, contentus non est, sed plus acquirere cupit, quam in potestate est, si vel maxime ad vitam, etiam commode ac jucunde, aut decore degendam sufficiant, immo etiam in usum futurum, aut casus quosdam extraordinarios, pars quædam partorum conservari possit. Quoniam itaque avarus est, qui plus acquirere cupit, quam in potestate est, si vel maxime ad vitam commode ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*); si quis veretur ne emergant casus funesti, in quibus sibi desunt ad vitæ necessitatem, vel decorem necessaria, avaritia gignitur.

Quomodo metus avaritiam gignat.

Sunt

Sunt quidam homines natura meticulosi, quos malum quodlibet, quod eventu non impossibile sibi imaginantur, terret. Eventu autem possibile sumunt respectu sui, quod aliis contigisse vel observarunt, vel audiunt. Immo comminiscuntur casus futuros, in quibus ad egestatem, vel mendicitatem se redactum iri sibi persuadent, nisi in præsenti futuræ indigentiæ prospiciatur. Casus futuros cum prospicere nequeat homo; nullus eorum cogitationem subire potest, quin metum inopiæ concitet. Quamobrem non contenti sunt iis, quæ acquirere in potestate ipsorum est, & anguntur, quod non plus acquirere valeant. Rationis lumen in ipsis obfuscatur, ideoque nec de probabilitate eventus, nec de æstimatione ejus, quod in futuros casus reservandum, cogitant, immo plerique de his statuere minime valent. Ceterum metus hic plures admittit gradus, ideoque nec omnium animos eadem molestat ægritudo, consequenter nec omnes ad eundem avaritiæ gradum impellit. Effectus quoque avaritiæ eadem de causa non iidem sunt, sed pro diversitate circumstantiarum plurimum variant: ex quibus cum vulgo de avaritia statuatur, contingit avarum non videri, qui est, propterea quod illa in actus externos non procedit, sed in animo latet. De ea igitur judicandum est ex definitione, non vero ex iis saltem, quæ pro datis circumstantiis ex hoc vitio consequuntur. Notandum quoque, nos hic non demonstrare, nisi quæ ex metu inopiæ in se spectato consequuntur, sepositis omnibus aliis, quæ consideratione casuum futurorum in statum animi simul influere possunt, ac obstare, quo minus avaritia gignatur. Casus itaque particulares accurate discutiendi, ne in præjudicium veritatis extendantur. E. gr. fieri potest, ut parens liberos suos impense amans, ast non videns, quomodo fortunæ ipsorum consulere possit, contristetur: tristitia tamen hæc non parit avaritiam, etsi mallet ipsis prospicere, modo plus acquirere in potestate sua esset. Sane si Deo confidit & in providentia ipsius acquiescit, eorum salutem providentiæ divinæ committit, vel, si agnoscit, in pote-

potestate sua non esse, ut plus acquirat, quam sibi datur, ipsis saltem quævis meliora apprecatur. Alia prorsus est conditio avari meticulosi, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis colligitur.

§. 415.

Quoniam avarus fit, qui veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi desunt ad vitæ necessitatem, vel decorem necessaria (§. 412.); *avarus, qui idem meticulosus est, continuo conqueritur de temporum infelicitate, atque de periculis imminentibus, & ob futuram necessitatem angitur.* *De querelis & ægritudine avari meticulosi.*

Malum omnino est in necessitate vivere: quod declinare utique debemus, quantum in potestate est. Pertinet hoc ad vigilantiam, quæ ad curam continentis, hoc est, ejus, qui sorte sua contentus esse vult, requiritur (§. 383.). Ast angere animum ob ea, quæ in potestate nostra non sunt, præsertim si metuuntur casus incerti, illi repugnat. Querelæ avari meticulosi moventur de temporum infelicitate, quod non tantum acquiri possit, ut quædam in usus futuros reserventur, aut patrimonium augeatur, & de periculis imminentibus, quod casus metuendi sint, in quibus inopia premantur. Et hæc querularum objecta ægritudinem animi concitant, quam etiam ipsa vox & verba produnt, ut vultum taceam. Notandum vero querelas hasce non semper effundi, sed subinde alta mente repositas abscondi.

§. 416.

Cum avarus, si avaritiam metus gignit, continuo conqueratur de temporum infelicitate atque de periculis imminentibus, & ob futuram necessitatem angatur (§. 415.), qui vero appetitum & aversationem non moderatur sensu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione *Quod is in providentia divina non acquiescat, nec Deo confidat.*

hujus universi tam positivarum, quam privativarum, in providentia divina non acquiescit (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*), quique meliora sperans se totum resque suas providentiæ divinæ non committit, Deo non confidit (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*); *avarus, qui idem meticulosus, in providentia divina non acquiescit, nec Deo confidit.*

Fieri non potest, ut qui in providentia divina acquiescit Deoque confidit, sit avarus, cum acquiescentia in providentia divina & confidentia in Deo sint optimum continentiæ medium (§. 375.), quæ avaritiam non fert (§. 381.).

§. 417.

Effectus avaritiæ metu futuræ inopiæ concitatæ.

Qui metu casuum futurorum in avaritiam incidit, opes quovis, immo etiam illicito, modo corradere conatur. Qui enim metu casuum futurorum in avaritiam incidit, is inopiam futuram sibi repræsentat tanquam malum venturum, aut saltem eventu possibile. Quamobrem cum metus tendat ad malum venturum, aut quod evenire posse putatur, amoliendum (§. 396. *part. 2. Eth.*), inopia autem avertatur, si opes acquirantur; opes quoque corradere studet. Et quoniam cupiditas acquirendi tendit ad opes acquirendum (§. 388. *part. 2. Eth.*), & hominem impedit, quo minus legis naturæ recordetur (§. 533. *part. 2. Phil. pract. univ.*), attentionem omnem in opes acquirendas trahens (§. 530. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ideo contingit, ut non vereatur modo lege naturæ prohibito, consequenter illicito (§. 170. *part. 2. Phil. pract. univ.*), opes corradere.

Si avarus, qui metu casuum futurorum in avaritiam incidit, non videt, quomodo pecuniam acquirere possit, quam futuræ necessitati reservet; in querelis subsistit & ægritudine animi. Enimvero ubi occasionem acquirendi sibi offerri videt,

det, eam ambabus manibus amplectitur, ideoque non modo contingit, ut nimio labori vacet lege naturali prohibito (§. 519. *part. 1. Jur. nat.*), verum etiam fraudi faciat locum, quem vitare debebat (§. 148. *part. 5. Jur. nat.*), nec ab injustitia animum alienum habeat, quamvis justitiam lex naturæ præcipiat (§. 927. *part. 1. Jur. nat.*). Exempla obvia sunt.

§. 418.

Effectus avaritiæ in genere.

Immo omnis avarus opes corradere conatur, quantum ipsi datur, nec sibi religioni ducit, quamvis id fiat illicito modo. Avaritia enim est cupiditas plus habendi, quam acquirere in potestate nostra est, si vel maxime ad vitam commode ac decore transigendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum cupiditas tendat ad id, quod cupimus, acquirendum (§. 388. *part. 2. Eth.*); avarus nullam prætermittit occasionem acquirendi, sed eam tenet. Cum igitur attentionem trahat in lucrum, cujus obtinendi occasio offertur (§. 530. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & legis naturæ, quamvis cognitæ, recordationem impediat (§. 533. *part. 2. Phil. pract. univ.*); facillime contingit, ut modo quoque illicito opes suas auget (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet itaque, quod avarus omnis opes corradere studeat, quantum ipsi datur, nec sibi religioni ducat, quamvis id fiat illicito modo.

Dantur equidem rationes complures, cur ab illicitis acquirendi modis avarus retrahatur; eæ tamen in præsenti non attenduntur, manetque cupido lucri injusti, quamvis aliis causis refrænetur, ut ab eo sese abstineat. Quodsi ergo animum spectes, eadem labe is inficitur, qua animus alterius, cujus avaritia ad actus externos procedit. Qui avarus non est;

 sed

sed continens, omnem illicitum acquirendi modum odit. Eum suadere nequit nisi illicita habendi cupido, quæ utplurimum avaritia est, si excipias homines, qui otio delectantur, laborem fugiunt, aut quorum mos gentilitius est vivere rapto.

§. 419.

De remedio adversus avaritiam metu inopiæ futuræ concitatam.

Si avaritiæ, quam metus inopiæ futuræ gignit, medela afferenda; perpendendum est, quod ob casus incertos inanibus curis vexare & frustra inquietare animum absurdum sit: inprimis autem opera danda, ut providentia divina intimius perspiciatur. Quodsi enim perpendas, casus, qui metum incutiunt, esse incertos, & parum aut nihil probabilitatis habere eorum existentiam; nullam adhuc rationem esse apparet, cur metu concutiatur animus. Quamobrem si hinc porro agnoscas inanes esse curas, quas de acquirendis opibus ad tollendam incertam inopiam agitas; nullam porro rationem adesse constat, cur iis molestare velis animum. Quodsi denique consideres, te ea, quæ in potestate tua non sunt, eidem subjicere haud quaquam posse, ut nimirum acquiras, quantum tibi sufficere videtur, ne ulla unquam metuenda sit inopia, aut ut avertas casus funestos, quibus bonis acquisitis privari potes, si vel maxime tam ampla possideres, quanta tibi sufficere videntur; nullam quoque rationem esse agnosces, quod animum inquietare velis, quia tantum acquirere non vales, quantum ad præcavendam inopiam incertam tibi sufficere videtur. Quamobrem cum absurdum sit, absque ulla ratione metu concutere animum, curis inanibus eam molestare, & frustra inquietare animum, nemo autem sanus absurda velle possit, modo absurda esse agnoscat; si avaritiæ, quam metus inopiæ futuræ gignit, medela afferenda, perpen-

dendum

dendum est, quod ob casus incertos inanibus curis vexare animum & frustra inquietare absurdum sit. *Quod erat unum.*

Quodsi jam porro operam des, ut providentiam divinam perspicias intimius, cum providentiæ divinæ consideratione concitetur fiducia in Deo (§. 404. *part. 3. Eth.*) & acquiescentia in providentia ipsius (§. 433. *part. 3. Eth.*), Deo confides & in providentia ipsius acquiesces. Enimvero qui Deo confidit certus est, quomodocunque in posterum casuræ sint res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius (§. 411. *part. 3. Eth.*), nec ejus animum dubius rerum eventus angit, neque periculum, quod imminere videtur, perturbat (§. 422. *part. 3. Eth.*) & qui in providentia divina acquiescit, eventus omnes, qui a potestate sua minime pendent, approbat (§. 437. *part. 3. Eth.*) sorteque sua contentus est (§. 438. *part. 3. Eth.*). Quamobrem nec metuit inopiam futuram incertam, nec propterea angitur, quod non plus acquirere valeat, quo futuræ necessitati prospicere possit, consequenter metu inopiæ futuræ incertæ in avaritiam non incidit (§. 414.). Quodsi ergo avaritiæ, quam metus inopiæ futuræ gignit, præsentissima medela afferenda; opera danda est, ut providentia divina intimius perspiciatur. *Quod erat alterum.*

Ostendimus jam superius, si quis propterea angitur, quod acquirere nequeat, quæ in casus futuros servare poterat, eum non modo perpendere debere, quod absurdum sit propterea angi, quod acquirere nequeat in casus futuros servanda (§. 399.). Poteramus igitur hinc per modum corollarii inferre, quod eadem perpendenda sint avaro, qui metu inopiæ futuræ in avaritiam incidit. Monuimus vero jam alias, in Moralibus conducere, ut, quæ in genere demonstrata

ſunt, in ſpecie quoque demonſtrentur, cum in applicatione demonſtrationum ad ſpecialia occurrant determinationes ſpeciales, quæ pondus aliquod afferunt ad convincendum & vim in appetitum acuunt. Sane in præſenti caſu ægritudo avari pendet non modo a ſtatus futuri, verum etiam præſentis conſideratione, quoniam avarus quoque angitur, quod non plus acquirere poteſt, nec media plus acquirendi reperire, vel etiam quod incaſſum cadant, quæ reperiſſe ſibi viſus eſt. Immo in caſibus ſingularibus circumſtantiæ occurrunt, quæ ad evincendam curarum inutilitatem & ægritudinis abſurditatem plurimum faciunt. Dantur vero etiam melancholici, quorum metus avaritiam gignit, ut, licet divitiis abundent, de paupertate tamen continuo conquerantur. Pertinet huc exemplum apud *Foreſtum* de mercatore, qui optime ratiocinabatur, niſi quod ad extremam inopiam ſe redactum eſſe conquereretur (*not.* §. 574. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Cum melancholici abſurda opinione ut veriſſima pertinaciſſime hæreant; nullis rationibus contrarium ipſis perſuaſeris. Eorum igitur curatio non philoſophi eſt, ſed Medici. Ceterum avari, qui pecuniam coacervatam in arca condunt, nec eadem aliter utuntur, quam ut conſpectu ejus delectentur, non melioris ſunt conditionis, quam muliercula melancholica apud *Donatum* de Hiſt. med. mirab. lib. 2. c. 1. quæ, cum ſibi perſuaderet, ſe Regi deſponſatam eſſe, vitrorum fragmenta & alia lucida corpuſcula colligebat, quas gemmas a Rege conjuge ſibi transmiſſas dicebat, eaque tanquam rem ſibi cariſſimam in arca, quam totam fere oppleverat, aſſervabat. Quodſi enim avarus teſtarum fragmenta aut lapillos colligeret & arcam ſuam oppleret, ſomnians ſe pecunias tantas poſſidere; nihil prorſus in conditione vitæ ipſius mutaretur. Sane ſi ponamus melancholicum talia ſibi perſuadentem, quod non impoſſibile eſſe exemplum mulierculæ modo commemoratum abunde probat, & avarum ſummum bonum in nuda poſſeſſione divitiarum conſiſtere opinantem; eadem erit utriusque felicitas. Immo melancholicus in eo foret fe-

licior

licior avaro pecuniam propter se appetente, quia cupiditatem habendi facilius satiare potest, quam avarus, ideoque caret anxia illa cura acquirendi, quæ plerumque avarum molestat. Obiter hoc observamus, cum attentionem excitare possit etiam in aliis. Hoc unum addo, in avaritiam sive falsa de summo bono persuasione, sive metu inopiæ futuræ concitatam subinde tacite influere melancholiam, atque tum remediis moralibus nihil effeceris, quæ si vel maxime in præsenti proficere videntur, morbus tamen animi redibit, quamdiu morbus corporis non fuerit sanatus, cujus curatio num semper sit possibilis, in præsenti non disquirimus. Notandum vero etiam hoc est, quod in hoc casu haud raro malum augeant remedia moralia, cum, quæ ad evincendam absurditatem persuasionis in medium afferuntur, argumenta contra veritatem opinione melancholicorum manifestam pugnare videantur. Nemo hoc ignorat, qui cum melancholicis rem habuit. Neque aliter fieri potest, quoniam melancholici sibi conscii sunt, se in aliis recte ratiocinari, ideoque sibi persuadent, se non minus recte sentire, dum in absurda opinione, quam melancholia suadet, pertinacissime hærent. Quoniam melancholici non eandem fovent opinionem absurdam; dari utique debet ratio differentiæ, unde intelligitur, cur hanc potius, quam aliam opinionem sibi persuaserint, quæ si pateret, forsan non prorsus impossibile foret ad saniorem mentem reducere melancholicum. Ast hæc disquisitio ulterioris indaginis est, quam ut in præsenti eandem suscipere possimus. Maxime consultum est, ut a prima ætate notiones genuinæ menti ingignantur, ex quibus istiusmodi opiniones nasci nequeunt: id quod in omni praxi morali maximum habet momentum.

§. 420.

Ambitio homines avaros reddit, quando vident eos maximi fieri, qui opibus abundant, contemni e contrario, aut parvi fieri, qui ne *De ambitione avaritiæ iisdem causa.*

iisdem carent. Ambitiosus enim cupiditate honoris insatiabili flagrat (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque cum nemo alterum honorare possit, nisi qui verum de perfectione alterius judicium ferre valet (§. 540. *part. 1. Jur. nat.*), non vero honore contentus est, si vel maxime eum non spernit, sed eum quoque affectat, immo haud raro hunc solum, qui opinione turbæ nititur. Quamobrem quando videt, eos maximi fieri, qui opibus abundant, contemni e contrario aut parvi fieri, qui iisdem carent; cum ab omnibus magni fieri cupiat, divitias propter se appetit, nec veretur illicitis quoque modis pecuniam corradere eademque opes suas augere. Cupido nimirum honoris accendit & inflammat cupidinem habendi, sicque ambitio avaritiam gignit (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*).

Avaritia eruditorum, qui famam nominis affectant, ex hoc fonte profluere solet. Nescio, quam gloriam sibi imaginentur, si divites moriantur, & post mortem narretur, quod magnam opum vim acquisiverint. De modo, quo acquisiverunt, parum solliciti sunt, non perpendentes, divitias per se laudem nullam parere, sed si qua laus inde petenda, eam unice ex modo acquirendi derivandam esse. Ast de his plura dicenda in capite sequente.

§. 421.

Avaritiæ ex ambitione profluentis effectus.

Si ambitio homines avaros reddit, de divitiis suis gloriantur & alios, præsertim eos, qui idem vitæ genus sequuntur, vel etiam dignitate præstant, pares autem opes non possident, contemnunt. Si quem enim ambitio avarum reddit, is divitias ideo appetit, quod eos magni fieri videt, qui opibus abundant, contemni autem e contrario, aut parvi fieri, qui iisdem carent (§. 420.). Quoniam itaque nominis famam ex divitiis affectat, & pro-

& propterea alios se antecellere putat, qui dignitate pares vel etiam superiores sunt, de divitiis suis gloriatur & alios, præsertim eos, qui idem vitæ genus sequuntur, vel etiam dignitate præstant, pares vero opes non possident, contemnit.

Gloriatio sui propter divitias conjuncta cum contemtu aliorum pares opes non possidentium prodit avaritiæ originem, quæ aliunde per se nota est: neque enim illa avaritiæ, sed ambitionis signum est. Ambitiosus cupidine honoris insatiabili flagrat (§. 570. *part 1. Jur. nat.*). Quando igitur avaritiam accendit atque inflammat, cupido quoque habendi insatiabilis efficitur, quippe quæ mensuram suam accipit ex cupidine gloriæ. Quamobrem non est, quod mireris, si videas homines istiusmodi infamibus artificiis & parum honestis pecunias corradere, ut non solum sordidum quodvis lucrum inhient, sed & dulce sit quodlibet lucellum, licet inter justitiæ sacerdotes supremum affectent locum. Non modo usuraria pravitate locupletiores fieri amant hujusmodi avari, verum etiam opificibus non solvunt mercedem debitam, tandemque post longam moram solutionem obtendunt, vel sub vario prætextu eandem pro lubitu imminuunt. Splendor enim gloriæ, quam ex divitiis sperant, confundit oculos, ne videant infamiam facti, & magnitudo gloriæ affectatæ parit contemtum vulgi de turpibus factis sese locupletandi rumores. Similiter auri sacra fames, quam si non excitavit, saltem comitatur gloriæ sitis, Medicos, qui laude merita contenti esse poterant, impellit, ut medicamenta sub splendido arcanorum titulo, quæ circumforaneorum more sparsis in vulgus schedis mirifice prædicant & in dissitis locis vendenda aliis committunt, caro pretio vendant, quæ vili comparari poterant, nec verentur ridicule sane persuadere aliis, quod amor generis humani eos impellat ad succurrendum miseris. Quantum vero deinceps glorientur, quod *Galenus* ipsis dederit opes, quas denegavit aliis artem salutarem exer-

centibus, pluribus referre tædet. Absonum omnino est, quod aliis persuadere velint, se amorem proximi colligere debere ex occultatione arcanorum, si quæ sunt, quæstus causa facta, cum fideli remediorum expositione saluti ægrotantium rectius consuleretur. Neque etiam desunt inter Theologos exempla, quamvis hi hypocritarum more beneficium divinum extollant, dum obtentu gloriæ divinæ ad propriam gloriam contendunt, ut pietate excellere Deoque præ aliis chari videantur.

§. 422.

Remedium avaritiæ ex ambitione natæ.

Si ambitio homines avaros reddit, ambitio eradicanda. Etenim cum omnino verum sit, vulgus magni facere eos qui sunt divites, ast pauperes contemni; avaritia in præsenti casu non nititur falsa opinione, etsi in se absurda. Quoniam itaque concedendum est divitias parere existimationem; non aliud restat, quam ut ostendatur, verum honorem non a divitiis esse expectandum, consequenter ut avaritiæ medela afferatur, ambitio eradicanda (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*).

Quænam sint remedia adversus ambitionem, in sequentibus suo loco ostendetur.

§. 423.

Quando prodigalitas & luxus avaritiam gignit.

Prodigalitas & luxus avaritiam gignunt, si quis tantum pecuniæ acquirere nequit, quanta sufficit, ut profusis sumtibus vivat. Etenim prodigus plures & maiores facit pro facultate patrimonii sui expensas, quam officium aliquod erga se ipsum, vel erga alios exigit (§. 385. *part. 2. Jur. nat.*), & qui luxu delectatur pecuniam solius ostentationis causa profundit (§. 387. *part. 4 Jur. nat.*). Quamobrem tam prodigus, quam in luxum effusus sumtibus profusis vivere amat. Quodsi ergo tantum pecuniæ acquirere nequeunt, quanta suffi-

sufficit, ut profusis sumtibus vivant, plus habere cupiunt, quam acquirere in potestate sua est, si vel maxime ad vitam commode ac decore vivendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur. Quamobrem cum cupiditas plus habendi, quam acquirere in potestate nostra est, si vel maxime quæ acquiruntur sufficiant ad vitam commode ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis expensis extraordinariis prospiciendum, avaritia sit (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*); prodigalitas & luxus avaritiam gignunt, si quis tantum pecuniæ acquirere nequit, quantum sufficit ut profusis sumtibus vivat.

Nullus dubito fore plurimos, quibus nimis paradoxum videbitur, prodigum & in luxum effusum esse avarum. Ast hi erunt, qui avaritiam cum tenacitate confundunt, aut saltem ab hac illam non dividunt, quasi necessario tenax sit qui avarus est & avarus qui tenax. Præjudicium hoc commune occupavit mentem plerorumque, quod distinctis notionibus a se invicem non separent quæ diversa sunt, nec in unum compingenda. Avaritia spectatur in pecunia acquirenda, tenacitas in eroganda. Illa in excessu consistit & cupiditati habendi fræna laxat: hæc consistit in defectu & fugæ limites nimis laxos aperit. Demonstratio nostra procedit ex notionibus distinctis atque determinatis, & per eam satis manifestum est prodigalitatem & luxum gignere posse avaritiam. Quod vero non semper gignant, causæ quædam particulares impediunt. Hic vero saltem consideramus, quæ ex prodigalitate ac luxu in hypothesi sumta sequuntur. Ponamus e. gr. cum prodigalitate conjungi incuriam, quæ omnem in acquirendo & partis conservandis curam arcet (§. 403. *part. 4. Jur. nat.*); incuria obstabit, quo minus prodigus sit avarus. Vivit is in diem, expensas cum iis, quæ acquirit, minime conferens, donec tandem se videt ad egestatem redactum, consumtis opibus, quæ fortuna ipsi tribuerat. Notandum vero etiam hic

est, vitium spectari in appetitu & facultate aversandi, cui inhæret, quamvis ab actibus externis abstinere cogatur labe ejus infectus. Solent autem plerumque homines de vitiis tantummodo statuere ex actibus externis, quibus deficientibus vitium abesse putant, neque attendunt animum ad mutuam vitiorum a se invicem dependentiam. Puto vero attentionem ipsorum excitatum iri, si demonstrationes nostras morales sibi familiares reddiderint.

§. 424.

Remedium contra avaritiam prodigi & in luxuriam effusi.

Quoniam prodigalitas & luxus avaritiam gignit, si quis tantum acquirere nequit, ut profusis sumtibus vivat (§. 423.); *si profusis sumtibus vivere volens tantum acquirere nequit, quantum sufficit, ne prodigalitas vel luxus ad avaritiam eum sollicitet, ab hisce vitiis animum purgare tenetur.*

Prodigus, itidemque in luxum effusus vult profusis sumtibus vivere. Qui prodigalitati & luxui renunciat, voluntatem profusis sumtibus vivendi mutat. Quamvis itaque avaritia a voluntate profusis sumtibus vivendi pendeat; non alia tamen re opus est ad fugandam avaritiam, quam ut prodigalitas & luxus tollatur. Quomodo vero hæc vitia debellanda sint; mox inquiremus.

§. 425.

Signum avaritiæ prodigi & in luxum effusi.

Similiter quia prodigalitas & luxus avaritiam gignit, si quis tantum acquirere nequit, ut profusis sumtibus vivat (§. 423.); *qui propterea angitur, vel conqueritur, quod non tantum acquirere possit, ut profusis sumtibus vivat, cum avaritia minimum intus latentem prodigalitatem vel amorem luxus prodit, si vero manifesto fuerit prodigus, vel in luxum effusus, avaritiam inde pendentem.*

Ægritudinem animi unusquisque in se sentit, querelæ autem eam produnt aliis. Hæ illam supponunt, non tamen sem-

ſemper comitantur: neque enim omnes aditum ad penetralia mentis aperiunt. Dantur autem ægritudinis gradus, cum non omnis moleſtia in affectus degeneret. Quamobrem nec querelis ſemper inſunt, quæ affectus prodere ſolent (§. 754. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Affectus quoque moleſti non ſemper iidem ſunt, nec iidem ejusdem ſunt gradus, quemadmodum ex geneſi affectuum in Pſychologia empirica explicata & in parte ſecunda Ethicæ, quando de modo concitandi affectus agitur, ulterius expenſa patet. Hi cum influant in querelas, easdem varie modificant. Varii autem ſunt propoſitionis præſentis caſus, quos diſtingvi neceſſe eſt. Primo nimirum prodigalitas a luxu diſcernenda eſt, neque enim omnis prodigus in luxum effuſus eſt, licet in eo conveniant, ut uterque profuſis ſumtibus vivere amet. Amor prodigalitatis & luxus tendit ad vivendum ſumtibus profuſis. Quodſi vero deſit ad ita vivendum pecunia neceſſaria, invitus aliter vivere cogitur, animus tamen ejus ab animo prodigi & in luxum effuſi minime differt, conſequenter alterutrum vitium, vel utrumque in utriusque animo hæret. Qui aliter vivere cogitur, quam profuſis ſumtibus, aut parta tueri vult, aut non habet, niſi quod in præſenti acquirit. Hoc autem vel non ſufficit ad vivendum profuſis ſumtibus, vel ſufficeret quidem, niſi quoque in futuros caſus quædam reſervari conſultum videretur. Ad diverſitatem horum caſuum attendendus eſt animus, ne in uſu ſigni præſentis ceſpites. Neque exiſtimandum eſt hisce, quæ modo diximus, omnem caſuum varietatem comprehendi. Poſſunt enim in appetitum influere alia adhuc vitia, quædam ſubinde etiam virtutes, nec exigua vis eſt circumſtantiarum particularium, quæ hinc inde occurrunt. Quodſi vero quis omnium virtutum ac vitiorum theoriam animo comprehenſam tenet & intellectu recte uti didicit; facile ſibi cavebit, ne qua ex parte deficiat circumſpectio. Infiniti enim foret laboris caſuum omnium complicatorum reſolutio.

§. 426.

Quando voluptuosus in avaritiam incidat.

Voluptuosus in avaritiam incidit, si tantum acquirere non valet, quantum ad restingvendum sitim voluptatum corporis sufficit. Cum enim voluptuosi voluntas determinabilis sit per delectationes sensuales (§. 166. *part. 2. Eth.*); voluptuosus seposito intellectus usu ea appetit, quæ sensus hilarant (§. 552. *Psych. empir.* & §. 163. *part. 2. Eth.*), consequenter voluptatibus corporis appetitum satiare cupit. Quoniam vero hisce ut fruatur pecunia opus habet; si tantum acquirere nequit, quantum ad restingvendum sitim voluptatum corporis sufficit, plus habere cupit, quam acquirere in potestate sua est, si vel maxime ad vitam commode ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur. Quoniam itaque avarus est, qui plus habere cupit, quam acquirere in potestate sua est, si vel maxime ad vitam commode ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*); voluptuosus in avaritiam incidit, si tantum acquirere non valet, quantum ad restingvendum sitim voluptatum corporis sufficit.

Equidem homini jus est fruendi delectationibus sensualibus, si fuerint innocuæ (§. 410. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque in se illicitæ non sunt (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); attamen ubi seposito intellectus usu sibi persuadet se esse felicem, quando voluptatibus corporis indulgere datur, quasi summum hominis bonum in iis consistat, cupido fruendi voluptatibus corporis insatiabilis nascitur. Quodsi ergo deficiant opes, ut voluptatum instrumenta sibi comparare possit; sitis voluptatum excitat sitim opum, quae mensuram suam ex illa accipit, sicque cupido voluptatum corporis avaritiam gignit. Hinc videas homines voluptuosos inhiare divitias, beneficio

neficio fortunæ obtinendas, quarum ubi facti ſunt participes, totos voluptatibus ſe dedunt & nullo labore parta conſumunt. Quando vero fortuna divitias ipſis negat, ut labore ſuo partis vivere teneantur, quæ ſumtibus voluptatum corporis cauſa faciendis non ſufficiunt; fieri omnino nequit, quin cupido plus habendi inceſſat animum ipſorum, ut ſorte ſua contenti eſſe nequeant, præſertim ſi videant alios voluptatibus ſeſe ingurgitantes, ad quorum ſimilitudinem vivere mallent. Quodſi hæc perpendamus, abſonum minime videbitur, voluptatem eſſe avaritiæ matrem. Ea non repetimus, quæ de prodigalitate & luxu avaritiæ cauſa in anterioribus annotavimus (*not.* §. 423. 425.), huc quoque non inutiliter mutatis mutandis trahenda.

§. 427.

Signum avaritiæ, quam voluptas gignit.

Quoniam voluptuoſus in avaritiam incidit, ſi tantum acquirere non valet, quantum ad reſtingvendum ſitim voluptatum corporis ſufficit (§. 426.); *ſi quis propterea angitur, vel conqueritur, quod tantum lucrari non poſſit, quantum ſufficit ut more aliorum ſumtus voluptatum corporis cauſa faciat, is avaritiam una cum matre ejus prodit.*

Quæ in caſu ſimili de ægritudine animi & querelis avaritiæ cum matre ſua ſignis annotavimus (*not.* §. 425.), ea in præſenti quoque notanda, quantum permittit caſuum differentia. Omnis avarus cupidine habendi inſatiabili laborat, ſed non omnis plus habere cupit, quam acquirere valet, propter eundem finem. Voluptuoſus tanquam finem intendit voluptates corporis, ambitioſus honorem nominisque famam, prodigus profuſiones ſumtuum, in luxum effuſus oſtentationem, meticuloſus averſionem inopiæ futuræ, qui ſummum hominis bonum in divitiis conſiſtere opinantur, ſeu pecuniam propter ſe appetunt, ſummi boni poſſeſſionem: omnes autem pecuniam conſiderant tanquam medium, quo finem a

ſe

se intentum consequi possunt. Quoniam igitur quilibet pecunia utitur ad consequendum eum finem, quem intendit; non est quod miremur, avaros omnes pecuniæ acquisitæ non eundem facere usum. Equidem vulgo dicitur, avarum pecunia non uti, sed coacervatam conservare; hoc tamen omnino verum non est. Asservat avarus pecuniam, si metus inopiæ futuræ, opinio de summo bono in divitiis consistente, & ambitio avaritiam suadet: sed tunc usus ex fine determinatus ut pecunia asservetur exigit, sicuti ex adverso ut erogetur, si prodigalitas, luxus & voluptas avaritiæ causa sunt. Conqueritur avarus omnis, quod non plus habeat, aut acquirere valeat: ast differentia querelarum venit a carentia usus, quem finis intentus exigit. Hæc probe notanda sunt, ne avaritiam arctioribus limitibus coërceamus, quam ultra quos extenditur, nec in ea agnoscenda & dijudicanda hæsitemus.

§. 428.

Remedium adversus avaritiam cupidine voluptatis genitam.

Similiter quia voluptuosus in avaritiam incidit, si tantum acquirere non valet, quantam ad restingvendum sitim voluptatum corporis sufficit (§. 426.); *ne cupido voluptatum corporis nos ad avaritiam sollicet, ea delenda est* (§. 388. *part. 2. Eth.*); *perpendendo nimirum veram felicitatem, quæ ex virtute fluit* (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *& momentaneum durationem voluptatum corporis* (§. 409. *part. 1. Jur. nat*), *& quam restrictus sit harum usus* (§. 410. *part. 1. Jur. nat.*), *& quam cautus ac circumspectus ideo esse debeat*, cumque voluptates corporis longe plurimæ sint, nec quilibet voluptuosus easdem inhiet, *in specie inquirendo, quænam appetat avarus & quam nocuæ sint*, ut scilicet iis abstinere præstet (§. 484. *& seqq. part. 2. Eth.*).

Multa huc spectantia jam supra inculcavimus, cum de voluptate temperantiæ impedimento ageremus (§. 257. 261. 262. 266.), itemque de voluptate venerea castitatis impedimento

mento (§. 321. & *seqq.*). Qui voluptates corporis amant, eas ut plurimum appetunt, quæ intemperantiam & libidinem suadent. Quamobrem ad cupidinem illarum voluptatum reprimendam omnia illa faciunt, quæ supra de temperantia & castitate demonstravimus. Et quamvis detur eorum, quæ sensum hilarant, licitus quidam usus, in eo tamen non acquiescunt, qui illorum cupidine ad avaritiam sollicitantur, sed abusus ipsis arridet. Confundunt statum jucundum cum felicitate, qui tamen ab hac plurimum differt (§. 106. *part. 2. Eth.*). Huc igitur faciunt, quæ contra absurdam opinionem felicitatem ex perceptionibus jucundis, seu iis, quæ sensum hilarant, æstimantium (§. 113. *part. 2. Eth.*) non uno in loco attulimus. Inprimis hic usui sunt, quæ de vera felicitatis æstimatione demonstrata & uberioribus annotationibus declarata sunt (§. 107. & *seqq. part. 2. Eth.*). Plurimum quoque conducit, ut considerentur diversa bona, quæ ex naturali determinatione appetitus derivantur (§. 43. & *seqq. part. 2. Eth.*). Non provoco ad voluptatem, quam homo ex præstatione officiorum erga Deum percipit & qua Deus animum hominis hilarat, in parte tertia Ethicæ passim demonstrata. Qui enim voluptates corporis adeo amant, ut iisdem ad avaritiam alliciantur, eam nondum degustarunt, nec rem sibi ignotam cum notissima comparare valent, ut de prælatione statuatur: qui vero eam degustarunt, voluptates corporis tanti non facient, ut earum cupidine ad avaritiam se incitari patiantur.

§. 429.

De eo, cui suppetunt ad vitæ jucunditatem necessaria.

Quoniam cupido voluptatis delenda est, ne ad avaritiam voluptuosum sollicitet (§. 428.); *si voluptuosus tantum habet, quantum ad vitæ quoque jucunditatem sufficit, ne cupido voluptatum corporis avaritiam gignat, considerare tenetur, quod frui ipsi detur voluptate felicitati amica, ex reliqua autem, cujus gratia ampliores opes desiderat, felicitatis veræ jacturam esse metuendam,*

aut saltem carentiam pro datis circumstantiis præsentia meliorum abunde compensari. Considerandum quoque est, expensis circumstantiis particularibus casus dati, periculum jacturam faciendi bonorum verorum, & per consequens felicitatis veræ humanæ, si sensus magis hilarentur.

Vitæ jucunditatem ex rebus, quarum usus nobis conceditur, æstimantes, eorum nonnisi rationem habemus, quæ sensum hilarant. Delectationes autem sensuales sunt voluptates transitoriæ (§.409. *part. 1. Jur. nat.*), nec licitæ, nisi quatenus fuerint innocuæ (§. 410. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi alicui suppetant, quæ ad vitæ jucunditatem sufficiunt, delectationum quoque sensualium usus licitus in potestate est. Et quoniam ea, quæ sensum hilarant, animum magis afficiunt, quo rarior & moderatior fuerit eorum usus; voluptate hac innocua frui datur, si non desunt ea, quæ ad hunc usum sufficiunt, ut ideo bene nobis consultum sit, quod frequentior usus denegetur. Atque hinc intelligitur, quod statu nostro maxime contenti esse possimus. Ostendimus alias (§. 428. *part. 3. Eth.*), neminem judicare posse, num in alio statu sit felicior futurus, quam in præsenti. Circumstantiæ autem præsentes in casu dato attentione sufficiente utentibus insinuant rationes, quibus facile persuadetur, nos in eo, quem optamus, statu periculum faciendi jacturam bonorum verorum subituros. Quamobrem si quem cupido voluptatum corporis vexat & avaritiam stimulat, ei perpendendum est, quid inde sequeretur, si voti sui compos redderetur, & quid nunc obtineat, dum iis caret, quæ cupit. Exemplum dedimus jam alibi, quod huc maxime spectat (*not.* §.415. *part. 3. Eth.*), & idem satis ostendit, quomodo in casibus aliis sit procedendum.

§. 430.

Medium parsimoniæ. *Qui parsimoniam colere vult, semper memor esse debet, pecuniam non alio fine esse erogandam, quam ut vitam conservemus, eandemque,*

demque, quantum datur, commode, jucunde ac decore transigamus, animamque perficiamus atque aliorum perfectionem, quantum fieri potest, promoveamus, & finibus hisce convenienter moderari expensas suas. Cum enim lex naturæ præcipiat, ut pecuniam non alio fine erogemus, quam ut vitam conservemus eandemque, quantum datur, commode, jucunde ac decore transigamus, animamque perficiamus & aliorum perfectionem, quantum fieri potest, promoveamus (§. 380. *part. 4. Jur. nat.*), nimirum eo semper fine, ut satisfaciamus obligationi cuidam naturali (§. 379. *part. 4. Jur. nat.*); qui hujus finis semper memor est & particularibus sub eo contentis convenienter moderatur expensas suas, eas ita moderatur, ne qua ex parte desit officio alicui vel erga nos ipsos, vel erga alios, pro facultate patrimonii nostri. Quoniam itaque parsimonia virtus est, qua expensas ita moderamur, ne qua ex parte desimus officio alicui vel erga nos ipsos, vel erga alios (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*); qui parsimoniam colere vult, semper memor esse debet, pecuniam non alio fine esse erogandam, quam ut vitam conservemus, eendemque, quantum datur, commode, jucunde ac decore transigamus, animamque perficiamus, & aliorum perfectionem, quantum fieri potest, promoveamus, & finibus hisce convenienter moderari expensas suas.

Lex naturæ regit pecuniæ usum, qui in eo consistit, ut res & operæ, quibus indigemus, ab aliis comparentur (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*): indigentia autem æstimatur ex obligatione naturali, cui satisfaciendum. Naturaliter homini concessus non est nisi usus rerum necessarius (§. 14. *part. 2. Jur. nat.*), qui nempe ad hoc requiritur, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus (§. 12. *part. 2. Jur. nat.*). Neque hoc jus introductione dominiorum immutatum. Quamvis

enim jus, quod natura est omnium hominum commune (§. 24. *part. 1. Jur. nat.*), proprium fuerit factum (§. 166. *part. 2. Jur. nat.*), dominus tamen re sua aliter uti non debet, quam ut satisfaciat obligationi cuidam naturali (§. 167. *part. 2. Jur. nat.*); ideoque re sua abutatur, si aliter utitur, hoc est, ea usurus quicquam facit, quod obligationi cuidam naturali repugnat (§. 168. *part. 2. Jur. nat.*); usus hic parsimoniæ objectum est (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam vero opera humana, postquam dominia introducta fuerunt, æquiparatur rebus, quæ sunt in dominio præstantis (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*); quæ de usu rerum dicta sunt, de usu quoque operarum alienarum eadem tenenda sunt. Datur pecunia pro rebus, ac operis ab aliis nobis comparandis (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum usus causa res ac operæ ab aliis comparandæ sint; expensæ quoque ex usu rerum & operarum lege naturali concesso metiendæ. Hæc qui observat, facile judicabit, quænam sint parsimoniæ partes, ne vel ipse quicquam committat, quod eum a tramite virtutis abducat, vel in aliis reprehendat, quod laudari debebat, quemadmodum sæpissime contingit. Ceterum cum in propositione præsenti supponamus, nos velle parsimoniam colere; voluntatem bonam adesse supponimus, utpote quæ generaliter determinata est ad faciendum, quod legi naturæ convenit (§. 121. *part. 2. Eth.*). Quamobrem opus est ut ea consideremus, quæ lex naturæ de eroganda pecunia, seu expensis urget. Ne vero in hisce cespitemus, consultum omnino est, ut rectus pecuniæ usus ex primo fonte deducatur, ad quem ducunt quæ modo dicta sunt.

§. 431.

Quamnam circumspectionem urgeat parsimonia.

Si pecunia, quam habemus, vel acquirere valemus, non sufficit, ut vitam quoque commode vel jucunde agamus; parsimonia exigit, ut res utiles voluptuariis, necessarias autem utrisque præferamus, immo cum utilitas quoque omnium non eadem sit, futuræ necessi-

necessitati reservetur, quod in res voluptuarias & minus necessarias impendi poterat. Idem valet de sumtibus in operas aliorum faciendis. Etenim parsimonia expensas ita moderatur, ne qua ex parte desimus officio alicui vel erga nos ipsos, vel erga alios pro ratione patrimonii nostri (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter eas moderatur legi naturæ convenienter (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum expensæ necessariæ sint omnibus præferendæ (§. 378. *part. 4. Jur. nat.*), utiles & non inutiles voluptuariis (§. 376. 377. *part. 4. Jur. nat.*), ab inutilibus vero prorsus abstinendum (§. 373. *part. 4. Jur. nat.*), nisi quis pro facultate patrimonii sui in gratiam eorum, qui pecunia maxime indigent, res sibi inutiles & minus necessarias comparet (§. 325. *part. 4. Jur. nat.*), futuræ quoque vitæ necessitati prospiciendum, quantum datur (§. 369. *part. 4. Jur. nat.*), detrahendo expensis voluptuariis, immo etiam utilibus, quantum in futuros usos servandum, si reditus ad omnimodam vitæ commoditatem & jucunditatem non sufficiunt (§. 372. *part. 4. Jur. nat.*); parsimonia exigit, ut expensas utiles & non inutiles voluptuariis, necessarias omnibus præferamus, ab inutilibus vero prorsus abstineamus, nisi quatenus pro facultate patrimonii nostri eas comparando aliorum indigentiæ prospicimus, & expensis voluptuariis, immo etiam utilibus, nisi ad omnimodam vitæ commoditatem & jucunditatem reditus sufficiant, tantum detrahamus, quantum in futuros usus servandum. Quoniam itaque expensæ necessariæ rerum necessariarum, voluptuariæ rerum voluptuariarum, non inutilium rerum utilium comparandarum causa fiunt, & utiles in impensis utilibus consistunt, inutiles autem rebus comparandis impenduntur, quæ tibi nulli usui sunt (§. 365. *part. 4. Jur. nat.*); si pecunia, quam habemus, vel acquirere valemus, non suf-

ficit, ut vitam quoque commode ac jucunde agamus, parſimonia exigit, ut res utiles voluptuariis, neceſſarias autem utrisque præferamus, & futuræ neceſſitati reſervetur, quod in res voluptuarias & minus neceſſarias impendi poterat. *Quod erat unum.*

Enimvero cum operæ aliorum nobis utiles æquiparentur rebus, quæ ſunt in dominio ipſorum (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*), & perinde ac res pecunia ab aliis comparentur (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*); quæ de expenſis, quibus res comparantur, demonſtrata ſunt *n. 1.* eadem quoque tenenda de operis aliorum nobis utilibus. *Quod erat alterum.*

Oſtendimus jam ſuperius, qui curam rebus habere vult, eum res neceſſarias, utiles & voluptuarias a ſe invicem diſcernere debere, ſive ſint comparandæ, ſive iisdem ſit utendum (§. 348.). Quamobrem cum parſimonia verſetur circa res comparandas (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*), res vero comparandæ ſint uſus cauſa, quem habent in vita conſervanda & commode, jucunde ac decore tranſigenda, animaque perficienda & perfectione aliorum promovenda (§. 430.); parcus quoque res neceſſarias, utiles & voluptuarias a ſe invicem accurate diſcernere debet: alias nimirum fieri non poteſt, ut expenſas moderetur legi naturæ convenienter. Notandum vero hic inprimis eſt, unam eandemque rem diverſo reſpectu & neceſſariam, & voluptuariam, vel neceſſariam ſimulque utilem, vel utilem & una voluptuariam, vel denique neceſſariam, utilem & voluptuariam ſimul eſſe poſſe (§. 349.). Ne igitur parſimonia aliqua ex parte deficiat, diverſi uſus, quem una eademque res habere poteſt, probe conſiderandi. Exempla, quæ ſupra dedimus (*not. §. cit.*), facile oſtendent, quomodo horum obſervatio conducat ad ſatisfaciendum obligationi de rebus certis aliis præferendis. Rerum comparandarum cauſa expenſæ fiunt (§. 364. *part. 4.*

Jur.

Jur. nat.), ideoque pro harum diverſitate diſtingvantur quoque expenſæ. Cur vero eas non ſaltem diſtingvamus in neceſſarias, utiles & voluptuarias, ſed addamus minus neceſſarias, inutiles & non inutiles, ex definitionibus ſingularum expenſarum patet (§. 365. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quodſi quis ob eandem rationem res quoque minus neceſſarias inutiles & non utiles reſpectu facientis a ceteris diſtingvere velit, per me hoc licet quamvis a nimio diſtinguendi ſtudio, quo carere poſſumus, abhorreamus, ne entia præter neceſſitatem multiplicando vel fruſtra memoriam oneremus, vel praxin ad ambages inutiles deducamus. Omnis enim diſtinctio indiſpenſabilem uſum habere debet vel in theoria ad veritatem perſpiciendum, vel in praxi ad recte agendum. Operæ cum conſiderentur quatenus aliis utiles ſunt, non eſt quod miremur, eas eosdem uſus habere, quos nobis præſtant res, quodque eodem prorſus ſenſu in neceſſarias, utiles & voluptuarias diſtingvantur. Ita operæ neceſſariæ ſunt, quæ collocantur in findendis lignis, vel præparandis cibis; operæ utiles, quas nobis præſtant famuli in veſtibus induendis, vel exuendis; operæ voluptuariæ, quando Muſicus tangendo inſtrumenta ſua hilarat auditum, & ad decorem facit, ſi quis ad tuendam dignitatem, qua ornatur, utitur comitatu famulorum. Ex his exemplis ſatis patet, diſtinctionem rerum in neceſſarias, utiles & voluptuarias recte quoque transferri ad operas, quando in iis comparandis parſimoniæ habenda eſt ratio. Immo haud difficulter quoque oſtendi poſſet, unam quoque eandemque operam ſimul utilem ac voluptuariam eſſe poſſe & ita porro, quemadmodum de rebus oſtendimus (§. 349.). Quod vero in expenſis faciendis attendantur non minus res incorporales, quam corporales, alias jam obſervavimus (*not.* §. 365. *part.* 4. *Jur. nat.*), quamvis ſi quis res incorporales admittere in eundem cenſum noluerit expenſas referre poſſit ad operas, quibus ad eas conſequendas utimur, veluti dum pro inſtitutione ſolvitur didactrum. Quoniam in eroganda pecunia ſemper ſpectandus hic finis eſt, ut ſatisfacias obligationi cuidam naturali (§. 379. *part.* 4. *Jur. nat.*);

nat.); perinde eſt, quomodo id, cujus obtinendi cauſa expenſæ fiunt, tibi repræſentes, modo fines, qui intenduntur, a ſe invicem diſcernas (§. 380. *part.* 4. *Jur. nat.*), ut exinde ſtatuas, quid parſimoniæ conveniat.

§. 432.

De partis conſervandis.

Qui parſimoniam colit, parta conſervare ſtudet. Parcus enim ſi pecunia, quam habet, aut acquirere valet, non ſufficit, ut vitam quoque commode ac jucunde degat, res utiles voluptuariis, neceſſarias utrisque præfert, & futuræ neceſſitati reſervat, quod in res voluptuarias & minus neceſſarias impendi poterat, idemque etiam de operis aliorum ſibi utilibus obſervat (§. 431.). Omni igitur ſollicitudine cavet, ne pecuniam eroget, quæ ſervari poterat, conſequenter parta conſervare ſtudet.

Ut propoſitio præſens recte intelligatur probe notandum eſt, quænam partis arcenſenda ſint. Nimirum ad parta referuntur primo ea, quæ fortuna dedit, aliorum opera acquiſita & conſervata, veluti bona, quæ hæreditate venerunt, vel a conjuge opulenta illata fuerunt. Deinde huc pertinet exceſſus redituum ſupra expenſas. Reditus autem proveniunt vel ex rebus noſtris, vel operis noſtris (§. 363. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quamobrem qui parta conſervare vult, is non modo operam dat, ne patrimonium, quod omnium bonorum univerſitatem complectitur (§. 452. *part.* 2. *Jur. nat.*), ulla ex parte diminuatur, verum etiam ut, quantum in poteſtate ſua eſt, augeatur, Atque in eo ſatisfacit obligationi naturali de patrimonio ſuo conſervando & amplificando, quantum in poteſtate eſt (§. 458. *part.* 2. *Jur. nat.*). Parſimonia itaque in partis conſervandis nihil committit, quod legi naturæ repugnet. Sicuti continentiæ non adverſatur vigilantia, ne occaſionem ad acquirendum licito modo (§. 398.); oblatam omittamus, ſed ut teneamus (§. 383.); ita quoque parſi-

moniæ

moniæ non repugnat, neque reprehendi poteſt, ſi quis patrimonium, quantumcunque fuerit, modo quovis licito amplificet. Qui divitem avarum vocant, propterea quod profuſis ſumtibus non vivit, ſed divitias, quibus abundat, in dies magis magisque auget, quamvis in pecunia acquirenda nil committat, quod continentia non fert, nec in divitiis congerendis, quod non ſuaſerit parſimonia, quid ſit continentia, quid parſimonia ignorant, nec intelligunt, quid lex naturæ de pecunia acquirenda & eroganda præcipiat. Laborandum omnibus, quantumvis amplum habeant patrimonium (§. 457. *part. 2. Jur. nat.*); & labor ſpectandus eſt tanquam officium erga nos & alios, non ſaltem tanquam modus acquirendi (§. 371.). Laborem itaque metiens ex communi utilitate (§. 383.), divitias, quas acquirendo pecuniam ſuperfluam amplificat (§. 240. *part. 4. Jur. nat.*), non propter ſeipſas appetit (§. 413. *part. 4. Jur. nat.*): id quod avari eſt (§. 403.). Quilibet etiam parcus eſſe debet (§. 382. *part. 4. Jur. nat.*). Quamvis itaque dives expenſas inutiles non facit, a quibus omnes abſtinere debent (§. 373. *part. 4. Jur. nat.*), non tamen propterea pauciores & minores pro facultate patrimonii ſui facit, quam officium aliquod erga ſeipſum, vel alios exigit: id quod tenacis eſt (§. 391. *part. 4. Jur. nat.*). Nimis frequenter homines judicia de avaritia & tenacitate aliorum deproperant, defectu notionum diſtinctarum nunc avaritiam cum tenacitate, nunc utramque cum parſimonia, nunc curam acquirendi continentiæ convenientem (§. 383.) cum avaritia confundentes. Hosce autem ſcopulos omnes evitabit, qui, quæ in Jure naturæ de labore, de pecunia acquirenda & eroganda demonſtrata ſunt, penitus cognoverit. Ut autem hæc intime perſpiciat, longe plurima ante cognoſcenda ſunt, ad quæ ducit demonſtrationum analyſis. Vitiorum & virtutum quoad hanc materiam adeo arcti ſunt limites, quibus a ſe invicem ſeparantur, ut facillime tranſiliantur, & ex virtute in vitium contingat prolapſus. Atque ideo eadem facilitate contingit, ut quis ſibimetipſi im-

ponat, veluti ut se parsimoniam colere putet, dum tenax est, vel ut arbitretur, se prospicere futuræ necessitati, quemadmodum debet, dum avarus pecunias corradit.

§. 433.

De ære alieno non contrahendo. Quoniam qui parsimoniam colit, parta conservare studet (§. 432.), consequenter omnem dat operam, ne patrimonium suum diminuatur, sed ut potius augeatur (§. 452. *part. 2. Jur. nat.*), ære autem alieno patrimonium diminuatur (§. 449. *part. 2. Jur. nat.*); *qui parsimoniam colit, æs alienum non contrabit, nisi vel in rei fructuosæ emtionem impendatur, vel in negotium quæstuosum, aut præsens quædam necessitas aut utilitas paratam pecuniam urgeat, quæ etsi desit in præsenti, expensis tamen posthac faciendis superabit, ut illo se rursus liberare possit.*

Si fortuna nobis non adeo faveat, ut acquirere valeamus, quantum ad vitam commode quoque ac jucunde degendam, vel ad reservandam quandam pecuniæ partem in casus futuros sufficit; parsimonia hanc curam nobis injungit, ut caveamus, ne simus in ære alieno. Parsimonia enim magnum vectigal dicitur, non solum quatenus facit ad patrimonium amplificandum, verum etiam ad parta tuendum & æs alienum vitandum. Emergere autem possunt casus, in quibus ære alieno indigemus, quod nobis grave non est, aut cujus usu reddimur locupletiores. Et tunc patrimonium non diminuit, aut prorsus ad idem amplificandum conducit, cum sine ejus decremento exire ære alieno possimus. Quodsi vero quis novit, se æs alienum persolvere uon posse, is nec contrahere debet. Etenim si ad paupertatem, vel egestatem fuerit redactus, cum vel ultra res necessarias nihil acquirere valeat, vel ne tantum quidem, quantum ad vitæ necessitatem sufficit (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*), in casu priori parsimonia consulendum paupertati, quantum datur, in posteriori nemo propterea defraudandus, ut consumendo æs alienum egesta-

egestati per temporis aliquod spatium consulas. Præstat omnino esse egenum absque turpi defraudatoris nomine, quam in turpi egestate vitam degere. Defraudatione tantummodo differtur egestas, non vero tollitur, nisi defraudatori liceat esse tam felici, ut ea demum post mortem appareat.

§. 434.

Qui parsimoniam colere vult, reditus cum expensis conferre diligenter debet. Qui enim parsimoniam colit, parta conservare studet (§. 432.), & expensas ita moderatur, ut non modo ab expensis inutilibus prorsus abstineat, verum etiam, si necesse fuerit, expensis tam voluptuariis, quam utilibus detrahat, quod in futuros usus reservandum, idemque de operis ab aliis sibi comparandis observat (§. 431.), & maxime sibi cavet, ne in æs alienum incidat (§. 433.). Quoniam hoc fieri nequit, nisi constet, num expensæ superent reditus, an illæ ab his superentur; qui parsimoniam colere vult, reditus cum expensis conferre diligenter debet.

De reditibus cum expensis conferendis.

Collatio expensarum cum reditibus duplicem habet rationem, nimirum ne minus necessarias faciamus, cum pecunia utilius impendi poterat, & ut certius constet, num quid & quantum reservari in futuros usus queat, ne pecunia præter necessitatem, aut inutiliter consumatur. Parsimonia igitur exigit codicem accepti & expensi, sine quo ut omnes parsimoniæ partes adimpleas, tibique tam a prodigalitate, quam tenacitate atque incuria sufficienter caveas, fieri nequit. Quoniam vero accepta & expensa totius anni tempore non eadem sunt; ideo maxime consultum est, ut reditus cum expensis conferantur in fine anni: excessus enim redituum supra expensas ad parta erit referendus, quæ tueri parsimoniæ est. Quamobrem si initio anni novi in acceptis nondum sit, quod expensis sufficiat, ut defectus ex partis anno superiori sit supplendus, pecunia inde sumta quasi mutuo accepta conside-

randa & quamprimum fieri poteſt reſtituenda. Ita enim demum patebit, quænam hoc anno fuerint parta, nec inutiliter accepta & expenſa hujus anni cum acceptis atque expenſis anni præcedentis conferre poteris, ut expenſarum rationem anno ſequente rectius inire poſſis, prouti vides conditionem tuam factam eſſe vel meliorem, vel deteriorem. Equidem non ignoro, non deeſſe plures, qui exiſtimant, noſtro ſeculo inanem operam in hujusmodi collatione redituum & expenſarum ſumi, quo difficile ſit parta tueri, nedum ut ea quotannis augere velis: attamen nec ignoro, qui ita ſentiunt, eos pro certo habere, quod ad ſimilitudinem aliorum ſit vivendum, ſi vel maxime in æs alienum incidamus, a quo tamen liberi eſſe poteramus, ſi ratione potius & conſilio, quam moribus alienis vivere mallemus. Hi cum nondum habeant animum parſimoniam colendi, cum ipſis quoque in præſenti negotium nullum eſt, qui docemus, quid faciendum ſit iis, qui amore hujus virtutis ducuntur, quæ nunquam ſatis commendari poteſt.

§ 435.

Parſimoniæ motivum.

Parſimonia contra paupertatem & egeſtatem magnum præſidium eſt, & præcavet, ne noſtra culpa in eandem incidamus. Parſimoniæ enim cultor parta conſervare ſtudet (§. 432.), & expenſas ita moderatur, ut minime neceſſarias non faciat, nec faciat ultra quam reditus permittunt, quin potius operam omnem navat, ut futuræ neceſſitati reſervet, quod in res voluptuarias & minus neceſſarias impendi poterat (§. 431.), expenſas cum reditibus diligenter conferens (§. 434.). Nihil igitur eorum prætermittit, quod facere poteſt, ne deficiant, quæ ad vitæ neceſſitatem, utilitatem, jucunditatem atque decorem ſibi neceſſaria ſunt. Quamobrem cum pauper ſit, qui nonniſi res neceſſarias habet, egenus vero, qui rerum quoque neceſſariarum inopia laborat (§. 238. *part. 4.*

Jur.

Jur. nat.); parſimonia contra paupertatem & egeſtatem magnum præſidium eſt. *Quod erat unum.*

Enimvero in noſtra poteſtate non eſt acquirere, quantum volumus, conſequenter tantum, ut vitam ſi non prorſus commode ac jucunde, attamen nec prorſus incommode ac minus decore agere valeamus, & parta quoque tueri non ita pendet a poteſtate noſtra, quin multi contingant caſus funeſti, quibus fortuna adverſa nobis eripiuntur, in quibus tuendis omnem operam collocaveramus. Quamobrem in egeſtatem aut paupertatem incidere poſſumus fortuna adverſa utentes. Quodſi tamen parſimoniam nulla ex parte in nobis deſiderari paſſi fuerimus, ut nulla negligentia nobis imputari poſſit (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*); parſimonia, quamvis paupertatem vel egeſtatem avertere non potuerit, præcavit tamen, ne noſtra culpa in eandem inciderimus. *Quod erat alterum.*

Divitiæ ſi non ſemper in totum, ex parte tamen a fortuna dependent, & perpetuo poteſtati ejus ſubjectæ ſunt. Parſimonia ergo non eſt medium diteſcendi, quamvis fortuna favente ad divitias ſymbolum conferat; ſed medium eſt paupertatem & egeſtatem vel avertendi, vel ſaltem præcavendi, ne in eam culpa noſtra incidamus, prouti nimirum fortuna permiſerit, a cujus poteſtate in hoc pendemus. Paupertas & egeſtas mala ſunt, a quibus nobis cavere debemus, quantum in poteſtate eſt (§. 416. *part. 4. Jur. nat.*). Atque huc redit cura ejus, qui parſimoniam colit. Liberam eſſe a malis iſtis magnum utique bonum eſt, & in ea incidiſſe absque culpa ſua magnum ſolatium, quod malum tolerabilius efficit. Fructus igitur hic, quam ſpondet parſimonia, ejus motivum eſt.

§. 436.

Motivum aliud. Quoniam parſimonia præcavetur, ne quis ſua culpa in paupertatem, aut egeſtatem, vel ipſam mendicitatem incidat (§. 435.); *ſi contingat, ut caſu quodam funeſto, aut fortuna quomodocunque adverſa ad paupertatem, aut egeſtatem, vel ipſam mendicitatem redigatur, qui parſimoniæ fuit deditus*, cum nullius facti ſibi conſcius ſit, cujus ipſum pœniteat (§. 759. *Pſych. empir.*), vel pudeat, *nec pœnitentia, nec pudor animum ejus moleſtat.*

Nemo hominum fata ſua prævidere poteſt, nec votis ſuis ea tollere. Quare nemo quoque certus eſſe poteſt, annon in paupertatem & egeſtatem, vel ipſam mendicitatem incidere poſſit. Quamobrem cum lex naturæ præcipiat, ut nobis caveamus, quantum in poteſtate noſtra eſt, ne in paupertatem vel egeſtatem incidamus, aut ad medicitatem redigamur (§. 416. *part. 4. Jur. nat.*), obſervantiam ſaltem parſimoniæ & eam diligentiam in laborando & vigilantiam, quam continentia ſuadet (§. 383.), urget, ut ſi adverſa nobis obtingant, habeamus animum a ſenſu culpæ vacuum, nec nos privemus felicitate, qua frui poſſumus, ſi vel maxime contingat nos ſine culpa noſtra fieri pauperes, vel prorſus ad mendicitatem redigi (§. 397.). Lex enim naturæ in omnibus conſulit felicitati noſtræ. Natura paucis contenta eſt. Quamobrem parſimonia in egeſtate & ipſa mendicitate locum habet, atque huic virtuti quoque ſtudere debet, qui perſonam egeni, vel mendici impoſitam ſibi recte gerere voluerit, quemadmodum debet (§. 426. *part. 3. Eth.*). Ex adverſo ſi quis parſimoniam in ſe deſiderari paſſus culpa ſua ad paupertatem, egeſtatem vel ipſam mendicitatem redactus eſt; ejus animum pœnitentia torquet, affectus ſane moleſtiſſimus (§. 758. *Pſych. empir.*), qui animum admodum inquietum reddit (§. 762. *Pſych. empir.*), & tanto moleſtior efficitur, quod pudor eidem ſocietur. Notandum quoque eſt,

eſt, quod in caſu priori ad paupertatem, vel egeſtatem, immo mendicitatem redactum conſcientia excuſet (§. 463. *part. 1. Phil. pract. univ.*), in poſteriori accuſet (§. 472. *part. 1. Phil. pract. univ.*). In caſu itaque priori fruitur ea voluptate, qua excuſatio conſcientiæ animam perfundit (§. 468. *part. 1. Phil. pract. univ.*); in poſteriori tædio afficitur, quo accuſatio conſcientiæ eam excruciat (§. 483. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Non eſt quod dubitemus, horum conſideratione nos ad parſimoniam incitari poſſe, tanto quidem facilius, ſi non improbabile videtur, conditionem præſentem in deteriorem mutatum iri, niſi tempeſtive parſimoniæ ſtudeamus. Carentia igitur pœnitentiæ ac pudoris in paupertate & egeſtate haud leve motivum parſimoniæ eſt.

§. 437.

An parſimonia adverſetur fiduciæ in Deo & acquieſcentiæ in providentia ipſius.

Parſimonia fiduciæ in Deo non repugnat, nec obſtat, quo minus in providentia divina acquieſcamus. Qui enim Deo confidit, quamvis ſe totum resque ſuas, providentiæ divinæ committat (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*), non tamen propterea uſum facultatum ſuarum aliorumque mediorum in bonis conſequendis & malis evitandis negligere debet (§. 1194. *part. 1. Jur. nat.*). Qui parſimoniam colit, parta conſervare ſtudet (§. 432.), & expenſas ſuas ita moderatur, ut, quantum in poteſtate ſua eſt, quædam in uſus futuros reſervet, vel patrimonium ſuum amplificaturus, vel ſibi ſaltem proſpecturus, ne in paupertatem, aut egeſtatem ipſamque medicitatem incidat, conſequenter uſum facultatum ſuarum aliaque remedia adhibet ad bona conſequenda, mala vero vitanda, quæ ipſa lex naturæ præſcribit. Patet itaque parſimoniam fiduciæ in Deo minime repugnare. *Quod erat unum.*

Parſi-

Parſimonia exigit, ut expenſas cum reditibus conferamus (§. 431. §. 434.), & his proportionaliter res atque operas aliorum nobis comparemus, & ſi ſtatus rerum noſtrarum ita ferat, futuræ neceſſitati reſervemus, quæ in res voluptuarias & minus neceſſarias impendi poterant (§. 431.). Quamobrem qui eam colit, contentus eſt eo rerum ſuarum ſtatu quem ſortitus eſt, nec ultra quid appetit, quam quod in eodem habere poteſt. Enimvero qui in providentia divina acquieſcit eventus omnes, qui a poteſtate ſua minime dependent, approbat (§. 437. *part. 3. Eth.*) & ſtatu ſuo contentus eſt, nec aliis invidet bona ſua, ſuis vero lætatur, & ſi qua eveniant mala, ea tranquillo fert animo (§. 438. *part. 3. Eth.*). Quamobrem patet, quæ acquieſcentia in providentia divina requirit, ea maxime conſentire cum his, quæ parſimonia urget. Parſimonia itaque non obſtat, quo minus in providentia divina acquieſcamus *Quod erat alterum.*

Sunt admodum multi, qui ſibi perſuadent, hominem diffidere Deo, ſi ea obſervet, quæ ad parſimoniæ culturam requiſivimus, ut propterea codicem accepti & expenſi damnent. Immo opinantur, curam iſtiusmodi circa expenſas, qualem convenire parſimoniæ oſtendimus, arguere nimiam de ſe fiduciam & animum ſibi ipſi providendi, quaſi providentia divina non habeamus opus, vel ea contenti eſſe nolimus. Pervulgata hæc opinio multum nocet atque a parſimoniæ tramite plurimos abducit. Quamobrem neceſſe erat, ut oſtenderemus parſimoniam fiduciæ in Deo minime repugnare, nec obſtare, quo minus in providentia divina acquieſcamus.

§. 438.

Tenacitatis cauſa. *Qui veretur, ne emergant caſus funeſti, in quibus ſibi deſint ad vitæ neceſſitatem, vel decorem neceſſaria, aut ſummum bonum in divitiis*

divitiis consistere putat: *tenax fit*. Qui enim veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi desunt ad vitæ necessitatem, vel decorem necessaria, is pecuniam, quam acquirit, omnem reservare mallet, ipsique molestum accidit eam erogare, consequenter pauciores & minores pro facultatibus suis expensas facit, quam officia erga se vel alios exigunt (§. 364. 365. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam itaque tenax est, qui pauciores & minores pro facultate patrimonii sui facit expensas, quam officia erga se ipsum & erga alios exigunt (§. 391. *part. 4. Jur. nat.*); qui veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi desunt ad vitæ necessitatem, vel decorem necessaria, tenax fit. *Quod erat unum.*

Similiter qui summum bonum in divitiis consistere putat, cum divitiæ æstimentur ex quantitate pecuniæ superfluæ (§. 353. *part. 4. Jur. nat.*), is multum pecuniæ habere cupit & quam acquirit reservare mallet. Patet igitur ut ante, quod tenax fiat. *Quod erat alterum.*

Sunt quidam homines natura meticulosi, atque his tenacitas quasi naturalis est. Nisi necessitas inevitabilis eos adigat ad pecuniam erogandam, eam sollicite servant, nec in hoc casu absque animi molestia eandem erogant. Metus hic cum plures admittat gradus, non omnium animos eadem molestat ægritudo, consequenter nec ad eundem tenacitatis gradum omnes impellit. Et pro diversitate subjectorum aliarumque circumstantiarum variant quoque tenacitatis effectus, cum ut ubivis ita etiam hic attendendæ sint latebræ atque recessus in animis hominum (§. 72. *part. 1. Eth.*), quibus insuper habitis, quæ in Moralibus satis certa sunt in dubitationem adducuntur. Et ea de causa contingit, ut in dijudicandis vitiis earumque causis tantopere hallucinentur plerique. Qui summum bonum in divitiis consistere arbitrantur, eos

eos pecunia per se delectat; ideoque eam amant (§. 654. *Psych. empir.*). Amor vero hic tendit ad pecuniam conservandam & augmentandam (§. 294. *part. 2. Eth.*), consequenter eidem repugnat, ut pecunia erogetur. Gaudet pecunia præsente (§. 616, *Psych. empir.*). Eam igitur si erogare debet, se gaudio, quo fruitur, privare sibi videtur. Nemo facile alteri dat, quod impense amat, nisi urgentes valde adsint rationes, nec dat sine animi molestia, quod retinere mallet, & jacturam ejus, quam evitare non poterat, maxime dolet. Contingit ea de causa, ut aliis debitum non solvat, aut non solvat præcise, moras nectens, quamdiu potest, & debito detrahens, quantum potest.

§. 439.

Quando avaritia cum tenacitate conjungatur. Quoniam metus casuum funestorum & opinio de summo bono in divitiis consistente tenacitatem gignunt (§. 438.), eædem vero causæ etiam avaritiam pariunt (§. 403. 414.). *Qui metu casuum futurorum, aut opinione de summo bono in divitiis consistente in avaritiam incidit, tenax quoque est.*

Solent plerumque homines ex tenacitate colligere avaritiam, & hanc cum illa confundunt, ac ideo paradoxum ipsis videtur, voluptuosum & luxui deditum, immo prodigum esse quoque avarum. Enimvero ex tenacitate non infertur avaritia, nisi quando utrumque vitium eandem habet causam, nimirum vel metum inopiæ futuræ, vel falsam opinionem de summo bono in divitiis consistente.

§. 440.

De eo, qui post mortem multum pecuniæ relinquere studet. *Qui hanc laudem affectat, ut defunctus multum pecuniæ reliquisse dicatur; tenax est.* Etenim qui hanc laudem affectat, ut defunctus multum pecuniæ reliquisse dicatur, is pecuniam, quam acquirit, servare mallet omnem, ideoque eam

non

non erogat, nisi quando expensas evitare nequit. Quamobrem expensas diminuere studet, quantum potest, non considerans, num officium aliquod erga seipsum, vel erga alios eas exigat. Quamobrem cum tenax sit, qui pauciores & minores pro modo facultatum suarum facit expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum vel alios exigit (§. 391. *part. 4. Jur. nat.*); qui hanc laudem affectat, ut defunctus multum pecuniæ reliquisse dicatur, tenax est.

Dari homines istiusmodi, qui nescio quantam laudem, aut quantam nominis famam sibi imaginantur, si magnas opes post mortem reliquerint hæredibus, experientia abunde docet. Quo major itaque fuerit laudis hujus cupido, eo magis fervet in pecunia corradenda studium. Laude ista cum delectentur, eam tanquam finem ultimum intendunt, consequenter omnem curam in eum consequendum convertunt. Delectantur pecunia, quam accipiunt, quatenus eam considerant tanquam medium finem sibi propositum consequendi. Quodsi ergo eam erogare debent, cum omnes expensas tanquam fini suo adversas spectent, fieri haud quaquam aliter potest, quam ut ipsis accidant molestæ. Quod vero maxime aversantur; id evitare student, quantum in potestate est. Tenacitas igitur tanquam medium consequendi finem sese ipsis maxime commendat.

§. 441.

Casus adhuc alius, quo avaritia cum tenacitate copulatur.

Quoniam pecuniarum coacervatio laudem veram per se non parit (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter affectatio laudis, quod multum pecuniæ post mortem reliqueris, ad temerariam ambitionem referenda (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*), ambitio autem hæc avaritiam gignit (§. 420.); *si quis laudem hanc affectat, ut post mortem multum pecuniarum reliquisse dicatur, avaritia cum tenacitate copulatur.*

Mercatores, quorum vitæ genus in eo consistit, ut negotium quæstuosum exerceant, facile sibi persuadent laudem mercatoris in eo consistere, quod pecunias cogant & coacervent. Quamobrem laudis huius cupido eos ad avaritiam atque tenacitatem trahit. Exempla quoque obvia sunt inter prædiorum conductores & inter eruditos, quos vana ambitio vexat (*not.* §. 420.).

§. 442.

De querelis tenacium.

Tenaces conqueruntur de expensarum multitudine & magnitudine, & de difficultate opes acquirendi, vel patrimonium augendi, & quod in eo votis non respondeat eventus anguntur. Etenim qui tenax est, pecunias, quas habet servare, aut cum expensas facere cogitur, saltem minores ac pauciores facere mallet (§. 391. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum eas invitus faciat (§. 581. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec contentus sit, quod vel nihil servare, vel non tantum possit, quantum vellet; si de statu rerum suarum querelas movet, de expensarum multitudine & magnitudine & de difficultate opes acquirendi, vel patrimonium augendi conqueritur. *Quod erat unum.*

Quoniam tenax expensas, quas facere cogitur, non facere & pecunias potius servare mallet, nihil vero aversamur nisi quatenus molestiam nobis creat (§. 156. *part. 2. Eth.*), angimur vero, quando molestia efficitur animus pro gradu molestiæ, qua afficitur; si votis non respondeat eventus, ut minores & pauciores facere possint expensas, quam facere coguntur tenaces, nec patrimonium magis augere, quam in potestate ipsorum est. *Quod erat alterum.*

Quamvis tenaces omnes non conquerantur de expensarum faciendarum multitudine & magnitudine ac de difficultate servan-

ſervandi pecuniam & augendi patrimonium; querelas tamen mente repoſitas tenent, quas, ne effundantur, cauſa quædam reprimit. Cauſa vero iſtiusmodi quando deficit, eas effundere ſolent, atque tenacitatem ſuam produnt. Anguntur vero nunc magis, nunc minus pro diverſitate ſubjectorum aliarumque circumſtantiarum, quæ curas ac ægritudinem vel augent, vel minuunt. Sicuti enim moleſtia ſuos habet gradus, vt ſubinde vix agnoſcatur; ita quoque idem evenit, quando animus angitur.

§. 443.

Remedium adverſus tenacitatem metu inopiæ futuræ aut opinione falſa de ſummo bono genita.

Si metus inopiæ futuræ aut opinio de ſummo bono in divitiis conſiſtente tenacitatem gignit; in caſu priori conſideranda abſurditas vexandi animum inanibus curis ob caſus incertos & fruſtra inquietandi, inprimis autem opera danda, ut providentia divina intimius perſpiciatur, in poſteriori autem eradicanda eſt opinio, quod divitiæ hominem reddant felicem. Etenim ſi avaritiæ, quam metus inopiæ futuræ gignit, medela afferenda, perpendendum eſt, quod ob caſus incertos inanibus curis vexare & fruſtra inquietare animum abſurdum ſit, inprimis autem opera danda, ut providentia divina intimius perſpiciatur (§. 419.). Si vero avarus pecuniam per ſe appetit, ideoque ſe felicem eſſe putat, ſi multum pecuniæ poſſideat, & ſummum hominis bonum in divitiis conſiſtere arbitratur (§. 402.), eradicanda eſt perverſa hæc opinio, ut ab avaritia liberetur (§. 406.). Quodſi ergo metus inopiæ futuræ, aut opinio de ſummo bono in divitiis conſiſtente tenacitatem gignit, cum eandem cum avaritia habeat cauſam, ſublata autem cauſa ubique malo medela afferatur adverſus avaritiam: ideoque in caſu priori conſideranda abſurditas vexandi animum inanibus curis & fruſtra inquietandi, atque

providentia divina intimius perſpicienda, in poſteriori vero eradicanda eſt opinio abſurda, quod ſummum hominis bonum in divitiis conſiſtat (§. 407.)

Quodſi ad animum nobis revocemus, quam difficile ſit in hypotheſi propoſitionis præſentis eradicare avaritiam (*not.* §. 405. 407. 419.), quam difficile quoque ſit tollere tenacitatem conſtabit: utrobique enim eadem eſt difficultas, quia hæc dependet ab applicatione remedii, quod utrobique idem eſt. Una vero eademque opera tollitur & avaritia, & tenacitas, ideo indiſſolubili vinculo inter ſe cohærentes, quia unam eandemque cauſam habent.

§. 444.

De affectatione laudis, quod dives mortuus fuerit.

Si quis tenax affectat laudem, ut poſt mortem multas pecunias relinquat; oſtendendum eſt, in eo nullam laudem conſiſtere & abſurdum eſſe aucupando vanam laudem deeſſe officiis erga ſe & alios, quorum obſervantia veram laudem parit. Etenim ſi quis agnoſcit, in eo laudem nullam conſiſtere, quod poſt mortem pecunias multas relinquat, cum facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta hominem laude dignum probent (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*); nec fieri poterit ut eandem appetat. Quodſi ergo hujus conſequendæ cauſa tenax ſit; abſurditatem agnoſcens a tenacitate ſe liberabit. *Quod erat unum.*

Qui tenax eſt, quia laudem affectat, ut poſt mortem dives moriatur, laudem affectat vanam, cum ea ſtatim oblivioni tradatur, immo ipſi hæredes ejusdem ſtatim obliviſcantur, ſæpiusque nulla laude ornent defunctum, quin potius rideant avaritiam & tenacitatem, qua pecunias coacervavit. Haud raro quoque contingit, ut, ſi ex avaritia & tenacitate majorem de facultatibus defuncti ſpem conceperunt, quam eventus probat, ne quidem contenti ſint hære-

ditate

ditate, & abjecte de eadem sentiant. Cum vero tenax pauciores & minores faciat pro modo facultatum suarum expensas, quam quas officia erga seipsum, vel alios exigunt (§. 391. *part. 4. Jur. nat.*), veram laudem negligit, quam facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta, ideoque officiis conformia (§. 225. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*) pariunt (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque absurdum est, aucupando laudem vanam eamque incertam negligere veram eamque non adeo incertam; si tenax hanc absurditatem agnoscit, ab ea abstinebit. *Quod erat alterum.*

Plura huc spectantia traduntur in capite sequente, ubi de tuenda fama & servanda ex instituto agitur. Ceterum absurditas tenacis in casu præsenti etiam hinc patet, quod utatur mediis inutilibus spretis utilibus.

§. 445.

De sordibus vitandis.

Qui sordes aversari debet, is famam curæ habeat necesse est. Etenim sordidus est, qui in acquirenda & eroganda pecunia nullam habet rationem decori (§. 400. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum avaritia & tenacitas non magis in oculos hominum incurrat, quam si quis in acquirenda & eroganda pecunia nullam rationem decori habet, & omnium maxime neglectus decori reprehendi soleat, fama autem consistat in communi aliorum hominum sermone de habitibus intellectualibus & moralibus alterius, consequenter etiam de vitiis, quibus is laborat (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*); qui sordes aversari debet, is famam curæ habeat necesse est.

Sordidus avaritiæ atque tenacitati nullum statuit modum & dignitatis suæ, qua fulgere debebat, oblitus non considerat,

rat, quid ſe deceat. Quamobrem quodvis lucellum inhiat avide & in minimis parcit ſumtibus, quos pro modo facultatum ſuarum facere poterat & debebat, quaſi ad ſimilitudinem infimæ plebis inopia laborantis vivendum ſibi eſſet. Quantum vero famæ ſuæ noceat hoc hominum genus, nemo eſt, qui neſciat, cum vulgi contemtui pateat, communis omnium fabula. Quodſi ergo famam curæ haberent, animum quoque a ſordibus alienum haberent, nec avaritiæ ac tenacitati fræna laxarent.

§. 446.

Remedium ſordium.

Quoniam famam curæ habere debet, qui ſordes averſari debet (§. 445.); *ſi ſordidum corrigere volueris, neceſſe eſt ut ad famam ſollicite ſervandam eum adducas & quantum noceat famæ ſuæ eundem convincas.*

De ſollicitudine famam ſervandi agemus in capite ſequente, quantam vero ſordidus labem famæ ſuæ adſpergat, exempla omnium optime docent, quæ plus valent quam demonſtrationes, ubi animus ab omni rationis uſu procul remotus. Quamvis vero ſordes videantur ſupremus avaritiæ ac tenacitatis gradus; admittunt tamen etiam ipſi gradus. Neque enim exiſtimandum eſt, fieri poſſe, ut quis ad abſolute ſummum virtutis pariter ac vitii gradum perveniat, ne detur quidam ſuperior, quousque progreſſus fuerit. Non ignota mihi ſunt ſordidorum exempla ad quæ provocare poteram: aſt cum talia ubivis obvia ſint, propriis oculis videre conſultius eſt, quam narrationi alienæ fidem habere, præſertim cum non una ratio ſuadeat, ut parcamus nominibus, quæ ad confirmandam facti veritatem haud exiguum pondus afferrent. Neque eſt quod excipias, dari eruditos ambitioſos, qui famam latam, immo etiam magnam curæ quam maxime habent, parum tamen curant, utrum ſordidi habeantur, nec ne. Ecquis enim eſt qui neſciat, eos famam, quam conſectantur, ad certum eruditionis,

nis, vel scientiæ genus restringere certasque personas, an vero in virtutibus moralibus laudem habeant parum curare, nec sinistris aliorum de avaritia & tenacitate sibi lucrosa judiciis moveri?

§. 447.

In æstimanda avaritia & tenacitate, & per consequens in sordibus quoque æstimandis, maxime habenda est ratio facultatum & status rerum ejus, de quo judicium ferre volueris. Ponamus enim te in æstimanda avaritia & tenacitate nullam rationem habere facultatum ejus, de quo judicium ferendum, nec considerare, quinam sit status rerum suarum. Fieri omnino poterit, ut, quem necessitas pro rerum suarum statu attentum esse jubet ad minima, quorum acquirendorum occasio sese offert, aut quæ ipsi quomodocunque debentur, & expensis etiam minimis parcere quovis possibili modo, eum avarum atque tenacem, immo sordidum pronuncies, cum tamen nihil committat, quod continentiæ ac parsimoniæ pro conditione sua adversetur (§. 391. 396. *part. 4. Jur. nat.*). Ne igitur judicium deproperes & aliorum famæ detrahas (§. 870. *part. 1. Jur. nat.*), quod lege naturali prohibitum (§. 871. *part. 1. Jur. nat.*); in æstimanda avaritia & tenacitate, & per consequens cum avaritia & tenacitas nimia in sordes abeat (§. 400. *part. 4. Jur. nat.*), in æstimandis sordibus maxime habenda est ratio facultatum & status rerum ejus, de quo judicium ferre volueris.

Cautio adhibenda in æstimanda avaritia & tenacitate.

Admodum circumspecti esse debemus, ne avaritiæ ac tenacitati imputemus, quod necessitati tribuendum, quam fortuna adversa imponit. Quod in divite sordidum animum arguit, id in egeno prudentiæ tribuendum, quam continentia & parsimonia imperat. Et quoniam sordes potissimum spectantur in neglectu decori; si veritate standum, decorum ma-

gis naturale, quam consuetudinarium observandum: cum enim hoc moribus introductum sit, ideoque rationem sufficientem in statu hominis non semper habeat, quando cum naturali pugnat, huic postponendum. Homo unus idemque multiplicem repræsentat personam, & propterea diversos sortitur status, veluti ut sit eruditus, magistratus, pauper, vel dives: qui status omnes simul considerandi, si quid sit decore vivere, seu quemadmodum decet hos status habentem, judicare volueris. Sordes autem maxime infamant hominem quemcunque, si injustitia accedat, & omnium maxime conspicuæ sunt in divite ac opulento.

§. 448.

Quomodo vivat incurius.

Incurius in diem vivit. Incurius enim nunquam deliberat, quantum acquirere in potestate sua sit, & quomodo parta conservanda, sed tam in acquirendo & partis conservandis omnem curam abjicit (§. 403. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem accepti & expensi nullam rationem init, sed pecuniam prompte erogat, prout fert occasio & ipsum trahit voluptas sua, & si accepta non sufficiunt expendendis æs alienum contrahit, parum sollicitus, num id fiat cum, an sine patrimonii sui decremento, & quorsum tandem evasuræ sint res suæ. Quoniam itaque *in diem vivere* dicitur, qui nullam prorsus accepti & expensi rationem init; incurius in diem vivit.

Qui in diem vivunt, tacite supponunt, se semper ita vivere posse, quamdiu vixerint. Non igitur perpendunt, utrum semper tantum accepturi sint, quantum nunc accipiunt, nec ne, ut expensas, quas nunc faciunt, perpetuo facere queant, & quando æs alienum coacervant, quamdiu ipsis de eo restituendo fides habetur, num ab eodem salvo patrimonio suo se liberare possint, aut annon eo dilapidato creditores tandem

tandem ſint defraudandi. Si æs alienum negotii quæſtuoſi cauſa contraxerunt; minime conſiderant, utrum quod in lucro eſt, an æs alienum conſumant, cum enim accepti & expenſi rationem non habeant, lucrum ab ære alieno in negotium impenſo non ſeparant, quaſi accepta ſint acquiſita & in lucro computanda, ut de iis diſponere liceat, quemadmodum ſuadet voluptas, qua trahuntur. Satis itaque manifeſtum eſt incuriorum eſſe, ut in diem vivant.

§. 449.

De nimia confidentia incuriorum.

Incurii aut Deo, aut rebus ſecundis, aut ſibi nimium confidunt. Incurii in diem vivunt (§. 448.), ideoque ſibi imaginantur, ſe ſemper ita vivere poſſe. Quodſi agnoſcant dari Deum hominibus providentem, eum ſibi ſicuti nunc, ita etiam in poſterum proviſurum putant, etiamſi ipſi in pecunia acquirenda & eroganda partisque conſervandis nullam curam collocent, ſicque a fiducia in Deo omnem facultatum ſuarum aliorumque mediorum uſum ſeparant. Quoniam itaque de Deo nimium confidit, qui uſum facultatum ſuarum aliorumque mediorum a fiducia in Deo ſeparat (§. 1193. *part. 1. Jur. nat.*); ſi incurius cognoſcit dari Deum hominibus providentem, de Deo nimium confidit. *Quod erat primum.*

Si quis providentiam divinam non agnoſcit, ſed quod eidem debebat acceptum referre, fortunæ tribuit; in diem vivens ſibi perſuadet, ſemper fore tam fortunatum rerum ſuarum ſtatum, quam nunc eſt, ut ſemper vivere poſſit, quemadmodum nunc vivere ſuevit. Quoniam vero conſtat, fortunam eſſe admodum variabilem, ut tuto eidem confidere nequeamus; incurius de conſervando ſtatu fortunato, quo gaudet, minime ſollicitus rebus ſecundis nimium confidit. *Quod erat ſecundum.*

 Deni-

Denique ſi in diem vivens ſibi perſuadet, ſe eſſe autorem ſtatus fortunati, qno in præſenti gaudet, nec ullas in eo agnoſcit fortunæ, ſeu providentiæ divinæ partes; ſe ſolo facultatum viriumque ſuarum uſu conſequi poſſe putat, ut, quemadmodum nunc vivit, perpetuo vivere queat. Quamobrem cum ſibi nimium confidat, qui hac opinione imbutus eſt (§. 1195. *part. 1. Jur. nat.*); ſi incurius ſe ſtatus fortunati, quo gaudet, autorem eſſe ſibi perſuadet, ſibi nimium confidit. *Quod erat tertium.*

Qui in diem vivunt, totos ſe permittunt voluptati ſuæ, qua trahuntur. Hæc conſiliatrix & directrix eſt vitæ ipſorum, utut pro diverſitate ſubjectorum diverſa vitia influant in determinationem voluptatis, ideoque non omnes, qui in diem vivunt, eodem modo vivant. Voluptas igitur cupiditatum, quas explere conantur, creatrix ipſis loco rationis eſt, ſenſu magis abſurdo ſe in machinam vertentibus, quam quo materialiſtæ hominem pro machina venditant. Solo enim impulſu rerum externarum aguntur, quæ voluptatem concitant cupiditatum genetricem, & cupiditatibus hisce omnes facultates ſuperiores ſubjiciunt, dum eas explere ſtudent. Abutuntur itaque ratione, qua ab animantibus brutis ſecernuntur, ideoque dum ſibi videntur qui non ſunt, ad nimiam de ſe confidentiam abripiuntur. Qui vero omnia fortunæ accepta referre tenentur, ſibi probe conſcii ſe non opera ſua acquiſiviſſe bona, quibus fruuntur, aut potius abutuntur, aut rebus ſecundis præſentibus, aut, ſi de providentia divina incidit cogitatio, ſepoſito omnis rationis uſu, de Deo nimium confidunt. Neque nimia hæc confidentia, ſi ejus geneſin intimius perſpicias, ab effectu machinæ abhorret, cum utique tandem redeat ad rerum externarum impulſum, quo concitatur voluptas iſta, quæ cupiditatem in diem vivendo explendam gignit.

§. 450.

§. 450.

Ex voluptate nascitur incuria. Voluptuosus enim ea appetit, quæ sensus hilarant, aversatur autem, quæ sensui ingrata sunt (§. 166. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum ipsi molestum accidat, accepta & expensa in codicem referre, illa cum his conferre, atque expensas necessarias, voluptuarias, minus necessarias, inutiles, utiles & non utiles a se invicem discernere (§. 365. *part. 4. Jur. nat.*), ut eas legi naturæ convenienter moderari possit (§. 372. *& seqq. part. 4. Jur. nat.*); quantum acquirere in potestate sua sit, & quomodo parta conservanda, nunquam deliberat, sed omnem in acquirendo & partis conservandis curam abjicit. Quoniam itaque qui hoc facit incurius est (§. 403. *part. 4. Jur. nat.*); incuria ex voluptate nascitur. *Voluptas incuriæ causa.*

Opponitur incuria tam continentiæ, quam parsimoniæ in defectu. Quamobrem incurius ea aversatur, quæ continentia & parsimonia exigit. Non sunt ea in illorum numero, quæ sensus hilarant, ideoque minime ad palatum voluptuosorum (§. 166. *part. 2. Eth.*). Quare voluptas eos facile a continentia & parsimonia retrahit ad incuriam, quæ in neglectu eorum consistit, quæ continentia & parsimonia urget.

§. 451.

Incurius in paupertatem vel egestatem incidit, aut saltem periculo in eam incidendi se exponit. Cum enim incurius nunquam deliberet, quantum acquirere in potestate sua sit, & quomodo parta conservare queat (§. 403. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque nec expensas ex acceptis metiatur, nec occasionem acquirendi teneat; facile contingit, ut occasionem acquirendi omittat & pro modo facultatum suarum plures ac majores faciat expensas, quam debebat. Quamobrem si oc- *Effectus incuriæ.*

 casio

casio acquirendi deficiat, & patrimonium fuerit dilapidatum, aut æri suo alieno parum aut nihil superet, cum jam vix suppetant, immo ne suppetant quidem, quæ ad vitæ necessitatem sufficiunt, carendum vero sit iis, quæ ad ejus commoditatem, jucunditatem & decorem requiruntur, pauper vero sit, cui non competunt nisi quæ ad necessitatem vitæ sufficiunt, & egenus, qui etiam eorum inopia laborat, quæ vitæ necessitas exigit (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*); incurius in paupertatem, vel egestatem actu incidit, aut saltem periculo in eam incidendi se exponit.

Experientia abunde confirmat, incurios in paupertatem vel egestatem incidere, quamvis fortunæ beneficio amplissimas opes possideant. Multa quoque exempla occurrunt inter opifices, qui sine impensis artem suam exercere nequeunt: etenim incurii pecuniam, quam accipiunt, consumunt, quasi omnis in lucro sit. Assimilantur his alii, qui lucrifaciendi causa sumtus insumere tenentur. Quamvis vero incuria paupertatem vel egestatem non semper post se trahat; detrimentum tamen affert patrimonio, quod, si vel maxime ob amplitudinem suam non minuatur, augeri tamen poterat. Et quatenus casus funesti contingere possunt, quibus damnum infertur rebus nostris; minimum periculo contrahendi æs alienum sese exponit incurius, quod non uno modo grave accidit pro diversitate circumstantiarum.

§. 452.

Remedium incuriæ voluptuosi.

Quoniam incurius in paupertatem & egestatem incidit, aut saltem periculo in eam incidendi sese exponit (§. 451.), paupertas vero & egestas haud parvum malum est, tanto quidem intolerabilius, si eam evitare potuissemus, modo incurii non fuissemus (*not.* §. 436.); *ne voluptas ad incuriam nos trahat, probe perpendendum est, quantum malum sit paupertas &*

egestas

egestas, præsertim si nostra culpa in eam incidimus, & quod tantocius ad eam contendamus, quanto major fuerit incuria. Inprimis quoque considerandum, quod paupertas & egestas magis vexet eum, qui se felicem esse putabat, quod pro lubitu voluptati indulgeret.

Quantum voluptuoso malum sit paupertas & egestas, inde discitur quod carere debeat omnibus iis, quibus se felicem putat, & quod eorum nonnisi tristis memoria ipsi relinquatur, quando in paupertatem, vel egestatem incidit. Quam intolerabile vero efficiatur malum, si sibi conscius est, se id evitare potuisse, nisi incurius fuisset, agnoscitur ex iis, quæ de affectibus molestis, pœnitentia & pudore, quibus torquetur animus, & de accusatione conscientiæ supra annotavimus (*not.* §. 436.). Urgetur vero etiam non inutiliter, quam absurdum sit fugere molestiam, quam continentia & inprimis parsimonia creare videtur, & se periculo tantarum molestiarum exponere, quibus paupertas & egestas culpa sua contracta animum obruit. Ne vero quis putet, sibi tantum malum ab incuria non esse metuendum; exemplis optime docetur. Complura mihi nota sunt. Quo hominum opulentissimorum, qui quod incurii in diem viverent, in paupertatem, vel egestatem redacti sunt &, si qui tam fortunati fuerint, ut hoc malum ipsi vitarent, conjuges tamen atque liberos post mortem suam in id præcipites dederunt. Facile autem patet, in casibus particularibus ad malum sufficienter agnoscendum rationes desumendas esse a circumstantiis particularibus, pro quarum varietate venit non modo magnitudo, sed imprimis etiam sensus huius mali, cujus maxime habenda est ratio, ubi vicem motivi subire debet, ideoque hoc observandum in omni motivorum casu. Quod vero paupertas & egestas magis vexet voluptuosum, qui in voluptatibus summum hominis bonum consistere arbitratur; haud difficulter intelligitur, modo cogitemus, quod ad paupertatem & egestatem redactus omni felicitate se privatum existimet, ad quam cum tendat appetitus per naturam homi-

hominis qui ex adverſo infelicitatem averſatur (§. 324. 325. *part.* 2. *Phil. Pract. univ.*), jactura felicitatis, præſertim cum irreparabilis videatur, non poteſt non animum valde affligere concitatis pluribus affectibus moleſtis, vi eorum, quæ de geneſi affectuum in Pſychologia empirica & de modo eos concitandi eorumque tendentia in parte ſecunda Ethicæ demonſtrata fuerunt.

§. 453.

Remedium, ſi nimia de Deo confidentia incuriæ cauſa.

Si quis nimia de Deo confidentia in incuriam incidit, veriora de fiducia in Deo & de providentia ipſius docendus eſt. Quodſi enim veriora de fiducia in Deo & providentia ipſius doceatur, nimirum Deo confidentem agere debere quod ſuum eſt, curam vero eventus Deo relinquere, & operam dare, ut perſonam a Deo ſibi impoſitam recte gerat, Deum mundo providere per nexum rerum, in quarum numero ſunt hominum quoque voluntates, a quibus pendent facultatum ipſis conceſſarum uſus, non vero per miracula continua, cum per miraculum non faciat, quod naturaliter fieri poteſt, nimia de Deo confidentia tollitur (§. 451. *part. 3. Eth.*). Quoniam igitur ab ea dependet incuria *per hypoth.* illa ſublata nec hæc ſubſiſtere poteſt. Quodſi ergo quis nimia de Deo confidentia in incuriam incidit, veriora de fiducia in Deo & de providentia ipſius docendus eſt.

Nimia de Deo confidentia a fiducia in Deo ſeparat facultatum atque mediorum uſum (§. 1193. *part. 1. Jur. nat.*), falſa opinione de providentia divina. Facultates homini non fruſtra datæ ſunt, ſed propter uſum, quem habere poſſunt in determinandis actionibus noſtris. Et ideo lex naturæ nos obligat ad vitandum earum non uſum (§. 206. *part. 1. Jur. nat.*), & ut

ut iis uti possimus, animam perficere debemus (§. 167. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cujus perfectio in consensu omnium usuum facultatum consistit (§. 201. *part. 1. Jur. nat.*), & in universa Ethica non aliud agitur, quam ut doceamus, quomodo eandem consequi possimus, ut recte agamus. Deus vero mundo providet per nexum (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), ita ut naturaliter non existat effectus, nisi posita causa efficiente sufficiente (§. 898. *Ontol.*), cumque medium se habeat ad finem quemadmodum causa ad effectum (§. 934. 937. *Ontol.*), qui finem vult, media etiam velit necesse sit (§. 941. *Ontol.*). Providentia igitur divina non excludit usum mediorum. Quod vero hæc non raro in cassum cadant, a concursu causarum, quæ potestati nostræ subjectæ non sunt, nec a nobis prævideri possunt, venit. Et propterea eventus providentiæ divinæ committendus, nobis vero incumbit, ut agamus, quod nostrum est, ne, si præter spem & expectationem mali quid nobis accidat, culpa in nobis hæreat, sed ut agnoscamus id evenire Deo volente & hoc quoque modo saluti nostræ consulente (§. 902. 903. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 454.

Si quis incurius fuerit, quia nimium confidit rebus secundis; is per exempla docendus est, quam mutabilis sit fortuna & quantum sibi nocuerint eidem nimis confisi. Quodsi enim quis incurius fuerit, quia nimium confidit rebus secundis, is sibi persuadet, eum esse rerum suarum statum, qui nullam in acquirendo & in partis conservandis curam exigit (§ 403. *part. 4. Jur. nat.*), & eum semper fore eundem, nec unquam immutatum iri, quamdiu vixerit. Quamvis itaque concedamus, quod tamen non semper concedendum, eum esse præsentem rerum statum, in quo omnem in acquirendo & in partis conservandis curam abjicere liceat & in diem vivere; non tamen quisquam certus esse potest, semper futurum

Remedium incuriæ, si quis nimium confidit rebus secundis.

rum eundem, ut in præsenti opus non sit prospicere futuris. Quodsi ergo incurius per exempla doceatur, quam mutabilis sit fortuna & quantum sibi nocuerint eidem nimis confisi; eversa falsa opinione de immutabilitate status præsentis, qua incuria fovetur, hanc ipsam quoque aversabitur incurius.

Ne exceptionibus locus detur, ad quas comminiscendas amor vitii homines acutos reddit, quando id oppugnatur, talia inprimis seligenda sunt exempla, quæ cum statu incurii quoad circumstantias particulares maxime conveniunt, & in quibus is deprehenditur rerum status, in quo multo minus verendum erat ab incuria periculum, quam in statu incurii, cum quo nobis negotium est. Circumstantiæ quoque præsentes si rite ac sufficienter expendantur, rationes probabiles mutabilitatis status præsentis insinuant, quibus exempla majorem ad persuadendum vim addunt. In Ethica res saltem in genere considerantur, ut per generalia, quæ traduntur, excitetur attentio ad specialia in casibus datis obvia. Hæc vero in praxi potissimum attendenda veniunt, ne in emendandis & præcavendis vitiis, & in conciliandis ac promovendis virtutibus inanem operam sumas, non observans impedimenta, quorum quamvis tacita, maxima tamen vis esse solet. Oppido falluntur, qui sibi persuadent, statum suum præsentem, quantumcunque fortunatus fuerit, sibi otium facere seque ab omni cura in acquirendo & partis conservandis liberare. Et quamvis in præsenti culpam non agnoscat incurius, quæ in se hæret, sero tamen eandem agnoscit, quando in malum incidit, quod præcavere poterat.

§. 455.

Remedium incuriæ, si nobis nimium confidimus.

Si quis nimia de se fiducia in incuriam incidit, perpendere debet, statum rerum suarum non pendere a potestate sua in totum, nec ob negatam homini prævisionem futurorum quenquam certum esse posse, in quantum status futurus ab eadem dependeat & quales in eo futuræ sint fortu-

fortunæ partes. Qui enim sibi nimium confidit, is putat se solo usu facultatum suarum rerumque ac hominum aliorum auxilio consequi posse & vitare, quod vult, (§. 1195. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter fortunæ suæ faber sibi visus sibi persuadet, se semper reperturum media tantum acquirendi, quantum in præsenti rerum statu acquirit, ut sibi verendum non sit, ne inopia laboret. Quodsi ergo præconceptam de se opinionem mutare debeat, necesse est ut errorem suum agnoscat, consequenter ut accurate discernat, expensis omnibus circumstantiis, quænam in statu rerum suarum præsenti a potestate sua dependeant, quænam vero fortunæ accepta ferenda, ut agnoscat nonnisi fortuna obstetricante in sua potestate nunc fuisse, quæ sibi soli tribuit. Jam si ulterius perpendat, se futura prævidere non posse, ideoque non modo ignorare, num idem sibi concessus fuerit facultatum & virium usus, cui unice confidit, verum etiam nescire, num fortunam sibi faventem, vel adversam sit experturus; haud obscure intelliget, sibi ignotum esse, in quantum status rerum suarum futurus a potestate sua dependeat & quales in eo futuræ sint fortunæ partes. Agnoscet igitur hoc modo, vanam esse de se confidentiam, consequenter si a nimia hac de se confidentia incuria originem suam deducit, eidem hoc modo medela afferetur.

Manifesto absurdum est, se solum agnoscere fatorum suorum fabrum & viribus suis nimium confidere. Contrarium enim experientia indies loquitur, modo attentione & acumine ad discernendum ea, quæ nobis debentur, ab iis, quæ fortunæ accepta ferenda, sufficiente utamur. Recolenda igitur memoria sunt, quæ supra de agnoscendis iis, quæ fortuna nobis dat (§. 10), & his, quæ nobis tribuenda, agnoscendis demonstravimus & inculcavimus (§. 11). Perpendi quoque merentur, quæ de fortuna cum studio, labore ac industria homi-

 num

num in acquirendo concurrente oſtendimus (§. 8). Maxime autem conducit, ut ſingula ſatis expendantur, quæ ad animum revocanda eſſe demonſtravimus, ut Deus tanquam dator omnis boni agnoſcatur (§. 473. *part. 3. Eth.*): horum enim conſideratio plurimum huc facit, ne plus credamus in poteſtate noſtra eſſe, quam in ea eſt, & ut convincamur, nos a fortuna, ideoque providentia divina, cui ea ſubjecta eſt (§. 932. *part. Theol. nat.*), plus dependere, quam putabamus. Nulla igitur ratio eſt, ut nobis unice confiſi omnem curam in acquirendo & partis conſervandis abjiciamus, ideoque incurii ſimus.

§. 456.

De incuriis, quibus fortuna favet.

Incurii quoque fieri ſolent, qui a prima ætate abunde habent, ut vitam commode, decore atque jucunde degant, præſertim ubi adultis adeo favet fortuna, ut non deſint, quæ ad vitam ſic continuandum neceſſaria ſunt. Qui enim a prima ætate habent, ut vitam commode, decore atque jucunde degant, & quibus adultis fortuna adeo favet, ut non deſint, quæ ad vitam ſic continuandam neceſſaria ſunt; hi nullum indigentiæ ac inopiæ, quam experti non ſunt, ſenſum habent, & ſtatum eum, quem ſemper experti ſunt, perennaturum ſaltem tacite opinantur, nec de mutabilitate ejus in pejorem cogitant. Quamvis itaque videant dari pauperes, egenos atque mendicos & qui fuerant divites, in eandem miſeriam incidere; ea tanquam ad ſe non pertinentis nulla attentione dignantur, multo minus mentem ſubir cogitatio de miſeria iſta ad ſe relata, ut ejus metu ad eam avertendam adducerentur. Omnem igitur curam in acquirendo & partis conſervandis abjiciunt, deficiente nimirum ratione, quæ eam ſuſcitare poſſet. Quoniam itaque incurii ſunt, qui omnem curam in acquirendo & partis conſervandis abjiciunt (§. 403. *part. 4. Jur. nat.*); incurii quoque fieri ſolent, qui a prima ætate abunde habent,

bent, quæ ad vitam commode, decore atque jucunde transigendam necessaria, & fortunam sibi adeo faventem in ætate adulta experiuntur, ut non desint, quæ ad vitam sic continuandam requiruntur.

Iu hypothesi propositionis præsentis vivendi consuetudo contracta est a prima pueritia, immo infantia: quæ cum in alteram naturam degeneraverit, ab ea non receditur, quamdiu necessitas non urget. Ideo quoque contingit, ut, quamdiu ære alieno vivendi morem continuare possunt, æs alienum coacervare non vereantur de restitutione parum solliciti, ut ab eo rursus liberentur. Quamdiu itaque fortuna ipsis favet, ut in diem vivere possint; accepti & expensi nullam curam habent, quæ ipsa iis ignota res est, cujus nulla cupido animum invadere potest (§, 148. *part. 2. Eth.*). Experientia hæc satis confirmat: ubivis enim prostant exempla filiorum, qui liberaliter educati a parentibus parta consumunt & incurii culpa sua ad paupertatem, vel egestatem rediguntur, nec ad similitudinem parentum, sed aliorum, quorum vivendi ratio placet, vivunt. In morem vivendi influere solent vitia pro diversitate subjectorum diversa, de quibus in præsenti non dicendum.

§. 457.

Quoniam liberaliter educati incurii fiunt, præsertim cum in ætate adulta fortunam adeo faventem sibi experiuntur, ut suppetant, quæ ad vitam commode, jucunde ac decore transigendam requiruntur (§. 456.); *parentum est, ut in iis præsertim, quæ ad jucunditatem atque decorem faciunt, se præbeant quodammodo difficiles, & tempestive doceant liberos, quam difficulter opes acquirantur, quam facile ex adverso delabantur, & quatum malum sit paupertas, in quam facile incidit, qui de acquirendo & de partis conservandis minime sollicitus in diem vivit: quantopere nobis cavendum sit, ne simus in ære alieno.* Quodsi in educatione hæc *Remedium incuriæ ex liberali educatione ortæ.*

inculcare neglexerunt parentes, vel educatores, cum incuria nitatur tacita persuasione, quasi præsens rerum status ad finem usque vitæ perpetuandus sit, ideoque conveniat cum incuria, quæ inde oritur, ut quis nimium confidat rebus secundis, vi demonstrationis partis secundæ propositionis de incuria ex nimia de Deo, de rebus secundis atque de nobis confidentia orta (§. 449.); *remedium contra incuriam ex nimia confidentia de rebus secundis ortam valet etiam de incuria ex liberali educatione originem suam ducente.*

Quemadmodum liberis educandis virtutum omnium amor, vitiorum vero omnium odium instillandum; ita inprimis necesse est, ut tempestive parsimoniæ adsuefiant & ab incuria avocentur. Fortunæ liberorum non consulitur, si magnæ opes ipsis relinquantur, nisi etiam eas bene ac recte administrare didicerint. Neglectus educationis cum in se irreparabilis sit; nil restat, quam ut utamur iis remediis, quæ in aliis casibus præscripsimus, quantum patitur conditio incuriorum.

§. 458.

De incuria prodigalitatis & luxus causa.

Incurius facile fit prodigus & in luxum effunditur. Quoniam incurius nunquam deliberat, quantum acquirere in potestate sua sit & quomodo parta sint conservanda (§. 403. *part. 4. Jur. nat.*), sed abjecta omni cura (§. *cit.*) in diem vivit (§. 448.); nonnisi præsenti rerum statui attentus, de futuro autem parum sollicitus, oblata occasione pecuniam erogat, prouti hujus, vel illius cupido eum incessit, tantum abest ut inquirat, num expensas officium aliquod erga se, vel alios exigat, & eas ex facultatibus suis æstimet. Quoniam itaque prodigus est, qui plures & majores pro facultate patrimonii sui expensas facit, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel alios exigit (§. 385, *part. 4. Jur. nat.*), incurius facile fit prodigus. *Quod erat unum.*

Cum

Cum incurius non ratione & consilio regat expensas sed cupidine, quæ animum incessit, *per demonstrata*, & communis hominum mos sit vivere ad similitudinem aliorum; si is videat aliorum luxum, in eundem effunditur, quantum in potestate sua est. *Quod erat alterum.*

Latius patet prodigalitas, quam vulgo putatur, si vitium æstimetur, ex actionibus virtuti oppositis, quemadmodum fert definitio (§. 385. *part.* 4. *Jur.nat.)*, & in Morabilius fieri par est, ut virtus ab omni labe purgetur. Turba vero a virtutibus vitia non adeo arctis limitibus separat, ut inter virtutem & vitium non admittatur aliquod medium, nec omnem a virtute aberrationem in vitio habet, quasi minima non sint curanda. Sibimet ipsi tamen contrariatur, dum reprehendit, saltem laudari posse negat, quod virtutis non esse videt, vitio tamen accensere non vult. Ita omnino prodigus est, qui, cum ex reditibus quædam reservare posset in casum mortis, ut conjugi & liberis consuleret, quantum in potestate est, expensis inutilibus & minus necessariis reditus omnes consumit: turba tamen prodigum non dicit. Si tamen animum spectes, ex quo dijudicanda sunt vitia, idem est tam ejus, qui reditus mediocres, quam qui uberiores, vel parta inutiliter consumit. Quod si ergo prodigalitatem æstimes, quemadmodum lex naturæ urget, erit ea perpetua incuriæ comes. Quod vero incurius omnis non semper in luxum effundatur, inde est, quod non omnes expensas minus necessarias & inutiles ostentationis causa faciant, qua luxus ab alia pecuniæ profusione distingvitur (§. 387. *part.* 4. *Jur. nat.*). Ita qui voluptatum corporis causa opes prodigit, non ostentationis causa hoc facit, consequenter quamvis maxime prodigus fuerit, in luxum tamen non effunditur, censuram adeo incurrens in luxum effusorum, quod sine omni splendore pecunias consumat ipsorum judicio rectius in luxum insumendas. Ne igitur in hisce cespites, ex lege naturali dijudicandæ sunt actiones humanæ, nec attendendæ turbæ opiniones, quibus conveni-

venienter vagus vocabulis significatus imponitur, quem juxta legem naturæ tanquam normam actionum humanarum ad fixum atque determinatum reducit philosophus.

§. 459.

Remedium prodigalitatis & luxus, cujus incuria causa est.

Quoniam incurius facile fit prodigus & in luxum effunditur (§. 458.); *si incuria fuerit prodigalitatis & luxus causa, incuria expellenda* (§. 452. & seqq.).

Remedia contra incuriam talia sunt, quæ contra prodigalitatem & luxum adhiberi possunt, etiamsi animum non attendas ad incuriam, quamvis subinde cautione quadam opus sit, si luxus non excedere videtur modum facultatum, &, si alia vitia prodigalitatis & luxus causa sint, aliis remediis rectius utaris: neque enim omnia remedia promiscue æque efficacia deprehenduntur in omni casu, qui variat, pro diversitate vitiorum, quorum unum alterum gignit, aliarumque circumstantiarum in idem vitium diversimode influentium. Non minus acumen, ne dicam majus, requiritur ad veritates morales intime perspiciendas, quam ad subtilitates geometricas rimandas: id quod dudum pro comperto haberetur, modo non deessent, qui simile acumen ad philosophiam moralem excolendam afferrent, quale Geometræ ad Geometriam promovendam afferunt.

§. 460.

De voluptate prodigalitatis & luxus causa.

Voluptas gignit prodigalitatem & luxum. Qui enim voluptatibus corporis indulgent, se felices esse putant, si iisdem sese ingurgitare possunt (§. 637. *Psych. empir.*). Quamobrem cum homo per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); cupido voluptatibus corporis fruendi insatiabilis tandem incessit animum (§. 810. *Psych. empir.*). Cum igitur trahantur ad appetitum voluptatibus satiandum (§. 388.

(§. 388. *part. 2. Eth.*), hoc autem fieri absque expensis nequeat; expensas quoque plures & majores pro modo facultatum suarum facere non verentur, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit. Enimvero prodigus est, qui plures & majores facit pro facultate patrimonii sui expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit (§. 385. *part. 4. Jur. nat.*). Voluptas itaque prodigalitatem gignit. *Quod erat unum.*

Quodsi quem cibi, vestitus aliæque res sumtuosiores delectant, is tanto melior sibi videtur aliis, qui talia sibi comparare non possunt, ideoque contingit, ut ea ostentationis causa inhiet, consequenter ostentationis causa profundat pecunias, quas voluptatis solius gratia non profunderet. Quoniam itaque profusio pecuniæ, quæ solius ostentationis causa fit, luxus est (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*); voluptas quoque luxum gignit. *Quod erat alterum.*

Voluptuosus ea appetit, quæ sensus hilarant (§. 166. *part. 2. Eth.*). Quamvis vero determinabilitas voluntatis per delectationes sensuales in se mala non sit (§. 167. *part. 2. Eth.*); cupido tamen delectationum sensualium voluntatem corrumpit, quia intellectus eam non regit (§. 183. 184. *part. 2. Eth.*). Ideo nimirum contingit, ut ea, quæ sensum hilarant, propter se appetantur, quia nimirum sensus delectant, ideoque voluptas nocua ab innocua minime distingvatur: id quod fieri debet, si licita esse debet (§. 287. *part. 1. Jur. nat.*). Qui vero seposito recto intellectus usu sensum hilarantia per se appetunt; felicitatem quoque hominis ex delectationibus sensualibus æstimant, eorumque cupido tendit ad ea consequenda, quæ sensuum oblectamento sunt. Enimvero cum multiplex sit hæc voluptas, nec omnes trahantur eadem, quemadmodum indies experimur, non omnes pecuniam, quam habent, eodem modo prodigunt, neque omnes prodigi in

luxum effunduntur, quemadmodum jam annotavimus (*not.* §. 458.). Habenda est ratio circumstantiarum in casibus particularibus, ut appareat, cur ad prodigentiam accedat ostentatio, sicque in luxum vertatur. Quia vero adeo compertum & exploratum est, voluptatem esse matrem prodigalitatis, sive cum luxu fuerit copulata, sive minus; ideo quoque ab antiquissimis temporibus voluptas opum populatrix audit.

§. 461.

Remedium prodigalitatis & luxus a voluptate ortum trahentis.

Quoniam voluptas prodigalitatem & luxum gignit (§. 460.), consequenter si voluptuosus a prodigalitate, vel luxu abducendus, voluptas extirpanda, vel minimum compescenda; *si prodigalitatis & luxus causa voluptas est, ea perpendenda sunt, quæ perpendenda esse inculcavimus, si incuria ex voluptate nascitur* (§. 452.). *Inprimis* autem *considerandum est, quam durum sit homini in voluptatem propenso, si recordetur, se olim profudisse, quæ nunc necessitati sublevandæ desunt, & videre alios si non opipare, saltem commode, jucunde atque decore viventes, quos, cum opibus abundaret, parce viventes contemnebat. Nec hoc negligendum, quam jucundum sit in senectute liberalius vivere, cum in juventute aut ætate minus provecta parcius viveretur, ex adverso autem quam molestum in senectute inopia laborare, cum in ætate minus provecta voluptatibus ingurgitaremur.*

Multa sunt particularia, quæ remediorum horum efficaciam augent, & ad quæ in casu dato animus maxime attendendus. Cum enim cupido voluptatis præsertim inveterata non adeo facile restingvatur; nihil eorum omittendum est, quod ad malum, in quod incurrit voluptatis causa pecunias prodigens, graphice delineandum facit. Est vero etiam hic exemplorum maxima vis. Sunt equidem nonnulli, qui opibus suis confisi existimant, eas suffecturas, quamdiu vixerint, & parum curant, utrum defuncti parum, an nihil relinquant,

neque

neque fortunæ liberorum prospectum esse volunt cum detrimento voluptatis suæ: veruntamen perpendant velim, incertum non modo esse vitæ terminum, verum etiam varios contingere posse casus in opibus, quæ possidentur, quos prævidere nemo potest. Accedit, quod homines voluptuosi non accurato computo definiant expensas per certum tempus faciendas, sed confusa quadam collatione expensarum præsentium cum facultatibus suis sufficientiam ad dies vitæ æstiment.

§. 462.

Qui in luxum effusus est, prodigus etiam est. Qui enim in luxum effusus est pecuniam profundit solius ostentationis causa, expensas multas minus necessarias & inutiles faciens (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum prodigus sit, qui plures & majores facit pro facultate patrimonii sui expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit (§. 385. *part. 4. Jur. nat.*); qui in luxum effusus est, prodigus etiam est. *De nexu luxus cum prodigalitate.*

Luxus sine prodigentia concipi nequit: consistit enim in profusione pecuniæ, quod prodigi est. Differt autem a prodigalitate nonnisi fine, quæ est ostentatio: neque enim omnis, qui pecuniam prodigit, expensas minus necessarias & inutiles ostentationis causa facit, veluti si quis scortando aut alius cujusdam voluptatis causa, vel etiam temere comparando sibi res inutiles, saltem minus necessarias pecuniam prodigit. Quamobrem non omnis prodigus in luxum effunditur. Ita pecuniam prodigit eruditus, qui multos sibi comparat libros inutiles, qui nonnisi locum in bibliotheca occupant: ad luxum vero referendum, si quis libros sumptuosos & rariores comparat, ut glorietur, se eos possidere. In luxum nimium effusus res sumptuosas amat, quia hæ faciunt ad ostentationem. Sumptus autem æstimandi sunt ex facultatibus patrimonii & ex decore,

 quem

quem exigit vitæ genus: hinc nimirum determinandus est excessus in eroganda pecunia. Quæ enim uni sumtuosa sunt, ea non sunt alteri.

§. 463.

Quando superbia luxum gignat. *Superbia luxum gignit, si quis putat se præstare aliis, quod res sumptuosiores possidet, aut æquiparari iis, qui dignitate excellunt, quod pares in res facit sumtus.* Etenim si quis superbus est, supra alios sese effert & majoris fieri vult (§. 888. *part. 1. Jur. nat*). Quodsi ergo putet se aliis præstare, quod res sumptuosiores possidet, aut æquiparari iis, qui dignitate excellunt, quod pares in res sumtus facit; res quoque sumtuosiores, quam necesse erat ipsumque decebat, sibi comparat solius ostentationis causa, ideoque pecuniam ostentationis causa profundit. Quoniam itaque profusio pecuniæ solius ostentationis causa luxus est (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*); superbia luxum gignit, si quis putat, se præstare aliis, quod res sumtuosiores possidet, aut æquiparari iis, qui dignitate excellunt, quod pares in res facit sumtus.

Superbia plerumque luxus causa est, & si aliæ causæ eundem excitant, tacite tamen in ipsum superbia influit. Ab ostentatione enim raro abest animus superbus, quamvis necessario ad eam minime requiratur. Fieri potest, ut quis ostentet divitias, nec tamen propter eas majoris fieri vult aliis, qui pares opes non possident, nec propter inopiam alios contemnit. Vexat ut plurimum superbia fœminas, ideoque in luxum pronæ sunt. Hinc videas uxores mercatorum in luxum regalem effundi, ut videantur superiores uxoribus eruditorum, quæ præcedentiæ privilegio fruuntur, earumque præcedentiam in contemtum vertant. Vexat superbia homines, quos fortuna ad dignitatem evexit, qua contenti esse poterant atque debebant pristini sui status memores: ast cum

eum efferre ſeſe conſueverint ſupra eos, cum quibus paris erant conditionis, ſupra alios vero majore dignitate fulgentes emergere nequeant, luxu hos vincere ſtudent ſimiles fœminis illis mercatorum, quarum vanitatem modo notavimus. Videant igitur, quo fundamento nitatur gloria, qua ſeſe efferunt, ut ex ſociis ſe cognoſcant, qui ex ſe cognoſcere nolunt.

§. 464.

Quoniam ſuperbia luxum gignit, ſi quis putat ſe præſtare aliis, quod res ſumtuoſiores poſſidet, aut æquiparari iis, qui dignitate excellunt, quod pares in res facit ſumtus (§. 463.); *ſi luxus corrigendus, aut emendanda ſuperbia eſt, aut oſtendenda abſurditas opinionis, quod gloria maxime excellat, qui rebus ſumtuoſis plurimum præſtat* (§. 47. *Jur. Gent.*). *Remedium luxus, quem ſuperbia gignit.*

Quomodo ſuperbia ſit emendanda, ſuo loco diſquiremus: ad abſurditatem vero opinionis agnoſcendam, de qua hic nobis ſermo eſt, conducunt ea, quæ in capite ſequente de cura famæ demonſtraturi ſumus.

§. 465.

Ambitio luxum gignit, quando quis videt eos maximi fieri, qui luxui ſunt dediti, contemni ex adverſo, aut parvi fieri, qui in luxum effundi nequeunt. Oſtenditur eodem modo, quo ſupra oſtendimus ambitionem homines avaros reddere (§. 420.). Cum enim ambitioſus cupiditate honoris inſatiabili flagret (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*); ſi vel maxime honorem verum agnoſcit eumque non ſpernit, contentus tamen eo non eſt, ſed hunc etiam affectat, qui opinione turbæ nititur, plerumque autem in dijudicando honore turbæ opinionem ſequitur. Quando itaque videt, luxui deditos maximi fieri, ex adverſo autem contemni, aut parvi fieri eos, qui in luxum *Quando ambitio luxum gignat.*

effundi nequeunt, ambitio luxus appetentiam excitat, ſicque ambitioſus cupiditati ſatisfacturus in eum effunditur.

Prætendunt iſtiusmodi homines, ut propter luxum honorentur ab aliis, & hoc ſibi laudi ducunt, quando alii de luxu ipſorum loquuntur. Neſcio quam gloriam ſomniant, ſi de luxu ipſorum, veluti de veſtibus, ſupellectili, conviviis ſumtuoſis communis hominum ſermo ſit. Quamvis vero ambitio cum ſuperbia frequentiſſime copuletur, non tamen hæc vitia neceſſario ac indivulſo nexu cohærent, ideoque ambitioſus in luxum effundi poteſt, etiamſi ſuperbus non ſit, ut propterea ambitio ſeparata cauſa luxus ſit, conſequenter quando medela afferenda, probe diſtingvendum, utrum ſuperbiæ, an ambitioni tribuendus.

§. 466.

Remedium luxus, cujus causa ambitio.

Si ambitio luxum ſuadet, non deletur, niſi ambitione emendata. Etenim ambitio luxum ſuadet, quando videmus eos maximi fieri, qui luxui dediti ſunt, contemni ex adverſo, aut parvi fieri eos, qui in luxum effundi nequeunt (§. 464.). Quamvis itaque opinio turbæ in ſe abſurda ſit (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*); verum tamen eſt, quod eandem foveat. Quamobrem cum ambitioſus vanum hunc honorem appetat; luxus non deletur, niſi ambitione emendata.

Remedia contra luxum cum eadem ſint, quæ contra ambitionem; de his vide caput ſequens.

§. 467.

De faſtu luxus causa.

Faſtus luxum gignit, ſi quis putat, tantum unumquemque antecellere alios, quantum rebus ſumtuoſis præſtat. Faſtoſus enim plus ſibi tribuit perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus ſibi ſeſe debere videtur, quam veritati conſenta-

sentaneum (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo sibi persuadet, tantum unumquemque antecellere alios, quantum rebus sumtuosis præstat; res sumtuosas appetit, consequenter solius ostentationis causa pecuniam profundit. Quamobrem cum profusio pecuniæ solius ostentationis causa fastus sit (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*); fastus luxum gignit.

Fastosus immodice de se sentit, ideoque perfectionem sui æstimaturus a veritate recedit. Non igitur repugnat, ut perfectionem hominis confundat cum perfectione status externi, ad quem utique pertinent divitiæ. Quamobrem quoque accidit, ut divitias ostentet, quamvis non habeat, cum videri velit aliis, qui non est. Sed de hisce plura dicenda in capite sequente.

§. 468.

Quoniam fastus luxum gignit, si quis putat, tantum unumquemque antecellere alios, quantum rebus sumtuosis præstat (§. 467.); patet, ut ante (§. 466.), *remedium adversus luxum, quem fastus gignit, esse idem, quo fastus emendatur.* *Remedium.*

De eo igitur agendum in capite sequente.

§. 469.

Qui ad similitudinem aliorum vivere consueverunt, in luxum effunduntur, si vident alios eidem indulgere. Etenim qui ad similitudinem aliorum vivere consueverunt, iis exemplum aliorum est norma actionum suarum. Quodsi ergo vident alios gaudere rebus sumptuosis, easdem qnoque appetunt, ut videantur ipsis similes, ideoque solius ostentationis causa pecuniam profundunt. Quamobrem cum profusio pecuniæ solius ostentationis causa luxus sit (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*); *De consuetudine vivendi ad similitudinem aliorum luxus causa.*

qui

qui ad ſimilitudinem aliorum vivere conſueverunt, in luxum effunduntur, ſi vident alios eidem indulgere.

Maxima pars hominum ad ſimilitudinem aliorum vivit: perpauci ſunt, qui ratione & conſilio dirigunt actiones ſuas. Immo non deſunt, qui meliora videntes probantesque ſuam vivendi rationem communi mori attemperare malunt, ne turbæ contemtui pateant, aut ut ſiniſtra ejus de ſe judicia vitent. Inde eſt quod integræ gentes patriis vivant moribus, quamvis abſurdis, nec eos emendare velint, quamvis videant eos longiſſime recedere a moribus gentium cultiorum. Invaluit noſtro ſeculo inter nos quam maxime luxus & majora indies capit incrementa, quamvis communes ſint omnium querelæ de acerbitate, ne dicam atrocitate temporis, ut more majorum noſtrorum opes acquirere pro impoſſibili habendum ſit, & omnes fere ad paupertatem & egeſtatem redigantur. Non obſtantibus tamen hisce querelis luxum opum populatorem non agnoſcunt, aut, ſi agnoſcunt, eidem tamen renunciare nolunt, propterea quod obſtat opinio inſulſa, vivendum eſſe ad ſimilitudinem aliorum, quaſi tyranno huic neceſſario committenda ſint colla, ut ipſis ſubeat jugum famulare. Temporis igitur atrocitati tribuunt, quod perverſo mori vivendi ad ſimilitudinem aliorum tribuere debebant.

§. 470.

Remedium. Quoniam qui ad ſimilitudinem aliorum vivere conſueverunt in luxum effunduntur, ſi vident alios eidem indulgere (§. 469.); *ſi luxui, quem ſuadet mos vivendi ad ſimilitudinem aliorum, medelam afferre volueris, perpendendum eſt, quam ſit abſurdum, libertatem ſuam, quam bonorum maximum prædicant omnes, vendere & ſe ſua ſponte non ſine maximo detrimento turbæ inſanæ in ſervitutem addicere.*

Homo ratione præditus eſt, ut ratione & conſilio regat actiones ſuas. Liber naſcitur, ut ratione & conſilio regere poſſit actio-

actiones suas: liber autem in agendo non dependet ab aliis, sed a seipso (§. 153. *part 1. Jur. nat.*); dependentia ab alterius voluntate servile quid est (§. 1116. *part. 7. Jur. nat.*). Absurdum itaque est judicium turbæ insanum præferre judicio sano, quod rationi convenit, & in ejus gratiam renunciare libertati, ut triste servitutis jugum subiens evadas miser, aut saltem periculo miseriæ maximæ te, minimum tuos post fata tua exponas. Ridere stultos sapientis est, non vero curare stultorum de se risum, quem mox ipsi cum lachrymis commutabunt, opum populatori, cui omnia bona sua sacrificarunt, pœnas indeprecabiles daturi.

§. 471.

Remedium contra prodigentiam nimis credulorum.

Si qui stulto stultiores aliorum persuasionibus ad prodigendum pecuniam se adduci patiuntur; consultissimum est ut a consortio profusionem pecuniæ suadentium ad consuetudinem cum iis adducantur, qui meliora suadent. Si qui enim stulto stultiores aliorum persuasionibus ad prodigendum pecuniam se adduci patiuntur; cum stultus per præcipitantiam statuat sive de fine, sive de mediis, sive de utrisque, immo propter finem nullum agat, cœco impetu faciens, quod videt facere alios, vel alii suadent (§. 458. *part. 1. Eth.*), quævis suadentibus nimium credulos se præbent. Quoniam itaque consilia non ponderant, eos rationibus convincere frustra tentabis, quibus trutinandis pares non sunt. Quamobrem consultissimum est ut a consortio profusionem pecuniæ suadentium ad consuetudinem cum aliis adducantur, qui meliora suadent, cum horum dictis eadem facilitate fidem habituri sint, qua consilium prodigendi pecuniam amplectebantur.

Dari homines adeo stultos, ut nimium creduli prodigentiam pecuniæ nulla arte sibi persuaderi patiantur, experien-

tia docet. Proſtant exempla juvenum in academiis noſtris, qui commilitonum ſuaſionibus permoti pecunias turpiter prodigunt & ære alieno obruuntur. Proſtant exempla viduarum, quos eadem temeritas ad mendicitatem, immo jacturam bonorum dolentes ad amentiam redegit. Dementiam non adeo facile eſt corrigere, cum nimis multa influant in determinationem appetitus & averſationis, quemadmodum ex latebris atque receſſibus in animis hominum palam eſt (§. 72. *part. 1. Eth.*). Optimum foret, ſi in educatione homines adſuefierent ad rationis normam omnia exigere & eadem actiones ſuas dirigere. Nihil tamen magis negligitur quam rationis uſus. In prima autem educatione neglecta difficulter poſthac corriguntur, immo haud pauca eradicatu impoſſibilia, ſi non abſolute, ob conditionem tamen ſubjectorum. Neque ſemper facile eſt a conſortio male ſuadentium nimium credulos abſtrahere, tum ob circumſtantias particulares, quæ in diverſis caſibus offeruntur, tum ſi ſuadentur affectibus inveteratis, aut in quos appetitus & averſatio per naturam propendet, conformia. Difficultates in praxi morali dudum fuerunt agnita, aſt per confuſas perceptiones minime perſpectæ, quæ ſine ſufficiente cognitione animæ ad diſtinctas reduci nequeunt. Ac inde eſt, quod plurimi in hanc opinionem delapſi, quaſi naturæ ac fortunæ beneficio omnia ſint tribuenda, nec differre in eo homines a brutis: quæ eſt communis ſententia Materialiſtarum modernorum hominem in puram machinam vertentium.

§. 472.

Quinam magnifice vivat.

Si qui dives eſt & dignitate eminet, intra fines patrimonii & dignitatis ſplendide vivit; magnificus eſt. Etenim ſi quis fuerit dives, is majores ſumtus facere poteſt in res ſibi comparandas, quam alii, qui pares opes non poſſident. Et, ſi dignitate eminet, res ſplendidæ eum decent (§. 196. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodſi denique ſumtus iſtos facit intra fines

fines patrimonii & dignitatis, non plures facit sumtus in res sibi comparandas, quam amplitudo patrimonii & decor vitæ permittit. Enimvero qui magnos facit in res, quas decor exigit, amplitudini patrimonii, quod habet, respondentes sumtus, magnificus est (§. 389. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem si qui dives est & dignitate eminet inta fines patrimonii & dignitatis splendide vivit, magnificus est.

Magnificentia & luxus plerumque confunduntur: ideo magnifice vivere dicuntur, qui in luxum effunduntur. Æstimatur magnificentia ex sumtuositate, veluti domo & familia sumtuosa, cœnis & conviviis sumtuosis, vestibus & supellectili sumtuosis. Hæc si solum spectes, inter luxum & magnificentiam nulla differentia est. Vulgus acquiescit in his, quæ in oculos incurrunt: ast si de virtute & vitio judicium ferendum est, inspiciendus est animus, habenda quoque est circumstantiarum ratio, ex quibus is colligitur. In luxum effusus sumtus majores facit, quam facere debebat, ostentationis causa (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*); magnificus sumtus magnos facit, decoris gratia (§. 389. *part. 4. Jur. nat.*). Ille nullam rationem habet patrimonii ac dignitatis suæ; hic vero sumtus ex amplitudine patrimonii & dignitatis magnitudine æstimat (§. §. *cit.*). Quodsi animum ad hæc attendas, luxum a magnificentia facile discernes. Luxus parit temerariam affectationem magnificentiæ, ut qui ad similitudinem magnificorum vivunt sibi videantur hisce pares, quamvis vitiorum labe conspurcati, cum magnificus virtute fulgeat, nil quicquam committens, quod bonis moribus adversum. Equidem non nego, ad splendidam vitam divitis & dignitate eminentis accedere posse fastum & superbiam, a quibus vitiis magnificentia labem contrahit, ut ostentandi animus accedat, qui in luxu deprehenditur; non tamen vitia ista magnificentiæ assidui comites sunt. Immo quamprimum magnificentiæ se sociant, eandem in luxum vertunt (§. 463. 466.). Ac

propterea magnificentia virtus difficilis eſt, ut plures ſint, qui eandem affectant, quam qui poſſident.

§. 473.

Studium inſerviendi aliis cum magnificentia conjunctum.

Magnificus divitiis ſuis inſervire intendit aliis. Facit enim magnos ſumtus in res, quas decor exigit, amplitudini patrimonii, quod habet, reſpondentes (§. 389. *part. 4 Jur. nat.*). Quoniam itaque eos non facit animo oſtentandi divitias, introductis autem dominiis homines ſibi invicem obligantur ad dominia transferenda & operas communicandas (§. 123. *part. 3. Jur. nat.*), & unusquisque ad perfectionem aliorum & ſtatus eorundem conferre debet, quantum poteſt (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*); divitiis ſuis prodeſſe vult aliis, ut & ipſi habeant, quæ vel vitæ neceſſitas, vel commoditas, vel jucunditas, vel decor requirit. Divitiis itaque ſuis inſervire intendit aliis.

Magnificentia nulla ex parte abit a lege naturæ, ſive officia erga ſeipſum, ſive erga alios ſpectes. Magnificus pecuniam non profundit, cum ſumtus minime faciat ultra vires patrimonii ſui, aut, ſi mavis, ultra modum facultatum ſuarum. Non vult videri melior aliis, nec major ſibi, quam eſt, cum intra limites decoris faciat ſumtus. Si per ipſum ſtaret, vellet, ut omnes vitam commode ac jucunde tranſigere valerent, & divitias ſibi datas agnoſcit, non ut iis ſolus fruatur, ſed ut fruantur quoque alii, quantum præſens rerum humanarum ſtatus permittit. Non eſt quod dicas, luxui quoque deditos inſervire aliis eodem modo: neque enim jam quæſtio eſt de eo, quod ex actione aliqua ſequitur, ſed quod ab agente intenditur. Quamobrem ſi quis luxum animo inſerviendi aliis excuſet, non tamen propterea dicendus erit magnificus. Luxui deditus & magnificus cum idem faciunt, non eſt idem: qualis enim ſit actio ex convenientia cum lege natu-

naturæ æſtimandum, conſequenter ea ſpectanda quoad omnes circumſtantias (§. 61. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ex animo agentis dijudicanda (§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 474.

An parſimonia cum magnificentia ſubſiſtat.

Magnificentia non adverſatur parſimoniæ. Magnificus enim magnos quidem facit ſumtus, aſt nonniſi in res, quas decor exigit, nec majores, quam qui amplitudini patrimonii ſui reſpondent (§. 389. *part. 4. Jur. nat.*), & divitiis ſuis inſervire aliis intendit (§. 473.), ut nimirum & ipſi acquirant pecunias, quibus ad vitæ neceſſitatem, vel commoditatem aut jucunditatem indigent. Expenſas itaque ſuas ita moderatur, ne qua ex parte deſit officio alicui vel erga ſeipſum, vel erga alios pro facultate patrimonii ſui. Enimvero parſimonia nihil aliud exigit, quam ut ita moderemur expenſas (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem magnificentia non adverſatur parſimoniæ.

In comparandis rebus & operis habenda eſt ratio facultatum noſtrarum, ſeu redituum & patrimonii, atque conditionis noſtræ. Quoad opes homines inæquales fecit dominiorum introductio; quoad conditionem ſtatus civilis, cum natura omnes eſſent æquales, nec dignitate alius alium antecelleret. Utraque inæqualitas cum non dependeat ab eadem cauſa; divitiæ non ſemper proportionantur conditioni hominum, ita ut qui dignitate alios antecellunt divitiis quoque eosdem ſuperent. Quamobrem cum in expenſis non minus conditionis, quam divitiarum, aut redituum atque patrimonii habenda ſit ratio; parſimoniæ locus eſt, qualiscunque tandem fuerit rerum noſtrarum ſtatus, & quæ lex naturæ de eroganda pecunia præcipit, moderandis expenſis in quolibet ſtatu conveniunt: quæ enim lex naturæ in genere determinat, ea ex conditione & fortunis hominum ſpecialem determinationem accipiunt. Quodſi ergo expenſas modereris juxta præ-

cepta legis naturæ, et magnificum, & parcum te præbebis, prout fert occaſio atque patrimonii tui ratio. Quamvis itaque nec conditioni tuæ conveniat, nec opes tuæ permittant, ut magnos in res facias ſumtus, animus tamen tuus ita diſpoſitus eſt, ut, ſi is eſſet rerum tuarum ſtatus, quos facere deberes, prompte faceres. Magnificentia igitur tenet animum, ſicuti cupido adulterium committendi, cui actu committendi occaſio denegatur. Quemadmodum ergo huic imputatur vitium; ita ſimiliter illi virtus tribuenda, quamvis extus non appareat. Hæc non alio fine monemus, quam ut eximamus ſcrupulum, quem nonnulli injiciunt, quaſi magnificentia perperam inter virtutes numeretur, quia omnium hominum communis eſſe nequit. Immo ſi magnitudinem ſumtuum ex amplitudine patrimonii & decore, quem conditio exigit, æſtimes, quemadmodum fieri debet; in ſtatu quoque humili & mediocri erit quædam magnificentia, quæ quamvis non agnoſcatur ab hominibus, qui ſenſuum judicio ſtant, notionibus rite determinatis deſtituti, vi definitionis tamen in apricum producitur iis, qui notiones virtutum & vitiorum juxta rigorem legis naturæ accurate determinant, & ex iis de eo, quod virtutis, vel vitii eſt, ſtatuunt. Qui hæc admittere non vult prima fundamenta omnis ratiocinationis evellit. Inhæret virtus animo, quando voluntas in actus externos erumpit, quamprimum occaſio agendi offertur: ſi enim tum demum eſſet acquirenda, exercitium ejus nondum in poteſtate foret. Dum legem naturæ intimius perſpicere addiſcimus & animum ad actiones eidem conformandas diſponimus; omnes virtutes eidem ingignuntur, etſi earum exercitium non ſemper in poteſtate ſit, ſed commoda expectanda occaſio.

§. 475.

De uſu & cuſtodia re-

Quoniam parſimonia non adverſatur magnificentiæ (§. 474.), parſimoniæ autem convenit, ut expenſas nullas faciamus,

ciamus, quas ſalvis officiis erga nos & alios evitare poteramus (§. 384. *part. 4. Jur. nat.*), conſequenter ut rebus, quæ uſu deteriorantur, ita utamur, ne culpa noſtra deteriorentur, nec res, quæ ſervando conſumuntur, vel corrumpuntur, tamdiu ſervemus, donec corrumpantnr, & res quascunque ita cuſtodiamus, ne culpa noſtra deteriorentur, vel deſtruantur, ideoque in uſu & cuſtodia rerum ab eo, quod præcipit lex naturæ (§. 405. 407. 410. *part. 4. Jur. nat.*), non recedamus; *qui magnificus eſt, rebus tamen, quæ uſu deteriorantur, ita utitur, ne culpa ſua deteriorentur, easdemque diligenter cuſtodit, eas vero, quæ ſervando non conſumuntur, vel corrumpuntur, tamdiu non ſervat, donec corrumpantur.*

rum magnificentiæ non repugnante.

Vana eſt perſuaſio, quaſi magnificum deceat neglectus pecuniæ, conſequenter omnis cura expenſas minuendi ab eo abjicienda ſit, propterea quod tam amplum patrimonium, tot reditus ipſi ſint, ut de patrimonio amplificando cogitare & redituum partem quandam ſervare non habeat opus, quaſi vero fortuna, quæ ſuperflua nobis largitur, nos liberare poſſit ab obligatione naturali, quæ certum pecuniæ erogandæ modum obſervari urget. Conſideranda hic ſunt, quæ de cura rerum in genere ſuperius demonſtrata ſunt. Ea pertinent ad homines omnes, cujuscunque tandem ſint conditionis, nec diviti aliud jus in rebus ſuis competit, quam pauperi. Quamnam curam in earum uſu & cuſtodia adhibere debeamus, ex hoc jure æſtimandum, non ex neceſſitate phyſica, quam fortuna imponit, quamvis negligentia minus imputetur diviti, quam pauperi, propterea quod neceſſitas phyſica motivum diligentiæ acuit.

§. 476.

Si luxus invaleſcit, magnificentiæ non repugnat, ut ſaniores minores faciant in res, quibus utuntur, ſumtus, quam vi patrimonii

Quid magnificentiæ

ſui

non repugnet luxu invalescente. *sui facere poterant & conditioni suæ conveniebat.* Etenim si luxus invalescit, homines solius ostentationis causa pecunias prodigunt, comparando scilicet sibi res pretiosas ultra vires patrimonii sui & conditionem suam, ut videantur aliis, qui sunt superioris conditionis & patrimonium majus habent, pares (§. 387. *part. 1. Jur. nat.* & §. 463. 467. *cit.*). Quodsi ergo qui magnos sumtus in res, quibus utitur, vi patrimonii ac redituum suorum facere poterat, & cujus conditioni conveniebat, ut faceret, minores tamen facit, ut exemplo suo doceat, res pretiosas neminem a conditione inferiori ad superiorem evehere, & absurdum esse mores alienos facere normam actionum suarum, non vero eas ratione ac consilio dirigere, vanamque esse gloriam, quam quis rerum pretiosarum usu consequi studet; exemplum bonum præbet, malum vero non sequitur (§. 929. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque exempla bona aliis præbere (§. 930. *part. 1. Jur. nat.*), mala vero sequi minime debemus (§. 931. *part. 1. Jur. nat.*); luxu invalescente, magnificentiæ non repugnat, ut saniores minores faciant in res, quibus utuntur, sumtus, quam vi patrimonii sui facere poterant & conditioni suæ conveniebat.

Optandum foret, ut omnes, quos magnifice vivere decebat, istiusmodi exemplum præberent, ne qui in luxum effunduntur sibi viderentur, qui non sunt, sed ut eorum stultitia tandem contemtui pateret. Quamvis magnificentia virtus sit, cum, qui amplum habet patrimonium, ut magnis sumtibus, quos decor exigit, faciendis sufficiat, magnificus esse debeat (§. 390. *part. 4. Jur. nat.*); non tamen propterea reprehendi potest, quod luxu invalescente minores faciat sumtus in res sibi comparandas, quam magnificentiæ convenit. Etenim in præsenti casu colliditur officium bonum exemplum præben-

præbendi; ut corrigatur luxus, vitium tantopere noxium, cum officio magnifici, cur divitiis ſuis proſit aliis. Quoniam enim alii adhuc dantur modi, ut divitiis tuis prodeſſe poſſis aliis, quam comparando res ſumtuoſas; exemplum bonum præbendi officium vincit officium magnifici. Quodſi objicias exemplo tuo non corrigi luxum, cum luxui dediti ſe exemplo tuo addere nolint, præſertim ſi non plures tui ſimiles idem præbeant; hoc tamen non obſtat, quo minus tu facias, quod tuum eſt, nec luxui alendo materiam præbeas, cum evitare poſſis. Ceterum patet, nos hic remedium luxus nonniſi morale conſiderare, non vero civile, quod in prohibitione ſuperioris conſiſtit, nec vitium emendat, ſed tantummodo damnum inde emergens tollit. Remedia civilia ad avertenda damna, quæ dant vitia, utilia ad Politicam ſpectant, non vero ad Ethicam, & de iis agendum erit ſuo loco. In Moralibus evellendæ ſunt ex mente hominum falſæ opiniones, a quibus vitia ortum ſuum trahunt. Voluntas enim corrumpitur erroribus, nec emendatur vitium, niſi errores evertantur: unde omnia remedia tandem redeunt ad eradicandas falſas opiniones. Emendato enim intellectu, voluntas quoque emendatur, perverſo illius uſu corrupta, vi eorum, quæ in parte ſecunda de voluntate emendanda & perficienda demonſtravimus.

CAPUT VI.

De Cura Famæ ac Fortunæ.

§ 477.

Qui *famam curæ habere vult, operam dare debet, ut virtutibus intellectualibus & moralibus excellat, vitia vero fugiat.* Fama enim conſiſtit in communi hominum ſermone de virtutibus intellectualibus & moralibus noſtris & *Medium famam curæ habendi.*

carentia vitiorum (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo fama nostra bona esse debet, necesse est, ut facta nostra prodant virtutes intellectuales & morales, non vero committamus actiones, quæ vel virtutum intellectualium defectum, vel vitia moralia, seu habitus voluntatis pravos arguunt. Quamobrem qui famam curæ habere vult, operam dare debet, ut virtutibus intellectualibus & moralibus excellat, vitia vero vitet.

Equidem fama in hominum potestate non est, cum aliis liberum sit de factis nostris judicium, ex quibus colliguntur tam habitus intellectus, quam voluntatis, quibus instructi sumus, neque alios cogere possimus, ut quod veritati consentaneum agnoscant, vel, si agnoscant, confiteantur: non tamen propterea negligendum est, quod ex parte nostri requiritur, ut famam bonam consequamur. Dudum constat, alios famam mereri, alios habere. Hoc tamen non obstante danda est opera, ut mereamur certi nos nihil commisisse, quod recte nobis vitio verti possit. Cetera quæ in potestate nostra non sunt, providentiæ divinæ committenda. Præstat mereri famam & non habere, quam habere & non mereri.

§. 478.

Cur qui famam merentur non habeant.

Si qui famam merentur non habent, id tribuendum est aliorum vel ignorantiæ, vel malitiæ. Qui enim famam merentur, virtutibus intellectualibus & moralibus instructi sunt, & easdem factis suis produnt (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi quis de factis alterius verum judicium ferre non valeat, notionibus distinctis virtutum intellectualium & moralium destitutus, atque ignoret, quomodo ex factis certo, aut saltem probabiliter colligantur habitus intellectus atque voluntatis per se in sensum non incurrentes, nec fieri potest, ut de virtutibus intellectualibus & moralibus veritati consentanea

nea

nea loquatur. Quamobrem cum plerique, quando loquuntur de aliis, sint echo aliorum, vel quod ipsimet de virtutibus aliorum ex ipsorum factis judicium ferre nequeant, vel quod aliorum dictis nimis facilem habeant fidem; non est quod miremur, si communis hominum sermo de virtutibus intellectualibus & moralibus non is fuerit, qui esse debebat. Quod igitur qui famam meretur non habeat, ignorantiæ eorum tribueudum, qui famæ autores esse debebant. *Quod erat unum.*

Quamvis vero non desint, quibus virtutes intellectuales & morales alterius perspectæ sint, plures tamen dantur rationes, quibus permoventur vel ad silendum de iis, vel ad eas extenuandum, vel ad detrahendum de laude merita, vel prorsus ad lacessendum famam alterius. Quamobrem patet ut ante famam non habere eum, qui meretur. Et quoniam illi, qui in causa sunt, scientes & volentes hoc agunt ne habeant; quod famam non habeat, qui meretur, id malitiæ ipsorum tribuendum. *Quod erat alterum.*

Ut quis famam habeat, quam meretur, necesse est ut alii agnoscant virtutes intellectuales & morales, quibus præditus est, & ut ipsi laudem meritam tribuant. Quodsi ergo famam non habeat, quam meretur; ratio quærenda est vel in facultate cognoscendi, vel in facultate appetendi & aversandi aliorum, ideoque vel ad ignorantiam, vel ad malitiam malorum carentia famæ referenda. Posterior ratio plerumque obtinet in eo loco, in quo vivitur. Unde dudum in proverbium abiit, ad quod etiam provocavit Christus a suis contemtus Marc. VI, 4. prophetam non esse sine honore nisi in patria & in domo sua, & in cognatione sua. Utraque ratio locum habet, quod maxima sæpe merita non agnoscantur nisi post fata. Exemplo sunt eruditi, quorum præclara admodum in scientiam merita extant. Quodsi homines omnes de virtu-

tibus intellectualibus & moralibus verum judicium ferre valerent, & unicuique laudem meritam ultro tribuerent, qui famam merentur, famam quoque haberent: ast cum frustra eam requisiveris scientiam & famam alienam excitandi sollertiam, ideo nec fieri potest, ut famam habeant, qui merentur. Hinc vero porro patet ratio, cur fama non sit in potestate hominis. Ecquis enim tantum sperare ausit de facultatibus suis, ut unicuique pro lubitu scientiam virtutum intellectualium & moralium easque ex factis rite æstimandi artem infundat, præconceptas opiniones falsas ex intimis mentibus evellat, animos ab omni pravorum affectuum labe purget, amore sui ac veritatis infucato imbuat? Hoc qui perficere non poterit, nec unquam efficiet, ut unusquisque accommodet se veritatis assertorem. Ignorat quid sint homines & quantum usus facultatum, quas natura ipsis largita est, a fortuna dependeat, qui hanc spem animo præsumere velit.

§. 479.

De absurditate appetendi famam, quam mereris.

Quoniam aliorum ignorantiæ atque malitiæ tribuendum, ut famam habeas, quam mereris (§. 478.), utramque vero corrigere pro lubitu in nullius hominis potestate est, quod nemo diffiteri ausit; *absurdum est appetere famam, quam mereris, & tibi arrogare, quam fortuna in hac re habet, partem.*

Maximam omnino in eo partem habet fortuna, ut eam consequaris famam, quam mereris. Quam vero fortuna habet partem, eam sibi adimi non patitur. Inanem operam sumit, qui fortunam potestati suæ subjicere conatur. Fortuna inexorabilis est, nec quicquam contra eam valent humanæ artes. Hæc probe perpendenda sunt, ne curam famæ habendam ultra potestatem tuam extendas.

§. 480.

§. 480.

Qui agnoſcit abſurdum eſſe appetere famam, quam meretur, ſibique arrogare partem, quam in hac re fortuna habet; ejus animus non perturbabitur, ſi famam, quam meretur, non conſequatur, & ad tranquillandum, immo hilarandum animum abunde ſufficiet meriti conſcientia. Qui enim agnoſcit abſurdum eſſe appetere famam, quam meretur ſibique arrogare partem, quam in hac re fortuna habet; cum nemo ſanus abſurdum, ſeu quod impoſſibile eſt, velle poſſit, is quoque famam, quam meretur, non appetet, ſed fortunæ relinquit, utrum habere debeat, nec ne. Quodſi ergo eam non conſequatur, cum tantum eam mereri ſtuduerit, non vero cupido eandem conſequendi animum inceſſerit (§. 387. *part. 2. Eth.*); liber quoque eſt animus ab ea moleſtia, quæ vexat animum, quando quis non obtinet, quod cupit (§. 266. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum animus tranquillus ſit, ſi liber fuerit a moleſtia, quæ eum vexare ſolet, qui agnoſcit abſurdum eſſe appetere famam, quam meretur, ſibique arrogare partem, quam in hac re fortuna habet, ejus animus non perturbatur, ſi famam, quam meretur, non conſequitur, ſed tranquillus permanet. *Quod erat unum.*

Quomodo tranquillitas animi & hilaritas conſervetur, ſi famam non habes, quam mereris.

Enimvero cum ſibi conſcius ſit, ſe feciſſe, quod facere poterat ac debebat; quando eam non conſequitur, conſcientia conſequens cum antecedente eadem (§. 422. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum conſcientia eum excuſet (§. 463. *part. 1. Phil. pract. univ.*), excuſatio vero conſcientiæ tædium ex aliorum cenſuris iniquis perceptum tollat, aut ſaltem imminuat (§. 469. *part. 1. Phil. pract. univ.*), immo voluptate ſumma animum perfundat, quando nimirum eum a ſermone aliorum ad actiones noſtras avocamus (§. 468.

part. 1. Phil. pract. univ.), non solum conscientia tranquilla est (§. 505. *part. 1. Phil. pract. univ.*), verum etiam animum perfundit voluptate, si famam mereri studuimus, quamvis non consequamur. Meriti ergo conscientia ad animum tranquillandum & hilarandum abunde sufficit. *Quod erat alterum.*

Multi videntur sibi mereri famam, quam non merentur. Ast hi virtutes intellectuales & morales non satis agnoscunt, nec considerant, quantum iis excellere debeant, ut famam mereantur. Multa hinc nascuntur de merito famæ præjudicia, quæ ex sequentibus magis elucescent. Atque ex uno absurdo sequuntur plura. Famam consequi volunt mediis parum aptis, sæpiusque conqueruntur, se non habere famam, quam habent alii, cum nec eam habere possint. Ita videas Mathematicos invidentes famam JCtis, cum tamen Mathesi famam consequi nequeant, quam consequitur JCtus. Videas JCtos invidentes famam Philosopho, cum tamen Jurisprudentia eam famam consequi nequeant, quam consequitur Philosophus. Eruditi plerumque virtutum moralium excellentia a merito famæ separant. Absurditas igitur appetendi famam tanto major evadit, si quis affectat universalem omnium applausum, cum nonnisi pauci ipsi similes applaudere possint. Datur adhuc alia absurditas, quæ homines felices reddit errore suo, quamdiu eundem non agnoscunt. Est hæc eorum, qui, cum ob particularem quandam rationem a nonnullis magni fiant, sibi persuadent, tanti fieri merita sua apud omnes. Ita videas Mathematicos, qui a consortio omnium hominum remoti in Musæo suo tempus omne in calculis algebraicis consumunt, moribus elegantibus destituti & virtutis nullius moralis notionem distinctam habentes sibi persuadent, se tanta fama frui per universum orbem, quantum sibi imaginantur ex litteris paucorum quorundam Mathematicorum, cum quibus ipsis commercium epistolicum intercedit. Sed de his omnibus nobis in præsenti sermo non est, quando de iis

iis loquimur, qui meriti famæ sibi conscii sunt. Supponimus enim, ut quis famam sine ulla restrictione mereatur, eum indefessam operam collocare in acquirendis virtutibus moralibus omnibus & in virtutibus intellectualibus, quantum earum subsidio indiget in moralibus & in eo vitæ genere, quod sequitur. Et hæc quidem probe notanda sunt, si absurditatem appetendi famam intime perspicere & ejus meritum rite æstimare, ideoque veritatem propositionis præsentis in te experiri volueris.

§. 481.

Quænam scitu necessaria ad meritum famæ æstimandum.

Qui meritum famæ rite æstimare voluerit, ei virtutes omnes intellectuales & morales probe perspectæ esse debent & facta ejus, de cujus merito judicium ferendum. Quoniam enim fama hominis consistit in communi hominum aliorum sermone de habitibus intellectualibus & moralibus (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*); famam nemo meretur, nisi qui virtutibus intellectualibus & moralibus excellit, & meritum restringitur ad virtutes intellectuales & morales, quibus excellit Quamobrem si quis meritum famæ rite æstimare voluerit, virtutes omnes intellectuales & morales probe perspectas habere debet. *Quod erat unum.*

Enimvero cum virtutes intellectuales & morales prodant facta, ex quibus non solum is, qui iisdem instructus est, agnoscit, quod easdem possideat, verum etiam cognoscere tenentur alii; si vel de proprio merito, vel de alieno ferendum judicium est, facta virtutes intellectuales & morales prodentia cognita quoque & perspecta esse debent. *Quod erat alterum.*

Judicium de merito famæ duplici modo spectatur, vel in abstracto nullo habito respectu ad certam quandam personam, vel

vel in concreto, quatenus ad certam quandam personam refertur. Ut in abstracto meritum famæ rite æstimes, omnes virtutes intellectuales & morales perspectæ esse debent, inprimis autem nota signa earundem, ne in judicando a vero aberret. Quodsi de merito hujus vel illius personæ judicium ferendum, cum ut plurimum de certa saltem virtute intellectuali, aut morali sermo sit, hæc minimum & ejus signa minime fallacia perspecta esse debent, ac nota præterea facta, quæ signorum vicem subeunt. Me autem tacente patet, sermonem hic esse de eo, qui de merito famæ per se statuere vult: quod utique necessarium, quando de merito proprio statuendum. Quodsi vero de merito alieno sequendum judicium aliorum, tenenda sunt quæ de fide aliorum dictis habenda demonstrantur (§. 613. *&* *seqq. Log.*), ne sis saltem echo aliis assonans, cui assimilantur historiæ litterariæ compilatores, qui ex diariis eruditorum & novellis litterariis judicia de meritis autorum exscribunt, non indicatis semper fontibus, unde ea hauserunt.

§. 482.

Quænam ad hoc requirantur.

Quoniam meritum famæ rite æstimaturus virtutes omnes intellectuales & morales probe perspectas habere debet (§. 481.), virtutes autem habitus sunt legi naturæ convenienter determinandi actiones suas (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & in Ethica traduntur signa rectitudinis actionum in qualibet earum specie (§. 10. *part. 1. Eth.*); *meritum famæ rite æstimaturus Juris naturæ & Ethicæ apprime peritus esse debet. Quodsi vero sermo fuerit in aliqua scientiæ vel eruditionis parte; in ea versatus esse debet, qui de merito famæ solidum judicium ferre debet. Idem intelligitur de arte* (§. 491. 492. *part. 1. Eth.*).

Forsan non deerunt, qui existimaturi sunt, ad judicium de merito famæ nimis multa requiri. Ast si solidum esse debet judicium, nec ulla ex parte a veritate aberrare; ad nimietatem

tatem referri nequit, quod ſine præjudicio veritatis non ignoratur. Optandum foret, ut omnes agnoſcerent, quid ad judicium exactum requiratur, ne judicium deproperantes vel ſeipſos deciperent, vel aliis adularentur, vel in aliorum famam injurii evaderent, fallerentque alios, qui ipſis fidem habent. Quemadmodum omnia confunduntur, ſi a veritate receſſeris, & ex errore ſemper plura conſequuntur mala, quorum unum gignit alterum; ita ex adverſo veritas ſemper mater fœcunda eſt plurimorum bonorum. Vulgo neutrum agnoſcitur, propterea quod non attenduntur nexus actionum humanarum, multoque minus eorum, quæ ex iſtis conſequuntur, cum iisdem. Veritas in omnium ore eſt, ſed pauci ſunt, qui norunt quid ſit veritas, & perſpiciunt, quid ex ea ſequatur.

§. 483.

Quæ de exiſtimatione, honore atque laude tenenda.

Quæ de cura famæ demonſtrantur, ea etiam intelliguntur de exiſtimatione, honore atque laude. Exiſtimationem enim, honorem atque laudem pariunt virtutes intellectuales & morales (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*), quas produnt facta exiſtimatione, honore ac laude hominem dignum probantia (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero communis hominum de illis ſermo fama bona eſt (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*), quam ut mereamur, cum ut habeamus in poteſtate noſtra non ſit, operam dare debemus (§. 554. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem quæ de cura famæ demonſtrantur, ea etiam de exiſtimatione, honore atque laude intelliguntur.

Oſtenditur etiam hoc modo. Aliorum de perfectione noſtra, ideoque de virtutibus intellectualibus & moralibus (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), judicium exiſtimatio eſt (§. 538. *part. 1. Jur. nat.*), quod ſi actibus externis ſignificatur, in eo honor conſiſtit (§. *cit.*), ac in ſpecie laus, ſi verbis ſignificatur.

ficatur. Quodsi ergo hæc laus longe lateque diffunditur, ut communis hominum sermo fiat, fama oritur (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo famam mereri velis, necesse est ut te reddas existimatione, honore ac laude dignum. Quamobrem quæ de cura famæ demonstrantur, ea etiam intelliguntur de existimatione, honore & laude.

Meretur famam, qui existimatione, honore atque laude dignus est. Existimatio, honor atque laus non sunt in potestate nostra (§. 539. 543. *part. 1. Jur. nat.*). Nostrum igitur non est, nisi ut operam demus, ut simus existimatione & honore atque laude digni (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*). Qui existimatione & honore dignus est, is etiam laude dignus est (§. 544. *part. 1. Jur. nat.*), & honor existimationem præsupponit, nisi simulatus esse debeat (§. 538. *part. 1. Jur. nat.* & §. 716. *part. 2. Phil. Pract. univ.*). Dependet igitur fama a laude longe lateque diffusa, honor & laus, quæ illius quædam species est, ab existimatione. Hæc ita se habent, quamdiu veritate statur, a qua in Philosophia morali ne latum quidem ungvem recedendum, ne a virtute ad vitia declines. Sicuti vero quamprimum a veritate disceditur omnia confunduntur; ideo nec est, quod miremur, quod idem quoque contingat in casu præsenti. Quamobrem non attendendæ sunt objectiones, quæ extra veritatis limites contra dependentiam existimationis, honoris, laudis atque famæ in medium afferri poterant. Unde enascatur confusio eidem adversa, patebit ex sequentibus, quæ de vitiis hominum circa honorem, laudem atque famam demonstrabuntur. Veritas ordinis tenax: aberratio ab eadem omnis confusionis mater.

§. 484.

Quænam ad modestiam requirantur.

Qui modestus esse vult, operam quidem dare debet, ut sit existimatione, honore ac laude dignus famamque mereatur, honorem tamen, laudem atque famam non appetere. Qui enim modestus est

eſt appetitum circa honorem, ideoque etiam laudem (§. 538. 541. *part. 1. Jur. nat.*), & per conſequens famam, quæ in laude longe lateque diffuſa conſiſtit (§. 541. 553. *part. 1. Jur. nat.*), legi naturæ convenienter moderatur (§. 563. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum unusquisque operam dare debeat, ut ſit exiſtimatione, honore ac laude dignus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*) & fama noſtra bona ſit (§. 554. *part. 1. Jur. nat.*); qui modeſtus eſſe vult, operam dare debet, ut ſit exiſtimatione, honore ac laude dignus famamque mereatur. Enimvero quoniam exiſtimatio & honor non ſunt in poteſtate noſtra (§. 539. *part. 1. Jur. nat.*), neque a noſtra, ſed alterius voluntate pendet, ut ab eo laudemur (§. 543. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter nec in poteſtate noſtra eſt, ut famam conſequamur; non minus abſurdum eſt exiſtimationem, laudem & honorem, quam famam appetere (§. 479. 483.) & ipſa lex naturæ nos obligat, ne exiſtimationem, honorem ac laudem & per conſequens famam intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque qui modeſtus eſſe vult, operam dare debet, ut ſit exiſtimatione, honore ac laude dignus famamque mereatur; honorem tamen, laudem atque famam appetere non debet.

Cum ex actibus externis judicium fiat de modeſtia alterius, vulgus autem in eo acquieſcat, quod in ſenſus cadit; plerique etiam non ſatis capiunt, quid ſit modeſtia, diſtincta ejus notione deſtituti. Et quoniam virtus omnis conſiſtit in habitu actiones ſuas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ſi quam habent modeſtiæ notionem, ratio tamen eandem non limat, ut ad normam legis naturæ dirigatur. Quid igitur modeſtiæ conveniat, quid eidem repugnet, aliunde conſtare nequit, quam ſi conſideremus, quid lex naturæ præcipiat, quid prohi-

 beat.

beat. Præcipit ea ut nos existimatione, honore ac laude dignos præstemus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), sicque bonam famam mereamur (§. 554. *part. 1. Jur. nat.*), prohibet, ne existimationem, honorem & laudem, ac per consequens famam intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque patet, quænam facienda sint homini modesto, a quibus vero abstinendum. Quamprimum vero omittimus, quæ facienda sunt, & ex adverso committimus, quæ facienda non erant, cum tunc actiones nostræ repugnent legi naturæ, in vitia incidimus. Haud obscure intelligitur, quæ de modestia hic dicuntur, ea ad virtutem quamlibet etiam ipsique opposita vitia applicanda esse: quod si observaveris, non difficile erit virtutes a vitiis dividere ac præcavere, ne illæ ab his labem quandam contrahat. Qui enim virtutem a vitiis notionibus rite ac sufficienter determinatis non dividunt, ad ea, quæ sunt virtutis, miscent quædam, quæ sunt vitiorum ipsi oppositorum. Discimus hinc, quam necessarium sit, ut distinctas & rite ac sufficienter determinatas virtutum iisdemque oppositorum vitiorum notiones habeas, si virtutem colere decreveris. Notiones istæ cum deriventur ex lege naturæ, quæ facienda præcipit, non facienda prohibet; studium virtutis a cognitione Juris naturæ exordiendum, quod philosophia moralis, quæ docet modum virtutem unamquamque acquirendi (§. 6. *part. 1. Eth.*), supponit (§. 9. *part. 1. Eth.*). Cum perpauci sint, qui scientiam Juris naturæ satis exactam acquirere student; ideo non est quod miremur, notiones virtutum & vitiorum communes non esse satis limatas. Ceterum probe perpendi velim demonstrationem, qua evicimus, existimationem, honorem atque laudem non intendi debere tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), ut non modo origo obligationis, quæ a lege naturæ venit, agnoscatur, verum etiam perspiciatur, quam pulchre in omnibus divinum hoc & immutabile jus sit sibimetipsi consentiens.

§. 485.

§. 485.

Quoniam qui modeſtus eſt operam dat, ut exiſtimatione, honore ac laude dignus ſit famamque mereatur, honorem tamen, laudem atque famam non appetit (§. 484.); *ma modeſt a peritis* veritatem agnoſcentibus & *bonis*, veritatem amantibus (§. 971. *part. 5. Jur. nat.*) atque juſtitiam & honeſtatem (§. 968. *part. 5. Jur. nat.*), *honor & laus, quam meretur, homini modeſto tribuitur, ac idem inde nominis famam conſequitur, honor, laus & fama ſequitur vel fugientem.* *Quod honor, laus & fama modeſtum fugientem ſequatur.*

Boni ac periti nemini denegant laudem meritam, & ex ea naſcitur vera gloria (§. 47. *Jur. Gent.*), non vaga quædam fama, quæ nulla certa autoritate nititur. Hanc non opus eſt ut acquirere ſtudeas, immo ſi vel maxime hoc facere velis, conatus tamen omnis aut fruſtraneus erit, ſi laudem non mereris, aut ſuperfluus, ſi eandem merearis. A bonis & peritis laus, quam non mereris, emendicari nequit &, ſi vel maxime eam merearis, non tamen in merita tua inquirent cupiditatem tuam expleturi, quando non vacaverit. Emendicatæ autem laudes raro veræ ſunt, minimum macula non carent, quia emendicatæ: laudes enim emendicare virtuti repugnat. A bonis & peritis vera laus expectanda eſt: reliqua ſordet, ideoque eam contemnit qui veram meretur. Nimis puerile eſt delectari laude imperitorum, quemadmodum ex ſequentibus clarius eluceſcet.

§. 486.

Similiter quia *modeſtus* laudem non appetit (§. 484.); *ſeipſum non laudat, nec laudum ab aliis ſibi tributarum ebuccinator eſt, neque facta ſua, quibus ſe laudem mereri putat, extollit, immo nec alios laudat, ut ab ipſis viciſſim laudetur.* *De laude propria modeſtiæ adverſa.*

Exempla laudis propriæ frequentiora non ſunt, quam inter eruditos, de quibus mox diſertius dicturi ſumus, quando de vitiis modeſtiæ oppoſitis agemus: laus enim propria

 cum

cum a modestia, quæ virtus est, maxime aliena sit, ad vitium referenda. Dudum autem omnibus laus propria maxime invisa fuit, hodienumque est, non modo bonis, quibus sese plurimum commendat modestia, præsertim si cum magnis meritis conjuncta, verum etiam invidis laudis aliorum. Hinc enatum est pervulgatum istud: Propria laus sordet.

§. 487.

De invidia laudis aliorum modestiæ adversa.

Quoniam *modestus* laudem non appetit (§. 484.); *aliis laudem sive meritam, sive immeritam non invidet, multo minus conqueritur, quod ipse non laudetur, aut tanti non existimetur, quanti existimantur alii.*

Quamdiu quis aliis laudem invidet, aut querelas movet, quod aliis honore non æquiparetur, tamdiu quoque certus esse potest, se ad modestiam nondum pervenisse. Idem intelligitur de laude propria in factorum suorum gloriatione. Sunt igitur hæc signa modestiæ deficientis.

§. 488.

Quod modestus seipsum non laudet per alios.

Cum modestus se ipsum non laudet (§. 486.), quod vero quis facit per alios per seipsum fecisse putandus sit, id quod ab omnibus conceditur tanquam per se manifestum; *modestus* quoque *nec verbis, nec factis impetrare studet ab aliis, ut laudetur.*

Nihil hodie frequentius est apud nos; quam ut homines novi in orbe erudito, qui juvenili cupiditate gloriæ ducuntur, per alios seipsos laudent, cum tamen eos maxime deceret modestia. Dantur enim diariorum & novellarum eruditorum autores, cum indies crescat istiusmodi scriptorum numerus, qui levi quodam lucello adducuntur, ut aures benignas præbeant laudari per ipsos cupientibus. Immo haud raro contingit, ut formula ipsis præscripta novellis inseratur. Tur-

Turpius vero eſt, ſi viri a juvenili hoc pruritu ſibi temperare nondum didicerunt, præſertim cum laudibus emendicatis non indigeant, ſi vel maxime laudes appetant.

§. 489.

Quomodo modeſtus ſpectet, quod bene ac recte a ſe factum.

Modeſtus, quicquid bene ac recte a ſe factum, tanquam debitum agnoſcit, nec laudem ſpectat tanquam mercedem ejus. Etenim modeſtus operam quidem dat, ut ſit laude dignus, ideoque virtutibus intellectualibus & moralibus pro virili ſtudet (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*), laudem tamen non appetit (§. 484.). Quamobrem cum virtutis cultor actiones ſuas legi naturæ convenienter determinet (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ indiſpenſabilem obligationem inducit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quod eidem convenienter facit, ideo facit, ut obligationi ſuæ ſatisfaciat. Quoniam itaque debitum eſt, ad quod faciendum lege naturali obligamur (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quicquid bene ac recte a ſe factum eſt, tanquam debitum agnoſcit. *Quod erat unum.*

Porro quoniam modeſtus propter id, quod recte ac bene fecit, ideoque quod facere ſe debuiſſe agnoſcit, ut ſatisfaceret obligationi ſuæ, *per demonſtrata n. 1.* laudem non appetit (§. 484.), ſibi minime perſuadet ab aliis ſibi deberi laudem, propterea quod bene ac recte fecerit, ad quod faciendum naturaliter obligabatur. Quamobrem cum merces ſit, quod nobis præſtandum ab aliis pro eo, quod ipſi fecimus (§. 327. *part. 4. Jur. nat.*); laudem ſpectare nequit tanquam mercedem pro eo, quod bene ac recte a ſe factum, ab aliis ſibi debitam. *Quod erat alterum.*

Abſurditas appetentiæ laudis clarius non eluceſcit, quam ſi vim propoſitionis præſentis ſatis capiamus. Prompte ac præci-

præcise solvendum debitum creditori tuo. Ubi hoc feceris, obligationi tuæ satisfecisti (§. 663. 665. *part. 5. Jur. nat.*): An propterea creditor tuus tibi obligatur ad aliquid vicissim præstandum, quod feceris, ad quod faciendum ipsi obligatus eras, quod pro mercede haberi posset? Cum absurdus videretur, qui hoc sibi persuaderet; nonne multo absurdior videbitur, si tibi persuades alios tibi ad quædam præstanda teneri, quod creditori tuo præcise solveris? Laudem meretur præcisa debiti solutio (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*): laudabit eam qui solutionem accipit, laudabunt alii, cum nemini non placeat præcisa & prompta debiti solutio. Nemo tamen exigere potest, ut laudent, sed hoc arbitrio ipsorum relinquendum. Recte quidem faciunt, si laudent, & quod facere debent (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*); sed cum nullum tibi jus competat in aliorum actiones (§. 146. 152. *part. 1. Jur. nat.*), illorum conscientiæ relinquendum, num laudare velint, an nolint (§. 157. *part. 1. Jur. nat.*). Qui virtutes intellectuales & morales colit, ut iis conformiter agat, aut facit, quod sibi debet, aut quod aliis, vel jure suo recte utitur. Considera te tanquam debitorem tuum, vel debitorem Dei, qui legis naturæ autor est (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & vult, ut eam serves (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cuique obedire debes (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*); quæ de absurditate debitoris debitum præcise solventis & propterea laudem ab aliis tanquam mercedem sibi debitam desiderantis dicta sunt, ad omnem laudis appetentiam facile trahes. Absurditas appetentiæ laudis motivum est, ne eam appetamus, &, si magis agnosceretur, in ruborem daret laudem tantopere inhiantes. Quodsi vero a laudis appetentia abstrahamur; modestiæ studium multum facilitabitur, ut ad motiva hujus virtutis referri quoque possit.

§. 490.

Medium humilitatis. *Qui humilis esse vult, accurate inquirere debet quantum perfectionis consecutus fuerit, quanta adhuc imperfectione laboret, quid in*

in illa acquirenda sibi, quid naturæ ac fortunæ debeat, quid in hac negligentiæ suæ sit tribuendum, & quatenus se spectat tanquam causam perfectionis, se considerare tanquam eum qui fecit quod facere debebat, quatenus vero agnoscit imperfectionem, quoad facta positiva tanquam inobedientem, quoad privativa tanquam negligentem. Qui enim humilis esse vult, verum de perfectione propria judicium ferre tenetur, ut de seipso sentiat, uti par est (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero si verum de perfectione nostra judicium ferendum; necesse est, ne plus perfectionis nobis tribuamus, quam revera habemus, nec in ea acquirenda plus, quam veritati consentaneum, ideoque non modo inquirendum est in perfectionem, qua gaudemus, verum etiam in imperfectionem, qua adhuc laboramus, & sollicite observandum, quænam naturæ ac fortunæ tribuenda sint, ut eam consecuti fuerimus, & quænam sint rationes, cur hac adhuc imperfectione laboremus, quam in nobis deprehendimus, ut appareat, num & quid tribuendum fit negligentiæ nostræ (§. 750. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Et quoniam obligamur ea facere, quæ ad nostram statusque nostri perfectionem tendunt, ea vero omittere, quæ ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*) omnemque negligentiam vitare (§. 301. *part. 1. Jur. nat.*); quicquid a nobis factum fuit, ut perfectionem acquireremus, id facere debebamus (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Cumque Deus sit autor legis naturæ (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cui obedire tenemur (§. 1166. *part. 1. Jur. nat.*); si fecimus, quod facere non debebamus, inobedientes sumus (§. 1168. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo perfectum esse debet de perfectione & imperfectione nostra judicium, in iis, quæ nos fecimus, vel non fecimus, spectandum quoque est debitum, spectanda inobedientia & negli-

gentia. Quamobrem qui humilis esse vult, accurate inquirere debet, quantum perfectionis consecutus fuerit, quanta adhuc imperfectione laboret, quid in illa acquirenda sibi, quid naturæ ac fortunæ debeat, quid in hac tribuendum sit negligentiæ suæ, & quatenus se spectat tanquam causam perfectionis, se considerare tanquam eum, qui fecit, quod facere debebat, quatenus vero agnoscit imperfectionem, quoad facta positiva tanquam inobedientem, quoad privativa tanquam negligentem.

Quamvis humilitas virtus sit homini maxime necessaria, ne incidat in fastum, vitium valde noxium, nec injurius fiat in Deum omnis boni datorem; pauci tamen sunt qui satis perspiciunt, quid sibi velit hæc virtus. Humilitas appetitum moderatur circa existimationem sui ipsius (§. 581. *part.* 1. *Jur. nat.*). Præscribit autem lex naturæ, quomodo unusquisque de se sentire debeat (§. 574. & *seqq. part.* 1. *Jur. nat.*). Patet autem lege naturali ea præscribi, quæ in præsenti propositione urgemus, si omnimode verum esse debet de perfectione nostra judicium, sine quo humilitas non concipitur. Quamobrem quoque obligationem ad humilitatem non aliunde demonstravimus, quam quod lege naturali obligemur ad ea, quæ in propositione præsente urgemus (§. 582. *part.* 1. *Jur. nat.*). Supponimus voluntatem bonam in hypothesi propositionis præsentis, quæ generaliter determinata est ad committendum actiones legi naturæ, seu voluntati divinæ conformes (§. 121. *part.* 2. *Eth.*), quæ si adfuerit, legis naturæ scientia medium est virtutis, consequenter qui eam colere vult, sollicite observare debet, quæ lex naturæ præcipit. Ceterum cum ultra sphæram rationis in Philosophia morali non progrediamur; ea seponenda sunt, quæ ad humilitatem christianam pertinent a Theologo superaddenda, qui incipit, ubi Philosophus desinit. Neque enim alio fine Theologiam a Philosophia dividimus, quam ut appareat,

quæ-

quænam ex principiis rationis cognosci possint, quænam cognosci nequeant, sed Theologiæ revelatæ propria sint: id quod multiplicem habet usum, nostro præsertim seculo, in quo irreligionariorum numerus indies crescit, &, si qui adhuc religionem naturalem admittunt, revelatam tamen rejiciunt. Sed de hoc usu aliisque, quos habere potest accurata philosophiæ a Theologia divisio, ex instituto dicere in præsenti nostrum non est. Quodsi vero consideres ea omnia, quæ perpendenda & observanda sunt ei, qui humilis esse voluerit; quam ardua atque difficilis virtus sit humilitas, facile intelliges, nec minus facile perspicies rationem, cur vera humilitas admodam rara sit.

§. 491.

Quoniam humilis accurate inquirere debet in perfectionem suam, ut exactum de ea judicium ferat (§. 490.), judicium vero hoc coincidit cum judicio de merito famæ (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*), & qui meritum famæ æstimare vult, Juris naturæ & Ethicæ apprime peritus esse debet (§. 482.); *humilis* quoque *Juris naturæ & Ethicæ apprime peritus esse debet.* *Scientia Juris naturæ & Ethicæ ad humilitatem requisita.*

De merito famæ judicaturus judicium ferre debet de virtutibus intellectualibus & moralibus, quibus instructus est (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*); idem vero etiam est judicium, quod humilis de se ferre tenetur. Multo tamen amplius hoc patet, quia ad meritum famæ æstimandum sufficit, ut constet, te hisce virtutibus intellectualibus & moralibus instructum esse, non vero opus est, ut etiam agnoscas, quantum in iis tibi, quantum naturæ ac fortunæ sit tribuendum, & quomodo ea, quæ fecisti, spectanda sint, neque etiam simul habenda est ratio imperfectionis. Quoniam humilitas supponit omnium virtutum ac vitiorum exactam cognitionem atque modi, quo virtutes acquiruntur; quanta Juris naturæ & Ethicæ cognitio supponatur, hinc colligitur.

§. 492.

Quod humilis Deum tanquam datorem omnis boni agnoscere teneatur.

Humilis Deum tanquam datorem omnis boni cognoscere debet. Qui enim humilis esse vult, in perfectione acquisita discernere tenetur, quid sibi debeat, ab eo, quod naturæ ac fortunæ tribuendum (§. 490.). Enimvero quicquid boni vel natura habemus, vel studio ac labore nostro acquisivimus, aut quocunque modo alio, id omne Deo acceptum ferendum (§. 42. *part. 3. Eth.*). Humilis ergo Deum tanquam datorem omnis boni agnoscere debet.

Ad quamcunque perfectionem homo pervenerit, eam in totum Deo acceptum ferre debet. Quamobrem cum Deum tanquam datorem omnis boni agnoscere teneatur, nihil prorsus sibi tribuere potest. Quando igitur dicitur; humilem discernere debere quod sibi debet ab eo, quod naturæ ac fortunæ tribuendum; id intelligendum est respectu causarum secundarum: ast quando ascenditur ad causam usque primam, omnia ad Deum referenda.

§. 493.

Humilem omnem laudem ac honorem Deo tribuere & quomodo humilitas facilitetur.

Quoniam *humilis* Deum tanquam datorem omnis boni agnoscere debet (§. 492.), ideoque agnoscere, se perfectionem, quam acquisivit, in totum Deo acceptam referre teneri (§. 42. *part. 3. Eth.*); ideo *se nil habere videt, de quo glorietur, quasi hoc non acceperit*, & quoniam laus & honor nititur virtutibus intellectualibus atque moralibus (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), *honorem ac laudem omnem Deo, non sibi tribui debere agnoscit ac confitetur*, consequenter *quod Deo debetur, sibi non arrogat.* Atque hinc patet *humilitatem multum facilitari, si Deum datorem omnis boni agnoscamus.*

Ad humilitatem conducit, ut omnia ad causam primam, qui Deus est, referre adsuescamus. Et hoc medio utitur scriptura sacra

era ad humilitatem nos permotura, partim per præcepta, partim per exempla. Sane *Paulus* redarguit de se gloriantes interrogando 1.Cor.IV. 7. Quid habes, quod non accepisti? Si autem acceperis quid gloriaris, quasi non acceperis? Exemplum præbet *David*, quando *Psalm.* CXV. 1. Non nobis, inquit, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Agnitio Dei datoris omnis boni medium humilitatis est, confessio autem sincera signum hujus virtutis. Quamvis multi dicant, Deum esse datorem omnis boni, nec habere hominem quod glorietur, quasi ab eo non acceperit; attamen cum non satis intelligant quid dicant, nec dependentiam perfectionis suæ ac status sui a Deo intime perspiciant, veritatis convicti non sunt. Dant propemodum sine mente sonos, quibus nulla medela affertur arrogantiæ, fastui ac superbiæ.

§. 494.

Quomodo Deus dator omnis boni, quod habemus, agnoscatur.

Quoniam *qui humilis esse vult*, Deum datorem omnis boni agnoscere debet (§. 493.); ut pateat, nos quicquid boni habemus a Deo accepisse, *dependentiam omnium a Deo tanquam causa prima intime perspicere debet* (§. 473. *part. 3. Eth.*).

Si Deum datorem omnis boni, quod habemus, agnoscimus, non modo laudem omnem, quam meremur ab hominibus aliis, nos Deo tribuimus, nec tanquam nobis competentem spectamus, verum etiam vanæ laudis affectationem aversamur, ultro agnoscentes ea, ob quæ laudamur veram laudem parere non posse. Dum vera laus nobis tribuitur, Deum in nobis laudandum esse agnoscimus, cujus sapientia, potentia & bonitas erga nos prædicanda. Quando igitur studemus, ut laude digni simus, cum animus procul remotus sit a laudis appetentia (§. 479.), non aliud intendimus, quam ut Deus in nobis glorificetur. Quæ enim dicuntur naturæ & fortunæ partes in æstimando merito famæ nobis non arrogandæ (§. *cit.*), cum Deus sit naturæ nostræ auctor (§. 822. *part. 1. Theol. nat.*), & fortuna

ſubſit providentiæ divinæ (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*) atque reſpectu Dei nulla ſit (§. 542. *part. 1. Theol. nat.*), eædem revera Dei ſunt, & ipſius eſſe agnoſcuntur, niſi in cauſis ſecundis acquieſcamus, ſed mens in cauſam primam Deum aſcendat. Videmus itaque, ſi à modeſtia & humilitate pietatem dividamus, utramque virtutem occulta adhuc quadam labe infici, ac inde eſt, ut, dum in cauſis ſecundis ſubſiſtimus, repugnantiam quandam adhuc in nobis ſentiamus, quando animus ad modeſtiam & humilitatem componendus, nec unde ea veniat advertamus. Qui nexum officiorum erga Deum ſatis perſpicit, quem demonſtravimus in parte tertia Ethicæ; is influxum quoque illorum in modeſtiam & humilitatem cognoſcet, ut de eo diſertius nobis dicendum non ſit. Non minus palam eſt, modeſtiam & humilitatem nulla labe conſpurcatam non eſſe expectandam abſque Dei agnitione atque pietate infucata. Quodſi quis ſincerus fuerit pietatis cultor eaque obſervaverit, quæ de praxi officiorum erga Deum demonſtravimus in parte tertia Ethicæ, ejus animus ad modeſtiam & humilitatem jam diſpoſitus eſt, ſublata difficultate, quam deprehendimus, ſi de Deo non cogitantes utramque virtutem anhelemus, neque hæc difficultas tolletur, niſi animus ad Deum agnoſcendum & caſta mente colendum appellatur. Agnoſcant igitur, quantum veræ virtuti obſtaculum objiciant homines profani hujus ſeculi, qui omnem Numinis ſenſum ex animis hominum evellere nituntur, & quænam ſit ratio, cur ipſi ab omni modeſtia & humilitate prorſus ſint remoti, arrogantia, faſtu & ſuperbia turgidi.

§. 495.

De injuria in Deum, laude propria & ejus appetentia commiſſa.

Qui ſeipſum laudat laudesque ab aliis ſibi tributas ebuccinat variisque artibus impetrare ſtudet, ut laudetur; in Deum injurius eſt. Qui enim ſeipſum laudat laudesque ab aliis ſibi tributas ebuccinat, variisque artibus impetrare ſtudet, ut laudetur, is ſibi tribuit, quod Deo tribuendum (§. 493.). Quoniam igitur

igitur ſibi arrogat, quod Deo debetur, in jus Dei involat (§. 239. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum injuria in violatione juris alterius conſiſtat (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); qui ſeipſum laudesque ab aliis ſibi tributas ebuccinat, & variis artibus impetrare ſtudet, ut laudetur; in Deum injurius eſt.

Patet hinc turpitudo laudis propriæ & appetentiæ laudis. Quamvis vulgo dicatur laudem propriam ſordere, quamvis reprehendatur appetentia laudis, inprimis ſi laudes emendicentur, quod multis modis fieri ſolet; pauci tamen ſunt, qui turpitudinem hanc penitus perſpiciunt, cum ad injuriam in Deum commiſſam animum non advertant. Videntur equidem ſibi videre, quod laus propria & anxia laudis appetentia hominem dedeceat; aſt quæſiti, cur dedeceat, rationem reddere nequeunt, aut afferunt parum firmam, quaſi moribus hominum arbitrio introductis minime conveniat, ut quis ſeipſum laudet, vel laudes ab aliis emendicet, aut laudi etiam meriti detrahatur, ſi propria aſſonet. Qui Deum agnoſcit & quemadmodum debet colit, ut in explendis officiis erga eum aſſiduus ſit; laudem propriam & appetentiam laudis maxime averſatur.

§. 496.

Quod humilis operam det, ut ſit laude dignus propter Deum.

Humilis operam dat, ut ſit laude dignus propter Deum. Etenim humilis laudem omnem Deo, non ſibi tribuendam eſſe agnoſcit, Deoque debitam non ſibi arrogat (§. 493.). Quodſi ergo operam dat, ut ſit laude dignus; laudem non ſuam, ſed Dei intendit, nimirum ut Deus in ipſo laudetur. Quamobrem operam dat, ut ſit laude dignus propter Deum.

Patet hinc intentio humilis per meritum laudis. Refertur hoc ad gloriam Dei, quam promovere debemus (§. 1148.

1148. *part. 1. Jur. nat.*), & ſic quoque Deum colit, dum operam dat, ut ſit laude dignus (§. 511. *part. 2. Theol. nat.*). Humilis itaque ſtudium merendi laudem pars quædam cultus divini eſt, & cum dilectione ſui propter Deum conſentit. Etenim cum meritum laudis referat ad gloriam Dei, hæc autem finis ultimus ſit, quem Deus per exiſtentiam hujus univerſi intendit (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*); humilis meritum laudis dirigit in finem, propter quem Deus hoc univerſum, ipſumque etiam hominem (§. 115. *part. 3. Eth.*), condidit. Homo ſe diligit propter Deum, ſi dilectionem ſui dirigit in eum finem, propter quem Deus hoc univerſum ipſumque Deum condidit (§. 54.). Humilis itaque ſtudium merendi laudem propter Deum dilectioni ſui propter Deum maxime convenit. Qui ſeipſum diligit, perfectionem ſui ſtatusque ſui, quantum datur, promovere conatur (§. 58.), ideoque operam dat, ut laudem mereatur (§. 548. 552. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam humilis per meritum laudis Dei gloriam intendit; ſe non diligit niſi propter Deum (§. 54.), atque ideo humilitas cum dilectione ſui propter Deum copulatur, cumque dilectio propter Deum a charitate Dei dependeat (§. 56.), cum charitate quoque Dei. Hinc multa alia deduci poterant, ſi inſtitutum noſtrum permitteret latiorem diffuſionem. Si quis ea, quæ nos de virtutibus ſingulis demonſtramus, ſibi familiaria reddere & mutuum virtutum in ſe invicem influxum ſcrutari voluerit; multa reperiet, de quibus alias non facile incidiſſet cogitatio, nec ſine voluptate perſpiciet, quam amice virtutes omnes inter ſe conſpirent ſibique mutuo inexpectatas ſuppetias ultro ferant, nobis etiam non advertentibus, & quantum immutetur animus veræ virtutis cultura. Sæpius jam monuimus ac denuo inculcamus, nos in operibus noſtris ſaltem ſpargere ſemina, ut in aliorum agris efflореſcant.

§. 497.

§. 497.

Humilis virtutes intellectuales & morales, quas acquisivit, tanquam Dei beneficium agnoscit. Agnoscit enim Deum tanquam datorem omnis boni (§. 492.). Quoniam itaque virtutes intellectuales & morales sunt bona animi (§. 715. *part. 1. Jur. nat.*); easdem quoque Deo acceptas referre debet. Enimvero per se patet, ab homine nihil fieri posse, ad quod faciendum non sit obligatus, cum omnes actiones suas ad gloriæ divinæ manifestationem dirigere obligetur (§. 250. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque homo nihil habeat, quod Deo dare possit, præter voluntatem suam, quatenus eidem sese obedientem præstat (§. 179. *part. 3. Eth.*), consequenter dare Deo nequeat, quod non jam ante sit ipsius (§. 180. *part. 3. Eth.*), nihil quoque eidem retribuere valet. Quoniam itaque Deus homini gratis dat omne bonum, cujus fit particeps (§. 18. *part. 4. Jur. nat.*), bonum autem omne, quod gratis datur, beneficium est (§. 20. *part. 4. Jur. nat.*); humilis virtutes intellectuales & morales, quas acquisivit, tanquam Dei beneficium agnoscit.

Quod humilis virtutes intellectuales & morales tanquam Dei beneficium agnoscat.

Quando in virtutibus intellectualibus & moralibus naturæ ac fortunæ beneficium agnoscimus discernentes ea, quæ nobis debemus, & quæ naturæ ac fortunæ accepta sint referenda; ad causam primam non ascendimus. Atque hoc saltem usui est, quando definiendum, quantum laudis homini competat ob virtutes intellectuales & morales, quas habet, respectu scilicet hominum aliorum. Ast quando ad causam primam ascenditur, non modo ea, quæ naturæ ac fortunæ debentur, verum etiam quæ studio ac labori hominis tribuuntur, Deo vindicantur, ut agnoscatur, virtutes nostras intellectuales & morales in totum Deo deberi, sicque bonitas divina celebretur, quemadmodum veritati consentaneum.

§. 498.

De amore Dei humilitatis comite.

Quoniam humilis virtutes intellectuales & morales, quas acquisivit, tanquam Dei beneficium agnoscit (§. 497.), beneficiorum vero divinorum repræsentatione excitatur amor Dei (§. 228. *part. 3. Eth.*); *si humilis virtutes intellectuales & morales considerat, quas acquisivit, amore Dei perfunditur.*

Amor Dei humilitatis comes est. Non est quod excipias, addendam esse restrictionem, si humilis Deum tanquam datorem omnis boni agnoscat. Ad humilitatem enim requiritur hæc cognitio (§. 492.), nec ea perfecta & ab omni labe pura concipitur, nisi omnis perfectio, quam acquisivimus, in totum Deo accepta feratur, sicque agnoscatur, nos nihil habere, de quo gloriemur, quasi hoc non acceperimus (§. 493.). Quamdiu homo putat, se adhuc habere, de quo tanquam suo gloriari possit; difficillime reprimetur appetentia gloriæ (*not.* §. 494.), quæ tamen cum humilitate minime consistit.

§. 499.

Quomodo humilis perfectione sua & laude delectetur.

Quia humilis amore Dei perfunditur, dum virtutes intellectuales & morales, quas acquisivit, considerat (§. 498.), qui vero Deum amat, rebus aliis non delectatur, nisi propter Deum, quatenus nimirum ad amorem Dei ducunt (§. 255. *part. 3. Eth.*); *humilis virtutibus intellectualibus & moralibus delectatur propter Deum,* quatenus scilicet ex iis agnoscit bonitatem Dei (§. 497.), amoris Dei concitatricem (§. 230. *part. 3. Eth.*), consequenter *si propter eas laudatur ab aliis, laude delectatur, quatenus Deum in se glorificari agnoscit* (§. 493.).

Si humilis in faciem laudatur, rubore suffunditur, ut ipsa natura homini indidisse videatur sensum non sibi, sed Deo competentis laudis. Pudor hic, quem naturalem dicere licet, observatur in pueris bonæ notæ, quorum appetitus non-

dum

dum corruptus est: perversæ enim opiniones, quibus mens imbuitur, eundem supprimit. Qui vero ab humilitate pietatem non separat, quemadmodum separanda non est, pudorem quoque istum fovet, ut, si in faciem laudetur, molestiam quandam in se sentiat, quæ pudor nascens est. Equidem cum humilis sibi probe conscius sit imperfectionis suæ (§. 490.), cujus cogitationem excitat laus ipsi tributa, hæc ipsa quoque pudorem excitare valet (§. 779. *Psych. empir.*); hoc tamen non obstat, quo minus etiam cogitatio laudis præter meritum nobis tributæ, cum Deo tribuenda in totum esset, eundem concitet. Priori modo concitari potest, etiamsi quis humilis non fuerit, sed saltem conscius imperfectionis suæ, ad quam observandam invidos acuit laus sibi tributa; ast posteriori modo concitari nequit, nisi quis veræ humilitatis fuerit studiosus (§. 493.). Cumque jam plures observaverimus stimulos, qui natura homini inditi sunt, ut incitetur ad appetendum ea, ad quæ ratio ducit, nec absurdum videri potest, si pudorem quoque quendam naturalem, concitatum sensu laudis nobis minime, sed Deo conditori tribuendæ in penetralibus mentis veluti latentem admittamus. Theologi stimulos istiusmodi referent ad reliquias imaginis divinæ: quod ideo monemus, ne naturam nimium extollere velle videamur. Conformitas fidei & rationis hodie dudum agnita, consequenter quæ ex principiis rationis demonstrantur, contraria esse nequeunt iis, quæ in scriptura sacra docentur, quemadmodum in parte prima Theologiæ naturalis consensum a nobis demonstratorum cum scriptura sacra ostendimus, & in Philosophia quoque morali facile ostendere poteramus, si ad has ambages descendere voluissemus.

§. 500.

Voluptatis ex propria perfectione perceptio humilitati non repugnat, nec perceptio voluptatis ex laude merita modestiæ & humilitati; si quis tamen humilis & modestus fuerit, eandem non modo *Qualem voluptatem ex propria per-*

fectione ac laude merita percipiat humilis & modestus.

temperat sensu imperfectionis suæ, verum etiam in voluptatem ex bonitate divina percipiendam vertit, seu hanc cum illa miscet. Quoniam humilis verum de perfectione sua judicium ferre debet (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*); eandem cognoscat necesse est. Enimvero homini naturale est, ut, quando sibi conscius est perfectionis cujusdam suæ, voluptatem percipiat (§. 511. *Psych. empir.*). Quamobrem voluptatis ex perfectione propria perceptio humilitati minime repugnat. *Quod erat primum.*

Laus vera oratio est, qua alii de perfectione nostra judicium significant (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque modestus laudem non appetat (§. 484.); cum tamen operam dare debeat, ut sit laude dignus (§. *cit.*), necesse est ut veritatem judicii, quod fert laudator de perfectione sua, agnoscat. Patet igitur ut ante perceptionem ex laude propria modestiæ ac humilitati non repugnare. *Quod erat secundum.*

Enimvero cum non minus modesti, quam humiles esse debeamus (§. 565. 582. *part. 1. Jur. nat.*); modestia cum humilitate copulatur, ideoque modesti & humilis de perfectione sua idem est judicium. Quamobrem sicuti humilis non modo inquirit in perfectionem, quam consecutus est, verum etiam in imperfectionem, qua adhuc laborat (§. 490.); modestus quoque animum attendere debet ad imperfectionem, dum operam dat, ut sit existimatione, honore ac laude dignus (§. 484.). Quodsi nobis conscii sumus imperfectionis cujusdam, tædio afficitur animus, sive molestia (§. 518. *Psych. empir.*). Hæc igitur molestia, quando accedit ad voluptatem ex perfectione perceptam, *per demonstrata n. 1. & 2.* hanc temperat. *Quod erat tertium.*

Deni-

Denique cum humilis virtutibus intellectualibus & moralibus delectetur propter Deum, quatenus ſcilicet agnoſcit ex iis bonitatem Dei (§. 499.), eandem vero non minus agnoſcere tenetur modeſtus, dum ſe exiſtimatione, honore ac laude dignum præſtat (§. 484.); humilis atque modeſtus voluptatem ex perfectione ſua atque laude perceptam in voluptatem, quæ ex bonitate divina percipitur, vertit, ſeu hanc cum illa miſcet. *Quod erat quartum.*

Sunt qui voluptatem ex perfectione propria perceptam ſimpliciter damnant, nec cum humilitate conſiſtere poſſe ipſius perceptionem ſibi perſuadent. Enimvero hi duplici modo a vero aberrant ſibique tacite contradicunt. Homo enim gratias agere debet ob bona ſibi collata (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem neceſſe eſt, ut agnoſcat bona, quibus Deus ipſum beavit: ſunt vero in horum numero virtutes intellectuales atque morales (§. 715. *part. 1. Jur. nat.*). Has igitur agnoſcere tenetur. Jam vero homini naturale eſt, ut voluptate fruatur, quando ſibi conſcius eſt perfectionis ſuæ (§. 511. *Pſych. empir.*). Quodſi ergo homo pro bonis animi Deo gratias agere velit, hoc fieri nequit, niſi voluptatem ex iis percipiat. Quamobrem cum gratiarum actionem, a qua perceptio voluptatis ex bonis, pro quibus gratiæ aguntur, ſeparari nequit, urgeant; ſibimetipſis contradicunt, dum contendunt hominem cognoſcere debere beneficia divina, ex iis tamen non percipere voluptatem, conſequenter nec propter virtutes intellectuales & morales ſibi placere (§. 542. *Pſych. empir.*). Condonandum hoc eſt inſcitiæ Pſychologiæ, ſine qua naturam hominis perſpicere non datur, & ignorantiæ ſyſtematis veri nominis, ſine quo nexus veritatum non inſpicitur. Nam propterea facillime contingit, ut exigantur ab homine, quæ ſunt contra naturam ipſius in ſe immutabilem, & contradictiones, in quas inciditur, non animadvertantur, malaque conſequentia tribuantur aliis, quam ſuis cau-

 ſis.

ſis. Quodſi in Pſychologia fueris ſatis verſatus & veritatum nexum ex ſyſtemate cognitum atque perſpectum habueris; veritatem nudam & incontaminatam quo minus intuearis nihil amplius obſtabit. Voluptas ex perfectione propria percepta non eradicanda, id quod impoſſibile, nec, ſi fieri poſſet, conſultum foret; ſed ſaltem moderanda & ad rectum finem dirigenda. Moderatur duplici modo, primum ſcilicet, ſi cavetur, ne perfectionem apparentem cum vera confundamus, ut nobis videamur, qui non ſumus: deinde cum in imperfectionem, qua adhuc laboramus, aciem mentis intendimus, ne nobis videamur meliores, quam ſumus, & tædium inde perceptum miſceatur voluptati, quam ſenſus perfectionis creat. Dirigitur voluptas in rectum finem, dum bona animi, quæ poſſidemus, in numerum beneficiorum divinorum in totum referimus, nihil nobis reſervantes, de quo gloriari poſſimus, quaſi non acceperimus (§. 493.). Ita nimirum voluptas ex bonitate divina percepta gignit charitatem Dei, ut ipſi placere ſtudeamus (§. 241. *part. 3. Eth.*): & incenditur ardor majores indies in bono profectus faciendi, ſicque cum gratiarum actione conjungitur invocatio Numinis (§. 1211. 1219. *part. 1. Jur. nat.*) & Deus colitur in veritate (§. 1234. *part. 1. Jur. nat.*), qui veritatis omnis autor eſt (§. 290. *part. 1. Theol. nat.*) & hypocryſin averſans (§. 1163. *part. 1. Jur. nat.*) ab homine in ſe colendo exigit omnium facultatum uſum & plenum uſus omnium conſenſum (§. 1162. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 501.

An modeſtiæ, humilitati ac pietati repugnet gloria ſtimulari ad faciendos in bono profectus.

Modeſtiæ, humilitati & pietati non repugnat, ut gloria ſit ſtimulus ad profectus in virtutibus intellectualibus & moralibus indies majores faciendos. Modeſtus enim, quamvis ſeipſum laudare, nec laudes ab aliis ſibi tributas ebuccinare, neque tribuendas emendicare debeat (§. 486. 488.), hoc tamen non obſtante operam dare tenetur, ut ſit laude dignus & famam, ideoque gloriam (§. 553. *part. 1. Jur. nat.* & §. 47. *Jur. Gent.*), merea-

mereatur (§. 484.). Quamobrem cum gloria concitetur, si cogitemus, quid boni atque periti de iis, quæ bene ac recte fecimus, & de bonis animi, quibus gaudemus, judicaturi sint (§. 769. *Psych. empir.*), atque tendat ad bene & recte faciendum, quod faciendum non est, ac ubi oritur ex judicio de eo, quod jam fecimus, studium bene ac recte faciendi acre efficiat (§. 371. *part. 2. Eth.*); modestiæ minime repugnat, ut sit stimulus ad profectus in virtutibus intellectualibus & moralibus indies majores faciendos. *Quod erat primum.*

Similiter cum humilitati non repugnet voluptas ex laude merita percepta (§. 506.), in hac autem voluptate gloria consistit (§. 765. *Psych. empir.*), quæ studium bene ac recte faciendi acre efficit (§. 371. *part. 2. Eth.*); humilitati quoque non repugnat, ut gloria sit stimulus ad profectus in virtutibus intellectualibus & moralibus indies majores faciendos. *Quod erat secundum.*

Denique cum humilis laude vera delectetur, quatenus Deum in se glorificari agnoscit (§. 499.), laudem nimirum omnem referens ad Deum boni omnis datorem (§. 493.), id quod pietatis est (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*); nec pietati repugnat, ut gloria sit stimulus ad profectus indies majores in virtutibus intellectualibus & moralibus faciendos. *Quod erat tertium.*

Cupiditas laudis tendit ad laudem consequendam (§. 388. *part. 2. Eth.*), ideoque laudis cupidus laudem appetit: cujus appetentia cum mala sit, cum eam intendere non debeamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), ipsa quoque laudis cupido mala est. Cum hac laudis cupidine non confundenda est cupiditas, quam affectus, qui gloria vocatur & quem stimulum esse ostendimus ad præclara præstanda absque ulla spe lucri (§. 771. *Psych. empir.*), in se continet. Hæc

Hæc enim tendit ad bene ac recte faciendum, quod faciendum est (§. 573. *part. 2. Eth.*), & ab hac cupiditate gloria vim stimuli ad profectus indies majores in virtutibus intellectualibus & moralibus faciendos acquirit; illa vero ad laudem consequendam, ut eadem satietur appetitus. Quamvis itaque gloria natura homini insit, non tamen cupidinem laudis continet; sed ubi hæc accedit, labe quadam conspurcatur & appetitum vitiat. Pietate autem in recto tramite retinetur, quatenus laudem, quæ nobis tribuitur, in totum Deo vindicamus & virtutibus intellectualibus & moralibus propter Deum delectamur, nec aliter nos delectet laus, quam quatenus Deus in nobis glorificatur, quemadmodum de humili modo ostendimus (§. 493. 499.). Ita nimirum gloriam divinam promovemus (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*), quemadmodum debemus (§. 1148. *part. 1. Jur. nat.*), & meritum laudis, ad quod obligati sumus (§. 546. *part. 1. Jur. nat.*), dirigitur in finem, ob quem homo a Deo conditus, nimirum gloriam ipsius (§. 115. *part. 3. Eth.*). Subtiliter omnia distingvenda sunt, ut bonum a malo recte dividatur: pietas vero hoc singulare habet, ut voluptatem ex propria perfectione perceptam ac laudem ob eandem nobis tributam intra limites justos coërceamus, ut, si vel maxime sufficiente acumine ad singula discernenda destituamur, a recto tamen tramite non abducamur, dum gloria stimulamur ad profectus indies majores in virtutibus intellectualibus & moralibus faciendos. Monui jam alias, si quis indefessam virtuti omni operam navat, juxta normam lege naturali præscriptam, animum in bene multis ad rectitudinem agendi veluti sua sponte componi, etiamsi de eo expresse non cogitet, & magnam in eo esse vim pietatis omne virtutis studium ea de causa facilitantis. Phiosophus vero, cujus est rationem eorum reddere, quæ fiunt (§. 31. *Disc. prælim.*), omnia, quæ influunt, in determinationem appetitus, a se invicem discernere debet, ut quam pulchre lex naturæ sibi per omnia sit consentiens & rationi maxime consentaneum, appareat. Velim hæc probe perpendantur, ne

in

in præjudicium veritatis deproperetur judicium, nondum satis intellectis iis, quæ accurate trutinanda sunt. Quodsi visum fuerit Theologo hæc omnia accurate discutere, conformitatem fidei & rationis mirificam deprehendet: id quod nostro præsertim seculo profano plurimum conducet ad confundendos irreligionarios & tela ipsorum in ipsos retorquendum. Theologus enim philosophus, id quod in adolescentia mea inculcatum fuisse memini a præstantissimo Theologo Vratislaviensi *Neumanno*, plus videt in scriptura sacra, ideoque etiam in Theologia, quæ ex hoc fonte hauritur, quam philosophiæ ignarus, modo philosophiam veram a pseudophilosophia discernas. Dudum autem agnoverunt Theologi præclari, philosophiam, quam nos profitemur, pulcherrime cum Theologia conspirare.

§. 502.

Modestia, humilitas & pietas sororio vinculo copulantur. Lex naturæ enim vult, nos dare operam, ut simus existimatione, honore atque laude digni (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque virtutibus intellectualibus & moralibus assiduam operam navemus (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*), existimationem tamen, honorem ac laudem non intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat*), sed potius gloriam Dei (§. 1148. *part. 1. Jur. nat.*), cujus promovendæ causa a Deo conditi sumus (§. 115. *part. 3. Eth.*), quicquid boni natura habemus, & quicquid quomodocunque acquirimus, id omne Deo datori acceptum ferentes (§. 1208. *part. 1. Jur. nat.*) & ob bona nobis collata eundem celebrantes (§. 1209. *part. 1. Jur. nat.*), neque etiam plus perfectionis & circa eandem plus sibi tribuere, quam veritati consentaneum (§. 575. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero qui appetitum circa honorem, consequenter etiam laudem (§. 544. *part. 1. Jur. nat.*), legi naturæ convenienter

De nexu modestiæ, humilitatis & pietatis.

moderatur, modestus est (§. 563. *part. 1. Jur. nat.* & §. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi de seipso sentit, uti par est, verum scilicet de perfectione sua judicium ferens, humilis est (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*) & si gloriam Dei promovet, pius est (§. 111. *part. 3. Eth.*). Quamobrem si quoad honorem atque laudem ea observamus, quæ lex naturæ præcipit; modesti, humiles & pii sumus, consequenter modestia, humilitas & pietas sororio vinculo copulantur.

Modestia & humilitas adeo arcto vinculo connectuntur, ut harum virtutum una subsistere non possit, si ab altera recedas: quod facile intelligitur, modo in utraque verum de perfectione animæ, virtutibus nimirum intellectualibus & moralibus (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), judicium supponatur, quemadmodum supponi debet. Omnis enim virtus sola veritate nititur. Quemadmodum vero pietas est complementum omnis perfectionis humanæ (§. 113. *part. 3. Eth.*), ideoque etiam omnis virtutis (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), hujusque studium facilitat (§. 344. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ita etiam sine ea modestia & humilitas nondum perfecta est, & eadem utriusque studium facilitatur. Falso igitur sibi persuadent se esse humiles, qui parum sunt modesti, aut se modestos & humiles esse, ut quoad utramque virtutem nihil a se desiderari possit, qui pietatem ab ea separant. Qui de eadem hactenus demonstrata perpendit, quam necessaria sit pietas, ut modestia & humilitas non sit nascens, sed perfecta, abunde intelliget. Nisi modestia cum humilitate & cum utraque pietas societur, varios defectus, nec labem unam tam in modestia, quam humilitate notabis.

§. 503.

De medio magnanimitatis. *Media modestiæ sunt etiam media magnanimitatis: præsentissimum autem remedium est, si humilitati societur pietas.* Quemadmodum enim modestus moderatur appetitum circa honores (§. 563.

(§. 563. *part. 1. Jur. nat.*); ita etiam magnanimus eundem moderatur circa honores magnos legi naturæ convenienter (§. 564. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero lex naturæ de honore, quantuscunque fuerit, eadem præcipit, nullo facto discrimine inter honores magnos & parvos (§. 545. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem quæ consideranda sunt, ut sis modestus; ea etiam consideranda sunt, ut sis magnanimus, modo probe perpendas, quæ lex naturæ de honore præcipit, ea valere de honore quocunque, nec ullam in iis attendi magnitudinis differentiam. Media igitur modestiæ & magnanimitatis eadem sunt. *Quod erat unum.*

Si humilitati sociatur pietas, quemadmodum sociari debet, cum & pii (§. 1128. *part. 1. Jur. nat.*), & humiles esse debeamus (§. 582. *part. 1. Jur. nat.*); Deus dator omnis boni agnoscitur (§. 492.) & omne bonum, cujus participes facti sumus, in numerum beneficiorum divinorum refertur (§. 497.), Deoque laus omnis tribuitur (§. 493.), ut nomen divinum celebretur (§. 1204. *part. 1. Jur. nat.*). Quantoscunque igitur consecutus quis fuerit honores, quantamcunque laudem & famam, sive gloriam; non tamen propterea sese effert insolentius. Quoniam itaque appetitum moderatur circa magnos etiam honores legi naturæ convenienter, qui vero hoc facit magnanimus est (§. 564. *part. 1. Jur. nat.*); præsentissimum magnanimitatis medium est, si humilitati societur pietas. *Quod erat alterum.*

In moralibus unice standum est veritate, sepositis turbæ opinionibus. Quamobrem cum virtutes intellectuales & morales pariant existimationem, honorem atque laudem (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*) & facta inde profecta existimatione, honore ac laude dignum probent (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*); honor magnus æstimandus est ex gradu virtutum intellectua-

lium & moralium, ideoque præclaris factis, quæ inde proficiscuntur. Quoniam qui humilis est, non modo bona animi, quæ consecutus est, verum etiam occasionem præclara præstandi oblatam beneficiis divinis in totum accenset (§. 497. 493.); quo majore honore, qua laude majore ac gloria potitur, eo majora esse agnoscit beneficia divina, quibus mactatur, ideoque ardorem Deo gratias agendi tanto vehementius intendit. Hæc vera magnanimitatis indoles est: neque enim aliter vi legis naturæ, virtutum omnium normam (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), concipi potest. Nemo non agnoscit, nisi veritatum moralium fuerit prorsus ignarus, ita concipiendam esse magnanimitatem, quamvis in statu civili nulla introducta fuisset inæqualitas, sed quos natura æquales fecit (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*), iidem quoque ceteroquin æquales quoad statum externum æquales permansissent. Virtus cum tota nitatur lege naturæ (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ prorsus immutabilis est (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), prorsus & ipsa immutabilis, ideoque facto hominum, quo introductus est status civilis (§. 4. *part. 8. Jur. nat.*), ne quicquam mutari potuit. Quamobrem nec magnanimitas in statu civili alia est, quam concipi potest in statu naturali, seu nullo respectu habito ad civilem, etsi in statu civili nacta fuerit occasionem sese dilucidius atque apertius explicandi, cumque majora quoque experiatur obstacula, quæ vincenda sunt, nec adeo facile vincuntur, majorem simul splendorem. Quod vero turba magnanimitatem restringat ad eos, qui dignitatibus in Rep. eminent; inscitiæ tribuendum. Ponamus hominem, qui nulla dignitate conspicuus est, sed cujus præclara sunt in scientiam merita, ab omni appetentia laudis habere animum alienum, nec fama magna, quam consecutus, efferri; ecquis negare ausit, ipsum esse magnanimum, nisi quid sit magnanimitas nondum satis intelligat? Ponamus similiter hominem cujuscunque conditionis virtute plurimum præstare, ut gloria vera excellat. Quodsi etiam hic laudem minime appetat, nec eadem efferatur, si virtutes ejus præ-

prædicentur & ipse ob eas maxime existimetur a bonis atque peritis; ecquis non dixerit magnanimum, si virtutum notiones satis distinctas habuerit? Enimvero quia in statu civili, in quo degimus, dominantur opiniones virtuti inimicæ; ne impedimento sint, quo minus modesti & magnanimi humilesque simus, nostrum adhuc est, ut eas corrigamus.

§. 504.

Quando dignitates civiles bonorem verum laudemque pariant.

Dignitates civiles verum honorem veramque laudem non pariunt, nisi quatenus meritis in Remp. virtus illustratur. Dignitates civiles in titulis & præcedentia consistunt (§. 765. *part. 8. Jur. nat.*), qui cum sint modi apti ad honorem bene de Rep. merentibus a singulis exhibendum (§. 764. *part. 8. Jur. nat.*), iis ornandi bene ac præclare de Rep. merentes (§. 766. *part. 8. Jur. nat.*). Qui bene ac præclare de Rep. meretur, honorem quoque, ideoque & laudem (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*) meretur (§. 761. *part. 8. Jur. nat.*). Dignitates igitur civiles verum honorem veramque laudem non pariunt, nisi quatenus bene de Rep. meritus iisdem ornatur. Quoniam vero de Rep. bene mereri nequit, nisi qui bonum publicum pro virili promovet (§. 23. 9. *part. 8. Jur. nat.*), per se autem patet, cum qui bene de Rep. mereri vult, non modo nosse debeat, quid ad bonum publicum promovendum a se requiratur, verum etiam habere animum id pro virili promovendi & in eo promovendo omnem adhibere diligentiam, egregia in Remp. merita ex virtutibus intellectualibus & moralibus, veri honoris veræque laudis creatricibus (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*) promanare; dignitates civiles verum honorem veramque laudem non pariunt, nisi quatenus meritis in Remp. virtus illustratur.

Virtutes intellectuales & morales produnt facta, ex quibus æstimantur. Et in factis inde profectis consistunt quoque

merita in Remp. ob quæ debetur honor civilis, cujus causa bene de Rep. merentibus dignitates civiles conferuntur. Atque hoc modo intelligitur, qua ratione meritis in Remp. virtutes illustrantur. Si dignitatibus civilibus nulla respondent merita, honor quoque civilis nullus est, & vix umbra honoris vocari meretur. Quamobrem nec fieri potest, ut veram pariant existimationem atque laudem. Condonandum est vulgo imperito, quod de meritis in Remp. judicium ferre nescit, si dignitatibus civilibus, quæ in titulis & præcedentia consistunt, existiment alios; minime vero peritis, qui ex meritis alios existimare debent, ut ipsas in veritate honorent laudibusque meritis extollant. Qui bene de Rep. meretur, ejus virtutes utiles sunt civitati, cum in salutem civitatis impendantur. Facta autem, quibus publicum bonum promovetur, sunt magis suspicienda, quam quæ tendunt in bonum privatum, quantum bonum publicum præstantius privato, & ideo ab illis virtutes acquirunt majorem splendorem, utut utraque facta easdem virtutes probent.

§. 505.

Quid faciendum iis, qui dignitatibus civilibus fulgent.

Quoniam dignitates civiles verum honorem veramque laudem non pariunt, nisi quatenus meritis in Remp. virtus illustratur (§. 504.), unusquisque autem operam dare debet, ut sit existimatione & honore atque laude dignus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*); *qui dignitatibus civilibus eminet, operam dare debet, ut meritis in Remp. præstet.*

Qui meritis in Remp. destituitur, nullum quoque honorem, laudem nullam meretur. Quando igitur ipsi defertur honor civilis, aut dignitates civiles laudi ipsius imputantur; perinde est ac si quis laude ornetur, quæ ipsi minime competit: utrobique verba quantumvis præclara & magnifica revera non sunt nisi sine mente sonus. Vulgus non novit honorem alium, nisi dignitates civiles: de honore vero, de quo ante dixi-

diximus, non cogitat. Quoniam vero paucissimi sunt, qui dignitate civili præstant; eidem adjungit divitias, quasi etiam hæ pariant honorem atque laudem. Eruditi tandem addunt eruditionem & scientiam. Atque hinc nascuntur spuriæ de honore ac laude opiniones, quibus fascinantur animi hominum, tot vitiorum tantorumque ex iis propullulantium malorum genetrices.

§. 506.

De eo, qui operam dat, ut vero honore ac laude dignus sit.

Quia dignitates civiles verum honorem veramque laudem non pariunt, nisi quatenus meritis in Remp. virtus illustratur (§. 504.); *qui operam dat, ut verum honorem veramque laudem mereatur, dignitates civiles, quæ nulli officio publico adhærent, parum curat, quodsi vero adhæreant officio quo fungitur, omnem dat operam, ut officii sui partes omnes adimplens præclare de Rep. mereatur, &, si propter merita dignitate aliis æquiparetur, hoc stimulo utitur, ut eodem officio fungentes præclaris meritis superet* (§. 545. 550. *part.* I. *Jur. nat.*).

Qui officio publico funguntur, quemadmodum debent, bene de Rep. merentur (§. 884. *part. 8. Jur. nat.*), quamvis varient merita pro diversitate officiorum, æstimanda nimirum ex qualitate negotiorum in utilitatem Reip. vel gerendorum, vel executioni dandorum (§. *cit. part. 8. Jur. nat.*). Quoniam in Rep. curæ habendum, ut, qui bene de eadem merentur, a ceteris honorentur (§. 761. *part. 8. Jur. nat.*); ideo dignitates civiles, quæ in titulis & præcedentia consistunt (§. 765. *part. 8. Jur. nat.*), iisdem sunt annexæ, ut honorificum sit officium. Solent vero etiam dignitates civiles, quæ certis officiis adhærent, sine officio attribui aliis, qui officio minoris dignitatis præsunt, sed eodem præclare admodum funguntur, ut propter merita singularia, quibus inter suos eminent, ab iisdem distingvantur, cum esse debeant præmia meritorum insignium in Remp. (§. 768. *part. 8. Jur. nat.*).

nat.). Dignitates igitur civiles in duo genera distingvuntur, quarum scilicet aliæ officium quoddam publicum simul connotant, aliæ vero non item. Differentia igitur hæc probe attendenda, ubi definiendum, qualem curam honori ac laudi habere debeamus, ne a modestiæ ac humilitatis tramite declinemus, nec vano honore vanaque laude delectemur & hac absurda voluptate, quod frequenter fieri solet, in varia vitia trahamur. Dignitates civiles neutrius generis sunt contemnendæ, modo vitetur abusus: rectus enim eorum usus, quem in Jure naturæ demonstravimus, & rationi conformis, & utilis est. Neque modestiæ, neque humilitati repugnant, cum, si merita connotent, ad verum honorem veramque laudem sint referendæ, consequenter de iisdem notanda, quæ de honore ac laude in anterioribus demonstrata.

§. 507.

De appetentia honoris ac laudis ambitiosorum.

Ambitiosus non modo honorem & laudem meritam, verum etiam immeritam appetit, immo etiam dignitates civiles officio, quo fungitur, minime adhærentes, parum sollicitus, utrum eas mereatur, nec ne. Etenim ambitiosus cupiditate honoris, ideoque etiam laudis (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*), insatiabili flagrat, honorem tanquam finem ultimum eorum, quæ facimus, intendens (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem honorem ac laudem quamlibet appetit, quam se consequi posse putat, parum sollicitus, utrum eandem mereatur, nec ne, ideoque etiam dignitates civiles officio suo minime adhærentes affectat, quia opinione turbæ honor in titulis & præcedentia consistit, ac iisdem eminere laudi ducitur, consequenter nec in hisce spectat meritum, quod titulis & præcedentiæ vim significandi addit (§. 388. *part. 2. Eth.*).

Quia titulis & præcedentia in statu civili discernuntur homines, ita ut iis, qui meliores habentur, majores tribuantur

tur tituli & præcedentia competat; hinc enata eſt opinio turbæ, quod honor æſtimandus ſit ex titulis & præcedentia & ſumma laus in eo conſiſtat, ſi quis dignitatibus civilibus eminet. Cum ſenſus æqualitatis naturalis introducta inæqualitate in ſtatu civili non penitus extinctus ſit; animos hominum tacite inceſſit cupido æqualitatis, ut nolint eſſe aliis inferiores, quæ, quamprimum voti ſui damnantur, cum videant appetitum non ſatiari, degenerat in cupidinem ſuperioritatis, ut velint aliis eſſe ſuperiores. Atque ita naſcitur cupido dignitatum civilium, ut vel officium, cui major dignitas adhæret, anhelent, vel ubi ſe id conſequi poſſe deſperant, nudos titulos & præcedentiam inhient. Quodſi fortuna favet, ut absque ullo merito titulis non tam ornentur, quam onerentur, ſe jam meliores ſibi facti videntur, & hac perverſa opinione in vitia varia trahuntur, de quibus diſertius dicemus. Vide, quæ alias de eadem re jam demonſtravimus & annotavimus (§. 174. 175. *part. 2. Eth.*).

§. 508.

Quoniam ambitioſus honorem & laudem etiam immeritam & dignitates civiles officio ſuo minime adhærentes appetit, parum ſollicitus, utrum eas mereatur, nec ne (§. 507.), quicquid vero homines appetunt, id ſibi repræſentant tanquam bonum (§. 892. 893. *Pſych. empir.*); *ambitioſus bonum ex eo æſtimat, quod promiſcue honorem quemcunque ac laudem quamcunque parit, ſive meritam, ſive immeritam, ſive veram, ſive apparentem.* *Principium ambitioſi, quo bonum dijudicatur.*

Ambitioſos plerumque vexat cupido honoris vani laudisque vanæ; & eruditorum potiſſimum eſt, ut aliquid veritati tribuant quoad virtutes intellectuales, quas tamen raro æſtimant, quemadmodum conveniebat, laudem tamen veram præter meritum appetentes. Titulomania (liceat enim de re barbara barbaro uti vocabulo) noſtro inprimis ſeculo præ-

ſertim inter nos dominatur. Hinc videas alios excogitare nova nomina, quibus officium, quo funguntur, ſignificatur, quaſi jam majore dignitate fulgeant. Alii ambiunt titulos, quibus certa officia publica deſignantur, ut videantur, qui non ſunt, aut ſi ad ipſa officia admoveantur, titulum loco ſalarii acceptant, ut fruantur dignitate, haud raro abſque meritis, immo ſubinde non ſine detrimento boni publici. Alii ab adulatoribus ſibi titulos minime convenientes tribui patiuntur, ut aliis, quibus competunt, pares videantur, ideoque jam fere neſcias, quibus titulis colendi ſint ipſis dignitate ſuperiores. Cum iſtiusmodi ſtultorum plena ſint omnia; non opus eſſe videtur, ut de iis, qui ubivis videri poſſunt, multa dicamus.

§. 509.

De laude propria & emendicata ambitioſorum.

Similiter quia *ambitioſi* laudes immeritas appetunt (§. 507.); *ſe ipſos laudare ſolent, ſive per ſe, ſive per alios, laudes ab aliis ſibi tributas ebuccinant, easque variis artibus impetrare ſtudent.*

Exempla laudum propriarum & emendicatarum præbent eruditi, qui de ſcientia & eruditione ſua gloriantur, atque favorem autorum diariorum eruditorum & novellarum aucupantur, ut ab iis laudentur variisque encomiis ornentur. Dant litteras ad viros præclari nominis in Rep. litteraria, & de reſponſoriis, quas acceperunt, non modo gloriantur, ſæpius parum commoda occaſione, ſed etiam easdem typis deſcriptas evulgant, & vel integras, vel excerpta ſcriptis, quæ edunt, inſerunt, immo judicia privata de ſpeciminibus ſuis, haud raro ab idiotis, aut adulatoribus profecta libris ſuis præfigunt. Huc etiam referas carmina in laudem ſui compoſita ab hominibus, qui de meritis ipſorum judicium ferre neſciunt. Hæc tanto avidius diſtribuunt, quanto altius in iisdem extolluntur, quamvis pſittacorum lingva. Immo regalem fere cultum expetunt tanquam Principes in eo ſcientiarum

tiarum genere, in quo vix ae ne vix quidem tyrocinia depofuere, aut vulgares admodum fecerunt progressus. Nescio quem splendorem sibi imaginantur, dum ab humi serpentibus inter stellas primi honoris evecti sibi videntur, quarum splendor æmulatur jubar solis. Tanta est vesania eruditorum, quos ambitio vexat, cum tamen parum profecerint, qui, dum in litteris proficiunt, in moribus tam turpiter deficiunt.

§. 510.

Arrogans sibi persuadet, se honorem ac laudem dignitatesque civiles, quas appetit, mereri, quamvis non mereatur. Qui enim sibi persuadet, se honorem ac laudem dignitatesque civiles, quas appetit, mereri, quamvis non mereatur; is se honore ac laude dignum esse existimat, qua non est. Sed qui existimat se esse honore dignum, quo non est, ideoque etiam laude (§. 544. *part. 1. Jur. nat.*), arrogans est (§. 566. *part. 1. Jur. nat.*). Arrogantis igitur est sibi persuadere, se honorem ac laudem, dignitatesque civiles (§. 764. 765. *part. 8. Jur. nat.*) mereri. *Arrogantis de honore ac laude opinio.*

Arrogans est Mathematicus, qui, cum Geometræ summi laude merita fruatur, se quoque laudem Philosophi summi mereri existimat, quamvis hospes ac peregrinus in omni Philosophia in subselliis tyronum locum occupare teneatur, si rebus alienis sese immiscet. Dignitates civiles, quæ in titulis & præcedentia consistunt (§. 765. *part. 8. Jur. nat.*), cum sint modi apti ad honorem bene de Rep. merentibus a singulis exhibendum (§. 764. *part. 8. Jur. nat.*), non alium habent usum, quam ut bene de Rep. merentes a ceteris honorentur (§. 761. *part. 8. Jur. nat.*). Quodsi ergo quis meritis præclaris in Remp. non eminet, sed dignitates civiles, seu titulos atque præcedentiam saltem appetit, ut vel par videatur aliis, vel aliis quoque superior; arrogantiæ ipsius hoc tribuendum.

§. 511.

Arrogantem sibi videri, qui non est. Quoniam *arrogans* sibi persuadet, se mereri honorem ac laudem dignitatesque civiles, quas appetit, quamvis non mereatur (§. 510.); *sibi videtur esse, qui non est, aut saltem major, quam est.*

Ita Mathematicus laudem immeritam Philosophi affectans sibi videtur esse Philosophus, cum non sit, ex merito in Geometriam æstimans meritum in Philosophiam, quod nullum est. Similiter si quis titulo ornatur, qui officio suo, quo fungitur, non adhæret, præter meritum suum; is sibi par videtur ei, qui officio publico fungitur, quod hoc nomine insignitur, aut qui dignitate civili fruitur ob singularia in Remp. merita. Arrogans nimirum de merito honoris ac laudis non statuit ex veritate, sed præjudicatis opinionibus mentem præpeditam habet, ne cernat verum, quamvis cernere posset, nisi acumen suum in se desiderari pateretur. Ita Mathematicus, conscius sibi acuminis sui in iis, quæ ad Geometriam spectant, falsam fovet opinionem, quasi acumine, quo adeo feliciter utitur in Geometria sublimiori, eadem felicitate uti etiam possit in Philosophia, cui quod non eandem operam navaverit, quam Geometriæ, satis sibi conscius est, cum tamen abunde ipsi constare potuisset, sine principiorum cognitione veritatem ex iis derivandam perspici non posse, quantacunque fuerit mentis acies. Ecquis visu pollens videre potest ea, quæ a conspectu suo procul remota sunt? Ut veritatem perspicias, necesse est ut intuearis nexum propositionis, de qua judicium ferendum, cum principiis, ex quibus longa haud raro ratiociniorum concatenata serie deducitur. Ignorans itaque principia, quomodo fieri poterit, ut certus sis, num legitima consequentia ex iis deducatur propositio & num principia, ex quibus deducitur, sint firma atque indubitata. Oscitantia igitur acumen obtundit, dum ultra limites suos incaute profertur. Similiter qui ob pares titulos sibi par esse videtur aliis facile videre poterat, titulos esse

esse vocabula inania, nisi quoddam significent quod nobis inhæret, nimirum merita in Remp. ob quæ inventi sunt & tribuendi: neque enim adeo ingens acumen requiritur, ut videas, vocabula esse nomina rerum & absurdum esse, ut quis sibi videatur vir magnus propter nomen, quod quid denotet ignorat. Cui sano placet res sibi prorsus ignota?

§. 512.

Quando arrogantia ad ambitionem accedat.

Similiter quoniam arrogans sibi persuadet, se honorem atque laudem, quam appetit, mereri, quamvis non mereatur (§. 510.), *ambitiosus* vero honorem quoque immeritum laudemque immeritam appetit (§. 507.), *si honorem immeritum laudemque immeritam appetens sibi persuadet, quod mereatur, ad ambitionem arrogantia accedit.*

Non omnis ambitiosus etiam arrogans est, etsi arrogantia cum ambitione plerumque copuletur, præsertim si ambitiosi dignitates civiles inhient. Fieri nimirum potest, ut ambitiosus non affectet nisi laudem gloriamque veram & rideat arrogantiam eorum, qui vanis honoribus vanaque laude delectantur. Seipsum laudare sive per se, sive per alios, de meritis suis gloriari & laudes ab aliis sibi tributas ebuccinare potest, qui præter meritum laudari non vult & ultro confitetur, se hanc vel istam laudem non mereri, abunde contentus sua. Fieri quoque potest, ut ambitiosus probe agnoscat, se laudem quandam non mereri, eadem tamen non modo delectetur, verum etiam, quantum in se est, eandem venetur. Neuter horum arrogans dici potest. Nisi igitur opinio meriti contra veritatem accedat ad appetentiam laudis, ambitioni arrogantia minime sociatur. Quodsi hæc probe perpendantur, duo hæc vitia haud difficulter distingventur, patebitque ratio, non multiplicari entia præter necessitatem, si arrogantia ab ambitione dividatur.

§. 513.

Quomodo fastosus de se sentiat.

Fastosus immodice de se sentit. Fastus enim vitium est, quo quis sibi tribuit plus perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consentaneum (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum majoris se faciat, quam par est, contra naturæ legem (§. 575. *part. 1. Jur. nat.*); fastosus immodice de se sentit.

Ita purus putus Mathematicus, qui idem acumen sibi tribuit in Philosophia, quo in Geometria sublimiori feliciter utitur, cum tamen in eadem sit hospes ac peregrinus, fastosus est. Ad fastum quoque referendum, si se Geometram consummatissimum esse putat, tum saltem in Analysi excellat, methodi autem demonstrandi *Euclideæ*, qua usi sunt Geometræ veteres, fuerit ignarus, eidemque tribuendum, si non agnoscit, quantum debeat antecessoribus, ut eo usque progredi potuerit, quo pervenit, multo minus autem perpendit circumstantias, in quibus positus providentia divina eam scientiam, quam præstat, acquirere potuit. Taceo, quod non omnia referat ad Deum datorem omnis boni, sibique in totum arroget, quod Deo acceptum referre debebat. Similiter fastosus est, qui ob fortunæ bona, veluti divitias & dignitates civiles, aut ortum ex nobili prosapia animum effert, perfectionem status sui confundens cum perfectione animi, quæ sola verum honorem veramque laudem parit, & excellentiam quandam homini conciliat, quemadmodum ex antea demonstratis satis patet.

§. 514.

Quod merita sua rite æstimare non norit.

Quoniam *fastosus* immodice de se sentit, plus sibi scilicet tribuens perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem se plus sibi debere existimans, quam veritati consentaneum (§. 513.); *merita sua rite æstimare minime novit.*

In

In æstimandis meritis suis non uno modo peccatur a fastuosis. Confundunt bona animi, corporis ac fortunæ, quæ tamen sollicite erant distingvenda: neque enim in æstimandis meritis attendendæ veniunt nisi virtutes intellectuales & morales, quæ solæ verum honorem veramque laudem pariunt (§. 550. 551. *part. 1. Jur. nat.*), & produntur factis inde proficiscentibus, quæ tanto majoris facienda, quanto utiliora sunt aliis, vel etiam facienti, intra limites Juris naturæ. Confundunt virtutes intellectuales formales cum materialibus, quarum diversitatem evidenter admodum demonstravimus in parte prima Ethicæ. Ita Mathematicus fastosus acumen, quod virtus intellectualis formalis est (§. 182. *part. 2. Eth.*), pro materiali habet, dum idem æstimans ex scientia mathematica, qua excellit, ad philosophiam & omnem cognitionem cujuscunque generis extendit. In acquisitione bonorum fastosi non discernunt, quæ ad possibilitatem intrinsecam & quænam ad extrinsecam ea acquirendi spectant: unde contingit, ut nec perpendant, quæ natura dedit, quæ fortuna largita est; sed se si non expresse, saltem tacite pro autore omnium habent. Destituuntur denique notionibus distinctis virtutum atque bonorum, quorum illas in Jure naturæ, hæc in parte secunda Ethicæ explicavimus, sine quibus tamen meritum existimationis æstimari nequit (§. 481.). Velim hæc probe perpendant homines fastosi, qui tantopere acumine suo confidunt, ut agnoscant quantum fallat ipsorum de acumine suo judicium. Num tanta confusio, tanta ablepsia acuminis signum esse potest? Sit ita, quod acumine utantur in aliquo scientiarum genere: confusio tamen ista & ablepsia prodit defectum acuminis in aliis, minimum ejus non usum.

§. 515.

Quoniam *fastosus* immodice de se sentit, plus scilicet sibi tribuens perfectionis, quam competit, & circa eandem plus sibi arrogans, quam veritati consentaneum (§. 513.); *fiet*. *Cur fastus animum in-*

seipsum

ſeipſum majoris facit, *quam eſt*, cumque merita ſua rite æſtimare non norit (§. 514.), *ſi fortuna ipſum ad dignitatem evexit*, *id meritis ſuis tribuit*, & *quamvis eandem non mereatur*, iis nimirum deſtitutus dotibus, quæ ad officium ſuum pro dignitate obeundum requiruntur, *animo tamen effertur*, ideoque *faſtus animum inflat.*

Satis ſuperque notum eſt, fortunam non diſtribuere bona ſua meritis convenienter. Divitias, dignitates, famam alii habent, alii merentur, &, ſi habent, qui merentur, non tamen id meritis ſuis adſcribere poſſunt, ſed fortunæ acceptum referre debent. Fortuna ſua bona confert tam indignis, quam dignis. Nihil itaque abſurdius eſt quam ex fortunæ favore colligere meritum ſuum, aut idem æſtimare. Admotus es officio cum ampliſſima dignitate, ſed quod pro dignitate ornare nequis. Nonne maxime abſurdum eſt, ſi tibi perſuadeas, te mereri munus, quod cum laude obire non potes, & ob dignitatem, quæ tibi decreta, tanquam præmium meritorum in munere tuo obeundo, animo efferri? Nonne potius dicendum eſt, te habendum eſſe pro eo, qui non es, ſed ſaltem audis, ita ut dignitas jam non ſit præmium meritorum ex factis tuis cognoſcendorum, ſed in dedecus tuum cedat. Elatio igitur animi, quam vultu, geſtu ac verbis prodis, famæ tuæ detrahit, ut gloria, qua frui poteras, beneficii fortunæ abuſu, obſcuretur, immo in contemtum plurimorum adducatur. Contemtus philoſophiæ moralis iſtiusmodi abſurdarum opinionum & iisdem convenientium factorum cauſa eſt.

§. 516.

Quando faſtus cum ambitione copuletur.

Si faſtoſus ob perfectiones, quas conſecutus, majores honores atque laudes appetit, quam meretur, aut ob bona fortunæ, exiſtimationem & honorem, vel dignitates, quas non meretur; faſtus cum ambitione copulatur. Etenim honoris appetentia ad ambitio-

bitionem pertinet (§. 507.). Quodsi ergo fastosus, dum sibi tribuit plus perfectionis, quam revera convenit (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), immodice de se sentiens (§. 513.), immodicas quoque appetit laudes & honores majores, quam meretur; fastus cum ambitione copulatur. *Quod erat primum.*

Similiter si fastosus ob bona fortunæ existimationem & honorem appetit, cum honorem verum veramque laudem non pariant, nisi virtutes intellectuales & morales (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), honorem & laudem appetit, nihil ejus meritus. Quamobrem cum ambitiosi sit appetere honorem, vel laudem, qualem non meretur (§. 507.); si fastosus ob fortunæ bona existimationem & honorem appetit, fastus cum ambitione copulatur. *Quod erat secundum.*

Quodsi fastosus dignitates civiles appetit, quas non meretur, cum dignitates civiles verum honorem veramque laudem non pariant, nisi quatenus meritis in Remp. virtus illustratur (§. 504.), vanum honorem vanamque laudem appetit. Quoniam itaque ambitiosi est, vanum honorem vanamque laudem appetere, seu dignitates civiles, quas non meretur (§. 507.); si fastosus dignitates civiles appetit, quas non meretur, fastus cum ambitione copulatur. *Quod erat tertium.*

Fastus, arrogantia & ambitio sunt vitia valde cognata, & tantum non semper conjuncta. Revera tamen a se invicem differunt, nec semper conjunguntur. Omnia sunt aberrationes a lege naturæ, quatenus circa honorem & laudem certa officia nobis præscribuntur, quibus hæc vitia contrariantur. Lex naturæ vetat, ne existimationem, honorem atque laudem tanquam finem intendamus (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), præcipit tamen, ut nos existimatione, honore ac laude dignos præstemus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), operam na-

vando pro virili virtutibus intellectualibus & moralibus (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*), ut facta nostra ex iisdem proficiscantur (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*). Præcipit etiam, ut perfectionem propriam cognoscamus (§. 572. *part. 1. Jur. nat.*); prohibet autem ne plus perfectionis, nec circa eandem plus nobis tribuamus, quam veritati consentaneum (§. 575. *part. 1. Jur. nat.*), neque in perfectione propria, seu bonis animi, corporis ac fortunæ æstimandis nobis tribuamus, quæ fortunæ tribuenda sunt (§. 574. *part 1. Jur. nat.*). Inculcat denique, dignitates civiles ex meritis in Remp. æstimandas esse (§. 766. *part. 8. Jur. nat.*). Contraria hisce, qui faciunt, vitio obnoxii fiunt (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Triplici modo aberratur a lege naturæ: aut enim fallit judicium de perfectione sibi competente, sive ipsam perfectionem spectes, sive ejus causam, aut de merito honoris atque laudis, aut denique honorem atque laudem appetis. Prima fastus (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), secunda arrogantiæ (§. 566. *part. 1. Jur. nat.*), tertia ambitionis causa est (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hinc etiam facile patet, quando hæc vitia copulentur, & quando difficulter dividantur. Quemadmodum sunt variæ hominum de materia honoris atque laudis opiniones; ideo quoque variant istorum vitiorum causæ speciales.

§. 517.

Quibusnam virtutibus, arrogantia & fastus opponantur.

Ambitio & arrogantia modestiæ opponitur; fastus humilitati. Ambitiosus enim honores & laudem appetit, sive mereatur, sive minus, sive honor verus & laus vera sit, sive minus (§. 507.): arrogans vero se honore ac laude dignum existimat, etsi dignus non sit (§ 510.). Enimvero modestus laudem non appetit, quamvis operam det, ut honorem ac laudem mereatur (§. 484.), ideoque sibi caveat, ne se honore ac laude dignum esse existimet, cum non sit. Ambitio igitur & arrogantia modestiæ opponuntur. *Quod erat unum.*

Fasto-

Fastosus plus sibi tribuit perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consentaneum (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*). Ast humilis de seipso sentit, uti par est, verum de perfectione propria judicium ferens (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*) & agnoscens, Deo acceptum ferendum esse, quicquid boni habet (§. 492.), seipsum nihil habere, de quo gloriari possit, quasi non acceperit (§. 493.). Fastus igitur humilitati opponitur. *Quod erat alterum.*

Si a modestia ex parte receditur, aut in ambitionem, aut in arrogantiam incidimus; si in totum receditur, in vitium utrumque prolabimur: quodsi vero ab humilitate recedas, in fastum incidis. Equidem modestia, humilitas & pietas sororio vinculo copulantur (§. 502.): non tamen adeo firmum est, ut transgressione legis naturalis rumpi nequeat. Sane virtutes humanæ non adeo perfectæ sunt, ut non adhuc labe quadam a vitiis oppositis inficiantur, sicuti nec vitio dediti adeo mali sunt, ut non aliquid boni a virtute admixtum habeant, cum variæ sint rationes, quæ malitiam temperant, propter multitudinem actuum, ex quibus actio humana constat.

§. 518.

Bona corporis & fortunæ honorem ac laudem minime pariunt. Bona corporis & fortunæ aut fortunæ ac naturæ soli accepta ferenda, aut, ut habeas, facto quodam tuo ex virtute intellectuali & morali profecto concurris, aut etiam facto, quod a vitio ortum trahit. Quodsi fortunæ ac naturæ soli accepta ferenda, cum nihil adsit, de quo tanquam tuo, vel tibi debito glorieris, nulla quoque ratio est, cur propterea tibi aliqua laus, ideoque etiam honor aliquis (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*), debeatur. Quodsi ut habeas istiusmodi bona, *An bona corporis & fortunæ laudem ac honorem pariant.*

facto quodam tuo ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecto concurris; cum facta ex iis profecta te ea laude ac honore dignum probent, quam virtutes istæ pariunt (§. 549. & *seqq. part.* 1. *Jur. nat.*), honorem ac laudem pariunt hæ virtutes, non vero bona corporis & fortunæ, ad quæ acquirenda facto tuo concurris. Enimvero si factum tuum ex vitio proficiscatur, cum facta, quæ vitia arguunt, ignominiam veram pariant (§. 823. *part.* 1. *Jur. nat.*); multo minus fieri potest, ut bona corporis & fortunæ honorem ac laudem tibi concilient. Patet itaque bona corporis & fortunæ honorem ac laudem minime parere.

Qui dicit te esse pulchrum, sanum, divitem; non te laudat, sed pulchritudinem, sanitatem, divitias tuas prædicat. Non est quod objicias, qui virtutes tuas intellectuales & morales commemorat, aut facta tua prædicat, similiter virtutes tuas vel facta tua laudibus extollere. Etenim tu causa libera es virtutum, quibus instructus es, ut tibi imputentur (§. 527. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec aliter laudari potes, quam recensendo facta tua & inde colligendo virtutes, ex quibus profecta sunt. Ubi nihil est, quod tibi imputari potest; ibi quoque nullum est laudis atque honoris meritum. Neque etiam est, quod dicas, turbam laudare alios a bonis fortunæ ac corporis: neque enim in Moralibus opinione turbæ, sed veritate standum est. Qui opinionem turbæ absurdam veritati præfert & his actiones suas accommodat, a virtutis tramite ad vitia deflectit & laudem spuriam inhians veram amittit. Bona corporis & fortunæ saltem occasionem præbent laudi, quatenus facta tua laudantur, sine quibus iis careres, veluti quod sanitas & vigor corporis debeatur temperantiæ, quod divitiæ sint fructus parsimoniæ & prudentiæ in pecunia acquirenda & parta conservanda adhibitæ, aut quod bonis fortunæ recte usus fueris, veluti majorum tuorum, a quibus genus deducis, exempla tibi proponeris, quæ imiteris, & ut

sint incitamentum ad præclara præstanda. Velim hæc notent panegyristæ, ne, dum alios laudare intendunt, eorum laudi potius detrahant, in iis subsistentes, quæ nullum laudis meritum continent.

§. 519.

Remedium fastus, arrogantiæ & ambitionis ob bona corporis & fortunæ contractæ.

Quoniam bona corporis & fortunæ honorem ac laudem minime pariunt (§. 518.); *absurdum est, ob bona corporis, veluti ejus formam, vel bona fortunæ, veluti divitias, claritatem natalium, dignitates civiles, favorem patronorum, claritudinem amicorum, efferri animo, vel se existimatione & honore dignum existimare, aut existimationem, honorem atque laudem appetere,* consequenter *fastosum, arrogantem, aut ambitiosum fieri* (§. 583. 566. 570. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter *qui sibi ab his vitiis cavere vult, absurditatem istam probe perpendere tenetur.*

Latet absurditas in eo, quod causa existimationis, honoris atque laudis habeatur, quæ non est, nec esse potest: quæ ut agnoscatur, exacte ponderanda est demonstratio propositionis præcedentis. Ipsa autem hæc demonstratio insinuat absurditatem istam penitus perspici non posse, quantum ad convictionem sufficit, nisi distinctas existimationis, honoris atque laudis notiones habueris easque legi naturæ conformes agnoveris: neque enim notiones arbitrariæ sunt, sed per legem naturæ determinantur. Alias nimirum notiones spurias opinionibus turbæ accommodatas substituet fastosus, arrogans & ambitiosus eadem usus libertate, qua tu ipsi uti videris. Quoniam itaque vitiis istis laborantes mentem præjudicatis opinionibus obsessam a ratione nimis procul remotam habent, ideo necesse est, ut absurditas ad sensum communem reducatur (§. 242. *part. 1. Eth.*), sicque defectus scientiæ suppleatur (§. 422. *part. 1. Eth.*), Usui quoque est reductio ad notiones communes, veluti si prædicatur forma corporis, vel extolluntur divitiæ, aut natales clari, & ob facta turpia, quæ vi-

ria produnt, vel mores inelegantes bonis istis gaudens iisdem indignus declaratur. Hinc enim facile homini judicium tuum opinionibus turbæ, quæ notionibus communibus accenseri solent, persuaseris, laudari bona corporis & fortunæ, non eorum possessorem, hominem autem non laudari nisi propter virtutes & morum elegantiam. Et quoniam ea, quæ nobis in altero placent, amorem concitant (§. 649. *Psych. empir.*); amor hic non confundendus est cum existimatione, qua alterum magni facimus: quem ab hac distingvendum esse satis patet per ea, quæ modo diximus.

§. 520.

Quod fastosus, arrogans & ambitiosus sibimet ipsi contrarietur.

Fastosus, arrogans & ambitiosus sibimetipsi contrarius est, si ob bona, quorum conservatio in potestate sua non est, seipsum magni facit, vel ab aliis magni faciendum esse putat. Bonorum enim, quorum conservatio in potestate nostra non est, jacturam facere possumus inviti, quod per se patet. Quodsi ergo teipsum magni facis, vel ab aliis magni faciendum esse putas, ob istiusmodi bona; in potestate tua non est, ut maneas, qui tibi videris & aliis videri vis, &, si contingat te jacturam facere illorum bonorum, te honore ac laude ejusque merito privatum esse senties, consequenter non amplius teipsum magni facere poteris, nec existimare, quod magni te facere debeant alii, quin potius confiteri teneris, te nunc parvi, aut nihili faciendum esse. Quoniam itaque fastosus seipsum majoris facit, quam est, ideoque animo effertur (§. 515.), arrogans se honorem ac laudem mereri sibi persuadet (§. 510.), ambitiosus existimationem, honorem ac laudem appetit (§. 507.), ideoque vult, ut alii ipsum magni faciant, si ob bona, quorum conservatio in potestate sua non est, seipsum magni facit, vel ab aliis magni faciendum esse putat, medium

medium eligit, quo id consequi nequit, quod intendit, & per consequens sibimetipsi contrarius est.

Lubrico admodum fundamento existimationem, honorem ac laudem superstruit, qui ob bona, quorum conservatio in potestate sua non est, magnus sibi videtur, vel ab aliis haberi vult. Places tibi propter pulchritudinem, quam laudant alii. Quodsi jacturam ejus feceris, id quod præcavere in tua potestate non est; non placebis tibi amplius, sed potius displicebis, nec laudabunt eam amplius alii. Periit ergo honor tuus, periit laus tua, quam tibi imaginabaris. Quamobrem si non habeas alia, quæ te honore ac laude dignum probant: summum tuum bonum, quo tantopere delectabaris, amisisti nunquam recuperandum. Idem valet de divitiis, de favore patronorum, de claritudine amicorum & bonis aliis, quæ fortunæ potestati, non vero voluntati tuæ subjecta sunt. Quoniam vero homines fastosi, arrogantes & ambitiosi non veritate stant, sed turbæ opinionibus; in præsenti non modo attendenda veniunt bona vera, sed etiam apparentia, quæ falsa opinione habentur, quæ non sunt. Quamobrem huc etiam referas laudes immeritas, sive emendicatas, sive ultro ab aliis tibi tributas. Cum enim fieri possit, ut alii videntes te laudes, quæ tibi tribuuntur, non mereri; quam sint immeritæ ostendant; laus quoque tua, qua tantopere delectabaris, evanescet, aut prorsus in vituperium vertetur, consequenter famam, quam avide inhiabas, non consequeris, vel, si quam consecutus es, perdes. Non nobis licet ad particularia descendere & sufficit in disciplinis ut tradamus universalia, quæ deinceps ad particularia applicari possunt. Dantur autem exempla, ut quomodo applicatio fieri debeat facilius intelligatur. Accedit ad ambitionem, arrogantiam & fastum stultitia, si quis meritum honoris ac laudis æstimat ex bonis, quæ honorem ac laudem parere nequeunt & quorum conservatio ne quidem potestati nostræ subjecta est.

§. 521.

§. 521.

Remedium fastus, arrogantiæ & ambitionis.

Qui sibi a fastu, arrogantia & ambitione cavere vult, honorem verum laudemque veram a falso & immerito honore falsaque & immerita laude discernere tenetur, ac probe perpendere, quod honor & laus non sit in potestate nostra, sed saltem honoris & laudis meritum. Etenim qui honorem verum laudemque veram ab honore falso ac laude falsa, atque immerito honore laudeque immerita discernit, is falsum de honore ac laude, qua dignus est, judicium minime feret, nec in eo quicquam sibi tribuet, quod a veritate alienum, cumque agnoscat, honorem ac laudem non esse in potestate sua, sed saltem honoris atque laudis meritum, absurdum esse nullus dubitabit appetere ea, quæ a fortuna expectanda sunt, aut simul prorsus negligere, quæ sunt in potestate sua. Contrarius mos cum sit hominum fastosorum, arrogantium & ambitiosorum (§. 566. 570. 583. *part. 1. Jur. nat.*); qui sibi a fastu, arrogantia & ambitione cavere vult, honorem verum & meritum a falso & immerito, laudemque veram & meritam a falsa & immerita discernere tenetur, ac probe perpendere, quod honor & laus non sit in potestate sua, sed saltem honoris ac laudis meritum.

Fastus, arrogantia & ambitio falsis nituntur opinionibus de honore ac laude ejusque merito & ignorantia dependentiæ a fortunæ potestate. Quamdiu itaque mens imbuta est istis opinionibus, vel ignorantia ista laborat, nec fieri poterit, ut sibi a vitiis istis caveat. Opiniones igitur perversæ eradicandæ sunt, ingenitis veris notionibus, & opera danda, ut, quæ a voluntate nostra non dependent, sed naturæ, vel fortunæ tribuenda aut permittenda, accurate discernantur. Quoniam vero honor verus veraque laus a virtutibus intellectualibus & moralibus derivari debet (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*); applicatio eorum, quæ de honore ac laude præscribit Jus naturæ,

turæ, distinctas quoque virtutum notiones supponit. Atque hinc patet, si quis ab hisce vitiis sibi sufficienter cavere velit, eum virtutum omnium scientia instructum esse debere: alias facile hallucinabitur in æstimando merito.

§. 522.

Qui de aliorum fama detrahendo suam quærit, ambitiosus est.

Signum ambitiosi diminutio famæ alterius.

Qui enim de aliorum fama detrahendo suam quærit, famam appetit, si vel maxime præstare ne quicquam possit, quo laudem mereatur. Quoniam itaque ambitiosus est, qui laudem appetit, præsertim immeritam (§. 507.); qui de fama aliorum detrahendo suam quærit, ambitiosus est.

Exempla obvia sunt inter eruditos, quamvis non omnia ejusdem sint farinæ, propterea quod multis modis fama lacerari possit, de quibus rectius dicetur suo loco. Mos est hominum novorum in orbe litterato, ut inclarescere studeant virorum, quorum præclara extant in scientiam merita, doctrinam impugnando & quanto sunt rudiores, tanto audaciores & petulantiores iis convitiantur, ut, cum acumen deficiat in discussione, id appareat in suggillatione. Notissimi sunt canini mores eruditorum in Germania nostra. Quodsi enim contingat, ut unus adversarius in aciem prodeat, mox sese eidem associat ingens caterva hominum obscurorum atque juvenum, qui nomina sua ex tenebris in lucem proferre conantur, aut intempestive aliis innotescere cupiunt, quemadmodum cane latrante uno latrant omnes & catelli ipsis assonant. Non desunt alii, qui ignominiam famæ aliorum adspergere conantur ipsis imputando mores perversos, malignos & immodestos, aut saltem indoctos & indecentes: id quod tanto turpius est, si alios suis censeant moribus, aut male factorum sibi conscii sunt, non perpendentes quam turpe sit doctori, si culpa redarguit ipsum, & quanta sit insania scelerum oblitorum refricare memoriam. Produnt autem ni-

mium una cum ambitione malignum animum, si facta aliorum in malam partem interpretantur, ut tanto pejores videntur, quanto meliores ipsi videri volunt.

§. 523.

Remedium. *Qui de fama aliorum detrahendo suam quærit, probe perpendere debet, quod famæ suæ labem adspergat.* Etenim lex naturæ præcipit, ne famæ ac laudi alterius detrahamus (§. 871. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque studium detrahendi famæ alterius vitium est (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitia vero ignominiam veram pariunt (§. 822. *part. 1. Jur. nat.*), & famam excitant malam (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*); qui de fama aliorum detrahendo suam quærit, probe perpendere debet, quod famæ suæ labem adspergat.

In casu particulari multa adhuc alia occurrunt, quæ famæ nocent. Ita infamis hic inclarescendi modus aut ex decremento famæ alterius quærendi incrementum suæ maxime dedecet Theologum, qui modestiæ & humilitatis exemplar esse debet aliis. Dedecet idem viros alios ad dignitatem evectos, præsertim si officii ipsorum sit vigilare, ne perversis moribus utantur alii. Impudentiæ quoque, non saltem imprudentiæ se reos probant, qui ex suis moribus judicant alios, aut refricata memoria male factorum labe turpi dignitatem, qua fulgent, contaminant. Stultitiam vero arguit absurdum hoc famæ aucupium, quod nemo propterea se laude dignum probet, si vel maxime probaverit alium laude sua fruentem laborare quibusdam nævis, qui reprehensionem bonorum, minimum laudem nullam merentur. Læsio famæ aliorum, etiamsi vera dixeris, non est medium aptum consequendi famam. Si laudem mereri vis & ad nominis famam contendere, præsta te virum, ut ex factis tuis appareat, quantus sis (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*). Istiusmodi temeritas facilius ferenda erat in juvenibus petulantibus, qui animum negligentia

tia in educatione corruptum nondum emendarunt, & nimium adhuc hebetes non longe prospicere possunt; ast in viris, iis præsertim, quorum est ardua ponderare & intricata extricare summa vesania est. Quodsi secundum principia Juris naturalis perversum hoc ad famam grassandi studium paulo sollicitius in casibus particularibus discutiatur; absurditas tanto manifestior apparebit. Optandum foret, ut in Philosophia satis versatus & methodi demonstrativæ compos casus particulares sub fictis nominibus, ne ipse aliorum famæ detrahere velle videatur, aut invitus detrahat, accuratissime discuteret, ut in ruborem darentur adeo inepte insanientes: id quod etiam usui foret in demonstranda absurditate aliis vitiis deditorum.

§. 524.

Signum fastus majorem gloriam affectantis, quam qua gaudent alii.

Qui aliorum famæ meritæ detrahere studet inventa sua suaque merita supra inventa aliorum atque merita extollens; fastosus est. Qui enim aliorum famæ meritæ detrahere studet inventa sua suaque merita supra inventa atque merita aliorum extollens; is vult alios, qui merito suo famam consecuti sunt, antecellere, sibique videtur majorem laudem mereri, quam alii merito suo consecuti sunt, cum tamen se suo modulo, non aliena laude metiri deberet. Quamobrem cum immodice de se sentiat, nec merita sua rite æstimare noverit, hoc vero fastosi sit (§. 513. 514.); qui aliorum famæ meritæ detrahere studet inventa sua suaque merita supra inventa & merita aliorum extollens, fastosus est.

Quod qui sua inventa vel merita supra inventa & merita aliorum extollunt ambitiosi sint, satis inde patet, quia laudem appetunt, laudemque magnam, quam qualis esse debeat docent alios. Hic vero potissimum arguitur fastus, qui cum ambitione conjunctus est. Si fastus abesset, ut laudem appeteres, quam tibi convenire facta tua probant, cur opus esset gloriari, quod videre potueris, quæ alii acumine præstantes

videre non potuerint, aut quod invenerint, quæ alii frustra quæsiverunt, aut quod multo longius progressi fuerint, quam aliis progredi licuerit, aut quod præclariora præstiterint, quam præstiterunt alii & ita porro? Immodice utique de se sentit, qui se supra alios extollit. Fastus autem tanto evidentior est, si, quæ de se gloriatur fastosus, veritati consentanea non sunt. Tum vero una proditur arrogantia. Sed plura, quæ de his dici poterant, reservanda sunt in locum alium, ubi de laude aliis debita agemus. Ceterum verba & facta ambitiosorum, arrogantium & fastosorum satis produnt hæc vitia, modo eorum notiones distinctas habeas, ut de eorum signis prolixe agere non habeamus opus.

§. 525.

De arrogantia luxus causa.

Arrogantes facile in luxum labuntur. Affectant enim honores, quo digni non sunt (§. 566. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem si desit meritum veri honoris, modis illegitimis eum consequi student, præsertim quibus favet opinio turbæ, veluti magnificis conviviis, vestibus splendidis, supellectili sumtuosa. Quoniam itaque in profusione pecuniæ solius ostentationis causa luxus consistit (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*); arrogans facile in luxum labitur.

Arrogantis de honore judicium verum non est, quando se honore dignum esse putat. Quoniam judicium hoc discursivum est, ratiocinium, quo infertur per modum conclusionis, aut fallit in majore, aut minore. In priori casu sumit fretus inprimis opinione turbæ, quod hoc vel isto facto mereamur honorem; in casu posteriori se habere putat, quod non habet, veluti majus acumen, quam alii, quamvis careat omni. Casus primus obtinet, quando arrogantia ad luxum ducit. Tum enim sibi persuadet, res sumtuosas homini conciliare honorem, ideoque sibi videtur honore dignus, si rebus sumtuosis splendorem ostentet. Qui norunt, in quonam verum

verum honoris ac laudis meritum consistat, non ignorant, quam sit absurdum honore ac laude dignum quendam existimare, quod pecuniarum profusione divitias ostentet, idque tanto magis absurdum intelligitur, si tantas, quas ostentare vult, divitias non habet, aut prorsus nullas; consequenter si prodigalitatem absurde prodit, dum tenax, immo sordidus est (§. 391. 400. *part.* 4. *Jur. nat.*), ne desint impensæ luxus causa faciendæ, aut si prorsus æs alienum consumit.

§. 526.

Arrogantes de rebus & factis suis gloriantur. Videntur enim sibi digni honore, quo non sunt (§. 566. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum honor nobis exhibendus sit ab aliis, qui meritum honoris cognoscunt (§. 538. 540. *part.* 1. *Jur. nat.*), arrogantes ea, ob quæ sibi honore digni videntur, quo non sunt, aliis patefaciunt, utque honore digni existimentur, prædicatione efferunt. De rebus igitur & factis suis gloriantur. *De jactantia arrogantium.*

Fieri equidem etiam potest, ut de se glorietur, qui laudem meretur ambitione ductus: plerumque tamen contingit, ut insolenter inprimis de se gloriantes laudem immeritam affectent. Id satis clare elucet, quando aliis invident honorem ac laudem illorumque meritis sua opponunt. Quo minus quis laudem meretur, eo magis extollit sua, ob quæ se laude dignum putat. Quemadmodum vero variant hominum de honore ac laude opiniones; ea, in quibus gloriantur, non eadem sunt. Ita alius extollit divitias suas, alius dignitates civiles, quas consecutus, alius natalium splendorem, alius præclara facta majorum, alius facta sua, quæ multis modis variant. Et sicuti gradus diversi sunt vitiorum; ita quoque aliorum jactantia insolentior est, aliorum mitior. Hypocritæ, qui humiles videri volunt, cum non sint, sibique videntur pii, de pietate gloriantes sua laudem Dei obtendunt,

quasi eidem acceptum ferant quicquid boni habent. Humiliter enim loqui didicerunt, quamvis ab humilitate procul remotum habeant animum. Arrogantibus accensendi sunt eruditi, qui, quæ præstiterint, in præfationibus & prædicationibus titulo libri adjectis ipsimet laude extollunt, immo ipsos libros magnificis titulis insigniunt, parum solliciti, num revera nigrum respondeat rubro. Sed quis, quæso, enarret omnium arrogantium ineptias, in quibus gloriantur? Qui eas nosse cupit, attendat animum ad verba arrogantium, quando de se gloriantur, eademque ponderet. In iis autem ponderandis habenda quoque ratio est aliorum vitiorum in prædicationem una influentium, quemadmodum patet ex pietatis pompos.æ cultoris exemplo.

§. 527.

Quando facta & laudes suas commemorare liceat.

Qui facta sua laudesque suas commemorat famæ suæ defendendæ, aut utilitatis aliorum promovendæ, vel gloriæ divinæ causa, & si aliter officio cuidam erga seipsum, vel alios satisfacere nequit; propterea arrogans & proprii honoris jactator dicendus non est. Homini enim competit jus famam suam defendendi, immo ad eandem defendendam obligatur (§. 1033. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum fama aliter defendi nequeat, nisi verbis, vel factis contrarium eorum ostendendo, quæ dicit calumniator (§. 1040. *part. 1. Jur. nat.*) &, nisi facta in vulgus fuerint nota, aut effectum habeant permanentem, per testes probantur (§. 1014. *part. 5. Jur. nat.*); famæ suæ defendendæ causa facta sua laudesque suas commemorare licet. Quoniam igitur defensor famæ tum nil committit, quod legi naturæ adversum, consequenter vitio imputari possit (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque famæ bonæ contrarium sit (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*), nec dici potest, quod se honore dignum existimet, quo non est, aut ab aliis dignus haberi velit, arrogans vero non

non eſt niſi is, qui ſe honore dignum exiſtimat, quo non eſt (§. 566. *part. 1. Jur. nat.*), & is demum jactator honoris proprii eſt, qui facta ſua & res ſuas extollit, ut honore dignus videatur aliis, quod nemine contradicente ſumitur; qui facta ſua laudesque ſuas commemorat famæ ſuæ defendendæ cauſa, arrogans propterea propriique honoris jactator dici nequit. *Quod erat primum.*

Similiter quoniam ad aliorum perfectionem & perfectionem ſtatus eorundem conferre obligamur, quicquid valemus (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ſi quis utilitatis aliorum promovendæ cauſa facta ſua laudesque ſuas commemorat, cum id non faciat animo ſeſe efferendi, ſed ut officiis erga alios ſatisfacere poſſit, patet ut ante *n. 1.* eum propterea dici non poſſe arrogantem & proprii honoris jactatorem. *Quod erat ſecundum.*

Porro quoniam gloriam Dei promovere debemus (§. 1148. *part. 1. Jur. nat.*); ſi factorum noſtrorum laudumque commemoratione gloria Dei illuſtratur, veluti ut Deus dator omnis boni in nobis glorificetur, cum omnia ad Deum referantur, non vero animo ſeſe efferendi dicantur; patet itidem ut ante *n. 1.* eum non eſſe dicendum arrogantem propriique honoris jactatorem, qui facta ſua laudesque ſuas commemorat gloriæ divinæ promovendæ cauſa. *Quod erat tertium.*

Non abſimili modo oſtenditur, arrogantem propriique honoris jactatorem dicendum non eſſe, qui facta ſua laudesque commemorat, ſi aliter officio cuidam erga ſe ſatisfacere non poſſit. *Quod erat quartum.*

Propoſitionem hanc ideo addimus, ne, quæ de jactantia ſui honoris dicta ſunt (§. 526.), in abuſum trahantur ab iis, qui

qui aliorum famæ insidiantur. In jactantia enim, sicut in vitiis omnibus, spectandus est animus, quem prodit intentio ex circumstantiis & verbis, quibus facta sua laudesque commemorantur, colligenda, ut taceam vultum & gestus affectuum indices, quibus animus agitatur. Non est, quod dicas fieri posse, ut præsens quoque propositio per abusum in excusationem jactantiæ trahatur: præstat enim male facta in bonam partem interpretari, ut tibi caveas, ne famam alorum lædas, quam eam lacessere. Ceterum propositionem præsentem illustrat exemplum Pauli contra pseudoapostolos se defendentis saluti Corinthiorum consulturus 2 Cor. XI. & XII. Ita Autor recensens in præfatione, quid præstiterit in opere suo, ut informet lectorem & ejus attentionem excitet, profectum in litteris ac virtute intendens, arrogantiæ ac jactantiæ redargui nequit, si vel maxime viribus deficientibus laudanda saltem sit voluntas. Condonandum enim sæpissime quid est infirmitati humanæ, nec in censendis aliorum nævis nos nimium acutos præbere debemus, multo minus ea vertere in detrimentum laudis meritæ.

§. 528.

De vita pusillanimis. *Pusillanimis vivit, quemadmodum ipsi volupe visum fuerit.* Etenim pusillanimis omnem honoris ac famæ curam abjicit (§. 568. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque parum curat, quid de se factisque suis dicant alii, ac perinde ipsi est, utrum laudetur, an vituperetur. Quamobrem cum homo nihil appetat, nisi quatenus id, quod appetit, voluptatem ipsi creat (§. 156. *part. 2. Eth.*); ita vivit, quemadmodum sibi volupe visum fuerit.

Audias ideo pusillanimes dicentes, se parum curare, quid dicant alii, se facere, quod sibi placuerit, quando admonentur, ut hoc facere pudeat. Immo si eo, quod faciunt, delectentur, rident rectius sentientium de se judicium, & satis se excusasse putant, si profitentur, judicium aliorum de se nec

nec prodesse sibi, nec nocere posse. Non igitur agnoscunt, quod operam dare debeamus, ut simus honore ac laude digni (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*) & ut fama nostra sit bona (§. 554. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 529.

Quoniam *pusillanimis* vivit, quemadmodum ipsi volupe visum fuerit (§. 528.); *actiones legi naturæ contrarias committere non veretur, quas se impune committere posse putat & ipsi suadet voluptas sua & assuetos retinet mores, qualescunque fuerint.* **De actionibus & moribus pusillanimis.**

Pusillanimis, cum omnis honoris ac famæ curam abjiciat, sua vivit opinione, parum curans, quid sentiant alii, contemtor opinionis alienæ. Quamobrem nec voluptate afficitur, si actiones suæ moresque sui approbentur ab aliis, nec molestia, si improbentur, quamdiu servat sensum impunitatis, & animum vacuum a metu damni. Atque hinc patet, quam noxium sit hoc vitium & quam curatu difficile. Pusillanimitas, quam etiam inambitiositatem dici alias jam monuimus (*not.* §. 568. *part. 1. Jur. nat.*), facillime observatur in hominibus sceleratis & moribus agrestibus atque illepidis præditis, eamque facile produnt improbantibus, dum aliorum judicium se parum curare respondent.

§. 530.

Si pusillanimitati medela afferenda, instillandus pusillanimi est amor virtutis cum odio vitiorum, ac deinde idem convincendus, virtutem parere existimationem, honorem atque laudem, vitium ignominiam, vituperium & contemtum. **Remedium pusillanimitatis.** Quodsi enim virtutem amaverit, voluptatem ex ea percipiet (§. 654. *Psych. empir.*), ast molestiam ex vitio, si id oderit (§. 679. *Psych. empir.*). Quamobrem ubi agnoscit, virtutem parere existimationem, honorem atque laudem, vitium vero ignominiam, vituperium &

contemtum, amor virtutis in existimationem, honorem atque laudem, odium vitii in ignominiam, vituperium & contemtum derivabitur, consequenter ex sui existimatione, honore atque laude voluptatem (§. 654. *Psych. empir.*), ex ignominia vero, vituperio & contemtu sui molestiam percipiet (§. 679. *Psych. empir.*). Non igitur amplius ipsi perinde erit, quid de se judicent alii, ideoque omnis honoris ac famæ curam non amplius abjiciet. Quare cum pusillanimis omnem honoris ac famæ curam abjiciat (§. 568. *part. 1. Jur. nat.*); si amor virtutis & odium vitiorum ipsi instilletur, idemque postea convincatur, virtutem parere existimationem, honorem atque laudem, vitium ignominiam, vituperium & contemtum, pusillanimitati medela affertur.

Quomodo amor virtutis, odium vitii ingignatur & ingenitum alatur, alibi jam demonstravimus (§. 230. & *seqq. part. 2. Eth.*). Quodsi quæ demonstrata sunt satis perpendantur, facile videbitur, quam difficilis curatu sit pusillanimitas. Sunt subinde vitia quædam particularia, quæ pusillanimitatem genuerunt. Atque tum opus est, ut horum ante omnia odium ingignatur. Caret pusillanimis sensu honoris, quia ex eo nullam percipit voluptatem: caret pudore, quia ex sinistro aliorum de se judicio nullam percipit molestiam. Quodsi ergo pusillanimitas extirpanda, necesse est ut animum disponas ad voluptatem percipiendam ex honore ac laude & ad percipiendam molestiam ex sinistro aliorum de se judicio. Qui virtute delectatur, perfectionem suam agnoscit (§. 511. *Psych. empir.* & §. 548. *part. 1. Jur. nat.*): qui horret vitium, imperfectionem suam agnoscit (§. 518. *Psych. empir.*). Quamobrem honore quoque ac laude delectatur (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), ignominiam vero & vituperium pudet (§. 811. 813. *part. 1. Jur. nat.* & §. 774. *Psych. empir.*). Atque hinc intelligitur, quam arduum atque difficile sit extirpare pusillanimitatem.

§. 531.

§. 531.

Optimum adversus pusillanimitatem præsidium est.

Optimum adversus pusillanimitatem præsidium est, si quis agnoscit se a Deo conditum esse, ut gloriam ipsius promoveat & finem, ob quem creatus est, consequi studeat. Etenim qui agnoscit, se a Deo conditum esse, ut gloriam ipsius promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*); is certus est, attributa divina per modum motivorum influere debere in determinationem actionum suarum (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum omnis actio lege naturali præcepta, consequenter virtutis (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), determinabilis sit per motiva ab attributis divinis desumta (§. 253. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si finem, ob quem creatus est, consequi studet, omni virtuti assiduam operam navat, consequenter se honore ac laude dignum præstat (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam igitur ipsi perinde non est, utrum honore ac laude dignus sit, an indignus; curam honoris ac famæ minime abjicit. Enimvero si curam honoris ac famæ omnem minime abjicit, pusillanimis non est (§. 568. *part. 1. Jur. nat.*). Optimum itaque adversus pusillanimitatem præsidium est, si quis agnoscit se a Deo conditum, ut gloriam ipsius promoveat & finem, ob quem creatus est, consequi studeat.

Patet itaque pietatem esse optimum adversus pusillanimitatem præsidium. Pietas ad omnem virtutem utilis, nec minor ejus utilitas est in debellandis vitiis quibuscunque. Ea igitur vera medicina animæ est, quæ mentem sanam præstat & contra morbos animi tuetur, nec incongrue universalis animæ medicina salutatur, tam præservativa, quam curativa, ut Medicorum terminos nostros faciamus. Nihil sane in praxi morali tam difficile est, quod non pietate vinci possit. Quale vero esse debeat ejus studium, in parte tertia Ethicæ satis ostendimus.

§. 532.

Quænam motiva negligat qui abjecti animi est.

Qui abjecti animi est, motiva negligit, quæ a se & statu suo desumenda. Qui enim abjecti animi est, nullam in agendo rationem habet perfectionis propriæ (§. 585. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem non considerat, num in se, vel in statu suo contineatur aliqua ratio, cur hoc agere, vel non agere debeat. Hæc ratio cum motivum sit (§. 887. *Psych. empir.*); qui abjecti animi est, motiva negligit, quæ a se & statu suo desumenda.

Nemo est qui nesciat, maxime reprehendi tenacitatem in divite, voluptatem corporis in verbi divini præconibus, scurriles jocos in viro, qui dignitate civili eminet, luxum in eo, qui mediocre habet patrimonium, familiam numerosam. Ratio in omnibus istis casibus non alia allegatur, quam quæ desumitur vel a persona, vel a statu agentis. Redarguitur itaque animus abjectus.

§. 533.

Quod decorum negligat.

Quoniam qui animi abjecti est, motiva negligit, quæ a se & statu suo desumenda (§. 532.), qui vero hæc negligit facit quod ipsum dedecet (§. 195. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *qui abjecti animi est, agit quod ipsum dedecet*, consequenter *decorum negligit.*

Abjectus animus spectatur in indecoro, & potissimum attendendus est in decoro naturali, non saltem arbitrario (§. 196. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et exempla, quæ modo allegavimus (*not.* §. 532.), probant, vulgo etiam in redarguendo animo abjecto rationem decori naturalis haberi.

§. 534.

Remedium animi abjecti.

Quia motiva a se & statu desumenda negligit, qui abjecti animi est (§. 532.); *si quis animum abjectum vitare velit, actio-*

actiones omnes ad se statumque suum referre tenetur, sollicite inquirens, num rationem quandam deprehendat, cur hoc potius facere, quam non facere, aut non facere, quam facere debeat, consequenter *omnem dare operam debet, ut seipsum noscat* (§. 3.).

Datur lex naturalis decori (§. 204. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ea extenditur ad quaslibet hominis actiones, quamvis vulgo non agnoscatur. Neque enim datur ulla actio, cujus motiva aliqua non possint desumi a persona & statu hominis cujuscunque. Et hæc ipsa motiva maximi sunt momenti in praxi morali, ideoque sollicite attendenda. Deus semper agit, quod ipsum decet (§. 335. *part. 1. Theol. nat.*). Non vult, nisi quod optimum non modo in se, sed etiam in relatione ad semetiptum (§. 390. *part. 1. Theol. nat.*) & judicans, quid sit optimum in relatione ad se ipsum, idem refert ad omnia sua attributa (§. 395. *part. 1. Theol. nat.*). Deum igitur in agendo imitamur, si omnes actiones nostras referamus ad nos atque statum nostrum, ut agamus, quod nos deceat. Influit autem decorum naturale in actiones nostras, non solum si integræ per motiva a persona nobis imposita & statu nostro desumta determinentur, verum etiam quatenus in actionibus per alia motiva determinatis ea, quæ variis modis determinari possunt, decenter determinantur, veluti quantitas eleemosynæ, ad quam dandam aliis rationibus permovemur.

§. 535.

Optimum adversus animum abjectum præsidium est, si quis personam sibi impositam recte gerere studet. Qui enim personam sibi impositam recte gerere studet, actiones, quas committit, vel omittit refert ad personam suam, quæ sibi imposita est (*not.* §. 152. 153.), ut nimirum pateat, num detur quædam ratio, ob quam hæc actio nos deceat, & non sic, vel aliter determinata nos deceat, vel dedeceat (§. 196. *part.*

Optimum adversus animum abjectum remedium.

part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque rationes istæ motiva voluntatis vel noluntatis sunt, (§. 887. *Psych. empir.*), abjectum vero animum non habet, qui motiva a se & statu suo desumenda non negligit (§. 532.); optimum adversus animum abjectum præsidium est, si quis personam sibi impositam recte gerere studet.

Quodsi consideremus, quomodo personam nobis impositam cognoscamus (*not.* §. 152.); quam late diffundatur animus abjectus, inde colligetur. Quoniam itaque cognitio personæ sibi impositæ maxime necessaria est, ne labe quadam inficiantur actiones in se bonæ; noscentia recte gerendi personam sibi impositam non postrema pars est notitiæ sui ipsius (§. 17.). Vide igitur, quæ de modo recte gerendi personam inculcavimus, cum de notitia sui ageremus (§. 18.). Plurima autem, quæ utiliter hic considerantur passim occasione ita ferente insinuavimus. Cum ad personam nobis impositam referendum sit, quod simus homines, quod simus creatura Dei, pars hujus universi (*not.* §. 152.); hominem dedecet agere, quod quomodocunque rationi adversatur, & quatenus sumus creatura Dei & pars hujus universi, quod dependentiæ a Deo & fini universi, ad quem actiones nostras omnes referre obligamur, contrariatur. Contemtor homo est dignitatis suæ, quam per naturam habet, nisi hoc probe observet: ecquis vero est qui negare ausit, hoc indicare animum abjectum (§. 585. *part. 1. Jur. nat.*)?

§. 536.

Quænam cura fortunæ habenda.

Qui fortunam curæ habere vult, nec secunda nimium confidere, nec adversa meliora desperare, utraque autem tanquam motivis actiones suas legi naturæ convenienter determinandi uti, sibique cavere debet, ne eandem sua culpa adversam experiatur. Nemo enim fortuna secunda confidere (§. 587. *part. 1. Jur. nat.*), nec adver-

sa

fa meliora desperare debet (§. 589. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam tam bona (§. 315. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quam mala physica, quæ homini eveniunt, etiamsi actiones non committat, ex quibus ea sequuntur, motiva esse possunt actionum committendarum, vel omittendarum (§. 314. *part. 1. Phil. pract. univ.*), omnes autem usus rerum naturalium sunt fines a Deo intenti (§. 648. *part. 1. Theol. nat.*, qui etiam vult ut actiones nostras legi naturæ convenienter determinemus (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ut utamur motivis, quibus voluntas & noluntas ad actiones eidem conformes committendum, contrarias vero omittendum determinatur (§. 889. *Psych. empir.*); fortuna tam secunda, quam adversa uti debemus tanquam motivis actiones nostras legi naturæ convenienter determinandi. Constat præterea nobis quamlibet culpam evitandam esse (§. 299. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem si fortunam curæ habere velimus, nec quicquam prætermittere, quod officii nostri esse poterat, neque secunda nimium confidere, neque adversa meliora desperare, utraque autem tanquam motivis actiones nostras legi naturæ convenienter determinandi uti, nobisque cavere debemus, ne eandem nostra culpa adversam experiamur.

Fortuna est concursus causarum minime prævisus ad effectum nobis vel bonum, vel malum (§. 540. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem quicquid nobis boni, vel mali evenit a causis naturalibus, vel hominibus aliis, ad id fortunam referimus. Et ideo fortunam dicimus vel secundam, sive prosperam, vel adversam, sive sinistram. Gentiles fortunam Deam fecerunt, quam suo more coluerunt, ut bona conferret, mala averteret. Tribuenda superstitio ignorantiæ Physicæ ac inprimis Cosmologiæ generalis, ex qua patet nexus rerum, unde concursus ille causarum resultat, a quo pendent effectus, quos fortunæ tribuimus. Fortuna causarum plurium

plurium complexum supponit, quarum una quælibet agit alio fine, quam ut effectus nobis vel bonus, vel malus producatur, quatenus tamen ex actionibus ipsarum concurrentibus resultat, quod singulis in se spectatis non intenditur, omnes conjunctim constituunt causam effectus sufficientem, & hoc respectu fortuna inter causas naturales refertur. Quodsi ergo fortunam cognoscere volueris, in causas illas earumque actionem inquirendum: ast hoc potius Physici est, quam morum doctoris. In Ethica sufficit nosse, id, quod evenit, independenter a nobis fieri, nec in potestate nostra esse. Ita si grando damnum dat segeti, vel ædes fulmine tactæ comburuntur; id prorsus independenter a nobis fit. Solet equidem subinde fortuna accedere ad actiones nostras: tum vero discernendum est id, quod nobis debetur ab eo quod fortunæ adscribendum, quemadmodum supra docuimus (§. 10. 11.), manetque effectus fortunæ discretus ab effectu, cujus nos causa sumus. In Ethica potissimum doceri debet, quomodo nos legi naturæ conformiter gerere debeamus, si quid boni vel mali nobis evenit, quod ut acquireremus, vel evitaremus, in potestate nostra minime erat. Atque huc redit cura fortunæ habenda, in quantum ea influit in appetitum, vel facultatem aversandi. Supponimus itaque hic sicuti in ceteris quæ in Jure naturæ demonstrata sunt, sit ita, quod dudum moris fuerit in Ethica saltem inculcare, quæ de actionibus humanis lex naturæ decernit, quasi sola notitia eorum sufficiat ad culturam virtutis fugamque vitiorum: quam perversam opinionem peperit spuria libertatis, quæ voluntati & noluntati tribuitur, notio.

§. 537.

Quid faciendum, ne fortuna secunda nimium

Qui nec secunda fortuna nimium confidere, nec adversa meliora desperare debet; ei consideranda est fortunæ mutabilitas. Fortunam esse minime constantem & mutabilem, instar tempestatis, ita ut prospera & sinistra alternet, nemo est qui nesciat,

nesciat, nisi sua culpa. Cumque ea potestati nostræ subjecta non sit, nec nos secundam conservare, nec adversam in meliorem vertere possumus pro lubitu, sed ferenda, qualis fuerit. Qui fortuna secunda nimium confidit, sibi persuadet, saltem tacite, quasi semper adeo benignam sit experturus quemadmodum in præsenti. Et qui fortunam sibi adversam habens meliora desperat, eandem adeo iratam sibi esse opinatur, ut nihil boni ab ea sperare liceat. Quodsi ergo consideret uterque, quam inconstans, quam mutabilis sit fortuna non minus prospera, quam sinistra; opinionem suam falsam, ideoque seductricem esse agnoscit, dum aut secunda nimium confidit, aut adversam expertus meliora desperat. Ne igitur hoc fiat, fortunæ mutabilitas probe expendenda.

confidamus, nec adversa meliora desperemur.

Equidem fortunæ mutabilitas in vulgus nota est, ut vix quisquam eandem in dubium vocare ausit; quodsi tamen ejus consideratione nimia confidentia aut meliorum desperatio tollenda, paulo penitius inspicienda & solertius ponderanda. Quoniam diversa sunt tam bona, quam mala, quæ ad fortunam referuntur; mutabilitatem in casibus particularibus considerari consultum est, eundo per exempla, quæ vel monumenta Historicorum produnt, vel propria experientia suggerit. Quamobrem qui a nimia confidentia & meliorum desperatione sibi cavere vult, ad casus, qui contingunt, animum advertere eosque sedulo annotare, aut memoriæ ita infigere debet, ut eorum recordetur, quando opus fuerit. Notandi inprimis sunt casus, in quibus fortuna mutata præter omnem spem & expectationem. Cum in causarum serie etiam sint hominum voluntates, ad fortunam quoque referendum, quicquid boni vel mali nobis evenit independenter prorsus a nobis ab aliorum voluntate. Et ideo in mutabilitate fortunæ magnum momentum habet voluntatis humanæ in-

constantia. Enimvero non sufficit conferre statum præsentem cum præcedente, ut appareat quantum hic mutatus sit ab illo, si fortunæ mutabilitatem intimius inspicere & solertius ponderare voluerimus; sed necesse est, ut etiam inquiramus in causas, quarum concursui debetur effectus fortuitus. Quoniam in causarum serie causa una effectus est alterius causæ; ideo non sufficit inquirere in causas simultaneas, verum etiam in successivas, quousque progredi datur. Atque hoc modo evidens erit, cur mutabilitas fortunæ non dependeat a nostra potestate, nec prævideri possit: id quod ad depellendum tam nimiam confidentiam, quam desperationem meliorum utile est.

§. 538.

Utilitas perpensationis mutabilitatis fortunæ secundæ.

Qui fortunæ mutabilitatem perpendit, bonis fortunæ ita utitur, ac si ea non semper retenturus sit, & studiose cavet ne sua culpa ad eorum jacturam quidpiam conferat. Qui enim fortunæ mutabilitatem perpendit, is agnoscit, fieri posse, ut bonorum, quæ habet, jacturam faciat, & status præsens mutetur in contrarium. Quamobrem bonis præsentibus non ita utitur, ac si eadem semper sit habiturus, nec status præsens in pejorem abiturus, sive usum physicum, sive moralem spectes. Cum usu itaque bonorum fortunæ constanter conjungit metum mali oppositi. Quamvis enim jactura boni præsentis incerta sit, nec certo prævidere possimus, statum præsentem, quo delectamur, in pejorem mutatum iri; in casu tamen dubio faciendum quod tutius, ideoque metus mali oppositi semper influere debet in determinationem actionum nostrarum, ad quas nos incitare potest præsens rerum nostrarum status. Patet itaque, eum, qui fortunæ mutabilitatem perpendit, bonis fortunæ ita uti, ac si ea non semper retenturus sit. *Quod erat unum.*

Qui

Qui mutabilitatem fortunæ perpendit, quantum satis est: eum latere nequit, quod eam sæpius culpa quædam nostra antegrediatur, ut nostræ etiam actiones contineantur in complexu causarum, in quarum concursu fortuna consistit, consequenter cum effectus non ponatur, nisi posita actione causæ efficientis (§. 898. *Ontol.*), fortuna non fuisset mutata, nisi culpa nostra præcessisset. Quoniam itaque per se patet, neminem velle, ut fortuna secunda mutetur in adversam; qui mutabilitatem fortunæ perpendit, sollicite sibi cavet, ne sua culpa ad mutationem quidpiam conferat. *Quod erat alterum.*

Efferuntur homines animo rebus secundis, ut fiant fastosi atque superbi. Quodsi quis cogitet, fieri posse, ut ea amittat, ob quæ tantopere se effert; quam lubricum sit fastus ac superbiæ fundamentum agnoscet, ideoque vitiis hisce non polluet animum. Ponamus elationis animi causam esse divitias: si cogites, te jacturam opum facere posse, ut, cum nunc sis dives, fias pauper, saltem opes plurimum diminuantur variis casibus funestis, quales contingere nosti; nullam esse rationem agnosces, cur propter divitias sis fastosus & superbus. Similiter favet tibi fortuna, ut labore ac industria tua multum pecuniæ lucreris. Quodsi cogites, fieri posse, ut tibi labor tuus non sit adeo fructuosus, quemadmodum in præsenti; in luxum minime effunderis, ut pecuniam ostentationis causa profundas, sed potius parta in usus futuros servare studebis, quantum datur. Supra alios emines in aliquo scientiarum vel eruditionis genere, ut te superiorem non agnoscas. Si cogitas fieri posse, ut veniat alius, qui longe ulterius progressus palmam tibi non dubiam reddat, sed extorqueat, tibi non amplius videberis, qui a nullo superari possit, consequenter nec te animo efferes, sed modeste de te senties. Patet itaque, quomodo perpensatio mutabilitatis fortunæ promoveat rectum bonorum usum & præcaveat abusum, ut in virtutis tramite retineamur, nec

in vitia deflectamus. Exemplum culpæ habes in eo, qui in paupertatem incidit, propterea quod pecuniam profuderit, quam in usum futurum conservare poterat, sibi persuadens labore ac industria sua se semper lucraturum, quantum nunc fortuna favente lucratur, quasi vero a nobis unice dependeat, ut & eundem laborem perpetuo perferamus, & æque utilem experiamur. Ut perpensatio mutabilitatis fortunæ omnem habeat usum, quem habere potest; necesse est ut accurate discernantur, quæ ab eadem dependeant: id quod plerumque negligitur, quando actiones nostræ cum fortuna concurrunt. Solent enim homines sibi solis tribuere ea, in quibus magnæ sunt fortunæ partes, multoque minus considerant, in quantum actiones suæ fortunæ potestati subjectæ sunt.

§. 539.

Medium fortuna utraque utendi tanquam motivis actiones legi naturæ convenienter determinandi.

Qui utraque fortuna uti vult tanquam motivis actiones suas determinandi legi naturæ convenienter, perpendere tenetur, fortunam pertinere ad providentiam divinam. Quodsi enim certi simus, fortunam pertinere ad providentiam divinam (§. 932. *part.* 1. *Theol. nat.*); si fortuna utamur secunda, quicquid boni adepti fuerimus, Deo acceptum ferendum esse agnoscimus. Consideratione beneficiorum divinorum concitatur amor Dei (§. 228. *part.* 3. *Eth.*), & novum indies capit incrementum (§. 229. *part.* 3. *Eth.*), consequenter cum amor Dei obedientiæ incitamentum sit atque hominem impellat ad quævis officia erga Deum, erga nos & erga alios præstanda (§. 238. *part.* 3. *Eth.*), si fortuna secunda velimus uti tanquam motivis actiones nostras legi naturæ convenienter determinandi, perpendere tenemur, quod providentiæ divinæ pars sit fortuna secunda. *Quod erat unum.*

Similiter si certi simus, fortunam quoque adversam pertinere ad providentiam divinam (§. 932. *part.* 3. *Theol. nat.*); nihil

nihil nobis mali, qualecunque tandem ſit, nobis accidere agnoſcimus, niſi Deo providente, ſecundum ſapientiam atque bonitatem ſuam (§. 931. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum Deus dirigat in hoc univerſo mala phyſica & moralia in bonum finem (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*); nulli quoque dubitamus, quin fortunam adverſam, quam experimur, in bonum finem directurus ſit. Quoniam itaque in providentia divina acquieſcimus, ſi, quicquid a Deo fit, vel permittitur in hoc univerſo, id recte ab eo fieri pro certo habemus (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*); ſi perpendimus, fortunam pertinere ad providentiam divinam, fortunam ſiniſtram experti in providentia divina acquieſcimus, atque tum fortuna adverſa utimur tanquam medio acquieſcendi in providentia divina, conſequenter quia acquieſcentia in providentia divina influit in fiduciam in Deo (§. 439. *part. 3. Eth.*) & in celebrationem nominis divini (§. 464. *part. 3. Eth.*), motivum quoque fit fortuna adverſa Deo confidendi & nomen ipſius celebrandi. *Quod erat alterum.*

Subſiſtendum nobis eſt in generalibus: quodſi enim ad ſpecialia deſcendere deberemus, habenda foret circumſtantiarum particularium ratio, a quibus pendent motiva tam virtutis colendæ, quam vitii fugiendi ſpecialia. Atque tum inquirendum in virtutes, quibus dediti ſumus, & in vitia, quibus laboramus, & perpendenda ſunt tam bona, quam mala, quæ nobis eveniunt, in ſpecie, ut appareat, qualia hinc deſumi poſſint motiva cum ad virtutem colendam, tum ad vitium fugiendum facientia. Et tum quoque opus eſt, ut obſervetur, num bona, quæ nobis eveniunt, habenda ſint pro præmiis divinis (§. 313. *part. 1. Phil. pract. univ.*), an mala pro pœnis (§. 308. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quo in caſu conſtat illa fore motiva in virtute perſeverandi & ulterius proficiendi, hæc vero motiva a vitiis deſiſtendi & volunta-

tem emendandi. Omittimus alia, quæ in operibus nostris satis versato facile suggerit propria meditatio.

§. 540.

Quod idem sit esse patientem & non esse impatientem.

Qui non est impatiens patiens est. Etenim impatientia vitium est, quo tristitiæ nimium indulgemus in adversis & affectibus molestis aliis animum torquemus (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo non fueris impatiens, tristitiæ nimium non indulges in adversis, nec affectibus molestis aliis animum torques, consequenter appetitum & aversationem circa fortunam adversam moderaris. Enimvero virtus, quæ moderatur appetitum & aversationem circa fortunam adversam patientia est (§. 592. *part. 1. Jur. nat.*). Qui ergo non est impatiens patiens est.

Impatiens nimium contristatur malo præsenti (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum tristitia tendat ad depellendam infelicitatem (§. 279. *part. 2. Eth.*), consequenter ad immutandum statum præsentem (§. 637. *Psych. empir.*); pro diversitate circumstantiarum diversi affectus tristitiæ sese associant. Quoniam a malo, quo affligitur, liberari cupit, cum liberatio a malo æquipolleat consecutioni boni (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), ubi malum superatum iri diffidit, pusillanimitas accedit (§. 844. *Psych. empir.*), quæ tendit ad omnem cogitationem de malo depellendo abjiciendi (§. 409. *part. 2. Eth.*), cujus tamen depellendi cupiditatem accendit atque alit tristitia. Atque ita contrariis affectibus in diversa trahitur animus instar navis in mari furente ventorum impetu atque fluctuum huc illucve jactatæ. Cum sibi conscius est, se ignorare media tollendi malum, aut incertus est, num hoc, vel isto medio tolli possit, vacillatio animi affectibus præcedentibus se sociat (§. 832. *Psych. empir.*), quæ tandem desperationi locum facit (§. 825. *Psych. empir.*): quæ cum augeat cupiditatem impediendi, ne malum hoc diutius nos affligat, homines impellit, ut extrema

ma

ma omnia experiantur. Non desunt exempla hominum, qui dolorum podagræ pertæsi, cum & opibus abundarent, & dignitate præstarent, sibimetipsi manus violentas intulerunt. Nec desunt exempla aliorum, quos impatientia eo adegit, ut inhumano more in corpus suum sævirent. Plura dici poterant de affectibus molestis aliis, quibus torquetur impatientium animus: ast cum ex iis, quæ diximus, intelligatur, quomodo ex genesi affectuum in Psychologia empirica exposita deducatur, quinam impatientiæ pro datis circumstantiis associentur, plura non addimus.

§. 541.

De remedio impatientiæ & medio patientiæ.

Quoniam patiens est, qui impatiens non est (§. 540.), *remedium impatientiæ est quoque medium patientiæ.*

Suffecerit itaque ostendisse, quomodo medela impatientiæ afferatur, ut simus patientes. Sublata nimirum inquietudine animi, quæ in impatiente dominatur, erit ea mentis serenitas & animi tranquillitas, quæ patientiæ convenit. Exigit enim patientia animum a molestis affectibus vacuum, quibus ne agitetur ratio impedit.

§. 542.

Remedia impatientiæ.

Si impatiens esse nolueris, considerandum est, frustra affectibus molestis torqueri animum, non fortunam adversam, sed te esse infelicitatis tuæ causam, quod ejus repræsentatione affectus molestos suscites, nec impatientia dolorem leniri, sed exacerbari, immo si non habueris animum a virtute alienum, te obligari lege naturali, ne sis impatiens. Multum ad patientiam confert præparatio ad casus futuros: optimum vero adversus impatientiam præsidium est fiducia in Deo & acquiescentia in providentia ipsius. Impatiens nimium indulget tristitiæ in adversis (§. 594. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter tristitia tendit ad depellendam infelicitatem (§. 292. *part.*

part. 2. *Eth.*), ideoque ad immutandum ſtatum præſentem (§. 637. *Pſych. empir.*). Enimvero ſtatus præſens immutari nequit, niſi libereris a malo, quod te angit: ad quod cum omnes affectus moleſti, quibus torques animum (*not.* §. 540.), nihil conferant, ſed quamdiu hi ſubſiſtunt, ſtatus idem prorſus manet; impatiens fruſtra torquet animum affectibus moleſtis. Quamobrem cum abſurdum ſit, torquere animum ob ea, quæ immutare in poteſtate noſtra non eſt; ſi impatiens eſſe nolueris, conſiderandum eſt, fruſtra affectibus moleſtis torqueri animum, quamdiu impatiens es. *Quod erat primum.*

Quoniam impatiens triſtitiæ nimium indulget, ad malum, cujus conſideratione concitatur, nimis attentus (§. 265. *part.* 2. *Eth.*), ideoque multis affectibus moleſtis torquet animum (§. 594. *part.* 1. *Jur. nat.*); infelix utique eſt (§. 637. *Pſych. empir.*). Enimvero fortuna adverſa, de qua conqueritur, ipſum non reddit infelicem, ſed ideo infelix eſt, quod ob eandem triſtitiæ indulget, atque aliis affectibus moleſtis locum concedit (§. 590. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum per naturam ſuam infelicitatem averſetur (§. 325. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*); ſi impatientiæ medelam afferre voluerit, probe conſiderandum eſt, quod non fortuna adverſa ſe reddat infelicem, ſed quod ſeipſum infelicem faciat, quod ejus repræſentatione affectus moleſtos concitet (*not.* §. 540.). *Quod erat ſecundum.*

Impatiens infelix eſt propter triſtitiam, cui nimium indulget, & affectus alios moleſtos, quos conſideratione mali ſui concitat, *per demonſtrata n.* 2. Quamvis itaque homini naturale ſit, ut malo contriſtetur (§. 621. *Pſych. empir.*), nec ſenſum doloris delere poſſit (§. 79. *Pſych. empir.*), conſequenter

ter

ter per naturam suam statum hunc aversetur (§. 637. *Psych. empir.* & §. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque aversatio tendat ad eum immutandum (§. 250. *part. 2. Eth.*); ubi tamen tristitiæ indulget, opinione infelicitatis ad considerationem mali accedente eandem auget (§. 621. *Psych. empir.*) & liberationem ab eodem anhelans & in considerando malo ad alia pro datis circumstantiis animum attendens varios affectus molestos concitat (*not.* §. 540.), dolorem, quo affligitur, non lenit, sed exacerbat. Quamobrem cum absurdum sit, velle liberari a dolore, & eundem tamen exacerbare; si impatiens esse nolueris, probe considerandum est, impatientia dolorem non leniri, sed exacerbari. *Quod erat tertium.*

Si quis non habet animum a virtute alienum, cum virtus consistat in habitu actiones suas legi naturæ conformiter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ejus voluntas determinata est ad faciendum, quod lege naturæ præcipitur, & noluntas ad non faciendum, quod eadem prohibetur. Quamobrem cum lex naturæ præcipiat, ut simus patientes in adversis (§ 593. *part. 1. Jur. nat.*), & prohibeat, ne simus impatientes (§. 595. *part. 1. Jur. nat.*); si qui non habet animum a virtute alienum impatientiæ medelam afferre voluerit, considerare tenetur, quod lege naturali obligetur, ne sit impatiens. *Quod erat quartum.*

Qui ad casus futuros se præparat, adversa, quæ in potestate sua posita non sunt, sibi repræsentans tanquam eventu possibilia, nec a se declinabilia (§. 596. *part. 1. Jur. nat.*); ejus animus ob adversa, quæ ipsi obtingunt, non perturbatur affectibus molestis (§. 597. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum animus impatientis affectibus molestis torquea-

tur (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*), patientia vero appetitum & aversationem circa fortunam adversam moderetur (§. 592. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non concedat locum tristitiæ nimiæ aliisque affectibus molestis, qui pro datis circumstantiis eidem sociari possunt (*not.* §. 540.); præparatio ad casus futuros multum confert. *Quod erat quintum.*

Denique qui in providentia divina acquiescit Deoque confidit, ejus animus semper tranquillus & lætus est (§. 442. *part. 3. Eth.*), in providentia divina acquiescens, eventus omnes, qui a potestate sua minime pendent, approbat (§. 437. *part. 3. Eth.*), &, si qua sibi eveniunt, mala tranquillo animo fert (§. 438. *part. 3. Eth.*), Deo autem confisus persuasissimus est, ipsum mala, quæ sibi obtingunt, in bonum finem directurum, & se totum resque suas providentiæ divinæ committit (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque ob mala, quæ ipsi obtingunt, molestis affectibus non concedit locum, sed appetitum & aversationem circa ea moderatur, impatiens vero est, qui ob mala, quæ sibi eveniunt, molestis affectibus animum torquet (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*), & ex adverso patiens, qui appetitum & aversationem circa fortunam adversam moderatur (§. 592. *part. 1. Jur. nat.*); optimum omnino adversus impatientiam præsidium est fiducia in Deo & acquiescentia in providentia ipsius. *Quod erat sextum.*

Patientiam esse virtutem difficillimam, præsertim si exquisito dolore excruciatur corpus, vel ingenti malo affligitur animus, nemo est qui nesciat. Ac ideo quoque dudum in confesso est apud omnes, non cujusvis esse ut sit patiens. Constat vero etiam, quod impatientes animum nimis intendant in malum, nec ab eo eundem ad alia cogitanda avocent. Dum malum præsens attentionem omnem in se trahit; nec facile

facile alia objecta cogitationem ipsorum subeunt, nec, si proponuntur alia, ab illo attentio ad hæc retrahitur. Quamobrem plurimum prodest præparatio ad casus futuros, in qua, cum animus liber sit ab omni affectuum impetu, animo sedato multo rectius & efficacius cognoscitur, quod impatiens frustra affectibus molestis torqueat animum, quod non fortuna adversa hominem reddat infelicem, sed ipse infelicitatis suæ causa sit, quod mali consideratione affectus molestos concitet atque alat, neque dolorem impatientia leniri, sed exacerbari. Veritatis igitur horum ubi persuasissimus fueris, quando tibi eveniunt mala, mentem subit eorum cogitatio cum sensu certitudinis, unde pendet efficacia remedii, & cum attentio a malo ad hæc retrahitur, remedio uteris. Quando igitur vides, aliis evenire mala, vel evenisse intelligis, cogita eadem vel hisce similia tibi quoque evenire posse, secundum istud pervulgatum: hodie mihi, cras tibi, & animum ad hunc casum præpara, perpendendo ea, quæ modo inculcavimus. Vide, quæ de hac præparatione jam alias annotavimus (*not.* §. 597. *part.* 1. *Jur. nat.*). Tempore autem præparationis maxime convenit, ut patientia virtus, impatientia vitium agnoscatur, sicque amor virtutis in patientiam, odium vitii in impatientiam diffundatur: virtute enim præditus virtutem amat (§. 351. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), vitium odit (§. 368. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Immo quæ de modo instillandi & alendi amorem virtutis (§. 234. *& seqq. part.* 2. *Eth.*), odium vitii demonstrata sunt (§. 230. *& seqq. part.* 2. *Eth.*), ad ingignendum & alendum amorem patientiæ, odium impatientiæ in specie eodem tempore transferuntur. Quodsi porro consideres, directionem actionum legi naturæ conformem esse voluntati divinæ consentaneam (§. 278. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); agnosces quoque velle Deum, ut sis patiens, nolle ut sis impatiens, consequenter te Deo obedire, si patiens fueris (§. 1164. *part.* 1. *Jur. nat.*). Obedientia erga Deum quando influit in patientiam, eam multum facilitat, præsertim si nitatur timore Dei filiali (§. 326. *part.* 3. *Eth.*),

Eth.), ideoque ex amore Dei procedat (§. 318. *part. 3. Eth*). Quamvis vero hæc officia plus conferant ad patientiam, quam omnibus ceteris mediis obtineri poteſt; non tamen æquiparantur fiduciæ in Deo & acquieſcentiæ in providentia divina, quemadmodum unusquisque in ſe experiri poteſt, modo Deo ſatis confidere & in providentia ipſius acquieſcere didicerit. Aſt tum nec deficiet amor Dei cum timore filiali & obedientia (§. 409. 410. *part. 3. Eth.*).

§. 542.

Motivum patientiæ.

Impatientia hominem reddit infelicem: patientia contra infelicitatem eum tuetur. Etenim impatiens triſtitia animum affligit, & affectibus moleſtis aliis torquet (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum ſtatus iſtiusmodi infelicitas ſit (§. 637. *Pſych. empir.*); impatientia hominem infelicem reddit. *Quod erat unum.*

Ex adverſo patiens appetitum & averſationem circa mala, quæ ipſi eveniunt, moderatur (§. 592. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque malum præſens triſtitiam concitet (§. 623. *Pſych. empir.*), non tamen nimium contriſtatur, nec affectibus aliis moleſtis animum torquet. Quamobrem cum in eo ſtatu, quo tædia ſive moleſtiæ perdurant, infelicitas conſiſtat (§. 637. *Pſych. empir.*); patientia hominem contra infelicitatem tuetur. *Quod erat alterum.*

Habemus hic motivum generale impatientiam vitandi, patientiam vero colendi. Aſt in caſibus particularibus dantur quoque ſpecialia, veluti quæ deſumuntur a conditione & ſtatu perſonæ, vel a quantitate mali, vel a ſociis mali, quæ tamen & ipſa pro diverſitate circumſtantiarum, ad quas ſemper attendendus animus in caſibus datis, diverſam induunt formam. Ad iſtiusmodi particularia vero deſcendere non eſt præſentis inſtituti.

§. 543.

§. 543.

Qui gloria ducuntur, iis motivum patientiæ est laus, quam ea parit. Patientiam esse virtutem difficillimam, ideoque raram in confesso est apud omnes (*not.* §. 541.), & ex ipsis remediis impatientiæ colligitur, si ea sufficiente attentione rimemur (§. *cit.*). Quamobrem cum virtutes laudem pariant (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*); tanto majore laude dignum se præstat, qui patientem se præbet, præsertim in adversitatibus magnis, quanto difficilior & rarior est hæc virtus. Enimvero qui gloria ducitur, ei benignum aliorum de actionibus suis judicium, consequenter laus (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*), motivum eas committendi est (§. 351. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Qui ergo gloria ducuntur, iis motivum patientiæ est laus, quam ea parit. *Motivum patientiæ, si quis gloria ducitur.*

Non est quod existimes, motivum patientiæ, virtutis adeo præclaræ, ex ambitione derivari. Virtus enim appetitur, ut simus laude digni, non vero laus, ut ea appetitum satiare studeamus. Legi naturæ convenit, ut nos laude dignos præstemus (§. 546. *part. 1. Jur. nat.*): id quod fieri nequit, nisi virtutem appetentes (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), meritum quoque laudis appetamus. Naturæ autem homini est, ut nihil appetat, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*), consequenter si appetere debemus meritum laudis, ex laude quoque voluptatem percipere licet. Vide, quæ alias eam in rem annotavimus (*not.* §. 351. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ceterum patientiam laudari non modo a peritis & bonis, sed promiscue ab omnibus, modo animi sui sensa verbis declarare voluerint, in vulgus notum est.

§. 544.

De signis patientiæ & impatientiæ.

Impatientia & patientia seipsam prodit, ut aliis signis non sit opus. Impatiens enim non modo tristitiæ nimium indulget, verum etiam affectibus aliis molestis torquet animum (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum vultus, gestus, vox atque sermo affectus prodant (§. 788. *part. 2. Phil. pract. univ.*); impatientia seipsam prodit. Et quoniam patiens est, qui impatiens non est (§. 540.); quando in adversis cessat impatientia, patientiam adesse patet. Nullis igitur signis aliis impatientia & patientia indiget.

Quoniam affectus præsentis dissimulatio difficillima (§. 806. *part. 2. Phil. pract. univ.*), patientiam quoque simulare, cum fueris impatiens difficillimum est, immo plerisque, si non omnibus, impossibile. Perpendas velim ea, quæ ad dissimulationem affectus requiruntur (§. 802. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & te facile habebo consentientem. Nihil absurdius est, quam si hypocrita, pietatis pomposæ affectator patientiam simulare vult, gratiam Dei prædicans, cui eandem acceptam verbis refert, cum affectuum, quibus agitatur animus, signa in oculos incurrant. Dedimus exemplum alias (*not.* §. 156. *part. 3. Eth.*). Facile sibi persuadent idiotæ, qui hospites ac peregrini sunt in Psychologia præsertim & Philosophia morali, se aliis pro lubitu imponere posse, quemadmodum sibi imponi patiuntur ab aliis, & sibimetipsi quoque imponere solent. Ast quam pueriliter errent, non multo acumine opus est ut videas.

§. 545.

Quod quilibet impatientiæ suæ

Quoniam patientia & impatientia seipsam prodit (§. 544.); *non opus est ut quis patientiam suam, dum malis affligitur, ipsemet prædicet, & fieri nequit, quin impatiens impatientiæ suæ sibimetipsi*

metipsi conscius sit, consequenter *si Deo patientiam verbis acceptam refert, cum sit impatiens, se hypocritam manifesto probat.*

sibi sit conscius, nec patientiam suam prædicare habeat opus.

Pertinet huc exemplum insulsi hypocritæ, ad quod modo provocavimus (*not.* §. 544.). Si patientiam simulare volens efficaciam gratiæ divinæ in animum suum prædicat, triplici modo peccat, tum quod impatiens sit, tum quod aliis impositurus mentiatur, tum quod hypocritam agat. Etenim hæc omnia legi naturæ adversari satis constat. Præsta te patientem, & nemo erit, qui non viderit, te tacente (§. 544.). Quod quilibet impatientiæ suæ sibi sit conscius, ex ipsa definitione statim patet. Cum enim impatiens tristitiæ nimium indulgeat aliisque affectibus molestis torqueat animum (§. 594. *part.* 1. *Jur. nat.*); impossibilile est, ut quis eorum sibi non sit conscius. Et per se patet, ipsum quoque sibi conscium esse mali, cujus repræsentatione concitatur tristitia, quamvis non æque satis discernat ea, quibus affectus ceteri concitantur, præsertim cum in tanta animi perturbatione, quanta est impatientis, cessat reflexio, qua quæ perceptioni totali insunt a se invicem dividuntur.

§. 546.

Quando patientia maxime conspicua sit.

Patientia inprimis elucet in perpessione malorum diuturna & grandium. Malum enim, quod nos affligit, aversamur (§. 590. *Psych. empir.*), consequenter cum aversatio tendat (§. 250. *part.* 3. *Eth.*), & appetitum excitet ad id depellendum (§. 102. *part.* 3. *Eth.*), cupiditas liberationis a malo concitatur (§. 810. *Psych. empir.*): quæ cum differtur, ipsa mora molestiam creat, propterea quod nobis conscii sumus impotentiæ nostræ (§. 518. *Psych. empir.*). Quoniam itaque hæc molestia malum reddit intolerabilius, ad id ferendum major constantia animi requiritur (§. 1062. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum patientia virtus sit (§. 592. *part.* 1. *Jur. nat.*), ad virtutem vero requiratur constantia voluntatis (§. 328. *part.* 1.

part. 1. Phil. pract. univ.); patientia inprimis elucet in perpessione malorum diuturna. *Quod erat unum.*

Quoniam malum, quod nos affligit, cupiditatem liberationis ab eodem concitat, *per demonstrata*; erit hæc tanto ardentior, quo grandius fuerit malum, ut quantocyus ab eo liberari mallemus. Quoniam igitur mora quævis grande malum intolerabilius efficit, ad id ferendum major constantia animi requiritur, quam aliud minus diuturnius. Patet igitur ut ante, patientiam inprimis elucere in perpessione grandium malorum. *Quod erat alterum.*

Ad virtutem cum constantia etiam requiratur, (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*); constantia quoque animi eandem maxime probat. Constantia animi exigit, ut nullo modo te dimoveri patiaris a proposito præsente (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem si eandem agnoscere velis, necesse est ut cognoscas rationes, quibus voluntas in contrarium flecti poterat. Istiusmodi rationes sunt mali diuturnitas & magnitudo, id quod ipsa experientia confirmat. Videmus enim homines diuturnitate malorum fieri impatientes, quorum patientia spe liberationis per aliquem temporis tractum fuerat sustentata. Ideo quoque audias confitentes, postquam satis diu liberationem a malo frustra sperarunt, se ad desperationem redactum iri, nisi statim ab eo liberentur, aut si diutius adhuc eodem sint affligendi. Videmus etiam homines, qui mala minora toleranter perferunt, grandiora tamen perferre nesciunt. Ac ideo quoque grandiori malo flectere conamur voluntatem obstinatorum, quam minori flectere non possumus. Ex perpessione igitur malorum diuturna & grandium recte colligitur constantia animi in ferendis malis. Et quis est qui nesciat, quod admiremur patientiam in diuturniore malorum atque grandium perpessione?

§. 547.

§. 547.

Fortis pericula aggredi non veretur eorumque difficultates intrepide sustinet, si alias facere teneretur, quod facere non debebat, vel non facere, quod debebat. Etenim fortis metu periculi imminentis sese adduci minime patitur, ut faciat, quod facere non debebat, aut non faciat, quod debebat facere (§. 600. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem necesse est, ut pericula aggredi non vereatur eorumque difficultates intrepide sustineat, si alias facere teneretur, quod facere non debebat, vel non facere, quod debebat.

Actus ad fortitudinem requisiti.

Cum fortitudo virtus sit, necesse est ut versetur circa actiones legi naturæ conformandas (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quoniam metum moderatur (§. 600. *part. 1. Jur. nat.*), qui mali imminentis sed eventu possibilis repræsentatione concitetur (§. 822. *Psych. empir.*); cum metus tendat ad malum amoliendum (§. 396. *part. 2. Eth.*), fortitudinis est impedire, ne eodem adducamur ad quidpiam committendum, quod legi naturæ contrarium. Hoc igitur si fieri non possit, nisi periculum aggrediamur, & qualecunque id experiamur, intrepide sustineamus; fortis omnino est & aggredi periculum, & intrepide sustinere. Ad fortitudinem itaque duo requiruntur actus, nimirum aggredi periculum & ejus difficultates intrepide sustinere, ne tandem succumbens fine intento excidas; finis autem fortitudinis est evitare transgressionem legis naturæ, seu non facere, quod officio repugnat. Exemplum fortitudinis laudavimus martyres, horrendos cruciatus perpessos, ne religionem christianam ejurare tenerentur. Finis, quem intendebant, erat perseverantia in religione christiana & vitatio cultus idololatrici gentilium. Incutiebatur ipsis metus cruciatuum horrendorum perpessione & mortis diræ. Hunc vero ita moderabantur, ut non vererentur se exponere crudelitati persecutorum &

& quosvis cruciatus intrepide perferre ipsamque mortem subire, ne fine intento exciderent. Duo igitur actus, quos ad fortitudinem requirimus, in martyribus maxime conspicui sunt, nec minus elucet finis, cum lege naturali prohibeatur, ne cultus Deo debitus exhibeatur enti cuidam, qui Deus non est (§. 1259. *part 1. Jur. nat.*), consequenter diis falsis atque idolis (§. 1261. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 548.

De fortitudine recte dijudicanda. Quoniam fortis est pericula aggredi & eorum difficultates intrepide sustinere, ea quidem intentione, ne quid committat, quod obligationi suæ quomodocunque repugnat (§. 547.); *si quis pericula quidem aggreditur, sed eorum difficultates intrepide non sustinet, fortis non est; neque etiam fortis est, qui pericula subit, & eorum difficultates intrepide sustinet, sed ea intentione, ut quid faciat, quod facere non debebat, aut non faciat, quod facere debebat, seu ut quid committat, quod obligationi suæ repugnet.*

Patet itaque, quod in dijudicanda fortitudine cauti esse debeamus. Antequam enim laudem fortitudinis tribuas alicui, necesse est, ut constet, eum & pericula aggressum fuisse & eorum difficultates intrepide sustinuisse, & utrumque fecisse ea intentione, ne deesset obligationi suæ, seu officio suo. Necesse autem est, ut actiones sint voluntariæ: virtuti enim non imputatur, nisi quod voluntarium fuerit. Quodsi erretur in fine, qui intenditur, periculum aggressus & intrepide sustinens forti similem se præbet, non tamen est: qui periculum aggreditur, ast non intrepide sustinet, quamvis in fine non erret, fortis esse vult, ast se nondum esse probat. Ita fortis non est, qui pro falsa religione eosdem cruciatus sustinet, quos perpessi sunt martyres, quorum exemplo fortitudinem modo illustravimus (*not.* §. 547.). Nec fortis est autochir, qui, ut malo quodam, qualecunque id fuerit,

fuerit, se liberet, aut id evitet, sibi ipsi manus violentas infert. Neque etiam fortis dicendus est miles, qui desertionis causa mortis periculo se committit. Similiter fortis non est, qui suborto incendio per medias flammas transiturus vitam servare cupit, ast ubi flamma comburit crines, vel vestem corripit, statim regreditur. Actus ad fortitudinem requisiti in oculos incurrunt, aut ex circumstantiis, si præsentes non fuerimus, colliguntur facillime: ast intentio non semper eadem facilitate patet, &, ubi innotuit, examinanda demum est, num legi naturæ conveniat, an eidem contrarietur.

§ 549.

Quoniam ad fortitudinem requiritur, ut pericula aggrediamur eorumque difficultates intrepide sustineamus (§. 547.); *gradus fortitudinis æstimantur ex magnitudine periculi, & ex numero atque magnitudine difficultatum, quas subiturus experitur.* ***Gradus fortitudinis unde æstimentur.***

Ideo major censetur fortitudo martyrum, qui horrenda crudelitate excruciati sunt, quam qui saltem capite truncati, aut sub aquis demersi suffocati sunt. Dantur fortitudinis gradus. Quamvis itaque vulgo cum *Aristotele* fortitudo ad ardua restringatur; id tamen fit sine ratione sufficiente. Dantur enim etiam gradus in virtutibus ceteris. Majorem vero laudem utique meretur, qui ardua non metuit, quam qui saltem mala tolerabiliora non pertimescit. Fortitudo virtus est, quæ moderatur metum periculi, ne eodem a virtutis tramite, aut officio tuo te abduci patiaris. Moderari igitur debet non minus metum periculi parvi, quam ardui. Ceterum cum non unius generis sint, quæ metum homini incutere possint, & variæ dentur causæ, cur quis subinde pertimescat mala minora, immo etiam per errorem sibi metuat, ubi nullum metuendum periculum est, veluti si quis timet spectra; fieri omnino potest, ut quis minus periculum horreat, quam majus, & fortitudinem suam, quam circa ardua prodit, circa minora in se desiderari patitur.

§. 550.

De resistentia fortis adversus pericula, quæ subit.

Similiter cum *fortis* pericula subeat & intrepide sustineat, certi finis consequendi causa (§. 547.); *si finem, quem intendit, consequi nequit, nisi periculum avertat, nihil eorum omittit, quæ a se fieri possunt, ut id avertatur.*

Exemplum habemus in fortitudine bellica, seu militari. Quando in aciem progreditur miles, periculum ipsi imminet vel mortis, vel vulnerationis, vel captivitatis: quod ubi a se avertere studet, alacriter vi hostili resistere tenetur, & ex hac resistentia æstimatur fortitudo ejus, ac fortiter pugnare dicitur, qui alacriter resistit. Notandum vero est in æstimanda fortitudine non esse confundendum periculum, quod evitandum, ne desimus officio cuidam erga nos, vel alios, cum periculo, quod subeundum, ne in illud incidamus. Ita suborto incendio si quis vitam servare studet, subeundo periculum arduum, veluti per medias flammas transiliens, aut ex loco alto se demittens, vel desiliens, non fortem se præbet, quod periculum a ferali flamma sibi imminens evitare studuit, sed quod non metuit periculum, quod hoc evitaturus subire ausit. Fortitudo nimirum non regit metum, quem incendium incutit; sed metum, quem concitare poterat periculum; quod subeundum, ne tibi noceat flamma feralis. Per se vero patet, actus ad fortitudinem requisitos in se quoque licitos esse debere.

§. 551.

Medium fortitudinis & remedium timiditatis.

Qui fortis esse vult, & vitare timiditatem, operam dare debet constantiæ animi in virtute. Etenim qui operam dat constantiæ animi in virtute, is nullo modo se adduci patitur, ut a virtutis tramite deflectat (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter ut quidpiam committat, quod legi naturæ repugnat (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque nec metu periculi

riculi ſubeundi ad hoc ſe adduci patitur, ſed id potius aggreditur & ejus difficultates intrepide ſuſtinet, multo minus autem leviſſimi cujusdam periculi metu ſe permoveri patitur, ut deſit obligationi ſuæ. Quamobrem cum fortem ſe præbeat, qui metu periculi imminentis ſeſe adduci minime patitur, ut faciat, quod facere non debebat, vel non faciat, quod facere debebat, ſed metum potius moderatus, periculum aggreditur & ejus difficultates intrepide ſuſtinet (§. 600. *part. 1. Jur. nat.* & §. 547. *h.*), aſt ex adverſo timidus leviſſimi cujusvis periculi metu ſe compelli patitur, ut deſit obligationi ſuæ (§. 602. *part. 1. Jur. nat.*); qui fortis eſſe vult, & timiditatem vitare, operam dare debet conſtantiæ animi in virtute.

Equidem conſtantia animi requiritur ad omnem virtutem (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*); non tamen omnium virtus adeo perfecta eſt, ut adſit animi conſtantia. Habet vero etiam hæc ſuos gradus, ut non omnis ſufficiat ad ſuperandum metum quemcunque, ideoque etiam fieri poteſt, ut ſit præſidium adverſus timiditatem, nondum vero ſufficiat ad fortitudinem. Notandum præterea eſt, æſtimationem magnitudinis periculi, a quo dependet gradus metus, adverſus quem valere debet conſtantia animi, multum pendere ab opinione hominum, quæ dominatur in omnibus affectibus, ſed plurimum variat. Tenendum quoque opinionem mutari, ſi periculum aggreſſi difficultates ſentiamus, cum præſentia nos magis afficiant, quam abſentia, præſertim quæ nondum experti ſumus. Quamobrem nec nimium de viribus noſtris confidere debemus, ne plus de iis ſperemus, quam in iisdem eſt.

§. 552.

Ad fortitudinem plurimum confert fiducia in Deo & eadem magnum adverſus timiditatem præſidium eſt. Qui enim Deo confidit

De influxu fiduciæ in

Deo in fortitudinem & timiditatem. fidit certus eſt, quomodocunque in poſterum cadant res ſuæ, ſemper eventurum, quod ex parte ſua melius (§. 411. *part.* 3. *Eth.*), nec ejus animum periculum imminens perturbat (§. 422. *part.* 3. *Eth.*), quod ſuum eſt, pro virili agit, curam vero eventus Deo relinquit (§. 423. *part.* 3. *Eth.*). Quamobrem cum fortis agat quod ſuum eſt, ſi ſe periculo committit ejusque difficultates intrepide fert, metumque temperat (§. 547.); fiducia in Deo plurimum confert ad fortitudinem. *Quod erat unum.*

Quoniam vero metum ita temperans, ne eodem ſe adduci patiatur, ut faciat, quæ facere non debebat, aut non faciat, quæ facere debebat, timidus non eſt (§. 602. *part.* 1. *Jur. nat.*); ideo ſimul patet, fiduciam in Deo magnum eſſe adverſus timiditatem præſidium. *Quod erat alterum.*

Fiducia in Deo nobis addit animum, ut periculum aggrediamur, eundemque obfirmat, ut intrepide difficultates ejus ſuſtineamus, metum vero depellit. Hoc fugat timiditatem; illud vero fortitudinem gignit. Fortitudo cum præcipua virtus militis ſit; hinc intelligitur, quantum fiducia in Deo commendanda & inculcanda ſit militibus.

§. 553.

Quænam timido perpendenda. *Qui timidus eſt, perpendere quoque debet, niſi timiditatem emendet, in poteſtate aliorum eſſe, ut per injuriarum comminationem compellatur ad faciendum, quod eſt contra officium ſuum.* Qui enim timidus eſt, metu leviſſimi cujusvis periculi ſe adduci patitur, ut faciat, quæ facere non debebat, aut non faciat, quæ facere debebat (§. 602. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem ſi quis injurias comminetur, vel ſubſit ratio, cur eas metuamus, niſi voluntatem noſtram voluntati ipſius accommodemus;

demus; facere non verebimur, quæ ipse voluerit, quamvis id sit contra officium nostrum. Quoniam itaque actiones nostras a voluntate aliorum dependentes facit timiditas, ideoque libertate nos privat (§. 153. *part. 1. Jur. nat.*), & facile nos ad scelera & quælibet vitia seducit; qui timidus est, perpendere quoque debet, nisi timiditatem emendet, in potestate aliorum esse, ut per injuriarum comminationem compellamur ad faciendum, quod est contra officium.

Nihil homini magis invisum est quam non esse sui juris, sed dependere in agendo ab aliorum voluntate. Absurdum igitur est seipsum subjicere alteri & quasi in servitutem addicere. Nihil vero turpius est, quam si hoc fiat in iis, quæ sunt contra officium nostrum. Pudeat igitur viros factum contra officium suum excusare metu injuriarum a petente injusta faciendarum. Quid, quæso, expectandum ab istiusmodi hominibus, quibus nihil tam sanctum est, quin in gratiam eorum, quos metuunt, id violent?

§. 554.

Si quis audax esse non debet, ei perpendendum est, nulla obligatione urgente pericula subire, non modo contra legem naturæ, verum etiam imprudentiæ esse. Cum enim non modo vitæ, sed & integritatem membrorum corporis lædendi periculum vitare debeamus (§. 371. 373. *part. 1. Jur. nat.*), & ab omnibus fortunæ malis nobis cavere, quantum in potestate est (§. 183. *part. 1. Jur. nat.*); nulla obligatione urgente pericula subire utique contra legem naturæ est, consequenter nullam laudem parit (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), sed potius ignominiam (§. 822. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam imprudentiæ est facere, quod vi circumstantiarum præsentium potius *Remedium audaciæ.*

fieri

fieri non debebat (§. 776. *part. 1. Phil. pract. univ.*); imprudentiæ quoque est nulla urgente necessitate pericula subire. Quoniam itaque audax est, qui nulla urgente obligatione pericula quævis subit (§. 604. *part. 1. Jur. nat.*), nemo vero sanus id facit, quod ipsum ignominia dignum & imprudentiæ reum probat; si quis audax esse non debet, ei perpendendum est, nulla obligatione urgente pericula subire non modo contra legem naturæ, verum etiam imprudentiæ esse.

Habet audacia quandam convenientiam cum fortitudine, quatenus audax & fortis subire pericula non verentur. Sed in eo differunt, quod audax hoc faciat nulla urgente, fortis autem urgente aliqua obligatione naturali. Et propter hanc differentiam fortitudo virtus est laudique cedit; audacia vero vitium est & ignominiam parit. Accedit quoque audacia ad facta lege naturali prohibita, & subinde eidem locum facit culpa quædam. Ast tum corrigendum est vitium, emendanda culpa, ut cesset audacia, consequenter non opus est, ut audaciæ medela afferatur.

FINIS
PARTIS IV. ETHICÆ.

CON-

CONSPECTUS
TOMI IV.
PHILOSOPHIÆ MORALIS,
SIVE
ETHICÆ,
DE
VIRTUTIBUS MORALIBUS, QUIBUS PRAXIS OFFICIORUM ERGA NOSMETIPSOS CONTINETUR.

CAPUT I.

De Notitia sui, pag. 1

CAPUT II.

De Amore & Dilectione sui, 61

CAPUT III.

De Cura Animæ, 173

CAPUT IV.

De Cura Corporis, ubi agitur de Temperantia & Intemperantia, Sobrietate & Ebrietate, Castitate & Delictis carnis, 182

CAPUT V.

De Cura Rerum, ubi agitur de Continentia, Avaritia & Incuria, Parsimonia, Prodigalitate, Luxu & Tenacitate, Magnificentia & Sordibus, 511

CAPUT VI.

De Cura Famæ ac Fortunæ, ubi agitur de Modestia, Magnanimitate, Ambitione, Arrogantia & Pusillanimitate, Humilitate, Fastu & Abjecto Animo, Patientia & Impatientia, Fortitudine, Timiditate & Audacia, 689

FINIS CONSPECTUS PARTIS IV. ETHICÆ.

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM, IN QUO NUMERI PARAGRAPHOS DENOTANT.

A.

Abjecti animi homo quænam motiva negligat, 532. quodnam decorum negligat, 533.
Abjecti animi remedium, 534. 535.
Abstinentiæ stimulus naturalis, 212.
Abstinentia a venere illicita num sit signum castitatis, 337.
Absurditas ejus, qui bonis suis non lætatur, alienis contristatur, 396.
Acquiescentia in providentia divina quid conferat ad tuendam sanitatem, 229.
Acquiescentiæ in providentia divina influxus in curam vitæ, 194. in laborem, 374. in temperantiam, 274.
Aër quinam sanitati conducat, 217. quænam cura sanitatis causa eidem habenda, 218.
Aëris qualitates, 216.
Affectus vehementes num sanitati adversentur, 227. quod sanitatis causa præcavendi & moderandi, 228.
Agnitio Dei ad notitiam sui requisita, 31.
Ambitio cuinam virtuti opponatur, 517. quando avaritiam gignat, 420. quando luxum, 465.
Ambitionis remedium, 519. 521. 523. signum, 522.
Ambitiosus qualem honorem ac laudem appetat, 507. quo utatur principio in bono dijudicando, 508. quod seipsum laudet suasque laudes ebuccinet, 509. quando sibi ipsi contrarietur, 520.
Amissibilium ab iis, quæ nulla vi nobis eripi possunt, discretio ad notitiam sui requisita, 27. quomodo ea agnoscatur, 28.
Amoris Dei copulatio cum humilitate, 498. influxus in laborem, 372. in regimen cupiditatis lucri & fugam avaritiæ, 413.
Amor sanitatis quomodo concitandus, 254. quo tendat, 255. ad temperantiam requiritur, 250. in castitatem influit, 329.
Amor sui num sit homini naturalis, 45. quo tendat, 46. quando sit rationalis & ordinatus, 50. num indigeat motivo, 61. quomodo regatur,

tur, 47. quando nos reddat felices, 48.
Amorem sui regimini intellectus subjiciendi motivum, 62.
Amoris virtutis nexus cum cura animæ, 157.
Amor vitæ homini naturalis, 185.
Animus sorte sua contentus quomodo non turbetur abundantia divitiarum alienarum, 388.
Animi sorte sua non contenti absurditas, 393. turpitudo, 392. remedium, 394. 395.
Appetentiæ pecuniæ propter se absurditas, 408.
Arrogans quando sibi ipsi contrarietur, 520. ejus opinio de se, 511. de honore ac laude, 510. jactantia, 526.
Arrogantia cuinam virtuti opponatur, 517. quando ad ambitionem accedat, 512. luxus causa, 525. ejus remedium, 519. 521.
Atheismus notitiæ sui perfectæ obstat, 32. influxus in curam animæ, 166. quomodo hic impediatur, 167.
Avarus quando pecuniam propter se appetat, 403. quando non curet molestiam ex pecuniæ acquisitione & conservatione ortam, 404.
Avarus meticulosus in providentia divina non acquiescit, nec Deo confidit, 416. ejus querelæ & ægritudo, 415.
Avaritia quomodo caute æstimanda, 447. ejus effectus, 418. causæ, 403. 420. 423. 414. 426. remedium, 411. 412. 413.
Avaritia ambitione genita, 430. ejus effectus, 421. remedium, 422.
Avaritia quomodo metu gignatur, 414. ejus effectus, 417. remedium, 419.
Avaritia quomodo falsa opinione de summo bono gignatur, 403. remedium inefficax, si pecunia propter se appetitur, 405. genuinum, 406.
Avaritia quomodo prodigalitate vel luxu gignatur, 423. remedium, 424. signum, 425.
Avaritia quomodo cupidine voluptatis gignatur, 426. signum, 427. remedium, 428. 429.
Audaciæ remedium, 554.
Autochiria contra naturam humanam est, 195. injuria in Deum, 196. nullam habet excusationem, 197.

B.

Beatitudinis impedimentum maximum & quomodo tollatur, 24. medium, 23.
Beneficium Dei in cibo ac potu conspicuum, 267.
Bona corporis & fortunæ num laudem pariant, 518.

Bonitas Dei ex uſu membrorum corporis agnoſcenda, 293.

C.

Caſtitatis ſtudium, quale eſſe debeat, 322. cur eidem tempeſtive adſuefieri debeamus, 324. impedimentum, 321. ſignum, 340. deficientis ſignum, 339. num ſignum ſit abſtinentia a venere illicita, 337.

Caſtitatem culturus quid ante omnia noſſe debeat, 318. 319. qualem habere debeat voluntatem, 320.

Caſus in re noſtra contingens quomodo conſiderandus, 352.

Charitas Dei quomodo influat in omnem virtutem, 60.

Charitas ſui. Definitio, 51. quinam ejus ſint expertes, 91. num ſit virtus, 52. quomodo influat in omnem virtutem, 59. quomodo cum charitate Dei coaleſcat, 69. quando obedientiam Deo præſtandam una contineat, 69.

Corporis abuſus remedium, 336.

Culpam vitandi ſtudium num ſit virtus, 181. ad curam animæ requiſitum, 179. quænam in eo obſervanda, 180.

Cura animæ. Definitio, 134. an ſit virtus, 137. quænam in Ethica de ea tradenda, 136. quousque extendatur in Philoſophia, 172. quænam ad eam referantur, 135. a virtute inſeparabilis, 146. ejus motivum, 142. utilitas, 139. & ſeqq. nexus cum amore virtutis, 153. cum ſtudio conſequendi ſummum bonum, 158. ad vitam perfectam requiritur, 160. exigit notitiam ſui, 154. agnitionem perſonæ multiplicis ſibi impoſitæ, 153. pietatem, 151. directionem actionum ad gloriam Dei, 147. ſollicitudinem promovendi perfectionem animæ, 138. ſollicitudinem ſerviendi Deo, 149. ſtudium ſapiendi ex caſu alieno & proprio, 155. ea omnia, quæ de modo conſequendi ſummum bonum demonſtrantur, 159. ſtudium vitandi culpam, 179. imitationem præclarorum exemplorum, 156. quamdiu gerenda, 178. quinam eam negligant, 163. 165. 166. 168. 170. quod hominem maxime deceat, 174.

Cura animæ neglecta hominem maxime dedecet, 173. 175. ejus remedia, 164. 166. 167. 169. 171.

Curam animæ habens, quem finem intendere debeat, 148. 161. 162. Deo vivere, 150. perſonam ſibi impoſitam recte gerere debet, 152. a quorumnam librorum lectione abſtinendum, 176. 177.

Cura continentiæ qualis conveniat, 382. 383.

Cura

Cura corporis. Definitio, 182. quænam ad eam requirantur, 184.
Cura famæ medium, 477.
Cura fortunæ habenda, 536.
Curæ integritatis membrorum signum, 297.
Cura pulchritudinis num sit virtus, 303.
Cura rerum quotuplex, 345. quam rerum discretionem exigat, 348.
Cura vestimentorum ad quamnam curam pertineat, 298. quænam de ea observanda, 299. ejus impedimentum & quomodo tollatur, 300.
Cura vitæ quotuplex, 191.

D.

Decorum observandum in cibo & potu capiendo, 287. 288. in vestibus, 301.
Deceptio in notitia sui quomodo vitetur, 39. 40.
Deus quomodo labore nostro colatur, 376. quomodo dator omnis boni agnoscatur, 494. quando magis nobis placeat, quam nos placemus, 80. quinam eum imitetur, 44.
Deo vivere quod pertineat ad curam animæ, 150.
Deo, non sibi vivere debet homo, 188.
Deo recte serviendi modus quomodo agnoscatur, 19.
Diæta ad sanitatis conservationem requisita, 199. ejus utilitas, 233.
Diætæ cura qualis esse debeat, 232.
Diætæ neglectus causa præcipua, 279. 281. remedium, 280. 282.
Dignitates civiles quando honorem verum laudemque veram pariant, 504. quantum æstimentur ab eo, qui vero honore ac laude se dignum præstat, 586.
Dignitate civili fulgens quid facere debeat, 505.
Dilectio sui unde oriatur, 49. motivum, 63. 64. medium, 85. qualem notitiam supponat, 84. qualem voluntatem, 83. nexus cum amore Dei, 65. culturam virtutis promovet, 71. impedimentum & quomodo tollatur, 120. 86. 87. 88. num eidem obstet usus voluptatum transitoriarum, 97. quinam ea careant, 91.
Dilectio sui propter Deum quid sit 54. lege naturæ præcepta, 53. qualem voluntatem supponat, 83. quod unionem cum Deo supponat, 55. unde pendeat, 56. nexus cum dilectione Dei, 56. cum pietate, 57. 72. gignit se statumque suum perficiendi studium, 58. promovet pietatem, 72. & directionem actionum ad finem universi, 73.
Diligentia promovendi perfectionem animæ unde pendeat, 139.

Directio actionum ad finem universi quomodo promoveatur, 73. quod sit complementum perfectionis humanæ, 74.
Directio actionum ad gloriam Dei ad curam animæ requisita, 147.
Dominii divini agnitio medium vitæ conservandæ & recte impendendæ, 193.
Dotes naturales quomodo agnoscantur, 9.

E.

Ebrietas quomodo vitanda, 258. quinam eam maxime fugere debeant, 241. & seqq.
Ebrietatis causa, 257.
Ebrietatis odium quomodo concipiatur, 247.
Ebrietatem vitandi motiva, 240. 249. medium, 238.
Ebrietatem vitandi motiva quomodo voluntatem constantem & perpetuam faciant, 245.
Effectus nocui in corpore cur non statim observentur, 231.
Epicuræi quibusnam voluptatibus indulgeant, 117. si fuerint materialistæ, athei, vel Deistæ, 118.
Epicuræismus curæ animæ maxime adversus, 168. ejus remedia, 121. 122. 169. num tollere possit conscientiam & morsus conscientiæ, 130.
Epicuræismus materialistarum, atheorum & deistarum dilectioni sui maxime contrarius, 120.
Errores quando fiant nocentiores, 127. 128.
Errores connexi & inconnexi quinam, 125.
Errores contradictorii & combinabiles quinam, 125.
Errores pravi cur non tantum noceant, quantum poterant, 126.
Excreta. Definitio, 223. quænam eorum ratio in tuenda sanitate habenda, 223.
Existimatio modestum sequitur fugientem, 485.

F.

Fæcum alvi excretio quænam observanda requirat, 224.
Facta sua commemorare quando licitum, 527.
Facultatum, virium ac rerum usus amplioris agnitio ad notitiam sui requiritur, 20. quomodo acquiratur, 21.
Fama modestum sequitur fugientem, 485.
Famæ meritum quinam æstimare possit, 481. 482.
Famam appetendi absurditas, 479. non appetentis animus, 480.
Famam qui merentur cur non habeant, 478.

Fastus

Faſtus ſignum, 523. remedium, 519. 521. cur nimium inflet, 515. quando luxum gignat, 467. quando cum ambitione copuletur, 516. cuinam virtuti opponatur, 517.
Faſtoſus quomodo de ſe ſentiat, 513. quomodo æſtimet merita ſua, 514. quando ſibi ipſi contrarietur, 520.
Felicitatis æſtimatio quænam dilectioni ſui contrarietur, 152. ex perceptionibus jucundis quam ſit noxia, 323.
Felicitatis compos num eſſe poſſit pauper & mendicus, 397.
Felicitatis curam abjicere legi naturæ contrariatur, 89.
Felicitatis medium ſpurium, 278.
Felicitatis præpoſterum ſtudium legi naturæ adverſum, 89. num ſit vitium, 90.
Felicitatis veræ ignorantia impedimentum dilectionis ſui, 87.
Fiducia in Deo magnum præſidium adverſus timiditatem, 552. ejus influxus in curam vitæ, 194. in conſervationem ſanitatis, 229. in fortitudinem, 552. in laborem, 374. in temperantiam & diætam, 275.
Finis intendendus ab eo, qui curam animæ habet, 148. in pecunia acquirenda & eroganda, 363.
Fortis reſiſtentia adverſus pericula, 550.
Fortitudo quomodo recte dijudicetur, 548.
Fortitudinis actus, 547. gradus quomodo æſtimentur, 549. medium, 551. 552.
Fortuna quæ dat, quomodo agnoſcantur, 10. in quibusnam conſpiciantur, 7. quomodo cum ſtudio, labore ac induſtria in acquirendo concurrat, 8.
Fortunæ quænam cura habenda, 536. quænam ſint dotes, 6.
Fortuna ſecunda ne nimium confidamus, nec adverſa meliora deſperemus quomodo caveatur, 537.
Fortunæ ſecundæ mutabilitatis perpenſatio quamnam habeat utilitatem, 538.
Fortuna utraque tanquam motivis utendi medium, 539.

G.

Gloria dat vires ſe noſcendi, 38.
Gratiæ Deo agendæ pro integritate membrorum corporis, 294.

H.

Habitus acquiſiti unde agnoſcantur, 12. quænam præſupponantur, ut agnoſcantur, 13.
Homo quid ſit in materialiſtarum hypotheſi, 33. perperam habetur pro animali omnium miſerrimo, 132. 133. cuinam vivere debeat, 188. quatenus vivat propter alios, 189.

189. quomodo de vita ſua ſtatuere debeat, 190. ſe diligere debet propter Deum, 53.
Honor modeſtum ſequitur fugientem, 458.
Horror mortis homini naturalis, 186.
Humilis quomodo laudi ſtudeat, 496. quomodo perfectione ſua & laude delectetur, 499. quomodo virtutes intellectuales & morales acquiſitas ſpectet, 497. quomodo Deum conſideret, 492. 493.
Humilitas quomodo cum amore Dei copuletur, 498. cum modeſtia & pietate, 502. ejus medium, 490. qualem ſcientiam requirat, 491. num ei repugnet gloria ſtimulari ad faciendos in bono profectus, 501.

I.

Jactantia arrogantium, 526.
Ignorantia Dei obſtat perfectæ notitiæ ſui, 32.
Imitatio aliorum qualis conveniat curæ animæ, 156.
Imitatio Dei cujusnam ſit, 44.
Imitatores cæci aliorum cui periculo ſe exponant, 115. quomodo id vitetur, 116.
Impatientiæ ſignum, 544. remedia, 542.
Impatientiæ ſuæ quilibet ſibi conſcius, 545.
Incuriæ cauſa, 450. 449. effectus, 451. remedia, 452. & ſeqq.
Incuria fortuna ſecunda genita, 456. remedium, 457. prodigalitatis & luxus cauſa, 458.
Incurius quomodo vivat, 448. qualis ſit nimia ejus confidentia, 449.
Integritatis membrorum corporis neglectus medium, 289.
Intemperantia quomodo vitanda, 258. 271. injuria in Deum eſt, 276. ejus cauſa, 257. motivum vitandi ab animantibus brutis deſumtum, 277. num ei faveat longævitas intemperantium, 283.
Intemperantis ſtultitia & abſurditas, 263. etſi hæſitet de ſalutari effectu temperantiæ, 285.
Invidia laudis aliorum modeſtiæ adverſa, 487.
Judicii Dei certitudo de ſtatu noſtro, 396.
Jus ad pecuniam nobis competens, 364. ad cibum & potum, 264. ad ſenſum cibo & potu hilarandum, 265.
Jus hominis in re ſua quale ſit, 351. 353. 354. num ſufficiat ad perſonam ſibi impoſitam recte gerendam, 355. num ad felicitatem, 357. num ad conſequendum ſummum bonum, 358.
Jus res deſtruendi & immutandi quando homini competat, 356.

L.

Labor quomodo ſpectandus ſit, 371. ejus finis, 369. quomodo eidem moleſtia

molestia detrahatur, 373. quomodo ejus fiamus patientes, 373. quomodo eodem recte fungamur, 367. quomodo fungamur propter Deum, 376. quomodo eodem colatur Deus, 376. quinam a nimio sese abstineat, 370.
Laborare num sit virtutis, 366.
Laborantis preces, 377. 378. qualem requirant animum, 379.
Laus modestum sequitur fugientem, 485.
Laus propria modestiæ adversa, 486. injuria in Deum, 495.
Laudes suas commemorare quando licitum, 527.
Librorum quorumnam lectio curæ animæ noceat, 176. remedium, 177.
Longævitas intemperantium an faveat intemperantiæ, 283.
Lucri cupido num extirpanda, 410. quomodo ejus regimine avaritia vitetur, 411. continentia servetur, 411.
Lucricupidus cur fiat avarus, 409.
Luxus causæ, 525. 458. 460. 463. 467. 469. remedia, 459. 464. 466. 468. 470. nexus cum prodigalitate, 462.
Luxus quando avaritiam gignat, 423.

M.

Magnanimitatis medium, 503.
Magnificentia num repugnet parsimonia, 474. quinam usus rerum & quæ custodia conveniat, 475. quid non repugnet, luxu invalescente, 476.
Magnifice quinam vivat, 472.
Magnificus quomodo vivat, 472. quidnam intendat, 473.
Masturpatio modica num sanitati conducat, 321.
Materialismus magis nocet, si cum atheismo conjungatur, 124.
Materialistæ hominem faciunt machinam, quæ cœco casu regitur, 33. eorum error de cogitationibus, 123.
Medicamenta quænam præferenda, 235. eorum cautus usus, 236.
Medicamenta præservantia cur vitanda, 234.
Medicus cur tempestive consulendus, 237.
Medium cognoscendi num sibi plura, quam aliis in potestate sint, 21.
Membris corporis recte utendi motivum, 295. 296.
Membrorum corporis integritas quomodo conservanda, 289. 291. usus quomodo intime perspiciatur, 290. læsiones vitandi stimulus naturalis, 292.
Membrorum externorum corporis rectus usus, 313. abusus, 314. medium iis recte utendi, abusum vitandi, 315.
Membrorum genitalium usus in recto usu membrorum corporis attendendus,

dus, 316. quomodo is determinandus, 317.
Mendicus num felix esse possit, 397.
Metus futuræ inopiæ avaritiam gignit, 414.
Modestia quænam requirat, 484. ejus nexus cum humilitate & pietate, 502. num eidem repugnet gloria stimulari ad faciendos in bono profectus, 501.
Modestus num seipsum laudet, 486. 488. quomodo spectet bene ac recte a se factum, 489.
Modus consequendi summum bonum ad curam animæ applicandus, 159.
Modus discernendi ea, quæ partim a nobis, partim ab aliis causis pendent, 14.
Morbi odium quo tendat, 255.
Morbi quomodo præcaveantur, 233.
Morborum incommoda quomodo agnoscantur, 253.
Morborum origenis hypothesis falsa neglectus diætæ causa, 281.
Mortis horror homini naturalis, 186.
Motus nimii signum, 221.

N.

N*atura* quænam nobis dederit quoad animam & corpus, 5.
Naturæ intentio in medicamentis assumendis observanda, 236.
Nausea. Definitio, 211. an sit stimulus abstinentiæ, 212.
Necessitatis futuræ rationem habere in acquirendo num continentiæ contrarietur, 400.
Neglectus curæ animæ hominem maxime dedecet, 175.
Nobis quæ debeantur quomodo agnoscatur, 11.
Noluntas bona ad castitatem requisita, 320.
Noscentia recte gerendi personam suam ad notitiam sui requisita, 17.
Notitia sui num sit virtus, 1. qualis voluntas ad eam requiratur, 2. ejus objectum, 3. quomodo acquiratur, 4. quænam ad eam requirantur, 27. qualem obligationis agnitionem supponat, 15. 16. quod sine agnitione Dei manca, 31. ejus motivum, 29. 30. quid ad eam conferat gloria, 38. quomodo voluptatem creet & bonorum conservationem juvet, 29. quod molestiam detrahat carentiæ eorum, quæ in potestate nostra non sunt, 30. quod requiratur ad curam animæ, 154. ad vitam beatam, 26. quomodo faciat ad beatitudinis conservationem & incrementum, 23. quando ad imitationem Dei ducat, 44. quod sit difficilis, 36. quomodo difficultas ista tollatur, 37.
Notitiæ sui impedimentum, 32. 41. 43. quomodo tollatur, 42. 43.
Notitiæ sui neglectus unde, 41. quomodo tollatur, 42.

Notitia sui utilitas in cognitione profectuum in bono & defectuum, 22.

O.

Obedientiæ Deo debitæ influxus in curam vitæ, 194. in laborem, 372. in regimen cupidinis lucri, fugam avaritiæ, 413.
Obligationis qua hominis & qua creaturæ Dei agnitio ad notitiam sui requisita, 15. unde cognitio ista haurienda, 16.
Odium ebrietatis quomodo concipiatur, 247. quomodo vitii cujuscunque, 248.
Odium morbi quo tendat, 255.
Odium veneris illicitæ ad castitatem requisita, 338.
Odium vitii quomodo influat in amorem virtutis, 256.
Opinio de summo bono in divitiis consistente quomodo eradicetur, 407. quod avaritiam gignat, 402.
Ornamenta corporis num sint signum superbiæ, 310.
Ornatum num in vestitu observare liceat, 302.
Otii ad se noscendum deficientis opinio quomodo eradicetur, 43.

P.

Pæderastiæ turpitudo intrinseca, 333. fugiendæ motivum, 334. 335.
Parsimonia quamnam circumspectionem requirat, 431. num fiduciæ in Deo & acquiescentiæ in providentia divina repugnet, 437. num cum magnificentia consistat, 474. ejus medium, 430. motivum, 435. 486.
Parsimoniam colens parta conservare studet, 432. reditus cum expensis confert, 434. num æs alienum contrahat, 433.
Patiens quinam sit, 540
Patientia quando maxime conspicua, 546. ejus media, 541. 542. motiva, 542. 543. signum, 544. cur nemo suam prædicare habeat opus, 545.
Pauper num felix esse possit, 397.
Pecuniæ usus & abusus, 362.
Pecunia quomodo acquiratur, 365. quomodo appetenda, 364. a quibusnam per se appetatur, 402. 403. quinam finis in acquirenda & eroganda intendi debeat, 363. quinam eam non acquirat illicito modo, 398. quale jus ad eam nobis competat, 364. cur ea indigeamus, 368.
Perceptio jucunda. Definitio, 131.
Perceptio molesta. Definitio, 131.
Perfectionis humanæ complementum, 74.
Perfectionem suam rite æstimandi medium, 82.
Personam sibi impositam recte gerere quod ad curam animæ pertineat, 152.
Personam sibi impositam recte gerendi noscen-

noscentia ad notitiam sui requisita, 17. quomodo acquiratur, 18.
Personæ sibi impositæ multiplicis agnitio ad curam animæ necessaria, 153.
Perseverantia in dilectione sui motivum, 64.
Perversio dilectionis sui. Definitio, 92. remedium, 93. 96.
Pietas cum cura animæ conjungenda, 151.
Pietatis nexus cum modestia & humilitate, 502.
Pietati num repugnet gloria stimulari ad faciendos in bono profectus, 501.
Placentia sui num sit homini naturalis, 76. ejus gradus, 77. quando nihil vitii habeat, 78. quomodo vitiosa evitetur, 79. quomodo nimia præcaveatur, 81.
Potus quale sit bonum & quomodo efficiatur malum, 266. cur cum gratiarum actione Deo agenda capiendus, 268. 270.
Potus quantitas nimia unde colligatur, 207. 208. qua cautione ab ea recedendum. 206.
Potus quantitatis in defectu signum, 205.
Potus salubris notitia ad temperantiam requisita, 200. unde haurienda, 201.
Preces laborantis, 377. 378. qualem requirant animum, 379.
Precum effectus in conservanda sanitate, 230.
Prodigalitas quando avaritiam gignat, 420. ejus causa, 458. 460. remedium, 459. 461.
Prodigentiæ nimis credulorum remedium, 471.
Pulchritudo num sit objectum obligationis naturalis, 305.
Pulchritudinis cura num sit virtus, 303.
Pulchritudo artificialis num viros, non saltem mulieres deceat, 307. quomodo ejus ratio habenda, 304.
Pulchritudinis artificialis collisio cum officio aliquo, 312.
Pulchritudinis artificialis corporis contemtorum error, 311.
Pulchritudinis naturalis conservatio quænam requirat, 306.
Pulchritudo vestium quomodo æstimanda, 309. an sit signum superbiæ, 310.
Pusillanimis vita, 528. actiones & mores, 529.
Pusillanimitatis remedium, 530. 531.

Q.

Quietis nimiæ signum, 221.

R.

Rectitudo studii se perficiendi, 75.
Rerum suarum usus & abusus, 350.
Rerum, quibus indigemus, finis, 345. 347. cura quotuplex, 345.

Res quomodo a se invicem discernendæ, 349. quænam in una re discernenda, 349. quomodo sint nostræ, 359. quanam sollicitudine de iis disponendum, 360. quid fieri debeat, quoties comparandæ vel utendæ, 361.
Retenta. Definitio, 229. quænam eorum ratio in sanitate conservanda habenda, 223.

S.

Salubritas cibi num ex sapore & odore grato dignosci possit, 213.
Sanitas quomodo rite æstimetur, 252. quantum sit bonum quomodo cognoscatur, 252. exigit affectuum vehementium vitationem, 228. quinam aër ei conducat, 217. ejus conservandæ media, 199.
Sanitatis amor quomodo concitetur, 252. quo tendat, 255. ad temperantiam requiritur, 250. in castitatem influit, 329.
Scortatio medica num sanitati conducat, 331.
Seminis excretio immodica num sanitati noceat, 226. moderata num conducat, 330.
Seminis retentio diuturnior num noceat sanitati, 330.
Serviendi Deo sollicitudo ad curam animæ requiritur, 148.
ad Similitudinem aliorum vivere curæ animæ adversatur, 163.
Situs corporis num sanitati conveniat, quomodo colligatur, 222.
Sobrietatis signum, 246. motiva, 239. 249.
Sodomiæ turpitudo intrinseca, 333. fugiendæ motivum, 334. 335.
Somnus moderatus. Definitio, 219. unde colligatur, 219.
Sordes quomodo caute æstimandæ, 447.
Sordium vitandarum remedium, 445. 446.
Sollicitudinis ob defectum in usum futurum servandorum remedium, 399.
Sors nostra quomodo recte æstimetur, 395.
Studium sapiendi ex casu alieno & proprio ad curam animæ requisitum, 155.
Studium se perficiendi quando sit rectum, 75.
Stupor sive *Stupiditas.* Definitio, 343. an sit vitium, 343. quando abstinentia a voluptatibus corporis eidem assimiletur, 344.
Summum bonum in divitiis consistere quinam opinentur, 402.
Summi boni consequendi studium ad curam animæ requiritur, 158.
Superbia quando luxum gignat, 463. remedium luxus in hoc casu, 464.

T.

Temperanter vivere tutius, quam intemperanter, 284.
Temperantia amorem sanitatis requirit,

fit, 250. qualem notitiam supponat, 200. ad sanitatis conservationem requiritur, 199. influxus in castitatem, 332. medium, 269. 270.
Tenacitas quomodo caute æstimanda, 447. quando cum avaritia conjungatur, 439. 441. ejus causæ, 438. 440. remedia, 443. 444.
Tenacium querelæ, 442.
Timiditatis remedium, 551. 552. 553.
Timor Dei suscitat studium inquirendi in res nobis salubres, 273.
Timoris Dei influxus in curam animæ, 143. in abusus corporis, 336. in fugam veneris illicitæ, 336. in laborem, 372. in regimen cupidinis lucri, fugam avaritiæ, 413. in temperantiam, 272.
Torpedo. Definitio, 92. remedium, 94. 95.
Transpiratio insensibilis unde rite peracta colligatur, 225.

V.

Vacuitas animi a cura felicitatis num sit vitium, 90.
Veneris illicitæ odium ad castitatem requisitum, 338. remedium, 336.
Venus nimia num noceat sanitati, 326. quinam ab ea sese abstineat, 327. eam vitandi motivum, 328.
Vestimentorum cura ad quamnam curam pertineat, 298. quænam de ea observanda, 299. ejus impedimentum & quomodo tollatur, 300.
Vestium ornatus num licitus, 302.
Vestium perfectio in quo consistat, 308.
Vestium pulchritudo quomodo æstimanda, 309.
Vigiliæ nimiæ. Definitio, 219. quantum noceant, 219. quatenus ab iis nobis cavere possimus, 220.
Virtutis conservatrix cura animæ, 141.
Virtutis efficientia in voluptatibus transitoriis, 107. in usu earundem, 108.
Virtutis signum, 246.
Vita conservanda propter Deum, 187. quomodo de ea statuere debeat homo, 190.
Vitæ amor homini naturalis, 185. cura quotuplex, 191. terminus, 191.
Vitæ conservandæ & recte impendendæ motivum, 192. medium, 193.
Vitæ conservatio naturæ humanæ conveniens, 195. quænam cognita supponat, 198.
Vitæ labefactatio naturæ humanæ repugnat, 195.
Vita beata. Definitio, 25. quomodo vivatur, 25.
Vita brevis voluptuosi num præferenda longæ voluptatibus corporis vacuæ, 286.
Vitam hominis qui non vivant, 173.
Vita perfecta vivi nequit sine cura animæ, 160.
Vitii odium quomodo concipiatur, 248. quomodo influat in amorem virtutis, 256.

Vitii

Vitii fugiendi motiva quomodo voluntatem constantem & perpetuam faciant, 245.
Vivere ad similitudinem aliorum curæ animæ adversum, 163. neglectus diætæ causa, 164. quando luxum gignat, 469. mos ita vivendi quomodo corrigatur, 164. 470.
Voluntas qualis ad curam animæ requiratur, 144.
Voluntas bona ad castitatem requisita, 320.
Voluptas prodigalitatis & luxus causa, 460. ex gustu percepta qualis sit, 259. ex sapore percepta quomodo æstimanda, 260. quomodo hac utendum, 261. quomodo præcaveatur, ne eidem admisceantur peregrinæ, 262. ex perfectione propria & laude merita percepta num humilitati & modestiæ repugnet, 500. ex perfectione sensibilis percepta qualis sit, 111. 112. quomodo præcaveatur, ne fiat nocua, 113. ex coitu percepta num legi naturæ adversetur, 341. 342.
Voluptatis magnitudo, si cibum & potum capiamus cum sensu beneficii divini, 270.
Voluptatis promiscuus abusus quomodo tollatur, 119.
Voluptates corporis quænam sint, 109. quænam de iis tenenda, 110.
Voluptates sensuum cur vividius hominem afficiant quam voluptates animi, 102. cur fortius trahant appetitum, 103. quomodo iis detrahenda efficacia ad movendum appetitum, 104. quinam eas parvi faciant, 105. quomodo consequamur, ut eas parum curemus, 106. quomodo purificentur, 107.
Voluptates transitoriæ quomodo rite æstimentur, 100. 101. earum usus num obstet dilectioni sui, 97. rectus usus cur cognoscendus, 98. abusus quomodo vitetur, 99.
Voluptas venerea impedimentum castitatis, 321. quomodo eidem resistatur, 325.
Voluptatis creatrix vis quomodo opinione hominum actionibus nostris & rebus affingatur, 114. quinam huic periculo se exponant, 114.
Voluptuosus quando in avaritiam incidat, 426.
Urinæ excretio quænam observanda requirat, 224.

FINIS INDICIS TOMI IV

